This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

~~P Noch 997.3~~ KG67

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

HENRY WARE WALES, M.D.

Class of 1838

FOR BOOKS OF INTEREST TO THE
SANSKRIT DEPARTMENT

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

II.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË

VAN Dr. W. R. BARON VAN HOËVELL,

VOORTGEZET ONDER REDACTIE VAN

G. H. BETZ, Mr. P. P. VAN BOSSE, I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE, Mr. C. VAN HEUKELOM, Mr. C. J. F. MIRANDOLLE, HENDRIK MULLER Szn. en Prof. P. J. VETH,

EN MET MEDEWERKING VAN

Een aantal andere Staatslieden en Geletterden.

DERDE SERIE.

1ste Jaargang.

TWEEDE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL, BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1867.

P Noth 367 3

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

Zevende Aflevering.

Bladz.

Scheiding van Kerk en Staat in Nederlandsch-Indië 1

De Engelsche nederzettingen aan de straat van Malakka, door D. C. Steyn Parvé.

IV. 38

V. 45

De val der conciliante richting. Treurspel in twee bedrijven, met een voor- en naspel. Door X. Eerste gedeelte 51

A. Het voorspel 52

B. Het eerste bedrijf 62

Varia. — „De toekomst is ons." — Het grondbezit der inlanders in de residentie Pekalongan. — Steunsels voor de conservatieve staatkunde in de nieuwe richting der politiek voor Britsch-Indië. — Opheldering betrekkelijk de lijst der onderhoorigheden van Madjapahit. — Aanvulling van vroegere mededeelingen omtrent den invoer en teelt van gambier op Java. 86

Achtste Aflevering.

Het koloniaal Batig Slot, door Mirandolle 101

De Engelsche nederzettingen aan de Straat van Malakka, door D. C. Steyn Parvé.

VI. 115

VII. 125

De val der conciliante richting. Treurspel in twee bedrijven, met een voor- en naspel. Door X. Tweede gedeelte.

C. Het tweede bedrijf 132

D. Het naspel 141

De Minister van Koloniën, door X. 163

De laatste heldendaad van den Boheemschen Mezzofanti 191

Varia. — Oostersche en Westersche begrippen. — Een middel om de kosten van drukken voor eigen rekening te sparen. — Eene gevaarlijke proefneming. — De Rottingslagen als politiestraf en de Pandecten. — De heer J. J. Hasselman is een vijand van personaliteiten. — Een blijde toekomst voor Indië geopend door de benoeming van den nieuwen Minister van Koloniën. — De nieuwe Minister van Koloniën een bondgenoot van het Tijd-

Bladz.

schrift voor Nederlandsch-Indië. — Het cultuurstelsel in de leermethode van den schoolmeester Squeers. — De Minister van Koloniën en de dertien oud-Indische ambtenaren. — De proclamatie van Z. M. Koning Willem III van 10 Oct. 1866 en de troonrede van 17 Sept. 1866 194

Negende Aflevering.

De financie-kunststukken van het conservatieve kabinet, door X. . . 205
Twee quaestiën omtrent het grondbezit der Javanen, door P. J. V. . . 225
Batige Sloten en deficits, door v. H. 238
De nieuwste citaten van den heer Wintgens, door v. H. 248
Varia. — Is de slechte staat der haven van Samarang aan het Opperbestuur te wijten? — De heer Mijer ontwaakt uit zijne overpeinzingen. — De vertraagde indiening der Indische begrooting. — Tegenwerking die de verhuring van woeste gronden ondervindt. — Hoe denkt de inlander over het exploitatie-stelsel? — Is de bevordering van den Islam in Indië uit een politiek oogpunt raadzaam? — Eene nieuwe poging om het Nederlandsche volk beter met het cultuurstelsel bekend te maken. — Vertrouwen van den Javaan op de rechtspraak der administratieve autoriteiten. — De luiheid der Ieren en de luiheid der Javanen. — De Samarangsche burgerij heeft ten opzichte van de verbetering der havenwerken geene *eischen* gedaan. — De klachten der kooplieden van Poelo Pinang over onze vestiging in Siak 268

Tiende Aflevering.

Iets over den zoogenaamden Landverhuur in de Vorstenlanden, door Mirandolle. 281
Samarangs handel, door H. M. Szn. 294
Iets over vertalingen des Korans in de talen van den Indischen Archipel, door P. J. V. 303
Bevolking van Java en Madura op het einde van 1864, door Bl. . . 311
Het Cultuurstelsel en het Batig Slot, door Mirandolle. 314
Gedachten over de behandeling der Geschiedenis van Nederlandsch-Indië, door P. J. V. 320
Varia. — De politiek en de wetenschap. — Vertegenwoordiging van Nederlandsch-Indië op de Tentoonstelling te Parijs. — Lessen van koloniale staatkunde uit Cochinchina. — Wat de pepercultuur op Sumatra leert. — Plan voor een tramway te Batavia. — Tegenwoordige staat van het spoorwegnet in Britsch-Indië. — Het nut van spoorwegen in Ned.-Indië voor de defensie. — Hoe men op Java dacht over de erfpachtswet in verband met de aanschrijvingen van den heer Mijer. — Wat is er te wachten van de intrekking van het vier-palen besluit? — Nieuwe gegevens omtrent het landbezit in Cheribon. — Een proefje van wat er in den Javaan omgaat. — Eene bijdrage tot de kennis van de weldaden der suikercultuur. — Verlies van menschenlevens op Java door ongelukken 334

Elfde Aflevering.

Sprokkelingen uit het Regeeringsverslag van het beheer en den staat van Ned.-Indië over 1864. Eerste gedeelte. Door van Lier 359

Bladz.

Nieuwe uitvindingen betreffende koloniale suikerbereiding, door D. C. Steyn Parvé 393

Engelsche nederzettingen in Noord-Australië, door D. C. Steyn Parvé . . 409

Hoe de Minister van Koloniën in de materiëele behoeften van Indië voorziet, door X. 415

Het financiëel programma van het kabinet aan de Indische begrooting voor 1868 getoetst 420

De uitvoering van het conservatieve programma in Indië 426

Varia. — Eene nieuwe wijze van koffieplanten. — Een nieuwe concurrent in den tinhandel. — Wettelijke bepalingen omtrent huwelijken van Christenen en Onchristenen in Britsch-Indië. — Onze kennis der talen van Ned.-Indië. 439

Twaalfde Aflevering.

Sprokkelingen uit het Regeeringsverslag van het beheer en den staat van Ned.-Indië over 1864. Tweede gedeelte. Door van Lier. 445

De Spoorwegen in Britsch-Indië, door D. C. Steyn Parvé 467

Fragmenten van eene reis op de Westkust van Borneo in 1830.

Inleiding, door P. J. V. 474

Eerste Hoofdstuk. — *Aankomst te Pontianak. — De stad en de rivier. — Tocht naar Mandor. — Ontvangst aldaar. — Chineesche vraatzucht. — Bezoek eener goudmijn. — Wandeling naar Soengei Peniti en Njan Batang Bilian. — De weg van Mandor naar Landak. — Een Chineesch feest te Mandor. — Tocht naar Ajer-mati. — Uitstap in het gebied der Chineezen van Montrado. — Staaltje van Chineesche lafhartigheid. — Vaart langs de rivier van Mampawa. — Overblijfselen van het fort te Mampawa. — De inlandsche gezaghebber. — Een geprojecteerd kanaal.* . 476

Tweede Hoofdstuk. — *Verblijf te Pontianak. — Reis over zee naar Mampawa. — De schrijver verkeert in levensgevaar. — Tocht langs het strand van Mampawa naar Soengei Pinjoe. — De rivier en de kampong Pinjoe. — De berg Saliong. — De berg en de kampong Panoraman. — Een vreeselijke nacht. — Soengei Poeron Besar en Soengei Poeron Ketjil. — Gevaarlijke watertocht. — De rivier Peniti-Besar.* 489

Derde Hoofdstuk. — *Nieuw verblijf te Pontianak. — Het établissement Marianna's-oord en het fort du Bus. — De vorstelijke begraafplaats Batoe Lajang. — De Chineesche kampong en de nijverheid der Chineezen. — Sultan Othman. — De Pangeran Ratoe. — De Pangeran Bandahara. — Suikercultuur te Pontianak. — Plannen tot eene nieuwe reis.* . . 494

Vierde Hoofdstuk. *Tweede tocht naar Mandor. — Onze eerste nacht aldaar.* 500

Is er verband tusschen de Ketjoe-partijen en de afschaffing der rottingslagen? Door Mirandolle 503

Varia. — Nadere berichten omtrent de Engelsche nederzettingen in Noord-Australië. — De kaarten van de statistische opneming op Java. — De gezegende toestand der Javaansche landbouwers in de afdeeling Grissee. — De besluiten van den Gouverneur-Generaal omtrent de persoonlijke diensten ten behoeve der inlandsche hoofden. — Het eiland Rozengein. — Het budget van het programma der liberale koloniale politiek. — Ware verdiensten ten laatste erkend 511

SCHEIDING VAN KERK EN STAAT IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Nog steeds missen wij eene volledige geschiedenis van de heerschappij der Europeanen in Oost- en West-Indië, meer bepaald wat de Nederlandsche bezittingen betreft. Wanneer men de kerkgeschiedenis wil nagaan, dan moet men, na Valentijn, de groote bron van kennis uit vroeger dagen, te hebben doorbladerd, tal van verspreide stukken raadplegen, om zich eene, altijd nog gebrekkige, voorstelling van haren loop te kunnen vormen. Toch zou de afdeeling van de algemeene geschiedenis van onze koloniën, die nog te schrijven is, waarin de kerkelijke aangelegenheden in al haren omvang behandeld werden, niet tot de minst belangrijke behooren. De Proeve van dr. S. A. Buddingh, en de Bijdragen van dr. J. F. G. Brumund, wat de Protestantsche Kerk in Oost-Indië betreft, en hetgeen de heeren van Schaick en Moes voor Suriname geleverd hebben, strekken daarvan onder meer ten bewijze 1).

Het Christendom werd door de Europeesche veroveraars naar Oost- en West-Indië overgebracht en had, vooral in Oost-Indië, zijne tijdperken van ontwikkeling en achteruitgang. Wij wenschen geenszins dit onderwerp in al zijn omvang te behandelen. Het gaat onze krachten te boven en de bescheiden daartoe zijn niet ter onzer beschikking. Wij wenschen ons te bepalen tot eene bijdrage tot de kennis van de verhouding van de Kerk tot den Staat. Ook de Kerk in Indië is toch niet vrij gebleven van de beweging, die het gevolg is van de hedendaagsche begrippen omtrent een vraagstuk, waarvan de oplossing op de Europeesche toe-

1) Proeve eener chronologisch historische schets van de lotgevallen der Protestantsche Kerk in Nederlandsch Oost-Indië, van 1615—1857. Arnhem, G. W. van der Wiel, 1857. — Bijdragen tot de geschiedenis der Kerk van Batavia, in het Tijdschrift voor taal- land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bat. Gen., Deel XIII (1864). — De Nederlandsche Hervormde Kerk in Indië, door O. G. Heldring. Utrecht, Kemink en Zn., 1855. — West-Indië. Bijdragen tot de bevordering van de kennis der Ned. W. I. Koloniën. Haarlem, A. C. Kruseman, 1858.

standen zooveel invloed uitoefent. Vroeger bestond immers in de meeste landen een heerschende Godsdienst en een heerschende Staat daarboven of daaronder. In onze dagen is het algemeene streven: vrijheid van de Kerk en losmaking van banden, die Staat en Kerk evenzeer in hunne bewegingen en in de vervulling van hunne plichten belemmeren.

Naarmate de Nederlanders de Spanjaarden en Portugeezen verdrongen hebben, werd door hen in de Molukken ook het Protestantisme ingevoerd. In de 16de eeuw hadden de Portugeezen het Catholicisme in Oost-Indië gebracht. Maar de Protestantsche Staatskerk verbood de uitoefening van andere Christelijke belijdenissen en tot in 1808 moest de Roomsche leer in onze Oost-Indische bezittingen de gevolgen daarvan ondervinden. De archieven van den vroegsten tijd zijn meestal onder het Engelsch tusschenbestuur verloren geraakt. Men vindt intusschen, wat de Protestantsche kerk in Oost-Indië betreft, in het archief van den Bataviaschen kerkeraad, die steeds min of meer als een algemeene kerkeraad beschouwd is, tal van feiten.

Wij treffen in 1615 op Amboina en Djakatra predikanten aan. In 1620 was de eerste kerk en de eerste kerkeraad te Batavia gevestigd. Die Kerk bracht mannen als Heurnius, Rogerius, Hambroek, Baldaeus, Valentijn, Leydekker, Werndly voort: zij heeft dus een roemrijk verleden. Seminariën werden op Ceylon en Java opgericht, die later vervallen zijn, terwijl na 1622 te Leiden en vervolgens te Utrecht eene zoogenaamde kweekschool voor predikanten voor den Indischen dienst in het leven werd geroepen. In 1683 vond men 10 predikanten alleen te Batavia, waaronder een voor het eiland Onrust. In 1730 klom dat getal tot 17. Het geheele getal voor Oost-Indië, in 1697 en 1698 op 28 bepaald, was toen met 6 vermeerderd. In 1735 vindt men ook melding gemaakt van de inlandsche gemeente »op het *gezouten land* van Toegoe." Na dien tijd begon men over gebrek aan leeraars te klagen.

In 1746 werd door van Imhoff de oprichting eener Luthersche gemeente toegestaan. De openlijke uitoefening van andere eeredienſten werd voortaan evenzeer toegelaten. De Oost-Indische Compagnie begon daarin haar handelsbelang te zien, blijkens de aanschrijving van 1743, waarbij in den considerans voorkomt, »dat, Batavia het middenpunt van den Oost-Indischen handel geworden zijnde, nu ook de leden der verschillende kerkgenootschappen aldaar vrijheid van godsdientoefening behoorden te hebben."

In 1793 vindt men het laatste voorbeeld van een proponent, die op Ceylon was opgeleid, en te Batavia tot predikant werd aangesteld.

Toen de seminariën vervallen waren en uit Europa geene leeraren overkwamen, vond men in de Molukken in 1809 geen enkel predikant en in 1811 te Batavia slechts één. In 1817 waren op al de buitenbezittingen niet meer dan 4 of 5 predikanten aanwezig en geen enkel

krankenbezoeker of catechiseermeester, die weleer in grooten getale uit Nederland kwamen.

In 1815 gevoelde men hier te lande de moeilijkheid van eene regeling van de kerkelijke aangelegenheden voor Indië. Vandaar dat *voorloopig* eene commissie werd benoemd, onder den titel van *Provisioneele Commissie voor de zaken der Protestantsche kerk in Oost- en West-Indië te 's Gravenhage;* zij bestond uit personen, door de Regeering benoemd, ten einde haar voor te lichten. Men had het voornemen later een kerkelijke organisatie tot stand te brengen. In 1820 werd die commissie echter definitief bestendigd. De kerkeraad te Batavia fungeerde toen als *Algemeene Kerkeraad* voor geheel Oost-Indië.

In 1835 werd bij koninklijk besluit van 11 December, n°. 88, bepaald, dat de gemeente te Batavia voortaan zou zijn één Protestantsche gemeente, waarin de Hervormde en Luthersche gemeenten vereenigd waren. Die vereeniging bestond jaren achtereen slechts in naam. De beide gemeenten hadden gemeenschappelijke kerken; verder was men niet gekomen. In 1831 benoemde het Indische bestuur eene commissie om de vereeniging tot stand te brengen, met het lid van den Raad van Indië Jhr. Reynst aan het hoofd. In het regeeringsverslag over 1853 vinden wij opgeteekend, dat, bij adres van 27 Juni 1853, door eene commissie uit de beide kerkeraden werd aangeboden het project eener acte van vereeniging van de Hervormde en Evangelisch-Luthersche gemeenten.

Dat verslag treedt dan verder in de volgende beschouwingen:

»Volgens art. 1 van het koninklijk besluit van 11 December 1835, no. 88, zou de vereeniging zonder de sanctie van het Opperbestuur haar volkomen beslag kunnen erlangen, vermits door de betrokken genootschappen of door een derzelve geene bezwaren daartegen waren ingebracht, welke het raadzaam zouden kunnen doen zijn om haar vooraf aan het Opperbestuur te onderwerpen.

»Het Kerkbestuur was nogtans van oordeel, dat — behalve de wenschelijkheid om eene zoo gewichtige zaak niet definitief tot stand te brengen, zonder dezelve vooraf aan de synode der Hervormde en Evangelisch-Luthersche gemeenten in Nederland en aan de commissie voor de zaken van de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië, in welke ook het Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap wordt vertegenwoordigd, te onderwerpen — de afwijking, welke het aannemen door de vereenigde gemeenten van den naam van »Evangelische gemeente", zooals bij de project-acte is overeengekomen, daarstelt van het koninklijk besluit van 28 October 1840, no. 57, eene sanctie van het Opperbestuur in dezen noodig deed zijn.

»Overeenkomstig het diensvolgens door het Kerkbestuur gedaan voorstel en het advies van den Raad van Indië, werd derhalve het advies van

de beide kerkeraden der Protestantsche en Evangelisch-Luthersche gemeenten te Batavia, met de project-acte en bijlagen, den Minister van Koloniën aangeboden, met voorstel om aan Zijne Majesteit den Koning in overweging te geven, na raadpleging der commissie voor de zaken van de Protestantsche kerk in Nederlandsch Oost- en West-Indië te 's Gravenhage, de bedoelde vereeniging goed te keuren."

Bij koninklijk besluit van 19 Augustus 1854, no. 74, werd die goedkeuring verkregen.

Inmiddels was in Indië geconstitueerd het *Bestuur over de Protestantsche Kerken in N. I.*, samengesteld uit een lid van den Raad van Indië als president (hetgeen sedert 1849 *niet* meer verplichtend is), de predikanten van Batavia en drie notabelen der Protestantsche kerk in de hoofdstad, door de Regeering benoemd.

Het eerste werk van den Bataviaschen Algemeenen Kerkeraad was een beklag over een onvoldoend getal predikanten. Hoezeer het aantal telkens uitgebreid is, werd die klacht in later jaren steeds herhaald en bestaat ook nu behoefte aan leeraren in Indië.

Op het voetspoor van een besluit van 1810 werden de predikanten en pastoors nu eens in drie, dan weder in twee klassen verdeeld, naarmate van de standplaatsen en het honorarium. In 1835 werd het getal predikanten in Oost-Indië op 16 bepaald, in 1843 op 18, in 1849 op 20, in 1856 op 29, in 1861 op 30 en in 1863 eindelijk op 35, benevens 3 hulppredikers. Deze laatste vermeerdering had voornamelijk daarom plaats, omdat in 1854 met het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam voor den tijd van tien jaren eene overeenkomst was gesloten ter voorziening in de geestelijke behoeften van de inlandsche Christengemeenten op Amboina en onderhoorigheden. In 1863 werd het voorstel gedaan om die overeenkomst te vernieuwen. Later zag het Zendelinggenootschap van het aangaan eener nieuwe overeenkomst af, zoodat de Regeering in de behoefte, die opkomen zou, moest voorzien. Voordrachten aan de Regeering tot plaatsing van zendelingen-leeraren als hulppredikers zijn echter ook nog later geschied.

Bij ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, Indisch Staatsblad 1864, no. 156, is de standplaats en de werkkring der predikanten en hulppredikers geregeld en is bepaald dat er zullen zijn te Batavia 4 predikanten, te Soerabaja 3, te Samarang en op Amboina elk 2, te Buitenzorg, Cheribon, Pekalongan, Salatiga (res. Samarang), Soerakarta, Djokjokarta, Poerworedjo (res. Bagelen), Rembang, Pamakassan (res. Madura), Madioen, Pasoeroean, Probolinggo, Banda, Ternate, Menado, Makasser, Pontianak (Wester-afdeeling van Borneo), Banjermasin (Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo), Riouw, Padang (Sumatra's Westkust), Fort de Kock (Padangsche bovenlanden) en Palembang, elk 1. Voorts dat er te

Benkoelen, Bonthain (Celebes en onderhoorigheden) en Timor Koepang een hulpprediker zal zijn. Eindelijk dat er voor de tijdelijke waarneming van den dienst op plaatsen, waar door overlijden, ziekte, verlof of vertrek naar elders een leeraar ontbreekt, twee predikanten zonder vaste standplaats in Indië aanwezig zullen zijn, waarvan beschikbaar te houden één te Batavia en één ter hoofdplaats van de residentie Preanger-regentschappen voor den tijdelijken dienst bij de gemeenten in de verschillende afdeelingen dier residentiën. Ook zijn bij die ordonnantie de bezoekreizen der predikanten geregeld.

Intusschen is het bij deze organisatie aangewezen getal predikanten en hulppredikers nog niet volledig aanwezig geweest.

Gaan wij nu de organisatie van het Kerkgenootschap na.

Aan het hoofd daarvan staat de zoogenaamde »Haagsche" Commissie in het Moederland en het Bestuur in Indië, beide uit van regeeringswege benoemde leden samengesteld, en niet aan periodieke aftreding onderworpen.

Een reglement op het Bestuur werd in 1838 ontworpen, in 1840 goedgekeurd en in 1844 in werking gebracht. Het is, zoo als reeds werd aangeduid, in 1849 eenigszins gewijzigd. In 1854 werd een reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en kerkelijke tucht vastgesteld.

Het Kerkbestuur behartigt de belangen van al de Protestantsche gemeenten in Nederlandsch-Indië en houdt een algemeen toezicht op haar beheer, predikanten en kerkeraden, overeenkomstig de beginselen der reglementen en verordeningen van de Protestantsche kerken in Nederland. Het oefent dit beheer uit in verband met de commissie tot de zaken der Protestantsche kerk in Nederlandsch Oost- en West-Indië te 's Gravenhage, met welke het correspondeert onder cachet volant, door tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal, die er eenen geleidebrief bijvoegt; maar van deze correspondentie zijn uitgesloten de voorstellen, waarop eene beslissing van het Gouvernement noodig is. Zulke voorstellen worden gericht aan den Gouverneur-Generaal, die ze met zijn advies aan het Opperbestuur in het Moederland opzendt. Het Kerkbestuur beslist op alle klachten van gemeenten over kerkeraden, predikanten, diakoniën, en wederkeerig. De verhouding tusschen het Kerkbestuur en de kerkeraden is deze: de kerkeraden, gelijk ook alle administrateurs van kerkekassen, diakoniën en liefdadige gestichten, die uit kerke- of diakonie-kassen onderhouden worden, zijn aan het Kerkbestuur ondergeschikt en verantwoording schuldig, onverminderd de verantwoordelijkheid dier administrateurs aan de algemeene rekenkamer, en hunne onmiddellijke ondergeschiktheid aan de kerkeraden voor zoover die met hunne verantwoording is overeen te brengen. De kerkeraden hebben het recht aan het Kerkbestuur voorstellen in te zenden en zijne

voorlichting te vragen. Zij hebben het beheer over alle zaken, onmiddellijk tot de inwendige orde en tucht der plaatselijke gemeenten betrekkelijk, met dien verstande dat het Kerkbestuur, in gewichtige gevallen en bij oneenigheden, daarvan kennis neemt en uitspraak doet.

De benoemingen van ouderlingen en diakenen en andere kerkelijke beambten geschieden zonder tusschenkomst van het Kerkbestuur.

Alleen het Kerkbestuur correspondeert rechtstreeks met het Gouvernement. Kerkeraden, die eene beschikking van het Gouvernement verlangen of behoeven, richten hunne daartoe strekkende voordrachten aan het Kerkbestuur, maar dienen ze in bij de gewestelijke civiele autoriteit, die de stukken met een aan den Gouverneur-Generaal gericht advies doorzendt aan het Kerkbestuur.

Overigens is aan allen, die in onderscheidene betrekkingen met het kerkelijk bestuur belast zijn, tot hoofddoel voorgeschreven: de zorg voor de belangen van het Christendom in het algemeen en van de Protestantsche kerk in het bijzonder, de vermeerdering van godsdienstige kennis, de bevordering van christelijke zeden, de bewaring van orde en eendracht, en de aankweeking van liefde voor de Regeering en het Land.

Benoeming van diakenen en ouderlingen had jaren achtereen plaats, zonder medewerking van eenig kerkbestuur, door en van wege het wereldlijk gezag. Vóór 1845 was die benoeming aan de Hooge Regeering voorbehouden. Toen werd voor de buitenbezittingen, en in 1854 ook voor Java, het beginsel aangenomen, dat de macht tot goedkeuring »der benoemingen van ouderlingen, diakenen en andere kerkelijke beambten der Protestantsche gemeenten op Java is overgedragen op de hoofden van gewestelijk bestuur."

Die inmenging van de wereldlijke macht in de samenstelling van alle kerkelijke collegiën in Indië heeft tot voor eenige jaren geduurd. In het verslag over 1862 leest men nog: »Met goedkeuring der Regeering kwam dit jaar in de residentie Bezoeki voor het eerst een kerkeraad tot stand, bestaande, buiten den met den dienst aldaar belasten predikant van Probolinggo, als voorzitter, uit twee ouderlingen en twee diakenen. Ook te Weltevreden en te Ambarawa werden, in verband met de in-dienststelling van veldpredikers op die standplaatsen, militaire kerkeraden, bestaande uit aldaar aanwezige officieren van de landmacht, opgericht, met bepaling, dat de keuze ter vervulling van de openvallende plaatsen in gemelde kerkeraden onderworpen is aan de goedkeuring *van den militairen afdeelings-kommandant.*

»De macht tot goedkeuring der benoemingen van ouderlingen, diakenen en andere kerkelijke beambten der (burgerlijke) Protestantsche gemeenten in Nederlandsch Indië berust, zooals reeds vroeger werd gezegd, bij de hoofden van gewestelijk bestuur.

»Ten einde die autoriteiten eene aanwijzing te geven, aan welke regels zij zich bij het verleenen harer goed- of afkeuring te houden hebben, werd bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 11 September 1862, no. 48, verklaard, dat eene goedkeuring op de door de kerkeraden uitgebrachte benoemingen eerst dan behoort te worden geweigerd, wanneer het onverhoopt mocht gebeuren, dat de benoemde een persoon is, die ter slechter faam bij het bestuur bekend staat; zullende echter in zoodanig geval de reden der weigering in het daarop betrekkelijk besluit moeten worden uitgedrukt."

Wat »ter slechter faam" is, wordt hier niet verder uiteengezet. Het moet al tot zeer zonderlinge gevolgen kunnen leiden, dat iemand, door den predikant en een of meer leden van een kerkeraad tot medelid voorgedragen, in een besluit, dat wellicht niet geheim blijft, door een resident of adsistent-resident wordt verklaard bij hem als ter slechter faam staande bekend te zijn. Er moest zeker een reden voor de weigering worden medegedeeld, maar daarom behoeft zoodanig besluit nog niet door feiten te zijn gemotiveerd. Welken indruk dergelijk besluit van een hoofd van gewestelijk bestuur kon te weeg brengen en welke onaangenaamheden uit die inmenging in kerkelijke zaken moesten voortvloeien, is licht te begrijpen.

De Minister Fransen van de Putte heeft aan den vroegeren toestand een einde gemaakt. In de zitting van 4 Juni 1868 werd door den heer Groen van Prinsterer over de verhouding van Kerk en Staat in Indië gesproken en de toenmalige Minister antwoordde:

»Ik geloof, dat ik zonder veel redeneeren den geachten spreker uit Arnhem bevredigen kan, door hem mede te deelen wat ik den 24sten Maart jl. geschreven heb, niet naar aanleiding van een brief uit Indië, waarop geantwoord moest worden, maar, zooals de spreker dat noemt, *proprio motu*. Bij den bundel besluiten (waarvan ik deze week gesproken heb), die van tijd tot tijd met scheepsgelegenheid aan het Opperbestuur worden toegezonden, was een besluit rakende eene quaestie tusschen een resident en de ouderlingen van eene gemeente in Nederlandsch Indië. Er werd voorgesteld de daartoe betrekkelijke stukken te deponeeren. Ik heb daarop het navolgende geschreven: »De min aangename verhouding, die, blijkens Uwer Excellentie's besluit van 29 Juni 1862, tusschen den resident van .... en den kerkeraad der Protestantsche gemeente aldaar bestaan heeft, geeft mij aanleiding om van Uwe Excellentie de mededeeling te verzoeken van de gronden, waarop zij gemeend heeft, bij haar besluit van 11 September 1862, N°. 48, (Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indië, N°. 1251)" — het is een publiek stuk, — »niet te moeten treden in het voorstel van den resident tot intrekking van eene bepaling, volgens welke de benoemingen

van ouderlingen en diakenen bij de Protestantsche gemeenten in Nederlandsch Indië onderworpen zijn aan de goedkeuring der gewestelijke autoriteiten. Gaarne verneem ik Uwer Excellentie's beschouwingen betreffende de vraag, of zoodanige inmenging in de huishoudelijke aangelegenheden der Protestantsche kerk in Nederlandsch Indië nog langer noodig kan geacht worden."

Het gevolg van dit schrijven van het Opperbestuur was intrekking van de vereischte goedkeuring dezer benoemingen door de wereldlijke macht, bij Indisch Staatsblad 1864, N°. 69.

Wanneer men het oog vestigt op het in 1854 vastgestelde Reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en kerkelijke tucht voor de Protestantsche kerk in Nederlandsch Indië, dan ziet men verder dat het kerkelijk opzicht wordt uitgeoefend door de kerkeraden en door het Kerkbestuur te Batavia. Dit laatste collegie kan aan den Gouverneur-Generaal schorsing en ontslag van predikanten, zendelingen-leeraars, ouderlingen en diakenen voordragen. »Beschuldigingen tegen de leer van eenen predikant zullen niet kunnen aangenomen worden," zegt art. 37, »tenzij dezelve gestaafd worden door duidelijke bewijzen, dat hij de leer van het Evangelie heeft wedersproken of bestreden." Van de beschikkingen door den Gouverneur-Generaal genomen, kan de gestrafte binnen een jaar, door tusschenkomst van de Commissie in Nederland, bij Z. M. den Koning in hooger beroep komen en zoo ook het Indisch Kerkbestuur, wanneer de beschikking in een wezenlijk punt van de voordracht afwijkt. De Koning beslist dan, na de Synode te hebben gehoord.

Men ziet dus dat de wereldlijke macht, de Koning en de Gouverneur-Generaal, alsmede de verantwoordelijke Minister, geroepen kunnen worden tot de beslissing van de moeilijkste theologische quaestiën, nadat zij in eerste instantie zijn beslist door de predikanten te Batavia en drie door de Indische regeering benoemde personen. De vermenging van wereldlijk en geestelijk gezag is grenzeloos. En dat inderdaad de neteligste quaestiën kunnen ontstaan, zullen wij door twee feiten bewijzen.

Volgens het regeeringsverslag van 1852 (editie Kemink, blz. 58), »had in 1851 het Bestuur de aandacht der Regeering gevestigd op de volgens deszelfs gevoelen meer en meer toenemende verflauwing van den godsdienstzin der Europeesche bevolking van Nederlandsch Indië, en bood het eenige concept-bepalingen aan betrekkelijk de plichtmatige viering van den Zondag en andere dagen aan den openbaren Christelijken godsdienst gewijd."

De heer Mr. P. Mijer, lid in den Raad van Indië, was toen voorzitter van het Indisch Kerkbestuur. Maar diens ondanks slaagde het niet in zijne ijverige pogingen, want het verslag vervolgt aldus:

»Het kwam der Regeering, met het oog op art. 82 van het Regle-

ment op het beleid der regeering, bedenkelijk voor, bepalingen op dit onderwerp vast te stellen, zoodat zij zich bepaalde bij eene aanbeveling in bedoelden zin aan de hoofden van gewestelijk bestuur." Dat art. 82 van het regeeringsreglement had een lid in den Raad van Indië voorzeker niet moeten voorbijzien.

Een ander feit vinden wij vermeld in het Bataviaasch Handelsblad van 30 Juni 1865 (mail-editie no. 17), en is dus van nog zeer recente dagteekening, zoodat het in dubbele mate de aandacht verdient.

Door eenige leden der Evangelische gemeente te Batavia was aan den Gouverneur-Generaal de volgende memorie ingediend:

„Bij adres, gedagteekend Singapore, 15 Januari 1865, heeft het lid oud-ouderling der Evangelische gemeente te Batavia, Mr. F. L. Anthing, zich tot Uwe Excellentie gewend met zijne bezwaren over de beschikking van het Bestuur over de Protestantsche kerk in N. Indië van 26 October 1864, waarbij dit hoogste kerkelijke collegie geweigerd heeft, gevolg te geven aan zijne klacht over de Evangelie-verkondiging van den predikant bij de Evangelische gemeente te Batavia . . . . .

„De ondergeteekenden, leden van verschillende Protestantsche kerkgenootschappen, voelen zich gedrongen langs dezen weg van hunne instemming te doen blijken met de door den heer Anthing voorgebrachte bezwaren. De strekking der prediking van den heer . . . . . en van velen, die op voordracht der commissie voor de Prot. kerken in Oost- en West-Indië als zijne ambtgenooten in N. Indië zijn aangewezen, is aan niemand, die in de Evangelie-verkondiging eenig belang stelt, onbekend.

„Die strekking is geene andere dan bestrijding der leer van het Evangelie en ontkenning der waarheden, die te allen tijde als de grondslagen van elke Christelijke Protestantsche kerk hebben gegolden. En terwijl het alzoo meer en meer de levensroeping schijnt te worden dergenen, die voorgeven in de Protestantsche kerk van N. Indië het Evangelie te komen verkondigen, onder de gemeente het zaad des ongeloofs te strooien, steunt het Bestuur over de Protestantsche kerk in N. Indië de Christus-verloochening en Christus-verguizing, welke in die kerk van de zijde harer eigene leeraars plaats heeft.

„Dat Bestuur waakt niet, dat de Zoon des levenden Gods der gemeente als haar gekruiste, gestorvene en verrezene Heer en Zaligmaker in al Zijne volheid en heerlijkheid worde voorgesteld; het begunstigt veeleer de prediking van den heer . . . . . en zijne ongeloofsgenooten, en het weigert zelfs recht te doen op de beschuldigingen, die door eenen oud-ouderling der kerk tegen haren bestrijder worden ingebracht. Bij art. 37 van het bij Koninklijk Besluit van 28 Februari 1854, No. 63, goedgekeurde en bekrachtigde Reglement op de uitoefening van het kerkelijk opzicht en kerkelijke tucht voor de Prot. Kerk in N. I. (Stbl. 1854, No. 37) zijn zoodanige beschuldigingen nogtans toegelaten. Volgens art. 2 van datzelfde Reglement behooren het Kerkbestuur en de kerkeraden „de handhaving der leer van het Evangelie te bevorderen", en aan het eerstgemelde collegie is daarenboven uitdrukkelijk, bij art. 35, de zorg aanbevolen, dat van de kerkelijke ambtenaren het zedelijk wangedrag, de misdragingen in hunne kerkelijke bedieningen en „de verwaarloozing der daaraan verbondene plichten" niet onbestraft blijven. Verkondiging der leer eener kerk is, naar de meening der ondergeteekenden, de eerste plicht van ieder, die zich als leeraar aan haren dienst heeft verbonden; gelijk belijdenis dier leer de eerste voorwaarde is, waaronder iemand als lid der bestaande kerkgemeenschap kan worden aangenomen.

„Bestrijding dier leer dan niet met verwaarloozing van plichten gelijk te stellen, maar die, in plaats daarvan, te beschermen en toe te juichen, is goed te noemen wat kwaad, en recht wat krom is (Jes. V: 20).

„Zonderling is het, dat in een tijd waarin het geweten als het eenige richtsnoer van allen godsdienst wordt voorgesteld, het geweten van zoovele hoogere en lagere kerkelijke lichamen met zoodanige ondermijning van de grondslagen der Christelijke Protestantsche kerk door hare eigene leeraars en voorgangers vrede gehad heeft.

„De rede en de empirie, die twee groote factoren der hedendaagsche wetenschap ter waardebepaling van den Christus, wraken echter eenen vrede, die grootere verwoestingen aanricht dan de hevigste strijd zoude vermogen uit te werken.

„En de gemeente begrijpt reeds sedert lang, dat in eene kerk, waarin de God van Waarheid en Heiligheid gediend wordt, het verdrag, dat waarheid en leugen gedrongen worden met elkander te sluiten, eene onteering is van den Allerhoogste en eene bron van verwarring en zonde.

„Het getal groeit aan dergenen, die eenen Bijbel en eenen Christus ter zijde leggen waarop de leeraars der Protestantsche kerk zóó veel, en telkens zóóveel meer, hebben aan te merken.

„Niet meer wetende wat zij gelooven moeten, scheuren velen zich af van eene kerk, die ontaard is in een genootschap van twijfelen en van ontkennen.

„Christus en Die gekruist, den Joden eene ergernis en den Grieken eene dwaasheid; maar voor iedere Christelijke kerk de kracht Gods en de wijsheid Gods, is, onder den invloed van de prediking harer leeraars, den Christenen zelven een tegennatuurlijk wonder en eene ongerijmdheid geworden.

„Groot nog is de Diana der Epheziërs tegenover den Christus der modernen. En de door het leerstuk der onbevlekte ontvangenis met God gelijkgestelde Maria der Roomschen is voor het naar God en schuldvergiffenis dorstende gemoed eene betere Voorspraak en Middelaar, en een waardiger voorwerp van aanbidding, dan de uit ontucht geboren bedrieger van Nazareth, dien de nieuwere wetenschap, genadiglijk hem zijne harde reden en de keus zijner onkritische Apostelen vergevende, nog zegt als den grondvester van den Christelijken godsdienst te vereeren.

„De ondergeteekenden verwachten, dat, aangezien het Bestuur over de Prot. kerk in N. Indië is blijven stilzitten, de Regeering niet langer voor den deerniswaardigen toestand der Protestantsche kerk in N. Indië de oogen zal willen sluiten.

„De voor die kerk verbindende reglementen zijn van haar uitgegaan; de predikanten worden door haar benoemd en bezoldigd; en de commissie voor de zaken der Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië, die de leeraars voor N. Indië kiest, is sedert meer dan veertig jaren haar bestaan en hare inrichting der Regeering verschuldigd.

„Bezwaarlijk zal, bij zulke afhankelijkheid der Prot. kerk van de Regeering, een beroep op de scheiding van Kerk en Staat kunnen gelden. Wie ook zich daarachter zoude willen verschuilen, om de ondergeteekenden niet-ontvankelijk te verklaren in hunne bezwaren, zoude toch het deel niet kunnen te niet doen, dat hij heeft bijgedragen tot de versmading van Christus, de verstoring zijner gemeente en de verkrachting harer rechten.

„De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, den 5den December 1864, in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal gezegd: „voor publieke belangen vinde het publiek steun bij de Regeering." Dat bij de bezwaren der ondergeteekenden publieke belangen betrokken zijn, erkende de Regeering reeds, toen zij in 1824 1) den Regenten van Amboina en onderhoorigheden beval, om toe te zien, dat ieder zijnen godsdienst ongestoord verrichten kunne, om zelven „omtrent de oefening en onderhouding van den christelijken godsdienst allen ijver en naarstigheid in het werk te stellen", en om „de minderen in leven en wandel met een goed voorbeeld voor te gaan, zoo in de bijwoning van den openbaren godsdienst, als in het weren van alle bijgeloovigheid en afgodendienst, strijdig met de christelijke geloofsbelijdenis."

---

1) Art. 49 en 50 van het Reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën op Amboina en onderhoorigheden (Stbl. 1824, No. 19 A).

„Welk belang trouwens kan voor een volk grooter zijn, dan dat het de goedertierenheden en ontfermingen make van Hem, die gezegd heeft: „die Mij eeren, zal Ik eeren," en dat het, Christus erkennende als den Zoon des levenden Gods, ook Hem, Die de eerste is en de laatste, uit Wien, door Wien en tot Wien zijn alle dingen, door Koning en onderdanen, door leeraars en leeken, in staatsvergaderingen en gerechtszalen, in maatschappij en huisgezinnen, in het openbaar en in het verborgen, gehuldigd zie als het middelpunt van alle menschelijk denken, werken en streven?

„Als de godsdienstleeraars dat belang veronachtzamen en de Bestuurders der Kerk het niet tellen, dan blijft der Regeering nog de taak overig, — al ware het enkel door onthouding van alle geldelijke ondersteuning aan de in zichzelf verdeelde kerkgenootschappen — den voortgang te stuiten van een kwaad, dat den ondergang van Kerk en Staat moet na zich sleepen.

„Liever dan de Protestantsche Christenen en hunne kinderen, door de aanstelling van het Evangelie bestrijdende leeraars, aan het moderne Heidendom over te leveren, neme de Regeering de voortplanting van het Roomsch-Katholieke geloof in hare openlijke bescherming, en het worde dan voortaan de leus van elk volk, dat niet rijp bleek te zijn voor de vrijheden van het Protestantisme: „liever Roomsch, dan Modern!"

„De ondergeteekenden bidden der Regeering den Geest der wijsheid toe, opdat zij in deze gewichtige aangelegenheid eene beslissing neme, die strekke tot verheerlijking van den Heer der Kerk en tot welzijn van Nederland en zijne bezittingen in Indië.

„Hetwelk doende enz. enz.

„Batavia, 19 Februari 1865."

Terzelfder tijd ontving de Regeering de volgende contra-memorie;

„Bij eene memorie, gedagteekend van Batavia den 19den Februari 1865, geplaatst in het Bataviaasch Handelsblad van 24 Juni jl. hebben eenige leden van verschillende Protestantsche kerkgenootschappen alhier zich tot Zijne Excellentie gewend tot adhaesie aan een adres, gedagteekend Singapore, 15 Januari 1865, van het lid, oud-ouderling der Evangelische gemeente te Batavia, Mr. F. L. Anthing, houdende bezwaren over de beschikking van het Bestuur over de Protestantsche Kerk in N. Indië van 26 October 1864, waarbij dit hoogste kerkelijke collegie geweigerd heeft gevolg te geven aan zijne klacht over de Evangelie-verkondiging van den Predikant bij de Evangelische gemeente te Batavia.....

„De ondergeteekende, lid van een enkel Protestantsch kerkgenootschap, voelt zich gedrongen langs dezen, ook door adressanten ingeslagen weg van zijne afkeuring te doen blijken van de door den Heer Anthing en bedoelde leden voorgebrachte bezwaren.

„De strekking der prediking van den Heer..... en van velen die, op voordracht der commissie voor de Prot. kerken in Oost- en West-Indië, als zijne ambtgenooten in N. Indië zijn aangewezen, is aan niemand, die in de Evangelie-verkondiging eenig belang stelt, onbekend.

„Die strekking is geene andere dan bestrijding van verouderde opvattingen van het Evangelie en ontkenning der dwalingen, die zoo langen tijd op de grondslagen van elke Protestantsche kerk zijn opgetrokken. En terwijl het alzoo meer en meer de levensroeping schijnt te worden dergenen, die in de Protestantsche kerk van N. Indië het Evangelie komen verkondigen, onder de gemeente het onkruid van onkunde en overlevering uit te roeien, steunt het Bestuur over de Protestantsche Kerk in N. Indië de aan den tegenwoordigen staat van ontwikkeling meer geëigende opvatting en vereering van den Christus, welke, in die kerk, door hare eigene leeraars wordt verkondigd.

„Dat Bestuur waakt, dat de reinste incarnatie van het godsdienstig gevoel aan de gemeente als het meest volmaakte voorbeeld van liefde, zelfverloochening en ootmoed in al zijne volheid en heerlijkheid worde voorgesteld; het eerbiedigt met de striktste onpartijdigheid het Protestantsch beginsel van vrijheid van onderzoek, en het weigert recht te doen op

de beschuldigingen, die door eenen oud-ouderling der kerk tegen een harer verlichtste en ijverigste voorgangers worden ingebracht.

„Volgens art. 37 Stbl. 1854, no. 37, worden beschuldigingen tegen de leer eens predikants dan ook slechts aangenomen, indien dezelve gestaafd worden door duidelijke bewijzen, dat hij de leer van het Evangelie openlijk heeft wedersproken of bestreden, terwijl bij art. 2 van datzelfde reglement aan het Kerkbestuur en de kerkeraden de schoone roeping is opgedragen, om „de handhaving der leer van het Evangelie" te bevorderen, en aan het eerstgemelde collegie daarenboven bij art. 35 uitdrukkelijk de zorg is aanbevolen, dat van de kerkelijke ambtenaren „het zedelijk wangedrag, de misdragingen in hunne kerkelijke bedieningen en de verwaarloozing der daaraan verbonden plichten" niet onbestraft blijven.

„Verkondiging nu der leer van het Evangelie, zooals die door het licht van het heden beschenen wordt, is, naar de meening van den ondergeteekende, de eerste plicht van ieder, die zich als leeraar aan deszelfs dienst heeft verbonden; gelijk belijdenis dier leer de eerste voorwaarde is, waaronder iemand als lid eener Evangelische gemeenschap kan worden aangenomen.

„Prediking dier leer dan niet te beschermen en toe te juichen, maar met verwaarloozing van plichten gelijk te stellen, is kwaad te noemen, wat goed is, en het licht te stellen tot duisternis (Jesaja V : 20).

„Verblijdend is het, dat in eenen tijd, waarin het gemoedelijke en vrije onderzoek als eenig richtsnoer van allen godsdienst wordt gehuldigd, het geweten van zoo vele hoogere en lagere kerkelijke lichamen met zoodanige schraging van de grondslagen der Christelijke Protestantsche kerk door hare eigene leeraars en voorgangers vrede gehad heeft.

„De rede en de empirie, die twee groote factoren van alle wetenschap ter waardebepaling van den Christus, hebben behoefte aan eenen vrede, die de groote verwoestingen herstelt, die het autoriteits-geloof en de onverdraagzaamheid hebben vermogen uit te werken.

„En de gemeente begrijpt reeds sedert lang, dat in eene kerk, waarin de God van Waarheid en Liefde gedienst wordt, het verdrag, dat waarheid en leugen gedrongen worden met elkander te sluiten, eene onteering is van den Allerhoogste en eene bron van verwarring en zonde.

„Het getal groeit aan dergenen, die eenen Bijbel en eenen Christus leeren liefhebben, welke door de leeraars der Protestantsche kerken steeds meer en meer van de onkunde en dwaalbegrippen eener voortdurend naar ontwikkeling en volmaking strevende menschheid worden losgemaakt.

„Niet meer gedwongen te gelooven wat zij weten dat leugen is, sluiten velen zich aan eene kerk aan, die zich ontwikkeld heeft tot een genootschap van onderzoek en verdraagzaamheid.

„Christus en Die gekruist, den Joden eene ergenis en den Grieken eene dwaasheid, maar voor iedere Christelijke kerk de heerlijkste schepping Gods, is, onder den invloed van de prediking harer leeraars, den Christenen ledematen eene natuurlijke en aanneembare verschijning geworden.

„Eene ongerijmdheid is de Diana der Ephesiërs tegenover den Christus der modernen. En de, door het leerstuk der onbevlekte ontvangenis onmogelijk geworden Maria der Roomschen is voor het naar liefde en plichtbetrachting dorstende gemoed geen voorwerp van bespiegeling en vereering, gelijk de in handel en wandel onovertrefbare Zoon des Menschen, wien de nieuwere wetenschap, met terzijdestelling van hetgeen in zijne leer en die zijner Apostelen als later aangebracht of uit de dwaalbegrippen van hunnen tijd voortgesproten moet worden beschouwd, steeds als den grondvester van den Christelijken Godsdienst blijft vereeren.

„De ondergeteekende verwacht, dat, evenals het Bestuur over de Prot. kerk in N. Indië, zoo ook de Regeering de adressanten zal niet-ontvankelijk verklaren in hunne bezwaren, en acht het onnoodig een beroep te doen op de onafhankelijkheid van Kerk en Staat, dáár, waar deze laatste, door zijne inmenging, zoo blijkbaar slechts tot de versmading van Christus, de verstoring zijner gemeente en de verkrachting harer rechten zoude bijdragen.

„De Minister van Binnenlandsche zaken heeft, den 5den December 1864, in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-generaal, sprekende over staatssubsidiën, gezegd: „voor publieke belangen vinde het publiek steun bij de Regeering."

„Dat bij de bezwaren der adressanten geene publieke belangen, in den zin des Ministers, betrokken zijn, erkende de Regeering uitdrukkelijk, toen zij, bij het aangehaalde Staatsblad 1854, no. 37, alle behoorlijk gemotiveerde, tegen de leer eens predikants ingebrachte beschuldigingen onderwierp aan de kennisname van het Kerkbestuur, terwijl zij zelfs in een reeds lang verleden tijdperk (zie Staatsblad 1824, no. 190) de inmenging der Regenten van Amboina en onderhoorigheden beperkte tot het weren van alle bijgeloovigheid en afgodendienst, strijdig met de christelijke geloofsbelijdenis, met andere woorden, juist datgene, wat door den betrokken predikant, in de eerste plaats, zooveel in hem is wordt tegengegaan.

„Welk belang trouwens kan er voor een volk zijn, om, niet uit vrije en beredeneerde overtuiging, maar op grond van mystieke machtspreuken eenerzijds en uitwendigen dwang anderzijds, door koningen en onderdanen, door leeraars en leeken, in staatsvergaderingen en gerechtszalen, in maatschappij en huisgezinnen, in het openbaar en in het verborgen, zich leerstellingen en opvattingen te zien opdringen, die met zijn hoofd en hart, die uitgangspunten van alle menschelijk denken, werken en streven, in lijnrechten strijd zijn?

„Als de godsdienstleeraars dit over het hoofd zagen en de bestuurders het uit het oog verloren, dan zou der Regeering wellicht de taak overig blijven — al ware het enkel door onthouding aan de getyranniseerde kerkgenootschappen van alle geldelijke ondersteuning, — den voortgang te stuiten van een kwaad, dat den ondergang van Kerk en Staat moet na zich sleepen.

„Aan de Protestantsche Christenen en hunne kinderen, door de tyrannie van orthodoxe leeraars en ledematen, het Protestantsche recht van het vrije ondersoek te ontnemen, zoude gelijk staan met eene openlijke bescherming van het Roomsch-Katholieke geloof, en het zoude voortaan de leus worden van elk volk, dat zich op die wijze van de vrijheden van het Protestantisme beroofd zag: „liever royaal-weg Roomsch-Katholiek dan orthodox Protestant, en vooral geen van beiden!"

„De ondergeteekende wenscht der Regeering den geest der wijsheid toe, opdat zij in deze treurige aangelegenheid eene beslissing neme, die strekke tot verheerlijking der waarheid en tot welzijn van Nederland en deze kolonie.

„Batavia, 24 Juni 1865. J. VAN GENNEP."

Ziedaar de quaestiën, waarin de uitspraak van de Regeering door den bestaanden toestand gevorderd wordt en voor de beslissing waarvan in dezen of geenen zin zij in elk geval door een deel der gemeente verantwoordelijk wordt gesteld. Wij zullen zien dat de bestendiging van het verouderde begrip van inmenging in de zaken der Kerk de Regeering in het Moederland in niet minder groote moeilijkheid brengt.

Gedurende eenige jaren is ook aan eene Engelsche gemeente te Batavia eenige ondersteuning verleend, maar zonder dat van verdere bemoeiing uit de regeerings-verslagen blijkt.

Wij meenen met deze korte schets van den toestand der Protestantsche kerk in Oost-Indië te kunnen volstaan, ten einde hare verhouding tot den Staat en hare organisatie te doen kennen.

De geschiedenis van de Roomsche kerk in later tijden is spoedig verhaald. Zij heeft kerken te Batavia sedert 1808, te Samarang sedert 1809 en te Soerabaja sedert 1822. Tot 1850 waren er 6 geestelijken op Java, dat vroeger eene missie was en als zoodanig onder een Praefectus Apostolicus, tevens pastoor te Batavia, stond. Sedert 1844 was Nederlandsch Indië eene geestelijke diocese, met een titulair bisschop *in partibus*, tevens pastoor te Batavia.

Destijds was de verhouding der R. K. geestelijkheid tot de Regeering geregeld bij de artt. 13—18 van het koninklijk besluit van 11 December 1835, no. 88, waarbij die geestelijken in drie klassen waren verdeeld, hoogstens eene bezoldiging van *f* 500 per maand genietende. Art. 13 luidde: »Aan de leeraars of geestelijken bij de onderscheidene gemeenten, zoowel Protestantsche als Roomsch-Katholieke, wordt steeds derzelver bepaalde standplaats of bestemming *door het Indische Bestuur* aangewezen, in overeenstemming echter met de klasse, waarin zij respectievelijk uit Nederland zullen zijn uitgezonden," enz. De R. K. geestelijkheid werd dus evenzeer als ambtelijk personeel beschouwd, als de leeraren der Protestantsche kerk. Het Indisch Bestuur handelde echter altijd in overeenstemming met den Apostolischen vicaris, tevens pastoor te Batavia.

»De om zijne vroomheid, menschlievendheid en achtenswaardigen handel en wandel alom geëerde pastoor van Paramaribo, J. Grooff, werd naar Europa ontboden, begaf zich naar Rome, ontving den titel van Bisschop van Canea i. p. i., en werd vervolgens van wege den Koning benoemd tot Apostolischen vicaris en pastoor te Batavia 1)." Vier geestelijken vergezelden hem, zonder van eenige benoeming of erkenning van wege den Koning voorzien te zijn. Het is bekend dat Mgr. Grooff drie R. K. geestelijken ontsloeg, zonder medewerking van het Indisch bestuur, en de nieuw aangekomen geestelijken in hunne plaats stelde. De heer Rochussen, destijds Gouverneur-Generaal, nam het bekende besluit van 19 Januari 1846, waarbij Mgr. Grooff en zijne vier adsistenten uit Nederlandsch-Indië werden verwijderd, en de drie afgezette R. K. geestelijken »tijdelijk met de waarneming der herderlijke belangen van de R. K. gemeenten te Batavia, Samarang en Soerabaja werden belast." Paus Pius IX gaf Mgr. Grooff, met behoud van zijne bisschoppelijke waardigheid, Paramaribo tot standplaats, waarin de Regeering in Nederland toestemde. Aan den geestelijke, die hem te Batavia als Vicaris Apostoliek zou vervangen, werd de titel van Coadjutor gegeven. Wij laten den heer Rochussen, voorwaar geen geheel onzijdig getuige, nu spreken:

1) Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indië, door J. J. Rochussen, Minister van Staat, oud-Gouv. Generaal van N. I. 's Gravenhage, gebrs. van Cleef, 1853.

»Verder werd, ter voorkoming van nieuwe botsing, overeengekomen over de wijze van benoeming, toelating en plaatsing van R. K. geestelijken in Nederlandsch-Indië, op grondslagen en in eenen vorm, die *de volkomene vrijheid* van het kerkgenootschap met geheel voldoende waarborgen voor rust en orde en voor het gezag der Regeering vereenigden.

»Op dien voet kwam de nieuwe kerkvoogd met nieuwe geestelijken naar Indië. Sedert hebben geenerhande moeilijkheden plaats gehad; maar heeft integendeel de meest gewenschte, de meest mogelijke overeenstemming bestaan, en heeft de R. K. kerk, onder de leiding harer geestelijken, die zich streng hielden binnen de palen van het uitsluitend kerkelijk terrein, alle noodige hulp en bescherming van de Regeering ondervonden."

Een en ander wordt door de regeeringsverslagen bevestigd. Bij de volkomene vrijheid der R. K. kerk getuigt het verslag over 1853, niets bijzonders te kunnen vermelden, dan dat »overal de beste verstandhouding schijnt te hebben bestaan." In 1861 werd het getal geestelijken op 1 van de eerste klasse en 14 van de tweede klasse bepaald. Het Apostolisch Vicariaat is nu in zeven statiën of vaste standplaatsen verdeeld en het getal geestelijken in 1865 weder met 1 vermeerderd. De geldelijke belangen dier geestelijken zijn nader in 1864 geregeld. Het getal kerken was in 1863 24 en 5 privaat-kapellen; hieronder zijn 6 kerken begrepen, die gemeenschappelijk door de Protestantsche en R. K. gemeenten zijn tot stand gebracht. Het aantal kerken is aldus verdeeld: 10 kerken en 5 kapellen op Java, 1 kerk op Sumatra, 4 op Banka, 2 op Timor, 6 op Flores en 1 op Adonare.

De organisatie der kerk gaat uit van het kerkhoofd. Het hoofd der kerk in N. I. en alle leeraren van de gemeenten worden kerkelijk benoemd door of van wege den Heiligen Stoel, erkend door of op machtiging des Konings en, voor zoover zij binnen de door den Koning vastgestelde organisatie vallen, bezoldigd uit 's lands kas.

Wanneer het hoofd der R. K. kerken in N. I. een geestelijke tot een leeraarsambt in die gewesten benoemt, geeft hij daarvan kennis aan den Gouverneur-Generaal. Acht deze de toelating van den betrokken geestelijke niet bedenkelijk, dan gelast hij het hoofd van het gewestelijk bestuur der aangewezen standplaats hem te erkennen. In het tegenovergestelde geval doet het hoofd der kerk een ander voorstel. Bij schorsing of ontslag van een R. K. geestelijke door de kerkelijke autoriteit, krijgt de Gouverneur-Generaal daarvan kennis, die, zonder zich in te laten met de redenen van zoodanige beschikking, de erkenning en het genot der daaraan verbonden voordeelen intrekt. De belangen van de R. K. kerk in het Moederland worden waargenomen door eenen *procurator*, als hoedanig geen der hooge geestelijken in het Moederland, maar de Apostolischen Nuntius te 's Gravenhage, als vertegenwoordiger van den Heiligen Stoel, fungeert.

Reeds den 13den December 1849 wees de heer van Hoëvell het verschil in toestand tusschen de Protestantsche en Roomsche kerkgenootschappen aan en sprak in de Tweede Kamer: »Na de algemeen bekende uitzetting van den heer Grooff heeft het beginsel, dat die prelaat voorstond, genoegzaam gezegevierd. Door de maatregelen, die het Opperbestuur in het Moederland genomen heeft, worden thans de R. K. geestelijken in Indië alleen door het geestelijke hoofd der kerk aangesteld of ontslagen. Hunne standplaatsen worden hun alleen door den kerkvoogd aangewezen. Alles geschiedt zonder tusschenkomst van het Gouvernement, juist zooals de heer Grooff beweerde dat zijn recht was. Maar de predikanten worden nog altoos door den Gouverneur-Generaal aangesteld, verplaatst en ontslagen..... Ik durf daarom vragen, of het beginsel, dat de Regeering ten opzichte der R. K. kerk heeft opgegeven, ook niet behoort te worden opgegeven ten opzichte der Protestantsche kerk? Ik durf vragen, of het recht, dat aan de R. K. is geschonken, ook niet aan de Protestanten behoort te worden gegeven? Ik vertrouw dan ook van het tegenwoordig ministerie, dat het deze gewichtige aangelegenheid in ernstige overweging zal nemen, en dat het noemen van dit feit alleen voldoende zal zijn om aan de Protestanten in Indië recht te doen wedervaren."

Een woord over de verhouding van de kerk in onze West-Indische bezittingen. Zij is ongeveer dezelfde als in Oost-Indië, wat het staatsrechtelijk oogpunt betreft, en hoezeer de omstandigheid, dat Joden die koloniën het eerst tot ontwikkeling brachten, hun godsdienstvrijheid deed verleenen, was de Hervormde kerk feitelijk de heerschende.

Bij het octrooi den 23sten September 1682 aan de West-Indische Compagnie verleend, werd haar aanbevolen te allen tijde zorg te dragen, dat men in Suriname voorzien mocht worden van bedienaars des Goddelijken woords. In 1668 vond men daar een predikant van de Nederduitsche Hervormde gemeente. In het begin van de 18de eeuw deed die predikant ook dienst bij de Fransche Hervormde (Waalsche) gemeente 1) te Paramaribo. Van tijd tot tijd waren aldaar twee, zelfs voor korten tijd drie en eenmaal vier predikanten. Van 1800 tot 1809 vinden wij geen predikant. De staatkundige toestand en gebrek aan predikanten in het Moederland waren daarvan de oorzaak. Na 1852 vinden wij weder twee predikanten voor de twee Hervormde gemeenten in de kolonie.

Sedert 1741 vormden de Evangelisch-Lutherschen eene afzonderlijke gemeente in Suriname, niet zonder menigen twist met de Hervormden.

---

1) Van Schaick, Proeve van of Bijdrage tot de geschiedenis vooral der Hervormde Kerk in Suriname, in het tijdschrift *West-Indië*.

Pogingen, in 1832 aangewend om de beide gemeenten te vereenigen, stuitten voornamelijk op den tegenstand van de Lutherschen af.

De Moravische broeders hebben de kolonie, vooral wat de zedelijke opleiding der voormalige slavenbevolking betreft, uitmuntende diensten bewezen. Zij zijn sedert 1735 in de kolonie werkzaam en werden door de Hervormden nog vele jaren tegengewerkt. Op het einde van 1864 bevonden zich 35 zendelingen in de kolonie.

In 1785 is aan de Roomsch-Katholieken in Suriname godsdienstvrijheid verleend en kwamen daar twee hunner geestelijken aan.

Op Curaçao bestonden in vroegere tijden eene Hervormde en eene Evangelisch-Luthersche gemeente. Zij zijn in 1825 vereenigd en dit voorbeeld heeft aanleiding gegeven tot de vereeniging der Protestantsche kerken in Oost-Indië.

Op Curaçao vindt men 2 predikanten en op Bonaire en Aruba elk 1.

De Katholieken hadden in 1864, behalve den kerkvoogd, bisschop i. p. i. en apostolisch vicaris van Curaçao, nog 13 geestelijken van de tweede klasse, als op Curaçao 7, op Bonaire en Aruba ieder twee, op Saba en St. Martin elk een.

De Nederduitsch-Protestantsche kerk op Saba is geheel vervallen en door eene Engelsche gemeente vervangen.

De verhouding van de Kerk tot den Staat was dus: dezelfde vrijheid als in Oost-Indië voor de Katholieke kerk, en dezelfde afhankelijkheid van den Staat voor de Protestantsche kerk.

Eerst bij koninklijk besluit van 29 Juni 1864, no. 45, is een reglement voor de Protestantsche gemeente op Aruba, en bij besluit van 20 Mei 1865, no. 64, een dergelijk reglement voor de vereenigde Protestantsche gemeenten op Curaçao vastgesteld, waarbij de Regeering als het ware stilzwijgend afziet van het recht om, even als in Oost-Indië eertijds regel was, de benoeming van leden van de kerkeraden te bekrachtigen of goed te keuren. Daarover zwijgen die reglementen en bijgevolg heeft de Regeering van dit recht afstand gedaan.

Bij de vaststelling van de regeerings-reglementen voor Suriname en Curaçao, in 1864, is daarin een hoofdstuk opgenomen, waarbij vrijheid van godsdienst en gelijke bescherming aan alle erkende kerkgenootschappen wordt verzekerd. Daarenboven leest men daarin een artikel, luidende: De openbare eeredienst en godsdienstoefening is aan geene andere beperkingen onderworpen dan die, welke in het belang der openbare orde, rust en zedelijkheid *bij koloniale verordeningen en plaatselijke keuren* worden bevolen."

Bij de mate van autonomie, aan de West-Indische bezittingen toegekend, en krachtens de erkende denkwijze van de Regeering, die de regeeringsreglementen voordroeg, werd daardoor de vrijheid der kerk als beginsel aangenomen. Laat men het politie-toezicht over de kerk in eene kolonie

aan »koloniale keuren" over, dan kan men gerust zijn, dat daar in onze dagen vrijheid aan de Kerk zal worden geschonken om zich zelve te regelen en te besturen, zooals zij goed vindt. Naar onze meening is de Protestantsche kerk in West-Indië niet meer afhankelijk van de Regeering dan zij zelve wil. Zoo de gemeenten nog altijd het beroepen van predikanten nalaten en de Regeering zich eene inmenging bij de benoeming van leeraren veroorlooft, die buiten haren kring ligt, dan is de schuld aan het gemis van eene regeling der financiëele verhouding, die onder het vorige liberale kabinet gewis zou hebben plaats gehad, zoo de plannen omtrent Oost-Indië verwezenlijkt hadden kunnen worden. Dit is echter thans de taak van de tegenwoordige regeering.

Wanneer wij samenvatten welke de verhouding tusschen Kerk en Staat in de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen is, dan ziet men de Roomsche kerk vrij in hare bewegingen, en daarentegen de Protestantsche kerk nog altijd eene dienares van de Regeering. Zelfs geen begin van losmaking heeft plaats gehad. Wel is de tijd niet meer daar, dat de Oost-Indische kerkeraden, zooals de opperlandvoogd Specx verordende, onder protest een commissaris-politicus in hun midden moesten ontvangen, die kennis nam van alle ingekomen en uitgaande stukken en deliberatiën; maar even ver is men van de vrijheid der Kerk in Oost- en West-Indië verwijderd. Van Hoëvell heeft volkomen terecht op 27 November 1852 gezegd: »Op dit oogenblik is er eigenlijk tusschen de Hervormde kerk in Nederland en die in Indië *geen verband.* De Koning heeft in 1815 bij besluit bepaald, dat eene commissie zou worden benoemd voor de zaken der Hervormde kerk in Nederlandsch Oost- en West-Indië. Die commissie bestaat op denzelfden voet tot op dit oogenblik. Wanneer nu zaken, de Kerk in Indie betreffende, moeten worden geregeld van hier uit, doet de Koning dat, en hij vraagt advies van de commissie. Men kan haar voorzeker geene *kerkelijke* commissie noemen; zij gaat volstrekt niet van de Hervormde Kerk uit, het is eene commissie van personen, door den Koning benoemd, waarmede de Kerk niets gemeens heeft." En wat het Kerkbestuur in Indië betreft, hij karakteriseerde dit zeer juist door te zeggen: »Het Kerkbestuur in Indië is niets anders dan een instrument der Regeering. De Kerk is een tak van den algemeenen dienst in Indië, niets anders en niets meer."

Omstreeks dien tijd had de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde kerk het Algemeen Reglement voor die Kerk in het Moederland vastgesteld. Art. 4, zooals dit den Koning ter bekrachtiging werd aangeboden, luidde: »De belangen der Oost- en West-Indische kerken zijn een voorwerp van aanhoudende zorg der Synode van de Nederlandsche

Hervormde kerk. De betrekking dier kerken tot de Synode blijft op den tegenwoordigen voet, tot dat zij nader meer kerkelijk kan worden geregeld."

Bij koninklijk besluit van 23 Maart 1852, no. 3, werd dat Reglement bekrachtigd; maar onder de bekende reserves bevond zich ook deze: »dat uit het voorkomende aan het slot van art. 4 niets zal worden afgeleid ten aanzien der bevoegdheid van de Synode der Nederlandsche *Hervormde* kerk, tot regeling der belangen en betrekkingen van de *Protestantsche* kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indië, waaromtrent Wij Ons voorbehouden de bestaande bepalingen, zoo noodig, te wijzigen in verband tot de behoeften en bepalingen dier kerken, de rechten van den Staat en de aanspraken welke, naast de Hervormde kerk, ook de andere daarbij betrokken kerkgenootschappen kunnen doen gelden 1)."

Terzelfder tijd ongeveer was het Reglement op het beleid der regeering bij de Tweede Kamer aanhangig. Het ontwerp zweeg over de inrichting en het bestuur der kerkgenootschappen, in verband tot hunne verhouding tot den Staat. Het bepaalde zich tot het opdragen van een politie-toezicht aan den Gouverneur-Generaal, ook wat betreft de toelating van leeraars en zendelingen in de koloniën. De wensch, in eene der afdeelingen van de Tweede Kamer bij de behandeling van de staatsbegrooting over 1853 geuit, dat ook ten opzichte van de Protestantsche kerk in Indië het grondwettig beginsel van scheiding van Kerk en Staat mocht worden toegepast, gaf aanleiding tot het voorstellen van een artikel 124, dat aldus luidde: »De bepalingen betreffende de inrichting en het bestuur der Chris»telijke kerkgenootschappen in Nederlandsch Indië worden door den Koning »vastgesteld, in overleg met de betrokken kerkbesturen in Nederland. »Daarbij wordt gelet op de plaatselijke gesteldheid en op de algemeene »beginselen vervat in de artt. 121, 122, 123 en 125 van dit reglement."

De Regeering gaf bij de Memorie van Toelichting op dit artikel eene zeer uitvoerige uiteenzetting van den stand der zaken en van hare zienswijze, die wij hier laten volgen, omdat zij menige beschouwing bevat, die later nader aangedrongen is.

„In Indië ontbreken de elementen om het bestuur der Hervormde kerk te regelen op den in het Moederland aangenomen voet. Beroepen van de gemeente uitgaande, b. v., zijn aldaar onmogelijk. Deze moeilijkheid bestond reeds onder het algemeen reglement van 1816. Zij bestaat in dubbele mate, sedert dat het reglement van 1852 het vertegenwoordigend beginsel ook ten aanzien der Kerk gehuldigd en verordend heeft, dat het geheele kerkbestuur zal rusten op de onderlinge medewerking van kerkeraden, hoogere kerkbesturen en de Algemeene Synode; allen samengesteld uit leden, gekozen hetzij door de gemeenten, hetzij bij opklimming door lichamen die hun aanwezen aan de vertegenwoordigers der gemeenten verschuldigd zijn.

Daar de Indische Kerk zich niet zelve kon regelen, heeft de Regeering het voor haar gedaan. Vroegere bepalingen gaat men met stilzwijgen voorbij, en wijst alleen op het thans nog bestaande koninklijk besluit van den 28sten October 1840, waarbij is vastgesteld een

1) Zie ons April-nummer van 1852, blz. 305.

reglement op het bestuur der Protestantsche kerken in Nederlandsch Indië (*Staatsblad van Nederlandsch Indië*, 1844, no. 34). Bij dat reglement is ingesteld een door den Gouverneur-Generaal benoemd collegie, verblijf houdende te Batavia, aan hetwelk onder anderen opgedragen is het voordragen van predikanten aan den Gouverneur-Generaal, om door hem te worden geplaatst, verplaatst of ontslagen, en voorts de zorg voor de algemeene belangen der Protestantsche kerken in Nederlandsch Indië en voor de behoorlijke uitoefening van den openbaren godsdienst aldaar. Bij bevonden nalatigheid der kerkeraden kan de Commissie voorzieningen vragen van den Gouverneur-Generaal.

„Aan het Roomsch-Katholiek kerkgenootschap in Nederlandsch Indië is, sedert deszelfs vijftigjarig bestaan aldaar, van regeeringswege nooit een reglement van bestuur gegeven. Dit was trouwens onnoodig, omdat, volgens den regeeringsvorm van dat kerkgenootschap, het van zijn hoofd afhangt, om de elders gevestigde priesters te bekleeden met de macht gevorderd voor het besturen der gemeenten aan hunne zorg toebetrouwd.

„Beide kerkgenootschappen hebben zich echter gelijkelijk onderworpen aan organisatiën van den Koning uitgegaan (*Staatsblad van Nederlandsch Indië*, 1844, no. 34) en uitsluitend handelende over het aantal geestelijken door de koloniale kas te bezoldigen, over hunne standplaatsen en benoemingen, over hunne jaarwedden, zoowel bij aanvang als bij opklimming, en eindelijk over hunne pensioenen.

„Ten aanzien van het Roomsch-Katholiek kerkgenootschap is daarin sedert het jaar 1847 deze verandering gekomen, dat de *benoeming*, als in dat kerkgenootschap alleen kunnende uitgaan van het geestelijk gezag, is vervangen door eene *agreatie* of *toelating*, zonder dat daardoor evenwel in het minst is verkort de voor beide kerkgenootschappen bestaande regel, dat geene plaatsing of verplaatsing van geestelijken gevolg kan hebben zonder dat de Gouverneur-Generaal zijne goedkeuring schenke, zoowel met opzicht tot den persoon als tot het oord van zijne vestiging, waaromtrent in het belang van orde en rust de beslissende macht van den Gouverneur-Generaal niet is, of behoort te worden verkort.

„In Nederland worden de belangen der Indische kerken waargenomen, voor zooveel de Protestanten aangaat, door een speciaal daartoe op koninklijk gezag ingestelde commissie, en voor zooveel de Roomsch-Katholieken betreft, door eenen daartoe door den Pauselijken stoel aangewezen geestelijke. Van hen gaat de voordracht uit, wanneer predikanten of geestelijken naar Indië moeten worden gezonden. De Departementen van eeredienst treden in overleg met den Minister van Koloniën; de Koning verleent ten slotte de machtiging om de aangewezen personen op te nemen onder de uit de koloniale kas bezoldigde leeraren en om hen de geldelijke voordeelen te doen genieten aan de benoeming verbonden. Voor zooveel het Roomsch-Katholiek kerkgenootschap betreft schijnt op den thans bestaanden weg te kunnen worden voortgegaan. Met opzicht tot het Hervormd kerkgenootschap *is een onderzoek aanhangig nopens de vraag: of de bestaande bepalingen wijziging vereischen*, in verband tot het thans vastgestelde Algemeen reglement voor de Hervormde kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, in hetwelk gewezen wordt op de wenschelijkheid eener meer *kerkelijke* regeling der betrekkingen tusschen de Oost- en West-Indische kerken en de Synode. (Zie art. 4 van dat reglement)." . . . .

„Met het oog op dit een en ander en op de thans meer dan vroeger opgewekte belangstelling in kerkelijke zaken, is het voorgekomen, dat in het regeeringsreglement van Nederlandsch Indië dient te worden opgenomen eene beknopte maar duidelijke aanwijzing van den weg, die bij eventueele herziening der thans bestaande bepalingen zal worden gevolgd, en daartoe strekt het voorgedragen artikel.

„Als een voorbeeld hoe onmisbaar exceptioneele bepalingen in Indië ten aanzien der Kerk zijn, wordt herinnerd dat het noodig is bevonden, de beheerders van de kerkelijke fondsen rekenplichtig te verklaren aan de Algemeene Rekenkamer en hun de bevoegdheid te ontzeggen, om zonder eene machtiging van regeeringswege uitgaven te doen ten behoeve van de tot hunne administratie behoorende gebouwen. De gestadige verplaatsingen der ambtenaren en officieren, uit welke die beheerders veelal moeten gekozen worden, en de meerdere onzekerheid van het leven in de keerkringslanden, hebben deze maatregelen noodzakelijk gemaakt."

Bij de beraadslaging over het hoofdstuk *van den Godsdienst*, op 8 Augustus 1864, werd het beginsel van scheiding van Kerk en Staat door de heeren Blaupot ten Cate en van Nispen aangedrongen. Maar art. 124 werd bovenal nadrukkelijk door de heeren Mackay en van Hoëvell bestreden. De eerste noemde de verhouding van de Protestantsche kerk in Indië eene der traditiën uit den tijd, toen »een heerschende godsdienst, maar ook een heerschende Staat over de heerschende Kerk bestond; men verlate die traditie; las men het voorgestelde artikel, dan was het niet mogelijk aan de Kerk de autoriteit te geven, die zij waarlijk behoeft." De Kerk in Indië, dit erkende hij, stond geheel op zich zelve; maar was dit eene reden om haar gouvernementeel te regelen, met al de bezwaren, die daaruit voor het staatsgezag voortvloeien? Zoo de gemeenten al onmogelijk zelve konden beroepen, hetgeen hij betwijfelde, dan kon, behoudens het recht van toezicht en zelfs van *veto*, de beroeping of benoeming althans aan een kerkelijk collegie worden opgedragen.

Dit warme pleidooi gaf den heer Pahud aanleiding om te ontkennen, dat de Regeering eenige bemoeiing in de zaken der Kerk verlangde. De benoeming van een predikant was bloot eene »*plaatsing*"; daardoor werd de agreatie van het Gouvernement verkregen, waardoor de aangewezen persoon op zijne standplaats wordt erkend en in het genot gesteld van de bezoldiging, aan de betrekking verknocht. Het kerkbestuur zal, zeide hij, om menige gemeente niet van geestelijke hulp verstoken te doen blijven, moeten handelen. Wilde men de aanwijzing dus doen geschieden geheel onafhankelijk van het Gouvernement, men zou verder gaan dan ten opzichte van de Roomsch-Katholieken was geschied. Maar om aan de geopperde bezwaren te gemoet te komen, stelde de Minister deze nieuwe redactie voor: »In de bestaande inrichting en het bestuur der »Christelijke kerkgenootschappen wordt geene verandering gebracht, dan »met wederzijdsch goedvinden van den Koning en het bestuur van het »betrokken kerkgenootschap."

De heer Mackay nam acte van de verklaring van den Minister, »dat de Regeering waarlijk de vrijheid der gemeenten zou erkennen en zooveel autonomie aan de Kerk wilde geven als mogelijk is." Hij vertrouwde, »dat, wanneer hier gesproken wordt *van het bestuur van het betrokken kerkgenootschap*, dat zou zijn een vrij *kerkelijk* en niet een door het Gouvernement benoemd bestuur." Met dien verstande vereenigde hij zich, even als de heer van Nispen van Sevenaer, met die redactie.

De hamer viel en de beraadslaging over een volgend artikel werd aangevangen. Na de schorsing stond de heer van Hoëvell op en drong met ernst en klem de motie van orde aan om de beraadslaging over het aangenomen artikel 124 (later 122) te heropenen, omdat het gewicht van de verordening hem niet zoo dadelijk in het oog was gevallen. Dat ver-

zoek, door den Heer Thorbecke ondersteund, werd door de partij-Kamer, uit de Aprilbeweging van 1853 gesproten, maar reeds door de nieuwe verkiezingen ten deele veroordeeld, met de gewone geringe meerderheid van 28 tegen 26 stemmen verworpen. Zoo kwam een artikel in de wet, dat, hoezeer ontworpen met de bedoeling om de vrijheid der Kerk te verzekeren en het grondwettig beginsel van scheiding van Kerk en Staat te doen zegevieren, juist belemmeringen schept, met het oog op den bestaanden toestand, zooals wij nader zullen zien.

Onder den indruk van de gevoerde debatten raadpleegde de Minister den toenmaligen Gouverneur-Generaal Duymaer van Twist, die, hoezeer een voorstander van het liberaal beginsel, tegen de uitvoering bezwaren opperde, waarbij hij vooral waarschuwde tegen de autocratie der Bataviasche predikanten.

Reeds in de eerste helft der 17de eeuw en ook later had dit collegie tegen de Indische regeering zijn recht staande gehouden, om predikanten te beroepen, te verplaatsen, te bevestigen en af te vaardigen, zoo als het dit zou meenen te behooren.

De heer Brumund, van den toestand in het begin der 18de eeuw sprekende, zegt: »Het schijnt dat de kerkeraad van Batavia zich allengs eene zekere meerderheid boven andere Indische kerkeraden had aangematigd. Althans reeds kort nadat deze kerkeraad predikanten als kerkvisitatores naar de buitengemeenten afzond, was er door de Regeering bepaald, dat de buitengemeenten ook het recht zouden hebben om van tijd tot tijd kerkvisitateurs naar Batavia te zenden, opdat de Bataviasche kerkeraad niet schijnen mocht eenig meerder gezag te hebben dan die van andere gemeenten. Hierom vorderde de Regeering ook, dat de buitenpredikanten, tijdelijk te Batavia zich ophoudende, eene concludeerende stem zouden hebben in de zittingen van den Bataviaschen kerkeraad, terwijl deze kerkeraad hun alleen eene adviseerende stem wilde toekennen. Dit geschil werd eindelijk vereffend door de bepaling, dat gezegde buitenpredikanten in zaken, de Indische kerk in 't algemeen betreffende, eene concludeerende stem zouden hebben, doch slechts eene radende of adviseerende stem in zaken, die de gemeente van Batavia aangingen.

»Intusschen werd over alle in de buitengemeenten, ten aanzien harer predikanten of met opzicht tot hare kerkelijke aangelegenheden voorvallende gebeurtenissen en moeilijkheden steeds door de Regeering het advies gevraagd van den kerkeraad te Batavia en doorgaans volgens dit advies beslist. Hieruit volgde van zelf, dat de kerkeraad van Batavia van lieverlede tot grooter gezag en aanzien geraakte, en als het ware eene suprematie erlangde over alle andere Indische gemeenten, dermate zelfs, dat reeds in 1702 de

Bataviasche kerkeraad als eene klassis of synode kon beschouwd worden."

Wanneer men de samenstelling van het collegie nagaat, dat onder den naam van *Kerkbestuur* in Indië in het leven is geroepen, dan ziet men hoezeer de Regeering na 1815 dien staat van zaken in de hand gewerkt en bestendigd heeft, voor zoover het inwendige van de kerk betreft. Maar wel verre van dat collegie ook verder als kerkbestuur te erkennen, heeft zij de hoogste rechten aan zich getrokken.

Zoowel voor Oost- als West-Indië beslist thans eigenlijk de Minister van Koloniën, die de voordrachten aan den Koning doet. Die Minister kan heden een rechtzinnig orthodox Protestant, morgen een Katholiek, overmorgen een Israëliet of Irvingiaan zijn. Mag zulk een toestand blijven voortduren? Wij zijn het volkomen met den heer van Hoëvell eens over het karakter van de Oost- en West-Indische commissie, voor zoover haar oorsprong betreft. Intusschen hebben vroegere Regeeringen, van haar standpunt, dat collegie steeds om adviezen gevraagd en zijne voordrachten tot richtsnoer genomen; zij beschouwden dat collegie als eene vertegenwoordiging of een gevolmagtigde van de Kerk. Thans evenwel heeft de conservatieve Regeering dat collegie eerst aangevuld, naar zij meende met meer rechtzinnige elementen, en zijne voordrachten vervolgens ter zijde gesteld of teruggezonden. Thans staat de Minister van Koloniën alleen tegenover en boven de Kerk. Mag dit zoo blijven?

De correspondentie met het Indisch bestuur over de groote vraag van scheiding van Kerk en Staat, sedert eenige jaren door de vorige kabinetten gevoerd, leidde tot niets dan tot eenige uitbreiding van het getal predikanten. De tegenwoordige regeering schijnt óf ongenegen om de zaak op te vatten, óf onbekwaam. Jaren lang zwegen voorstanders bij uitnemendheid van de vrijheid der Kerk in de Tweede Kamer over de verhouding der Protestantsche kerk tot de Regeering. Eerst in 1863 nam de heer Groen van Prinsterer de zaak weder op, toen een liberaal kabinet aan het roer was en hij een stormram te meer van dit moeilijke vraagstuk meende te kuunen maken. Immers negen jaren had hij daarover gezwegen.

In de zitting van 4 Juni 1863 interpelleerde de heer Groen van Prinsterer den toenmaligen Minister van Koloniën, even na zijne optreding, over de vraag: zijt gij omtrent het vraagstuk van scheiding van Kerk en Staat homogeen met van Hoëvell, Mackay en Elout? De heer Fransen van de Putte gaf het hierboven vermelde antwoord en voegde daarbij, dat hij ook de commissie voor de zaken der Oost- en West-Indische kerken in het Moederland evenmin als het Kerkbestuur in Indië van kerkelijken aard achtte. »Doch hoe gaarne de Regeering de scheiding van Kerk en Staat wil bevorderen, moet ik er bijvoegen, dat niet alles van de Regeering kan uitgaan. Ik verwacht veel van de gemeenten zelve." De

heer Groen antwoordde: »Zoo de Minister vrijwaart tegen te langdurig uitstel, zal hij niet slechts eenen grooten dienst aan Java bewijzen, maar een uitstekend voorbeeld geven aan het Moederland."

De Minister poogde dat te doen.

In datzelfde jaar nog kwam eene nadere regeling van het getal en de tractementen der predikanten tot stand. Bij de behandeling van dit onderwerp kwam in den Raad van State ook het vraagstuk van scheiding van Kerk en Staat ter sprake. De Minister vroeg en verkreeg 's Konings machtiging om daaromtrent met dat Hooge Collegie in nader overleg te treden.

De Minister stelde op den voorgrond, dat eene nieuwe inrichting van de Protestantsche kerk in Indië, wilde zij uit vrije beweging aangenomen heeten en op den duur goed werken, moest uitgaan van de gemeenten in Indië. Het zou moeilijk eene *kerkelijke* inrichting genoemd kunnen worden, wanneer de ontwerpen daarvan uitgingen hetzij van de Regeering, hetzij van collegiën of personen, door de Regeering samengesteld of benoemd, of ook van eene kerkelijke vergadering, die niet meer geacht kan worden tot de tegenwoordige Protestantsche kerken in N. Indië in eenig verband te staan. Nog minder kon de Synode der Nederduitsche Hervormde kerk daartoe worden geroepen. Met geenerlei recht kan immers die Synode haren invloed doen gelden op de Indische kerk, die steeds als onafhankelijk is beschouwd en waarin, nevens Hervormden, de leden van verschillende Protestantsche gezindten zijn opgenomen. De commissie voor de Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indië kon het allerminst bevoegd worden geacht om de nieuwe organisatie in het leven te roepen, want de Indische kerk oefende geenerlei invloed op de samenstelling van die commissie uit. Dat collegie is niet als een orgaan van de Kerk te beschouwen, maar als een aan de Regeering adviseerend collegie, eene staatscommissie.

Ging eene nieuwe regeling uit van het Bestuur over de Protestantsche kerken in N. I., dan zouden de gemeenten die organisatie evenzeer als haar opgedrongen kunnen beschouwen, want zij zou het werk van de Regeering en van een voor de helft door deze benoemd personeel zijn, terwijl dan voorzeker over autocratie van den Bataviaschen kerkeraad klachten zouden hebben kunnen rijzen.

Er bleef slechts één weg over om de vrijheid der Kerk te verzekeren. Het ontwerpen der nieuwe regeling moest plaats hebben door de Regeering, in overleg met eene vergadering van afgevaardigden, met de bijzondere toestanden en behoeften der verspreide gemeenten in Indië van nabij bekend.

De Minister gaf aan het Indisch bestuur in overweging zijn advies uit te brengen en de denkwijze van het Indisch Kerbestuur over de bijeenroeping van zoodanige vergadering te Batavia te vernemen. Het Kerkbestuur

zou aan de kerkeraden der Protestantsche gemeenten in N. I. daartoe eene aanschrijving moeten richten, met uitnoodiging dat elke kerkeraad een zijner leden op een bepaalden tijd zou afvaardigen, ten einde mede te werken tot het ontwerpen eener nieuwe inrichting. Aan die kerkeraden zou in overweging behooren te worden gegeven niet bij voorkeur hunne keuze op de predikanten te vestigen, omdat het vooreerst minder wenschelijk was vele gemeenten tijdelijk van alle herderlijke zorg te berooven, en bovendien de belangen van heeren predikanten te zeer met de te bespreken belangen in verband zouden staan, om zonder eenig bezwaar de meerderheid van de vergadering uit leeraren te doen bestaan.

In die vergadering zouden tevens zitting hebben de leden van het tegenwoordige Kerkbestuur, waardoor reeds van zelf drie predikanten deel aan de handelingen zouden nemen. Het heeft een punt van gedachtenwisseling tusschen de Regeering en den Raad van State uitgemaakt, of de leden van het Kerkbestuur wel deel zouden behooren uit te maken van de constitueerende vergadering; maar ten slotte werd daartoe besloten, omdat in geen geval de nieuwe inrichting, volgens art. 122 van het regeerings-reglement, zonder medewerking van dat collegie tot stand zou kunnen worden gebracht. Het advies van het Kerkbestuur zou anders na de vaststelling der grondslagen moeten worden gevraagd. De afgevaardigden zouden vergoeding genieten van reiskosten.

De Minister was van meening, dat, dewijl tot nog toe de Kerk geheel was ingericht en bestuurd door de Regeering en de poging tot reorganisatie van deze uitging, zij zich bezwaarlijk kon onthouden van het geven van eenige wenken. Dit was geenszins onvereenigbaar te achten met den wensch, dat de organisatie het voortbrengsel van de Kerk zou zijn. De Minister wilde immers in geen geval grondslagen vaststellen, die als de uitdrukking van het gevoelen van de Regeering behoorden te worden beschouwd, en dus als een bevel, maar louter wenken of liever punten ter overweging, die de vergadering van afgevaardigden zou kunnen aannemen, verwerpen of wijzigen. Had men een grondslag, welke ook, geleidelijke behandeling van zaken zou eenigszins bevorderd worden. De uitkomst van den arbeid der vergadering zou toch, na de meeste vrijheid van beraadslaging, in elk geval ten slotte aan 's Konings goedkeuring moeten worden onderworpen.

De Minister gaf het Indisch bestuur in overweging de volgende punten van behandeling voor te stellen:

Terzijdestelling van alle inmenging der Regeering in het bestuur en de inrichting der Kerk; behoudens alleen de bijzondere toelating der leeraaren ingevolge art. 123 R. R.

Behoud der eenheid van de Protestantsche kerken in N. Indië, immers voor zoover zij voortdurend in aanraking zullen blijven met het staatsgezag.

Invloed der gemeenten op de samenstelling van hare kerkeraden en diaconiën. Verkiezing dus van de leden dier collegiën door de manslidmaten, hetzij rechtstreeks, hetzij met tusschenkomst eener kiezersvergadering; en in geen geval bemoeiing van de wereldlijke overheid met die verkiezingen; ook niet door eene goedkeuring der gedane keuzen.

Invloed zooveel mogelijk van de kerkeraden op de keus der leeraren. De regel zij: beroep door de kerkeraden. Alleen dan wanneer een kerkeraad verklaart eene opengevallen predikantsplaats niet te kunnen vervullen of daarin langdurig nalatig blijft, worde het beroepingswerk opgedragen aan het zoo aanstonds te noemen collegie voor het dagelijksch beleid der zaken.

Instelling eener jaarlijks of wel tweejaarlijks te Batavia bijeenkomende vertegenwoordiging der verschillende of ten minste der voornaamste gemeenten.

Instelling van een door die vertegenwoordiging, uit te Batavia gevestigde Protestanten benoemd collegie voor het dagelijksch beleid van zaken; aftreding van een gedeelte der leden van dit collegie vóór de sluiting van elke jaarlijksche (of tweejaarlijksche) bijeenkomst der vertegenwoordiging, met bepaling nogtans dat zij op nieuw benoembaar zijn.

Afbakening der bevoegdheid van de diaconiën, de kerkeraden, het collegie voor het dagelijksch beleid van zaken en de vertegenwoordiging.

Ter verkrijging van leeraren, aanknooping van betrekkingen in Nederland, hetzij door de kerkeraden, voor zoover deze van hun recht tot beroeping gebruik maken, hetzij door het collegie van dagelijksch beleid van zaken.

Opneming eener bepaling in de te ontwerpen organisatie, krachtens welke deze van zelf in werking zou treden, eenigen tijd nadat de Koning er in zal hebben bewilligd, dat verandering worde gebracht in de bestaande inrichting in het bestuur der Protestantsche kerken in N. I.

Te meer mocht het oorbaar worden geacht eenige punten van overweging — want meer was het niet — aan eene bijeen te roepen vergadering te onderwerpen, omdat algeheele scheiding van Kerk en Staat niet te bereiken zou zijn, naardien de Staat zich steeds met uitgaven voor den dienst der Kerk zal moeten blijven belasten. Dit punt van aanraking was onvermijdelijk, wilde men de gemeenten niet van godsdienstig onderricht berooven. Menige gemeente bezit toch geenszins de middelen om een leeraar te onderhouden, en al de kosten van den eeredienst te dragen. Aan elke gemeente, naar gelang van het aantal leden, behoorde eene bezoldiging voor een predikant of voor meer leeraren te worden verzekerd, met periodieke verhoogingen, eene bezoldiging voor alle leeraren gelijk. Naar vaste regelen zou men gelden beschikbaar dienen te stellen voor uitrusting en voor overtocht uit Nederland, zoomede voor reis- en verblijfkosten voor afgevaardigden ter algemeene vergadering en van bureau-

kosten voor het collegie van dagelijksch bestuur. Ook zouden de pensioenen der leeraren ten laste van den Staat moeten blijven.

Bij de eenmaal voor de standplaats vastgestelde bezoldiging van Rijkswege zou het verder aan de gemeenten kunnen worden overgelaten, uit eigene middelen het lot der leeraren te verbeteren. Eene gemeente, welke geneigd zou zijn in dit opzicht de grootste opofferingen te doen, zou zich van zelve in den regel de diensten der meest uitstekende leeraren kunnen verzekeren.

Een en ander zou aan de vergadering van afgevaardigden reeds dadelijk moeten worden medegedeeld, onder bijvoeging dat door overgangsbepalingen zorg zou worden gedragen, dat de op den ouden voet benoemde leeraren in het genot van de hun toegekende voordeelen en rechten zouden blijven. Deze regeling zou, na vaststelling van de organisatie van het kerkgenootschap, door het staatsgezag definitief moeten worden gearresteerd. Maar reeds dadelijk was kennisneming door de constitueerende vergadering van de bedoelingen van de Regeering noodzakelijk, wilde men iets tot stand brengen.

Over de ontwerpen zouden, na goedkeuring door de vergadering, door den Minister van Koloniën de adviezen worden ingewonnen van de commissie voor de Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indië, van de administratie der Hervormde en andere eerediensten en van de Synode der Hervormde en Evangelisch-Luthersche kerk in het Moederland, alvorens aan Z. M. den Koning ter bekrachtiging te worden aangeboden.

Op machtiging van den Koning, werd eene aanschrijving, de bovenvermelde punten bevattende, met terugwijzing op de reeds sedert jaren aanhangige briefwisseling, aan het Indisch bestuur onderworpen.

Van wege het Indisch bestuur en het Kerkbestuur werden evenwel tallooze bezwaren geopperd, zoo tegen de voorgenomene bijeenroeping eener vergadering van afgevaardigden der Kerk, als tegen de aangegeven punten van overweging of wenken omtrent eene toekomstige organisatie van het kerkgenootschap. Men mat de bezwaren, aan den eigenaardigen toestand der gemeenten in Indië verbonden, op het breedst uit. Het zou onmogelijk zijn gedurende den vereischten tijd dergelijke vergadering bijeen te krijgen, waarin de meeste gemeenten althans vertegenwoordigd werden. Nog grooter bezwaar bestond tegen jaarlijksche of tweejaarlijksche synodale vergaderingen. Het aanknoopen van betrekkingen door de gemeenten voor het beroepen van predikanten zou hoogst bezwaarlijk zijn. Men vreesde dat menige gemeente te vergeefs herhaaldelijk een beroep zou uitbrengen en gedurende geruimen tijd van elke geestelijke hulp verstoken zou zijn, vooral de gemeenten in de buitenbezittingen. Tegen verkiezingen voor de kerkeraden bestond evenzeer

bezwaar. In één woord, hoezeer de Minister meermalen deed opmerken, dat het hier slechts voorstellen gold, die de te benoemen vergadering naar goedvinden kon wijzigen en naar de behoeften mocht veranderen, voor zoover de rechten en plichten van het staatsgezag dit gedoogden, bleek uit de ingekomen adviezen zeer duidelijk, dat van het Indisch Kerkbestuur, op grond van wezenlijke of vermeende bezwaren, geene medewerking te wachten was om het beginsel van scheiding van Kerk en Staat in toepassing te brengen.

Één advies luidde ter gunste van de voorstellen van het Opperbestuur. Een lid van den Raad van Indië vereenigde zich daarmede, voornamelijk op grond dat het bestaande Kerkbestuur geen kerkelijk karakter had en zijn plicht niet deed om tegen de moderne begrippen te waken.

Maar dat lid van den Raad van Indië verlangde tevens volledige en algeheele scheiding van Kerk en Staat, ook op financiëel terrein, zoodat de gemeente hare leeraren zou moeten onderhouden. De kosten van opbouw en onderhoud van kerken zouden wellicht het eenige punt van aanraking blijven. Maar dergelijk voorstel is onaannemelijk, wil men de geheele inrichting niet onmogelijk maken. Het ledental van menige gemeente in Indië is niet voldoende om tot algeheele scheiding over te gaan, al zou ook de Staat niet geacht kunnen worden zich ten eeuwigen dage tot het verstrekken van de na de organisatie vast te stellen subsidiën te verbinden, wanneer zich eens talrijke gemeenten gevormd hadden. Afscheiding van leden ware te wachten, indien men den geheelen geldelijken last op de gemeenten wierp. Dergelijk voorstel stond in effecte gelijk met eene weigering tot losmaking van de banden, die de Protestantsche kerk in Indië aan den Staat hechten.

Zoo nieuwe gemeenten zich vormden, het was reeds bij de discussie over art. 122 (oud 124) van het reglement op het beleid der regeering gezegd, zou de Staat zich van elke inmenging in de kerkelijke inrichting onthouden. De afscheiding kon onder die voorwaarde plaats hebben en wie daartoe medewerkte, wist welke de financiëele gevolgen zijn. Maar voor de bestaande gemeenten is de hulp van de staatskas vooralsnog onontbeerlijk en zal dit wellicht nog lang blijven.

Wat bleef het Opperbestuur over, nu het van het Kerkbestuur in Indië geenerlei medewerking te wachten had? Buiten dat Kerkbestuur om kan geene reorganisatie tot stand komen, zoo men op de letter der wet let. Thans deden zich de bezwaren gevoelen, die uit de overhaaste aanneming van dit ongelukkige artikel voortvloeiden. Het Kerkbestuur in Indië was blijkbaar genegen om op het staatsgezag te blijven leunen. Maar die staat van zaken is belemmerend voor de Kerk en voor de Regeering. De predikanten zijn thans ambtenaren. Is zoodanige positie in het belang der Kerk en van de verspreiding van het Christendom? De Regeering komt

harerzijds in allerlei moeilijkheden. Wat was nu te doen? Er bleef geen ander middel over dan een voorstel van wet aan de Staten-Generaal te onderwerpen tot wijziging van art. 122 van het regeerings-reglement, ten einde de oorspronkelijke redactie van het ontwerp van 1853 in zooverre te herstellen, dat, ja, overleg tusschen den Koning en het betrokken kerkgenootschap in Indië zou gevorderd worden, maar aan den Koning de bevoegdheid zou worden gegeven eene veranderde inrichting te octroyeeren. De Minister Fransen van de Putte stelde zich voor, den Koning een ontwerp voor te dragen, waarbij de nieuwe inrichting zou worden vastgesteld, maar aan de kerkelijke autoriteit, die volgens de nieuwe inrichting als het orgaan der vrije kerk zou optreden, de volle bevoegdheid te geven om zoodanige wijzigingen in de eerste organisatie te maken, als de gemeenten zouden mogen verlangen en de plichten en rechten van het staatsgezag toelaten. Het was immers te voorzien, dat anders de knoop niet licht ontward zou worden. De velerlei beslommeringen, die den Minister in den laatsten tijd van zijn bestuur overstelpten, lieten hem niet toe dit denkbeeld te verwezenlijken.

Ten gevolge van het aftreden van den Minister bleef alles bij het oude.

Onlangs, bij gelegenheid van de behandeling der wetten tot vaststelling der staatsbegrooting voor 1867, is de zaak weder ter sprake gekomen, naar aanleiding van eenige opmerkingen in de verslagen over de behoefte aan predikanten in Indië. De Minister van Financiën, belast met de zaken van de Hervormde en andere eeredienſten, zeide in de Memorie van Beantwoording: »Zij (de Regeering) heeft de ervaring opgedaan, dat de keus (van predikanten voor Oost- en West-Indië) bemoeilijkt wordt door de weinige geneigdheid, die bij velen blijkt te bestaan, om zich aan den predikdienst in Indië te wijden, zoolang er voor hen goede uitzichten op bevordering in Nederland bestaan."

Is dit beweren gegrond? Wanneer wij nagaan, dat zij, die tot leeraren bij de Protestantsche kerk in Nederland worden opgeleid, voorzeker niet allen de evangelieverkondiging alleen als een middel van bestaan zullen beschouwen, maar zich geroepen achten om eene hoogere taak te vervullen, dan kunnen wij die verklaring van het tegenwoordige clericale kabinet niet dan als zeer zonderling beschouwen.

Maar is de positie van degenen, die het leeraarsambt in Indië bekleeden, zoo ongunstig? Zijn aan een beroep aldaar niet vrij belangrijke financiëele voordeelen en uitzichten verbonden? Wij zeggen niet dat de financiëele positie niet voor verbetering vatbaar is. Maar heeft het staatsgezag zich zoo karig betoond, dat een leeraar daardoor afgeschrikt zou worden, om zich aan den dienst in Indië te wijden?

In 1863 heeft de toenmalige regeering eene uitbreiding aan het getal predikanten en hulppredikers gegeven. Het Indisch Staatsblad voor 1864, no. 68, bevat tevens eene verzameling van al de bepalingen omtrent de bezoldigingen en het pensioen der leeraren. Wij zien daaruit, dat 9 predikanten eene bezoldiging uit de staatskas genieten van *f* 500 's maands en 26 van *f* 400 's maands. Elk der drie hulppredikers (waartoe het Rotterdamsche zendelinggenootschap veelal genegen is zendelingen-leeraren voor te stellen) geniet *f* 250 's maands. Daarenboven hebben de predikanten vrije woning of eene schadeloosstelling, bepaald voor Batavia op *f* 160 's maands, voor Samarang en Soerabaja op *f* 130 's maands, elders op *f* 80 's maands. Een hulpprediker ontvangt daarvoor *f* 60 's maands. Na verloop van 5, 10 en 15 jaren krijgen de predikanten der 1e klasse telkens eene verhooging van *f* 150 's maands, de overigen van *f* 100 's maands. Bij de inscheping en tot den dag der aanvaarding van hunne betrekking is hun *f* 150 of *f* 100 per maand toegelegd. Zij kunnen een voorschot van 4 en des verkiezende van 6 maanden van die voorloopige bezoldiging krijgen, alsmede eene gratificatie voor kosten van uitrusting van *f* 1800, of van *f* 1200 zoo zij ongehuwd zijn, — voor hulppredikers *f* 1200, en *f* 800 zoo zij ongehuwd zijn. Bij aankomst in Indië, na vrijen overtocht, ook voor vrouw of kinderen, als passagiers der 1e klasse, wordt hun voor kosten van vestiging *f* 1500 als gratificatie toegelegd, of *f* 1000 zoo zij ongehuwd zijn.

Na tien dienstjaren heeft een predikant aanspraak op pensioen en vrijen terugvoer, ook voor zijn gezin, naar Nederland, en na vijf jaren dienst bij opkomende ziels- of lichaamsgebreken. Het pensioen bedraagt, voor de 1e of 2e klasse, *f* 140 of *f* 120 voor elk jaar Indischen dienst en *f* 100 voor een hulpprediker, tot een maximum van *f* 2800, *f* 2400 en *f* 2000.

Voegt men nu hierbij dat de gemeente in elk geval wel in staat en genegen zal zijn iets tot de verbetering van de bezoldiging bij te dragen, dan zien wij in deze bepalingen althans geene redenen om van den Indischen dienst af te schrikken.

De heer van Lijnden van Sandenburg gaf eene andere reden aan. Hij zeide in de zitting van 6 Maart jl.: »Ik betwist die weinige geneigdheid volstrekt niet, maar meen toch dat zij eene andere oorzaak heeft, en wel hoofdzakelijk is gelegen in de staatscommissie voor de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië. Daaromtrent is in den verleden zomer aan de Regeering een adres ingediend van wege de Confessioneele Vereeniging, waarvan ik het vaderschap niet wil ontkennen. Ik geloof dat bij predikanten, bij wie men eene groote geneigdheid om naar Indië te vertrekken zou mogen veronderstellen, die geneigdheid voor een groot deel stuit op de bezwaren die menigeen heeft tegen die commissie

door welke zij moeten worden geëxamineerd, onder welker voogdij zij in zeker opzicht staan en aan welker besluiten zij ook na hunne komst in Indië kunnen onderworpen zijn. Niet alleen is die commissie bij de besluiten van 4 September 1815 en 7 December 1820 geroepen om aan den Koning voorstellen te doen in het belang der kerken in Oost-Indië, maar bij koninklijk besluit van 28 Februari 1854 (Indisch Staatsblad, no. 37) is zelfs aan die commissie het recht toegekend om aangaande alle geschillen betreffende de door predikanten in Indie verkondigde leer uitspraak te doen, en daaromtrent aan den Koning advies te geven. Mij dunkt het wijzen hierop is wel het beste betoog dat de administratie van den eeredienst van wege den Staat, althans wat Oost- en West-Indië betreft, is een jus in sacra van zeer grooten omvang, en dat de Minister, aan het hoofd van die administratie geplaatst, inderdaad opperkerkvoogd van Indië kan genoemd worden."

De heer Moens voegde daarbij:

»Er bestaat, zooals door den vorigen spreker reeds gezegd is, eene commissie, belast met het een en ander betreffende de Oost- en West-Indische kerk. Door die commissie is, op autorisatie van de Regeering, eene oproeping gedaan van predikanten, geneigd om een predikambt in Indië te vervullen. Eenige predikanten hebben zich aangegeven, zijn gehoord, een hunner is door de commissie aanbevolen. Het is maanden, ja bijna een jaar geleden, en niettegenstaande de commissie zich bij herhaling tot den Minister heeft gewend met de vraag, of eindelijk die zaak tot afdoening zou komen, is zij nog altijd op de hoogte, waarop zij was toen de aanbeveling geschiedde.

»Ik meen daarenboven dat er tusschen die adviseerende commissie en de Regeering in den laatsten tijd veel minder punten van aanraking bestaan dan vroeger en dat hare adviezen bijna in het geheel niet meer worden gevraagd. Ik wensch alleen den Minister te vragen, of dit zoo is, en zoo ja, of de reden daarvan te zoeken is in de commissie zelve, of wel daarin dat er in den laatsten tijd in Oost en West misschien geene zaken voorkwamen, belangrijk genoeg om daaromtrent het advies der commissie in te winnen, of eindelijk misschien in de bedoeling van den Minister om, in verband met zijn ambtgenoot voor Koloniën, tegenover die commissie voortaan zoo zelfstandig te handelen, dat zij daardoor geheel geneutraliseerd wordt."

Graaf Schimmelpenninck gaf met zijne gewone woordenrijkheid zijne belangstelling in de Protestantsche kerk in Oost- en West-Indië te kennen en verklaarde dat de »staatscommissie" voor de Oost- en West-Indische kerken aan hare verplichtingen voldoet. »Het niet vervullen der bestaande vacature was niet aan haar te wijten." Dat er nog niemand ter benoeming was voorgedragen, was het gevolg van de omstandigheid, »dat de Re-

geering gemeend heeft zich niet te moeten vereenigen met de voordracht, die haar in der tijd door de commissie was gedaan, zoodat deze ter nadere overweging weder aan de commissie is teruggezonden." De Regeering was een nader advies wachtende en zou het »met onpartijdigheid" overwegen.

Met deze woorden, waarbij de hoofdvraag, door den heer van Lijnden terecht gemoveerd, geheel en al over het hoofd werd gezien, trachtte de Minister zich van de zaak af te maken. De heer Fransen van de Putte merkte dan ook op, dat hij niet verwachtte met dezen Minister iets verder te zullen komen, en kondigde zijn voornemen aan om bij de behandeling van het hoofdstuk Koloniën deze quaestie nader te bespreken, opdat de betrokken Minister zich daarop zou kunnen voorbereiden. Ook de heer Moens keurde dit goed. Graaf Schimmelpenninck was blijkbaar tevreden met dit uitstel, dat hem van de verdere discussie ontsloeg. Hij zeide: »Na hetgeen door den heer Fransen van de Putte gezegd is omtrent *het Indische Genootschap [!]* geloof ik dat ik daarop niet behoef terug te komen." Er was geene sprake van het Indisch Genootschap, maar van de Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indië. Evenmin werd navraag gedaan naar de verhouding tusschen de Regeering en de »staats-commissie" in Nederland, die, zeide de Minister, de schuld niet droeg van de niet-vervulling der vacatures.

Wij laten hier het adres volgen, dat ingevolge besluit van de algemeene vergadering, gehouden in April 1866, door de Confessioneele Vereeniging aan Z. M. den Koning werd aangeboden, en waarvan de heer van Lijnden van Sandenburg gewag maakte (1). Wij deelen dit stuk mede als een nieuw bewijs, in welk eene moeilijke positie het staatsgezag komt bij de voortdurende inmenging in de meest belangrijke aangelegenheden van de Kerk. Hetzij toch aan het verlangen van de adressanten al of niet gevolg wordt gegeven, steeds zal de Staat de overtuiging van eene of andere richting op kerkelijk gebied froisseeren. Alleen bij toepassing van het zuivere beginsel: scheiding van Kerk en Staat, kunnen dergelijke bezwaren niet meer voorkomen.

„Sire!

„Met den meesten eerbied wenden zich tot Uwe Majesteit de ondergeteekenden, leeraren en leden der Nederlandsche Hervormde kerk, in hoedanigheid van bestuurders, uitmakende het hoofdbestuur eener vereeniging, de *Confessioneele Vereeniging* genaamd, en zulks om, ingevolge het besluit door die vereeniging met eenparigheid van stemmen genomen in hare op den 26sten April ll. te Utrecht gehouden vergadering, waarin meer dan 600 harer leden waren vertegenwoordigd, te verzoeken om de commissie voor de Protestantsche Kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indië, voor zoolang in de bestaande inrichting der kerken

(1) Dit stuk, ons welwillend medegedeeld, komt ook voor in het Kerkelijk Weekblad, tevens ten dienste van de Confessioneele Vereeniging en de Provinciale Friesche Vereeniging, twaalfde jaargang, No. 6, van Vrijdag 6 Juli 1866.

aldaar geene verandering gebracht is, zóódanig samen te stellen, dat het Christendom in Nederlandsch Indië tegen ondermijning van de zijde dergenen, die geroepen zijn aldaar het Evangelie te verkondigen, gewaarborgd zij.

„Als geboren uit den nood waarin onze vaderlandsche kerk door de meer en meer veld winnende prediking van het ongeloof zich bevindt, opgericht met het doel tot handhaving der belijdenis, waarop die kerk is gegrond, en om te waken en te strijden tegen eene prediking die haar, en met haar het geloofsleven harer leden ondermijnt, kan het niet anders of gemelde Confessioneele Vereeniging *moest* wel het oog vestigen op den toestand ook der kerk in onze Indiën, nauw aan onze vaderlandsche kerk verbonden, even als de Koloniën zelve aan het Moederland, ja nog zooveel te meer als het gewicht der eeuwige belangen onzer medeonderdanen van Uwe Majesteit overtreft dat der tijdelijke ook van het Moederland, die toch slechts door behartiging der eerste op waren zegen mogen doen hopen, naar het woord onzes Heeren: zoek eerst het koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid en alle dingen zullen u toegeworpen worden. De kerk van Nederlandsch Oost-Indië zoowel als in sommige deelen van West-Indië moge, wat hare inwendige organisatie en uitwendigen vorm betreft, afwijken van die onzer Nederlandsche Hervormde kerk; de verschillende Protestantsche kerkgenootschappen aldaar mogen zich als zelfstandig hebben opgelost en zich tot ééne Evangelische of Protestantsche kerk hebben vereenigd; het fundament, Sire, waarop zij is gebouwd, is geen ander dan dat onzer *Nederlandsche* Hervormde kerk, het fundament der Apostelen en Profeten, waarvan Jezus Christus is de uiterste hoeksteen; hare leer is geen andere dan die van het Evangelie, zooals ook met juistheid vermeld is zoowel in artikel 1 van het koninklijk besluit van 12 November 1824, No. 110, betreffende de vereeniging der Hervormde en Lutherse gemeente op Curaçao, als in art. 1 der acte van vereeniging der Protestantsche gemeente van Batavia en der Evangelisch-Lutherse gemeente aldaar, goedgekeurd bij Uwer Majesteits besluit van 19 Augustus 1854, No. 74, (Ind. Staatsbl. No. 85). Maar dat fundament, Sire, wordt, wij moeten het met diepen weemoed betuigen, ook in onze overzeesche bezittingen ondermijnd en de leer van het Evangelie verdrongen door die eener zoogenaamde nieuwe richting, die de dierbaarste waarheden van dat Evangelie onzer zaligheid loochent, en niet minder dan de vaderlandsche kerk is de kerk in Oost- en West-Indië aan de verwoestingen van het ongeloof overgeleverd. Niet zonder grooten invloed daarop kan zijn de wijze, waarop de te 's Gravenhage resideerende commissie voor de Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indië is samengesteld; aan haar toch, die bij de koninklijke besluiten van 4 September 1815, No. 5, en van 7 December 1820, No. 113, in de eerste plaats is belast met het doen van alle voorstellen, welke zij tot welzijn der Indische kerken noodig mocht oordeelen, en het zorgen voor de behartiging harer belangen, is niet alleen het bestuur over die kerken mede opgedragen; zij is daarenboven niet slechts geroepen om, ingevolge het bij Uwer Majesteits besluit van 28 Februari 1854, No. 68 (Ind Staatsbl. No. 27), goedgekeurd reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en kerkelijke tucht voor de Protestantsche kerk in Nederlandsch Indië, Uwe Majesteit te adviseeren in het nemen van beslissingen in kerkelijke geschillen, met name wanneer een predikant is beschuldigd de leer van het Evangelie openlijk te hebben wedersproken of bestreden; maar zij wijst ook aan en draagt aan Uwer Majesteits regeering ter benoeming voor de, in bedoelde kerken aan te stellen, predikanten, die, om als predikant bij de Indische kerken te *kunnen* optreden, door haar *moeten* zijn geëxamineerd en bevestigd. En vermits die, door haar aan te wijzen, op hare voordracht door Uwe Majesteit te benoemen predikanten als zoodanig mede deel uitmaken van de Indische kerkbesturen, zoo is het duidelijk, dat eigenlijk alle toezicht op de prediking in de Indische kerken en het geheele bestuur over die kerken direct en indirect is geconcentreerd en berust bij bedoelde commissie, wier adviezen, wier beslissingen, wier voordrachten, Uwer Majesteits regeering tot richtsnoer moeten strekken.

„Wij vragen niet, Sire, of het voor het oogenblik mogelijk is en wenschelijk, in de bestaande inrichting der kerken in de Oost- en West-Indiën verandering te brengen; wij ont-

houden ons van te beoordeelen, in hoeverre het raadzaam en noodig kan worden geacht, die tegenwoordige organisatie vooralsnog te behouden; maar wat wij met den meesten eerbied, maar tevens met den meesten ernst vragen, is, dat voor zoolang die inrichting bestaat, bedoelde commissie, aan wie zoo groote macht, zoo groote invloed op de Indische kerkelijke zaken is toegekend, samengesteld zij op eene wijze, die genoegzaam waarborg oplevert, dat de door haar uit te zenden predikanten in waarheid mogen zijn predikers van den vollen raad Gods, zooals die in Zijn heilig woord aan ons is geopenbaard; met andere woorden, dat zij moge bestaan uit mannen, die zelven nog vasthouden aan ons oud, algemeen en ongetwijfeld christelijk geloof, en die het zich eene heilige vreugde en dure verplichting achten, den gekruisten en gestorven, den weêr uit het graf verrezen en ten hemel gevaren Christus, die ons geworden is wijsheid van God en rechtvaardigheid en heiligmaking en verlossing, te doen prediken in onze Indische kerken, opdat die kerken als een licht mogen schijnen in de diepe duisternis en schaduwen des doods, waarin zoovele millioenen, die met ons onderdanen zijn van Uwe Majesteit, zijn gezeten, en zij de keur en het middelpunt uitmaken eener evangelieprediking, die haar tegenover al onze Indische bezittingen moge verspreiden.

Thans, Sire, wij behoeven het nauwelijks uit te spreken, bestaat die waarborg niet; integendeel, is het nog onlangs elders herinnerd, hoe in de onderwerpelijke commissie een man zitting heeft, die roekeloos met het geloof der gemeente spot en den kansel dienstbaar maakt aan eene stelselmatige Christus-bestrijding; de ondervinding heeft reeds geleerd en de vrees blijft gegrond, dat de keus van predikanten voor Indië zich meer en meer vestigen zal op hen, die in plaats van den levenden Christus te prediken, in waarheid de grondslagen der christelijke kerk ondermijnen. Hoe kan het anders, Sire, dan dat wij daarover de diepste smart gevoelen met allen, die, met ons even dierbaar geloof hebbende, de onwankelbare belijdenis der hope wenschen vast te houden; maar ook, dat wij ons ten duurste verplicht achten aan de ernstige overweging van Uwe Majesteit aan te bevelen het verzoek om de commissie voor de Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indië in den aangewezen geest samen te stellen, als een middel, om die kerken voor verdere verwoestingen van het ongeloof te bewaren en ze dienstbaar te maken aan de prediking van dat Evangelie, dat der wereld wel eene dwaasheid is, maar eene kracht Gods tot zaligheid een iegelijk die gelooft, en waarvan de verkondiging in Indië een groote plicht is, die op Nederland drukt.

Terwijl wij den zegen van den eeuwig geprezen Koning onzer kerk over Uwe Majesteit afsmeeken, bidden wij, dat de Heilige Geest Uwe Majesteit de noodige wijsheid geve om in dezen te doen wat Hem welbehagelijk is, en hebben wij de eer met den meesten eerbied te zijn,

„Sire

„van Uwe Majesteit

„de zeer gehoorzame en getrouwe onderdanen,

„(w. g.) J. Barger, pred. te Utrecht; J. W. Felix, pred. te Utrecht; D. Gildemeester, pred. te Utrecht; F. L. C. P. v. Lingen, pred. te Zelhem; O. G. Heldring, pred. te Hemmen; L. J. van Rhijn, pred. te Wassenaar; B. J. L. de Geer van Jutfaas, te Utrecht; J. Verhoeve HCz., te Rotterdam; J. J. Teding van Berkhout, te Amsterdam; C. Th. van Lijnden van Sandenburg, te Utrecht; J. A. Grothe, te Utrecht; J. W. van Loon, te Amsterdam.

De heer Moens kwam bij de beraadslaging over hoofdstuk IX der staatsbegrooting voor 1867, op den 3den April jl., op de vroeger door hem behandelde vragen terug en vroeg, naar aanleiding van de mededeeling van den Minister van Financiën, aan zijn ambtgenoot voor Koloniën: »waarom is de gedane voordracht teruggezonden? zijn de gerezen bezwaren tegen de aanbevolenen van dogmatischen aard? zoo neen, van welken aard zijn zij dan?"

De Minister Trakranen gaf daarop het volgende curieuse antwoord: »Ik kan dien geachten spreker mededeelen, dat in de vacaturen van predikanten voor Oost- en West-Indië tot op dit oogenblik nog niet is voorzien. Mijn voorganger heeft zich niet kunnen vereenigen met eene voordracht ter vervulling van die vacatures, ingezonden door de commissie voor de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië. Door mij is op eene nieuwe voordracht aangedrongen bij mijn ambtgenoot belast met de zaken van den Hervormden Eeredienst, doch tot nu toe heeft hij van de bedoelde commissie nog geene nadere voordracht ontvangen. Bezwaren van dogmatischen aard zullen bij mij niet wegen waar het de benoeming van predikanten geldt; doch ik vermeen dat de Minister, die het koninklijk besluit contrasigneert, de benoeming van eenen predikant inhoudende, zich behoort af te vragen, of de benoemde waarborgen oplevert dat hij werkelijk behoort tot het kerkgenootschap waarvoor hij wordt uitgezonden, en of hij zal handhaven de belofte die door hem is gedaan bij de aflegging van zijn proponents-examen. Doch zonder zich in dogmatische quaestiën te verdiepen, is de Regeering toch gebonden om op de verschillende behoeften, die haar uit de verschillende gemeenten worden bekend gemaakt, te letten. Onder andere zijn van de gemeente Curaçao twee verzoekschriften ingekomen, waarvan het eerste vóór, het tweede na mijn optreden aan het hoofd van het Departement van Koloniën. Bij het eerste wordt verzocht de uitzending van een predikant van eene zekere aangegeven richting. Die is uitgezonden en ik geloof terecht. Nu bestaat er weder eene vacature, en wordt er gevraagd een predikant van eene tegenovergestelde richting, en nu geloof ik dat de Minister van Koloniën verplicht is zooveel mogelijk aan het verlangen van die gemeente te gemoet te komen en dit te meer, daar haar de gelegenheid ontbreekt om zelve een predikant te kiezen."

Terecht merkte de heer Fransen van de Putte den 4den April op, dat de handeling van den Minister Mijer was »een zware ingreep op kerkelijk gebied." Het viel toch niet te ontkennen, dat de reden van terugzending van de voordracht gelegen was in de richting van den voorgedragene. Mag nu een toestand voortduren, waarbij een Minister van Koloniën predikanten voor Indië al of niet aan den Koning ter benoeming voordraagt, naarmate van de richting, die zij toegedaan zijn? Is het een

houdbare toestand, dat de ééne gemeente de Regeering vraagt: zend mij een orthodox, de andere, geef mij een modern leeraar, en de Minister den voorgedragene en zijne begrippen aan die aanzoeken moet toetsen? Zal de richting van den Minister bovendien niet op de keuzen invloed uitoefenen? Is de Minister van Koloniën in Nederland de geschikte man om een modern Pausschap over de Protestantsche kerk uit te oefenen? Het publiek belang eischt verandering van zulk een toestand. Die verandering is alleen te verkrijgen door aan de Kerk hare rechten te verleenen en vrijheid te schenken. Dat scheen de Minister Trakranen zelfs niet te beseffen. Hij beantwoordde immers den aandrang tot scheiding van Kerk en Staat aldus: »Mij komt het voor dat bij de Roomsch-Katholieke kerk op dit oogenblik niet zulke uiteenloopende meeningen bestaan als bij de Hervormde kerk, en dat de Staat eene strenge onzijdigheid in het oog moet houden bij de benoeming van geestelijken, ten einde niet te vervallen in de attributen der Kerk.

»De geachte afgevaardigde uit Rotterdam heeft dezen morgen het voorbeeld aangehaald ten opzichte van Curaçao. Daar verlangde een gedeelte der gemeente een predikant van eene bepaalde richting, en thans verlangt het andere gedeelte een leeraar juist van de tegenovergestelde richting. Nu zegt de geachte spreker dat het hem niet bekend is, dat zoodanige vraag hem ooit uit Indië werd gedaan. Dit is juist; ook mij is dergelijke vraag niet bekend; maar de plicht der Regeering brengt mede dat er geene autocratie worde uitgeoefend, en dat men ook in het bedoelde opzicht in het oog houde dat ieder verkrijgt wat hij verlangt, hetgeen het geval niet zoude zijn als uitsluitend predikanten van dezelfde richting werden uitgezonden."

De Minister ziet geheel voorbij, dat het *zijne* roeping niet kan zijn zorg te dragen, dat »ieder krijgt wat hij verlangt", en dat dit niet kan geschieden zonder dat de Regeering in Nederland let op de richting van hen, die zich voordoen om de betrekking van leeraar in Indië te vervullen. Om te zorgen dat ieder krijgt wat hij verlangt, moet de Minister zelf zich rekenschap geven van de richting der personen, die hem door de commissie worden voorgedragen. Dat schijnt de heer Trakranen niet te beseffen en evenmin dat aan zulk een toestand alleen een einde te maken is door uitvoering te geven aan de bedoelingen van de Regeering en de Tweede Kamer die het regeerings-reglement ontwierpen. De heer Pahud verklaarde immers, dat het in de bedoeling van de Regeering lag: »zich niet te mengen in het inwendige van de Kerk, vermits de zorg voor de inwendige inrichting niet behoort tot haren werkkring." De voordracht werd alleen aan de Regeering gedaan, om »*de agreatie van het Gouvernement te verkrijgen*, waardoor de aangewezen persoon op zijne standplaats wordt erkend en in het genot gesteld van de bezoldiging

aan de betrekking verknocht." De bedoeling van art. 122, hoe ongelukkig ook geredigeerd, was, volgens de heeren Mackay en van Nispen, op wier aandrang dat artikel hoofdzakelijk werd gewijzigd, »dat de Regeering waarlijk de vrijheid der gemeenten zou erkennen en zooveel autonomie aan de Kerk geven als mogelijk is." De tegenwoordige toestand is daarmede lijnrecht in strijd. Niets belet een Minister de gemeente een leeraar op te dringen, dien zij niet verlangt. En moet de Minister zorg dragen, dat elk wat wils krijgt, dan komt de Regeering tot bemoeiingen, die haar vreemd behooren te blijven. Thans bestaat geene vertegenwoordiging der Kerk in Indië noch in Nederland, maar »staatscommissiën," om met graaf Schimmelpenninck te spreken. Thans nog moet eene inmenging van de Regeering in de teederste zaken der Kerk plaats hebben, die in strijd is met het staatsbelang, het recht der Protestantsche kerk en de verspreiding van hoogere beginselen in Indië.

De houding, door de leden van het tegenwoordig kabinet aangenomen, bewijst, dat zij het gewicht van de quaestie niet overzien. Van liberale zijde behoort op de toepassing van het beginsel van scheiding van Kerk en Staat, ook uit een staatkundig oogpunt, te worden aangedrongen. Maar van vertegenwoordigers als de heeren Keuchenius en van Lijnden van Sandenburg, die als voorstanders van de rechten der Kerk bekend zijn, verwachten wij in de eerste plaats, dat zij pogingen zullen aanwenden om den Minister van Koloniën te brengen tot het besef van den plicht, die op hem rust: uitvoering te geven aan de bedoeling van allen, die in 1854 in Indië het beginsel van vrijheid voor de Protestantsche kerk, evenzeer als voor die van Rome, hebben willen verzekeren, door eene wijziging van art. 122 van het regeerings-reglement voor te stellen, indien ook bij rijpe overweging mocht blijken, dat zelfs nu geen ander middel overblijft. De tegenwoordige toestand is immers onhoudbaar en de Regeering moet daarvan al de bezwaren in de eerste plaats ondervinden. Zij is verplicht naar de middelen om te zien, die in haar bereik liggen, om de bezwaren te overwinnen. Deze regeering verklaart telkens zooveel belang te stellen in de aangelegenheden der Kerk; zij heeft zeer geprononceerde clericale tendances; welnu, aan haar bovenal zij dan de taak opgedragen, de scheiding van Kerk en Staat in het algemeen belang tot stand te brengen. Zij moet de middelen weten te vinden om daartoe te geraken en, kan het niet anders, overgaan tot dat hetwelk de vorige regeering meende te hebben gevonden om tot eene beslissing te komen. Die beslissing is thans, na hetgeen onlangs gebeurd is en na de ongeoorloofde ingreep die de heer Mijer zich op kerkelijk gebied veroorloofde, eene zaak van urgentie geworden, zooals voor allen duidelijk zal zijn.

DE ENGELSCHE NEDERZITTINGEN AAN DE STRAAT VAN MALAKKA.

IV.

Wij hebben nu gezien welke uitkomsten het bestuur van Singapore en de beide andere établissementen opgeleverd heeft, en dienen thans te onderzoeken hoe dat bestuur zelf ingericht is. Poelo Pinang was sedert den tijd van zijn afstand aan het Engelsch gouvernement tot op het jaar 1805 aan het bestuur van het presidentschap van Bengalen ondergeschikt. Het werd toen eerst door een Superintendent en later door een Luitenant-Gouverneur bestuurd. In laatstgenoemd jaar werd het verheven tot den rang van een op zich zelf staand gouvernement of presidentschap, onder een Gouverneur met zijnen Raad. Diens ambtelijke verhouding tot het Opperbestuur in het Moederland en tot het Opperbestuur in Britsch-Indië was dezelfde als die van Bombay en Madras.

Nadat Malakka in 1825 door ons aan Engeland overgegeven was geworden, werd het een korten tijd bestuurd door een Resident, die aan Poelo Pinang ondergeschikt was.

De aangelegenheden van Singapore werden aanvankelijk door Sir Stamford Raffles beheerd, in zijne hoedanigheid van Luitenant-Gouverneur van Fort Marlborough of Benkoelen, met eenen Resident die op Singapore zelf gevestigd was. Doch reeds in 1823 werd het eiland verklaard eene onmiddellijke onderhoorigheid van het presidentschap Bengalen uit te maken.

In 1826 werden Malakka en Singapore vereenigd en bij Poelo Pinang gevoegd. De drie établissementen werden tot één enkel gouvernement of presidentschap gevormd, terwijl het plaatselijk gezag op elk der drie stations aan een Resident-Raadslid toevertrouwd werd, welk Raadslid met den Gouverneur, die over het geheele vereenigde établissement gesteld was, het zoogenoemd uitvoerend bestuur uitmaakte. Te gelijk ontving de kolonie den naam van »Het établissement van Prins van

Wales eiland, Singapore en Malakka (the settlement of Prince of Wales Island, Singapore and Malacca)", eene benaming, die het nog in ambtelijke bescheiden behoudt. Kortheidshalve wordt die benaming dikwijls veranderd in die van »het bestuur van straat Malakka (the government of the Straits of Malacca)." Soms wordt ook dit nog verkort en eenvoudig »the government of the Straits (het gouvernement van de Zeestraat)" gezegd.

In 1830, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal lord William Bentinck, werd het Presidentschap opgeheven, en werden de drie afdeelingen onmiddellijk onder het gouvernement van Bengalen geplaatst; terwijl de titels van Gouverneur en Resident-Raadsleden in die van Commissaris en Adsistent-Residenten veranderd werden. Spoedig bleek het echter, dat de charters, waarbij het rechtswezen geregeld was geworden, zulk eene naamsverandering niet toelieten, en werden dus de vroegere titels weder aangenomen. Doch het bestuur van de établissementen bleef onder Bengalen, en wel tot in 1852, toen het in dadelijke correspondentie met het Opperbestuur van Indië geplaatst werd.

Reeds van den vroegsten tijd af werden de drie établissementen als eene strafkolonie voor verbannen misdadigers gebezigd, ondanks de onophoudelijke vertoogen van de Europeesche bevolking. Eerst in 1860 werd bij eene acte van den wetgevenden Raad van Indië bepaald, dat geene verdere verwijzing van veroordeelde boosdoeners naar het gouvernement van straat Malakka zou plaats hebben.

Daar wij later zullen zien naar welke nieuwe beginselen voortaan het bestuur van het gouvernement van straat Malakka zal worden uitgeoefend, en daaruit bijna van zelf zal blijken hoe dat bestuur tot nog toe ingericht was, achten wij het overbodig om hier in eene uitvoerige beschrijving van de tegenwoordige inrichting te treden. Alleen zullen wij zeggen, dat de wetgeving tot nog toe van Britsch-Indië uitging, dat de Gouverneur telkens rondreisde om, bijgestaan door den plaatselijken Raadsheer-Resident, voor de uitvoering der wetten, de handhaving der politie en de regeling der financiëele aangelegenheden te waken, en dat deze taak bij zijne afwezigheid van elke afdeeling door den plaatselijken Resident alleen volbracht werd. Het traktement van den Gouverneur was tot nog toe £ 4200 's jaars, maar zal tot £ 5000 verhoogd worden. De drie Residenten van Singapore, Pinang en Malakka genoten respectievelijk £ 1,800, £ 2,400 en £ 1,200 's jaars.

Reeds van hunne eerste vorming af hebben de drie afdeelingen een Oppergerechtshof bezeten, waarin de Engelsche wet, zoowel burgerlijke als lijfstraffelijke, toegepast werd en dezelfde rechtsvormen als in het Moederland werden in acht genomen. Tot in het jaar 1855 zat echter slechts één en dezelfde rechter in de drie gerechtshoven voor, die daartoe regel-

matig de drie hoofdplaatsen bezocht. Maar in dat jaar werd een tweede rechter of Recorder aangesteld. De hoven van Singapore en Malakka worden nu door den éénen voorgezeten, terwijl de andere op Pinang recht spreekt. Aan de particuliere inwoners hebben deze gerechtshoven meer dan eens den dienst bewezen van eene vertegenwoordigende instelling, en altijd zijn zij een middel van bescherming tegen de misslagen en misbruiken van het civiel en militair bestuur geweest. In de eerste tijden, toen de beambten van de Engelsche Compagnie slechts aan een zeer gebrekkig samengesteld regeeringslichaam te Calcutta verantwoordelijk waren, en zich in hunnen bureaucratischen hoogmoed weinig om de belangen en het oordeel van den handelsstand bekommerden, bleef het Opperste Gerechtshof een soort van hof van appel, waar de groote jury van tijd tot tijd hare stem zoo krachtig verhief, dat hare vertoogen niet zoo gemakkelijk in den wind konden worden geslagen. De onafhankelijkheid en onafzetbaarheid der voorzittende rechters beveiligden hen tegen de aanmatigingen der Indische overheden, en door de billijke klachten van hunne groote juries met aandrang bij het bestuur te ondersteunen, hebben zij de bevolking vaak nog andere goede diensten bewezen dan die, welke hunne gewone ambtsbezigheden medebrachten. Hunne traktementen bedragen voor Singapore £ 2500 en voor Pinang £ 2000.

Op elke der drie hoofdplaatsen bestaat daarenboven eene mindere rechtbank, die uitspraak doet in zaken, waarbij de eisch eene waarde van 32 Spaansche matten niet te boven gaat. De Commissaris, die daarin voorzit, werd tot nog toe door den Gouverneur benoemd.

Vooral het municipaal of plaatselijk bestuur is aanbevelenswaardig. Het is natuurlijk ingesteld bij acten van den wetgevenden Raad van Britsch-Indië. Het fonds, dat op elke hoofdplaats bestaat, en waarover tot bestrijding der plaatselijke uitgaven beschikt wordt, is geheel afgescheiden van de andere openbare inkomsten van het bestuur, en wordt beheerd door eenen Raad of een afzonderlijk lichaam. Deze Raad bestaat op elke der drie hoofdplaatsen uit vijf Commissarissen, waarvan twee door den Gouverneur aangewezen en de drie overigen gekozen worden door die leden der bevolking, die minstens 25 ropijen of *f* 30 Ned. aan directe belastingen opbrengen. Uit deze fondsen worden de kosten gevonden voor het onderhoud der politie van elke afdeeling, voor den bouw, de verbetering en herstelling der bruggen, wegen en andere middelen van binnenlandsche gemeenschap, en voor andere plaatselijke behoeften en aangelegenheden. Het geld wordt gevonden uit eene belasting op de huizen, woningen en pakhuizen en op de rijtuigen, en voorts uit de opbrengst van boeten en verbeurdverklaringen.

Deze inrichting van het plaatselijk bestuur werkt zeer doelmatig. Zij verzekert den Engelschman dezelfde autonomie, hetzelfde stedelijke zelf-

bestuur, dat hij in zijn Vaderland geniet en waarop hij met recht trotsch is. Het Gouvernement wordt daarbij ontheven van onderscheiden geldelijke lasten, die anders de begrooting van het algemeen bestuur zouden verzwaren, en die nu door de belastingschuldigen hoogst gewillig opgebracht worden, omdat zij de zekerheid bezitten, dat de opbrengst slechts tot hun eigen voordeel en op hunne eigene aanwijzing zal worden aangewend.

Wij zagen reeds hoe gering de bezetting is, waaraan de verdediging van het geheele gouvernement van straat Malakka toevertrouwd is, Ook de fortificatiën zijn hoogst onbeduidend. Tot in 1857 bestond zelfs in het geheele gouvernement geene noemenswaardige versterking; want fort Fullerton te Singapore en fort Cornwallis te Pinang verdienen nauwelijks dien naam. In dat jaar echter deden de Chineesche oorlog en de Indische opstand de noodzakelijkheid inzien van het eene of andere middel van verdediging. Dientengevolge werden te Singapore drie fortjes aangebouwd, met name fort Canning, fort Palmer en fort Faber. Doch toen het gevaar over was, werden deze werken op eene kleinere schaal voltooid. Hunne onbeduidendheid zal genoegzaam uitkomen indien wij zeggen, dat het grootste en belangrijkste, te weten: fort Canning, slechts door 150 man bezet wordt. De waarheid is dat het geheele gouvernement geene middelen van verdediging bezit, en dat Engeland op zijne overmacht ter zee bouwt, als het zekerste middel om elken vijand te weren. Fort Cornwallis te Pinang is evenmin berekend om eenigen weêrstand tegen eenen buitenlandschen vijand te bieden.

Ook het plaatselijk zeewezen is in eenen hoogst onvoldoenden toestand, zoodat de inwoners van Singapore zelven met hunne »Lilliputsche vloot" den draak steken. Deze zeemacht bestaat, of bestond althans een jaar geleden, uit een houten stoomschip van 400 tonnenlast, dat, bij den hoogsten spoed, vijf engelsche mijlen in het uur aflegt, en twee kleine rivierbootjes, die eerst te Singapore geplaatst werden toen zij elders onbruikbaar geworden waren. De diensten, die zulk eene geduchte vloot bewijst, zijn zeker de anderhalve ton Nederlandsch niet waard, die daarvoor op de begrooting gebracht worden. Ook hier wordt weder gesteund op het aanwezen van eene aanzienlijke koninklijke zeemacht in de Chineesche en Indische wateren; maar het gemis van eene plaatselijke flotille wordt zeer dikwijls gevoeld, zoodra er van onderhandelingen met de inlandsche staten of van het tegengaan van den zeeroof prake is.

De gezamenlijke kosten van het gouvernement van straat Malakka bedroegen gedurende het financiëele jaar dat den 30sten April 1864 eindigde, als volgt:

Kosten van inning der belastingen.	£	7,585
Betalingen op grond van traktaten met inlandsche vorsten	»	6,279
Openbare werken	»	27,350
Traktementen en uitgaven der onderscheidene departementen van bestuur	»	25,861
Rechtswezen.	»	22,564
Marine	»	14,908
Pensioenen en liefdadige giften.	»	5,402
Onderwijs	»	2,239
Gemeugde uitgaven	»	2,744
Militair-wezen	»	81,073
Te zamen . . .	£	196,005

Het stelsel van heffing der inkomsten, waardoor deze uitgaven bestreden worden, is hoogst eenvoudig, en kent slechts drieërlei middelen, namelijk de verpachting van den uitsluitenden handel in eenige artikelen, den verkoop van land en een zegelrecht.

In hetzelfde financiëele jaar, waarvan wij zoo even spraken, brachten de verpachtingen elk afzonderlijk in de afdeeling Singapore de navolgende sommen op:

De uitsluitende verkoop van opium in het klein. . . .	£	64,829
De verkoop van palmwijn en bang	»	1,196
De verkoop van sterke dranken	»	25,052
Het houden van pandjeshuizen	»	5,491
Te zamen . . .	£	96,568

Dezelfde middelen brachten in hetzelfde jaar te Malakka en Pinang te zamen eene som van £ 40,953 op.

Behalve de drie genoemde bronnen van inkomst ontvangt het Gouvernement eenige andere kleine sommen van boeten, verbeurdverklaringen, verkoop van marine-goederen en andere toevallige baten, die gezamenlijk tot de bestrijding der openbare uitgaven bijdragen.

Het stelsel van verpachtingen wordt gezegd bepaald eene navolging van de op Java bestaande middelen van denzelfden aard te zijn.

Telkens wanneer wij Singapore bezochten, wekten de uitkomsten van de verpachting van den verkoop van opium aldaar, zoo al niet onze *be*wondering, dan althans onze *ver*wondering. Op Java is de invoer en vervoer van dat heilsap door bijzondere personen geheel verboden. Het aldaar bestaande stelsel van inkomende en uitgaande rechten, dat natuurlijk eene bewaking van de geheele kust medebrengt, maakt het mogelijk om ook tegen den geheimen toevoer van het papaversap althans eenigermate te waken, en dus de belangen van den opiumpachter te beschermen. Doch geheel anders is dit in het gouvernement van de Straat.

Geene tolbeambten, onder welken naam ook, beletten daar den invoer van eenig artikel van welken aard ook. De opium mag daar niet alleen overal worden ingevoerd, maar zelfs vrij in de binnenlanden rondgaan. Singapore is zelfs, zoo als iedereen weet, de groote stapelplaats van den opiumhandel op China. Het is ons daarom altijd onbegrijpelijk voorgekomen, hoe de vrije groothandel in dat heulsap en de verpachte alleenhandel in het klein te zamen konden gaan, zonder dat de laatste, zoo niet onmogelijk, dan althans van weinig waarde voor den pachter werd. Welverre echter dat dit het geval is, zien wij dat de opiumpacht alleen in het met den 30sten April 1864 eindigend jaar te Singapore £ 64,829 of *f* 777,948 Nederlandsch opbracht. Deze opbrengst werd verkregen van eene bevolking, die in hetzelfde jaar 90,700 zielen telde. Naar dezelfde evenredigheid zou de opiumpacht van Java, met eene gelijksoortige bevolking van meer dan 12,500,000 zielen, minstens honderd millioen gulden moeten opbrengen. Tot nog toe heeft zij echter nauwelijks 12 à 13 millioen in de Nederlandsche schatkist gebracht. Wat is de reden van dit verschil? Ontstaat het uit het betrekkelijk grooter aantal Chineezen, die te Singapore aanwezig zijn, of uit de hoogere zedelijkheid der Javaansche bevolking, of uit eenige andere oorzaak? Deze vragen kunnen niet door ons opgelost worden; doch wij gelooven dat de zaak een onderzoek overwaardig is. Wat de opiumpacht in de beide andere afdeelingen van het gouvernement van straat Malakka opbrengt, is ons niet bekend. Wij gelooven echter dat dáár het betrekkelijk verschil met Java niet zoo aanzienlijk, maar niettemin nog zeer belangrijk zou worden bevonden.

Tot het jaar 1829 bestond ook te Singapore dezelfde pacht op de speelhuizen die op Java nog heden een middel van openbare inkomst uitmaakt. Zij bracht aan het Engelsch bestuur zelfs nog meer op dan de opiumpacht. Doch in dat jaar werd zij afgeschaft tengevolge van eene uitspraak van de jury, die haar onzedelijk verklaarde en weigerde om de inning van dat middel door eene rechterlijke uitspraak te bevorderen. Dit heeft tot veel verschil van gevoelen aanleiding gegeven. Vele bewoners van Singapore dringen sterk op het herstellen van die pacht aan, als een gemakkelijke en voordeelige bron van inkomst. Thans, zeggen zij, wordt de schatkist gestijfd door boeten, die van de overtredingen van het verbod tegen alle kansspelen verkregen worden, terwijl vroeger eene bate uit de verpachting der licentiën voor het houden van speelhuizen genoten werd. Het eenige praktische verschil is, dat nu slechts eenige weinige ongelukkigen belast worden, die dom genoeg zijn om zich te laten betrappen, terwijl vroeger werkelijk van alle spelers eene betaling gevorderd werd.

De niet zeer belangrijke som, die jaarlijks op de begrooting der

inkomsten voorkomt als afkomstig van landerijen en bosschen, is slechts de opbrengst van de huur van eenige Gouvernements-eigendommen. Wat van den verkoop van de openbare gronden verkregen wordt, komt in het geheel niet op die begrooting voor, maar dient uitsluitend tot aflossing van eene schuld, aangegaan voor de voltooiing van eenige openbare werken.

De belasting van het klein zegel werd eerst in 1863 ingevoerd, met het doel om de inkomsten der Kolonie met de lasten te doen overeenstemmen, daar het Opperbestuur weigerde om de Kolonie onder het onmiddellijk beheer van de Kroon te brengen, zoolang er gevaar bestond dat het Moederland tot geldelijke offers kon worden geroepen.

De baten van het geheele gouvernement van straat Malakka vertoonden in hetzelfde jaar eindigende met 30 April 1864, waarover onze vroegere cijfers liepen, de navolgende uitkomst:

Verpachtingen	£	137,521
Landen en bosschen	»	6,705
Zegelrecht	»	26,175
Boeten en verbeurdverklaringen	»	9,957
Openbare werken	»	4,222
Verkoop van marine-goederen	»	4,300
Andere kleine baten	»	3,029
Te zamen	£	191,909.

Vergelijkt men deze opbrengst met het reeds opgegeven bedrag der uitgaven ad £ 196,005, dan bespeurt men dat het hier bedoelde financiëele jaar een klein tekort van £ 4,096 aantoont. Het schijnt echter, dat de pas ingevoerde belasting van het zegel reeds in het volgende jaar zoo veel meer opgebracht heeft, dat toen reeds, in stede van een geldelijk tekort, een batig overschot van ruim £ 10,000 verkregen is, en dat eene voortdurende toeneming van de opbrengst van het zegelrecht verwacht wordt. Dit lijdt trouwens geen twijfel, daar het Ministerie anders zeker niet in de overneming van het bestuur door de Kroon bewilligd zou hebben.

V.

De geschiedenis der drie établissementen in straat Malakka biedt weinig merkwaardige bijzonderheden aan. Wij hebben reeds gezien, dat Poelo Pinang lang voor de beide andere afdeelingen door de Engelschen bezet werd. De aanleiding daartoe was de teleurstelling, die de Engel-

sche Compagnie ondervonden had in de bezetting van Benkoelen. Deze plaats was reeds in 1686 in haar bezit gekomen, en bestemd geworden om de uitbreiding van het Nederlandsch gezag op Sumatra te beletten. Dit doel was door den ondernemingsgeest der Nederlanders verijdeld geworden. Terwijl Benkoelen aan zijne eigenaren jaarlijks groote schatten kostte, zonder dat zijn handel merkbaar aanwies, nam integendeel de Nederlandsche post te Padang al meer en meer in belangrijkheid toe. In 1771 werd Poelo Pinang door een Engelschman, den heer Light, bezocht. Dadelijk vestigde hij de aandacht van de Engelsche bewindhebbers van Bengalen op het voordeel van de ligging van dit eiland, als een station voor den handel in den Oosterschen Archipel en op China. Ook het Engelsche bestuur zag dit in; doch de kort daarop uitgebroken oorlog met Frankrijk belette nog eenigen tijd de voorgenomen nederzetting. Nog bijna algemeen wordt in Oost-Indië geloof geslagen aan een verhaal, dat de heer Light een doctor was, dat hij gedurende zijn verblijf te Kedah, waarvan Pinang eene onderhoorigheid uitmaakte, de dochter van den Radja genezen had, dat hij haar, na tot den Islam te zijn overgegaan, gehuwd heeft, dat hij Pinang als bruidschat heeft ontvangen, en dat hij deze bezitting later aan de Engelsche Compagnie voor eene jaarwedde van 10,000 Spaansche matten verkocht heeft. Dit is echter geheel een fabel. De jaarwedde van 10,000 Sp. matten wordt nog heden aan den Radja van Kedah zelven uitbetaald, en de heer Light genoot daarvan nimmer een enkelen penning.

Den 16^{den} Juni 1786 nam de heer Light, als beambte der Compagnie, plechtig van Poelo Pinang bezit, na den afstand van den Radja van Kedah te hebben verworven. Hij was bij die gelegenheid van twee compagnies-schepen vergezeld, waarop eenige beambten en troepen overgebracht werden, bestemd om eene geregelde nederzetting op het eiland te vormen. De heer Light, die met het bestuur en den handel namens de Compagnie belast werd, wist zijne nieuwe stichting in belangrijkheid en welvaart te doen toenemen, vooral ook door de toelating van particuliere handelaren. Doch hij overleed in 1796. Zijne opvolgers werden bezield door denzelfden geest van monopolie en uitsluiting, die al de handelingen van hunne meesters, de bestuurders der Compagnie, kenmerkte. De geschiedenis van hun bestuur vermeldt dan ook slechts eene reeks van twisten en willekeurige handelingen, daar de particuliere handelaren telkens met verwijdering uit de kolonie bedreigd werden. Het bestuur van Bengalen zelf werd deze geschillen vaak zoo moede, dat het meer dan eens het besluit nam om het eiland te doen ontruimen, en daarvan alleen teruggehouden werd door de omstandigheid, dat Poelo Pinang later het station werd vanwaar de uitrustingen tegen Borneo, de Molukken en Java uitgingen.

Reeds in het jaar 1800 was, ten gevolge van een traktaat met den Radja van Kedah, Wellesley Province bij Pinang gevoegd. Het doel van deze nieuwe aanwinst der Engelschen was, om den zeeroof tegen te gaan, die daar eene schuilplaats vond. De aankoop geschiedde voor eene som van 2000 Spaansche matten. Dit was zeker geen al te hooge prijs voor een grondgebied, dat ongeveer 150 vierkante Engelsche mijlen uitgestrektheid heeft.

Doch met de uitbreiding van het gebied stegen ook de uitgaven en tekorten. In 1818 waren de lasten van Pinang ruim £ 90,000, terwijl de ontvangsten slechts £ 43,200 beliepen. In 1827—28, en dus een jaar nadat dit établissement met Malakka en Singapore tot één gouvernement vereenigd geworden was, werden alleen in Poelo Pinang slechts £ 63,000 ontvangen, terwijl £ 137,000 werden uitgegeven. Geen wonder dat de Gouverneur Lord William Bentinck het noodig achtte, om zelf van Calcutta te komen, ten einde in zulk een baaierd eene grondige hervorming te brengen.

Onmiddellijk nadat Raffles in 1818 te Singapore een post gevestigd had, werd kolonel Farquhar met het bestuur daarvan belast. Deze vestigde den zetel van het bestuur aan de oostzijde of den linkeroever der rivier, terwijl daar ook voor de woningen der kooplieden een stuk gronds aangewezen werd. Aan zijn stelsel van monopolie getrouw, wilde echter het Opperbestuur aanvankelijk slechts tijdelijke afstanden van grond verleenen, met het doel om iedereen door opzegging van de huur te kunnen verdrijven, ingeval de handel van het Gouvernement aan al te groote mededinging blootgesteld werd. In 1823 werd kolonel Farquhar door den heer Crawfurd, den welbekenden schrijver der geschiedenis van den Indischen Archipel, vervangen. Singapore bleef echter nog eene onderhoorigheid van Benkoelen. Ook hier verloochende zich het twistziek karakter van Raffles niet. Even als hij vroeger op Java door zijne geschillen met kolonel Gillespie tot menig onstichtelijk tooneel aanleiding gegeven had, geraakte hij ook te Singapore weldra met den heer Crawfurd in twisten, die de bron werden van uitvoerige openbare briefwisselingen en weinig geschikt waren om den kolonisten ontzag voor hunne bewindhebbers in te boezemen. Bijna onmiddellijk na zijn optreden gaf de heer Crawfurd gehoor aan het verzoek van den handelsstand, en verlegde hij een gedeelte van de nieuwe stad naar de westelijke zijde der rivier, waar het handels-établissement nog heden ten dage gevestigd is.

Sedert het oogenblik der eerste nederzetting in 1818 was Singapore een vrijhaven gebleven, alwaar geene rechten van welken aard ook van den handelsstand of van zijne goederen gevorderd werden. Te Pinang was integendeel altijd een inkomend recht van 5% van alle ingevoerde waarden geheven geworden. Dit gaf aanleiding tot ernstige klachten van de

kooplieden dezer plaats; doch eerst bij de vereeniging der drie afdeelingen tot één gouvernement werden ook de havens van dat eiland en van Malakka van alle in- en uitvoerrechten ontheven.

Kort voordat het traktaat van 1824 tot uitvoering kwam, legde de heer Crawfurd het bestuur van Singapore neder. Hij keerde naar Engeland terug, alwaar hij nog in leven en gevestigd is. Zijne verstandige en vrijgevige maatregelen hadden veel tot de opkomst der ontluikende nederzetting bijgedragen, vooral door zijn aanhoudend verzet tegen het stelsel van monopolie en uitsluiting, dat het Opperbestuur van Britsch-Indië telkens ook te Singapore onvoorwaardelijk zocht toe te passen. Zijn onbegrensde invloed onder den handelsstand van Londen heeft hem meermalen in staat gesteld om aan de kolonie, die hij meer dan iemand anders zijn eigene stichting zou kunnen noemen, goede diensten te bewijzen. Zijne vertoogen en raadgevingen hebben vooral bijgedragen tot de hervorming, die Singapore nu ondergaan zal.

Zijn opvolger, de heer Fullerton, een ambtenaar van Madras, ging van geheel andere denkbeelden uit. Nauwelijks was hij te Singapore aangeland, of hij verklaarde den particulieren handel en nijverheid den oorlog. Hij opende het vuur met eene aanschrijving aan alle ambtelooze verblijfhouders in het gouvernement van straat Malakka, waarin hij hun afvroeg met welk recht zij zich op het gebied der Compagnie gevestigd hadden. Destijds mocht geen particulier, hetzij koopman of iets anders, naar Britsch-Indië uitkomen, zonder in het bezit te zijn van een acte van verblijf, »Free Mariners Indenture" genoemd. Doch het bestuur van Singapore had dit verbod nimmer in werking gebracht, en integendeel iedereen zonder onderscheid aangemoedigd om zich neder te zetten. Slechts twee personen waren in staat om de vereischte acten van verblijf te vertoonen. De anderen beriepen zich op de uitnoodiging en aanmoediging der vroegere plaatselijke bewindhebbers. Reeds was het bevel tot hunne uitzetting gegeven, doch zij deden een beroep op het Opperbestuur te Calcutta, waar de zaak, waarschijnlijk opzettelijk, in het vergeetboek geraakte.

Het gebeurde had echter eenen nadeeligen invloed op den handel, want men zag in, dat, zoolang het bestuur het recht van uitzetting en van weigering der toelating behield, de veiligheid van persoon en goed zeer onvoldoende was. De toegevendheid die heden, en dat nog wel noode, bewezen was geworden, kon morgen, dacht men, in strengheid en willekeur veranderen. Ook hier bleek het hoe vaak hartstocht, hoogmoed en eigenbelang zich bij zulke willekeurige uitzettingen achter het masker van het openbaar belang verschuilen. Het was iedereen te Singapore volkomen bekend, dat de aan den dag gelegde strengheid en liefde voor den handel van het Gouvernement slechts uit persoonlijke vijandschap tegen twee kooplieden ontsproten was.

Ook met de rechterlijke overheden geraakte de heer Fullerton in geschil. De twist liep zelfs zoo hoog, dat de rechtsbedeeling eenigen tijd geheel stil stond. De Gouverneur voltooide de reeks van zijne misslagen door de invoering van eene belasting op den landbouw, zonder te onderzoeken of Madras en Singapore in dezelfde omstandigheden verkeerden. Dit verdreef een groot aantal Chineesche landbouwers en grondbezitters van het eiland, terwijl vele anderen zich naar de bosschen terugtrokken om buiten het bereik der belasting te blijven.

Waar willekeur en monopolie heerschen, zijn geldelijke tekorten nooit ver af, en slechts eene zaak van tijd. In 1827 bedroeg het tekort in de schatkist van het gouvernement van straat Malakka ongeveer £ 100,000. Wat het aandeel van Poelo Pinang alleen in dit deficit was, hebben wij boven gezien.

Onmiddellijk op het vernemen van dezen stand van zaken scheepte de Gouverneur-Generaal Lord Bentinck zich naar Poelo Pinang in. De heer Fullerton bevond zich op dat oogenblik te Malakka. Hij ontving daar dadelijk eenen brief van Lord Bentinck, met aanzegging om zich naar Anjer op Java te begeven, alwaar hij een der voorbijzeilende compagnieschepen zou vinden, dat hem, naar zijn eigen verkiezing, naar Britsch-Indië of naar Engeland zou overvoeren. Te gelijk werd in alle takken van het bestuur zonder mededoogen het snoeimes aangelegd, en wel met zulk een gevolg, dat het jaarlijksche tekort reeds dadelijk tot £ 30,000 verminderd werd.

Te gelijk werd de heer Ibbetson tot Gouverneur aangesteld. Deze bracht nuttige verbeteringen in den aanleg en bouw der stad Singapore. Hij voltooide de plaats, die thans Commercial Square geheeten wordt, en waar meestal de handelsstand vereenigd is. Deze plaats vormt een der merkwaardigste wijken van de tegenwoordige stad. Ook andere gedeelten werden onder zijn toezicht aangelegd. Het vroeger bestuur had, zooals wij gezien hebben, het land slechts afgestaan onder voorwaarde, dat de huur telkens kon worden opgezegd. De heer Ibbetson daarentegen stond de gronden in vollen eigendom af, en verbond aan den afstand geene andere voorwaarden dan dezulken, die de verfraaiing van de stad en de meerdere regelmatigheid van haren aanleg ten doel hadden.

In 1833 werd de heer Ibbetson als Gouverneur door den heer Murchison vervangen. Het bestuur van dezen ambtenaar leverde niets merkwaardigs op. Doch in 1837 trad de heer Bonham op. Deze dankte zijne aanstelling aan de omstandigheid, dat hij onder zijn voorganger eenigen tijd als Raadsheer gediend had en zich zeer bemind had weten te maken. Zijn bestuur, dat van 1837 tot 1843 duurde, kenmerkte zich door onderscheidene gewichtige gebeurtenissen. De welvaart van

de drie afdeelingen van het gouvernement van straat Malakka nam onder zijn bewind met reuzenschreden toe. Deze vooruitgang was gedeeltelijk aan zijne verdiensten en gedeeltelijk aan toevallige omstandigheden toe te schrijven.

De heer Bonham had de schranderheid van in te zien, dat de handel en welvaart van zulke plaatsen als Singapore, Malakka en Poelo Pinang, slechts rust, veiligheid en eene onvertogen rechtsbedeeling behoeven, om toe te nemen, en dat alle verdere inmenging van het bestuur veelal meer schade dan voordeel berokkent.

Ook de eerste oorlog met China, die onder zijn bestuur uitbrak, droeg in hooge mate bij om het gouvernement van straat Malakka, en vooral Singapore, te bevoordeelen. De meeste Europeesche kooplieden, die te Canton gewoond hadden, vestigden zich tijdelijk te Singapore of Pinang en zetten daar hun handel voort. Vooral Singapore werd daardoor de groote voorraadschuur der Oostersche zeeën en de stapelplaats van den geheelen opiumhandel. Te gelijk werd die plaats het vereenigingspunt der land- en zeemacht, die tegen China uitgerust werd. Dit schonk natuurlijk ook een onberekenbaar vertier. Het was van Singapore, dat in April 1839 de vloot van twaalf oorlogschepen en zes-en-dertig transportschepen zee koos, om den Chinees te gaan bewijzen, dat hij geen recht heeft om den giftbeker af te wijzen, wanneer de machtige hand van Engeland daarin den doodelijken slaapdrank gemengd heeft.

In 1843 gaf de heer Bonham het bestuur aan kolonel, later generaal Butterworth over. Deze drukte wijselijk de voetstappen zijns voorgangers. Het was onder zijn bestuur dat in 1854 de oploop der Chineezen plaats had, waarvan reeds hierboven door ons gewaagd is. Tot dien tijd toe had de Engelsche Compagnie geweigerd verscheidene belangrijke strooken gronds af te staan, daar zij van meening was, dat het monopolie van hare bearbeiding eene rijke bron van openbare inkomst zou kunnen worden. Kolonel Butterworth deed haar de dwaling van deze veronderstelling inzien, en stond die gronden aan bijzondere personen in vollen en onbezwaarden eigendom af. De perceelen, welke binnen eenen zekeren kring rondom de steden lagen, werden voor tien ropijen per acre en de overige voor vijf ropijen per acre van de hand gezet.

Menige Nederlander van Java, en wij zelven daaronder begrepen, zijn den kolonel Butterworth grooten dank verschuldigd voor de onbeperkte gastvrijheid, die elk bezoeker van Singapore van hem genoot. Onder zijn bestuur werd het versneld verkeer tusschen Java en Europa geregeld, en werd Singapore een der stations van die gemeenschap. Het heusch onthaal, dat ieder vreemdeling van hem ontving, droeg niet weinig bij tot de vriendschappelijke betrekkingen, welke thans tusschen de beide natiën in het Oosten bestaan, en die zoo zeer hebben bijgedragen tot

de uitwissching van oude vooroordeelen, en tot eene betere kennis en waardeering van elkanders karakter en instellingen.

Het bestuur van den heer Blundell, dat in 1855 aanving, werd merkwaardig door drie gewichtige gebeurtenissen: door den opstand in Britsch Indië, door den tweeden oploop der Chineezen en door de vernietiging van het bestuur der Engelsche Oost-Indische Compagnie. Toen te Singapore de tijding van den Indischen opstand ontvangen werd, was Lord Elgin daar juist aangekomen. Deze staatsman verbeidde daar de uitrusting, die tegen China bestemd was. Na twee slapelooze nachten en na vele ambtenaren en officieren te hebben geraadpleegd, kwam hij tot het besluit om de geheele expeditie, instede van naar China, naar Calcutta te richten. Hij zond daartoe naar Anjer voor de voorbijzeilende schepen de vereischte bevelen, en redde hierdoor, zegt men, de Engelsche heerschappij in Indië van eenen gewissen ondergang.

De heer Blundell bezat de gave niet om den bijval van zijne onderhoorigen te verwerven. In 1858 werd door de bewoners van Singapore het adres aan het Parlement ingediend, waarbij de afschaffing van het bestuur van de Compagnie en de overdracht van het bestuur der nederzettingen van straat Malakka aan de Kroon verzocht werd. Wij zullen straks dat adres omstandig mededeelen, doch wenschen eerst ons geschiedverhaal ten einde te brengen.

De laatste Gouverneur was kolonel Cavenagh. Lord Canning, de Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië, was een der ijverigste voorstanders van de inwilliging van het adres. Toen hij kolonel Cavenagh het bestuur opdroeg, verwittigde hij dezen, dat de tijd van de uitoefening van zijn gezag waarschijnlijk zeer kort zou zijn. Tegen deze verwachting aan ondervond de overdracht van de kolonie aan de Kroon zooveel vertraging, dat het bestuur van kolonel Cavenagh een der langdurigste geweest is. Zonder dat dit bestuur zich door buitengewone gebeurtenissen of maatregelen gekenmerkt heeft, munt het uit door eenen merkbaren vooruitgang in den bloei van den handel en den landbouw. In stede van een tekort in de openbare kas, is een niet onbelangrijk batig overschot verkregen. Door zijne tusschenkomst werd ook de verwezenlijking belet van een plan van het Opperbestuur te Calcutta, om te Singapore eene belasting onder den naam van tonnegeld te heffen, een plan dat, ware het verwezenlijkt, den handel onberekenbaar benadeeld zou hebben.

DE VAL DER CONCILIANTE RICHTING.

TREURSPEL IN TWEE BEDRIJVEN, MET EEN VOOR- EN NASPEL.

EERSTE GEDEELTE.

Gewichtige debatten, zoowel op zich zelve als wegens de gevolgen, zijn onlangs in de Staten-Generaal gevoerd.

De Tweede Kamer scheen in het voorjaar niet tot de behandeling der koloniale belangen te kunnen komen. De langgerekte discussiën over hetgeen ons verdedigingsstelsel betreft, deden alle andere belangen telkens op den achtergrond schuiven. Te vergeefs poogde de Voorzitter der Tweede Kamer, in de zitting van 10 April, nog vóór het Paaschreces, het wetsontwerp betrekkelijk de verhooging der tractementen van de inlandsche hoofden en de zaak der gedwongen onbeloonde diensten voor die hoofden aan de orde te stellen. De aandrang van den Minister van Koloniën, die deed opmerken, dat de wet bij verder uitstel niet vóór 1 Juli in werking zou kunnen komen (zooals werkelijk nu ook het geval is), baatte niet en deed alleen het gemis van invloed van den heer Trakranen toen reeds uitkomen; want de Kamer verwierp niet alleen het voorstel van den Voorzitter, maar besliste zelfs dat bij hare terugkomst de prioriteit van behandeling niet eens aan de koloniale belangen zou worden toegekend: de schutterijwet, een onderwerp van grooten omvang, zou alweder den voorrang hebben. Het was alsof men een treffen op dit gebied zoolang mogelijk wilde verschuiven en de triumfkreet, door den heer van Foreest eenigen tijd geleden bij de behandeling van de begrootingswetten over de versterking van zijne richting door de ontbinding der Kamer aangeheven, zelfs door zijne geestverwanten overdreven en voorbarig geacht werd. En de conservatieven die zoo oordeelden, zagen den toestand goed in. Het middel van uitstel kon echter niet altijd worden gebezigd.

Den 22sten Mei werd daarom met 33 tegen 31 stemmen besloten, de

voordracht omtrent de tractements-verhooging voor de hoofden en de regeling der heerediensten, en daarna het ontwerp van wet tot uitgifte in erfpacht van woeste gronden, aan de orde te stellen. Vele leden hadden de discussie over laatstgenoemd ontwerp van wet willen laten voorafgaan: na het gebeurde scheen de waardigheid der Kamer dit mede te brengen; maar de conservatieven wenschten juist dit wetsontwerp zoolang mogelijk ter zijde te stellen. Men voedde nog steeds de hoop, dat de Minister eene nieuwe wenteling om zijn as zou volbrengen en toegeven aan den eisch tot intrekking, ten opzichte van die voordracht gesteld, als bewijs dat hij de ware beginselen toegedaan was. Weinige dagen voor de discussie werd zelfs nog het gerucht door sommige bladen verspreid, dat de Minister op groote omwerking van zijn voorstel bedacht was, of dat men zou voorstellen het wetsontwerp weder naar de sectiën te verzenden, ten einde eenige ter elfde ure door den Minister ingediende wijzigingen te onderzoeken. Zoover kwam het evenwel niet. Maar toen reeds voorspelden zij, die de zaken goed nagegaan hadden, dat er wel iets zou gebeuren, waardoor de wet tot uitgifte in erfpacht van woeste gronden niet tot stand zou komen. Wij gaan verder. Indien de conservatieve richting, die hoog heeft opgegeven van de gebrekkige samenstelling van liberale kabinetten, vroeger kans had gezien den heer Trakranen op betamelijke wijze te vervangen, de phases van den strijd op koloniaal gebied, die wij zullen nagaan, zouden niet doorloopen zijn. Maar meer en meer blijkt, dat het in ons land zoo gemakkelijk niet is bekwame hoofden van departementen te vinden en dat de aanspraak, die de conservatieve partij maakte, dat zij een »kabinet van bekwaamheden" kan bijeenbrengen, even ongegrond is als zoovele andere aanspraken van die zijde vooropgezet.

De Kamer kwam den 11^{den} Juni, na eindelooze debatten over de schutterijwet, tot bespreking der koloniale belangen. Wij mogen die in twee bedrijven met een voor- en een naspel splitsen.

A. HET VOORSPEL.

Het voorspel bestond in eene lang te voren aangekondigde interpellatie, die de heer Rochussen wenschte te doen voorafgaan. Zeer terecht noemde de heer Keuchenius die interpellatie den 12^{den}: »de niet zeer krachtige ontploffing van het kanon, in een zeker dagblad op den 11^{den} Mei jl. aangebracht" tegen de heeren Mijer en Trakranen. Deze toch worden in den laatsten tijd door de ultra-conservatieve pers bestreden met

al de bitterheid van lieden die zich »gefopt" voelen, nadat zij zelven aan de misleiding der natie en de groote foppartij van den jongsten tijd een zoo belangrijk aandeel hebben gehad. Ongekend bitter is de toon van het *Dagblad*, dat, zoo de wet tot uitgifte van woeste gronden behandeld werd, verdrijving van den Minister en terugroeping van den landvoogd eischte, onder bedreiging dat de conservatieven het geheele kabinet aan de liberalen zouden overleveren. Men drong daarbij op eene interpellatie aan en de heer Rochussen bevredigde dat verlangen.

Het gold in de eerste plaats de vraag, of de berichten juist waren, vervat in een brief uit Indië, opgenomen in de *Nieuwe Rott. Courant*, waarin werd medegedeeld, dat de Gouverneur-Generaal bezwaar maakte het besluit in te trekken, waarbij aan de bevolking was toegezegd, dat zij voortaan geene nieuwe koffietuinen op meer dan vier palen van de dessa's zou behoeven aan te leggen. De interpellant stelde deze vraag: is dat bericht juist, en zoo ja, heeft dan de Minister, zooals eveneens het gerucht wil, den Gouverneur-Generaal de intrekking nader gelast? Hij had immers krachtige handhaving van de koffiecultuur beloofd! Dit was het eerste en voornaamste punt.

Ofschoon de heer Trakranen ook toen nog niet in het bezit van al de stukken was, die tot het nemen van het vier-palen-besluit geleid hebben, had hij den treurigen moed om weder eene openbare afkeuring van de handeling van den Gouverneur-Generaal uit te spreken en een nieuw conflict uit te lokken, het tweede binnen weinige maanden na het optreden van den man, die door mr. P. Mijer in zijne plaats aan het hoofd van het kabinet gesteld en in zijne politiek ingewijd was. Welk een uitmuntend middel om het prestige van het gezag te verhoogen!

De heer Trakranen gaf daarbij aanvankelijk als eenige reden van die afkeuring op, dat de Gouverneur-Generaal geene gewichtige redenen voor de schorsing van het hem gegeven koninklijk bevel zou opgegeven en eenvoudig gewezen zou hebben op de enquête over de koffiecultuur ingesteld, in afwachting waarvan, ook omdat de aanplanting voor 1867 toch reeds was geschied, geene ingrijpende maatregelen moesten worden genomen. Met moeite werd de Minister tot de bekentenis gebracht, dat mr. P. Mijer nog een ander bezwaar had geopperd, namelijk, dat hij niet weder geheel tegenstrijdige bevelen aan hoofden en bevolking wenschte te geven; hij had het gevaarlijk voor het prestige van ons gezag genoemd, de hoofden nog meer *bingoeng* (1) te doen worden en weder eene verlichting van den druk der inlanders, even als andere maatregelen in hun belang toegezegd, terug te nemen. Ook had de Minister de verantwoordelijkheid voor de intrekking op zich genomen, bewerende,

(1) Verbijsterd.

dat hij »het prestige" van het Opperbestuur moest handhaven. Hij wilde ongetwijfeld daardoor te beter doen uitkomen, hoe deze regeering haar programma in toepassing brengt, uitgesproken in de woorden, dat *zij* »een mild, rechtvaardig en krachtvol" bestuur in onze koloniën zou weten te voeren.

Natuurlijk was dan ook de vraag: houdt deze regeering nog vast aan het programma van Mr. P. Mijer? Op die vraag zweeg de Minister, terwijl de heer Pijnappel voor hem in de bres sprong en betoogde, dat deze regeering wel verplicht was op »ingrijpende daden" terug te komen, nadat een vorig ministerie die had gepleegd, wilde zij het prestige van het gezag handhaven. Daarom had dan ook, naar zijn inzien, de Gouverneur-Generaal de intrekking niet moeten schorsen. Hij meende echter dat dit ééne feit niet voldoende was om het bewijs te leveren, dat de homogeneïteit tusschen de Regeering en den Gouverneur-Generaal was verbroken. Alleen bij doorgaand verschil van gevoelen tusschen het kabinet en den Gouverneur-Generaal zou men tot een »grooten en gewichtigen stap" (de heer Trakranen had zich het woord *terugroepen* laten ontvallen) moeten overgaan.

Maar er was hier niet zoozeer quaestie van afkeuring der houding van den Gouverneur-Generaal. De oppositie trad zelfs tot zijne verdediging op, hoe zonderling dit feit ook moge zijn, en moest dat wel doen, wilde zij op de beginselen en niet op personen letten. Wel bestond er, bij het gebeuren van »zoo vreemde zaken ginds," zooals men zeide, reden tot verbazing en tot zekere hilariteit onder de leden der Tweede Kamer over de volte-face, die werd waargenomen bij den staatsman, die nu te Buitenzorg zetelt; doch niet daarover wilde men thans een oordeel uitspreken. Maar was niet, toen voor de tweede maal verschil van gevoelen bleek te bestaan ten opzichte van gewichtige feiten, met den toestand der Gouvernements-cultures in verband staande, toen wederzijdsche terechtwijzing plaats had en openlijk afkeuring werd uitgesproken, de vraag of nog het programma van Mr. P. Mijer, 't welk hij in Indië *uitvoert*, dat van zijn opvolger was, alleszins gepast? Elk programma bevat eenige algemeene stellingen, en voorzeker niet het minst, wanneer het van conservatieve zijde afkomstig is; de oplossing vindt men alleen in de daden, en die waren hier vierkant tegen elkander indruischende. Ware homogeneïteit in beginsel schijnt in zoodanig geval ondenkbaar.

Bovendien was het beweren van den concilianten afgevaardigde uit Amsterdam volkomen onjuist, dat men hier te doen had met »ingrijpende" maatregelen van eene vorige regeering. Het vier-palen-besluit was door den vorigen landvoogd lang na het optreden van Mr. P. Mijer als hoofd van het tegenwoordige kabinet genomen, het was door hem

als Minister goedgekeurd, en de tegenwoordige landvoogd handhaaft dat besluit tegenover het kabinet, waarvan hij het hoofd en de ziel was, ondanks de blaam, reeds ten opzichte van het verminkte besluit betrekkelijk de uitbesteding van suikerfabrieken *over hem* uitgesproken.

De suikercultuur maakte het tweede punt van de interpellatie van den heer Rochussen uit. Hij vroeg waar de regeling bleef, die door den Minister Trakranen toegezegd was, daar deze in de maand April verklaard had, dat het ontwerp van wet gereed lag. Het antwoord luidde: dat het ontwerp eerst nu voltooid was en naar den Raad van State zou worden gezonden. De interpellant achtte dit terecht een terugtred.

Hij wees bij die gelegenheid tevens op de mislukte uitbesteding van de fabrieken Tjomal en Bandjardawa, die de Staat, 'ten gevolge eener ongelukkige redactie van het contract, voor *f* 842,000 had moeten overnemen, eene som, die men *binnen eene maand* van den bieder terugvorderde. De reden der mislukking is dus niet ver te zoeken.

Geheel onaannemelijk is het evenwel de uitkomst van de uitbesteding van Krian en Waroe met den heer Rochussen aan art. 17 der regeling van 1863 te willen toeschrijven. Het is meer dan waarschijnlijk, dat de uitslag volkomen dezelfde zou zijn gebleven, zoo men art. 17 had geschrapt; immers alle concurrentie werd geweerd, terwijl mr. P. Mijer aan de vorige contractanten een allergunstigst aanbod heeft gedaan door de levering op ⅓ te stellen. Onder die omstandigheden den uitslag aan de regeling van 1863 te wijten, is zeer ver gezocht. Wij hebben dien uitslag voorspeld en iedereen kon dit doen, die aan het besluit van 7 Nov. 1866 zijne aandacht wijdde.

Een zonderling incident deed zich evenwel omtrent dit punt voor. De heer Rochussen had, bij de ontwikkeling van zijne interpellatie, de hierboven bedoelde fabrieken natuurlijk met name genoemd. De Minister onthield zich van ieder oordeel over den uitslag der uitbesteding (indien zij dien naam verdient), maar gaf daarentegen de redenen op, waarom Tjomal en Bandjardawa door den Staat moesten worden overgenomen. En terwijl hij den heer Fransen van de Putte toevoegde, dat slechts 26 van de 99 fabriekanten waren toegetreden en dus eene herziening van de regeling van 1863 op dien grond door hem noodig werd gekeurd, antwoordde hij aan de andere zijde den heer Rochussen op diens beweren, dat art. 17 van de regeling van 1863 moest worden geschrapt, met deze woorden: »Ik heb hierop alleen te antwoorden, dat ik ver»meen dat de Gouverneur-Generaal, zoolang er geen nieuwe regeling is »ingevoerd, zich behoort te houden aan de bestaande. De regeling van

»1863 beheerscht nog op het oogenblik de suiker-industrie op Java, en »de Gouverneur-Generaal kon dus niet afwijken van die bepalingen. »*Het is juist met het oog daarop dat ik hoop, dat de quaestie der »suikercultuur weldra wettelijk zal worden geregeld.*"

En wat gebeurt?

De *Staats-Courant* van 13 Juni, dus van denzelfden avond, bevatte een koninklijk besluit van 29 Mei, waarbij, overwegende, dat, in afwachting eener wettelijke regeling van de gouvernements-suikercultuur op Java en Madura, ten aanzien der uit te besteden ondernemingen tot bereiding van suiker tijdelijke voorzieningen noodig zijn, door Z. M. het volgende werd bepaald:

»Art. 1. De uitzonderingen vermeld in de slot-alinea's van de artt. 4, 5, 9 en 17 van ons besluit van 20 Julij 1863, *Ind. Staatsblad* n°. 118, gelden ook ten aanzien van die ondernemingen waarvoor niet is toegetreden tot de algemeene grondslagen van 1860, bij de toepassing daarop van art. 1, 1° lid, en art. 2 litt. B. van ons genoemd besluit, zooals die bepalingen gewijzigd zijn bij ons besluit van 7 November 1866 litt. K 4.

»Art. 2. Ten aanzien der ondernemingen Tjomal en Bandjardawa, in de residentie Tagal, is de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië bevoegd, met afwijking in zooverre van art. 2, sub lit. c van ons besluit van 20 Julij 1863, lit. H 3, den termijn tot storting in 's lands kas van den prijs van overname der fabriekgebouwen en aanhoorigheden te stellen op één jaar na de gunning."

De heer van Nispen maakte den Minister van het verzwijgen van dit besluit den 13den een verwijt. En wat antwoordde de heer Trakranen? Het was hem »aangenaam" zich daaromtrent te kunnen verklaren. De interpellatie »betrof de nieuwe regeling" en daaraan was dit besluit vreemd. »Kinderlijk naïf," zooals de heer Keuchenius dat noemde, was de opmerking van den Minister, dat hij had »gemeend van dat »besluit geen melding te moeten maken, daar hij voorzag dat het wel»licht aanleiding zou geven tot zeer uitgebreide discussiën." Maar vooral opmerkelijk was het slot-argument. De Minister beweerde nogmaals, dat de regeling van 1863 moet worden gehandhaafd totdat de nadere wettelijke regeling daar is; »aan hen, die het bedoelde besluit »hebben gelezen, zal gebleken zijn, dat alleen de exceptiën, in de »suikerregeling van 1863 voor enkele categoriën van fabriekanten toe»gelaten, door dat besluit worden toepasselijk gemaakt op de fabrieken, »waarvan de contracten vóór het in werking komen der nieuwe rege»ling zullen worden geregeld, hetzij door uitbesteding, hetzij op eene »andere wijze."

Wat zullen wij, die het besluit gelezen en herlezen hebben, niet van

die houding, maar van de daad zelve zeggen? Dit besluit is een der meest ingrijpende, die in de laatste jaren genomen zijn. Het bestendigt voor tien jaren achtereen de gedwongen suikercultuur voor contracten, die achtereenvolgens afloopen. Het vernietigt ten deele het werk van de heeren Rochussen en Fransen van de Putte, ten nadeele van Java's bevolking.

Men behoeft dat besluit slechts in te zien, om zich van het gewicht der zaak te overtuigen. Het geldt hier fabriekanten, wier contract afloopt en die niet tot de regelingen van 1860 noch van 1863 zijn toegetreden. Die regelingen moesten natuurlijk een overgangsbepaling bevatten voor hen, die oude contracten bezaten, waarin bepalingen voorkwamen, strijdig met de nieuwe regeling. De toegekende voordeelen konden hun niet worden ontnomen, wilde men hunne toetreding voor den loopenden termijn verkrijgen tot hetgeen in het belang der bevolking verordend was. Zonder zoodanige voorziening zou niemand zijn toegetreden tot de overige punten, en zou de bevolking bijv. van meerdere betaling gedurenden den loop van die oude contracten verstoken zijn gebleven.

De heer Trakranen verklaarde al *deze* uitzonderingen toepasselijk en van waarde voor afloopende contracten van fabriekanten, die zelfs niet tot de regeling van 1860 waren toegetreden! Hun zal een nieuw contract worden gegund, waarbij de slot-alinea's van de artt. 4, 5, 9 en 17 van het *Ind. Staatsblad* 1863 no. 118 toepasselijk zullen zijn, maar waarbij het in Indië verminkte besluit van 7 November 1866 no. 66 tevens zal gelden, dus ook eene preferentie zal bestaan.

Gaan wij de beteekenis van deze pennestreek na, die »tot uitvoerige discussies aanleiding had kunnen geven", en daarom stillekens verzwegen werd.

De artt. 4 en 5 van de regeling van 1863, hier bedoeld, machtigen den Gouverneur-Generaal voor hen, *die loopende contracten bezitten*, voor den duur van die contracten af te wijken van den regel voor nieuwe contracten gesteld en door 26 contractanten aangenomen, om den aanplant dessa'sgewijze te doen plaats hebben. De bevolking moest, voor zoolang zoodanig contract duurde, op de gebruikelijke wijze overeenkomen omtrent de onderlinge vergoeding, toe te kennen aan hem, over wiens gronden beschikt werd. Nu is geene klacht ernstiger geweest dan dat over de gronden van geheele dessa's werd beschikt en men zich niet gestreng aan het $^1/_5$ hield. Dit werd in art. 5 dan ook verboden. Houdt men zich in het vervolg weder niet aan deze bepalingen, dan komt het geheele oude régime, dat is de meest willekeurige beschikking over grond, arbeid en water, weder in werking. Men neemt dan de beste gronden en zooveel men noodig heeft of wil. Art. 9 beperkte

de uitgestrektheid van den aanplant tot 400 bouws van 500 vierkante roeden hoogstens, in het belang van en in verhouding tot de krachten der betrokken bevolking en tot den ter plaatse bestaanden veestapel. Nu kent men de nadeelen aan te grooten aanplant verbonden. De Minister vernietigde ook deze bepaling voor nieuw uit te besteden contracten, totdat zijne regeling daar zal zijn! Wij vragen: hoe is die handeling te rijmen met de proclamatie, waarbij aan de bevolking hare rechten op den grond worden verzekerd? Is dit nu de nakoming eener in buitengewonen vorm aan de bevolking gedane mededeeling, in 's Konings naam afgekondigd? Kan de heer Rochussen er vrede mede hebben, dat bepalingen, ook door hem gesteld, waartoe die fabriekanten niet zijn toegetreden, bij nieuwe uitbestedingen worden vernietigd, met vaststelling van een voor den Staat uiterst onvoordeelig minimum van levering?

De goede dagen van weleer komen voor de bezitters der contracten terug.

De heer Trakranen heeft immers ook de tweede zinsnede van art. 17 der regeling von 1863 krachteloos gemaakt. Daar was bepaald, dat de Gouverneur-Generaal bevoegd zou zijn tijdelijk aan houders van oude contracten, zoo zij voor het snijden van riet geene vrijwillige arbeiders konden verkrijgen, van bestuurswege hulp te verleenen, tegen betaling hunnerzijds van 1 cent per bos van 25 stokken. Voor nieuw uit te besteden contracten zal dit regel zijn en alzoo *al* wat den veldarbeid betreft weder in dwangarbeid geschieden.

Maar opmerkelijk is het, dat zelfs de heer Trakranen den moed niet had, de eerste alinea van art. 17 in te trekken en gedwongen arbeid in de fabrieken weder in te voeren. Kan er krachtiger bewijs bestaan voor de heilzame strekking van die bepaling?

Maar overigens wordt al hetgeen als overgangsbepalingen tot eene nieuwe orde van zaken tijdelijk geduld moest worden; al hetgeen de suikercultuur zoo drukkend voor de bevolking maakte; al hetgeen de suiker-enquête als de ergste bezwaren en de grofste gebreken van die cultuur heeft doen kennen; al hetgeen de teelt van rijst in zoo hooge mate benadeelt, nu voor tien jaren bestendigd! Het staatsbelang en het belang van de bevolking van Java worden door dit besluit evenmin bevorderd. Verwondering mag het wekken, dat in de Tweede Kamer niet eenparig protest tegen die handelwijze is uitgesproken.

Maar misschien schorst de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië ook dit besluit. Indien mr. P. Mijer niet zulk een voorstander van uitgifte van suiker-contracten *bij keuze* ware, wij zouden geen oogenblik twijfelen aan hetgeen wij zouden moeten verwachten.

Mogen wij aannemen, dat de heer Trakranen ook hier »kinderlijk naïf" gehandeld heeft? Of wat kan voor hem het motief geweest zijn om een dergelijk besluit te provoceeren?

Dringende noodzakelijkheid zeker niet. Vóór 1871 zal slechts ééne onderneming, maar deze ook spoedig, moeten worden uitbesteed. Het is de onderneming Wonopringo, residentie Pekalongan, met een aanplant van 700 bouws, waarvan nu weder de preferente contractant is: *de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij*. Voor deze zal dus het nieuwe besluit al aanstonds vruchten kunnen dragen. Naar onze overtuiging ware er zelden gunstiger gelegenheid geweest om met de uitbesteding *fair play* te drijven, dan ten opzichte van dit contract. Men verkrijgt op Wonopringo immers tot 54 pikols per bouw, en dergelijke onderneming had het best kunnen doen zien, welke resultaten de uitbesteding volgens de grondslagen van 1863 geven kan.

Nu zal men zeggen, dat, wat de overige contracten betreft, de wijzigingen, door den Minister in de regeling van 1863 gebracht, niet zullen werken, want dat de wettelijke regeling al de bestaande besluiten zal vervangen. Maar dan ligt tweeërlei antwoord voor de hand. Men heeft nu weder aanspraken toegekend, die de Regeering meer en meer zullen belemmeren, en, zoo men al hoop koestert op eene wettelijke regeling, deze zal niet door den heer Trakranen tot stand gebracht worden. Die heer heeft zijne treurige rol uitgespeeld, en inmiddels bestaat het besluit van 13 Juni jl.; de Franschen zeggen waarlijk niet te onrecht: »ce n'est que le provisoire qui dure."

Wij wenschen de aandacht op al het gewicht van dit onderwerp te vestlgen. Bij de discussie over het ontwerp van wet tot uitgifte van gronden in erfpacht, zijn enkelen weder met eene heftigheid, die aan monomanie grenst, tegen de ontwikkeling van particuliere industrie op Java te veld getrokken. Wat hebben intusschen allen gewild, die het liberale beginsel waren toegedaan? Dat iedereen, die kapitaal en vlijt aan Java's bodem ten koste wilde leggen, daarvan de vruchten zou kunnen plukken. Maar zoodra een conservatief kabinet aan het roer is, worden allerlei manoeuvres in het werk gesteld om allen te weren en de deur gesloten te houden. Aan de andere zijde echter zien wij, door het vernietigen van alle vroeger in het leven geroepen beperkingen, Java's bevolking weder prijs geven aan onbeperkte willekeur, ter gunste van de bevoorrechte vrienden van de Regeering. In het kortstondig tijdperk van het bestuur der heeren Mijer en Trakranen zijn eenige tonnen schats aan een paar fabriekanten geschonken. Thans is de beurt aan de Handelmaatschappij, in welk lichaam de heer Insinger geen aandeel heeft, zooals hij zeide, toen hij als medestander van den heer Wintgens in zijne aanvallen tegen de particuliere industrie optrad.

Mag dit langer geduld worden? Moet men *allen* weren, om *enkelen* te kunnen verrijken, ten koste van Indië en van het staatsbelang? Is daartegen dan zoolang strijd gevoerd om die uitkomst te verkrijgen?

Moet hetzelfde spel met suiker-contracten weder in het leven worden geroepen, dat weleer onze geheele koloniale staatkunde onteerde? Of zal nu de heer Wintgens niet op uitvoering van de motie aandringen, die onder algemeene goedkeuring, jaren geleden, tot afbreking van dat stelsel is aangenomen?

Wij herhalen de vraag: moet de Javaan uitgemergeld worden, en moeten in Nederland drukkende belastingen blijven bestaan, terwijl men suiker-contracten, met een schijn van mededinging, op voorwaarden wegschenkt, die men sedert jaren als onmogelijk te verkrijgen beschouwde? Dat is intusschen het eenige positieve resultaat van het tegenwoordige bestuur van onze koloniën! Wanneer men thans, na verloop van tijd, nu de hartstochten bedaard zijn, met een onpartijdigen blik de daling over het Pangka-contract nagaat, dan moet men erkennen, dat de heer Rochussen althans uitvoering heeft gegeven aan een vroeger gedane belofte. Die uitvoering moge op weinig gelukkige wijze plaats gehad hebben en de toenmalige Minister moge aan verkeerde raadgevingen het oor hebben geleend, — er was eene belofte gedaan. In de verte kan echter hetgeen thans gebeurd is de vergelijking met die veel besproken zaak niet doorstaan; want hier geldt het gratuite wegschenking van tonnen gouds, zonder eenige verplichting of toezegging, waardoor men kon rekenen gebonden te zijn.

Het derde punt van de interpellatie des heeren Rochussen betrof de vraag, hoe het gesteld was met de regeling van de drukpers-aangelegenheden bij de wet? De heer Trakranen maakte zich van deze inderdaad teedere zaak af door te herhalen, dat hij een ontwerp eerst aan zijn ambtgenoot van Justitie had gezonden, en het daarna naar Indië om consideratie en advies zou zenden. Intusschen lag een ontwerp gereed, toen mr. P. Mijer optrad; daarop was de Raad van State *evenzeer als het Indisch bestuur* en eene speciale commissie van deskundigen gehoord. De heer Trakranen verzocht echter, dat men hem »van verder antwoord zou verschoonen."

De heer Rochussen heft bittere klachten aan over de Indische pers. De heer Keuchenius kan evenmin den toon goedkeuren, dien deze pers somtijds aanslaat. Maar hij constateerde terecht, dat zoo de heer Rochussen consequent bleef in het stelsel om zich met eene vaste bijdrage van Indië te vergenoegen, 't welk hij sedert eenigen tijd als zijne leus doet kennen, dan geene reden tot beklag meer zou bestaan; want dat dit het verlangen van de Indische pers is, die alleen tegen het stelsel van exploitatie uitvaart.

Men klaagt nu zoo dikwijls over de niet-uitvoering van het drukpers-reglement. Maar men zal dan toch niet verlangen, dat de Indische regeering zich aan de eene ordonnantie houden, en de andere als krachteloos beschouwen zal. De heer Rochussen spreekt van »naamwetten." Maar hij ziet geheel en al voorbij, dat de minister Mijer, nadat het bekende verslag over de drukpers-verordening in de Tweede Kamer was uitgebracht en daarover eene zoo levendige discussie gevoerd is, eene authentieke interpretatie van het drukpers-reglement heeft gegeven. Dat stuk is op officiëele wijze afgekondigd en in het *Indisch Staatsblad* opgenomen. Het reglement en de interpretatie zijn beide wet en hebben dezelfde wettelijke kracht. Zoolang die interpretatie bestaat, moeten de Indische regeering en de rechter in Indie zich daaraan houden. Maar die interpretatie is de oorzaak, dat het reglement van een gewrocht der duisternis »een bron van licht," zooals de heer Keuchenius zeide, is geworden.

Zou de heer Rochussen nu verlangen, dat eene regeering, die de geheele zaak wettelijk wil regelen, inmiddels die interpretatie introk?

Maar hoe is in elk geval, bij het beklag over de pers in Indië, de zonderlinge uitval te verklaren, dien de heer Stieltjes den 15^{den} tegen die pers deed? De voorsteller van het amendement, toen in behandeling, om de gedwongene onbeloonde persoonlijke diensten voor de hoofden af te schaffen, wees op het eenparig oordeel van de pers in Indië. Wat antwoordt de heer Stieltjes? Hij zeide, dat dat oordeel niets beteekent; want de Indische pers is niet vrij: zij staat geheel onder den invloed van het gezag, »meer dan men denkt." Wat de wettelijke regeling van drukpers-aangelegenheden betreft, moge de pers niet vrij zijn, maar is de feitelijke toestand in overeenstemming met deze voorstelling? Ware dit het geval, dan zou de pers in Indië, als de gehoorzame dienares en het werktuig van het gezag, de afschaffing der gedwongene onbeloonde diensten als één man hebben moeten bestrijden; want wie hebben thans het gezag in handen? Of beteekent hetgeen de heer Stieltjes zegt, dat de heer Mijer »brutale willekeur" jegens de pers zou uitoefenen, indien zij zijne vroegere politiek van gemoedelijk overpeinzen, onderzoeken, schorsen en beperken van maatregelen, die alleen bij doortastende uitvoering vrucht kunnen dragen, nu nog ondersteunde? Zou de Gouverneur-Generaal reeds zoozeer overtuigd zijn van de juistheid van onze beginselen? Wij mogen het betwijfelen. En toch streed de pers in Indië voor het beginsel, dat wij voorstaan. Veel zonderlings wordt weleens over Indië gezegd en geschreven; maar zelden is ons, wij moeten 't zeggen, onbekookter oordeel voorgekomen dan dat van den heer Stieltjes over de Indische pers, die nooit en in geen opzicht, ook niet onder de meest reactionaire bewegingen, haar beginsel verloochende, en zelfs vrijzinnige kabinetten bestreed, waar zij dit meende te moeten doen. Dat zij niet altijd eenstemmig

denkt met den heer Stieltjes, is geen bewijs dat zij zich ooit tot een werktuig van het gezag liet gebruiken. Het tegendeel bebben sedert 1850 alle regeeringen ondervonden.

B. HET EERSTE BEDRIJF.

Wij stappen thans van het voorspel af om tot het eerste groote bedrijf van het politieke spel te komen.

De discussiën, die na de interpellatie gevoerd werden, hadden ten deele een bepaald politiek karakter, waarbij de verhouding van de Tweede Kamer tot dit kabinet en de zienswijze der leden ten opzichte van de tegenover onze koloniën te volgen staatkunde op den voorgrond trad.

Drie partijen deden zich kennen, maar de groote meerderheid drukte onvoorwaardelijk wantrouwen uit in het koloniale beleid van deze regeering. Slechts enkele leden traden tot verdediging op van een zoogenaamd conciliant stelsel, dat, met verwerping van hetgeen men liberaal en conservatief noemt, alleen zaken wil behandelen. Er ligt voor ons iets aanlokkends in eene richting, die de koloniale vraagstukken van alle partijschap in het Moederland zou willen ontdoen. Maar wanneer wij zien, dat de conciliante politiek tot verdediging van het tegenwoordige kabinet en van de wentelingen om zijn as van den heer Trakranen optreedt, zonder eenig positief beginsel ten opzichte van Indië te verkondigen, dan kunnen wij in dergelijke politiek slechts nadeel voor Indië zien.

Besluiteloosheid, weifelzucht en halfheid zijn toch de oorzaak van de kwalen, waaraan sedert lang de staatkunde ten aanzien van Indië lijdt. Meer en meer is de overtuiging doorgedrongen, dat hervorming dringend noodig is; men erkent, dat het exploitatie-stelsel niet kan worden volgehouden; men weet, dat de op hoog gezag ingevoerde cultures slechts tot zekere hoogte uitgebreid konden worden en dat zij, ja, gestrekt hebben om den rijkdom van den bodem van Java te doen kennen; maar dat sedert geruimen tijd eene meer natuurlijke odtwikkeling daarvoor in de plaats had moeten treden. Toch behelpt men zich telkens met halve maatregelen en laat het terrein vrij aan politieke kansrekening, gemoedelijke overpeinzing en onderzoekingszucht. Men werkt daardoor kabalen en intrigues in de hand en baant den weg voor een tijdelijken triumf van de reactie, die wel spoedig het veld zal moeten ruimen, maar inmiddels zooveel mogelijk kwaad zal stichten.

Het debat in de vernieuwde Tweede Kamer heeft die goede zijde gehad, dat men vrij algemeen tot de erkentenis is gekomen, dat dergelijke politiek verderfelijk is en dat een stelsel van vooruitgang behoorde te worden gevolgd.

De heer Keuchenius constateerde den 12den Juni jl., dat de heeren Mijer en Trakranen de conservatieve partij hadden losgelaten, waardoor zij aan het bewind waren gekomen. De wet omtrent de beperking der heerediensten is toch een stap in onze richting; zooals de memoriën van toelichting en van beantwoording van den heer Trakanen luidden, was het een gedeelte van een liberaal plan. In zooverre wettigde de voordracht de uitspraak van den heer Groen van Prinsterer, dat conservatieven, zoodra zij aan het bewind zijn, liberaal handelen, maar daarbij inconsequent en dus minder goed te werk gaan. Dat bewees de heer Trakranen, toen het op de zaak zelve aankwam. En wat het ontwerp tot uitgifte van gronden in erfpacht betreft, dit paste, wij erkennen het, in geen conservatief systeem. Dat systeem telt slechts 13 (zegge *dertien*) volgelingen in de Tweede Kamer en is dus eene onmogelijkheid. Maar het weet zich door extra-parlementairen invloed te doen gelden. De mijn, die den heer Trakranen van zijn zetel zou doen springen, werd eerst aangelegd, toen de heer Trakranen de wet omtrent de zaak der heerediensten verdedigde, en de heer Keuchenius had dus recht met een terugblik op het in der tijd gebeurde te zeggen:

»Nooit dan met smartgevoel kan men aan een kind, dat naast u gezeten is, zeggen, dat de tijd is gekomen om het kaartenhuis, dat hij met zooveel zorg heeft opgebouwd, af te breken.

»Maar met diepe droefheid wordt men vervuld, wanneer men ziet spelen met beginselen. Het vernedert den mensch die er zijne toevlucht toe neemt, het schokt het geloof aan menschelijke waarde, het bederft den constitutioneelen regeeringsvorm, het verlaagt den parlementairen strijd, waarbij elk gevoelen, elk beginsel recht heeft om zich uit te spreken, om gehoord en bestreden te worden, tot een middel om den gang der zaken te belemmeren en het beleid daarvan te ontweldigen aan hen, die daartoe bij uitnemendheid door de oprechtheid hunner overtuigingen bekwaam waren. Nauwelijks is er iets denkbaar, dat meer de algemeene zedelijkheid in gevaar brengt en grooter onheilen sticht voor land en volk.

»De conservatieve partij heeft recht te treuren, dat bij den val van het Ministerie Fransen van de Putte, de oorzaak van de opkomst van het gevierde ministerie Mijer—van Zuylen, hare schijnbare verheffing en zegepraal aan hare verlamming, zoo niet aan hare vernietiging, op koloniaal gebied is dienstbaar gemaakt. Zij heeft recht te klagen, dat haar hoofd, haar held, het voorwerp harer lange en diepe vereering, waar hij waardig werd geacht den landvoogdstaf van Indië in handen te nemen, die schitterende eer verkregen heeft met de vernietiging van zijn eigen langen parlementairen arbeid en met de tentoonstelling en vernedering zijner eigene vroegere politieke vrienden."

Zoowel van de zijde van den heer Wintgens als van die van den heer de Brauw, blijkbaar als woordvoerders van hunne richting, werden die woorden toen beaamd. Slechts een klein gedeelte van hunne partij schaart zich onder de banier der concilianten. Zoo wees de heer Wintgens er den 20sten op, hoe men een conservatief kabinet een conservatief beginsel over boord zag werpen, en heul zag zoeken bij de tegenovergestelde richting, zonder dat zijn eigen vrienden daartoe recht of aanleiding gegeven hadden. Hij wees er op, hoe de natuurlijke oppositie tegen dit kabinet geen oppositie meer was, en hoe deze, lachende en juichende, zich in de handen wreef van genoegen over zoodanige verzaking van beginselen. Is dat politieke wijsheid, vroeg de heer Wintgens? Kan dat leiden tot goede resultaten? Of wordt niet, door zoodanige handelingen, het beginsel van den modernen tijd gevolgd, het beginsel van in en uit, van koud en warm, van noch ja noch neen, of van ja en neen te gelijk, in één woord van de conciliante politiek? Wanneer kabinetten hunne beginselen verzaken, dan zullen zij, ja, den ondergang en den dood van die beginselen veroorzaken; maar zij zullen ook, bij den dood van die beginselen waaruit zij geboren waren, tevens hun eigen bestaan ten grave hebben besteld.

In één opzicht vergistte die afgevaardigde zich: de liberale richting zou juichen, zoo het politiek spel met beginselen niet de noodlottigste gevolgen voor Indië met zich bracht.

Vriend en vijand was het intusschen daarover eens: dat het tegenwoordige kabinet geen beginsel op koloniaal terrein vertegenwoordigt, en dat ons oordeel, van het eerste oogenblik af over den heer Trakranen uitgesproken, volkomen juist was. Wat en hoe hij wilde, was even nevelachtig als de veeljarige oppositie van het voormalig hoofd der conservatieve partij, wiens bekwaamheid evenwel nog scherper het contrast van de positie van zijn opvolger deed uitkomen. Maar door deze discussiën en de latere gebeurtenissen is de sluijer, waarmede men door slimheden een tijdlang de natie op een dwaalspoor bracht, opgeheven; en zoo de kiezers nogmaals opgeroepen werden, geene groote tromslagen zouden de overtuiging overschreeuwen, dat men hoog spel gespeeld en van valsche leuzen misbruik gemaakt heeft.

De conciliante politiek wilde intusschen van dit alles niet hooren, en op scherpen en hoogen toon wierp zij zich tot leeraar en tuchtmeester op, om de Staten-Generaal tot hun plicht te brengen. Zeer klein is tot dusverre de partij, waarvan de heer Pijnappel de woordvoerder is. Zal zij ooit groot worden? Ongetwijfeld ligt in het Nederlandsche volkskarakter eene overhelling tot schipperen. Maar er moet voor ons toch ook iets degelijks en practisch in eene richting of een regeerings-programma gelegen zijn, om het bijval en ingang te doen vinden. Het

is intusschen een ziekelijk verschijnsel in den constitutioneelen staat, wanneer eene partij opstaat, hoe klein ook, die alle geloof aan beginselen negeert en zich van alle partijen afkeert. Het is het bewijs van tijdelijke ontbinding en verwarring onder de richtingen op staatkundig terrein. Eene partij toch zonder eigen levensbeginsel, alleen geneigd om tusschen de partijen door te zeilen en te verzoenen, kan slechts zoolang leven, totdat eene of andere richting weder domineert en de tijdelijke verwarring ten einde is. Even spoedig als de Adullamieten in het Engelsche Parlement, als partij, verdwijnen, nu ook de conservatieve partij daar te lande zich een tijdlang tracht staande te houden door met de kalveren der liberalen te ploegen, even snel zal men hier de conciliante politiek zien verdwijnen, zoodra de nevelen van onzen staatkundigen gezichteinder opgetrokken zullen zijn. En zoodra die partij zal zien, hetgeen meer en meer aan den dag komt, — want niemand is dupe van de voorwendselen der intrekking van de voordracht omtrent de woeste gronden, — dat zij de ultra-reactie in de hand werkte, moet zij van haar »piédestal" nederdalen.

De conciliante partij noemt zich warsch van woorden als liberaal of conservatief; »dat zijn slechts klanken." Maar welke beteekenis hebben dan woorden als deze: »Het moge mij dus voortaan vergund zijn conciliant te zijn, behoudens mijn denkvermogen, behoudens de eerlijkheid en behoudens de bescheidenheid?" Verstaan en begrijpen wij bij de spraakverwarring, die op staatkundig terrein wel eens heerscht, zoodra van koloniale belangen sprake is, onze taal nog, dan zijn dus deze drie eigenschappen, die geëxcipieerd worden, geene inhaerente deelen van de conciliante politiek. Kan nu de woordvoerder van eene richting echter zijne eigene partij aldus willen schetsen? Of bewijst de conciliante politiek door zulke op zich zelve in het *Byblad* staande phrases niet veeleer, dat zij is de politiek van klanken bij uitnemendheid? Wij zeggen het den heer Jonckbloet na: »politiek is te weten wat men wil en te willen wat bereikbaar is." De heer van Nierop noemde conciliante politiek een onding.

Wij zullen de conciliante politiek voornamelijk aan het werk zien, wanneer wij nagaan, welke debatten over de tractements-verhooging der inlandsche hoofden en de zaak der onbeloonde persoonlijke diensten, aan die hoofden gepresteerd, van 11 tot 15 Juni gevoerd werden.

De conciliante politiek scheen daar toch een volkomen triumf te zullen vieren. De heer Trakranen stelde immers voor, *niet* om de ordonnantie van 3 Januari 1866, door mr. P. Mijer geschorst, uit te voeren; *niet* om aan

de inlandsche hoofden en ambtenaren toe te leggen hetgeen een vorig Minister als eene billijke bezoldiging beschouwde, namelijk ongeveer $3^1/_2$ millioen; *niet* om de onbeloonde persoonlijke diensten af te schaffen; maar om een middenweg in te slaan. Bij de wet werd tot eene betere bezoldiging der inlandsche hoofden en ambtenaren een millioen gulden *voor een half jaar* aangevraagd, en in de gewisselde stukken gaf de heer Trakranen te kennen, zooals de heer Godefroi constateerde, dat hij op *drie* punten de geschorste ordonnantie wilde uitvoeren: het ambtelijk landbezit zou afgeschaft, gedwongene leveringen zouden onvoorwaardelijk verboden en alle verordeningen op dat stuk toegepast worden, eindelijk zou in de huisvesting der regenten en districtshoofden op staatskosten worden voorzien. Maar in de plaats van een verbod om *gedwongen persoonlijke diensten*, betaald of onbetaald, te mogen vorderen, zou eene regeling en *beperking* van die diensten treden. Halfheid was dus het beginsel, waarop de goedkeuring van 's lands vertegenwoordiging werd gevraagd.

Daartegenover stonden natuurlijk twee stelsels: dat van onze politieke vrienden, en dat van den heer Rochussen, waarvan de strekking was om wel de tractementsverhooging toe te staan, maar volkomen afgescheiden van afschaffing van ambtelijk landbezit of gedwongene onbeloonde diensten, en dus tot een lager bedrag, *f* 1,300,000 's jaars, onder verklaring, dat men misbruik wilde weren en dat, ja, een onderzoek mocht plaats hebben omtrent de mogelijkheid van beperking der gedwongene diensten, maar in elk geval het essentiëele wezen daarvan zou behouden blijven; in andere woorden, het stelsel van hen, die de hoofden onbeperkt gezag over de bevolking willen laten uitoefenen.

Wij zouden bijna met deze vermelding der feiten kunnen besluiten. De indruk, dien de vijfdaagsche discussie op den lezer van het *Bijblad* maakt, is toch deze: dat de strijd voldongen was vóórdat hij een aanvang nam. Geen enkel nieuw argument is immers bij dit langdurige debat gebezigd. De eerste spreker, de heer 's Jacob, verklaarde reeds dat dit hem onmogelijk was. De taak van de voorstanders van onze zienswijze was des te moeilijker; want de meest zonderlinge argumenten en sophismen, of wel bewijzen van gemis aan zaakkennis, waren het fond van vele betoogen. De strijd doorliep desniettemin zoodanige phases, dat een kort overzicht, als bijdrage tot de geschiedenis van Nederlandsch Indië in de Tweede Kamer, niet overbodig is.

Wij naderen thans een *terrain brûlant*. Het artikel van den heer A.. in het Januari-nummer van dit Tijdschift opgenomen, heeft buitengewoon éclat gemaakt. Sedert het uitmuntend vertoog van prof. Buys alle pennen bij den verkiezingsstrijd in beweging bracht, is geen opstel zoo veelzijdig besproken en zoo fel bestookt als dat vertoog, in verband tot

het daarvoor door een vorig Minister verstrekte advies van de Indische regeering.

In tweeërlei opzicht is daarover strijd gevoerd: over het opstel en het daarin vervat fragment van het advies van den Raad van Indië, en over de correspondentie, die naar aanleiding daarvan is gevoerd. Dit laatste punt achten wij eene afgedane zaak.

Van waar, hebben wij ons afgevraagd, die bestrijding van dat opstel? Van waar de poging om justitie en politie op den schrijver af te zenden? Wegens toon en vorm, of wegens den inhoud?

Wij hebben dat stuk herlezen en ons afgevraagd: straalt daarin zooveel »warmte" door en is 't zoo »vol bitterheid en bloedige satyre," als prof. Buys daarin in het Maart-nummer van *de Gids* meent op te merken? Mogen wij niet de wedervraag stellen: is de historieschrijver, die de volle waarheid en niets dan de waarheid schrijft, niet van zelf bitter, wanneer hij eene politiek onthult, zooals die, welke bij de veelbesproken behandeling der Indische begrooting van 1867 heeft voorgezeten?

Het is toch bij de discussie gebleken, dat de operatie, door den schrijver van dat artikel aan het weefsel van »slimheden" verricht, waardoor de schorsing der ordonnantie van 5 Januari 1866, *Indisch Staatsblad* No. 3, werd verdedigd, de waarheid heeft aan het licht gebracht.

Op geen enkel punt heeft men zijn betoog wedersproken, maar het integendeel op alle punten bevestigd. Om strijd zijn daarvoor getuigenissen afgelegd.

In dat artikel is beweerd: dat de Indische regeering in 1862, toen zij het advies uitbracht waarop men zich telkens beroept, de volledige afschaffing der gedwongene onbeloonde diensten voor de hoofden niet heeft durven voorstellen, omdat zij vreesde, dat men de noodige fondsen niet zou toestaan. De heer Trakranen heeft verklaard, dat men 15 ton noodig oordeelde om de verhooging der tractementen, toen aangevraagd, ten uitvoer te leggen, en slechts 13 ton heeft durven vragen op grond dat men meende anders niets te zullen krijgen. In verband met de eischen van het batig slot en de kreten over uitzetting der Indische uitgaven, — schreef de steller van het artikel, — heeft het Indisch bestuur althans iets willen verkrijgen, overtuigd van de dringende noodzakelijkheid om de hoofden beter te bezoldigen, wilde men eenigen maatregel in het belang van de bevolking verwezenlijken. Maar toen het Opperbestuur later een advies vroeg over de afschaffing der persoonlijke gedwongen diensten en te kennen gaf de noodige fondsen bij de wet te willen aanvragen, toen ging »gansch niet onverholen," de ontboezeming op, die de Minister Mijer op zijne wijze aan de Staten-Generaal mededeelde.

Verder is gezegd, dat het juist een bewijs te meer is van de hooge ingenomenheid der Indische regeering met den maatregel, dat de ordon-

nantie van 5 Januari 1866 ontijdig, zoo men wil, en althans buiten voorkennis van den Minister werd afgekondigd. De heer Keuchenius is dat komen bevestigen; hij heeft alles ingetrokken wat hij daaromtrent vroeger had gezegd en een vermoeden van conniventie op den vroegeren Minister kon laten rusten. En niemand heeft dit kunnen tegenspreken.

Nog is in dat artikel het feit vermeld, dat de Minister Mijer tot op het oogenblik dat de reactionaire partij hem een schibboleth stelde, den maatregel wilde handhaven, ja, dat reeds de stukken behoorende tot de memorie van beantwoording betreffende de Indische begrooting voor 1867 ter griffie van de Tweede Kamer waren ingezonden; en dat eerst toen mr. P. Mijer, bezwijkende voor aandrang van buiten, de stukken liet terughalen en eene gewijzigde memorie van beantwoording opstelde. Dat feit is herhaaldelijk aangevoerd en het opstel in het tijdschrift als de bron genoemd. Niemand heeft het ontkend. Zoowel de Minister als de leden der Kamer hebben gezwegen, en dat feit dus, dat ook werkelijk niet kon ontkend worden, is algemeen als waar aangenomen.

Een ander feit, in het artikel medegedeeld, betrof de vraag hoe de Minister Mijer gekomen is aan den eenigen grond van twijfel, dien hij omtrent de inzichten van het Indische bestuur kon aanvoeren. Die twijfel berust op eene enkele in een advies van den Gouverneur-Generaal ingeslopen zinsnede, doelende op een ander onderwerp, en in verband *daarmede* zeer goed verklaarbaar; terwijl bovendien de landvoogd zich geheel en al vergist heeft, toen hij zich beriep op een advies van den Raad van Indië. Want geen letter daarover was te lezen in het advies dat in den brief van den heer Sloet van de Beele was gesloten. De heer Trakranen heeft in de memorie van beantwoording de juistheid ook van dat feit erkend.

Men heeft wel onderzocht, of het door den heer Fransen van de Putte medegedeelde fragment van het advies van den Raad van Indië en van den brief van den Gouverneur-Generaal tot eene strafactie kon leiden; maar men heeft erkend. dat geen letter meer dan de waarheid was medegedeeld.

Eindelijk werd in dat opstel beweerd, dat de heer Kinder de Camarecq een jaar uitstel van den maatregel had aangeraden, maar de zaak zelve niet bestreden heeft. Hij verkeerde, zoo leest men er, onder den indruk van vrees voor een oorlog in Europa en wilde daarom op dat tijdstip geene innovatiën ingevoerd zien; hij wilde geen der hoofden op *dat* oogenblik zelfs maar ontstemmen. Heeft de Regeering zijn rapport overgelegd, ten einde dat beweren te ontzenuwen? Neen: enkele losse phrases zijn daaruit voorgelezen. Die phrases zijn niet te beoordeelen, zonder het verband van het rapport te kennen. Zij geven bezwaren aan, die op zich zelve geen oogenblik den toets kunnen doorstaan, maar

vooral niet wanneer men weet, dat men in Indië veeltijds antwoorden van de hoofden krijgen kan in den zin, waarin eene vraag gesteld is. De fijne diplomatieke tact der inlanders blijkt ook daardoor. Waarom heeft de heer Trakranen dus wederstand geboden aan den aandrang van alle zijden om de rapporten, — *niet* adviezen, — van de heeren van Rees en Kinder de Camraecq over te leggen? Was vastheid van wil eene zoo bijzondere eigenschap van den heer Trakranen? Kan de reden eenige andere zijn, dan dat zij al de beweringen van den heer A. overvloedig zouden staven? Heeft de heer Trakranen ook maar ééne enkele getuigenis kunnen bijbrengen op de vraag van den heer Keuchenius: of aan het departement van koloniën op eenigerlei wijze bleek, dat de Minister Mijer reden had om vrees te koesteren voor het behoud van rust en orde in Indië, en of hem eenige aanleiding was gegeven om op dien grond de begrooting te wijzigen? Immers neen.

Wat men gedaan heeft, was: om de zaken heen te loopen en te pogen den heer van Rees in een vreemd daglicht te stellen.

Men heeft veel over de correspondentie, door de »kinderlijke naïveteit" van den heer Trakranen uitgelokt, veel over onfatsoenlijkheid en het wetboek der ordentelijkheid gesproken. Men heeft echter, de hoofdzaak telkens voorzichtig ontwijkende, de correspondentie op den voorgrond gesteld, en over den toon daarvan misbaar aangeheven, ten einde den indruk te verzwakken, dien het opstel van den heer A. op grond van de daarin vervatte *feiten* moest teweeg brengen. Maar niet om dien toon of den vorm was het te doen; men moest aan de zaak eene kleur geven. Men moest den indruk van de gedane mededeelingen en der medegedeelde feiten, op welke wijze dan ook, trachten te verzwakken en het publiek van de hoofdzaak afleiden. Hetgeen Baud, Elout, van den Bosch en tal van staatslieden in Engeland en Frankrijk gedaan hebben, hetgeen de heer van Hoëvell telkens deed, werd nu breed uitgemeten, omdat men een schandaal wilde maken, dat de waarheid zou bekladden en verduisteren.

Neen, het is geen »misbruïk," de publieke zaak publiek te behandelen. Officiëele stukken zijn niet eigendom van een Minister. tenzij het blijke, dat het staatsbelang geheimhouding eischt. Zoo begrijpt men het in alle constitutioneele landen, en zoo begreep men het te allen tijde in Nederland. Wanneer geene wet en geen belang dan van hen, die »fopten," geheimhouding gebood, — wanneer waarheid en recht, het belang van Indië en van Nederland openbaarheid vorderden, opdat de natie niet langer op een dwaalspoor zou worden geleid, — waar is dan de reden tot verzwijgen?

Nogmaals: welk belang verbood publiciteit?

Wij zeggen het den heer van Hoëvell in het Juli-nummer van 1851 na:

»De heer Mr. J. R. Thorbecke, thans Minister van binnenlandsche

zaken, eindigt zijne brochure *over plaatselijke begrooting* aldus: »zoolang wij in ons gemeentewezen publiciteit missen, zal de groote weg tot verbetering zijn gesloten. Zonder publiciteit geene hervorming. Hervorming heeft den onverzettelijksten aller vijanden, de gewoonte, tegen zich. Gewoonte is veroordeelziek, dewijl zij, zonder onderzoek, haren gang gaat, en vooroordeel ruimt voor geene macht, dan voor publiek onderzoek, het veld."

»Wij plaatsen voor »ons gemeentewezen" de woorden, »onze koloniale aangelegenheden," en dan houden wij die verklaring voor eene even schitterende waarheid. Mogen ook onze Ministers van Koloniën er van doordrongen zijn!"

Het gepubliceerde fragment van het advies van den Raad van Indië was bovendien in bedekte termen door Mr. P. Mijer medegedeeld; men vergete dit niet.

Wat heeft men verder ten opzichte van de weigering om het rapport van den heer van Rees over te leggen, gezegd? Men heeft dat kundige lid van den Raad van Indië voorgesteld als iemand, die overwegenden invloed uitoefent, terwijl hij sterk geprononceerde opiniën zou voorstaan. Men ziet geheel voorbij, dat een lid van een adviseerend collegie geen den minsten invloed op zijne medeleden en den Landvoogd kan uitoefenen, tenzij allen aan zijne uitstekende verdiensten en oprechtheid hulde doen; alleen van zedelijke meerderheid kan sprake zijn in een lid van zulk een lichaam, tegenover andere even kundige en hooggeplaatste personen.

Nu heeft men beweerd: het rapport betreffende de commissie tot het in werking brengen der publicatie van 5 Januari 1866 kon niet worden overgelegd, omdat het in een bepaald vooringenomen geest was opgesteld. Eerst werd evenwel voorop gezet, dat de commissaris, die namens het Indisch bestuur de hoofden over de afschaffing der onbetaalde gedwongene persoonlijke diensten was gaan raadplegen en de uitvoering voorbereiden, een bevel, een *parentah*, was komen opdringen. Maar wat blijkt? Dat de heer van Rees de hoofden op het hart heeft gedrukt, dat ditmaal de Regeering de zaak ernstig meende en uitvoering daaraan zou weten te geven. Was dat niet noodig, na het »kippenbesluit" en zoovele ijdele pogingen en ordonnantiën op het papier, om eene willekeur tegen te gaan, die men door de vingers had moeten zien, omdat de Nederlandsche Regeering hare ambtenaren, hooggeplaatste mannen in de Indische maatschappij, tot armoede veroordeelde door eene geheel onvoldoende toelage? Was dat niet noodig bij de weifelingen die het gevolg van veeljarig conservatief beleid zijn geweest? Indien het rapport eenig wapen tegen de liberale richting had opgeleverd, het ware niet hardnekkig geweigerd. Maar daar het getuigenis droeg van de tevredenheid der hoofden, is de

terughouding natuurlijk. Zoo zij bezwaren hebben geopperd, dan zullen die geenszins verzwegen zijn; daarvoor staat ons het karakter van den heer van Rees borg. Gaarne echter gelooven wij, dat hij de taak van den Raad van Indië niet opvat, zooals de Regeering dit in vroeger tijd wilde, toen zij van meening was dat zoodanig collegie alleen adviezen in den zin van het Opperbestuur had uit te brengen. Wij achten dit een gevaarlijk stelsel. Zoodoende kunnen de noodlottigste zaken gebeuren, zonder dat zij, die in de eerste plaats geroepen zijn te waarschuwen, daartegen opkomen. Zoodanig voorschrift moge gepast hebben in het systeem van graaf van den Bosch, toen hij met ijzeren hand het cultuurstelsel invoerde en eene oppositie als die van Merkus en Bousquet meende te moeten breken; geene goede regeering kan verlangen, dat zulk een handelwijze stelsel worde. Nooit is dan ook van liberale zijde op die wijze geïnfluenceerd, en zoo de tegenwoordige Regeering min of meer naar dat stelsel mocht overhellen, zij zal de eerste zijn om op een dwaalspoor te geraken en daarvan de wrange vruchten te plukken; zij zal de waarheid niet vernemen en heftiger oppositie uitlokken bij elke feil, die begaan wordt. Een Oostersch despoot moge een tijd lang vleiers rondom zich vereenigd zien; hij zal hen verachten, zoodra één man van moed hem de waarheid zegt.

Het zij ons vergund ten slotte tot prof. Buys de vraag te richten: is niet veel, dat in Maart als satyre en ironie voorkwam, weggenomen, nu het blijkt, dat de heer A. louter historie schreef? En is het mogelijk om geheel koel te blijven, wanneer men ziet, om nog slechts iets te noemen, dat de ordonnantie aldus luidde:

»Heeft goedgevonden en verstaan:

»Eerstelijk: Voor de gouvernements-landen op Java en Madura, de Preanger-Regentschappen voor 's hands uitgezonderd, te bepalen, als volgt:

»I. Met intrekking van het Koninklijk besluit van 12 Januari 1832, litt. Y geheim, wordt het apanage of ambtelijk landbezit van alle inlandsche hoofden en ambtenaren, de dorpsbestuurders alleen uitgezonderd, afgeschaft.

»II. Het vorderen van *gedwongen persoonlijke diensten*, *betaald of onbetaald*, van de inlandsche bevolking, door of ten behoeve van Europesche of inlandsche ambtenaren en hoofden, dan wel andere personen, de dorpsbestuurders uitgezonderd, is onvoorwaardelijk verboden.

»III. Het vorderen van gedwongen leveringen, *betaald* of *onbetaald*, aan of ten behoeve van wien ook, van de inlandsche bevolking, is onvoorwaardelijk verboden.

»IV. In de huisvesting van inlandsche regenten en districtshoofden wordt door en voor rekening van het gouvernement voorzien, zonder

eenige beschikking over den arbeid der dienstplichtige bevolking, noch over hare goederen."

Wat was daarentegen in de memorie van beantwoording van den Minister Mijer (blz. 9, 4e en 5e regel van onderen) te lezen? Dat de ordonnantie behelsde een »*algemeen en onvoorwaardelijk verbod tegen alle gedwongen of* ONBETAALDE PERSOONLIJKE *diensten aan de inlandsche hoofden en ambtenaren.*" Toen dat officiëele stuk verscheen, kenden nog weinigen den officiëelen inhoud van het verbod. Wel was de ordonnantie in de Indische bladen opgenomen geweest, maar wie kende ze hier te lande, waar het veel is zoo men er de uitgave Noman en Zoon van het *Indisch Staatsblad* op nahoudt? Men deed dus den indruk ontstaan, alsof de ordonnantie van 5 Januari 1866 zelfs alle *vrijwillig* onbetaald dienstbetoon aan de hoofden verbood; terwijl alleen het eischen van *gedwongen* diensten, betaald of onbetaald, was verboden. Intusschen heeft deze — zullen wij zeggen? — vergissing, die niet zonder doel kan hebben plaats gehad, aanleiding gegeven tot den grootsten tegenstand tegen den beoogden maatregel; want wie alle »onbetaalde persoonlijke diensten" zou verbieden, moest natuurlijk het prestige der hoofden aanranden.

Bij de jongste discussie is dit onderscheid eenigermate beter in het oog gehouden. Maar tegenover de uitmuntende vertoogen van de heeren Keuchenius (die door het opstel van den Heer A. in dit Tijdschrift overtuigd is geworden), Jonckbloet en Godefroi, die allen den heer Fransen van de Putte ter zijde stonden, beweerde de heer 's Jacob: dat de maatregel zou uitloopen op mystificatie of op conflicten.

Men argumenteerde aldus: de Indische bevolking zal hare hoofden steeds vrijwillig dienstbetoon bewijzen; het verbod ten opzichte van gedwongene diensten is daarom niet te handhaven, want contrôle is onmogelijk; het getal heeredienstplichtigen zal bloot van de liggers worden geschrapt; wil men het verbod handhaven, dan plaatst men zich tusschen hoofden en bevolking, grijpt in den toestand van de Oostersche maatschappij en zal eene ontevredenheid opwekken, die ons gezag in gevaar zal brengen. Daarbij wees men op Britsch-Indië.

Wij zouden zoodanige argumentatie begrijpen, indien zij gevoerd werd door hen, die alle gedwongen persoonlijke diensten onvoorwaardelijk willen handhaven. In hun stelsel, zooals de heer Godefroi met zijne gewone scherpzinnigheid opmerkte, geldt dergelijk beweren. Dan kan men daarbij voegen, dat eerst de hoofden het misbruik volledig moeten erkennen, voordat men aan beperking of afschaffing kan denken; dan kan men van meerdere beschaving voor de Oostersche maatschappij spreken, ja, eerst het Christendom algemeen willen invoeren, »in welk geval heeredienssten wel van zelve zouden verdwijnen."

Zoo men beweert: volksvooroordeelen moeten worden geëerbiedigd; de hoofden en de bevolking tevens hechten aan den bestaanden toestand; wij moeten de hoofden vreezen; geene voldoende bezoldiging is in staat de hoofden te doen afzien van ambtelijk landbezit, gedwongen leveringen en onbetaalde gedwongen persoonlijke diensten: ja, dan bestaat er consequentie; dan wanhoopt men aan eene hervorming, die den Javaan van den grootsten druk zou verlossen en de hoofden eene hunner waardige positie doen innemen. Als de Javaan met zijn vrijen tijd niets beter doet of weet te doen, »dan op een balé-balé gaan liggen"; als de rotting, zooals de heer 's Jacob wil, nog het beste regeer-instrument en het ideaal van politiestraf is: dan moet art. 55 van het regeerings-reglement eene doode letter blijven en is art. 57 zoo goed als onuitvoerbaar.

Maar kan zoodanige argumentatie met eenigen schijn van recht gevoerd worden door hen, die de dienstprestatie willen beperken en de hoofden eene gedeeltelijke verhooging van bezoldiging toekennen, onvoldoende om in hun rang en stand te leven?

De heer Rochussen voerde dergelijk beweren dan ook niet. Hij wilde geen greep in het bestaande en eerst een onderzoek. Maar hij erkende, dat tegenover dat stelsel dat der afschaffers alleen consequent was, even als hij zijn systeem daartegenover handhaafde.

Wij moeten verklaren, dat wij, na de lezing der langdurige discussie, niet vatten welke kracht men kan putten uit eene argumentatie, als die der concilianten. Daartegenover stond de uitdrukkelijke verklaring van den heer Trakranen: de bevolking zal klachten inbrengen, zoo zij weet, dat men haar lasten oplegt, die zij niet behoeft te dragen. Met voorbeelden vernietigde de heer W. van Goltstein zijne eigene redeneering; ook hij wees op feiten, dat de bevolking over hare hoofden geklaagd had. Waarom is dan contrôle tegen misbruik onmogelijk?

Wij zijn van meening, dat men de inlandsche hoofden, regenten en minderen, onrecht doet, wanneer men hen als onverbeterlijke knevelaars afschildert. Honderden bewijzen van het tegendeel bestaan. Maar zij zijn dagelijks in de verzoeking om willekeur te plegen, omdat wij hun, na 1830, eene buitensporige macht hebben toegekend. Zij hebben veelal, ja in den regel, geen vermogen dan hunne positie. Zij worden sedert vijftig jaren evenwel op zoo onvoldoende wijze bezoldigd, dat zij wel gebruik moeten maken van gedwongene persoonlijke diensten en leveringen. Kan het verwondering wekken, dat die beschikking, in eene Oostersche maatschappij, onbeperkt is? Contrôle was en is onmogelijk, zoolang de hoofden niet behoorlijk bezoldigd zijn. Wat zal 't nu baten, een hoofd, dat *f* 50 's maands geniet, maar *f* 200 of *f* 250 noodig heeft, nog *f* 80 toe te leggen, als hij het overige uit onbe-

loonde persoonlijke dienstprestatie moet aanvullen? Zal men niet veeleer bij beperking gevaar loopen zich tusschen de hoofden en de bevolking te moeten plaatsen, dan zoo men, tegen voldoende geldelijke belooning, geheel verbood gedwongene diensten te vorderen? Thans blijven de hoofden gesteund door dezelfde gouvernementeele macht, krachtens welke zij tot dusverre diensten konden eischen. Het Gouvernement betaalt slechts iets meer in geld, maar het overige in den afstand van een souverein recht, of liever van een buitensporig misbruik dat het maakt van de krachten en den tijd van de bevolking.

De heer 's Jacob achtte den tijd van den inlander niets waard. Hij noemde gedwongen leveringen »afschuwelijk," maar over de persoonlijke diensten klaagde de inlander niet. Dat spreekt van zelf. Men kan alleen klachten verwachten van iemand, die weet, dat hem onrecht is gedaan; maar niet zoo hij op geenerlei wijze kan nagaan, of zijn hoofd niet door het gouvernement gemachtigd wordt zoo te handelen. De Javaan kan niet weten hoe ver de macht over zijn tijd en arbeid, door ons gouvernement aan de hoofden toegestaan, zich uitstrekt en of daaraan wel eenige grens is gesteld.

Nu heeft men, even als de heer Baud in 1854, beweerd, dat de heerediensten voor den Staat veel drukkender zijn, en dat zij afgeschaft of afkoopbaar gesteld moeten worden, alvorens de gedwongene persoonlijke diensten voor de hoofden af te schaffen. De druk is echter oneindig zwaarder bij de dienstprestatie voor de hoofden. Is de arbeid minder zwaar in stal of keuken dan aan wegen en bruggen, het opgeroepen aantal personen is daarentegen veel grooter.

Wat erger is, zoolang de hoofden persoonlijk belang hebben bij gedwongene diensten, is afkoop ondenkbaar. Beperking der dienstprestatie voor de hoofden zal ons dus voorzeker geen stap verder brengen en alleen weder verordeningen op het papier in het leven roepen. Te vergeefs toch is den Minister telkens de vraag gedaan: hoe zal men beperken? Het antwoord was: mij is geen maatstaf bekend; vroeger is het denkbeeld opgekomen om een vast getal gezinnen aan te wijzen, maar dat denkbeeld is afgekeurd; de Staten-Generaal hebben verder met die regeling niet te maken; dat is de zaak van de Indische regeering. De Minister noemde eenige cijfers van het getal dienstplichtigen, dat sommige hoofden volgens de liggers mogen hebben, en van een grooter aantal, dat zij oproepen.

Maar welken waarborg geven die cijfers? Wie Java kent en de verbazende verspilling van werkkrachten, die daar in zwang is, waargenomen heeft; wie de rapporten van alle Indische autoriteiten heeft nagegaan, zal weten, dat het misbruik onbeperkt is. Hoe zal men nu de contrôle bij beperking inrichten? Hoe zal de inlander, wetende dat een wedono slechts 40 man, in plaats van 80, zal mogen oproepen, kunnen nagaan, of hij de 40ste of de 41ste is? Dit is eene ondenkbare zaak.

In dien zin is het thans gegeven geld weggeworpen. De hoofden zullen blijven beschikken over de bevolking; zij moeten dat wel doen, en de inlander zal geene verlichting van druk ondervinden.

Vroeger, beweert de heer Stieltjes, was beperking onmogelijk; thans is de geest van het geheele ambtelijk personeel veranderd; het is bezield met den wil om de bevolking tegen willekeur te beschermen; derhalve — zou men meenen, — kan men de gedwongene persoonlijke diensten afschaffen en de hoofden voldoende bezoldigen. Neen, zeide de afgevaardigde, — derhalve moet men niet afschaffen, maar beperken en alleen de wedono's meer tractement geven. Hij erkent daarbij dat men het misbruik en de knoeierijen kan weren, »als men meer geld wil geven." Thans moet men wel veel door de vingers zien. Maar zijn bezwaar was: men had de zaak met de hoofden moeten bespreken en overleggen. Sedert hoe lang is de zaak intusschen besproken? Hoevele publicatiën tegen willekeur en knevelarij zijn niet uitgevaardigd? Is nu, na vijftig jaren tijd, het oogenblik van handelen nog niet gekomen?

Zoo wij de hoofden eene ondragelijke positie wilden aanwijzen, hen tot armoede doemden en hun prestige hun ontnamen, zooals onder Raffles gebeurd is, dan zouden wij aan de plichten van billijkheid en dankbaarheid te kort doen. Nu was het stelsel: behoorlijke bezoldiging tegen intrekking van de voordeelen, die de hoofden genoten door de macht om over de bevolking ten eigen bate te beschikken.

Eene ruime financiëele positie geeft toch, zoowel in het Oosten als in het Westen, aan een ieder zeker prestige; dat wenschen wij aan de hoofden te verzekeren. Zouden zij dan hun invloed op den kleinen man verliezen? Of zou hun prestige niet veeleer verhoogd worden, wanneer het hoofd een man voor arbeid en leveringen beloonde?

Wij laten het conciliante denkbeeld liggen om de aanzienlijkste mannen op Java, waarvan een paar duizend ons 12 millioen menschen helpen regeeren, door trapsgewijze tractements-verhooging aan het gebruik van geld te gewennen. Het is even zonderling als de vergelijking van gedwongene onbeloonde persoonlijke diensten op Java met de verplichting voor onze spoorwegmaatschappijen om voor den Staat kosteloos brieven te vervoeren. Javaansche hoofden zijn geene kinderen, wier zakgeld men nu en dan vergroot; zij oefenen politie uit, verdeelen de heerediensten, regelen de cultures, zorgen voor de inning der belastingen, besturen en beheeren in één woord. Daarom is hun prestige steeds groot.

Maar, wij vragen: moet men zich bij elke beperking van de nu gepresteerde diensten niet veel meer tusschen hoofden en bevolking plaatsen, dan bij afschaffing van de gedwongen diensten tegen uitkeering eener ruime bezoldiging? Kunnen er bij het thans aangenomen beginsel

niet veel meer verwikkelingen ontstaan, wanneer men ten minste er niet in berust, dat de te ontwerpen verordeningen eene doode letter blijven? Hoe zal men die bij gemis aan behoorlijke volkstelling handhaven? Schept men zich zelven geene onoverkomelijke moeilijkheden en zal er geen gevaar ontstaan voor het prestige van ons gezag, als alle beperkingen blijken vruchteloos te zijn? Of zal men aan de andere zijde het prestige der hoofden niet doen dalen, als men willekeur door herhaalde bestraffingen wil tegengaan, terwijl de bezoldiging toch onvoldoende zal zijn, zoodat de verzoeking om van die macht gebruik te maken, steeds blijft bestaan?

Het prestige der hoofden zal op Java zoo spoedig niet te niet gaan. Maar wij zijn meer en meer beducht voor het prestige van het Nederlandsch gezag, zoo men telkens beloften verbreekt. De heer du Marchie van Voorthuysen zeide terecht: gij wilt den Javaan tot Christen maken; welnu, *prêchez par l'exemple* en houdt uw woord! Nu moge de heer van Nispen van Sevenaer zoover gaan van te beweren, dat de Koning, als Opperbestuurder, niet bevoegd is dergelijke beloften, zoo zij financiëele gevolgen medebrengen, zonder voorafgaande toestemming van de Staten-Generaal te doen, — de Javaan zal die distinctie niet vatten en de leer toegedaan zijn, vroeger door dien afgevaardigde ten behoeve van de erfelijkheid der hoofden gepredikt, dat eene belofte, in 's Konings naam gedaan, zelfs niet indirect gemitigeerd mag worden. Het Opperbestuur heeft den landvoogd niet gedesavoueerd; het heeft berust in de gedane belofte, en in Indië is de verordening van 5 Januari nooit ingetrokken: zij is alleen geschorst »uit gebrek aan fondsen." Dat is al wat de inlander daarvan weet. En nu moge men haarfijn de wederzijdsche bevoegdheden der staatsmachten in den constitutioneelen staat uitpluizen, de taak van het Opperbestuur tegenover Indië wordt onmogelijk, zoo men den heer van Nispen op dien weg volgt. Waarom, wij herhalen de vraag, is die afgevaardigde niet onlangs met zijne leer opgekomen, toen de heer Trakranen verklaarde eene verordening op het onderwijs ter afkondiging naar Indië te hebben opgezonden? In 1866 ware bovendien de Regering nog gerechtigd geweest den maatregel, ook wat de financiëele zijde betreft, in vollen omvang ten uitvoer te leggen.

Gij beroept u op eene koninklijke belofte, roept de woordvoerder der conciliante richting uit; voegt dat aan hen, die het constitutioneele beginsel der ministeriëele verantwoordelijkheid huldigen? Zeer zeker, want de Nederlandsche Grondwet geldt voor daden van bestuur in Indië alleen voor zooverre de wet nadere regelen heeft gesteld. In geen geval is door de ministeriëele verantwoordelijkheid het beginsel van 's Konings Opperbestuur over de koloniën vernietigd. Indien evenwel de mindere man op Java die distinctiën vatte, dan zou de strijd op koloniaal terrein spoedig beslist zijn. In het Oosten ziet men in den Koning nog

steeds alle macht en zoo, in 's Konings naam, aan millioenen menschen verlossing van ondragelijk misbruik van hun tijd en arbeid is toegezegd, dan wordt ons gezag, indien zulke beloften verbroken worden, niet door sophismen geschraagd.

Wij hebben het werk van Sir Charles Wood, waaruit de heeren W. van Goltstein en Rochussen lessen uit Britsch-Indië putten, ook gelezen. Maar wij hebben daaruit tweeërlei gezien. Vooreerst is de toestand van Britsch-Indië, volgens alle *statemenls*, niet gelijk aan dien van Java; daar kent de souverein geene gedwongene onbeloonde diensten voor de hoofden. Zoo van onze zijde vroeger op andere koloniën werd gewezen, was het antwoord steeds: o, die toestanden zijn geheel ongelijk! Maar in de tweede plaats hebben wij gezien, dat, zoo de geschiedenis van de annexatie van Oude het bewijs oplevert, dat men teruggekomen is van het denkbeeld om zich tusschen hoofden en bevolking te plaatsen, men zich aan de andere zijde niet laat terughouden, ook niet heden ten dage, om den kleinen man tegen willekeur te beschermen. In Oude zijn de taloekdars door lord Canning in hunne vroegere positie hersteld. Maar kort daarna zag men, dat men de rechten van den *ryot* daardoor had verkort, en op de bladzijde volgende op die door de heeren van Goltstein en Rochussen geciteerd, om ons aan te bevelen de hoofden op Java in eere te houden, kunnen zij lezen, dat eene enquête is ingesteld naar de rechten van de bevolking op den grond. Ware het tegendeel geschied, zegt de heer A. West, »a moral cowardice" ware gepleegd, en hij vervolgt: »To maintain the talookdars in an influential position, possessed of administrative and judicial powers, was lord Canning's policy, approved at home; *but this policy provided also for the just rights of any small holders.*" Zoo begrijpt men in Britsch-Indië het prestige van het gezag, als eene proclamatie is uitgevaardigd, zooals in dezen geschied was. Datzelfde beginsel roepen wij in, zoowel ten opzichte van de tractements-verhooging van de hoofden, als voor de afschaffing der gedwongene onbeloonde persoonlijke diensten, door den kleinen man gepresteerd.

Zoo eenig volk de toepassing van dergelijk beginsel verdient, dan is het de lijdzame en goede bevolking van Java, aan welke Nederland zooveel te danken heeft. Willen wij ons prestige behouden, dan moet een waarlijk »mild, rechtvaardig en krachtvol" bestuur bestaan; dan moeten wij ons in geen geval door vrees voor hoofden of minderen laten afschrikken, om maatregelen in dien geest te nemen, dan moeten wij door ons bestuur wederkeerig de dankbaarheid van de bevolking weten te verwerven.

Volksvooroordeelen moet men somtijds eerbiedigen, zegt de heer Stieltjes. Indien de Britten zoo gedacht hadden, dan zou noch het ver-

branden der weduwe, de *suttee*, noch de kindermoord in de Pendjab tegengegaan zijn, beide rustende op ingewortelde gewoonten. Wil men, in weêrwil der geringe overeenkomst, Britsch-Indië met Java vergelijken, dan mag men zulke feiten ook niet voorbijzien. Op Java heeft men echter noch met kastegeest, noch met een zoo krachtig godsdienstig beginsel te kampen, wanneer men nuttige verbeteringen wil invoeren. De vrees voor den invloed van het aristocratisch element is in elk geval zonderling, daar waar de inlander rechtstreeks de vruchten van door ons te nemen maatregelen zou ondervinden. Zou de Javaan dan verdrukt *willen* worden?

Wat men moge zeggen, onze overtuiging staat vast, dat de onuitvoerbaarheid van beperking der gedwongene onbeloonde persoonlijke diensten zal blijken, en dat men tot ons stelsel zal moeten terugkomen. Ook hier zullen recht en billijkheid over halfheid zegevieren. Maar elke fout wordt met geld geboet. Later zal de toepassing van ons beginsel met grootere geldelijke offers gepaard moeten gaan, wil men de hoofden niet in eene moeilijke positie brengen; want thans zal de verspilling van werkkrachten op Java blijven voortduren, ook ten gevolge van de onvoldoende verbetering der tractementen. De financiëele quaestie heeft weinig bij dit debat gegolden. Zij zal later blijken dubbele bezwaren op te leveren. Ondanks tal van phrases zal geen stelsel kunnen gehandhaafd worden, dat elke natuurlijke ontwikkeling belemmert en willekeur in de meest oubeperkte mate bestendigt. Maar dan zal het meer moeite en geld kosten het doel te bereiken; want eene nieuwe verordening op het papier zal bestaan en men zal de afkoopsom hooger moeten stellen. De tijd zal dit leeren.

Het beginsel van halfheid heeft hier intusschen tijdelijk gezegevierd!

Nog twee punten, die bij deze discussie besproken werden, moeten wij hier aanstippen.

Vooreerst wees men op de omstandigheid, dat deze wet een millioen ter beschikking van den Gouverneur-Generaal stelde, maar dat hij in geen geval de wet vóór 1 October in werking zou kunnen brengen, zoodat slechts de helft van die som vereischt werd om het plan van de Regeering in toepassing te brengen.

Daaraan knoopte zich de beschouwing van den heer van Eck, dat de post, als bijdrage voor Nederland op de Indische begrooting gebracht, onveranderd moet blijven, en dat men dus tegenover de nieuwe uitgave in Indië nieuwe middelen moet aanwijzen, daar anders gevaar bestaat voor verwarring in de huishouding van Nederland en van Indië, die nu

afgescheiden zijn. Wij zouden wenschen, dat die laatste beschouwing juist ware. Maar zij rust op geen goeden grondslag. Nederland heeft het belastingstelsel in Indië in zijn belang geregeld en beschikt daardoor over den tijd, den arbeid en de velden van den Javaan. Het geraamde overschot, inkomsten en uitgaven tegenover elkander gesteld, vormt den sluitpost, die de bijdrage voor Nederland uitmaakt. Maar die post moet nader bij de wet worden geregeld, want hij is slechts eene raming. Indien nu élk overschot voor de behoeften van Indië werd besteed, dan ware het stelsel van den heer van Eck logisch. Maar aangezien overschotten bij de wettelijke regeling ook aan Nederland kunnen en zeker ook wel zullen worden toegewezen, eischt de billijkheid, dat, zoolang men geen vasten post als bijdrage voor Nederland aanneemt, ten minste eerst in de dringende behoeften van Indië worde voorzien, alvorens men zich een overschot toeeigent.

De Minister vond goed, den 14den, op den wenk van den heer van Eck, de voor een half jaar aangevraagde som tot de helft te verminderen, daar de werking der wet zich toch wel tot de drie laatste maanden van het jaar zou bepalen. Zal deze wet in het geheel in dit jaar in werking komen, vroeg de heer Godefroi intusschen terecht, zoo men vooraf, zooals de Minister toegezegd heeft, de verplichte diensten zal regelen en beperken?

Een ander en veel gewichtiger vraagpunt was dit: deze wets-voordracht geeft aan de Indische regeering de beschikking over eene som gelds, meer niet; de Minister heeft in de toelichtende stukken verklaard, dat hij het onafscheidelijk verband van de tractements-verhooging met de regeling van de gedwongene onbeloonde persoonlijke diensten erkende; maar bij het gebeuren van zoo »vreemde zaken" verlangden vele leden waarborgen in de wet, dat zij aan het tweeledige doel zou beantwoorden.

Van hier de wijziging in den considerans, die de Minister den 15den voorstelde, nadat zich den vorigen dag de tegenover elkander staande stelsels in amendementen hadden geformuleerd. Om aan het verlangen naar waarborgen omtrent zijne bedoelingen te gemoet te komen, stelde hij nu voor den considerans van de wet aldus te lezen:

»Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat, in verband met de verplichting tot handhaving van de bestaande verbodsbepalingen tegen de willekeurige beschikking door de inlandsche hoofden op Java en Madura over de gronden, den arbeid en de goederen der inlandsche bevolking, de noodzakelijkheid is gebleken tot het wijzigen der Indische begrooting" enz.

Tot toelichting van dit voorstel verklaarde de Minister, dat, aangezien sommige leden nog in onzekerheid waren omtrent de bedoelingen van de Regeering, hij wilde mededeelen: dat afschaffing der diensten van de be-

volking aan de hoofden *niet* beoogd werd, en dat onder het woord *beperking* niets anders verstaan moest worden, dan dat *ongeoorloofde* diensten zouden worden tegengegaan. Al hetgeen op de liggers der heerediensten staat ingeschreven, zou als »geoorloofd" worden beschouwd. Later, om de vijf jaren, zou eene herziening door den Gouverneur-Generaal kunnen plaats hebben, overeenkomstig art. 57 R. R.

In verband met de bewoordingen van den considerans: »handhaving der *bestaande* verbodsbepalingen", verviel dus elk denkbeeld eener nieuwe regeling, na onderzoek. Onmiddellijk verklaarde de heer Rochussen, dat hetgeen de heer Trakanen in de stukken als het doel der wet had omschreven en wat hij thans mededeelde, nu het er op aankwam de bedoeling te preciseeren en daarvoor een waarborg in de wet te schrijven, »eene geheel andere zaak" was. De heer Rochussen voegde later daarbij, dat hij nu wel zijn amendement kon intrekken, toen de heer Trakranen volhield, dat hij nooit iets anders dan zijne laatste mededeeling bedoeld had, zoodat er tusschen hen alleen eenig verschil over het cijfer overbleef.

Zeer karakteristiek is eene drukfout in het *Bijblad*, volgens hetwelk de Minister zijn systeem, zoo 't een systeem kan heeten, aldus verduidelijkt: »De Regeering bedoelt, dat de ongeoorloofde diensten zouden worden afgeschaft, terwijl de *ongeoorloofde diensten* voorloopig bestendigd zullen blijven." (Zitting van 15 Juni, blz. 1168). Indien het wonderkapje van doctor Faust gewerkt had, zou de heer Trakranen in »kinderlijke naïveteit" zich niet juister hebben kunnen uitdrukken.

Wij achten het een zeer vreemd denkbeeld, een »waarborg" voor de richtige uitvoering eener wet te willen vinden in den considerans. De wet bestaat uit hare artikelen en de bepalingen der artikelen drukken het doel uit en de wijze waarop men dat behoort te bereiken. Maar uit den considerans vloeit geene rechtstreeksche verbindtenis voort. Dit ligt niet in het karakter van de »overwegingen."

Er is in de tweede plaats iets bevreemdends in het brengen van een geheel ander denkbeeld in den considerans, dan daarin oorspronkelijk vervat was. De Koning en de betrokken Minister bieden een voorstel ter bekrachtiging aan, waarin gezegd wordt dat deze of gene grond voor de vaststelling der volgende bepalingen overwogen is. Nu zullen de Staten-Generaal door het brengen van eene belangrijke wijziging in den considerans een geheel nieuw voorstel creëeren, want zij zeggen: Alzoo overwogen is — iets geheel anders dan werkelijk overwogen werd, en daarvoor staan wij fondsen toe. Zoo het recht van amendement, der Tweede Kamer geschonken, niet uiterst moeilijk te begrenzen ware, zooals uit de geheele parlementaire geschiedenis na 1848 blijkt, dan zou men zeker wel bezwaar mogen maken tegen omwerking van de grondgedachte eener voordracht en van de oorzaak waaruit zij voortsproot,

hetgeen zelfs in strijd kan zijn met hetgeen verder in de artikelen behoort te worden omschreven. De considerans en zijne bewoordingen zijn, in ons oog, hoogstens eene vingerwijzing en in geen geval eene verbindtenis. De artikelen der wet moeten doel en middelen tot uitvoering regelen. Zooals het debat op 15 dezer gevoerd werd, had het kunnen gebeuren, daar over het artikel en de considerans met al de daarop voorgestelde amendementen te gelijk werd gestemd, zonder afscheiding der discussie over de wetsbepaling en over de overwegingen, dat de considerans in strijd met de wet zou zijn gekomen. De heer Thorbecke vond echter goed, naast de beide voorgedragen amendementen, strekkende om een stelsel in het wetsartikel zelf te formuleeren, eene gewijzigde redactie van den considerans voor te dragen, luidende: »Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat, in verband met eene *beperking* der diensten, waartoe de inlandsche bevolking jegens hare hoofden *gehouden* is, de noodzakelijkheid is gebleken enz." De Minister, aan wien het in de stukken door hem herhaaldelijk ontwikkelde systeem nu weder voorgehouden werd, zooals de heer Godefroi door voorlezing der memoriën duidelijk deed uitkomen, kantte zich evenwel tegen dat amendement, »dat in zin en strekking niet overeenkwam met het door hem voorgedragene." Nu is het inderdaad treffend, dat de heeren Rochussen, Godefroi, Thorbecke, W. van Goltstein, de geheele Tweede Kamer eenparig de stukken zoo slecht begrijpen en de redevoeringen van den heer Trakranen zoo onjuist opvatten, dat zij wel degelijk meenden, dat de heer Trakranen die diensten wilde beperken en niet enkel het bestaande handhaven; daarover was dagen lang de discussie gevoerd, en de heer Godefroi had juist gepreciseerd welke verschillen er tusschen den Minister en zijne politieke vrienden, evenzeer als tussehen hem en de liberale richting, blijkens de stukken, bestonden, zoodat hij veel meer tot ons dan tot de andere richting scheen te naderen.

Maar eene andere bedenking tegen het door den heer Thorbecke voorgedragen amendement was zeer juist. Daarin was sprake van de diensten, waartoe de bevolking jegens hare hoofden »gehouden" was. In 1854 was evenwel, na hardnekkigen strijd, art. 57 van het Regeeringsreglement geamendeerd, omdat zelfs de toenmalige conservatieve Tweede Kamer niet wilde erkennen, zooals de heer Pahud had voorgesteld, dat eenige wettige grond voor de persoonlijke dienstprestatie aan de hoofden bestond. De woorden »voor de hoofden" waren door een amendement van den heer Sloet tot Oldhuis uit het artikel gelicht. Kon het nu aangaan in 1867 te spreken van diensten, waartoe de bevolking »gehouden" is jegens de hoofden? De heer Thorbecke wijzigde daarom zijn amendement aldus:

»Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat in verband met eene

beperking van de diensten door de inlandsche bevolking aan hare hoofden bewezen, en van het ambtelijk landbezit der hoofden, de noodzakelijkheid enz."

Dit amendement omschrijft in geen geval op juiste wijze het doel der wet. Regeering en vertegenwoordiging willen afschaffing en niet beperking van het ambtelijk landbezit der hier bedoelde hoofden; van beperking daarvan is geene sprake. Alleen het landbezit der dessahoofden blijft over en zij zijn bij den geheelen maatregel niet betrokken. Bovendien missen wij de herhaling van het verbod omtrent gedwongen leveringen, die wel noodig was, omdat geene der ordonnantiën op dit stuk ooit is gehandhaafd.

De conciliante politiek zag zich door den Minister verlaten; nadat zij hem vier dagen lang gesteund had, reikte hij den heer Rochussen de had, die de oorspronkelijke redactie van het amendement van den heer Thorbecke goedkeurde, maar de latere bestreed. De conciliante richting liep nu tot den heer Thorbecke over en schaarde zich onder zijne banier; haar bleef niets anders over en de heer Thorbecke bood haar het middel aan om tusschen de twee consequente richtingen te blijven doorzeilen. Van verschillende zijden drong zij bij den Minister aan om zijn verzet tegen het systeem te laten varen, dat hij lang als het zijne had volgehouden. Te vergeefs. Toen verklaarde de heer Godefroi, dat, zoo ook dat amendement werd verworpen, hij en zijne vrienden onvoorwaardelijk de wet zouden afstemmen; maar dat hij ze in het tegenovergestelde geval aannam, ten einde de reactie niet in de hand te werken, die zich tegen elken stap tot vooruitgang, hoe gematigd ook, aankantte. Hij zou berusten in eene proefneming die, zoo zij mislukte, hetgeen hij niet betwijfelde, de afschaffing der gedwongene persoonlijke diensten voor de hoofden noodwendig ten gevolge moest hebben.

In den middag van den 15den werd de discussie gesloten.

Het amendement van den heer Fransen van de Putte, waaruit hij de woorden »op den voet der Indische ordonnantie van 5 Januari 1866 (*Ind. Stbl.* no. 2)" op eene aanmerking van den heer van Lynden van Sandenburg, gesteund door den heer Fokker, had gelicht, omdat men moeilijk bij de wet uitvoering kon geven aan eene geschorste verordening, strekte nu om het wets-artikel dus te lezen:

»Tractements-verhooging van de inlandsche ambtenaren en hoofden op Java en Madura, de Preanger-Regentschappen voorloopig uitgezonderd, als vergoeding wegens gelijktijdige afschaffing van de beschikking te hunnen behoeve over de gronden, den arbeid en de goederen der inlandsche bevolking, *f* 886,346,25."

Het werd verworpen met 36 tegen 28 stemmen,

Daartegen stemden alle conservatieven, hetgeen natuurlijk was. Maar

minder natuurlijk is het, dat zich daarbij alle anti-revolutionairen voegden en zij den heer Keuchenius alleen lieten staan. Te vergeefs poogde hij den 15den nog in eene treffende rede zijne vrienden over te halen. Gij vreest verstoring van de rust in Indië, riep hij hun toe; maar er zijn ook »beroerten van wege den weg des Heeren." Hij wees hun op het 19de hoofdstuk van de Handelingen der Apostelen en op den zilversmid, die een oproer tegen Paulus verwekte, omdat zijn handwerk door de prediking van den Apostel werd bedreigd. Laat de Javanen, aldus besloot hij, niet kunnen zeggen: »De Nederlandsche Christenen der 19de eeuw waren niet anders dan de Ephezische heidenen in de 1ste; zoowel de eene als de andere waren zilversmeden; de afgodsbeelden zijn veranderd; de afgoden zijn staande gebleven." IJdel was die bede; de een beriep zich op zijne onkunde in koloniale politiek, zoodat hij tusschendoor wilde zeilen. De heer van Lynden van Sandenburg haalde het *le mieux est l'ennemi du bien* aan en verklaarde zich daarom voor het stelsel van beperking, dat de Minister had losgelaten en nu bestreed.

De heer van Lynden gaf tevens eene schets van het debat in het vorige jaar, maar verzuimde te constateeren, dat hij den 6den September 1866 zijne stem had gegeven aan het amendement van den heer van der Linden, om de som van *f* 3,345,000 op de Indische begrooting uit te trekken, ten einde Mr. P. Mijer de gelegenheid te geven de ordonnantie van 5 Januari 1866 uit te voeren, zoo zijn onderzoek hem daartoe bracht. De heer van der Linden had terecht hoop gevestigd op dié overpeinzing, zoo die te Buitenzorg plaats had. Toch stemde de heer van Lynden nu tegen, hoezeer ook aan zijn bezwaar omtrent de redactie volkomen werd te gemoet gekomen.

Tegen stemde voorts de heer Thorbecke, die bij de behandeling der Indische begrooting voor 1867 in September van 't vorige jaar als motie van orde had voorgesteld:

»De Tweede Kamer van oordeel, dat afkoopbaarstelling der Gouvernements-heerediensten evenzeer in het Nederlandsch belang als in dat der inlandsche bevolking gevorderd wordt, *en dat voorts ook alle gedwongen diensten aan de hoofden behooren op te houden*, gaat over tot de orde van den dag."

Daarin was dus geene sprake geweest van beperken, maar van *ophouden.*

Tegen stemde evenzeer de heer Stieltjes.

Evenzeer stemden bijna alle leden uit de Zuidelijke provinciën tegen; alleen de heeren van der Maesen en Beens stemden in een anderen zin.

Ondanks die coalitie stond het stemmental als 36 tot 28; want alle liberale leden stemden vóór het amendement, benevens de heeren Keu-

chenius en du Marchie van Voorthuysen, die de Kamer had toegeroepen: jaren achter achtereen is over liefde voor den Javaan gesproken; »thans zullen de mantels vallen!"

Het amendement van den heer Rochussen, alleen strekkende om de som tot *f* 325,000 te verminderen, werd verworpen met 52 tegen 12 stemmen, zijnde de *fine fleur* van de conservatieven — en de heer Stieltjes. Zelfs de heer 's Jacob, die eerst tot dat amendement scheen over te hellen, schaarde zich later onder de concilianten, omdat de Minister, zeide hij, »hardnekkig" verlangde de regenten in de verhooging te begrijpen. Maar de heer Trakranen verklaarde volstrekt niet het wets-ontwerp te zullen intrekken, zoo het amendement van den heer Rochussen werd aangenomen; wel had hij dit formeel verklaard ten opzichte van het amendement van den heer Fransen van de Putte. Men nam dat blijkbaar evenwel niet in ernst op, want daarop is zelfs bij de verdere discussie niet gezinspeeld.

Het amendement van den heer Thorbecke eindelijk werd aangenomen met 51 tegen 13 stemmen; ook een paar liberale leden verklaarden zich daartegen. Eindelijk werd het wetsontwerp zelf aangenomen met 37 tegen 27 stemmen. De minderheid bestond uit 20 liberalen en 7 conservatieven. Een gedeelte van onze politieke vrienden gaven daarentegen hunne stem aan de voordracht, op de gronden door den heer Godefroi ontwikkeld.

De slag was verloren. De strijd is beslist ten nadeele van den Javaan; want men zal eene doellooze proef nemen.

Wij verheugen ons echter in zooverre in de aanneming van het wetsontwerp, dat nu althans een gedeelte van de schuld zal worden gekweten.

Maar de schuld zelve blijft bestaan. Er is slechts een *à compte* gegeven, onvoldoende om de plechtig verkondigde koninklijke belofte aan den Javaan te vervullen: uwe hoofden zullen niet meer naar willekeur over uwen tijd en arbeid beschikken. De dag, waarop de gedane belofte ingelost wordt, moet eenmaal aanbreken en hij zal glorierijk zijn voor Koning, moederland en koloniën, want »er zullen geen gamelans genoeg zijn voor allen, die dan zullen samenstroomen om den naam te prijzen van den Koning uit het huis van Oranje, die uitvoering zal geven aan de maatregelen, eenmaal reeds door Hem verordend, en om een lied aan te heffen van dankbaarheid voor zoo groote verlossing."

Die dag zal komen, want ook wij zeggen met innige overtuiging: »*de toekomst is aan ons.*"

Ondanks de ontbinding der Tweede Kamer, die toch menigen bekwamen en invloedrijken strijder voor onze beginselen uit die vergadering verwijderde; ondanks de verklaring van de Regeering, dat zij de wet zou intrekken; ondanks gemis aan medewerking bij de heeren Thorbecke

en Stieltjes; en ondanks de afwezigheid van den heer Van der Linden, waren vijf stemmen meer voldoende geweest om het liberale stelsel te doen zegevieren.

De Regeering moge de proef nemen, die zij zieh voorstelt; zij zal zien, dat de kracht der omstandigheden haar zal nopen den schoorvoetenden en loomen tred, met weêrzin en slechts onder de pressie onzer vrienden aangenomen, meer en meer te verhaasten.

X.

VARIA.

»De toekomst is ons" werd van liberale zijde bij de jongste koloniale discussies in de Tweede Kamer gezegd, en wij durven dat woord met vertrouwen herhalen, onbekommerd om de verwrongen verklaring, die de heer Wintgens den 25sten Juni aan dat woord heeft gegeven. »De toekomst is ons," d. i., zij behoort in Indië gelijk in Europa aan die beginselen van maatschappelijken vooruitgang die wij huldigen, aan die verwezenlijking van den rechtsstaat waarnaar wij streven.

Maar niet alleen met het oog op de historische ontwikkeling, die vroeg of laat aan de vooruitstrevende denkbeelden ingang verschaft, en de steunsels der conservatieve denkbeelden verbreekt; ook met het oog op den stand der partijen in ons vaderland, zeggen wij met vertrouwen »de toekomst is ons." Al moge men er in geslaagd zijn, een zwak man in zijn val eene voordracht te doen medesleepen, die in een liberaal denkbeeld geworteld was, — eene voordracht die hij weigerde in te trekken zoolang hij aan het bestuur was, — het lot zelf der wet op de uitgifte van woeste gronden in erfpacht verkondigt het dat »de toekomst ons is."

Op nieuw is immers bij de discussie over die erfpachtswet gebleken, hoe machteloos de koloniale reactie is, die geen stap vooruit wil doen. Kon zij slechts 12 stemmen tot geheel behoud der gedwongene diensten bijeenbrengen, tegen het beginsel om woeste gronden in erfpacht uit te geven verklaarden zich evenzeer slechts 13 leden der Tweede Kamer.

Die voordracht is niet gevallen door de heftige bestrijding der conservatieven, maar door eene manoeuvre, waarbij zij, die den heer Trakranen wilden verwijderen, hem wisten te bewegen pal te staan tegenover een amendement, door de geheele Tweede Kamer, op 4 leden na, gesteund, houdende dat men den inlander niet zou weigeren mede te dingen naar de uitgifte in erfpacht van zijn vaderlandschen bodem. De heer Trakranen liet zich overhalen dat voorstel te bestrijden en daarom de voordracht in te trekken. Te kortzichtig om de gevolgen te berekenen, gaf hij daardoor der reactie gewonnen spel.

Maar hij durfde niet meer voor de Tweede Kamer verschijnen. Welke phases dit gedeelte van de behandeling der koloniale belangen gehad heeft, stippen wij in een volgend nommer aan.

Thans constateeren wij alleen, dat de heer Trakranen conservatieven, liberalen en concilianten teleurstelde. Zelden deed een minister dieper val. Iedereen erkende dat hij niet opgewassen was tegen de groote taak, die thans op elken minister van koloniën rust. Maar opgetreden als conservatief, hief hij de conciliante banier omhoog en besloot zijne weinig roemrijke carrière met eene daad, die de reactie voor een oogenblik doet juichen, schade toebrengt aan Indië, het tijdperk van stilstand en overgang verlengt en de conciliante politiek vermoedelijk ten grave sleept; want zij zal nu wel verplicht zijn eene keuze te doen. Wij nemen evenwel afscheid van den heer Trakranen. *De mortuis nil nisi bene.* Maar de geschiedenis zal een gestreng oordeel uitspreken over een kabinet, dat in 's Konings naam gedane beloften mitigeerde en in alle opzichten eene onoprechte politiek voorstond, waardoor de woestenijen van Java nog een tijdlang van ontginners verstoken zullen zijn, die daar kapitaal en vlijt wilden brengen. Het voorwendsel, ten slotte gezocht, om de erfpachtswet te doen intrekken, was een bewijs te meer, dat deze regeering willekeurig wil blijven beschikken over de arbeidskrachten en de velden van Java. Het tegenwoordige ministerie heeft echter, bij monde van zijn formeerder Mr. P. Mijer, een programma gegeven, dat bijna een programma van hervorming zou mogen worden genoemd. Het vond in den heer Trakranen eene zwakke uitvoering, die meer tot conservatieve beginselen overhelde, dan met Mr. P. Mijer het geval schijnt te zijn. Maar in het kabinet bevindt zich een reactionair element, dat elken vooruitgang schuwt en dat, bemoedigd door de uitkomst van de ontbinding der Tweede Kamer, gewonnen spel meende te hebben. Van daar het schibboleth: weg met de uitgifte in erfpacht van woeste gronden. Van daar, dat de heer Trakranen gezweept werd tot intrekking der voordracht, en elk voorwendsel goed werd geacht om hem daartoe over te halen, nadat men Mr. P. Mijer op soortgelijke wijze had bewogen de Indische begrooting van de griffie terug te halen.

Wij kunnen achting toedragen aan den politieken tegenstander. Maar een politiek van voorwendsels, die *le courage de son opinion* mist, is beklagelijk. Geen echt conservatief kabinet mocht de erfpachtswet indienen, want het was een fragment van een meer omvattend plan in onze richting. Maar nu dat geschied was, — nu men met de conservatieve richting scheen te breken, en de politiek van halfheid tot de zijne maakte, — nu men toegezien had dat de betrokken minister amendementen overnam die hij eerst had bestreden, en aan de Kamer de zorg scheen over te laten om eene goede wet te construeeren — nu was het kabinet niet meer

gerechtigd ter elfde ure, door intrekking der wet, de vlag der conciliatie weder prijs te geven.

Zal die daad, bij al hetgeen sedert de optreding van dit kabinet is gebeurd, de kracht van onze tegenpartij verhoogen? De strijd op koloniaal terrein zal wellicht nog menige phase doorloopen, die inspanning van krachten van de zijde van onze politieke vrienden eischt. Maar wat men moge doen, geen schipperen, geene intrigue, geen reageeren of wat ook zal in staat zijn te beletten, dat onze beginselen met den dag meer ingang vinden. De liberale richting, door den heer de Brauw dood verklaard, heeft hare krachten bij de jongste debatten weder doen kennen: zij leeft en zal strijden totdat haar de overwinning is; want zij is vol vertrouwen op de naaste toekomst.

In de *Delftsche Courant* van 11 Juni 1867 heeft de Hoogleeraar S. Keyzer het volgend uittreksel medegedeeld uit een schrijven van een zijner voormalige leerlingen, den heer A. van der Gon Netscher, controleur van de tweede klasse in de afdeeling Bandar, Residentie Pekalongan. De brief werd geschreven in Maart 1867 en is van het hoogste belang voor de juiste kennis van zaken die bij de behandeling van het nu ingetrokken erfpachts-ontwerp herhaaldelijk ter sprake zijn gekomen.

»Na herhaalde plaatselijke onderzoekingen en navragen in twee afdeelingen van deze residentie, heb ik steeds bevonden, dat in werkelijkheid niet een enkel stukje grond aanwezig is, dat niet door de bevolking en de dessahoofden tot het grondgebied van de eene of andere dessa gebracht is. De grenzen worden steeds met een verwonderlijke zekerheid, nauwkeurigheid en overeenstemming aangewezen, zoowel door het dessahoofd als door elk lid van de dessabevolking zonder dat daaromtrent ooit verschil van meening bestaat.

»Vraagt men hen van wanneer en van wien die door een ieder geëerbiedigde en bij iedereen bekende grensbepaling dateert, dan krijgt men geen ander antwoord, dan dat zij reeds tijdens hun grootvader en overgrootvader aldus bestond en geregeld was.

»Alle gronden die binnen het grondgebied van een gemeente liggen, zijn bebouwd of woest. Tot de bebouwde worden ook gebracht de woeste gronden, waarvan de ontginning is toegestaan, maar nog niet geheel is afgeloopen. De bebouwde gronden zijn eigendom van eene gemeente of van bijzondere personen; de woeste gronden worden onderscheiden in die welke eenige natuurproducten opleveren (daartoe behooren ook de gemeenteweiden) en die waarbij dat niet het geval is; de eerste worden

beschouwd als gemeente-eigendom, op de laatste kan de bevolking slechts een uitsluitend recht doen gelden.

»Wat nu betreft woeste gronden, die nog eenige natuur-producten opleveren, zooals alang-alang, hout, bamboe of in 't wild groeiende vruchtboomen, daarvan kan door geen vreemdeling gebruik gemaakt of het hout, er op voorkomende, gekapt worden, dan met toestemming van de gemeente, hetzij gratis hetzij tegen eenige vergoeding, die zich meestal regelt naar de waarde van hetgeen er van getrokken wordt. Deze gronden behooren aan de gemeente, doch worden wel aan een inwoner tot ontginning of bebouwing afgestaan. Een inwoner van de dessa zelf heeft daarbij altijd de voorkeur, zoo zelfs dat slechts bij overvloed van grond aan een inwoner van een andere dessa het recht van ontginning gegund wordt.

»De ontginning van woeste gronden, waarvan geen opbrengst of voordeel wordt genoten, kan door een inwoner van de dessa zelve geschieden na eenvoudige kennisgeving aan den loerah, doch voor een inwoner van een vreemde dessa is de toestemming van alle dessabewoners noodig.

»Individueël eigendom in de dessa bestaat door koop, erven of schenking, en, in den uitgestrektsten zin, door ontginning; onder bepaalde omstandigheden kan de eigendom dan ook verloren gaan.

»Wanneer de ontginner alles of slechts een gedeelte van den grond ontgonnen heeft en zich verwijdert zonder zijn recht op een ander over te dragen, verliest hij zijn recht na een jaar. Verlaat hij echter zijn woonplaats na overdracht aan den loerah of aan een ander, dan gaat voor geheel ontgonnen grond zijn recht eerst verloren na langer tijd (na drie of meer jaren, wanneer het een groote uitgestrektheid was), al naarmate hij is overeengekomen omtrent den duur van zijne afwezigheid met zijn dessagenooten en loerah; voor gedeeltelijk ontgonnen grond houdt dat recht reeds op na één of anderhalf jaar, zooals vooraf is overeengekomen. Wanneer de ontginner, nadat de ontginning geheel is volbracht, in de dessa blijft wonen, doch zich met den ontgonnen grond niet verder inlaat, en hem als het ware weêr woest laat worden, dan behoudt hij zijn recht op den grond geheel, mits hij in lasten en diensten (ook voor dat ontgonnen stuk) deelt; zoo niet, dan vervalt het stuk weêr aan de gemeente. Hetzelfde geldt, wanneer de ontginning slechts gedeeltelijk is afgeloopen of in het geheel niet wordt aangevangen; komt er echter in die gevallen een nieuwe aanvraag om die stukken grond te ontginnen, dan wordt het verzoek bij den wedono gebracht, die onderzoekt of er sedert de eerste aanvraag reeds een jaar verloopen is; zoo ja, dan geeft hij nog eenige maanden tijd, maar staat den grond aan den tweeden aanvrager af, indien de eerste in dien tijd verder niets aan den grond gedaan heeft.

»Bij overlijden van den eigenaar van gekochte of poesakagronden of van geheel of gedeeltelijk ontgonnen gronden, vervallen deze aan zijn erfgenamen en, bij ontstentenis van erfgenamen, aan de gemeente, die ze, indien zij van belang zijn, terstond onder de dessa-bevolking verdeelt.

»De sawahs in de benedenlanden zijn meer gemeente- dan individueel eigendom; de erven zijn meest allen de eigendom van bijzondere personen. In de dichtbevolkte benedenlanden moet iedere duim gronds gekocht worden en is, naar mate van de plaats en waarde, meer of minder duur: het duurste is hij in de kampongs, d. i. dessa's die geen sawahs hebben.

»In het gebergte bestaan vele poesaka-velden."

Deze aanteekening is zonder twijfel voor de kennis van het grondbezit op Java van zeer groot belang, ofschoon men zich, zooals ook de heer Keyzer aanduidt, wel wachten moet om eene beschrijving, die bepaaldelijk den plaatselijken toestand van een deel van Pekalongan schetst, onvoorwaardelijk op geheel Java toe te passen. Zulke nauwkeurige waarnemingen als in dit schrijven van den heer van der Gon Netscher vervat zijn, bezitten wij nog veel te weinig, en zij verdienen de grootst mogelijke publiciteit te erlangen en als bouwstof voor de wetenschappelijke kennis van Java en hulpmiddel voor onze koloniale wetgeving bewaard te worden. De Delftsche Courant, die de heer Keyzer voor het orgaan zijner mededeelingen heeft gekozen, voldoet, vreezen wij, noch aan het een, noch aan het ander. Die Courant heeft zeker slechts een zeer beperkt aantal lezers, en in het algemeen zijn dagbladen weinig geschikt voor bewaring van hetgeen blijvende waarde heeft. Wij meenen dus in den geest van den heer Keyzer te handelen, wanneer wij de mededeeling van den heer Netscher door overneming in ons Tijdschrift onder een ruimeren kring van lezers brengen en zooveel mogelijk aan de vergetelheid ontrukken.

Vreesden wij niet dat de heer Keyzer zich wellicht ongaarne met lieden van onze richting zal inlaten, wij zouden nog wel een stap verder willen gaan, en hem de gelegenheid aanbieden om in het vervolg voor zijne mededeelingen rechtstreeks van ons Tijdschrift gebruik te maken. Geheel zonder hoop dat hij daartoe zal willen overgaan, zijn wij echter niet. Zijne vijandschap tegen de koloniaal-liberalen is, meenen wij, vooral geboren uit het plan tot landverkoop, in der tijd door den heer Sloet tot Oldhuis aanbevolen, maar dat in zijne oogen een schromelijke verkrachting van de rechten der inlandsche bevolking was. De beginselen der cultuurwet, die thans het *point de ralliement* voor het meerendeel der koloniaal-liberalen geworden zijn, en waaraan de redactie van dit Tijdschrift in het algemeen blijft vast houden, hebben niets met

dat voorstel gemeen. Zij moeten, dunkt ons, tot zekere hoogte althans, in den heer Keyzer veeleer een voorstander dan een bestrijder vinden.

De mededeelingen van den heer Netscher toonen op nieuw dat de cultuurwet niet zoo slecht, niet zoo onmogelijk was, als in der tijd werd beweerd. Het schijnt echter dat, met eene zoodanige eerbiediging van de rechten der inlanders, als de in de erfpachtswet gebrachte amendementen vorderden, in de streken waartoe deze aanteekening betrekking heeft, aan uitgifte van woeste gronden nauwelijks zou te denken zijn. Doch hier vooral houde men in het oog dat slechts een plaatselijke toestand geschilderd wordt.

Men heeft in den laatsten tijd van conservatieve zijde nog al eens hoog opgegeven van eene zekere overhelling tot meer conservatieve beginselen, die zich in Engeland met betrekking tot de in Britsch-Indië te volgen staatkunde zou openbaren. Wat daarvan zij zal het best blijken uit bijgaande vertaling van een belangrijk artikel uit de *Illustrated London News* van 1 Juni jl., waaruit men den waren aard der onmiskenbare verandering in de zienswijze omtrent het beheer dier schoone bezitting kan leeren kennen.

»Een zeer belangrijk, en, naar wij ons voorstellen, van gewichtige gevolgen zwanger debat had tegen het einde der vorige week in het Huis der Gemeenten plaats over eene zaak met het bestuur van Indië in verband staande, een debat bij welks algemeene strekking en geest het ons een aangename plicht is, de aandacht onzer lezers te bepalen. Wij zullen hen niet lastig vallen met een overzicht of met een kritiek van het bijzonder geval dat bij die gelegenheid in discussie kwam. Wij hebben het voornemen niet om de geschiedenis van den Maharadja van Mysore op te halen, noch om de twee traktaten te ontleden, die na 1799 als een gevolg der omverwerping van het gezag van Sultan Tippo Saïb werden aangegaan. Ons oogmerk met de verwijzing naar het debat van vrijdag voor acht dagen is eenvoudig om opmerkzaam te maken op de teekenen, die wij daarin meenen te ontwaren, dat het bestuur der Indische zaken tot een keerpunt is gekomen, dat met ingenomenheid zal begroet worden door de groote meerderheid der inlandsche vorsten en volken, die in die schitterende onderhoorigheid van de Britsche kroon zijn begrepen, en dat, zoo wij gelooven, ook door de openbare meening in dit land met goedkeuring zal worden beschouwd. Het bestuur van Indië door Europeesche tusschenkomt is, wellicht, een der meest met de gewone wetten strijdende, en zeker een der meest merk-

waardige verschijnselen in de nieuwere wereld. Het heeft nergens elders zijn' wedergâ. De gedenkschriften der geschiedenis kunnen geen geheel overeenkomstig geval aanwijzen. Dat 200 millioen menschen, meer of min beschaafd naar den Oosterschen type van beschaving, een groote verscheidenheid van ras, van maatschappelijke instellingen en van godsdienstige belijdenissen in zich sluitende, ten deele zeer krijgszuchtig, en allen ten sterkste gehecht aan hunne erfelijke gewoonten en overleveringen, onderworpen zijn aan het willekeurig bestuur van een handvol Engelschen, onder de opperste leiding van een gezag dat op 15000 mijlen afstands is geplaatst, en in de wisselingen deelen, die de Engelsche politiek gedurig door den strijd der partijen ondergaat, is wellicht het treffendste voorbeeld dat ergens ter wereld kan gevonden worden, van de geschiktheid voor heerschappij die het Angel-Saxische ras onderscheidt.

»Natuurlijk kan geen nadenkend man zulk eene inrichting als altijddurend beschouwen. De natuur zelve verzet zich tegen zulk eene ijdele verwachting. Het klimaat van Indië is vijandig aan de uitbreiding van het heerschend ras op het schiereiland, en daarom kan er geene ineensmelting van de overwinnaars en overwonnenen plaats hebben. Dit feit alleen toont reeds dat onze roeping daar slechts eene tijdelijke is. Wij zijn vreemdelingen in het land, en de wetten der natuur vorderen dat wij vreemdelingen blijven.

»Maar dit feit wijst ons ook tevens met onmiskenbare duidelijkheid aan wat het hoofddoel onzer heerschappij behoort te zijn. Wij hebben als een toevertrouwd goed geërfd wat oorsponkelijk verworven is door de onverzadelijke hebzucht en de wettelooze heerschzucht van avontuurlijke handelaars, voor wier misdaden wij ten deele verantwoordelijk geworden zijn. Wij zijn verplicht om, voor zoo ver dit mogelijk is, door onze staatkunde en ons bestuur de vlekken hunner politieke schuld uit te wisschen, en Indië zoo op te leiden, dat, wanneer ons gezag over zijne talrijke bevolking zal ophouden of zich vrijwillig terugtrekken, het in staat moge zijn om alleen te blijven staan op dien hoogeren trap van beschaving, waartoe wij het zullen hebben opgevoerd. De loop der gebeurtenissen heeft ons de verplichting opgelegd, niet alleen om de stoffelijke en zedelijke belangen der vele millioenen van Indië's bevolking te bevorderen, zoolang wij den schepter over haar zwaaien, maar om hare instellingen zoo te wijzigen en hare hoofden zoo op te voeden, dat wanneer eenmaal, op wat wijze dan ook, de Britsche heerschappij in Indië haren eindpaal zal hebben bereikt, zij geneigd en in staat moge zijn, om den weg van vooruitgang, waarop wij haar zullen geleid hebben, zonder vreemde hulp te blijven betreden. Op dit oogenblik zouden wij de taak die wij op ons hebben genomen, al wilden wij ook, niet kunnen opgeven, zonder het land ter prooi te laten aan de schro-

melijkste regeeringloosheid; en het is niet onwaarschijnlijk dat dit nog gedurende een reeks van geslachten het geval zal blijven. Een gezonde staatkunde gebiedt ons derhalve ons bestuur zoo te regelen, dat wij daarbij het oog vast gericht houden op eene misschien nog verwijderde toekomst, en dat de belangen die wij scheppen, de neigingen die wij voeden, de grondregelen die wij inprenten, en de beginselen, die wij in onze daden uitdrukken, eene eigene levenskracht bezitten, die hen in staat stelt ons gezag te overleven, wanneer Indië, door de kracht van zijn eigen wil of door uitwendige omstandigheden, meester van zijn eigen lot zal geworden zijn. Op die wijze alleen kunnen wij naar behooren aan onze roeping beantwoorden.

»Men kan de Britsche regeering niet naar waarheid beschuldigen, dat zij ooit geheel ongevoelig geweest is voor de verantwoordelijkheid, die met betrekking tot Indië op haar rust. Maar inzonderheid sedert het oppergezag van de Compagnie aan de Kroon werd overgedragen, heeft zij eene onmiskenbare zucht aan den dag gelegd om eene vreedzame staatkunde te volgen, de onbegrensde middelen van welvaart en beschaving die het land bevat te ontwikkelen, en aan de inboorlingen recht te doen wedervaren; en over het algemeen zijn deze pogingen met vrij voldoenden uitslag bekroond. Indien men evenwel meenen mocht, dat ons bestuur vertrouwen en genegenheid aan de inlanders heeft ingeboezemd, dan vreezen wij dat het bezwaarlijk zou zijn vele afdoende bewijzen bij te brengen om die meening te schragen. Wij willen hiermede niet zeggen dat in Indië, als in Ierland, een haat heerscht die zich in daden lucht geeft; maar zij die het best met Indië bekend zijn, koesteren maar al te zeer de overtuiging, dat de gehoorzaamheid die aan het Britsch gezag wordt betoond, verre is van eene vertrouwende en goedwillige te zijn. Er vertoonen zich, wel is waar, geene teekenen van dadelijk gevaar, maar er is tot dusverre ook nog geen voldoend bewijs, dat eenig belangrijk deel der bevolking de gelegenheid, zoo ze zich aanbood, zou versmaden, om het juk der vreemde overheerschers af te schudden.

»Het debat, waarop wij wezen, was niet slechts treffend, maar ook verheffend, omdat het, in het voorbijgaan, de bewijzen leverde dat in onze staatslieden het bewustzijn ontwaakt, dat zij de volken, die zij geroepen zijn in Indië te besturen, niet ten volle begrijpen noch kunnen begrijpen, en daarom ook de sympathie der inboorlingen voor ons bestuur niet ten volle verwerven noch kunnen verwerven. De zuiverste en edelste bedoelingen, de meest belanglooze ijver en de schitterendste bekwaamheden geven nog geen voldoenden waarborg, dat de maatregelen die zij omhelzen, en die zich door hunne wijsheid aan het oordeel van elken verlichten Europeaan zouden aanbevelen, zich aan de opvatting van den Oosterling niet zullen voordoen als ondragelijke grieven; dat zij niet

hunne achterdocht opwekken, hunne vooroordeelen kwetsen, hunne gewoonten en denkwijze schenden en hun godsdienstig geloof beleedigen zullen. Het is een groote schrede voorwaarts, dat men dit ten laatste heeft gaan inzien; dat thans de overtuiging onder ons veld wint, dat wellicht, bij slot van rekening, onze westersche vorm van beschaving in vele opzichten slecht berekend is voor de behoeften, de neigingen, de ontwikkeling en de politieke organisatie van oostersche volken; en dat, zoolang wij niet den sleutel hebben tot hun gemoed, wij niet in staat zijn hun al de weldaden te bewijzen, die wij hun toedenken, noch onze eigen positie in hun midden behoorlijk te verzekeren.

»Het werd reeds voor eenige jaren door den heer Disraeli opgemerkt, dat waar in eenig land de vorsten, edelen en mannen van hoogen rang zijn uitgesloten van elke loopbaan, waarop hunne natuurlijke en billijke eerzucht aanspraak heeft, het onredelijk is blijvende rust te verwachten. Tot zekere hoogte is onze staatkunde in lateren tijd in den geest dier opmerking gewijzigd, en ongetwijfeld kan men den invloed daarvan duidelijk bespeuren in de beslissing van Sir Stafford Northcote ten opzichte van den Maharadja van Mysore. Men zegt dat het beginsel waarop zij berust, in Oude voortreffelijk gewerkt heeft, en er is eenige reden om te gelooven dat het van nu af trapswijze een hoofdtrek zal worden in onze Indische staatkunde. De tegenwoordige tijd is bovendien bijzonder gunstig voor elke weloverlegde poging om in het raderwerk der regeering de grootst mogelijke hoeveelheid van inlandsch materiaal aan te wenden. De vooroordeelen der kasten zijn sterk ondermijnd, en brokkelen weg overal waar de geest der Hindoes genoegzaam geopend is voor het licht van Europeesche denkbeelden. Nu is het voor ons de rechte tijd om te doen zien, hoeveel het voor Indische grooten waard zou zijn, hunne zonen naar Engeland te zenden om ze daar te doen opvoeden. Laat hen slechts weten, gelijk wij vertrouwen dat zij spoedig weten zullen, dat het ons onwrikbaar voornemen is de talrijke gewesten van dat onmetelijk schiereiland door inlandsche tusschenkomst te besturen, en dat degelijke vorming beschouwd zal worden als het allereerste vereischte voor het bekleeden van posten van eer en verantwoordelijkheid, en zij zullen niet lang aarzelen om het vooraf gevorderd offer te brengen. Alzoo, mogen wij hopen, zal Indië na verloop van tijd een goed aantal inlandsche staatslieden bekomen, geschikt om eene verlichte en weldadige staatkunde te volgen, en die dan in één opzicht een groot voordeel boven onze eigene genieten zal, — de volkomen vertrouwdheid namelijk met de door hen bestuurde bevolking, die hen in staat zal stellen hunne maatregelen naar hare behoeften en wenschen in te richten. Dit zal de bekrooning onzer taak zijn, die wij vurig behooren te wenschen, en naar dit doel zal, zooals wij uit het debat van vrijdag voor acht dagen mogen op-

maken, het bestuur onzer Indische zaken voortaan met vaste hand zijn gericht."

Wij weten dat het bij ons als een conservatief beginsel geldt, de inlanders te regeeren door tusschenkomst hunner eigene vorsten en hoofden en dezen zooveel mogelijk in het bezit te laten van al die staatsie, al dat praalvertoon waarop hun prestige berust, en van die willekeurige beschikking over hunne onderhoorigen, waardoor dezen steeds hunne diepe afhankelijkheid van die hoofden blijven gevoelen. De Engelschen schijnen thans te begrijpen dat zij de inlandsche vorsten en grooten wat veel ter zijde hebben gesteld en de rechtstreeksche werking van het Europeesch gezag te ver hebben uitgebreid. In zooverre bestaat er dus werkelijk eenige overeenkomst. Maar wij wisten niet dat onze conservatieven het beginsel beleden, dat vorsten en volken in Indië tot zelfbestuur moeten worden opgeleid en dat het streven van het Europeesch gezag daarheen moet gericht zijn, dat zij daarvoor zoo spoedig mogelijk rijp worden.

Wederom zijn onze conservatieven van meening dat de inlandsche maatschappij in al hare instellingen en gebruiken zooveel mogelijk (dat wil zeggen voor zoover zich met de belangen van het batig slot verdraagt) onaangetast moet blijven, en dat geen westersche denkbeelden op de oostersche toestanden in den Indischen Archipel moeten worden toegepast. De Engelschen schijnen thans van oordeel te zijn dat zij den bijzonderen toestand der Indische maatschappij wel eens wat veel uit het oog hebben verloren, en in hunne maatregelen tot bevordering van het welzijn der Indische bevolking zich wel eens te weinig hebben afgevraagd, in hoever die door haar konden begrepen en gewaardeerd worden; en juist dit doet hen thans overhellen tot een ruimer gebruik van de tusschenkomst der inlandsche vorsten en grooten, die den geest des volks beter verstaan. Ook hierin is schijnbaar eenige overeenkomst. Maar de Engelschen beoogen niet de inlandsche maatschappij te laten wat zij is; maar wel degelijk haar tot een hooger standpunt op te voeren. Erkennende dat het rechtstreeksch gezag der Europeanen over den inlander met groote bezwaren en gevaren gepaard gaat, willen zij den invloed der inlandsche vorsten en grooten versterken; maar zij willen dit doen niet zoo, dat zij hen als oostersche despoten laten regeeren, maar zoo, dat zij hen als werktuigen gebruiken om met beter gevolg ontwikkeling en beschaving onder de massa der inlanders te brengen. Zij willen dus nu eerst de hoofden tot beschaving en menschelijkheid brengen, om door hunne tusschenkomst een invloed ten goede op de bevolking te oefenen, die het rechtstreeksch Europeesch gezag niet oefenen kan, omdat het noch bemind noch vertrouwd wordt. Maar wij wisten tot dusver niet, dat het een beginsel

onzer conservatieven was, aan de vorsten en hoofden in den Indischen Archipel de voordeelen eener Europeesche opvoeding in de ruimste mate te schenken, opdat de verspreiding van Europeesche beschaving en Europeesche denkbeelden onder de massa van hen zou uitgaan, die het meest ontzag en vertrouwen aan de bevolking inboezemen.

De nieuwe zienswijze die zich thans in Engeland vormt en meer en meer bijval vindt, heeft dus in den grond al zeer weinig met de begrippen onzer zich noemende conservatieven gemeen. De liberalen zullen daarentegen geen principiëel verschil in hunne zienswijze met de nieuwe denkbeelden die in Engeland veld winnen, ontwaren. Het is nooit hun streven geweest de inlandsche hoofden van hun gezag en invloed te berooven, voor zoover die rechtmatig zijn en weldadig kunnen werken; het is nooit hun oogmerk geweest westersche denkbeelden aan de Javaansche maatschappij op te dringen, waarvoor deze blijken zou nog niet rijp te zijn. Zij zullen echter niet weigeren zich te spiegelen aan hetgeen in Britsch-Indië voorvalt en daaruit voorzichtigheid te leeren. Maar zij zullen daarbij toch steeds mogen in het oog houden dat Hollanders geen Engelschen en Javanen geen Hindoes zijn; dat de Hollander veel gemakkelijker met den inlander omgaat, veel gemakkelijker in Indië burger wordt dan de Engelschman; dat de Javaan in zachtaardigheid en vatbaarheid voor leiding vele bevolkingen van Hindostan verre overtreft. Het kan dus zeer wel zijn, dat de taak waartoe de Nederlander op Java geroepen is, aanmerkelijk verschilt van die welke de Engelschman in Hindostan te vervullen heeft. Ook dit zullen en mogen zij, waar zij het bestuur van Britsch-Indië in zijne werking en uitkomsten gadeslaan, nooit een oogenblik uit het oog verliezen.

In het *Journal Asiatique* voor Juni 1849, blz. 523, komt een opstel voor van den heer Ed. Dulaurier, getiteld: »*addition au mémoire intitulé: liste des pays qui relevaient de l'empire Javanais de Madjapahit*," dat aan de aandacht ontsnapt is van Lassen en zijn Nederlandschen vertaler, en dat ook door mij niet was opgemerkt, toen ik in het nommer van Januari jl. van dit Tijdschrift mijn artikel: »de onderhoorigheden van Madjapahit" schreef. Dit latere opstel van Dulaurier geeft licht over de betrekking tusschen de vroeger door hem in het *Journal Asiatique* medegedeelde lijst en zijne latere volledige uitgave der kroniek van Pasei met de als aanhangsel daarbij gevoegde verbeterde uitgave van hetzelfde stuk. Ziehier wat wij daar lezen:

»Toen ik in het nommer voor Juni 1846 de lijst uitgaf der landen die deel uitmaakten van het Javaansche rijk van Madjapahit of zijn opper-

gezag op het tijdstip zijner verwoesting in 1475 erkenden, gaf ik dit stuk gelijk ik het gevonden had, als aanhangsel, gevoegd achter een handschrift van de geschiedenis der koningen van Pasei. Onderscheidene namen van deze lijst waren door den afschrijver verminkt, en het schijnt dat in hunne oorspronkelijke geographische orde verwarring was ontstaan, waardoor het onmogelijk was geworden de juiste richting van de tochten der vloten van Madjapahit, die tot het ontstaan van dit document aanleiding hadden gegeven, op deze lijst te volgen, en om, naar de volgorde der namen, de misvormde namen te herstellen, of te bepalen welke plaats bedoeld was, waar verschillende punten gelijkluidende namen dragen. Op het oogenblik waarop ik die lijst in het licht gaf, had ik het oorspronkelijke handschrift niet meer onder de oogen, terwijl ik gedurende mijn verblijf te Londen, in de weinige oogenblikken die mij restten nadat ik de taak vervuld had mij in 1840 opgedragen, het slechts op eene vluchtige en onvolkomen wijze had kunnen raadplegen. Een jeugdig hollandsch geleerde, de heer Pijnappel, die na mij de lijst, door mij uitgegeven, aan een onderzoek onderwierp, had er dan ook veel onzekers en moeilijks in gevonden, en was op sommige punten tot uitkomsten geraakt geheel van de mijne verschillend.

»Toen ik later het handschrift der geschiedenis van de koningen van Pasei uit Londen ontving en het nauwkeurig onderzocht om het voor den druk (in de *Collection des principales Chroniques Malayes*) gereed te maken, vond ik er de namen van onze lijst terug in een verhaal, ingevoegd in het lichaam der kroniek, en dat een overzicht geeft van de tochten op last van den laatsten koning van Madjapahit ondernomen. Dit verhaal werpt een geheel nieuw licht op de orde waarin de namen op elkander volgen en heeft mij in staat gesteld eenige nog onbekende en onzekere punten te bepalen, en dit merkwaardig geographisch gedenkstuk bijna in zijn geheel te herstellen."

Hieruit blijkt dus dat de eerste uitgave der lijst in het *Journal Asiatique* een afdruk is van den bedorven tekst van dat stuk in het aanhangsel op het Londensch handschrift van de kroniek van Pasei, en dat de tweede uitgave in de *Chroniques Malayes*, zoowel wat de volgorde als wat de schrijfwijze der namen betreft, met behulp van den tekst der kroniek is verbeterd. Daarbij kon de heer Dulaurier nu ook gebruik maken van de gissingen en opmerkingen van Pijnappel, omtrent welke hij aan het slot van dit artikel erkent, dat zij grootendeels door den tekst der kroniek worden bevestigd.

Ik merk verder nog op dat Dulaurier in dat tweede opstel in het *Journal Asiatique:* 1°. Pamanggilan ten onrechte nog altijd voor een anderen naam houdt van Karimata (zie daarover ons nommer van Maart jl., blz. 293); 2°. de juiste ligging van het punt op de lijst Br. m. k

genoemd uit de geographische volgorde heeft afgeleid, maar niet heeft bemerkt dat hier vermoedelijk de naam *Berou* schuilt, zooals in ons Maartnommer, blz. 294, werd aangetoond; 3°. de namen Soebie en Boelang niet heeft kunnen te huis brengen, ofschoon deze, zooals ons gebleken is, volstrekt geene zwarigheid opleveren; 4°. in K.r.ntoek. van de lijst reeds Larantoeka (vergelijk ons Januari-nommer, blz. 91) heeft erkend, ofschoon hij nog in de *Chroniques Malayes*, zoowel in den tekst als in de lijst, de foutieve schrijfwijze had behouden; 5°. terecht opmerkt dat de namen Palembang en Djambi alleen op de lijst, en niet in de kroniek zelve, althans niet in de optelling der aan Madjapahit onderworpen landschappen op blz. 99, voorkomen, wat dan ook daarvan de reden moge zijn; 6°. de namen van de eilanden der tweede groep, of der landen ten Oosten, die op de uitgave der lijst achter de *Chroniques Malayes* nog in verkeerde orde voorkomen, op blz. 535 in de rechte orde en groepeering opnoemt, overeenkomende met den tekst der kroniek blz. 99, en met hetgeen reeds in ons Januari-nommer, blz. 90 (vgl. blz. 95 en het Maart-nommer blz. 294 v.), werd voorgesteld. P. J. V.

Omtrent de korte aanteekening over den invoer en de teelt van gambier op Java in ons nommer van Mei jl., blz. 456, ontving ik van eene geachte hand de volgende terechtwijzing:

»In het artikel over de *gambier* enz. is, zoo ik het wel heb, niet gelet op de bijzonderheden betreffende het verbod van den aanplant op Java, voorkomende in het *Tijdschrift voor Ned. Indië*, jg. 1857, dl. I, bl. 153, en ook niet op het feit dat „ volgens de ontworpen cultuurwet van den Minister Fransen van de Putte, dat verbod door art. 26 zou worden opgeheven. Nu bestaat het nog altijd tot dat het ontwerp nopens de uitgifte van gronden in erfpacht wet zal zijn geworden, daar in art. 9 insgelijks voorgesteld is de teelt van *alle* producten toe te laten, met uitzondering alleen van papaver."

De eerste opmerking is volkomen juist. Tot hare verduidelijking zal ik hier herhalen wat op de aangehaalde plaats van het Tijdschrift voorkomt en zeker niet aan al onze lezers ter hand zal zijn. Er wordt daar opgemerkt dat sedert 1839 de gambier-teelt verboden is naar aanleiding van het volgende feit: »Destijds was met den heer H. J. Netscher een contract gesloten wegens het in cultuur brengen van woeste gronden op het eiland Noesa Kambangan, ten zuiden van Java, behoorende tot de residentie Banjoemas. Behalve koffie en rijst, zou er ook gambier mogen geteeld worden. Volgens de Javasche Courant van den 29sten

April 1828 waren reeds destijds zeer bevredigende proeven met de gambier-cultuur op Java genomen. Er was dus alle gegronde hoop, dat de onderneming van den heer Netscher met eenen gunstigen uitslag zou bekroond worden. En toch is er niets van gekomen. Waarom niet? Een contract tot de teelt van gambier op Noesa Kambangan deed bij het Ministerie van Koloniën de vrees ontstaan voor aanplantingen in het groot op Java zelf. Daarom moest het contract met den heer Netscher verbroken worden en werd de teelt van gambier verboden. De gambier is bij den invoer op Java onderworpen aan een hoog inkomend recht, en men vreesde, dat dit voordeel zoude verloren gaan."

Het verbod van 1839 komt niet voor in het Staatsblad, en de juiste inhoud daarvan blijft dus quaestieus; maar deze aanteekening zelve schijnt mij de meening te bevestigen, dat een absoluut verbod van de gambier-teelt op Java nooit bestaan heeft, maar dat alleen bij de uitgifte van gronden aan Europeanen sedert 1839 het verbod om gambier te telen steeds in de contracten werd opgenomen. Aan den inlandschen landbouwer, die er toch niet aan dacht, heeft men het vermoedelijk niet noodig geacht de gambier-teelt te verbieden. Dat het verbod der gambier-teelt alleen sloeg op gronden aan Europeanen in huur gegeven, maak ik ook op uit hetgeen aan de medegedeelde aanteekening uit onzen jaargang 1857 nog wordt toegevoegd, dat het verbod is gehandhaafd »bij de jongste verordening omtrent de uitgifte van gronden." Dit ziet op art. 7 van de verordening van 3 Juli 1856 (Staatsbl. n°. 64) omtrent de uitgifte van gronden in huur: »Op den gehuurden grond mogen worden geteeld alle producten door algemeene verordeningen of door het huurcontract niet bepaaldelijk uitgesloten." Door algemeene verordeningen uitgesloten is de papaver, maar de uitsluiting door het huurcontract schijnt vooral betrekking te hebben tot de gambier; want in het besluit van 5 Dec. 1862 (Stbl. n°. 145), reeds in ons Mei-nommer t. a. p. vermeld, wordt gezegd: »dat in de contracten voor de uitgifte van woeste gronden het verbod van het aanplanten van gambier niet meer zal worden opgenomen, terwijl het in *die* contracten, waarin het reeds mocht voortkomen, als vervallen wordt beschouwd." Dit was alles wat volgens den geest en strekking van genoemd besluit noodig was om de gambier-teelt op Java van alle verbodsbepaling te ontheffen; wat natuurlijk het geval niet zou geweest zijn indien de gambier-teelt bij algemeene verordening verboden was geweest.

Wat het tweede punt betreft in de medegedeelde rectificatie aangeroerd, art. 26 (gewijzigd ontwerp art. 25) der ontworpen cultuurwet bepaalt omtrent de in erfpacht uitgegeven gronden: »op de gronden mogen alle producten behalve papaver geteeld worden." Hierdoor zou dus het verbod der gambier-teelt zijn opgeheven, indien het nog bestaan

had; maar het was reeds opgeheven door het meer gemeld besluit van 5 Dec. 1862, dat »tot wegneming van allen twijfel daaromtrent" verklaart, dat de teelt en de bereiding van gambier ook op het eiland Java aan ieder vrij staat, en, zooals wij reeds opmerkten, de uitsluiting der gambier-teelt in de contracten van verhuring van gronden zoowel voor de reeds bestaande als voor later te sluiten contracten opheft. De gambier-teelt is en blijft dus vrij, ofschoon het erfpachtsontwerp dat de aangehaalde bepaling uit de cultuurwet had overgenomen, dezer dagen in het ongelukkig lot van laatstgemeld wetsontwerp heeft gedeeld.

P. J. V.

HET KOLONIAAL BATIG SLOT.

Hoe men ook oordeele over den strijd in de laatste jaren op koloniaal terrein gevoerd, over de wapenen daarbij van weêrskanten gebezigd, niemand zal durven beweren dat die strijd een onvruchtbare is gebleven. Niet alleen vermeerdert op merkbare wijze de kennis der koloniale toestanden bij het denkend en lezend publiek, maar het openstellen van de bronnen, waaruit die kennis kan worden geput, komt vooral hun ten goede die onze O. I. bezittingen tot een onderwerp van hunne theoretische of practische studiën gemaakt hebben; getuige de wijziging allengs in hunne denkbeelden gebracht, eene wijziging welke alleen aan meerdere en betere kennis van den politieken toestand in onze koloniën kan worden toegeschreven. Het beginsel van volstrekte geheimhouding der Indische administratie, vroeger onvoorwaardelijk gehuldigd, werd allengs meer losgelaten en jaar aan jaar gaat het licht der openbaarheid hooger op over toestanden, vroeger zoo al niet geheel in het duister verloren, dan toch slechts in nevels waargenomen. Het was een noodzakelijk gevolg van die langzame ontwikkeling onzer kennis van Indië dat men ook eerst langzaam is opgeklommen tot de kennis van het eigenlijk hoofdgebrek, in ons koloniaal stelsel opgesloten. Zoekende en tastende is men allengs tot de kennis van het hoofdgebrek gekomen en niet dan nadat van menig doel, waarheen men de vereenigde krachten der oppositie vroeger zag gericht, weêr was afgezien, omdat men, dieper in het stelsel doordringende, tot de ervaring kwam dat dit doel toch het hoofddoel niet zijn kon.

Toen Dr. van Hoevell het eerst de vaan der oppositie in de tweede kamer ontrolde en zoowel regeering als vertegenwoordiging dwong de koloniale aangelegenheden in het openbaar debat ter sprake te brengen, was de quaestie van vrijen arbeid het middenpunt van den strijd. En geen wonder! Men had den dwangarbeid bij het cultuurstelsel met al zijn gevolgen voor oogen, en in naam van beschaving en zedelijkheid protesteerde men tegen het beginsel om eene aan ons gezag onder-

worpen bevolking alleen ten voordeele van onze schatkist tot arbeid te dwingen. Afschaffing van den dwang en invoering van vrijen arbeid werd alzoo de leus van den strijd en het groote doel dat men na moest jagen. Maar de quaestie van hervorming aldus aanhangig gemaakt leidde niet enkel tot discussie, en bittere discussie soms, maar ook tot nader onderzoek; en dat onderzoek leerde dat vrije arbeid geen doel, maar enkel gevolg van hervorming zijn moest. Vrije arbeid laat zich niet decreteeren; hij bestaat of bestaat niet. In het eerste geval zijn decreeten niet noodig, in het tweede baten zij niet. Liever dan zulke decreeten uit te lokken, moet men de oorzaken nasporen waarom de vrije arbeid ontbreekt, en als ze gevonden zijn, die oorzaken wegnemen. Het onderzoek nam later dan ook werkelijk die richting, en zoo kwam men tot de overtuiging dat daarom op Java onder zekere gegevens geen vrije arbeid mogelijk is, omdat de voorwaarden, waarvan die afhangt, er dan ontbraken. De groote hinderpaal voor vrijen arbeid in onze Oost-Indische koloniën bleek te bestaan in den maatschappelijken toestand aldaar, en vooral in het gemis van grondeigendom. Die grondeigendom werd nu het desideratum, op welks vervulling een groot gedeelte van de koloniale oppositie aandrong, en in overeenstemming daarmede ontwierp de minister Fransen van de Putte de bekende cultuurwet, bestemd om door de toekenning van grondeigendom aan den Javaan eene geheele sociale revolutie op Java tot stand te brengen. Het wetsontwerp werd ten gevolge van ingrijpende amendementen ingetrokken; maar de discussiën daarover zijn geenszins onvruchtbaar geweest, al ware het slechts omdat zij dit punt voor elkeen duidelijk maakten, dat de eigenlijke koloniale quaestie nog dieper ligt, dan de meesten toen vermoedden, en zich even weinig oplost in het vraagstuk van den grondeigendom, als in dat van den vrijen arbeid. Immers wanneer een groot deel der volksvertegenwoordiging, en men mag wel zeggen van de natie in het algemeen, vrees koesterde voor de gevolgen, welke het ontwerp, wet geworden, zoude opleveren. dan gold die vrees niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats, de sociale revolutie op Java, — des noods zoude men zich daarbij hebben neêrgelegd, — maar den invloed dien de voorgestelde maatregelen zouden kunnen uitoefenen op de financiëelen toestand van het moederland. Die vrees nu konde zoo gemakkelijk niet op zijde worden gesteld. En, laten wij billijk zijn, die vrees van de tegenstanders is ligt verklaarbaar; niet omdat de gevolgen van die zoogenaamde cultuurwet uit een financiëel oogpunt nadeelig *moeten* zijn, maar omdat zij het zouden *kunnen* wezen. Nederland verkeert nu eenmaal in den ongelukkigen toestand, dat het budget telken jare met aanzienlijke tekorten sluit, en dat die tekorten door de zoogenaamde Indische baten moeten worden aangevuld. Onder het bestaande regee-

rings-systeem heeft Indië tot nog toe meer dan genoeg afgeworpen om het evenwicht in de financiën van het moederland te herstellen, en ofschoon de waarschuwende stemmen niet ontbroken hebben, die er op wezen dat die baten onzeker zijn, en dat het niet verstandig kan heeten de huishouding van staat daarvan geheel afhankelijk te maken, zoo is het toch niet te verwonderen dat men, zoo lang die toestand duurt, huiverig is eene verandering tot stand te brengen, die, hoe voortreffelijk ook op zich zelve, toch altijd dat groote nadeel met zich voert, dat de financieële toekomst van Nederland daardoor wordt in gevaar gebracht. Elk wetsontwerp bestemd om verandering te brengen in het regeeringsstelsel van Indië, zal dan ook noodzakelijk met wantrouwen ontvangen en voor alles getoetst worden aan de vraag, welken invloed het zou kunnen uitoefenen op de onmisbare Indische baten.

Behoeven wij nog te betoogen dat die toestand eene ongezonde en op den duur een onhoudbare is? Wie er aan mocht twijfelen herinnere zich wat is voorgevallen met het wetsontwerp, waarbij werd voorgesteld het in cultuur brengen van de woeste gronden op Java door particuliere industrie. De oppositie door velen tegen het wetsontwerp gevoerd, is enkel te verklaren uit de vrees, dat de voordeelen voor het algemeen die ontegenzeggelijk van ontginning te verwachten zijn, door nadeelen voor de schatkist zullen worden opgewogen. Zij die door vlijt, kennis en kapitaal naast hun eigen ook het nationaal vermogen willen vermeerderen, moeten volgens sommigen in het belang van de schatkist worden geweerd. Die schatkist staat dus vijandig tegen het algemeen belang over, niet omdat ook zij haar aandeel vraagt in de voortgebrachte rijkdommen, maar omdat zij naast zich geene ontwikkeling kan gedoogen, zonder haar eigen belangen te benadeelen. *Alles voor mij* moet hare leus zijn. Welnu, waar een dergelijke toestand bestaat, kan men aannemen dat er in het regeeringstelsel dat dien toestand in het leven riep, een verderfelijk beginsel ligt opgesloten, waarmede vóór alles dient gebroken te worden. En dat verderfelijk beginsel is naar ons inzien eenvoudig dit, dat wij onze overzeesche bezittingen niet regeeren in het belang van hare eigen welvaart en bloei, maar exploiteren in het belang van de Nederlandsche schatkist.

De Staat heeft aan zijne roeping in Indië slecht beantwoord, omdat hij daar eene onnatuurlijke werkkring vervulde, en de gevolgen zijn voor Indië en Nederland nadeelig geweest en zullen dit blijven zoolang men dien onnatuurlijke werkkring niet opgeeft. Noch in het gemis van vrijheid van arbeid, noch in het gemis van grondeigendom, hoezeer ook beiden te betreuren, schuilt de eigenlijke hoofdkwaal van ons koloniaal beleid. Die kwaal ligt dieper en moet gezocht worden in het beginsel om de overschotten van ons koloniaal budget ten voordeele van

de Nederlandsche schatkist aan te wenden; want dit beginsel is niet alleen verkeerd, maar het maakt elke verbetering in ons regeeringsbeleid hoogst moeilijk zoo niet onmogelijk. Ziedaar de meening die, naar ons voorkomt, allengs veld wint en alleszins verdient met nauwgezetheid te worden overwogen.

Gaarne breng ik hulde aan hen die met onvermoeiden ijver getracht hebben aan Java de groote zegeningen van vrijen arbeid en grondeigendom te schenken. Had het stelsel waarnaar Indië bestuurd wordt, eene gezonde basis en een rechtvaardig doel gehad. dan zouden zij in hunne pogingen geslaagd zijn; maar nu streefden zij naar veranderingen die in strijd waren met de geheele samenstelling van ons bestuur. De pogingen die zij aanwenden, hoe prijzenswaardig ook, moesten onder die omstandigheden noodzakelijk schipbreuk lijden.

Het was een eerste logisch gevolg van het aangenomen stelsel, dat men de inkomsten van Indië zoo hoog mogelijk opvoerde, en de uitgaven zooveel mogelijk beperkte. opdat het overschot der inkomsten, dat als batig slot in de Nederlandsche schatkist wordt overgebracht, zoo groot mocht zijn als het wezen kon. Dat men die theorie niet altijd in al hare gevolgen streng heeft toegepast, dat men, door gevoel van billijkheid gedreven, in Indië belastingen heeft afgeschaft die te drukkend waren, en uitgaven heeft toegestaan die alleen het belang van Indië bedoelden, wordt toegegeven, maar wij vragen niet naar de meerdere of mindere gestrengheid, waarmede verschillende regeeringen het beginsel hebben toegepast, maar naar dat beginsel van regeering zelf en naar de gevolgen welke het ten slotte noodzakelijk moest opleveren.

Zoolang het uitgangspunt is om alle maatregelen noodig voor de welvaart en ontwikkeling van Java ondergeschikt te maken aan de financiëele belangen van Nederland, moge men uit besef van billijkheid hier en daar wat afbreken of kleine verbeteringen invoeren, maar het regeeringsbeginsel in zijn geheel moet noodzakelijk slecht zijn en blijven. Zelfs de afwijkingen die men zich veroorlooft, en zulks met de beste bedoelingen van de wereld, brengen allicht meer kwaad dan goed, want daar zij niet passen in het geheel, moeten zij noodzakelijk tot desorganisatie leiden. Hoever zich thans die desorganisatie reeds uitstrekt, is genoegzaam bekend, en al wie oogen heeft om te zien moet daaruit geleerd hebben dat men òf eene geheel nieuwen weg behoort in te slaan, òf tot de zuivere consequente toepassing van het oude beginsel moet terugkeeren. De zoogenaamde conciliante politiek, die te gelijk het eene en het andere wil, is hier vooral een onding. Zij zal ten slotte aan Nederland op het verlies van de Indische schatten te staan komen, zonder omgekeerd voor de ontwikkeling van Indië iets wezenlijk tot stand te brengen.

Vóór wij onderzoeken of en hoe de financiëele banden die Indië aan Nederland verbonden houden, zouden kunnen worden losgemaakt, een woord over hetgeen voor en tegen het tot nu toe gevolgde regeeringsstelsel kan worden aangevoerd. Natuurlijk bedoelen wij hier alleen de algemeene richting van ons bestuur, niet de wijze waarop het door dwangcultuur is toegepast. Argumenten die de wijze van toepassing betreffen, zooals de leer dat de Javaan door dwangarbeid tot beschaving en liefde voor den arbeid wordt opgeleid, blijven hier geheel buiten beschouwing; want zij steunen op eene psychologische dwaling, die ook den eenvoudigste in het oog moet springen. Evenmin willen wij ons nu inlaten met de quaestie of het cultuurstelsel misschien als belastingstelsel zou kunnen behouden worden; want ons onderzoek bepaalt zich eenvoudig tot deze vraag, kan het streven naar een batig slot de grondslag zijn van een regeeringsstelsel.

Voor de bevestigende beantwoording van deze vraag heeft men tot nog toe slechts een argument kunnen aannemen, namelijk dit: het batig slot is in het belang van Nederland: een argument dat dan nog maar alleen eenige waarde hebben kon, wanneer men de belangen van Nederland geheel resumeert in die van zijne schatkist. Immers dat aan den in ons koloniaal regeeringsbeleid ingeweven Gouvernements-handel groote nadeelen voor de bevolking verbonden zijn, is meer dan eens aangetoond. Het leunen op het batig slot heeft de Nederlandsche natie gedemoraliseerd en door den handel slechts in één kanaal te leiden, heeft men aan de ondernemingszucht, den handelsgeest en het particulier initiatief schade toegebracht. Nederland heeft zoodoende de baten van de schatkist duur genoeg betaald, en misschien was het voor de natie wel zoo voordeelig geweest, indien zij die sommen als belasting had opgebracht, maar daartoe door meerdere welvaart in staat gesteld ware geworden. Al deze beschouwingen intusschen, wij erkennen het gaarne, zijn voor geen direct bewijs vatbaar, en het feit dat de schatkist groote voordeelen heeft genoten, is niet tegen te spreken. Maar aangenomen dat het argument onwederlegbaar ware, en dat de geldelijke voordeelen voor Nederland zelf, even onbetwistbaar vast stonden, als voor de schatkist, dan zal men toch wel willen toegeven, dat door dit enkele argument de quaestie niet wordt uitgeput, en dat er naast de financiëele overwegingen nog andere zijn, welker waarde niet mag worden uit het oog verloren. Immers de vraag naar hetgeen recht is dient dan toch den voorrang te hebben boven de vraag naar hetgeen het finantiëel belang vordert. De basis van ons regeeringsbeleid in Indië zal wel zijn: *ons recht*, en het doel; *de nakoming van onze verplichtingen*. Elke stap die gedaan wordt buiten het dus afgebakende terrein maakt de oplossing van het vraagstuk moeilijk. Als voorbeeld daarvan strekke het merkwaardig betoog van

Prof. R. Fruin, voorkomende in het Aprilnummer 1865 van de Gids. Het opstel had, volgens den titel, ten doel, de wederzijnsche rechten en verplichtingen van Nederland ten opzichte van Indië te behandelen; maar alvorens bij het vraagstuk van het recht stil te staan, laat de geleerde schrijver zich verleiden tot eene beschouwing van de wederzijdsche belangen, en zoodoende komt hij ten opzichte van die belangen tot eene minder juiste conclusie, terwijl zijne beschouwingen over de rechten en verplichtingen voor geen tegenspraak vatbaar zijn. Op de vraag of Nederland *recht* heeft Indië meer lasten op te leggen dan een goed bestuur noodzakelijk maakt, ten einde het overschot in de schatkist over te brengen, mag de beschouwing van de wederzijdsche belangen geen invloed uitoefenen; en eerst wanneer de rechtsquæstie is uitgemaakt, kan de vraag geopperd worden, in hoever die wederzijdsche belangen met de gevonden oplossing strooken. Het is echter opmerkelijk dat de stem van een man als Fruin, die reeds om het gezag van zijn naam er op rekenen mag dat het door hem gesprokene woord met belangstelling zal worden aangehoord, zoo weinig weêrklank gevonden heeft; zoude het verschijnsel ook hieraan moeten worden toegeschreven, dat de publieke consciëntie in Nederland de batige sloten uit Indië meer en meer begint aan te merken als een onrechtvaardig verkregen goed, en daarom met angst elke discussie schuwt, welke die overtuiging tot meerdere klaarheid zou kunnen brengen, en dus ten slotte nopen tot het inslaan van een anderen weg dan men tot nog toe gevolgd heeft? Mocht deze onderstelling de juiste zijn, dan heeft men reden te hopen dat het openbaar geweten eenmaal volkomen zal ontwaken en onze natie brengen tot een meer rechtvaardig bestuur van hare koloniën dan nu nog gevoerd wordt.

Prof. Fruin gaat uit van het beginsel dat er strijd bestaat tusschen de belangen van het moederland en die van de koloniën, ofschoon hij beweert dat zij in hoofdzaak overeen komen, in zooverre namelijk als de voortduring van onze heerschappij over Indië, althans vooreerst, met beider belang strookt. Doch voor het overige vordert het belang van Indië dat het onze heerschappij zoo goedkoop mogelijk verkrijge, terwijl ons belang medebrengt dat wij voor die heerschappij zoo goed mogelijk worden betaald. Het is ons belang dat die heerschappij over Indië blijve voortduren, maar het belang van Indië dat er een toestand geboren worde, waarin die heerschappij van Nederland kan worden gemist. Uitgaande van die voorstelling, zegt Schr. terecht, »een stelsel dat aan beide belangen beantwoordt, kan niet bestaan." Maar kunnen de belangen niet in overeenstemming worden gebracht, de wederzijdsche rechten en verplichtingen moeten uit den aard zamenloopen. Op deze stelling laat de schrijver het onderzoek naar de basis van ons recht over Indië volgen.

Met de uitkomst van dat onderzoek zal iedereen zich kunnen vereenigen,

doch tegen de leer die het bestaan van een strijd van belangen predikt, kan, dunkt mij, meer dan ééne bedenking worden aangevoerd. Vooreerst mag men niet aannemen, dat er belangen bestaan, in strijd met rechten en verplichtingen, zoodat wij in elk geval hier slechts met de *vermeende* belangen van Nederlandsch Indië te doen zouden hebben. Maar ook den strijd tusschen de vermeende belangen kan ik niet wel inzien. Doch wij moeten hier vooraf een punt preciseeren, waaromtrent wij niet wezenlijk van den heer Fruin verschillen. Het is volkomen juist dat het wederzijdsch belang de voortduring van onze heerschappij in Indië vordert, doch ook alleen onder de voorwaarde dat wij Indië rechtvaardig besturen. De bewering dat het slechtste Europeesche bestuur nog altijd beter is dan elk inlandsch, gaat uit van de veronderstelling dat eene Europeesche regeering altijd in meerdere of mindere mate op beginselen van recht gegrondvest is. Mocht die grondslag geheel ontbreken, dan zou men de bewering moeten omkeeren, en het slechtste Oostersche bestuur moeten verkiezen boven zulk eene Europeesche regeering, omdat deze door de overmacht van hoogere beschaving een despotisme zou uitoefenen grooter en ondragelijker dan de slechtgezinde maar zwakke Aziatische gouvernementen met mogelijkheid zouden kunnen uitwerken. Macaulay noemt »the strength of civilisation without its mercy the most frightful of all spectacles." De beschuldiging dat Nederland in zijn bestuur over Indië de uitspraak van den grooten Engelschen staatsman met een voorbeeld heeft gestaafd, zou wat heel hard klinken, maar zeker is het dat wij op den weg zijn geweest die beschuldiging te verdienen.

Maar wanneer wij met den heer Fruin erkennen dat de belangen van moederland en koloniën in zooverre samenstemmen, dat beide de handhaving van onze heerschappij eischen, achten wij daarentegen zijne voorstelling minder juist, dat, terwijl ons belang zou medebrengen die heerschappij zoo duur mogelijk aan Indië te verkoopen, Indië daarentegen moet wenschen haar genot zoo goedkoop mogelijk te erlangen. Deze redeneering aan het privaatrecht ontleend, gaat in het publiekrecht niet geheel op. Onze heerschappij is geen voorwerp van koop en verkoop, en indien wij van Indië belastingen vorderen, tot welk bedrag dan ook, dan is het niet als koopprijs voor de door ons geleverde heerschappij, maar als een recht aan het staatsgezag toekomende. En hier komen wij tot de vraag naar den oorsprong van ons souverein gezag in Indië. Maar hetzij men bij voorkeur denkt aan verovering, of wel aan cessie bij tractaten, geen ander antwoord op deze vraag is mogelijk dan dit: het recht van den overwinnaar op den overwonnene. Die oorsprong moge minder wettig zijn, hij is een *fait accompli*, dat niet meer ongedaan kan worden gemaakt. Eene heerschappij gedurende eeuwen met stilzwijgend goedvinden der beheerschten uitgeoefend, vindt juist in dat

feit zijne rechtsbasis. Het is dan ook niet zoozeer omtrent den oorsprong en den grondslag van onze heerschappij, als wel omtrent de omschrijving en de grenzen van het daaruit voortvloeiend recht, dat verschil van gevoelen bestaat. Volgens sommigen is het recht van den overwinnaar geheel onbegrensd, volgens anderen zijn wij door de verovering in al de rechten van den voormaligen souverein getreden. Neemt men een van beide stellingen aan, dan heeft ons regeeringsbeleid zijne rechtsbasis gevonden. Is het recht van den overwinnaar onbegrensd, dan kunnen wij ook geen onrecht in Indië plegen, dan geldt in de koloniën inderdaad de leer: »macht gaat boven recht," en hebben wij alleen te onderzoeken hoe wij van de koloniën het meeste voordeel kunnen behalen. Zijn wij daarentegen opgevolgd in de rechten van den door ons overwonnen inlandschen souverein, dan is ons recht niet meer onbeperkt, maar dan moet ons bestuur beoordeeld worden naar de rechten door adat en traditie aangewezen, en staan wij op een terrein zoo onzeker en onbestemd, dat schier elke handeling van het bestuur te gelijk als eene geoorloofde en ongeoorloofde kan verdedigd en bestreden worden. Na onze overtuiging zijn beide stellingen onjuist, het onbeperkte recht van den overwinnaar kan geen plaats vinden in het staatsrecht van de 19e eeuw; en evenmin mag eene Christelijke natie eene aan hare heerschappij onderworpene bevolking volgens Mohammedaansche of Hindoesche leerstellingen van publiek recht beheerschen. Welke zijn naar de algemeene beginselen van ons staatsrecht in deze eeuw de rechten en de verplichtingen van den souverein? Zie daar de vraag die vóór alles op antwoord wacht, en naar dat antwoord moet ons Regeeringsbeleid in Indië geregeld worden.

Het is echter voor ons niet noodig die vraag in alle bijzonderheden te beantwoorden, daar het ons doel niet was het geheele regeeringsbeleid aan een gezet onderzoek te onderwerpen, maar wij alleen wilden nagaan in hoeverre Nederland de bevoegdheid bezit om het excedent der Indische inkomsten als baten in zijn schatkist over te brengen. De vraag naar de rechten en verplichtingen van den Sonverein moet hier dus beperkt worden tot die welke op de inkomsten en uitgaven van den Staat betrekking hebben. Op den souverein rust de verplichting om de bevolking zoo te besturen, dat zij tot bloei, welvaart en ontwikkeling wordt opgeleid, en in die verplichting ligt het recht opgesloten om van die bevolking de belastingen te vorderen, welke noodig zijn om de behoorlijke vervulling van de regeeringstaak mogelijk te maken, m. a. w. het recht van den staat over de burgers vloeit voort uit de plichten hem opgelegd en wordt door die plichten bepaald. In het dagelijksch leven moge het de plicht van een goed huisvader zijn, de tering naar de nering te stellen, in den staat geldt die regel niet zoo stellig. Eerst

moet daar worden uitgemaakt, welke de noodzakelijke uitgaven zijn, om daarna om te zien naar de middelen noodig tot dekking van die uitgaven. Het spreekt van zelf dat dit beginsel weêr zijne natuurlijke grenzen vindt in het belastingsvermogen der natie, zoodat soms nuttige, zelfs noodzakelijke uitgaven achterwege zullen moeten blijven, daar waar de middelen om die te dekken niet kunnen gevonden worden, maar het beginsel blijft ongeschonden, dat die inkomsten moeten geregeld worden naar de noodzakelijke uitgaven, en niet omgekeerd. Ook in onze grondwet is het beginsel aangenomen (art. 119). Door de wet worden de begrootingen van alle uitgaven des Rijks vastgesteld en de middelen tot dekking aangewezen. Regeling der uitgaven gaat dus vooraf, en daarna wordt omgezien naar de middelen om de uitgaven te bestrijden. Het aangehaalde artikel der grondwet is nu wel niet voor Indië geschreven, maar het wordt ook niet aangehaald om eene letterlijke toepassing aan te prijzen, maar alleen als bewijs dat het genoemde beginsel van staatsrecht ook in onze grondwet is neêr gelegd. Welnu, dit eenvoudig beginsel van staatsrecht, algemeen en overal als het alleen juiste erkend, wordt in ons koloniaal beleid verzaakt. Daar wordt belasting geheven niet ter bevordering van bestaande behoeften alleen, en tot zulk een bedrag als noodig is om de uitgaven te dekken, maar willekeurig, en wel zooveel als naar onze meening kan geheven worden, zonder zekere grenzen van het nationaal vermogen te overschrijden. In plaats van recht is dus willekeur getreden. Maar dat was nog niet genoeg: hetgeen te veel werd opgebracht bleef niet voor Indië bestemd, maar werd onder den naam van »Batig Slot" in de Nederlandsche schatkist overgebracht. Wat is onder dergelijke omstandigheden natuurlijker, dan dit, dat zij die de begrooting vaststellen, altijd geneigd zijn de inkomsten uittebreiden en de uitgaven intekrimpem. Het is inderdaad te verwonderen dat een zoo vicieus stelsel, hoewel soms met de meeste gestrengheid toegepast, Indië niet nog meer heeft uitgeput dan werkelijk het geval geweest is.

Wanneer alzoo Nederland van zijn recht om de belastingen in Indië te heffen ruimschoots heeft gebruik gemaakt, zoo ruimschoots zelfs dat het de beginselen, welke bij die heffing tot leiddraad moesten worden genomen, geheel uit het ook verloor, omgekeerd kan men niet zeggen dat het altijd trouw zijne verplichtingen als bestuurder jegens Indië is nagekomen. Aan al de rechtmatige eischen van Indië is of slecht of in het geheel niet voldaan. Rechtsbedeeling, policie, openbare werken, onderwijs, belastingstelsel, geen van die zaken verkeert in zulk een toestand als men, lettende op de middelen die werden opgebracht, in billijkheid zou mogen verwachten. Dat er nog veel goeds is tot stand gekomen, kan en mag niet ontkend worden; maar dit bewijst alleen

dat eerlijke en rechtschapen mannen onder alle omstandigheden het goede kunnen bevorderen. De vraag is ook niet hoeveel goed er gedaan is, maar hoeveel ongedaan gelaten werd, en tot welke resultaten men onder een ander regeeringsbeleid zou gekomen zijn.

Ik meen te hebben aangetoond dat de theorie van het batig slot op zich zelve afkeuring verdient, geheel onafhankelijk van het bedrag der sommen, welke onder dien naam in de schatkist zijn gevloeid. Willekeur mag nooit de plaats van recht innemen, en de belastingen die men in Indië heft, worden niet opgebracht omdat en voor zoover men recht heeft op die heffing, maar geheel willekeurig, naarmate van hetgeen men meent te kunnen heffen, zonder de bevolking te zeer te drukken. Hierdoor vervalt ook het argument wel eens voorop gezet, dat, aangezien Nederland en Indië één zijn, het ook volkomen rechtvaardig is het excedent der inkomsten van het ééne land ten voordeele van het andere aan te wenden. Niet zoo zeer in het overbrengen van dit excedent in de Nederlandsche schatkist ligt het onrecht, hoe moeilijk dit ook te verdedigen zij, maar in het stelsel van bestuur dat tot het kunstmatig vormen van een batig slot aanleiding geeft. Of Nederland en Indie nu wel zoo geheel één zijn als zij beweren, die de batig-slot-theorie verdedigen, is nog al twijfelachtig; en men aarzelt dan ook niet der bewering in andere opzichten weder los te laten, zoodra het financiëel belang van Nederland dit meêbrengt; maar in elk geval doet deze quaestie hier ook niets ter zake. Nederland en Indië zijn zoo nauw verbonden, dat het ééne land zich steeds ten behoeve van het andere uitgaven zal moeten getroosten, en niets is billijker dan dat zij elkander wederzijds te hulp komen; maar die nauwe band geeft aan geen van beiden recht om willekeurig van den ander bijdragen te vorderen, zonder andere grenzen dan door de mogelijkheid om die te kunnen krijgen worden aangewezen. Maar wat is er dan noodig, om de rechten en verplichtingen van beiden, moederland en koloniën, behoorlijk te eerbiedigen en tevens de belangen van beiden naar eisch te behartigen? Ziedaar de belangrijke vraag die overig blijft en waaromtrent wij nog kortelijk onze meening wenschen te doen kennen.

Indië zal aan belasting zooveel opbrengen als noodig is om daaruit al de uitgaven te dekken die voor een goed en geregeld bestuur in de koloniën zelve noodig zijn. Dat een dergelijk bestuur grootere uitgaven zal vorderen dan waarmede men zich tegenwoordig tevreden stelt, spreekt van zelf; want onder een goed geregeld bestuur wordt niet verstaan een zoodanig, dat bijna alle behoeften zoowel op zedelijk als materiëel terrein onvervuld laat.

Maar niet alleen in Indië zijn uitgaven te doen voor dat bestuur. Zoolang de maatschappij zich daar niet krachtiger heeft ontwikkeld, zal

de verdediging tegen een binnenlandschen of buitenlandschen vijand zonder de hulp van Nederland onmogelijk zijn. Zoowel voor het leger als voor de vloot moet Nederland zich uitgaven getroosten, die ten bate komen van Indië, en het is billijk dat die uitgaven door Indië aan Nederland worden vergoed. De kosten in Nederland opgebracht voor de rijksinstellingen van onderwijs, het corps diplomatique, meer bijzonder de consuls in de verschillende handelsteden, behooren gedeeltelijk door Indië te worden teruggegeven omdat ook de kolonie van die uitgaven in meerdere of mindere mate voordeel trekt, en anders zelve voor die inrichtingen zou hebben te zorgen. Aan het bezit zijner koloniën heeft Nederland het te danken, dat het een hoogeren rang onder de Europeesche Staten inneemt, dan het geval zoude zijn indien het tot zijn grondgebied in Europa bepaald was. Dientengevolge neemt ook het hoofd van den Staat eene hoogere plaats in onder de Europeesche vorsten en behoort hij door eene ruimere civiele lijst in staat te worden gesteld dien hoogeren rang met gepasten luister op te houden. Ook die uitgaven komen voor een deel ten laste van Indië, maar zoowel deze als alle andere bijdragen behooren tot een bepaald cijfer te worden vastgesteld. Van eene bijdrage in de nationale schuld kan geen sprake zijn, daar de schuld die Nederland ten behoeve van Indië heeft aangegaan reeds lang met renten is voldaan. Al die bijdragen worden door Indië niet opgebracht als kooppenningen voor het door Nederland aan Indië geleverd souverein gezag, maar als restitutie der door Nederland ten behoeve van Indië gedragen lasten en gedane uitgaven. Met hetzelfde recht waarmede men belasting heft voor de uitgaven van staatsbestuur in Indië zal men dat kunnen doen voor uitgaven van staatsbesttur in Nederland ten behoeve van Indië gedaan. Indien dus eenmaal al de uitgaven zijn vastgesteld, zullen de belastingen in Indië zoo geregeld moeten worden, dat men daaruit al de uitgaven dekken kan. Nu moge eene juiste bepaling van het bedrag der bijdragen, door Indië aan Nederland verschuldigd, hoogst moeilijk zijn, niemand zal beweren dat eene billijke regeling onmogelijk is. Bij de discussiën over de begrootingswetten van dat jaar is gebleken, dat men reeds eene eerste schrede op dien weg gedaan heeft, door een gedeelte van de kosten voor de marine gevorderd op het Indisch budget over te brengen.

Maar zou dergelijke regeling inderdaad in het belang zijn van Indië en van het moederland beiden? Dat belang in cijfers uit te drukken moge moeilijk zijn, overtuigend kan echter worden aangetoond dat, bij eene regeling als wij hier bedoelen het belang van beiden zeer wel te behartigen is, indien men maar wil erkennen dat er nog andere belangen bestaan, dan die juist in guldens waardeerbaar zijn. Hetzij de vaste bijdragen door Indië aan Nederland uit te keeren meer bedragen dan thans

gemiddeld onder den naam van batig slot in de schatkist wordt overgebracht, hetzij het cijfer van die bijdrage veel geringer zijn mocht, zoowel in het eene als in het andere geval kunnen de belangen van Nederland en Indie beiden gewaarborgd worden.

Voor Indië zal het groote voordeel hierin bestaan, dat het zich eindelijk zal kunnen verheugen in de voordeelen van een goed bestuur. Dan toch zal niet langer elk voorstel van hervorming dat ter tafel komt, getoetst worden aan de belangen van de Nederlandsche schatkist; alleen de waarachtige belangen van Indië zullen het richtsnoer zijn. De belastingen door Indië opgebracht zullen ook ten behoeve van Indië worden besteed. en mocht het daarbij blijken, dat het tegenwoordig stelsel van belasting ongelijkmatig drukt of willekeurig wordt toegepast, dan zal het mogelijk zijn daarin verandering te brengen en een beter stelsel in te voeren zonder dat Nederland, uit vrees voor zijne eigene financiën, zich daartegen zal behoeven te verzetten. In één woord, Indië zal, al mocht de vaste bijdrage hooger gesteld worden dan het gemiddeld bedrag van het batig slot, het onwaardeerbaar voorrecht genieten van een bestuur, uitsluitend aan de eigen belangen van de kolonie toegewijd, en door geen vreemde invloeden belemmerd in zijn taak, om alles te verrichten wat de welvaart, den bloei en de ontwikkeling dier kolonie zou bevorderen.

Niet minder groot zal het voordeel voor Nederland zijn. In de eerste plaats zal het aannemen van een vaste bijdrage uit Indië de mogelijkheid in het leven roepen om de huishouding van Staat zoo te regelen, dat er evenwicht gevestigd worde tusschen uitgaven en inkomsten, een evenwicht waarvoor thans, om de wisselvalligheid der Indische baten nooit volkomen zekerheid bestaat; en dat voordeel om dus uit dien staat van kennelijk onvermogen te geraken, waarin thans de schatkist blijkens elke begrooting verkeert, is zeker niet gering te achten. Maar is er meer. Daar Indie dan geregeerd zal worden in het belang van de kolonie zelve, en noodzakelijk in verhoogde welvaart de zegeningen van dat weldadig stelsel van regeering ondervinden moet, zoo zullen de indirecte voordeelen, die Nederland dan van Indië geniet, zeker opwegen tegen de directe verliezen die uit de gemaakte regeling voor de schatkist zouden kunnen voortvloeien.

Wij achten deze materieële voordeelen voor beide landen van zooveel gewicht, dat zij op zich zelven reeds voldoende zouden zijn om het hier ontwikkelde stelsel ernstig aan te bevelen, en toch zijn die voordeelen de eenige en zelfs de voornaamste niet. Het gewichtigste resultaat van het aangeprezen stelsel zal wel dit zijn, dat in de plaats van willekeur een rechtvaardig beginsel van bestuur gehuldigd en een einde gemaakt wordt aan zoovele quaestiën, die aan het nu gevolgde vicieuse regeeringsstelsel onafscheidelijk verbonden zijn. Slechts op een paar voorbeel-

zij hier gewezen om aan te toonen hoe gemakkelijk langs dezen weg de thans bestaande bezwaren zullen worden uit den weg geruimd. In toenemende mate hoort men klagen over de inmenging van de vertegenwoordiging in koloniale zaken, en over de allengs veld winnende gewoonte om Indië uit Nederland te besturen. De aanleiding tot het eene zoowel als tot het andere bezwaar ligt zeker in het belang dat Nederland heeft bij het bedrag der Indische baten voor de schatkist. In dit Tijdschrift is nog kort geleden aangetoond, hoeveel Indië aan die zoogenaamde inmenging der vertegenwoordiging te danken heeft, en zoo ooit weder het bestuur over Indië zonder eenige contrôle geheel aan het uitvoerend gezag mocht worden overgelaten, zouden zij, die nu het meest tegen die inmenging strijden, haar met den meesten aandrang terugwenschen. En toch ligt in die contrôle, zooals zij thans wordt uitgeoefend, iets dat de klachten die nu worden aangeheven, maar al te zeer billijkt. De vertegenwoordiging heeft overal, waar het constitutioneel stelsel is aangenomen, de koorden van de beurs in handen: daarin ligt hare kracht en haar *raison d'être*. Maar in Nederland beschikt het Parlement niet alleen over de koorden der beurs van het eigen land, maar ook over die van het Indische. Zoo lang de koloniën hare eigene vertegenwoordiging niet kunnen bezitten, mag het zeker gelukkig heeten dat zij in de Nederlandsche kamers van afgevaardigden een lichaam vinden, dat voor hare belangen waakt; maar dan behoort dat lichaam ook op een onpartijdig standpunt te staan. Thans is dat echter het geval niet, omdat elke uitgave ten behoeve van Indië in zekeren zin geacht kan worden de Nederlandsche schatkist te benadeelen. De vertegenwoordiging moge nog zoo nauwgezet en onpartijdig elke uitgaaf wikken en wegen, den schijn dat zij de belangen van Indië aan die van onze schatkist opoffert zal zij nooit geheel kunnen ontgaan; en dit is reeds op zich zelf een groot kwaad. Hoe geheel anders zoude de verhouding zijn, indien eenmaal de bijdragen van Indië tot een vast cijfer waren teruggebracht. Niemand zou dan meer in de handelingen van het Parlement de drijfveer van eigenbelang kunnen zoeken, maar zijne onpartijdige overtuiging moeten eerbiedigen. De koloniale aangelegenheden zullen dan tevens ophouden eindelooze stof te leveren tot allerlei partijquaestiën; de schatkist zal dan niet langer partij zijn in het geding, en daardoor zal die groote hefboom vervallen door middel waarvan men thans de gemoederen in beweging tracht te brengen.

Ook de neiging om Indië van uit Holland te regeeren zal, zoo het ooit mocht komen tot het stelsel dat wij verdedigen, aanmerkelijk beperkt, en de bemoeiingen van het moederland tot hare natuurlijke grenzen teruggebracht worden. Het opperbestuur zal en moet steeds in Nederland blijven, maar de regeering hier zoude geen aanleiding meer

hebben om op de onderdeelen van het bestuur in Indië invloed uit te oefenen wanneer die invloed niet meer noodig was, om de belangen van de Nederlandsche schatkist te waarborgen. Ook zou de verhouding tusschen Nederland en Ineië vrij wat vertrouwelijker worden. Wanneer de strijd omtrent verkorte rechten en vermeende belangen elke *raison d'être* verloren had, zouden de beschuldigingen van zelve ophouden en plaats maken voor die goede verstandhouding, welke tusschen moederland en kolonie behoort te bestaan. Hoe wij de zaak ook keeren, aan alle kanten zien wij niets dan voordeelen aan het door ons bedoelde regeeringsstelsel verbonden, en tegen al die voordeelen kan niet een enkel nadeel worden overgesteld. Wil men nu, in weêrwil van dit alles, niet naar het nieuwe stelsel heen, dan kan de oorzaak van dien tegenzin alleen hierin liggen, dat men de voordeelen aan dat stelsel verbonden of niet kent of niet genoegzaam waardeert. Elke discussie om dit hoogst gewichtig onderwerp zal echter, naar wij meenen, bijdragen om ten slotte de openbare meening te winnen voor eene verandering van regeeringsstelsel, waarvan de volstrekte noodzakelijkheid zich allengs sterker doet gevoelen. Het is daarom dat, ofschoon dit onderwerp reeds meer en vooral in de Indische bladen breedvoerig en met talent behandeld werd, wij ook door deze bijdrage de aandacht op dit onderwerp hebben willen vestigen. Misschien dat anderen ons voorbeeld volgen, en dat dus eene discussie worde uitgelokt welke, wij zijn er zeker van, geen ander gevolg kan hebben dan dat over de voordeelen van de voorgestelde regeling een allengs helderder licht zal opgaan.

MIRANDOLLE.

DE ENGELSCHE NEDERZETTINGEN AAN DE STRAAT VAN MALAKKA.

VI.

Aldus aan het einde van ons verhaal der lotverwisselingen van Singapore gekomen zijnde, moeten wij eenige jaren terugtreden om de reden te onderzoeken van de wijziging die nu in het bestuur dier kolonie gebracht wordt. Wij zeiden reeds, dat de eerste aanleiding daartoe moet worden gezocht in een in 1858 aan het Engelsche Parlement door de inwoners der kolonie ingediend adres.

De verzoekers, dus ving dat adres aan, hadden zich reeds lang ten hoogste verongelijkt gevonden door de wijze, waarop de kolonie door de Oost-Indische Compagnie bestuurd was geworden. Gedurende eenen langen tijd was het bestuur aan het gouvernement van Bengalen ondergeschikt geweest; en alhoewel de établissementen aan straat Malakka in de laatste jaren in naam een afzonderlijk en onmiddellijk onder het opperbestuur van Britsch-Indië staand gouvernement uitgemaakt hadden, was echter in het stelsel van beheer weinig verandering gebracht geworden. Blijkbaar onbekend met de menigvuldige punten van verschil met het Vasteland van Indië, die zich in de bezittingen aan Straat Malakka voordoen, had het Indisch opperbestuur die gewesten uitsluitend uit een Indisch oogpunt behandeld, en eene stelselmatige geringschatting van de behoeften en wenschen der inwoners aan den dag gelegd, ofschoon deze behoeften en wenschen vaak met ernst en volharding ter kennisse van dat bestuur gebracht waren. Het was slechts door klachten aan het opperbestuur in het Moederland en aan het Parlement, dat eenige door de inwoners gewenschte en hoogst noodzakelijke verbeteringen soms eindelijk waren tot stand gekomen, of herstel had kunnen worden erlangd van hun door het bestuur der Oost-Indische Compagnie aangedaan onrecht.

Toen eenige weinige jaren te voren, zoo merkten de verzoekers verder aan, het Parlement eenen Wetgevenden Raad voor Britsch-Indië veror-

dende, hadden zij gehoopt, dat ook eene weldadige wijziging zou plaats vinden in de behandeling van zaken, het welzijn der nederzettingen aan Straat Malakka betreffende; maar het was hun spoedig gebleken, dat deze verwachtingen bedriegelijk waren. In afwijking van hetgeen met de ondergeschikte gouvernementen van het Indische Vasteland plaats vond, waren Singapore en de andere daarmede vereenigde établisementen in den Wetgevenden Raad van Britsch-Indië niet door één enkelen, met de kennis van hunne behoeften toegerusten persoon vertegenwoordigd.

Bij onderscheidene gelegenheden, dus werd verder gezegd. hadden de leden van den Wetgevenden Raad, wanneer zij tot de behandeling van zaken betreffende Singapore zouden overgaan, zelden hunne volslagene onkunde van de belangen van dat gewest schriftelijk erkend; maar dit had hen niet kunnen nopen om in hunne handelingen de minste weifeaan den dag te leggen, of om de noodige pogingen aan te wenden tot verkrijging der kennis, die zij erkenden niet te bezitten. Integendeel hadden zij wetten uitgevaardigd, die hoogst verderfelijk voor de belangen van Singapore geweest waren, en nog wel in spijt van de ernstige vertoogen en beden der inwoners.

De établissementen aan Straat Malakka, merkten de verzoekers op, waren onder het bestuur geplaatst van eenen Gouverneur, die door den Gouverneur-Generaal van Indië in Rade aangesteld werd. Zonder door eenigen raad omringd te zijn, in staat om hem voor te lichten of bij te staan, had deze ambtenaar een alles omvattend gezag; en het opperbestuur van Indië en de Wetgevende Raad werden in de behandeling der zaken betreffende de kolonie hoofdzakelijk door zijne berichten en voorstellen geleid. Het kon dus gebeuren, ja was zeer dikwijls gebeurd, dat deze ambtenaar zich, hetzij uit luim, uit drift of wel uit gebrek aan oordeel, tegen de wenschen der geheele bevolking verzette; en desniettemin werden, bij eene aldus gerezen botsing van gevoelens, bijna altijd zijne inzichten gevolgd, en dat wel ten gevolge van rapporten en voorstellingen, waarvan het publiek niet de geringste kennis droeg, en welke het dus geene gelegenheid had te wederleggen.

Om te doen zien, dat deze beweringen geene onbestemde of ijdele algemeene bewoordingen waren, en dat zij niet werden bijgebracht zonder door voldoende feiten te worden gerechtvaardigd, onderwierpen de verzoekers de navolgende omstandigheid aan de beoordeeling van het Parlement. De nederzetting van Singapore was gesticht als een uitweg voor den Engelschen handel, en het behoud van hare onschendbaarheid als vrijhaven, was door alle staatslieden erkend geworden, voor hare welvaart en de volle ontwikkeling van de oogmerken harer schepping onmisbaar te zijn. Negen en dertig jaren te voren was Singapore een toevluchtsoord van woeste Maleische zeeroovers, maar nu had het eenen

handel ter waarde van tien millioen ponden sterling, en die met elk jaar in belangrijkheid toenam. Het Hof van Bewindhebberen der Compagnie en het bestuur van Indië hadden nooit hartelijk de voordeelen erkend of weten te schatten, welke de vrijhaven van Singapore aan den handel van Groot-Brittanje en van Indië geschonken had. Uitsluitend bezield met den wensch om hunne inkomsten te vermeerderen, en alle andere overwegingen ter zijde schuivende, hadden zij op onderscheidene tijden maatregelen willen invoeren, die, hadden zij werkelijk hun beslag gekregen, onvermijdelijk den ondergang, of althans de ernstige benadeeling, van den handel van Singapore ten gevolge zouden hebben gehad. Nu eens hadden zij verlangd invoer- en uitvoerrechten, dan weder tonnegelden op te leggen; en, om niet van eenige andere niet verwezenlijkte pogingen te gewagen, in 1854 hadden zij maatregelen genomen om de Compagnie's ropij in de établissementen aan Straat Malakka in meer algemeene omwandeling te brengen, ofschoon daar tot nog toe schier uitsluitend de omloop van Spaansche matten plaats gevonden had. De koperen munt, uit de centen van dat muntstuk bestaande, en die vroeger, volgens eene wet van het Indisch bestuur van 1847, uitgegeven was geworden, was later aan de kolonie onthouden, terwijl het kopergeld van Indië, dat met geene mogelijkheid op eenen omloop van Spaansche matten toepasselijk gemaakt kon worden, daarvoor in de plaats gesteld was. Bij herhaling en in de krachtigste bewoordingen hadden de inwoners hunne vertoogen tegen zulke veranderingen ingebracht, en het ongerief en het nadeel daarvan doen uitkomen; maar hunne bezwaren waren onopgemerkt voorbij gegaan. In al deze gevallen was het euvel slechts afgewend of herstel erlangd geworden door een beroep op het opperbestuur in Engeland of op het Parlement. Hier alleen hadden deze vertoogen die aandacht en die billijke erkenning verworven, die de inwoners te vergeefs van hunne meer onmiddellijke bestuurders hadden afgesmeekt.

De petitionarissen beweerden verder, dat, sedert de vestiging van Singapore, de handelsschepen, en meer bijzonder de inlandsche vaartuigen die Singapore aandoen, zeer blootgesteld zijn geweest aan de aanvallen van zeeroovers. Geene stelselmatige pogingen tot bescherming waren echter ooit door de Oost-Indische Compagnie aangewend; men had zich vergenoegd dezen dienst door de koninklijke zeemacht te laten verrichten. Doch Harer Majesteits zeemacht werd vaak geroepen om andere plichten te vervullen; en van daar dat de naburige wateren gedurende eene lange tijdruimte geheel verlaten waren of op eene ontoereikende wijze bewaakt werden, en alsdan, tot groot nadeel van den handel van Singapore, van zeeroovers wemelden.

Het Opperbestuur van Indië, verklaarden zij wijders, had immer en

altijd het plaatselijk bestuur van Singapore ontmoedigd, wanneer het zich bemoeien wilde met aangelegenheden niet binnen de enge grenzen van het eiland beperkt. De aankweeking van vriendschappelijke betrekkingen met inlandsche vorsten en staten was verwaarloosd geworden, en het bestuur bezat mitsdien in den Indischen Archipel niet dien invloed, welken de belangen van den Engelschen handel vereischten, en welke met eene zeer geringe inspanning van de zijde van het Indische Gouvernement verkregen en bevestigd had kunnen worden.

De verzoekers traden daarna in eene uitvoerige beschrijving van hunne bezwaren omtrent de wijze van rechtspraak in het Gouvernement van Singapore en onderhoorigheden, hierop hoofdzakelijk nederkomende, dat zij al aanstonds nadat het beheer van Singapore, Malakka en Poelo Pinang in de handen van één Gouverneur vereenigd geworden was, hunne bezwaren ingediend hadden over het gemis aan werkelijk rechtskundige beambten, waardoor een groot gedeelte van de rechtspraak berustte bij burgerlijke en van de beginselen van het recht geheel onkundige ambtenaren; dat aan die klachten eerst na langen tijd gehoor gegeven was, en wel nadat het Parlement tusschenbeide was getreden; dat de verzochte vermeerdering van werkelijk rechtskundigen eerst had plaats gehad tien jaren na de indiening der bezwaren, en op een tijdstip, toen de toeneming van de bevolking en van den handel op nieuw eene uitbreiding van het rechtswezen vorderde, zoodat de eerst verzochte vermeerdering reeds op het oogenblik, waarop zij plaats had onvoldoende geworden was; dat die vermeerdering bovendien slechts de hoogere rechtbanken betroffen had, zoodat het vroeger bezwaar, dat een belangrijk gedeelte van de rechtsbedeeling aan onkundige burgerlijke ambtenaren toevertrouwd werd, met betrekking tot de lagere rechtbanken niet opgeheven geworden was.

Eene andere door de verzoekers voorgebrachte grieve was de gebrekkige wijze, waarop de politie en justitie onder de verschillende inlandsche bevolkingen en vooral onder de Chineesche bewoners van Singapore, uitgeoefend werden, ofschoon deze laatsten het grootste gedeelte der bevolking uitmaken en het bestuur over dat volksras eigenaardige moeilijkheden oplevert. Om zulk eene bevolking te bedwingen, merkten de verzoekers op, was eene krachtige en niet weifelende, ofschoon vredelievende bejegening van de zijde van het Gouvernement noodig. Doch daaraan had het altijd ontbroken. Op het ééne oogenblik, beweerden de verzoekers, was de houding door de ambtenaren aangenomen overmatig streng en verbitterend geweest. Op het andere oogenblik hadden zij zich ingebeeld, dat zij niet in staat waren om de Chineezen te bedwingen, en hadden dus de toevlucht genomen tot onwaardige onderhandelingen, die voor hun eigen gezag allerkrenkendst geweest waren.

Gedurende vele jaren hadden de Europeesche inwoners de aandacht van het bestuur gevestigd op de dringende noodzakelijkheid, om maatregelen te nemen, ten einde dezen bedenkelijken staat van zaken te verbeteren; zij hadden zelfs de middelen in overweging gegeven, waardoor de betrekkingen tusschen het bestuur en de Chineezen op eenen beteren voet konden worden geplaatst, en waardoor de eigenaardige gewoonten en instellingen van dezen landaard in groote mate onschadelijk konden worden gemaakt, zonder dat daarbij geweld gebezigd werd. Maar zulke vertoogen en voorstellen waren gemeenlijk met onverschilligheid bejegend geworden; en soms was zelfs niet het geringste bewijs gegeven, dat zij ontvangen waren.

Het laatste bezwaar der adressanten was, dat het Indische Gouvernement dikwijls tot dwangarbeid veroordeelde personen naar Singapore zond, om daar hunnen straftijd uit te dienen. Zij deden uitkomen dat zulks, behalve andere bezwaren, ook eene hoogst verderfelijke uitwerking op de veiligheid van personen en goederen en op het zedelijk karakter der inlandsche bevolking moest hebben. Hoedanig ook, zeiden de petitionarissen, de zedelijke en maatschappelijke toestand van de bevolking zijn mocht, het leed geen den minsten twijfel of de tegenwoordigheid van een groot aantal boosdoeners moest, vooral bij het onvoldoende der bestaande orde en tucht, eenen hoogst verderfelijken invloed oefenen, en ook afgescheiden van zulke overwegingen, koesterden de inwoners van Singapore de vaste overtuiging, dat eene bezitting, die als een stapelplaats voor den handel opgericht was geworden en daartoe steeds bestemd bleef, niet moest worden verkeerd in een strafstation voor de booswichten van Indië. De verzoekers wenschten dan ook dat zij mochten worden bevrijd van de tegenwoordigheid in hun midden van zulk een troep van veroordeelden die zij als een smet der kolonie beschouwden.

Zij besloten hun adres met het verzoek, dat het bestuur van Britsch-Indië aan de Oost-Indische Compagnie mocht worden ontnomen, en dat daarvoor het onmiddellijk bestuur der Koningin in de plaats mocht worden gesteld; en verder dat het bestuur van het Gouvernement van Singapore, Malakka en Prince of Wales eiland tot een op zich zelf staand Gouvernement mocht worden geconstitueerd, onmiddellijk staande onder de Kroon, en niet, zoo als tot dusverre het geval was geweest, onder een gedelegeerd gezaghebber in Indië.

Het lijdt geen twijfel of de hachelijke toestand, waarin Britsch-Indië zich destijds bevond, had het grootste aandeel in de misnoegdheid, die in dit verzoekschrift doorstraalt. Het verzoek, dat het bestuur der Compagnie mocht worden afgeschaft, werd spoediger vervuld, dan de adressanten dit waarschijnlijk zelven verwacht hadden. Doch niet zoo spoedig slaagden zij, zoo als men weet, in hunnen wensch om van het Gouver-

nement van Straat Malakka eene kroonkolonie gemaakt te zien, daar dit eerst in het vorige jaar 1866, en dus acht jaren na de indiening van het adres plaats vond.

De redenen van deze vertraging waren hoofdzakelijk van administratieven aard; want al de autoriteiten, zoowel in Britsch-Indië als in het Moederland, erkenden reeds dadelijk eenstemmig de wenschelijkheid van de verzochte afscheiding.

Reeds den 1sten Maart 1859 zond de Secretaris van Staat voor Indië, Lord Stanley, aan den Gouverneur-Generaal eene aanschrijving om zijn gevoelen omtrent deze zaak aan het Opperbestuur mede te deelen. Lord Stanley schroomde niet zich daarbij al aanstonds een voorstander der verandering te verklaren. In vroeger tijden, zeide hij onder anderen, toen Indië door de Oost-Indische Compagnie beheerd werd, en toen eene innige gemeenschap tusschen Indië en China bestond, was het tegelijk eene gerieflijke en eene voegzame schikking, dat het beheer van de établissementen aan Straat Malakka met dat van Indië vereenigd bleef. Maar in later tijden, en meer bijzonder sedert de vernietiging der handelsvoorrechten van de Compagnie, was dat verband grootendeels afgebroken, zoodat ten laatste bezwaarlijk was vol te houden, dat er nog eenige redenen, hetzij van geographischen hetzij van staatkundigen of wel van eenigen anderen aard bestonden, waarom de établissementen aan Straat Malakka nog voortdurend uit Indië zouden worden beheerd of onder het oppertoezicht van Indië zouden blijven.

Lord Stanley drukte dan ook zijne vrees uit, dat het onder de tegenwoordige omstandigheden voor het bestuur van Britsch-Indië zeer moeilijk zou zijn, om voortaan in Indië personen te vinden, die geschikt waren om de zaken van die établissementen met de noodige kennis van hunne verschillende gewoonten, zeden en talen te besturen.

Het hoofdbeginsel, waarnaar, volgens het oordeel van dienzelfden minister, de overdracht der kolonie aan de Kroon zou moeten plaats hebben, behoorde te zijn dat, terwijl aan den éénen kant al de inkomsten en baten van die kolonie in de overdracht zouden begrepen zijn, aan den anderen kant Indië van alle daarmede in verband staande lasten, hetzij burgerlijke, militaire of van anderen aard, zou worden ontheven.

Lord Canning, de Gouverneur-Generaal, bleek in zijn antwoord zoo mogelijk zelfs nog meer dan lord Stanley voor de afscheiding gestemd te zijn. Het eenige zeide hij wat ten voordeele der instandhouding van de tegenwoordige inrichting zou kunnen aangevoerd worden, is de wensch om al de Engelsche bezittingen in het Oosten aan het toezicht van een op de plaats zelve aanwezig hoofd te onderwerpen. Doch deze overweging zou evenzeer toepasselijk zijn op Ceylon, dat nooit aan het bestuur van Indië onderworpen geweest was. Men zou zelfs, zoowel uit een geogra-

phisch als uit een politisch oogpunt, veel meer redenen kunnen opgeven om Ceylon dan om Singapore met het bestuur te Calcutta te verbinden. Bovendien, elk betoog dat in vroegere jaren voor één enkel bestuur over al de Oostersche bezittingen had kunnen pleiten, was nu, naar het oordeel van Lord Canning, door de versnelde stoom- en telegraaf-gemeenschap met Engeland krachteloos gemaakt; en als een algemeene regel scheen het hem toe, dat dáár waar zulk eene breede lijn van afscheiding tusschen de bevolkingen van twee gouvernementen bestond, dat onlusten in het ééne gouvernement niet onvermijdelijk, ja zelfs niet waarschijnlijk, door onlusten in het andere gouvernement zouden worden gevolgd, en waar geene gemeenschap van belangen en geene toenadering tusschen die bevolkingen aanwezig was, ook geene noodzakelijkheid bestond om die beide gouvernementen aan hetzelfde plaatselijk bestuur te onderwerpen,

Lord Canning herinnerde verder, dat de établissementen aan Straat Malakka reeds vroeger van Indië gescheiden geweest waren, en dat de vereeniging later slechts met het oog op bezuiniging plaats gevonden had. Dit was, zeide hij, nu geene overweging waaraan veel gewicht kon worden gehecht. Singapore zou binnen kort door den telegraaf met Engeland vereenigd worden, en het was te verwachten dat de overdracht van het bestuur aan de Kroon gepaard zou gaan met de vorming van de eene of andere instelling geschikt om de wetgevende werkzaamheden te verrichten. Lord Canning geloofde dat zulk eene instelling op de plaats zelve veel beter doel zou treffen dan een Wetgevende Raad, die te Calcutta zijne zittingen hield.

Doch, zeide hij verder, er bestonden niet alleen geene bedenkingen tegen de verlangde afscheiding, maar er bestonden zelfs vele krachtige redenen die voor zulk een maatregel pleitten. In de eerste plaats de afgelegen ligging der établissementen, waardoor deze bezittingen ver van alle Indische belangen verwijderd bleven en ver buiten den werkkring van het Indische bestuur geplaatst waren. De ambtenaren die naar de buiten-établissementen gezonden werden, zoowel de burgerlijke als militaire, werden geheel onttrokken aan de diensten, waartoe zij behoorden. Van den dag hunner benoeming af verloren zij de praktijk en de ondervinding van hun eigenlijk en bepaald beroep als leden van het kader van ambtenaren van een der Indische Presidentschappen.

De Gouverneur-Generaal zelf, beweerde Lord Canning, kon deze afgelegene établissementen niet bezoeken, zonder zich zelven voor eenigen tijd buiten het bereik der Indische zaken te plaatsen. »Ik heb," zeide hij, »de eer gehad om nu het ambt van Gouverneur-Generaal meer dan drie en een half jaar te bekleeden; en gedurende meer dan drie vierden van dien tijd was ik, uit den aard der zaak, genoodzaakt om op de hoofdplaats Calcutta mijn vast verblijf te houden. Echter heb ik slechts twee

malen de gelegenheid gehad om met ambtenaren, die eenige ondervinding van de openbare aangelegenheden der établissementen aan straat Malakka hadden, te spreken; eene van deze gelegenheden werd mij eenige weken geleden verschaft door eene verandering van Gouverneurs."

Niettemin, zoo ging Lord Canning voort, was hij gedurende dienzelfden tijd geroepen geworden om aan het Opperbestuur in Engeland zijn gevoelen mede te deelen omtrent eenige moeijelijke vraagpunten die in het gouvernement van straat Malatta waren gerezen; maar het was hem onmogelijk geweest om niet te gevoelen, dat Harer Majesteits onderdanen, die daar gevestigd waren, er niets bij hadden gewonnen, dat die quaestiën door de handen van den Gouverneur-Generaal in Rade gegaan waren. Zeker althans was het, zoo verklaarde Lord Canning, dat Indië zelf daarbij niets gewonnen had. Zulk eene schikking te willen bestendigen, zou niets anders zijn dan een stelsel van dubbel gouvernement te behouden, dat tot veel omslag en lange omwegen leidde.

»Maar", merkte Lord Canning op, »hetzij het tegenwoordig stelsel in zijne hoofdtrekken al of niet behouden worde, zeker is het dat het beginsel, waarnaar de ambtenaren voor den dienst in Straat Malakka bestemd worden, voor het burgerlijk beheer een stellig kwaad te weeg brengt, dat in allen gevalle dient te worden hersteld. Indische ambtenaren hebben geene gelegenheid om met de gewoonten en talen der inwoners van de établissementen aan Straat Malakka bekend te worden, en wanneer dus ambtenaren naar Straat Malakka afgevaardigd worden, hebben zij alles nog te leeren. Het hoofdbestuur van Britsch-Indië is niet bij machte om op hunne geschiktheid een wakend oog te houden."

Op dit verslag van Lord Canning volgde eene langwijlige briefwisseling tusschen de onderscheidene ministeriën in Engeland en het Indisch bestuur omtrent de voorwaarden, waarop de overdracht van het bestuur zou dienen plaats te vinden, daar het Gouvernement van de Straat voortaan in zijne eigene middelen van verdediging zoude hebben te voorzien, en Britsch-Indië van de daaraan verbonden uitgaven zou moeten ontheven worden. Dit moest kosten veroorzaken, die in de financiën van het Gouvernement van Straat Malakka een tekort zouden doen ontstaan, aanmerkelijk grooter dan het reeds bestaande geringe deficit.

Ten einde dezen hinderpaal uit den weg te ruimen, voerde het bestuur van Straat Malakka later eene belasting op het zegel in. Wij zagen hierboven reeds dat hierdoor niet alleen het bestaande tekort aangevuld werd, maar dat zelfs een batig overschot werd verkregen, dat met elk jaar belooft te vermeerderen.

Zoodra deze gunstige uitkomst bekend werd, dienden de bewoners van Singapore, die telkens op hun eerste verzoek teruggekomen waren, een

nieuw adres in. Dit had een gunstig gevolg, zoodat de eerste Minister in Engeland eindelijk in de overdracht der kolonie bewilligde. Ten einde echter volledig te worden voorgelicht omtrent de wijze en de voorwaarden, waarop deze verandering van bestuur diende plaats te hebben, belastte de Engelsche regeering den Gouverneur van Hongkong, Sir Hercules Robinson, die met verlof in Engeland aanwezig was, met de taak om, bij zijn terugkeer naar China, te Singapore het noodige onderzoek in te stellen en daarvan aan het Ministerie verslag uit te brengen. Deze last ging vergezeld van de uitdrukkelijke verklaring, dat het Opperbestuur in Engeland onder geene omstandigheid hoegenaamd bereid zou worden gevonden om eenige uitgave van welken aard ook uit de schatkist van het Moederland goed te keuren, die bestemd mocht zijn ter bestrijding van de burgerlijke of militaire lasten van het Gouvernement van Straat Malakka.

Het verslag, dat den 25sten Januari 1864 door Sir Hercules uitgebracht werd, bevestigde volkomen het bestaan van een niet onbelangrijk geldelijk overschot in de financiën der kolonie. Hij had dus slechts de wijze aan te geven, waarop, naar zijne meening, aan de voorgenomen overdracht der kolonie gevolg zou kunnen worden gegeven. Daar zijne voorstellen later den bijval van het Opperbestuur en het Parlement verworven hebben en dus in toepassing zullen worden gebracht, zullen wij de gewichtigste daarvan zoo kort mogelijk beschrijven.

Vooreerst stelde hij voor, dat de drie établissementen van de Straat tot één enkele kolonie vereenigd, van het bestuur van Indië afgescheiden en als eene kolonie van de Kroon door een Gouverneur bestuurd zouden worden, en dat de wetgevende bevoegdheid aan eenen te Singapore gevestigden raad zou worden opgedragen, bestaande uit ambtelijke en ambtelooze leden, benoemd door of namens de Kroon. De wetgevende raad zou, behalve uit den Gouverneur als voorzitter, uit tien leden samengesteld zijn, en wel zes ambtenaren en vier particulieren, in dier voege gekozen, dat zij geacht konden worden de openbare meening billijk te vertegenwoordigen. Om dit laatste doel nog beter te bereiken, achtte Sir Hercules het wenschelijk, dat twee der ambtelooze leden uit Singapore en de twee andere uit Pinang en Malakka genomen werden.

Het uitvoerend gezag zou, dacht hij, moeten worden uitgeoefend door eenen uitvoerenden raad, samengesteld uit den Gouverneur als voorzitter, den secretaris der kolonie, den procureur-generaal en den bevelhebber der troepen, terwijl, ingeval de Gouverneur den raad te Malakka of Pinang belegde, de agent van de plaats zitting zou nemen, opdat het getal der leden nooit beneden dat van drie zou kunnen verminderen, en de te Singapore gevestigde leden niet altijd verplicht zouden zijn

om met den Gouverneur mede te reizen. Dit voorstel stond in verband met eenen anderen door Sir Hercules in overweging gegeven maatregel, om de thans op de drie hoofdplaatsen aanwezige Raadsheeren-residenten te ontslaan, en daarentegen te Malakka en Poelo Pinang een Gouvernements agent aan te stellen. Deze agenten zouden respectivelijk £ 1200 en £ 1800 's jaars aan traktement entvangen, terwijl de bezoldiging van den secretaris der kolonie op £ 1800 's jaars zou kunnen gesteld worden.

In het rechtswezen stelde hij geene wijziging voor. Alleen dienden de betrekkingen van voorzitter van den raad van kleine zaken en van koninklijk procureur, die nu aan leeken in het recht opgedragen waren, voortaan door rechtsgeleerden, in het genot van een behoorlijk tractement, respectievelijk van £ 1500 en £ 1000 's jaars, te worden bekleed.

Wij hebben reeds uit het eerste adres der bewoners van Singapore gezien, dat eene hunner grieven bestond in de omstandigheid, dat het Indisch opperbestuur in 1854 daar de ropij van Indië als wettig betaalmiddel ingevoerd had, ofschoon in den Oosterschen Archipel de Spaansche mat de gebruikelijke munt is, en dat dit bestuur daartoe kopergeld had uitgegeven, dat niet als pasmunt van de Spaansche mat gebezigd kon worden. Ook hierin stelde Sir Hercules Robinson eene verandering voor. Hij gaf het ministerie in overweging, om te gelasten, dat alle lands-rekeningen en boeken in de kolonie, van den dag der overdracht af, in Spaansche matten en centen zouden worden gehouden; dat eene ordonnantie van de Koningin in Rade zou worden uitgevaardigd, waarbij verklaard werd, dat van dienzelfden dag af de Spaansche mat met hare onderdeelen het eenig wettig betaalmiddel in het gouvernement van Straat Malakka uitmaken zou; en dat in Engeland eene zilveren en koperen munt zou worden vervaardigd, die de tientallige onderdeelen van de Spaansche mat vertegenwoordigen kon. Dit gedeelte van de voorgenomen verandering is vooral ook voor Nederlandsch-Indië gewichtig. Men heeft toch hierboven gezien, welk een belangrijke handel in geld en edel metaal tusschen de beide koloniën gedreven wordt.

Over het krijgswezen had Sir Hercules Robinson het voornemen in een afzonderlijk verslag te handelen. Dit toegezegde stuk is ons niet bekend. Dit is trouwens ook niet noodig; want het blijkt uit eene latere briefwisseling tusschen de ministers van koloniën en van oorlog in Engeland, dat de bezetting voor de drie établissementen aan Straat Malakka uit twee compagniën artillerie, te zamen van 212 man, en uit 668 man infanterie samengesteld zal zijn. De zes compagniën infanterie zullen bestaan uit buksenjagers, gelijk aan die van Ceylon. Hiervoor zal de kolonie met eene jaarlijksche som van £ 59,300 belast worden. Alle andere troepen, die de Engelsche Regeering op het eiland zal stationeeren,

zullen, als niet voor de kolonie zelve, maar voor andere staatkundige doeleinden benoodigd, door Engeland zelf bekostigd worden. Deze schikking zal voorloopig vijf jaren duren.

Zoodra de zaak van de verdediging der kolonie geregeld was geworden, was het laatste bezwaar tegen de overdracht aan de Kroon opgeheven. In de maand Juni van het verleden jaar (1866) werd dan ook door het ministerie een wetsontwerp in het Parlement gebracht, dat onmiddellijk werd aangenomen. Deze Parlementsacte is zeer kort, en bevat slechts vier artikelen. De Koningin wordt daarbij gemachtigd om bij een Order in Rade te verklaren, dat de établissementen aan Straat Malakka opgehouden hebben een deel van Britsch-Indië uit te maken, en onder haar eigen onmiddellijk bestuur gebracht zijn. Om aan de overdracht verder gevolg te geven, wordt haar de bevoegdheid toegekend, om de noodige orders en wetten uit te vaardigen en gerechtshoven in te stellen. Het derde artikel schenkt haar de macht om haar gezag met het oog op de wetgeving, bij opene brieven of charters, aan drie of meer personen in de kolonie zelve gevestigd over te dragen. Bij het laatste artikel worden alle bestaande wetten en verordeningen voorloopig van voortdurende kracht verklaard en de aanwezige landsdienaren in hunne ambten bevestigd.

Ten gevolge van deze Parlementsacte zullen nu allengs de noodige bevelen en wetten worden uitgevaardigd om de overdracht te voltooien. Het lijdt bij ons geen twijfel of deze hervorming zal de établissementen aan straat Malakka eene heilzame lotsverwisseling doen ondergaan, waarbij de zelfstandigheid, het vertier en het welzijn van die bezittingen aanmerkelijk zullen winnen. Dit zal ons verheugen; want de onmiddellijke nabijheid der Nederlandsche en Engelsche bezittingen in die hemelstreek strekt ons tot waarborg dat Singapore niet in bloei en handel zal toenemen, zonder dat ook onze handel bevoordeeld zal worden, even als omgekeerd Java zijn rijkdom niet kan zien wassen zonder dat eenige droppels van den gouden regen op den bodem van Singapore nedervallen.

VII.

Wij zeiden in den aanvang van dezen arbeid, dat het ons zou verwonderen indien eene beschrijving van Singapore niet hier of daar iets opleverde, dat navolging verdiende of als eene waarschuwing nuttig zou zijn. Wij gelooven, dat hetgeen omtrent den handel, den landbouw, het landbezit en de inkomsten gezegd is, deze onderstelling niet gelogen-

straft heeft. Maar wij wenschen over een paar andere zaken in wat breedere ontwikkeling te treden.

Men heeft gezien met welke oprechtheid, zedigheid en cordaatheid, Lord Canning, toen zijn gevoelen omtrent de afscheiding van de buiten-établissementen aan Straat Malakka van Britsch-Indië gevraagd werd, zulk een maatregel voorstond; en hoe hij zijne eigene onmacht en ongeschiktheid erkende om zulke afgelegene bezittingen wel te besturen. Zouden onze Gouverneurs-Generaal, indien hun eene dergelijke vraag omtrent onze eigene Indische buiten-établissementen voorgelegd werd, niet in gemoede die vraag in denzelfden geest als de Engelsche gezaghebber moeten beantwoorden? Zouden niet dezelfde overwegingen, die de vreemde Landvoogd daarvoor aangaf, ook bij hem mogen gelden?

Even als uit Engeland wordt ook Nederland van tijd tot tijd (bij ons doorgaans om de vijf jaren) een Staats ambtenaar uitgezonden belast met het beheer van onze schier onmetelijke Indische gewesten. Deze man is gemeenlijk met den aard van het land, dat hij regeeren zal, geheel onbekend, en moet de noodige wetenschap dus eerst op de plaats zelve verkrijgen. Of wel, wat nog erger schijnt, hij is iemand, die na eene lange afwezigheid naar Indië terugkeert met al zijne vroegere vooroordeelen en verouderde begrippen, en dus niet ongelijk aan de Bourbons, die bij hun terugkeer in Frankrijk niets geleerd en niets vergeten hadden. Ook deze man is zelden zoo ooit op de buitenetablissementen geweest.

Dit alles belet niet, dat de nieuwe bewindhebber dadelijk bij zijn optreden zijne beslissingen heeft uit te vaardigen omtrent de gewichtigste aangelegenheden van Java. Alle takken van bestuur, die elders aan afzonderlijke ministers toevertrouwd worden, zijn daar in zijne handen vereenigd. Doch alsof het niet genoeg ware, dat hij al de deelen van een geregeld souverein bestuur te overzien heeft, paart hij daaraan nog andere functiën. Hij is niet alleen Gouverneur-Generaal maar ook Opperkoopman of Kruidenier-Generaal. Hij drijft eenen vrij levendigen handel in tropische waren, bepaalt haren inkoopsprijs, zorgt voor hare opschuring, haren afscheep of verkoop, en strekt zijne zorgen zelfs zoo ver uit, dat geen enkele suikerstok, geen enkele van de 200 à 300 millioen koffieboomen in den grond gestoken wordt, zonder zijne middellijke of onmiddellijke tusschenkomst.

De ambtenaar, die al deze plichten te volbrengen heeft, kan waarlijk niet gezegd worden veel tijd voor andere bezigheden en overdenkingen overig te houden. Desniettemin wordt hij nog geroepen om het bestuur te voeren over een aantal verafgelegene buitenbezittingen, wier toestand, hulpbronnen, zeden, gewoonten, behoeften en taal niet alleen van die van Java, maar ook van elkander ten eenenmale verschillen, die hoe-

genaamd niets met elkander gemeen hebben, die hij nooit bezocht heeft en soms in het geheel niet bezoeken zal. Zelfs de buitensporigste eigenwaan en inbeelding, het onmatigst zelfvertrouwen kunnen niet beweren, dat zij in staat zouden zijn om de plichten jegens zulke afgelegene bezittingen zelfs maar tamelijk te vervullen.

Wij gelooven dan ook, dat het bestuur van alle buiten Java gelegene gewesten dringend eene hervorming eischt in den geest van die, welke Singapore nu ondergaat, en waarbij aan die bezittingen een minder omslachtig en gecentraliseerd beheer verzekerd wordt.

Wil men weten hoezeer de bestaande inrichting van onze buitengewesten alle veerkracht van het plaatselijk bestuur verlamt, men leze de instructiën en reglementen voor de burgerlijke en militaire overheden aldaar. Men zal dan spoedig ontwaren hoe elke verbetering eindeloos verschoven moet worden, hoe in oogenblikken van onspoed en gevaar de plaatselijke overheden met gebonden handen tegenover eene misnoegde en mishandelde bevolking staan.

Soms bezoekt een Gouverneur-Generaal die bezittingen, maar dit geschiedt meestal tegen het einde van zijn bestuur, en wanneer de kennis van het land hem, uithoofde van zijne aanstaande afreize, van weinig nut meer kan zijn. De zaak komt dus hierop neder, dat hij eerst het land bestuurt, en eerst daarna de wijsheid gaat zoeken, die voor dat bestuur noodig zou zijn geweest.

Niemand zal betwijfelen, dat eene vereenvoudiging in het beheer van onze buiten-établissementen, waardoor eenige nuttelooze raderen van het werktuig wegvielen en het plaatselijk bestuur meer zelfstandigheid erlangde, aan onze heerschappij in die gewesten zelve zoowel als in den geheelen Indischen Archipel meer prestige en meer klem zoude schenken.

Reeds vroeger was men op eene hervorming van dien aard bedacht, en werden zelfs de betrekkingen van commissaris en adjunct-commissaris voor de buitenbezittingen geschapen. Wij zijn niet in het bezit van het Indische Staatsblad, maar meenen ons te herinneren, dat daarin zelfs eene instructie voor zulke ambtenaren prijkt (1). Ongelukkigerwijze worden echter meestal ambten in het leven geroepen met het doel om aan persoonlijke wenschen en inzigten voldoening te geven. Met het aftreden der titularissen, die tot de schepping der ambten aanleiding gegeven hadden, werd ook spoedig aan de uitoefening van het ambt een einde gemaakt. De regeling, zoo als zij toen gemaakt was geworden, nam trouwens het groote bezwaar niet weg, dat in het bestuur der meeste buiten Java gelegen gewesten ondervonden wordt, en dat voornamelijk in

(1) De schrijver bedoelt „de instructie voor de commissarissen-inspecteurs van de buitenbezittingen" in *Staatsbl. v. N. I.* voor 1883, n°. 17. *Red.*

den nutteloozen omslag en de vertraging gelegen is, die door de ondergeschiktheid aan Java veroorzaakt worden.

Vooral ook het militair gezag zou op de onderscheidene plaatsen in kracht en klem toenemen, indien zij eene behoorlijke op zich zelve staande bezetting ontvingen. De bewering, dat de tegenwoordige vereeniging der militaire besturen voordeelen oplevert, wordt telkens door de uitkomst wederlegd. Engeland bezit in het Oosten eene reeks van een twaalftal van elkander geheel afgescheiden koloniën. Deze reeks begint bij Aden en strekt zich noordwaarts tot China en zuidwaarts zelfs tot Nieuw-Zeeland uit. Het Engelsch bestuur heeft schier onophoudelijk gevaarlijke onlusten te dempen gehad, en dikwijls in het Oosten tegen vreemde staten oorlog gevoerd. Wij hebben nog te leeren, dat de onderlinge zelfstandigheid van al die Engelsche bezittingen de krijgsbewegingen minder vaardig, vlug, krachtig en zegerijk gemaakt heeft.

Het is hier noch de tijd, noch de plaats, om in bijzonderheden omtrent de wijze der hervorming van het bestuur onzer buitenbezittingen in Indië te treden. Doch hetgeen met betrekking tot Singapore door het Engelsch bestuur is verricht en gezegd, doet, meenen wij, zien, dat onze staatslieden hier ruime stof tot nadenken vinden.

Dit is ook in vele opzichten het geval ten aanzien van het stedelijk bestuur. Ook tijdens de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie was veelal het beheer der plaatselijke aangelegenheden aan eenen raad opgedragen, die gewoonlijk den naam van policie-raad droeg, en door een der gouvernements-beambten voorgezeten werd. Ondanks vele gebreken, die het bestuur onzer Compagnie aankleefden, zocht zij steeds zooveel mogelijk het nationaal element in de koloniën in te voeren. De geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop, Berbice, Essequebo, Ceylon en Malakka bewijst, hoe diep daardoor de liefde voor Nederland in de harten der kolonisten geplant werd, zoodat die gehechtheid het einde van ons bestuur sedert meer dan eene halve eeuw heeft overleefd. Voor zooveel dit mogelijk was poogden de Nederlandsche Compagnie ook in de koloniën de provinciale en stedelijke instellingen van het Vaderland in het leven te roepen. Dit had zelfs eenigermate plaats bij het algemeen bestuur van Indië, want de vroeger bestaande onderscheiding van Raden van Indië ordinair en Raden van Indië extraordinair bewijst, dat de Compagnie de in het Vaderland bestaande samenstelling van de provinciale staten als wetgevende lichamen, en van de gedeputeetde staten als uitvoerende lichamen, in Indië zocht na te volgen. Dit had veel overeenkomst met hetgeen in de Engelsche koloniën en met name thans ook in Britsch-Indië plaats heeft, waar de door den Gouverneur-Generaal voorgezeten Wetgevende Raad ook eenige onafhankelijke leden telt.

Batavia, Buitenzorg, Krawang, Bantam, Soerabaja, Samarang en

eenige andere residentiën van Java zijn gedeeltelijk of bijna geheel in het bezit van particuliere grondeigenaren. Werden uit deze lieden eenige leden gekozen, die den plaatselijken gezaghebber ter zijde gesteld werden, dan zou het belang der plaats zeker aanmerkelijk bevorderd worden; want niemand kent beter de belangen en behoeften van een gewest dan de belanghebbenden zelven. Deze zouden zich zeker volgaarne eenige geldelijke opofferingen ter bijeenbrenging der gewestelijke fondsen getroosten, indien zij bevoegd werden om hunne eigene zaken te beheeren. De kas der kolonie en de inkomsten van het Moederland zouden daardoor dadelijk verrijkt worden met het geheele bedrag, dat nu uit de openbare schatkist voor de plaatselijke politie, openbare werken en andere plaatselijke uitgaven op de algemeene begrooting gebracht en door de Staten-Generaal goedgekeurd moet worden.

Door de schepping van zulke plaatselijke inrichtingen behoeft het Gouvernement van Nederlandsch Indië in het geheel niet dat overwicht prijs te geven, welks behoud ook ons wenschelijk voorkomt. De vraag rijst hier of de particuliere leden van zulke gewestelijke lichamen door de belanghebbenden uit hun eigen boezem gekozen, of wel door het bestuur aangewezen zouden moeten worden. Dit hangt van plaatselijke omstandigheden af. Te Batavia, Buitenzorg, Soerabaja en Samarang, waar de keuze zoo ruim en gemakkelijk is, zou wellicht de verkiezing beter aan de belanghebbenden zelven overgelaten blijven. Op andere plaatsen, waar het getal der kiezers al te beperkt zou zijn en dus vele kuiperijen te verwachten waren, zou het wellicht wenschelijk zijn, dat de Regeering zelve zich de aanwijzing der particuliere assessoren voorbehield.

Zulke inrichtingen hebben vooral ook het voordeel, dat eene aanzienlijke en invloedrijke klasse door belang en de voldoening eener rechtmatige eerzucht nauwer aan ons bestuur verbonden zou worden, en dit wel beter dan door de ouderwetsche en nuttelooze methode van ridderorden uit te deelen, die vaak slechts gunstelingen bevoordeelt, en bij hen die in deze gunsten niet deelen, maar al te zeer afgunst en wrok opwekt.

Ook hier dus valt, in navolging van Singapore en van onze eigene instellingen onder Jan Compagnie, veel te doen en veel te verbeteren.

Wij zouden onze taak, die nu het einde genaderd is, zeer onvolkomen volbracht achten, indien wij niet ten slotte gewaagden van de verandering, die, ten gevolge van de afscheiding van het bestuur der établissementen aan Straat Malakka van Britsch-Indië, plaats zal hebben in de staatkundige verhouding van den Gouverneur van die établissementen tot de Inlandsche bevolkingen in den Oosterschen Archipel. Tot

nog toe was die Gouverneur ondergeschikt aan het Opperbestuur van Britsch-Indië en handelde hij, ten aanzien der diplomatieke aangelegenheden in de Oostersche zeeën, slechts op last van zijne meerderen. Dit bestuur had echter genoeg op het Vasteland van Indië zelf te doen, om zich veel om kuiperijen met ver in den Archipel gelegen vorsten en volken te bekommeren; en dien ten gevolge strekte de bemoeienis van den Gouverneur van Singapore zich zelden buiten den kring van zijn eigen Gouvernement uit.

Wij zagen reeds uit het adres van de bewoners van Singapore, dat zij het Gouvernement beschuldigen van de betrekkingen met de inlandsche vorsten en volken van den Archipel verwaarloosd te hebben, en dat hierdoor de handel en de invloed van het Britsche Gouvernement in die streken benadeeld waren geworden. Het is te verwachten, dat hierin eene verandering zal komen, en dat dus de Engelschen in den Oosterschen Archipel eene vernieuwde activiteit en zucht tot uitbreiding van den handel en het overwicht van Engeland zullen aan den dag leggen. Zelfs in officiëele stukken wordt hiervan gewaagd.

De particulieren in Engeland en te Singapore verbergen het niet, dat ook met opzicht tot deze gewichtige aangelegenheid eene belangrijke verbetering, — zoo noemen zij dit althans, — te verwachten is. Het Londensche traktaat legt in het 3e artikel aan de beide contracteerende partijen de verplichting op, om geene overeenkomsten met inlandsche vorsten te sluiten waarbij rechtstreeks of zijdelings eenige handelsvoorrechten voor de eene partij ten koste van de andere partij bedongen worden. Het bepaalt ook, dat van alle bestaande traktaten met de inandsche vorsten wederkeerig mededeeling gedaan moet worden, en dat zulk eene mededeeling ook voortaan steeds zal plaats hebben met betrekking tot later te sluiten traktaten van denzelfden aard.

Het schijnt dat de Engelsche handel op Sumatra afnemend is. Vele Engelschen schrijven dit toe aan geheime overeenkomsten van ons bestuur met de inlandsche vorsten van dat eiland. Algemeen hoort men daarom spreken van de wenschelijkheid, om de Nederlandsche Regeering hieromtrent tot verantwoording te roepen en van haar de vertooning van alle later gesloten overeenkomsten met inlandsche vorsten te vorderen. Dit zou moeten geschieden met het doel om, ingeval deze overeenkomsten iets hoegenaamd inhielden, dat den Engelschen handel zou kunnen benadeelen, de krachteloosheid van zulke oorkonden te beweren en hiervan aan de inlandsche vorsten, die zulke overeenkomsten onderteekend hadden, onmiddellijk en rechtstreeks kennis te geven.

Voor zooverre echter die traktaten geene ongeldige bepalingen ten nadeele van Engeland inhielden, zouden afschriften moeten worden gezonden aan de overheden in het gouvernement van Straat Malakka,

opdat deze zich met de tekstuitlegging zouden kunnen belasten en de inlandsche handelaren zouden kunnen onderrichten, dat geene betrekkingen of overeenkomsten met het Nederlandsch gezag hen beletten kunnen om met de Engelschen handel te drijven en te verkeeren.

Wat dit alles beteekent, en welke vermeerdering van waakzaamheid dit alles van onze zijde vordert, is vrij duidelijk. Ernstig en dringend vestigen wij daarop de aandacht van onze landgenooten en bestuurders: *Videant consules ne quid detrimenti capiat res publica.*

D. C. Steyn Parvé.

DE VAL DER CONCILIANTE RICHTING,

TREURSPEL IN TWEE BEDRIJVEN, MET EEN VOOR- EN NASPEL.

TWEEDE GEDEELTE.

C. HET TWEEDE BEDRIJF.

Wij nemen thans de pen op om onzen lezers een kort overzicht te geven van het tweede bedrijf en het naspel van het groote politieke schouwtooneel dat in de laatste dagen der maand Juni op het Binnenhof werd opgevoerd.

De geschiedenis, die wij te verhalen hebben, is in menig opzicht treurig. Zij is dat met het oog op de belangen van Indië en ook op sommige personen, die daarbij eene hoofdrol vervulden.

Vóórdat het ontwerp van wet tot uitgifte in erfpacht van gronden in Nederlandsch-Indië, op den 18 Juni jl., in discussie kwam, was er vrees omtrent het lot van dit voor Indië niet onbelangrijke voorstel. In de Tweede Kamer bestond bij de groote meerderheid de wensch om het ontwerp te verbeteren en tot stand te brengen. Maar een onbestemd gevoel van onzekerheid ging daarmede gepaard. Men duchtte nog altijd een of ander struikelblok bij het gemeen overleg tusschen Vertegenwoordiging en Regeering. Men besefte, dat het uiterst moeilijk zou zijn, met den heer Trakranen als minister, deze voordracht tot wet te verheffen; want wie had eenige zekerheid, dat hij niet zelfs de beste poging om het zeer gebrekkig en onduidelijk voorstel in zijne eigene richting te verbeteren zou afwijzen? Men herinnere zich de leemten en gebreken van deze voordracht, zoo juist door den heer van Heukelom in het licht gesteld. Men herinnere zich dat het ontwerp van den heer Trakranen eene wijziging was van dat van zijn voorganger, die zelf weder slechts een fragment uit een aaneengeschakeld geheel had losgerukt, dat door

het gemis van het oorspronkelijk verband iets nevelachtigs had gekregen. Men herinnere zich dat van de achttien artikelen van het ontwerp van den minister Mijer slechts *vier* onveranderd waren gebleven, vier of vijf geheel waren weggevallen en op twee punten ter elfde ure nog weder wijziging aangebracht was. Het ontwerp eischte derhalve verbetering. Men wist dat de heer Trakranen, als wetgever en als redenaar, niet veel vermocht. Bij dat alles had men de overtuiging, dat de reactionaire partij in en buiten het kabinet de wet tot elken prijs wilde doen intrekken. Kan het onder zulke omstandigheden verwondering wekken, dat men de discussie te gemoet ging met de hoop, ja dat men de wet zou kunnen tot stand brengen, maar zonder eenige zekerheid dat dit werkelijk zou gelukken?

En niet zonder reden was men bevreesd. Dat de heer Trakranen, onbewust van de voetangels en klemmen op zijn weg, niet twijfelde dat aan 't einde der baan de zege hem wachtte, nemen wij aan. Maar *de Regeering*, althans sommige harer leden, dacht er anders over. Zoolang 't in hunne macht stond, zouden de woeste gronden in Indië woest blijven. Ontging hun bij het eene artikel de kans om eene botsing uit te lokken, een ander zou daartoe wel gelegenheid geven. Daarvoor was het geringe politieke doorzicht, het gemis van stelsel en vasten wil bij den heer Trakranen den conservatieven borg, terwijl ten overvloede de organen en vrienden van het kabinet zorg droegen om de weinige krachten van den Minister van Koloniën te verlammen, en zijn geringen invloed zelfs nog gedurende de discussiën te ondermijnen.

Mochten sommigen van meening zijn geweest, dat de Regeering toch niet met blindheid kon geslagen zijn; dat het kabinet wel nota zou moeten nemen van de richting, die, blijkens de jongste discussiën, in de vertegenwoordiging bepaaldelijk de meerderheid had; dat het toch voor haar al te ongerijmd zou zijn toe te geven aan den eisch van hen, die zoo blijkbaar ten onrechte beweerd hadden dat de verkiezingen hun de meerderheid hebben bezorgd, en zeker wel uit hun roes ontwaakt zullen zijn nu het blijkt, dat zij in de Tweede Kamer over dertien (zegge 13) stemmen en in de eerste over die van Jonkheer Hartsen kunnen beschikken; de uitkomst heeft doen zien dat zij zich vergisten. Men zou meenen dat de goede trouw van de Regeering zou gevorderd hebben tot dadelijke intrekking van een wetsontwerp over te gaan, dat zij niet wilde. Maar bij den stand der meeningen in den boezem van het kabinet heeft men beter geoordeeld de kans af te wachten, dat het debat zelf de gelegenheid zou bieden den heer Trakranen tot de intrekking te nopen. Hij bezweek voor den aandrang; maar, onhandig als altijd, volbracht hij de manoeuvre bij het verkeerde artikel.

Bij de algemeene beschouwingen, die drie en een halven dag duurden,

werd weder zeer veel tijd besteed aan hetgeen de heer Godefroi de philosophie der koloniale aangelegenheden noemde. Het is een niet te loochenen feit, dat meer en meer weêrzin begint op te wekken, dat ons Parlement bijzonder langdradig is. De debatten, vooral wanneer zij koloniale belangen betreffen, worden hoe langer des te meer gerekt en, laat het ons openhartig erkennen, vervelend. Het »zwarte boek der partijen", het *Bijblad*, neemt van jaar tot jaar in omvang toe. Men kan in onze Kamers maar niet tot de goede gewoonte komen, om van elke partij een of twee leden, die het te behandelen onderwerp meester zijn, tot woordvoerders te kiezen. Men spreekt veel en lang. Maar als een paar sprekers eene zaak behandeld hebben, is zij in den regel uitgeput. Dan komen de verdere redenaars slechts in herhalingen. Bovendien bespreekt men bij de algemeene beschouwingen reeds de onderdeelen, om ze later nog eens *au fond* te behandelen, als zij aan de orde komen. Vele sprekers maken er eene quaestie van amour propre van geen argument, geen sophisme, geene aardigheid of onaardigheid, van hoe gering belang ook, te laten liggen: men repliceert en pleit dikwijls na, zelfs als de zaak reeds letterlijk van alle zijden beschouwd is; men herhaalt wat men zelf heeft gezegd of wat anderen gezegd hebben of zelfs wat een jaar geleden werd gezegd; men voegt daarbij citaten van allerleid aard, ontleend aan vreemde en Nederlandsche auteurs, niet bedenkende dat slechts gemis aan eigen denkbeelden zulk een misbruik kan verklaren; men houdt verhandelingen van zuiver wetenschappelijken, wijsgeerigen, of geheel rechtskundigen aard, uitstekend geschikt om de kolommen van speciale tijdschriften te vullen, en weidt uit over onderwerpen, die niet aan de orde, ja volslagen vreemd daaraan zijn. In één woord men zal moeten erkennen, dat Multatuli niet geheel ongelijk had, toen hij eens schreef, geen lid der Staten-Generaal te willen worden, want »dat hij het van verveling zou uitschreeuwen."

Wij erkennen dat alle partijen zondigen. Maar bij de jongste discussiën hadden onze politieke vrienden in dit opzicht bijna geene schuld. De ministeriëele pers betuigde zelfs hare verbazing over hunne houding en meende aanvankelijk dat zij zich aan het debat onttrokken; zoo gering was in de eerste dagen hun aandeel aan de discussiën.

Wanneer men voorts let op de wijze, waarop amendementen in eene discussie worden geworpen, zonder overleg met anderen of met den betrokken minister, dikwijls om ze later twee, driemalen te wijzigen en ten slotte, als onbruikbaar, in te trekken, dan mag men wel in het belang van ons politiek leven met nadruk bekorting en verbetering der debatten verlangen. Reeds is door de heeren Dullert en Godefroi een voorstel tot herziening van het reglement van orde gedaan. Maar het gebrek ligt slechts ten deele in de gevolgde werkwijze. Er zijn er, die

over alles en bij elke gelegenheid spreken willen. Men vinde iets uit om, des noods door eene parlementaire onbeleefdheid, — de koffiekamer is immers daar — onbescheidenheid te straffen. En men spiegele zich aan den Minister van Binnenlandsche zaken, vroeger een voorbeeld van loquaciteit, die het gezond verstand en de zelfbeheersching heeft betoond het: kent u zelven, te betrachten en zich te corrigeeren.

Wij hebben hier een terrein betreden, waarbij wij verklaren niemand speciaal op het oog te hebben. Maar de zaak is van meer belang dan men vermoedt. Het geldt de waardigheid der vertegenwoordiging en deze is bij den constitutioneelen staatsvorm eene essentieële zaak. In de laatste jaren is de achting voor de Staten-Generaal niet verhoogd. Buiten de Kamers randt men onophoudelijk de personen aan en stelt ministers en vertegenwoordigers ten toon. Het hoofdorgaan van de ministeriëele pers geeft daarvan het voorbeeld. Gevén de personen meer en meer vat op zich, dan werken zij hun in de hand, die onze grondwettige rechten gaarne zouden ondermijnen en er bovenal op uit zijn, ware dit mogelijk, den invloed van de Staten-Generaal op koloniale belangen te verkorten. Daarvoor dient men in tijds te waken. Het kwaad vertoont zich in zijn ergsten vorm bij de bespreking der koloniale belangen, en daarom achten wij een waarschuwend woord juist te dezer plaatse niet overbodig.

De conservatieve partij behandelde, bij de wetsvoordracht omtrent de uitgifte van gronden in erfpacht, het koloniale stelsel alweder in zijn geheelen omvang. Schromelijk was de overdrijving, waaraan de heeren Wintgens en Insinger bovenal, zich daarbij schuldig maakten. Bijna al de oude woordvoerders van de conservatieve richting kwamen later in het vuur, gesteund door enkele »recruten van de lichting van 1866."

De vraag: zal men den Europeeaan in de gelegenheid stellen zijn kapitaal en arbeid te besteden om uitgestrekte wildernissen, waarvan de hoofdbewoners tijgers zijn, op een eiland als Java, dat voor $^4/_5$ gedeelten nog niet geregeld bevolkt en bebouwd is, tot vruchtbaarheid te brengen, gaf aanleiding tot alle mogelijke beschouwingen.

De rechtsvraag werd eerst voorop gezet. Met miskenning van den feitelijken toestand en zelfs van rechtsbeginselen, werd het oude thema weder breed uitgesponnen, dat de staat geen recht heeft gronden op Java in erfpacht uit te geven, want dat de bevolking gezamenlijk op die gronden gebruiksrechten bezit; de souverein mocht alleen belastingen heffen. »Maar de conservatieve politiek, die geen erfpacht wil, duldt huur voor 30 of 40 jaren," voegde de heer van der Hucht, als niet-jurist, den opposanten toe; waar is het verschil? Huur en pacht, was het gereede antwoord, gesteund door een beroep op *alle* rechtsgeleerden, — die al zijn ze het anders nooit eens, op dit eene punt overeenstem-

men! — zijn geen erfpacht. Wat de vroegere regeeringen, conservatief of liberaal, gedaan hadden, lag binnen de grenzen harer bevoegdheid; maar nu ging men *te ver*; de Javaan werd beroofd, gespolieerd, en wij, zijne voogden, vergrepen ons aan rechten, die wij voor den minderjarige moesten bewaken. Romeisch, Oud-Frankisch, Mozaïesch en misschien ook wel Nieuw-Hollandsch recht bewijzen dat alles. Wat zullen wij van dergelijke argumentatie zeggen? Men kan over een abstract rechtsbegrip zeer lang redetwisten, vooral wanneer men dit toepast op een onbeschreven Oostersch gebruik, dat willekeur tot basis heeft en op Java onder verschillende vormen gevonden wordt. Zeer te recht wees de heer Pijnappel echter op deze omstandigheid, dat verhuring van gronden, die de Javaan niet gebruikt, voor 30 of 40 jaren geen verschil hoegenaamd oplevert met uitgifte in erfpacht voor 75 jaren, wanneer in beide gevallen de Staat, de voogd van den Javaan, de huur- of pachtpenningen in *zijn* zak steekt en ze niet voor den onmondige oplegt. Maar van een conservatief standpunt vragen wij: met welk recht roept men het Nederlandsch en Nederlandsch-Indisch Burgerlijk Wetboek, alsmede het Code Civil in, om die op Javaansche toestanden toe te passen? Heeft men niet nog geen twaalf maanden geleden met dezelfde heftigheid betoogd, dat waar van grondrecht op Java sprake is, die wetboeken buiten aanmerking moeten blijven; dat ze in Indië door den inlander niet zouden worden begrepen, en dat ze daar niet vatbaar zijn voor toepassing, ja, dat de toepassing van die beginselen eene sociale revolutie moet te weeg brengen? Beter ware het in het geheel niet hetzij van Oostersch of van Westersch recht te spreken, als men elken vooruitgang in Indië wil tegenhouden en er op uit is het stelsel van exploitatie van den Javaan met hand en tand vast te houden, en liever aan zijne hoofden de willekeurige beschikking over zijn arbeid wil laten, dan hun behoorlijk voor hunne diensten beloonen. Immers men vervalt op die wijze tot de grootste inconsequentie, zooals de heer Fransen van de Putte den heer Wintgens aantoonde, toen hij hem zijne eigene redevoering voorhield, even als ook de heer van der Hucht den heer Rochussen zijne ministeriëele conciliatie-redevoering van December 1860 voor de voeten wierp.

Inconsequentie is, wij zouden haast zeggen, de *adat* der conservatieve partij. Met welk recht de heeren Wintgens, de Brauw en zelfs de heer de Casembroot, den heer Trakanen dan ook hard vielen over de handhaving van het programma van het kabinet, wat deze voordracht betreft, is ons een raadsel. Bij de opkomst van het ministerie — men erkende dat zelf — was men vol vreugde en riep uit: »de toekomst is ons." De heer de Brauw trad als lijkredenaar van de liberale partij op. Hij en al zijne vrienden steunden den minister Mijer, ook nadat hij een conciliant en bijna liberaal programma had gegeven. Mocht de heer

Trakanen zich daarop niet beroepen? Met recht wees hij op dat programma. Hebben de conservatieven dan de verklaringen van den heer Mijer in de Eerste Kamer, op 7 Juni 1866 afgelegd, niet gelezen? Of waren zij van meening, dat dat waren: *verba et voces* of, om eens met den heer van Zinnicq Bergmann te spreken: »zand in de oogen van het gemeen?" Vertrouwden zij er op, dat deze regeering het koloniaal programma niet zou uitvoeren, op grond van de tendenz der reactionaire elementen in het kabinet? Wij begrijpen, dat men den heer Mijer hard valt over zijne houding in Indië en dat zijne vroegere politieke vrienden daardoor teleurgesteld zijn. Maar terecht werd opgemerkt, dat men de quaestie van vertrouwen of wantrouwen niet bij het wetsontwerp tot uitgifte van gronden in erfpacht behoort te stellen, dewijl dit punt een deel was van een programma, dat onder de toejuiching van de conservatieven door het kabinet was ontvouwd. Maar nu wil men dat programma weder niet; het blijkt, dat het eene volkomene waarheid was, toen de heer van Heukelom de echte conservatieven een »inert blok" noemde. Zij willen, dat wat woest is op Java, woest blijve en dat alleen aan suikercontractanten de tonnen gouds kunnen worden weggeschonken.

Hoe moet men anders de verbitterde uitvallen tegen de particuliere industrie opvatten, die vooral »de toerist," zoo als de heer Trakanen hem noemde, zich veroorloofde, gesteund door den Delftschen afgevaardigde? Men stelde den geheelen strijd tegen het dwang- en monopoliestelsel voor als een streven om enkelen te bevoordeelen. Elke phase van dien strijd was slechts eene nieuwe *machine de guerre*; want de Javaan was o! zoo gelukkig! »Er is geen dwang" werd tot tien malen herhaald. Maar ondanks het loffelijke getuigschrift van den heer Rochussen heeft de jeugdige recruut van de oude garde slechts getoond, dat hij met een vooraf opgevat systeem en met postpaarden Java doorrend heeft, zonder de maatschappij te leeren kennen, waarover hij zich vermeet op dien toon een oordeel te vellen, terwijl hij het recht daartoe aan anderen ontzegt. Het *Bijblad* is daar om te bewijzen hetgeen wij zeggen. Wij zijn de eersten om toe te juichen, dat men zich door eigene aanschouwing van Indische toestanden overtuige. Maar wil men een oordeel vellen, dan eischt dit studie en onderzoek. Wie kan Rusland leeren kennen, als men een plaisierreis van een paar maanden door het land doet, bij de gouverneurs der provinciën dineert en zelfs geen degelijk werk over land en volk verkiest te raadplegen? Wij ontkennen, dat men »in 8 à 9, misschien 10 maanden" (*Bijblad* blz. 1217) »alles op Java: de cultures, zoowel gouvernements als particuliere, de publieke werken, de verdedigingswerken, de instellingen van algemeen nut, de scholen, de gevangenissen, de speelbanken, de pandjeshuizen, enz., aan

de kusten en in de binnenlanden, op de gouvernements-, huur- en vorstenlanden" kan leeren kennen. Wie zulk eene reis *à vol d'oiseau* doet in een land, waarvan hij de taal niet verstaat, en dat bij zijne groote uitgestrektheid nog spoorwegen mist, komt terug met eene kennis, zoo onvolledig en oppervlakkig, al bezat hij iets meer dan 't »gewoon menschenverstand," dat de Amsterdamsche afgevaardigde zich toekent, dat hij het *a b c* nog niet heeft leeren spellen, veel min het recht heeft om de kennis van anderen te betwisten, die, al zijn ze niet in Indie geweest, sedert jaren eene levenstaak van de koloniale toestanden gemaakt hebben, en daarbij geene bronnen van kennis en licht hebben verwaarloosd, van welke zijde die ook mochten komen. Wij hechten niet veel aan *Impressions de voyage*. Die van A. Dumas zijn prettig om te lezen; maar wat beteekenen zij? Wij beamen ten volle de uitspraak: »Mijn verblijf en mijn *rondreizen* op Java hebben mij geene kennis gegeven."

Met welk recht kan zulk een reiziger dan een smet werpen op den particulieren industrieel, die in Java's binnenlanden zijne gezondheid en zijn kapitaal waagt om den inlandschen bodem vruchtbaar te maken, al plukt hij ten slotte eenige vruchten van zijne noeste vlijt, al kan hij later in het moederland een huis koopen en goed leven? Omdat de Javaan door hem verdrukt wordt, zegt men. Maar de heer Trakranen wees op het feit, dat hetgeen de heer Insinger als bewijzen van hebzucht van den Europeeaan en van verdrukking van den Javaan aanvoerde juist bestond in hetgeen hij gezien had bij de gouvernements-suikercultuur. Wanneer men dan duizendmaal mocht herhalen: »er is geen dwang, want *ik* heb bij de gedwongen cultures geen dwang gezien," dan bewijst dit alleen hoe vooringenomen men was. Immers de heer Insinger, die de schitterendste lofrede op de gouvernements-cultuur houdt, en ze ook dan zou willen handhaven, als zij verlies gaf, werd door »menschen van de nieuwe richting" gewezen op misbruiken en op bepaalde plaatsen, waar die bestonden; hij ging daar »eenmaal" even heen en vond alleen gelukkige Javanen. Of ik er nu eenmaal of twintigmaal heen ging, zeide hij, dat is hetzelfde. Nu vragen wij: wat beteekent zulk eene getuigenis? Is de reiziger bovendien niet door een Europeesch ambtenaar of inlandsch hoofd vergezeld geweest, toen hij dien enkelen onderzoekingstocht deed? Was hij in staat een woord tot den inlander ie richten? Heeft hij hem ook gevraagd, of het zoo aangenaam is en geenerlei dwang, dat men hem zijn grond ontneemt voor de suikercultuur en verplicht uren en dagen ver te loopen voor den koffiepluk? En zijn de menschen van de »nienwe richting," die hem op misbruiken wezen en zeiden: ga daarheen, niet misschien wel twintigmaal met den inlander zelven in aanraking geweest? Of verdienen

zij daarom reeds geen geloof, omdat zij waren »menschen van de nieuwe richting?"

Neen, is het antwoord, de Javaan is gelukkig, en wat de particuliere industrie tegen het cultuurstelsel aangevoerd heeft, strekte alleen om eigenbelang te bevorderen en den Javaan te kunnen uitplunderen. Men wees daarbij op contracten met de inlandsche hoofden, door »les argumens irrésistibles" verkregen en op de misbruiken bij de indigocultuur in Britsch-Indië. Men trok vervolgens te velde tegen alle particulieren in Indië. De Europeeaan was een roofvogel en alleen als hij in uniform gekleed, dus ambtenaar is, wil hij het welzijn van moederland en koloniën. Maar wie zijn dan de particuliere industrie? Vragen wij gunsten en contracten voor hen? Willen wij de deur voor den een sluiten en voor den ander openen? of willen wij allen, ook hen die nu slechts coupons knippen, zonder zelfs in eenige onderneming of maatschappij in verband met Indië betrokken te zijn, zonder onderscheid toelaten om hun kapitaal en energie aan te wenden, tot ontginning van Java's bodem? Wij willen dat, eenerzijds, omdat het dwangstelsel vicieus is en buiten staat om meer dan eene beperkte ontwikkeling te bevorderen, maar tevens omdat wij het stelsel van exploitatie en willekeur tegenover den inlander onhoudbaar en in strijd met onze roeping achten. Wij willen dat, omdat wij den ambtenaar niet in verzoeking willen brengen door hem te plaatsen tusschen ambtsplicht en cultuurpercenten, maar hem bestuur en contrôle opgedragen willen zien. De taak, die de Staat kan en behoort te vervullen: »bescherming van den inlander tegen willekeur van wie ook," is onmogelijk, als de ambtenaar niet staat tegenover particulieren, maar zijn eigen belang behartigt en zijn promotie verzekert, zoo hij veel koffie en suiker weet te doen produceeren. Met welk recht spreekt men van protectie van het kapitaal en reactie, ter bestrijding van ons stelsel? Dit zijn klinkende woorden en anders niets.

Wat wij niet willen en waartegen wij vooral bij den heer Wintgens hulp en steun verwacht hadden, is het verminken van besluiten en het nemen van andere besluiten, waardoor aan enkele vrienden van het bewind, ten koste van den inlander en van 's lands belang, schatten worden weggeschonken.

Nu zegt de heer Rochussen wel: in 1861 is bevel gegeven de gouvernements-cultures niet uit te breiden. Maar tot 1861 was de conservatieve richting regeeringspartij, en sedert het bestuur van den heer Rochussen in Indië sloopte die partij zelve haar stelsel, als ondragelijk en onhoudbaar. Men moge in opgeblazen couranten-artikelen, met casuïstisch venijn, acte nemen van eene zinsnede van den heer Pierson, aan welke men eene verkeerde toepassing geeft, het verraadt slechts volslagen onkunde op koloniaal terrein, zoo men niet weet, dat sedert 1847 onophoudelijk, en bepaald

door conservatieve regeeringen, telkens gouvernements-cultures, als onhoudbaar, zijn ingetrokken. De liberale regeering van 1863 tot 1866 had beloofd het *status quo* te handhaven, wat de koffie- en suikercultuur betreft. De buitengewoon gunstige oogst van dit jaar doet zien, dat men die cultures onaangeroerd heeft gelaten, in afwachting dat de wetgever zou beslissen. Heeft het tegenwoordige kabinet daarvan niet de vruchten geoogst? Is niet reeds door de interpellatie op 21 Februari gebleken, dat men het batig slot door overmatige uitzending van fondsen naar Indië onnoodig verminderd heeft en dat de »boodschapper van kwade tijdingen" geene reden had om te weeklagen? Dekt men thans niet alle, zelfs in dit jaar buitensporig hooge buitengewone uitgaven, door de baten van Indië, ten gevolge van de gesloopte (!) cultures?

De Javaan is zoo gelukkig, zegt de heer Insinger, dat hij geene belastingen betaalt, dan een eeuwenoud recht op den grond. Hij betaalt slechts een vijfde van zijn product, *zonder dwang*. Indien dit laatste regel moet zijn, antwoordt hem de heer van der Hucht, een »verstokt oudgast," trek dan onmiddelijk de suiker cultuur in. Even onjuist is het beweren, dat de Javaan »evenmin belasting op spijs en drank" betaalt. In geld, niet in product, worden de belastingen op het slachten van vee en de millioenen van de zoutbelasting opgebracht. Toen de heer Insinger op Java was en tot voor drie jaren bestond de vischpacht. De heer Duijmaer van Twist schafte eerst de plaag van de bazarpacht af, tegen verhooging van de zoutbelasting, terwijl men nu een patent voor de visscherij heeft ingevoerd.

Bij het jongste debat is voor 't overige veel gezegd, dat onbeantwoord bleef, En geen wonder. Er zijn redevoeringen gehouden, die geen het minste verband hadden met uitgifte van gronden in erfpacht. Men heeft geargumenteerd, alsof er nog sprake was van een vijf jaren geleden aanhangig ontwerp van wet, om contracten met de hoofden te sluiten, ten einde bebouwde gronden in huur te nemen en overeenkomsten ter bearbeiding daarvan aan te gaan. Maar men had thans slechts te doen met gronden, waar geen of bijna geen bevolking is, en dus ook geene hoofden met wie men contracteeren kan. Men zag tevens geheel voorbij, dat van liberale zijde steeds tegen het contracteeren met de hoofden is gestreden, en daaraan een einde is gemaakt. Het was een beginsel van de conservatieve partij, dat zoodoende is aangerand. Zij wil steeds de macht der hoofden geschraagd hebben; zij noemt het »een Nederlandsch stelsel" die hoofden te gebruiken om de bevolking te exploiteeren, aan wier willekeur zij die dan overlevert. Wel deed zij een campagne mede onder geleende liberale vlag, ten einde den heer Uhlenbeck te bestrijden; maar zij keerde tot haar systeem terug, zoodra zijn opvolger het contracteeren met hoofden onmogelijk maakte. En sedert dien tijd staat

zij haar oud lievelingsdenkbeeld weder voor, maar richt dat, als een onverdiend verwijt, tegen een ontwerp, dat daarmede niets gemeen had.

Er zijn bij dit debat voor het overige stellingen verkondigd, die wij nooit gedacht hadden in de tweede helft der 19e eeuw nog te vernemen. Wij laten evenwel daar, dat men over het leenstelsel der middeneeuwen in Europa de loftrompet steekt. Wij begrijpen dat, wanneer men den tegenwoordigen socialen toestand op Java als een *el dorado* schetst. Maar men moet niet verkondigen, dat het leenstelsel ook nog de verdienste had den landbouw in Europa of elders te ontwikkelen, op grond van het gezag van Guizot. Wij hebben dien Franschen auteur menigmaal gelezen en veroorloven ons nu ook een citaat. Wil men weten, hoe Guizot over het leenstelsel, in verband tot den grondeigendom en de volkswelvaart in Europa spreekt, dan vinden wij dat aldus door hem omschreven: »C'est le principe d'oppression le plus énergique qui se puisse concevoir. C'était cependant un pas fait hors de l'esclavage des anciens. L'esclave ne pouvait rien posséder, n'était pas capable de propriété. Dans les temps dont je parle, la masse de la population n'arrivait pas à la propriété pleine et libre, mais elle parvenait à une propriété plus ou moins imparfaite et précaire, qui fut pour elle un échelon pour monter plus haut." (1) Dat is zijne lofrede.

En hoe is nu de door hem beschreven toestand, wanneer men eene maatschappij, welke op dien trap staat, belet de volgende »échelons" te beklimmen, zoo als in de middeneeuwen onder het leenstelsel in Europa gebeurde en door den tegenwoordigen toestand, dien de conservatieven bestendigen willen, op Java plaats heeft? Welk tafereel schetst hij ons, als resumé, van de intrinsieke waarde van dat stelsel? Men leze de volgende woorden (2): »De cette distribution et de cette nature de la propriété foncière est résulté un fait très-important; c'est que pendant plusieurs siècles elle n'a guère été une source d'accroissement de richesses, ni pour l'Etat ni pour les individus. La plupart des propriétaires de quelque importance ne cultivaient point la terre; elle était pour eux comme un capital dont ils percevaient le revenu sans s'appliquer à l'augmenter et à en acoroître les produits. D'un autre côté, la plupart de ceux qui cultivaient la terre n'étaient pas propriétaires, ou ne l'étaient que d'une façon précaire et incomplète; ils ne demandaient à la terre que de les faire vivre, et non de les enrichir, de les élever. Le travail agricole était presque inconnu des riches, et pour les pauvres ils ne produisaient pas au delà des nécessités de l'existence. De là ce

(1) *Histoire des origines du Gouvernement représentatif en Europe*, Paris 1851. Quinzième leçon. Blz. 207.

(2) Ibidem, blz. 209—210.

continuel appauvrissement des grands propriétaires, qui les forçait de recourir sans cesse à la violence pour conserver leur fortune et leur rang. De là en même temps, cet état stationnaire de la population des campagnes, qui s'est prolongé si tard. La propriété territoriale allait toujours se concentrant, par cela seul que ses produits ne croissaient pas. Aussi n'est-ce point dans les campagnes et dans le travail agricole, mais dans les villes, dans le commerce et l'industrie que se rencontrent les premiers germes de l'accroissement de la richesse publique, et des progrès de la civilisation. L'oisiveté des classes supérieures et la misère des classes inférieures, dans le moyen-âge, provenaient surtout du mode de distribution et de la nature des propriétés territoriales." Het is alsof Guizot van de suiker-contractanten en van den »kleinen man" op Java spreekt.

Indien wij de overdrijving en de onjuiste stellingen wilden in het licht stellen, die bij de discussien zijn ontwikkeld, wij zouden een boekdeel moeten schrijven. Noch de wederlegging van de philosophie van het koloniaal debat, noch die der rechtsgeleerde sophismen zouden ons echter een stap verder brengen tot juister toelichting van de quaestie, want, die ze voorop stelden, waren buiten de quaestie. Zij wilden geene ontginning van woeste gronden en elk middel was hun welkom, dat tot hun doel kon leiden. In hun oog is de Javaan bestemd om onder »het Nederlandsche stelsel" niet verder te komen dan het landvolk in de middeneeuwen, opdat de batige sloten voor Nederland behouden blijven. Die Javanen-vrienden willen hem geen eigendom van zijn grond toekennen, uit vrees dat hij dien zal verkoopen. Maar zij willen evenmin, dat de gronden, die de Javaan woest laat liggen, ontgonnen worden; want dan zou de Javaan, die daar niet woont, verdrukt worden.

De waarheid is, dat men het bestaande stelsel en niets anders wil. Veel rationeeler is dan ook het standpunt van hen, die openhartig daarvoor uitkomen, dan van hen, die uit voorgewende bezorgdheid voor den Javaan en zijne rechten een onjuist beroep op Muntinghe en anderen doen, onder verklaring dat zij eerst voor de voordracht gestemd waren; van hen die, tijdens onderzoek, eensklaps zooveel kennis van Indische toestanden en rechten verkregen hebben, dat zij die in lange citaten voor 's lands vertegenwoordiging uiteenzetten. Gelukkige conservatieven! De een weet alles beter na een toertje, de ander sedert hij eene keer heeft onderzocht; zij weten het beter dan zij, die hun geheel leven in het boekvertrek aan de kennis van Indië hebben gewijd of jaren achtereen in de binnenlanden met den inlander in aanraking waren!

Het staatsbelang, beweerden sommigen, belet de uitgifte in Indië van woeste gronden. Men vreesde, dat de gouvernements-cultures schade zullen lijden, wanneer zich in de nabijheid particuliere ondernemers ves-

tigen. Die vrees werd nog vergroot, toen de heer Keuchenius den 19 Juni in de voordracht een stap nader tot de vernietiging van de gouvernements-cultures zag. Hij stelde de vraag: hoe zal dat wets-ontwerp in toepassing worden gebracht? Zal men terugkeeren tot het stelsel van 1840, om door geheime tegenwerking de particuliere industrie te vernietigen, ten einde ook de gronden in de hand te houden, die in het vervolg voor de gouvernements-cultures noodig kunnen zijn? Of zal men, als deze voordracht wet wordt, daaraan krachtige uitvoering geven? Zoo ja, hoe rijmt dit dan met de verklaringen omtrent krachtige handhaving en uitbreiding van de gouvernements-cultures? Zijn zij houdbaar en bestemd om den inlander gelukkig te maken, hoe kan men dan den concurrent in de hand werken, die aan de ontwikkeling een natuurlijken loop zal laten? Met de eigenaardige scherpheid van dictie, dien afgevaardigde eigen, werden deze stellingen toegelicht. En hij had recht, dergelijke vragen te doen, bij de volslagen onbestemdheid en dubbelzinnigheid van de politiek van het kabinet, waarvan het programma zoo vol nevelen is. Hij had daartoe recht, omdat wij staan tegenover eene politiek, die klein is in middelen en groot in mystificatien. Maar zijne rede deed den voorstanders van het batig slot eene koude rilling over het lichaam gaan. De een na den ander verklaarde de gouvernements-cultures te willen handhaven; men ging »door den wind" en wilde de woeste gronden des noods opofferen.

Wij hebben ons van de nu weder ingetrokken voordracht nooit zulke groote illusien gemaakt. Het was slechts eene eerste en zeer schroomvallige schrede op een weg tot natuurlijke ontwikkeling. In 25 jaren zijn op Java 35,000 bouws gronden verhuurd. Men zegt nu wel: ja, vroeger wilde men die verhuringen niet bevorderen. Maar de heeren Stieltjes en 's Jacob deden terecht opmerken, dat de samenwerking van kapitaal, handen en gronden noodig is om iets uit te richten. Zal men die in zoo ruime mate vinden? Er is op Java nog eene zwervende bevolking buiten den gogol en den menoempang, die naar de woeste gronden zou kunnen worden gelokt. Maar is dit eene zoo lichte taak? Wij gelooven niet dat het zulk een ramp zou zijn, als de heer Wintgens het doet voorkomen, zoo men den stroom, die nu overal elders heentrekt, uit China naar de wildernissen van Java leidde. Maar zal men ook langs dien weg zoo spoedig groote resultaten bereiken? In ieder geval zou zeker nog veel tijds verloopen, voordat de particuliere industrie als mededingster van de gouvernements-cultures zoo krachtig kon optreden, dat de winsten op de koffie verminderden.

Gaat men uit van de stelling, dat alle beschikbare werkkrachten op Java voor dwangcultures moeten gereserveerd blijven, dan nog is uitgifte van gronden in huur of erfpacht niet gevaarlijk. Dan moet men

echter de particuliere nijverheid, zoo als de heer Rochussen wil, naar de woeste Zuidkust verwijzen, onbewoonbaar voor den Europeeaan en alleen geschikt voor de tijgers, die daar huizen. Maar de vraag was zeer juist: zoo wij recht hebben om gronden in Banjoewangie en aan de Zuidkust uit te geven, waarom dan niet aan de Noordkust? Is het niet de zaak onmogelijk maken, als men den erfpachter wil zenden naar totaal onbewoonde streken? Moet men hem niet veeleer aanvankelijk de gelegenheid geven om van de weinig bewoonde naar de nog geheel onbevolkte vlakte voort te dringen? Zal dat kunnen schaden aan de gouvernements-cultures, dan moet de bevolking in massa verhuizen. En hoe kan men dat verwachten van een bevolking die »zoo gelukkig" is? Zoo men de zaak zonder overdrijving nagaat, dan zal men bovendien bevinden, dat op Java uitgestrekte vlakten zijn, waar weinig of geen gouvernements-cultuur bestaat. En is eindelijk, bij de overgroote meerderheid de overtuiging niet levendig en welgevestigd, dat de dwangcultures op den duur geen houdbaar stelsel zijn, en dat men het gerust het toppunt van hardnekkige dwaasheid mag noemen, elke andere ontwikkeling te willen beletten, waardoor men, zelfs ook met uiterst langzame schreden, de baan voor een beter stelsel zou openen? Hebben niet van den Bosch en Baud zelve de dwangcultuur als een expediënt aangemerkt om *veel* producten in *korten* tijd te verkrijgen? Nu eenmaal de goede zijde van de dwangcultuur daarin bestaan heeft, dat de Europeeaan bereid is kapitaal in Java's bodem te steken en de Javaan den rijkdom en de waarde van zijn grond heeft leeren inzien, nu is de tijd gekomen om naar iets beters om te zien. Daarin ligt de waarde van het cultuurstelsel. Door de aandacht op de woeste gronden op Java te vestigen, heeft het reeds veel goeds gedaan. Maar de uitgifte daarvan kan slechts zeer langzaam voortgaan en is slechts een druppel in den emmer van de groote hervorming, die noodig is. Men heeft het evenwel doen voorkomen, alsof uit Europa, Amerika en Azië geheele horden avonturiers gereed stonden om zich naar Java te begeven en om zich daar, niet alleen van de woeste, maar ook van de bebouwde gronden meester te maken, ten einde den Javaan te verdrukken. Zoo redeneerende heeft men het karakter van de voordracht geheel miskend. Hier was sprake van eene ontginning, die tijd, arbeid en kapitaal eischt; want die gronden moet van ruigte ontbloot, van water voorzien en gecultiveerd worden. Hoevelen zijn bereid of in staat om te doen wat daarvoor wordt gevorderd?

Java zal dan ontwoud worden, zeide de heer Rochussen. Krachtig werd dit door den heer Stieltjes wederlegd. Suikervelden en koffietuinen houden veel beter het water tegen, zeide hij terecht, dan boschgrond. Even onjuist was het beweren, van genoemden bestrijder der

voordracht, dat alleen de djatibosschen onder geregeld beheer gebracht zijn. Wij vertrouwen, dat de Indische regeering, voortbouwende op de reeds gelegde grondslagen, die in een opstel in dit tijdschrift onlangs zijn uiteengezet, de exploitatie en het beheer der houtbosschen meer en meer winstgevend zal weten te maken. Al te lang werd, ten nadeele van de schatkist en van den inlander, elke regeling dezer aangelegenheid verwaarloosd; wat thans omtrent uitbesteding en toezicht is verordend, zal eene verbetering en uitbreiding tot stand brengen, die het gevaar der ontwouding zal afwenden. Zeer veel is in dit opzicht nog te doen. Maar het is een hersenschim voor verandering van het klimaat te vreezen, als op de woeste gronden hier en daar een bosch zonder waarde wordt weggeruimd. Die vrees is even overdreven, als de vergelijking der Alpen en Vogesen met de vulkanen in de tropische gewesten, onjuist is.

De algemeene beraadslaging deed intusschen reeds zien, dat de overgroote meerderheid van de Tweede Kamer, voortgesproten uit verkiezingen, die onder zoo groote pressie hadden plaats gehad, wars is van eene politiek van volslagen stilstand. Er moge over andere punten verschil van meening onder de meerderheid bestaan, uitgifte van woeste gronden in erfpacht werd slechts door 13 leden bestreden. Van alle zijden werd betoogd, dat, zoo men den Europeeschen industriëel voor een ruim tijdperk gronden in erfpacht gaf, hij niet langer 15 percent voor het noodige kapitaal zou behoeven te betalen, maar geld tegen 5 of 6 percent zou kunnen krijgen; dat handel en scheepvaart daardoor bevoordeeld zouden worden; dat de inlandsche bevolking daarbij een goed loon zou verdienen, en dat de erfpachtslanden voor haar eene nieuwe wijkplaats zouden worden, dan, maar ook dan alleen, wanneer zij werkelijk in de gouvernements-landen werd verdrukt. Men wees eindelijk op Ceylon, waar 300,000 bouws grond zijn verkocht, die jaarlijks eene waarde van 7 millioen aan koffie produceeren.

Daarom was de wet ook aanbevelenswaard; niet omdat zij een *paratonnerre* voor de gedwongene cultures zou zijn. Ons is ook nu nog deze uitdrukking van den Minister, later door hem zelven »ongelukkig" genoemd, niet duidelijk. Hij wees daarbij op de huurlanden, die nu tusschen de gouvernements-cultures verspreid liggen, en meende, dat die meer schade aan de dwangcultures doen dan men weet. Was het dan zijn voornemen, die huur hier en daar op te zeggen? Wij zouden het bijna vermoeden, op grond van de verklaring, bij art. 1 afgelegd, dat men sommige bepalingen van het ontwerp tot uitgifte van gronden in erfpacht bij ordonnantie op de huurlanden toepasselijk zou moeten verklaren, terwijl hij weigerde iets omtrent dat onderwerp in de wet op te nemen. Wij behoeven ons hierin intusschen niet te verdiepen. De heer Trakranen en zijn voorstel zijn verdwenen.

Wij komen thans tot de phases, die de discussie over de artikelen doorliep. Onze bedoeling is niet een verslag te geven. Wij geven slechts een overzicht, dat den lezer eene juiste voorstelling zal verschaffen van de verschillende tooneelen van dit groote schouwspel. Wij stippen daarbij alleen de marquante scènes aan en laten de bijzaken liggen. De ons toegestane ruimte zou ver worden overschreden, zoo wij alle détails wilden opnoemen.

De discussie over de artikelen van het wetsontwerp werd den 21sten Juni aangevangen.

De heer Rochussen gaf den heer Trakranen in overweging in art. 1, luidende: »De Gouverneur-Generaal is, onverminderd de macht hem verleend bij art. 62 der wet van 2 September 1854 (*Staatsblad* no. 129) bevoegd, gronden op het eiland Java in erfpacht uit te geven," het woord *woeste* in te voegen. Onmiddelijk nam de minister dat over, waarover eene breede discussie ontstond. Van alle zijden werd bij den heer Trakranen aangedrongen om op de overhaast aangebrachte verandering terug te komen. Het woord *woeste* paste niet in de economie der wet, omdat in art. 2 was bepaald, welke gronden *niet* zouden mogen worden uitgegeven. Bracht men de uitdrukking: woeste gronden in de wet, dan diende men daarvan eene omschrijving te geven. Maar dan zou men eene positieve en eene negatieve aanwijzing verkrijgen.

Behalve deze legislatieve tegenstrijdigheid zou men zoodoende in de praktijk weder de bezwaren in het leven hebben geroepen, die in Indië ondervonden zijn, toen men de ordonnantie van 1857 op de verhuring van gronden wilde toepassen. Onze lezers, die eenigermate met dit onderwerp bekend zijn, weten, hoevele bezwaren aan aanvragers in den weg zijn gelegd in verband tot de definitie van het woord *woeste*. Het was een middel voor hen, die de particuliere industrie niet genegen waren, om deze uit hunne nabijheid te weren, op grond dat wel eens in een of ander geval door inlanders van den grond gebruik werd gemaakt, of dat hij behoorde tot het grondgebied van de eene of andere dessa, al maakte deze daarvan geen gebruik, of al kon gerust aangenomen worden dat zij daarvan in eene eeuw geen gebruik zou kunnen maken. Wij begrijpen zeer goed, dat de heer Rochussen, die de wet niet wilde en alle gronden als eigendom van de inlandsche maatschappij wil beschouwd hebben, den verboden kring zoo wijd wilde uitzetten, dat geen grond ter uitgifte overbleef. Maar dit kon de meerderheid der kamer niet toestaan. De heer Trakranen erkende, dat hij te spoedig

deze wijziging had overgenomen, maar wilde er zelf niet op terugkomen; hij liet de beslissing aan de Kamer over, die een amendement, van den heer Thorbecke, met 48 tegen 7, aannam, om het woord »woeste" weder uit het artikel te verwijderen, en daarentegen met 53 tegen 2 stemmeu de woorden »en Madura" in het artikel opnam.

Het belang der stemming over art. 1 was niet te miskennen, want 42 leden tegen 13 verklaarden zich ten gunste van het beginsel der wet: er zullen gronden in Nederlandsch Indië in erfpacht worden uitgegeven.

Daarna kwam onmiddelijk art. 2 in beraadslaging, de omschrijving bevattende der gronden, die voor uitgifte in erfpacht niet vatbaar zouden zijn. Vermits art. 4 in regtstreeksch verband met deze bepalingen stond, werd dat artikel gelijktijdig behandeld. Art. 2 verbood al dadelijk uitgifte van den bebouwden grond, bij de inlandsche bevolking in gemeenschappelijk of individueel bezit, en van gronden, waarvoor een schriftelijk verlof tot ontginning door het Europeesch bestuur zal zijn verleend, overeenkomstig de bepalingen der ordonnantie, bij art. 4 bedoeld. Dit laatste artikel schreef voor, dat vóór het in werking treden dezer wet, dus 1 Januari 1869, het recht der inlanders tot ontginning van gronden door den Gouverneur-Generaal, na een opzettelijk onderzoek, bij ordonnantie zou worden geregeld.

Zeer terecht werd van vele zijden tegen deze bepalingen bezwaren geopperd. Nu zou ook het *recht* van de Javaansche bevolking tot ontginning van den bodem ondergeschikt gemaakt worden aan schriftelijk verlof van het Europeesch bestuur. Maar ten andere werd, tegen een bepaalden termijn, codificatie van het recht van ontginning voorgeschreven, niet alleen op het domein van den staat, maar ook op den onbebouwden grond tot de dessa's behoorende. Wanneer dergelijke ordonnantie tot stand kwam, zou zij allicht het recht van den inlander verkorten; het is onmogelijk daarvoor ééne verordening vast te stellen, omdat het ontginningsrecht voor den ontginner in verschillende streken van Java verschillende gevolgen heeft. Wilde men eene regeling van dit onderwerp maken, dan trad men in de inwendige huishouding van de dessa, in strijd met art. 71 R. R.

Het doel van den wetgever moest alleen zijn: afbakening van het staatsdomein en eene aanwijzing van de richting, waarin de verordening moest worden ontworpen, die aan den inlander, bij ontginning, hetzij dessa's gewijze of individueel, zijne rechten op den ontgonnen grond zou verzekeren; meer niet. Van beperking van dat recht mocht geene sprake zijn. Hieromtrent was men het eens. Dat thans voor den individuëelen ontginner op Java de gevolgen van zijn arbeid niet zijn, wat zij behoorden te wezen, en hij geene zekerheid heeft de vruchten daarvan te plukken

spruit voort uit den tegenwoordigen toestand, en deze kan alleen dan verbeterd worden als men eigendom aan den ontginner individueel toekent. Dit is de krachtigste prikkel tot ontwikkeling van den landbouw. Daarom was ook eene bepaling in de zoogenaamde cultuurwet opgenomen, houdende dat de inlander zijn ontginningsrecht kon doen gelden en hem dan een schriftelijk bewijsstuk werd verstrekt. Maar daarvan was bij dit ontwerp geene sprake.

Een tweede hoogst belangrijk punt was uitsluiting van uitgifte in erfpacht van »gemeene weidegronden." Wat was hieronder te verstaan? De heer Thorbecke sprak den 21sten Juni eene rede uit, waarbij hij voorop zette, dat voor hem de hoofdvraag niet was, welke de gevolgen der wet zouden zijn voor den particulier, die fortuin wenscht te maken, maar welke die gevolgen zouden zijn voor Java en zijne bevolking. Hij vereenzelvigde daarbij den toestand op Java een weinig te veel met dien der Duitsche markegronden. Al hetgeen tot de mark behoorde, mocht niet in erfpacht worden uitgegeven. De eene dessa »grensde aan de andere", meende de spreker. »Op den gemeenen grond", — dus sprak hij, — »wordt niet enkel geweid, *maar ook gesprokkeld;* van daar trekt de inlander wellicht meer andere benoodigdheden; ja, die grond zal soms tot aanbouw van wege de dessa kunnen dienen." Hij wilde liever zien »dat iemand niet ten onrechte zeggen kon, dat de markgronden wat te ver waren uitgestrekt, dat de dessa aan de geheele uitgestrektheid geen behoefte heeft, dan dat men het recht en bezit der gemeente verkortte." In verband hiermede wenschte hij te lezen: »weide- en andere gronden bij de bevolking van eene of meer dessa's in gebruik", of wel, schoon hij dit minder bepaald achtte, gelijk in art. 62 R. R.: »gronden als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen of dessa's behoorende."

De laatste redactie werd door den heer Rochussen toegejuicht, die zich over de gehoudene rede verheugde, constateerende, »dat het niet altijd het geval was, dat zijne beschouwingen zich zoo nauw aansloten" aan die van den heer Thorbecke.

Deze had tevens opgaven omtrent het getal dessa's en der nieuw ontgonnen gronden gevraagd. De heer Stieltjes merkte terecht op, dat daarvoor de gegevens ontbreken. De grenzen der dessa zijn veelal alleen door de aanwijzingen der inlanders uit te maken. De heer van Deventer heeft ons doen zien, dat de Nederlandsche regeering, ten behoeve van de dwangcultures, dien stand van zaken in de hand heeft gewerkt, omdat men naar willekeur over den grond beschikt heeft en zelfs de eigendomsbewijzen vernietigde, waar ze aanwezig waren.

Den volgenden morgen stond de heer Thorbecke op en antwoordde den heer Rochussen, dat het verschil tusschen hen was als dat van

»iemand die eene zaak niet wil en een ander, die haar wil." Hij wilde nu de uitgifte in erfpacht niet buitensluiten, als »bij voorbeeld, sommige ingezetenen, misschien op palen afstands buiten den dessagrond, gewoon zijn hout of andere benoodigdheden te gaan halen." »Mij dunkt," — voegde hij daarbij, — »dat dit recht zoo onbestemd is, dat men daardoor het in cultuur brengen van woeste gronden niet licht moet laten beperken." Op grond van een en ander stelde hij amendementen voor, die, in den loop der discussie nog gewijzigd, ten slotte strekten om litt. *b.* en *c.* van art. 2 te lezen: »gronden, waarop het recht der inlanders tot ontginning, volgens art. 4, in werking gebracht is," en »gronden, als gemeene weiden of uit eenigen anderen hoofde, tot de dorpen of dessa's behoorende."

In onmiddelijk verband hiermede werd art. 4, door den heer Thorbecke, ingevolge de aanwijzing van den heer Godefroi, aldus geredigeerd:

»Vóór het in werking treden dezer wet wordt door den Gouverneur-Generaal bij ordonnantie bepaald, uit welk *feit* eene door inlanders aangevangen ontginning van gronden, niet begrepen onder lit. *c.* van art. 2, geacht moet worden te blijken."

Zeer opmerkelijk was de discussie, die zich nu ontspon en die den geheelen dag duurde.

Men stond hier op een zeer moeilijk terrein: het grondrecht van dessa's en individuen. Wanneer men zich het tournooi der heeren juristen voor den geest brengt, dat een jaar te voren had plaats gehad, dan gevoelt men dat in dit gedeelte der wet het groote struikelblok was gelegen en dat men alle moeilijkheden schier als overwonnen kon beschouwen, zoo hier een goede regeling tet stand werd gebracht. De heer Fransen van de Putte had den Minister daarom reeds bij de algemeene beschouwingen den welgemeenden raad gegeven, de artt. 2, 3 en 4 uit zijn voorstel te lichten, omdat ze, zoo als zij waren voorgedragen, daarin niet pasten, en liever aan den Gouverneur-Generaal, na onderzoek, de aanwijzing der gronden over te laten, niet vatbaar om in erfpacht te worden uitgegeven. Hij meende toch dat men alleen in Indie de daartoe vereischte kennis kon erlangen, en hier te lande, waar men van locale toestanden en behoeften onkundig was, aan eene juiste regeling der zaak niet valt te denken. De wet zou overigens toch waarborgen genoeg tegen elke verkeerde interpretatie of krenking van rechten hebben opgeleverd.

De heeren Pijnappel en Godefroi waren van meening, dat de heer Thorbecke den 21sten eene strekking aan zijne voordracht had gegeven, waarbij het recht van ontginning der inlanders »zoo uitgestrekt werd erkend, dat voor uitgifte in erfpacht geene plaats meer overbleef." Dan kon men dit ontwerp »wel weder in de portefeuille steken." Ook de heer Trakranen waarschuwde, »dat niet door te algemeen gestelde be-

palingen het recht van uitgifte van woeste gronden zou worden vernietigd." De voorsteller van de amendementen meende verkeerd verstaan te zijn; hetgeen hij gezegd had, beteekende steeds hetzelfde en was ook in de sectiën reeds door hem ontwikkeld. Het kwam aan op den geest der amendementen. Dat begreep de overgroote meerderheid ook, want tal van leden ondersteunden de wijzigingen; alleen door hen, die de wet niet wilden, werden ze den tweeden dag bestreden.

Maar nu ontstond een uitvoerig debat over de beteekenis van het grondrecht van den Javaan en de uit ontginning voortspruitende gevolgen en rechten, alsmede over de meest geschikte wijze om te formuleeren, wat het staatsdomein zou zijn en hoe de inlander boven en behalve hetgeen aan dessa's of individuën behoorde en van uitgifte in erfpacht uitgesloten behoorde te worden, ook op het staatsdomein recht zou kunnen verkrijgen. De heer Keuchenius toonde daarbij op nieuw aan, welke moeilijkheid in Indië in de praktijk was ontstaan uit eene irrationeele toepassing van de bewoordingen van art. 62 R. R.. die de heer Thorbecke in zijn amendement had overgenomen. De woorden »gronden aan de dessa als gemeene weide *of uit eenigen anderen hoofde* behoorende" moesten ook nu weder in gezonden zin worden uitgelegd; want zoo men één stap verder ging dan noodig was, om de rechten van den inlander te handhaven, bleef er geen grond over om in huur of in erfpacht af te staan. Door voorbeelden staafde hij, hoe willekeurig met verhuur van gronden werd te werk gegaan. Daarom wilde hij liever den waarborg zien in art. 3, waarbij schadeloosstelling werd toegezegd aan de inlandsche bevolking voor gronden, bij haar niet in geregeld gebruik, maar waarop zij rechten kon doen gelden. Hij wees op het feit, dat in 1856 de heer Duijmaer van Twist eene authentieke interpretatie noodig had geacht, ten einde verhuring van gronden mogelijk te maken; want somtijds beweerden men, dat de dessa recht had op alle gronden tot op de toppen der bergen. Thans geldt in Indië voor verhuringen die explicatie, op officieele wijze afgekondigd in het *Bijblad* op het *Staatsblad* no. 377, van 1856, waarbij bepaald werd: »Het is dus niet genoeg om het uitgeven in huur van gronden te beletten, dat die *behooren* tot het grondgebied van de dessa's, maar de dessa's moeten van die gronden *ook eenig gebruik maken*, hetzij als gemeene weide, hetzij tot eenig ander doel." Hij stelde de vraag aan den Minister en verlangde daarop een bepaald antwoord: moet uw ontwerp ook in dien zin worden toegepast?

De heer Trakranen vereenigde zich daarmede. Telkens en telkens weder poogde de heer Rochussen, ook den volgenden dag, den heer Trakranen te bewegen op die verklaring terug te komen. Hiertoe was de Minister echter niet genegen. Wel maakte de heer Thorbecke de reserve, dat de explicatie niet moest gelden voor den dessagrond, geënclaveerd tus-

schen hetgeen hij zich als het marktgebied voorstelde; maar de heer Trakranen verklaarde zich alleen in den geest van de explicatie, en in verband daarmede, met de amendementen op art. 2 te vereenigen. Het was op dien grond, dat de heer Keuchenius aan de redactie van het ontwerp de voorkeur gaf, doch welk voorstel om die te herstellen, met 53 tegen 4 stemmen, verworpen werd.

De pogingen bij herhaling door de heeren Rochussen en van Nispen aangewend, om zich van de rede van den heer Thorbecke van den 21sten te bedienen, om den heer Trakranen met zich zelven in tegenspraak te brengen, bleven ditmaal zonder het gewenschte gevolg, en de overgroote meerderheid vereenigde zich met die uitlegging van art. 62 R. R., waardoor uitgifte in erfpacht althans mogelijk werd gemaakt.

De heer Trakranen had zich echter aanvankelijk niet in het debat over de artt. 2 en 4 gemengd. Toen hij in eene late periode van de discussie opstond, vond hij bezwaar in de wijziging van art. 4. Hij wilde zelfs dat eerst over art. 4 beslist werd, alvorens hij zich over de amendementen op art. 2 verklaarde. Hij voegde daarbij, dat hij van de nieuwe redactie van art. 4 vreesde »dat wellicht eene verkorting van de rechten van den Javaan daarvan het gevolg zou kunnen zijn." Die meening werd door geen enkel woord, veel min een argument gemotiveerd. Van daar dat aan alle zijden de heer Trakranen werd uitgenoodigd de gronden daarvoor op te geven; maar met geen enkel woord vinden wij die in het *Bijblad* vermeld.

De heer Keuchenius stelde daarom voor in art. 2 te lezen: »Gronden waarvan het naar regels, bij algemeene verordening te stellen, overtuigend blijkt, dat met de ontginning door de inlandsche bevolking een aanvang gemaakt is." Hierdoor zou art. 4 vervallen.

Maar de Kamer vereenigde zich met art. 4, zooals de heer Thorbecke dit ten slotte had geredigeerd met 44 stemmen tegen 13, — het getal van de hardnekkige bestrijders aller uitgifte in erfpacht, zoodat andere amendementen vervielen. Daar nu de Minister, zonder eenig motief aan te geven, zich tegen die redactie verzet had, vreesden enkele leden dat thans de intrekking van het ontwerp zou volgen. De heer Trakranen stond thans op om te verklaren, — dat hij »niettemin" de amendementen op art. 2 in dien geest overnam.

De heer Keuchenius had nog voorgesteld de woorden: »gouvernements-koffietuinen" te vervangen door: »koffietuinen, op hoog gezag aangelegd," overeenkomstig de oorspronkelijke redactie, opdat het vraagstuk, wie eigenaar van alle koffieaanplantingen is, niet zou worden geprejudicieerd. De heer Trakranen handhaafde zijne redactie, omdat deze geen twijfel toeliet, en de Kamer verwierp het amendement met 32 tegen 25 stemmen. Over art. 2, zooals dat nu was gewijzigd en met eenige ver-

dere verbeteringen van redactie, had zelfs geene eindstemming plaats. Men meende een grooten stap verder te zijn gekomen en begon moed te vattan. De reactie daarentegen scheen moedeloos te worden.

Art. 3 werd door den heer Trakranen ingetrokken, op grond dat nu geene sprake kon zijn van het verleenen van schadeloosstelling voor gronden, den inlander behoorende. Deze waren nu, door de beslissing der Kamer, van uitgifte in erfpacht uitgesloten. Maar nu bleef eene andere quaestie open. Er kunnen gronden zijn, niet vallende binnen den kring van hetgeen aan de dessa of het individu op Java behoort, waarop gebruiksrechten bestaan. De heer Fransen van de Putte stelde dus een nieuw artikel voor, strekkende om die rechten bij uitgifte in erfpacht te doen eerbiedigen of schadeloosstelling te doen uitkeeren. Hij zeide dat de bevolking zelfs nog zekere gebruiksrechten uitoefende op gronden, thans in huur uitgegeven, bijv. om bamboe te snijden of wildhout te kappen. De heer Rochussen noemde dit »een gering en onbestemd recht," en verklaarde zich daarom tegen dit artikel. De heer Thorbecke meende, dat men voor rechten, door hem met het steken van plaggen gelijk gesteld, geene vergoeding kon bepalen. Wij erkennen dat de hoegrootheid der schadeloosstelling in zoodanig geval te verleenen, moeilijk te bepalen is. Maar wij schrijven de verwerping van dit voorstel met 31 tegen 26 stemmen eer toe aan het verlangen, dat sommigen bezielde, om den kring der uittegeven gronden zoo nauw mogelijk te beperken, dan aan goede redenen. De argumentatie van den heer Trakranen, dat, als de bevolking door het kappen van sadingboomen, die zij voor tabaksloodsen te gelde maakt, of door gaga-cultuur of op eenige andere wijze voordeelen trekt uit geheel woeste streken, »waarop zij geenerlei recht heeft," dit de regeering niet kan beletten over die gronden, ook zonder vergoeding, op eene andere wijze te beschikken, geven wij toe wat de premisse betreft; zij pleitte echter voor het nieuwe artikel, want eene schadevergoeding aan wie kon aantoonen bij uitgifte in erfpacht benadeeld te zijn, is billijk. In elk geval moest hij, die schadevergoeding eischte, kunnen aantoonen werkelijk schade te hebben geleden.

Zoo ging de discussie tot den 25sten Juni kalm en bedaard voort. De mail, die dien dag vertrok, heeft ongetwijfeld in Indië de bedriegelijke hoop doen ontstaan, dat de wet tot stand zou komen. Er waren nog enkele artikelen, bijv. die, waarin van heerediensten sprake was, die tot bezwaar aanleiding konden geven; maar men vleide zich die te boven te zullen komen. De heer Trakranen scheen meer en meer de wet te willen. Hij liet althans de zaken haren loop.

Zelfs bestreed hij het voorstel van den heer Pijnappel, om de uitgifte in erfpacht tot »hoogstens" 75 jaren te bepalen, een uiterst irrationeel en echt conciliant, dus onpractisch, voorstel, waardoor het van het *bon*

plaisir der regeering zou afhangen aan dezen ondernemer een termijn van 20, aan den ander een van 50 of 60 jaren toe te staan. Alweder stonden bij de stemming, waarbij dit amendement verworpen werd, 45 leden tegenover 13.

Art. 6 werd uitgesteld, omdat bij art. 7 beslist moest worden *wie* ter mededinging naar de uit te geven perceelen zou worden toegelaten.

Reeds bij de algemeene beschouwingen was van vele zijden de uitsluiting van den inlander van de mededinging bestreden. Er waren er ook, die den vreemden oosterling wilden weren; voorts waren er enkele leden, die vennootschappen niet ter mededinging wilden toelaten. De heer Trakranen wilde toelaten: Europeeanen en daarmede gelijkgestelden, met uitzondering van Christen-inlanders; vennootschappen, gevestigd in Nederland of in Indië, en vreemde oosterlingen, alleen wanneer de Gouverneur-Generaal dit oorbaar achtte.

De heer W. van Goltstein verlangde uitsluiting van vennootschappen en toelating van den inlander, en stelde in dien geest een amendement voor.

De heer Wintgens wilde bij uitsluiting aan Nederlanders en inlanders gronden in erfpacht geven, maar trok later zijn amendement weder in. Zijn doel was een kruistocht tegen den vreemden oosterling en vooral tegen den Chinees te voeren. Hij opende den strijd met eene philippica, waarin hij een geduchte phalanx van vreemde auteuren te hulp riep, om de gebreken in het karakter van de bewoners van het Hemelsche Rijk in het licht te stellen, en zich op nieuw in algemeene beschouwingen buiten de orde verdiepte. Wij zullen de gronden, voor en tegen de mededinging der Chineezen ingebracht, niet herhalen. Wij constateeren alleen, dat sommigen van hen, die den inlander op Java in bescherming nemen, den man wilden uitsluiten, wiens voorvaderen sedert eene eeuw of langer misschien in onze bezittingen gevestigd zijn en die van een vreemden vader en eene inlandsche moeder afkomstig, geen ander vaderland dan Nederlandsch Indië kent. In een opstel in dit *Tijdschrift*, dat ook bij de discussie is aangehaald, is de quaestie omtrent de vreemde oosterlingen op voldoende wijze uiteengezet. Geen nieuw argument is tegen onze zienswijze aangevoerd en de Tweede Kamer heeft zich met bijna eenparige stemmen met onze denkbeelden vereenigd. De heer Trakranen, die van meening scheen, dat de Gouverneur-Generaal nog steeds met alle vreemde oosterlingen naar goedvinden kan handelen, kende blijkbaar de bestaande traktaten niet.

Intusschen werd een derde amendement door den heer Fransen van de Putte voorgesteld. Hij deed uitkomen dat, in verband met het Reg. Regl., zijne redactie de eigenlijke bedoeling van de regeering teruggaf. Er kon immers geene sprake van zijn, vreemdelingen, niet in Nederland

of in Indië gevestigd, ter mededinging toe te laten. In dat geval zouden zeker de bezwaren, door de heeren Rochussen en van Nispen zoo sterk aangedrongen, dat men in moeilijkheden met vreemde gouvernementen zou kunnen komen, eenigen grond hebben. Wie Nederlander of ingezetene van Nederlandsch Indië is, moet zich aan de wetten van den Staat onderwerpen. Ernstig had de heer Trakanen ook reeds de overdreven bezorgdheid van sommigen bestreden, alsof vreemdelingen, in Indië gevestigd, gevaarlijk zijn voor ons gezag. Hij wees op het groot getal Europeeanen niet-Nederlanders, in Indië gevestigd, en op de vele diensten, door hen aan den Staat bewezen. Terecht vroeg hij: »zoo gij den ingezetenen van Nederlandsch Indië zoozeer vreest, die niet in Nederland geboren is, pleit dit voor de energie en den ondernemingsgeest van onze landgenooten?" Maar de redactie van de regeering was niet juist; zij sprak van *Europeeanen*. Daarom wilde de heer Fransen van de Putte lezen:

»Als erfpachters worden toegelaten; »Nederlanders, ingezetenen van Nederlandsch-Indië;

»Vennootschappen van koophandel, gevestigd in Nederland of in Nederlandsch-Indië."

De heer Thorbecke zag daarin een minder cosmopolitisch karakter. Hij sprak ter gunste van Europeeanen, niet-Nederlanders, in het Moederland gevestigd, en meende, dat zoo alle ingezetenen van Indië ter mededinging werden toegelaten, dat ook het geval moest zijn met de ingezetenen van Nederland. De heer Fransen van de Putte wijzigde zijn amendement den 26sten in dien zin. Wij meenen, dat dit ten onrechte geschiedde. De vreemdeling, die ingezeten van Nederland is, wellicht sedert lang, kan Nederlander worden door naturalisatie aan te vragen. Maar, zegt men, hij kan redenen hebben om geene naturalisatie te verlangen; in dat geval, antwoorden wij, kunnen dezelfde redenen die hem nopen om eene vreemde nationaliteit te willen behouden, wellicht evenzeer voor ons een grond opleveren, om zulke voorrechten aan die personen te ontzeggen; want alleen door hun verblijf in Nederland zijn zij niet onderworpen aan alle verplichtingen, die op ingezetenen van Nederlandsch Indië kunnen worden gelegd en zij zijn evenmin Nederlanders.

Intusschen werd over dit punt weinig strijd gevoerd. Evenmin kan de strijd ernstig geacht worden, die de heer W. van Goltstein tegen de toelating van vennootschappen opende. Indien men het doel der wet bereikt wilde hebben, namelijk het verkrijgen van kapitaal tot ontginning, dan moest men vennootschappen niet uitsluiten. Gij wilt één Nederlander toelaten, vroeg de heer van der Linden, — toen de heer v. G. zijn amendement, wat den vorm betreft, met dat van den heer Fransen van de Putte in overeenkomst had gebracht, — maar tien Nederlanders te zamen uitslui-

ten. De uitsluiting van genootschappen zou alleen het verkrijgen van kapitaal bemoeilijkt en den rentestandaard verhoogd hebben; want weinige individu's bezitten zooveel, dat zij de ontginning met eigene middelen kunnen ondernemen.

Maar de groote vraag was: zal de inlander worden toegelaten? In de Tweede Kamer bestond daarover geenerlei verschil van gevoelen. Allen verlangden dat. De uitsluiting was hard, onstaatkundig en onraadzaam. Zelfs de heer Rochussen, die den 26sten verklaarde: »ik ben en blijf tegen eene erfpachtswet, wanneer de Javaan uitgesloten wordt, en evenzeer, wanneer hij toegelaten wordt," bestreed krachtig het beweren van den heer Trakranen, dat de Javaan in *zijn* ontginningsrecht een hooger recht bezat. De voorsteller van het amendement wees op de cultuur- en heerediensten, aan dat inlandsch ontginningsrecht verbonden. Talrijke voorbeelden bestaan bovendien, dat de inlander groote stukken grond in cultuur heeft gebracht of wel beheert. Het argument, dat de Javaan geen kapitaal bezit, is onjuist door zijne algemeenheid. Tegenwoordig wordt bij aanbesteding voor transporten, die duizende guldens voorschot eischen, menig Javaan contractant. En de tijd kan komen, zeide ook de heer Stieltjes, dat de kleine man stukjes grond in erfpacht neemt.

De heer Trakranen hield zijne redactie van art. 7 evenwel vol en bestreed de toelating van inlanders. Hij sprak den 27sten: »Al hetgeen hier gezegd is geworden ten aanzien van het wenschelijke van gronden in erfpacht aan de inlanders uit te geven, heeft naar mijne opvatting eene strekking die ik niet vereenigbaar acht met de oekonomie van de wet, zoo als zij thans door de Regeering is voorgedragen, *en ik moet verklaren dat ik althans zeer groot bezwaar zou moeten maken om aan deze wet uitvoering te geven, als die bevoegdheid van den inlander daarin werd opgenomen.*"

Te vergeefs sommeerde men den heer Trakranen van alle zijden om in plaats van een dreigement een argument op te geven. Hij beweerde, dat men de hoofden niet zou kunnen uitsluiten, zoo men den kleinen man toeliet. Maar, werd geantwoord, de hoofden zijn in dienst van het gouvernement; zij genieten bezoldiging; hun is verboden en kan op nieuw verboden worden mede te dingen. Is er intusschen één grond om een bloedverwant van een inlandschen groote of hoofd uit te sluiten? Ja, was het antwoord, want zij oefenen macht op de bevolking uit; mij is dat wel eens gebleken; zij zullen den Javaan knevelen. Nu is ons de kennis van den heer Trakranen te weinig gebleken om op dergelijke verzekering af te gaan. De heer Fransen van de Putte beriep zich daartegen op alle deskundigen. Wij kunnen voorbeelden aanhalen, dat ontslagen hoofden geenerlei macht meer bezaten, zelfs in de landstreek, waar zij

onbeperkt gezag hadden uitgeoefend, ja, dat zij voor hun brood moesten arbeiden. En men vergete het niet: het geldt hier ontginning van woeste gronden, waarheen men eene bevolking moet lokken. Wat zou een inlandsche groote daar vermogen? Heerediensten kan hij niet vorderen. Ons gezag steunt hem niet om eischen te doen. Hij is particulier. Zou hij daar de opgezetenen kunnen verdrukken, terwijl de heer Trakranen een paar dagen te voren volhield, dat de beste contrôle tegen knevelarij bestond in de klachten, die de bevolking wel degelijk tegen hare wettige hoofden zou inbrengen, zoo hare rechten gekrenkt werden, en dat men op dien grond de thans bestaande onbeperkte willekeurige beschikking over de krachten der bevolking kan inkrimpen? De geheele argumentatie is ons op dit oogenblik nog onverklaarbaar. Meer zullen wij er niet over zeggen.

Van alle zijden kwam men tegen de bedreiging van den heer Trakranen op, die hij op eene vraag aan den heer Godefroi herhaalde. Is dat nu de warmte, waarmede gij deze wet zoudt verdedigen? vroeg de heer Dumarchie van Voorthuijsen. Weet gij dan niet, sprak de heer Keuchenius, dat reeds in het reglement van 1836 erfpachtsrecht van den inlander erkend werd op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanok? Uw doel is blijkbaar om over den inlander nu en in de toekomst, even als over zijn grond, naar willekeur te beschikken, liet hij er op volgen.

Gij twist over woorden; geef gerust toe, sprak de heer 's Jacob; de inlander zal geene gronden in erfpacht nemen; daarvan is in langen tijd voor den kleinen man niets te wachten en omtrent de hoofden bestaan ambtelijke voorschriften. Niets mocht baten. Noch gemoedelijke toespraak, noch conciliante taal, noch de ernstige woorden: zoo gij *nu* deze wet intrekt, »zal niemand dupe zijn," de regeering overwege of zij dat met hare waardigheid en verantwoordelijkheid kan overeenbrengen. Even als het in den regel met zwakke menschen het geval is, zien zij stijfhoofdigheid voor wilskracht aan. De heer Trakranen hield vol.

Toen gaf de heer Thorbecke den raad het amendement aan te nemen en dan art. 7 te verwerpen. Die raad kon geen bijval vinden. Verschillende bezwaren rezen daartegen op. Vooreerst zou men een hoofdelement van de geheele wet ter regeling aan den Gouverneur-Generaal moeten overlaten. Wel is waar werd beweerd, dat hij geene regeling zou durven maken in strijd met de eenparige meening der vertegenwoordiging; maar welke waarborg bestaat daartegen? Men zou dus eene rijke bron van conflicten in de toekomst openen. Heeft de Tweede Kamer ooit kunnen denken aan de ordonnantiën en besluiten, die door de heeren Mijer en Trakranen zijn uitgevaardigd? Maar aan de andere zijde zou een niet onaanzienlijk getal leden bij de eindstemming de conservatieve partij versterkt hebben, omdat zij bepaald de uitsluiting van den Javaan

bestreden. Zoo zou de wet wellicht ook gevallen zijn. Bovendien stellen wij de vraag: nu heeft de regeering de wet op artikel 7 ingetrokken; zou zij niet, ware de raad van den heer Thorbecke gevolgd, naar alle menschelijke berekening, een nieuw struikelblok gevonden hebben?

Maar er was nog een bezwaar van ernstiger aard. Mocht de Tweede Kamer aldus hare overtuiging over boord werpen? Waartoe is haar het recht van amendement gegeven? Om daarvan eerst gebruik te maken, bij wijze van manifestatie, en dan haar eigen werk te vernietigen? Of is het recht van amendement, de bevoegdheid, welke de vertegenwoordiging in staat stelt hare taak als tak der wetgevende macht bij het tot stand brengen der wet te vervullen? Dus het recht om te verbeteren en wetten aannemelijk te maken. Strookt daarmede de raad van den heer Thorbecke? Werd de hoofdgedachte van het ontwerp door het amendement aangerand? In geen opzicht. Uitgifte van gronden in erfpacht was de hoofdzaak. En mag het constitutioneel worden genoemd, wanneer eene regeering op de nu gevolgde wijze, na eene eenparige uitspraak van de Tweede Kamer, op dergelijk punt, eene wet intrekt?

Zoo iets was onmogelijk te verwachten. Het amendement van den heer Fransen van de Putte werd immers met 59 tegen 4 stemmen aangenomen. Die 4 leden bestreden toelating der vennootschappen; anders ware eenparigheid verkregen.

Het artikel werd, aldus gewijzigd, door 39 tegen 24 stemmen goedgekeurd. Een gedeelte der liberalen voegde zich bij het 13 tal.

Het lot der wet was beslist. De voorzitter verdaagde de debatten. Den volgenden dag kwam een aan hem gerichte brief in van den volgenden inhoud:

's Gravenhage, 27 Juni 1867.

»'s Konings machtiging ontvangen hebbende de wet »tot regeling der uitgifte in erfpacht van gronden in Nederlandsch Indië" in te trekken, heb ik de eer UWEd. gestrenge daarvan bij deze kennis te geven, met verzoek om de overige bij de Kamer aan de orde gestelde ontwerpen van wet, het koloniaal beheer betreffende, voor 's hands niet in behandeling te brengen.

»De Minister van Koloniën,
»TRAKRANEN."

De gordijn viel over het tweede bedrijf; een nieuw tijdperk van volslagen onzekerheid brak aan, ten koste van de belangen van Indië.

D. HET NASPEL.

Maar het stuk was nog niet afgespeeld.

Den middag van den 26sten was een ministerraad gehouden en het gerucht liep weldra, dat de heer Trakranen zijn ontslag aan den Koning had verzocht.

Wat nu? was de vraag.

Sommigen betreuren nog steeds het gebeurde. Ook wij betreuren de gebeurtenissen, in het belang van Indië en voor de eer van de regeering. Er is toch weder hoog spel gedreven.

Maar het is niet genoeg dat men betreurt. Men moet ook aantoonen, dat er mogelijkheid bestond het gebeurde te verhoeden. Men had ja, den inlander kunnen uitsluiten. Maar dan? Was men daardoor een stap verder gekomen? De conservatieve partij heeft van de zaak eene »machine de guerre" gemaakt en de liberalen hebben dat spel bevorderd, zegt men. Indien de voorstellers der amendementen waren terug gedeinsd of art. 7 verworpen ware, was dan de wet gered? Was er niet nog zoo menig artikel, dat een gereed voorwendsel had kunnen opleveren, om de wet in te trekken, nu men dit wilde? Wie een hond wil slaan, vindt wel een stok. Men bewijze eerst, dat de bedoeling van deze regeering was *fair play* te spelen en dat met den heer Trakranen gemeen overleg mogelijk was, alvorens verder over dit thema door te slaan.

Bovendien men zal toch niet willen, dat de Tweede Kamer het onduidelijk geredigeerde ontwerp, om botsingen onmogelijk te maken, eenvoudig had afgehamerd. En was men na de houding van den heer Trakranen, bij de behandeling van de artt. 2 en 4, niet gerechtigd tot de meening dat de regeering verstandig genoeg zou zijn om niet toe te geven aan de kleine partij, die de wet niet wilde, en dat de Tweede Kamer hare taak zou kunnen vervullen? Kan men het billijkerwijs aan de aannemers van art. 7 wijten, dat die verwachting niet is vervuld?

De onzekerheid intusschen, die nu heerschte, kon en mocht niet blijven bestaan. Zou het kabinet thans pogen in den geest der dertien te regeeren? Wat had Indië te verwachten? Gold het alleen eene persoonsverwisseling? Hield het Kabinet vast aan zijn programma? Om die vragen te stellen, vroeg de heer Fransen van de Putte den 28sten verlof eene interpellatie tot de Regeering te richten, omtrent het beleid der koloniale aangelegenheden. De Tweede Kamer stond toch op het punt uiteen te gaan, hoogst waarschijnlijk om in deze zitting niet weder bijeen te komen.

Die interpellatie had den 2den Juli plaats. De interpellant vroeg in de eerste plaats: »hebben de Ministers of één of meer hunner hun ontslag verzocht, of zijn zij van voornemen dat te doen?"

De tijdelijke voorzitter van den ministerraad, graaf Schimmelpenninck,

minister van finantiën, antwoordde: »De heer Trakranen heeft verklaard de verantwoordelijkheid der erfpachtswet niet op zich te willen nemen en tevens zijn ontslag gevraagd. De regeering heeft natuurlijk in dit geheel zelfstandige voornemen van den Minister en in het mede geheel *zelfstandig* door hem genomen besluit moeten berusten."

De interpellant onthield zich van eenig oordeel en nam dat feit aan. Maar is de vertegenwoordiging in haar geheel daartoe gerechtigd? De Regeering kon den heer Trakranen niet beletten weg te loopen en zelfs het bij de Tweede Kamer aanhangige en zeer urgente wets-ontwerp tot verhooging der Indische begrooting, om nog in dit jaar de telegrafische gemeenschap met Singapore te bevorderen, in den steek te laten, ofschoon het een vreemde houding heeft, wanneer hij toch eene week later in de Eerste Kamer verschijnt om daar, *als Minister*, de tractementsverhooging der inlandsche hoofden te verdedigen. Maar zij behoefde daarom de intrekking der erfpachtswet niet goed te keuren en te dulden. Dat was, na al het gebeurde, zeker geene »zelfstandige" handeling. Die zaak was een regeeringszaak geworden. De ministerraad heeft beslist en niet enkel de heer Trakranen.

Intusschen vervolgde de interpellant zijne vragen. De indruk van het gebeurde zou in Indië groot zijn. Hij herinnerde de ministers. dat drie hunner steeds het koloniaal beleid ter verantwoording van het geheele Kabinet hadden gesteld. De raison d'être van dit Kabinet was bovendien de koloniale quaestie. De vraag was dus: waar gaan wij heen? Dit Kabinet had den 7den Juni 1866, bij zijn optreden, het recht van de Staten-Generaal erkend, om openheid en kordaatheid in de mededeeling van het gevoelen van een opkomend bewind te vorderen. Daarom vroeg de interpellant: »Blijft de Regeering getrouw en zich gebonden achten aan haar programma, den 4den Juni 1866 in den boezem der Vertegenwoordiging blootgelegd, zoo als dit nader door de Regeering is toegelicht en aangevuld in de zitting van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 7 Juni 1866?"

Ja of neen, dit antwoord werd gevraagd. Moeilijke vraag voor den Minister van Finantiën individueel, zoo het niet »laster", maar waarheid mocht zijn, wat men beweerd heeft en waarop ook de interpellant later zinspeelde, dat er twee richtingen in het Kabinet bestaan, de conciliante en de reactionaire politiek, die van den heer Mijer en die der 13.

Maar hoogst eenvoudige vraag voor een Kabinet, waaraan eenige consequentie in beginselen eigen is. De heer Trakranen was immers »zelfstandig" afgetreden. Het Kabinet bleef dus in zijn geheel, afwachtende 's Konings beslissing.

Te meer had men een eenvoudig bevestigend antwoord op de vraag mogen verwachten, omdat het ministeriëel orgaan van 30 Juni en 1 Juli

een zeer calmeerend artikel had gegeven. Eensklaps waren de hekken verhangen. De erfpachtswet was sleehts een gedeelte van het program. De hoofdgedachte daarvan was en bleef die van het Kabinet, al was er verschil geweest tnsschen de Tweede Kamer en den heer Trakranen omtrent een ondergeschikt punt. De regeling der suikercultuur en later van de koffiecultuur bleef immers nog over. Het Kabinet kon dus aanblijven, want het zou zijn programma uitvoeren. Er was volstrekt niet geïntrigueerd. Maar tevens smokkelde men een hoofdelement van het programma weg: eene cultuurwet, door den formeerder van het Kabinet toegezegd, onder bijvoeging van deze woorden: »een ministerie dat weigert, kan niet 24 uren aan het bestuur blijven."

De tijdelijke Voorzitter van den Ministerraad ontweek echter de beantwoording der gestelde vraag. Is dat een bewijs van goede trouw, van cordaatheid en openhartigheid?

Met genoegen had »hij en zijne ambtgenooten" de herinnering van hunne antecedenten vernomen; maar de Regeering mocht zich in geenerlei discussie begeven vóórdat de Kroon beslist had. Het was ongepast nu discussie te voeren.

Dat was eene nietige uitvlucht. Hoe! de Regeering blijft en zij verklaart te willen zwijgen over de vraag: »blijft gij, als Regeering, getrouw aan uw programma, zoolang gij daar zit!" Wat had de Kamer te maken met de *persoonlijke* antecedenten van de heeren Ministers? Was hun daarnaar gevraagd? Hun was alleen herinnerd, hoe allen de verantwoordelijkheid van de Regeering ten opzichte van de koloniale quaestie hadden uiteengezet en erkend. Graaf Schimmelpenninck was wel, als lid der Kamer, volbloed protectionist en verloochende, als lid van de Regeering, zijn vroeger systeem. Maar van persoonlijke meeningen was nu geene sprake. De eenige vraag was gericht aan het collectieve Kabinet, dat zitten bleef, al had een zijner leden zijn ontslag verzocht: blijft gij, ministerie, nog steeds vasthouden aan uw programma, waarin gij, omtrent de reden van uwe komst aan het bewind, eene *profession de foi* hebt afgelegd? of moeten wij, na al het gebeurde, eene nieuwe richting verwachten? Dat was de quaestie en die vraag kan onder de bestaande omstandigheden zeker niet »ongepast" genoemd worden. Terecht voegde de interpellant de Regeering toe: bedenkt u wel; wij hebben recht op een antwoord; wilt gij u beraden, men schorse de zitting. De tijdelijke Voorzitter van den Ministerraad was ten einde raad. Zijn antwoord: »Wij treden niet in discussie, want wij wachten 's Konings beslissing," was wel genoeg voor den toestand berekend geweest, zoo de interpellant — en hiertoe had hij in de antecedenten van de Ministers ruime stof kunnen vinden — betoogd had, dat *dit* Kabinet nu zijne plaats behoorde te ruimen. Met onstuimigheid is zoo

door den Minister van Buitenlandsche Zaken vroeger gehandeld. Maar dat werd niet gezegd. De vraag, nu gedaan, was in elk opzicht constitutioneel en het was geene waardige houding uitvluchten te zoeken.

Wij zien in die houding vierkanten strijd met de Grondwet. Een ministerie, dat erkent aan het bestuur te blijven, is verplicht art. 89 van de Grondwet na te leven, dat voorschrijft: »Zij (de ministers) geven aan de Kamers, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, de verlangde inlichtingen, waarvan het verleenen niet strijdig kan worden geoordeeld met het belang en de zekerheid van het rijk, de koloniën en bezittingen van het rijk in andere werelddeelen." Is men uitgenoodigd om tot dat einde tegenwoordig te zijn, eene verplichting, waaraan, volgens de Grondwet, voldaan *moet* worden, dan is het »ongepast" en inconstitutioneel zich achter het Koninklijk purper te verschuilen. Wij kunnen dan ook geene reden bedenken waarom men op de vraag: blijft gij uw programma getrouw? geen antwoord wilde geven, dan deze, dat men een slag om den arm wilde houden.

Schoorvoetend en als het ware gedrongen door de houding van zijne ambtgenooten, verklaarde de tijdelijke Voorzitter van den ministerraad ten slotte, dat het door hem gesprokene in zich sloot, »*dat de regeering* getrouw blijft aan hare eenmaal verkondigde beginselen." De heer Fransen van de Putte constateerde, dat zoo dit eenigen zin had, deze woorden beteekenden: »wij blijven aan ons programma" getrouw. En hij drukte de hoop uit, dat dan de open gevallen plaats spoedig mocht worden vervuld door een man, die door zijn karakter en bekwaamheden de waarborgen, die tot geruststelling zoo van Nederland als van Indië in den gegeven stand van zaken werden gevorderd, kon geven.

Zoo is dan op nieuw gebleken wat dit kabinet wil en wat het is. Het zegt intusschen het bijna liberale programma Mijer ten uitvoer te zullen leggen. Maar doet het dit, in waarheid, het staat dan weder tegenover de 13, die »geene erfpachtswet willen, noch met toelating noch met uitsluiting van den Javaan." Dan zou het weder de richting verloochenen, waaraan het zijne opkomst te danken had. En toch, het deed dit weder *in woorden*. Maar, zei Talleyrand, *la parole est donnée à l'homme pour déguiser sa pensée.*

Aan den opvolger van den heer Trakranen is, volgens die hernieuwde ministeriëele *woorden*, de taak opgedragen, die niemand haar benijden zal, krachtig de gouvernements-cultuur te handhaven en te gelijker tijd door eene erfpachtswet, eene wet op de cultures en eindelijk, na afloop van het onderzoek, door regeling van de rechten van den Javaan op zijn grond, de koloniale quaestie op te lossen.

Wie zal die taak op zich nemen in dit kabinet zonder den heer Mijer, nu verlaten door den man, die, door den formeerder van het ministerie in zijne politiek ingewijd, dag op dag met hem in twist was

Wie zal dat doen, na de wijze waarop de heer Trakranen in de ministeriëele organen is behandeld?

Wie zal daartoe den moed hebben, na de toespraak, scherp, maar ontegenzeggelijk waar, waarmede de interpellatie door den heer Keuchenius besloten is, en die door het ministerie zwijgend en met gebogen hoofd werd aangehoord? »Niemand is tevreden, de conservatieven zijn niet tevreden; de inlandsche maatschappij in Indie kan niet tevreden zijn, de Europeesche maatschappij evenmin." Die waarheid is onloochenbaar. Dit Ministerie, opgetreden om de koloniale quaestie te regelen, heeft de verwarring oneindig vergroot. Na twaalf maanden zoekt men den derden minister van koloniën.

Een ministerie, dat niet wenscht heen te gaan, blijft lang. Dat gezegde van den Heer Groen van Prinsterer beamen wij. Maar in het belang van moederland en koloniën uiten wij den hartgrondigen wensch, dat wij het niet naar een zesden Minister van Koloniën zullen zien zoeken, zoo als de heer Keuchenius voorspelde. Zoo wij dit zeggen, dan geschiedt dit niet, omdat wij hen, die thans nog in de groene fauteuils zitten, die onder hunne voeten waggelen, in de gegeven omstandigheden zoo gaarne van daar zouden willen zien verdwijnen. Hun aanblijven is veeleer hunne straf; want zij delven dag op dag meer het graf van de conciliante, conservatieve en reactionaire politiek tevens. Maar wij wenschen, dat de heer Keuchenius geen profeet zij, omdat wij den tegenwoordigen toestand noodlottig voor ons gezag en voor onze belangen in de koloniën achten. Daarom zouden wij veeleer wenschen, dat de nieuw optredende minister van koloniën de woorden tot eene waarheid zou weten te maken, die de heer Keuchenius, goed willende maken wat hij misdaan had, als eene motie van *vertrouwen* schetste, die hij zou hebben kunnen voorstellen, overtuigd dat de Tweede Kamer zich als één man daarmede zou vereenigen:

»De Kamer in het *vertrouwen*, dat overeenkomstig het verlangen, uitgedrukt in de proclamatie aan den volke, *van nu af* door dit ministerie, met betrekking tot het beheer der kolonie, eene *bestendige richting* zal worden gevolgd, als *middel* ter *handhaving van het gezag*, als *voorwaarde* van een *krachtvol bestuur* en als *waarborg* tegen de *gedurige afwisseling van Ministers van Koloniën*, gaat tot nadere bijeenroeping uiteen."

Wij zullen zien wie *van nu af* de taak van Sisyphus op den berg van mystificatie, conciliatie en reactie zal willen vervullen, dan wel of die schets van eene motie, waarmede het naspel van het stuk: »de val der conciliante richting" besloten is, eene waarheid zal worden. Mocht dit laatste het geval zijn, in het belang van Koning, Vaderland en de goede bevolking van Indië! X.

10 Julij 1867.

DE MINISTER VAN KOLONIEN.

Twee nota's van den assistent-resident J. J. Hasselman, in 1846 aan den Minister van Koloniën ingediend. (Bijlage A. behoorende bij van Deventer's Bijdragen tot de kennis van het landelijk stelsel op Java).

Eenige beschouwingen omtrent kolonisatie, door J. J. Hasselman, 1857.

Handelingen en geschriften van het Indisch Genootschap te 's Gravenhage, Jaargang IV, afl. 1 (1857) en Jaarg. V, afl. 1 (1858), bevattende beschouwingen over de arbeidzaamheid van den Javaan en amfioenpacht, van den heer J. J. Hasselman.

Beschouwingen omtrent de exploitatie der Wester-Afdeeling van Borneo, door J. J. Hasselman en F. H. van Vlissingen, 1859.

Beschouwingen omtrent het kultuurstelsel, eenige andere Indische aangelegenheden en vrijen arbeid op Java 1860, van den heer J. J. Hasselman, oud resident van Djocdjocarta.

De kultuur-procenten en het kultuurstelsel, 1862, idem.

Beschouwingen over de particuliere industrie en vergelijking van het kultuurstelsel. Bijlage: de landbouw op Java in verband met besproeijing en bemesting, 1863, idem.

Beschouwingen over Java, 1864, idem.

Adres door dertien gewezen hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur op Java, gericht aan Z. M. den koning, over den tegenwoordigen toestand van Nederlandsch-Indië, 1865.

Tielsch stads- en arrondissements Weekblad, 1864 (over grondbezit op Java, van den heer J. J. H.)

Wie zal, hebben wij gevraagd, de taak van Sisiphus in het conservatieve kabinet op zich nemen?

Het antwoord heeft de *Staats-Courant* van 18 Julij 1867 gegeven.

De heer J. J. Hasselman, oud Indisch hoofdambtenaar en laatst burgemeester der gemeente Tiel is met 20 Julij tot opvolger van den heer Trakranen benoemd.

Wanneer de lezers van dit tijdschrift dien naam vernemen, zullen zij zich een oud kennis herinneren *), die met onze vorige redacteuren meermalen en veelal op zeer vriendschappelijken toon heeft geredetwist. De inhoud van onderscheidene der bovenvermelde vlugschriftjes is toch ten deele aan het *T. v. N. I.* gewijd. Wij constateeren dit met des te meer genoegen, omdat later eene minder hartelijke verhouding is ontstaan. Nu koesteren wij weder de hoop dat de oude harmonie zal herleven, daar de heer Hasselman als uitvoerder van het programma van dit kabinet is opgetreden. De tegenwoordige Minister was ten allen tijde een trouw lezer van dit Tijdschrift en daarom zetten wij ons met genoegen aan den arbeid om een woord over zijne optreding te zeggen.

De reden, waarom Dr. Bleeker in 1864 (N°. van 9 Juni van het *Handelsblad*) een weinig warm werd tegen den heer Hasselman, kan toch niet bestaan tegenover een lid van het Kabinet, dat den 4^{den} en 7^{den} Juni 1866 een bijna liberaal programma gaf, terwijl de voorzitter van den ministerraad nog onlangs verklaarde: »*het Kabinet* houdt vast aan zijne beginselen." De heer Hasselman was dan ook inderdaad in dat geheele jaar 1864 een weinig uit zijne gewone kalme en gemoedelijke stemming geraakt; hij scheen zich in een geschrift bij de reactie aan te sluiten, ja, wat erger is, gaf den heer van Herwerden procuratie om het adres der 13 oud-residenten te teekenen, dat den 31sten December 1864 werd ingediend, met het doel om de Eerste Kamer tegen den toenmaligen Minister van Koloniën op te zetten, iets dat de Amsterdamsche kiezers volstrekt niet beviel. Wat er ook moge zijn van de stelling, dat het menschelijk lichaam een bepaald tijdvak noodig heeft tot zijne transformatie, in de politiek gelden andere regels en wij zien 't genoegelijk verschijnsel dat de Minister, die het programma-Mijer moet uitvoeren, zijne transformatiën binnen zeer korten tijd opereert en in 1867 ongeveer op het standpunt van 1860 terugkeert, ja nog ietwat meer naar ons schijnt over te hellen. Wij zijn geene profeten en zeggen dus *schijnt;* wij moeten de daden afwachten; maar die zullen wel volgen. De nieuwe Minister is immers een vriend van schrijven, maar nog veel meer van handelen, naar hij verklaarde, en dus mogen wij *daden* te gemoet zien. In 1860 zeide de heer H.: »Zooals wij bereids opmerkten, men delibereert, men onderzoekt en *schrijft*, doch men vergunne ons de opmerking, dat er veel is dat op afdoening of beslissing

*) Zie ons April-nummer van 1862, het April-nummer van 1863 en het Augustus-nummer van 1864.

wacht. Wel is waar wordt er geklaagd over te groote inmenging der Tweede Kamer, te liberale voorschriften in het regeringsreglement *en meer inconveniënten van den tegenwoordigen tijdgeest*, doch wij begrijpen niet hoe zulks kan verhinderen, om naar eigen overtuiging *voortvarend en doortastend* te handelen, vermits daartoe de vereischte bevoegdheid is blijven bestaan." *Facts, sir, facts!* riep hij telkens uit en wij nu met hem.

Een kort woord voor den lezer, die met Indische specialiteiten niet zoo goed bekend mocht zijn. De heer J. J. Hasselman werd te Nederhemert den 21ste October 1815 geboren en vertrok op jeugdigen leeftijd, in 1833, naar Indië. In Januari 1834 werd hij als tweeden commies bij de algemeene secretarie geplaatst en klom daar tot hoofdcommies op. In 1840 tot assistent-resident benoemd, bleef hij in Kedirie tot 1845 en vertrok toen naar het Moederland tot herstel van gezondheid. In April 1847 trad hij weder in dienst als assistent-resident van Lebak, ging later over naar Pandeglang en in 1849 naar Soerakarta, totdat hij in Juni 1851 opklom tot resident van Djocdjocarta. Na drie jaren die betrekking te hebben vervuld, vroeg hij eervol ontslag en vertrok naar het moederland. De heer Hasselman stond in Indië als een zeer welwillend en goedhartig resident te boek.

In Nederland teruggekeerd, was hij nog te jeugdig om stil te zitten en ondersteunde de plannen van den heer F. van Vlissingen om eene maatschappij tot exploitatie van de hulpbronnen van onze buitenbezittingen op te richten. In 1857 en 1859 gaf hij brochures uit om de aandacht voornamelijk op Borneo's Wester-afdeeling te vestigen. Hij prees daar de kolonisatie door Europeanen aan en achtte die allezins mogelijk, mits krachtig gesteund door de regeering. Dat was de grondslag van zijn betoog. Maar in elk geval moest de maatschappij, die in December 1858 eene concessie van den minister Rochussen verwierf, volgens art. 6 »de noodige arbeiders door vrijwillige overeenkomst verkrijgen." De aanvoer van »vrije werklieden" was geoorloofd.

Dat de heer Hasselman een groot voorstander van ontginning van woeste gronden is, blijkt o. a. uit deze zinsneden:

»Wanneer wij met een bespiedend oog het eiland Java doorloopen, worden wij getroffen door het rijk, productief vermogen van dat eiland, zoowel in Europeesche als tropische producten. Iedere ontginning door landbouw, herschept wildernissen in de vruchtbaarste landsdouwen, en verschaft rijke oogsten van kostbare voortbrengselen voor het Europeesche verbruik.

»Het pleit, of ontginning door landbouw van woeste gronden eene gewenschte zaak is, werd trouwens reeds lang beslist, en wordt in het tegenwoordig tijdstip, nu eene steeds toenemende behoefte aan tropische

producten, de prijzen derzelve gestadig doet stijgen, met zooveel kracht in het licht gesteld, dat men zich onwillekeurig tot zoodanige ontginningen voelt aangespoord."

Java liet hij buiten beschouwing, omdat de regeering »daar een eigen stelsel van landbouw had." Maar ook daar is hij een vriend van ontginning van woeste gronden, want meermalen verwees hij de particuliere industrie daarheen. Hij betoogde voorts in 1864 in het breede, dat de inlander het erfpachtsrecht kent. Hij is tegen verkoop van woeste gronden, bepaald van bebouwde gronden, gestemd, maar zeide met zoovele woorden: »Het recht van erfpacht is dus het hoogste bezitrecht, dat men (de inlander) wenscht en dat met eerbiediging der rechten van den Souverein kan worden verkregen.

»Het heeft ongetwijfeld zijn oorsprong in eerste ontginning van woeste gronden. De Indische vorst *verkoopt* geen gronden, althans op Java is dit, voor zoo ver mij bekend is, nimmer geschied, maar verleent veel vergunning of laat toe, dat de inlanders woeste gronden nemen en met eigen middelen en arbeid ontginnen en behouden.

»De Souverein blijft eigenaar in den bovengemelden zin, maar door de ontginning en bebouwing worden de inlanders op hunne beurt als 't ware medeëigenaars, bestaande hun eigendom echter slechts *in het recht van erfpacht.*" *)

Ergo, een Minister van Koloniën, die niet met de 13 zegt: geene ontginning van woeste gronden met of zonder toelating van den inlander en zoo redeneert, kan het geschil met de Tweede Kamer niet doen ontstaan, hetwelk den heer Trakranen deed verklaren de uitvoering dier wet niet op zich te willen nemen. De weder-indiening van die wet in de aanstaande zitting, onmiddelijk na de opening, is dus buiten twijfel; zij maakt een deel uit van het programma, dat door de regeering wordt vastgehouden. Op dit punt zal, logisch geredeneerd, geene mogelijkheid van verschil bestaan, tenzij de Minister — onlogisch redeneert en al zijne vroegere geschriften verloochent. Bij het nagaan van die geschriften komen wij dus omtrent dit punt tot zeer positieve resultaten. Of dit op alle punten van koloniaal beheer het geval is, zal nader blijken. Maar afdoende handelingen zijn in elk geval te wachten.

Sedert lang beklaagde de heer Hasselman zich toch over gemis aan handelingen. In zijne voorrede van 1860 zeide hij:

»Deze strijd brengt in den gang van zaken op Java iets onzekers, iets onbestemds te weeg, en oefent in het algemeen *en vooral op bijzondere ondernemingen*, zulk eenen belemmerenden invloed uit, dat velen in Indië reikhalzend verlangen naar de oplossing van spiegelge-

*) Tielsch Stads- en Arr. Weekblad, 1864.

vechten, die te lang hebben geduurd en het tegenovergestelde uitwerken, wat er mede wordt beoogd, namelijk »stilstand" in stede van »ontwikkeling en vooruitgang." "

En aan het slot van dat geschrift:

»Was zulks in dien tijd eene gebiedende noodzakelijkheid, in de tegenwoordige omstandigheden is dat niet minder het geval. Immers men kan het dikwijls opmerken dat, wanneer er in de hoofdpersonen kennis en energie ontbreken, er dan geen einde komt aan het onderzoek en opsporen; stapels, ja karren vol papier, worden beschreven, en dan weet men dikwijls nog niet wat het beste is. Wanneer men de regeeringsverslagen der laatste tijden onderzoekt, en de loop van zaken in het algemeen nauwkeurig gadeslaat, zou het niet moeilijk zijn om een tal van voorbeelden op te sporen, dat het niet ontbreekt aan projecten en plannen, maar daarentegen al te zeer aan doortastend handelen. Indien het stelsel van kultures langs den langwijligen weg der latere tijden had moeten worden in werking gebracht, zou het er treurig hebben uitgezien."

In 1862 was hij in dit opzicht consequent en verlangde beslissing omtrent de vraag, of men de op hoog gezag ingevoerde cultures zou handhaven of aan de particuliere industrie overgeven, hetgeen hem toen nog voorkwam in het stelsel van graaf van den Bosch gelegen te zijn. »Hoe tijdiger men in *het evenbedoelde geval* besluit," schreef hij, »hoe beter, want zoodra er verval is, hebben de zaken altijd oneindig minder waarde, en men moet dus kiezen of deelen."

In 1864 riep hij de natie toe: »De heer Duymaer van Twist onderwierp de suiker-cultuur aan een zeer langwijlig omslachtig onderzoek. Nu doet de tegenwoordige Gouverneur-Generaal, vermoedelijk op last van den Minister, hetzelfde bij de koffiecultuur, en men vraagt zich onwillekeurig af: zal dat onderzoeken, nimmer een einde nemen?

»Ik begrijp wel, dat minder bedreven staatslieden, liever *laten onderzoeken*, dan *handelen*, maar ze moesten het niet doen, waar het niet alleen onnoodig voorkomt, maar waar het den gang van zaken slechts kan vertragen of bemoeilijken."

De minister vergiste zich wel eens in hetgeen hij schreef. Wij zeggen: *errare humanum est* en laten daar, dat het opperbestuur, volgens het bepaalde voorschrift van art. 56 R. R., en niet de heer van Twist de suikerenquête verlangde; dat de koffiecultuur op Java $1^1/_2$ en niet $^1/_2$ eeuw oud is, kleine dwalingen, waarover Bartolo den publicist niet hard viel, hoezeer hij de vrijheid nam hem daarop te wijzen, zooals ook wij, in 1864, zeer goed hadden kunnen nagaan, hoeveel bouws op Java met indigo in vroeger jaren beplant werden; ieder die de regeerings-verslagen inziet, kon dat weten, en de heer H. zelf verweer zijne lezers wel eens daarheen.

Maar de conclusie, sauf erreur, — zeggen de heeren procureurs in hun stijl, — is in elk geval, dat wij in den Minister een bitter vijand zien van de politiek van overpeinzen, onderzoeken en overwegen. Zulk een man, die weet wat hij wil en *handelt*, is uit ons hart gesneden. Van den heer Hasselman, die in zijne geschriften een beroep doet op zijne »veelzijdige en langdurige" ervaring, mogen wij daden verwachten. Wij gaan verder: een man, die op den voorgrond stelt, »met behoud, reactie of liberalisme, enz. enz. laat ik mij niet in," zal alleen vragen wat Indië behoeft, en zich in geen geval laten medeslepen door de eischen van eene politieke partij in het moederland, die elken Minister van Koloniën de handen wil binden, ten einde ook hem tot een inert blok te maken. De Minister zal handelen en ons geven hetgeen het programma belooft. Hij zal doof zijn voor Westersche raadgevingen om eene schorsende politiek te volgen, die ons prestige in gevaar brengt. Eindelijk zal blijken, dat de conservatieven inderdaad evenzeer als de liberalen weten te handelen en naar hervorming streven.

Den 7den Junij 1866 sprak het hoofd van het kabinet tot den heer Duijmaer van Twist: »Ik geloof dat het mij weinig moeite zou kosten aan te toonen, dat het onjuist is te beweren, dat tusschen de tegenwoordige staatspartijen in Nederland een verschil bestaat zoo groot als tusschen dag en nacht." (Deze phrase laten wij voor rekening van mr. P. Mijer.) »Maar," vervolgde hij, »*zoo* het mocht bestaan, het bestaat niet tusschen hem en mij." En hij beloofde regeling der cultuuraangelegenheden bij de wet, hetgeen »geene vraag meer was," alsmede verbetering en hervorming van den grondeigendom, na een onderzoek. Daar de heer Hasselman voor de koffiecultuur en de rechten van den Javaan op den grond geen onderzoek wil, mogen wij ook bepaalde wetsvoorstellen daaromtrent binnen den kortst mogelijken tijd verwachten. Wij gaan eene vruchtbare nieuwe zitting der Staten-Generaal te gemoet, nu de Minister twee maanden voor zich heeft, niet om te overpeinzen en naar een stelsel te zoeken, maar om zijne op »ervaring" gegronde overtuiging, in bepaalde wetsvoorstellen te formuleeren en bij de opening der zitting aan 's lands vertegenwoordiging aan te bieden. Dit zal het beste middel zijn tot besparing van tijd. Dan behoeft de Minister geene uitvoerige toelichting van het regeerings-programma te geven. Dan vermijdt men dikwijls onvruchtbare discussiën, door den heer Hasselman »spiegelgevechten" genoemd. Alleen uitgewerkte voorstellen van wet geven eene practische uitkomst. Gelukkig Java, als er eens een einde aan de verwarring komt, die iedereen ontevreden maakt! Gelukkig conservatief kabinet, dat den heer Hasselman ter rechter ure uitnoodigde zitting te nemen! Hoe jammer, dat de heer Mijer daaraan niet vroeger gedacht heeft, waardoor een interregnum-Trakanen plaats had!

Zie, lezer, zulk een man van energie als de nieuwe Minister, *volgens zijne geschriften*, belooft te zijn, moest wel geërgerd zijn over 't eindeloos gehaspel over art. 56 R. R. In al zijne geschriften plaatste hij zich dan ook een weinig bezijden de wet. Dat kan gaan als publicist, wanneer men andere plannen heeft; maar de Minister des Konings moet de wet naar beste weten uitvoeren of beter voorstellen. Zoo had hij in 1862 denkbeelden, die »wellicht niet volkomen hetzelfde" waren »als het slot van art. 56 voorschrijft." Zoo schreef hij in 1863 in ronde woorden: »Was ik daartoe bij machte, dan verscheurde ik art. 56, en stelde daarvoor betere voorschriften in de plaats." Nu hinkt men gestadig op »twee gedachten" zeide hij verder. En aan het slot van dit boekje lezen wij weder: »dat er werkelijk alle termen bestaan om dat artikel (56) te herzien."

De Minister is daartoe nu bij machte, hij diene namelijk de door de regeering bepaald toegezegde wet tot regeling der cultures in. Die wet is toch inderdaad niets anders dan eene voordracht tot uitvoering van de artt. 56 en 60 van het Reglement op het beleid der Regeering in Nederlandsch Indië. Wij verstaan onder zoodanig wetsontwerp niet enkel eene regeling van de particuliere cultures, zooals het voorstel van 1862 bedoelde, maar eene regeling van de cultures in het algemeen en van het verband tusschen de »op hoog gezag ingevoerde cultures" met de particuliere ondernemingen van landbouw en nijverheid. Daardoor alleen kunnen »de botsingen" worden voorkomen, die de Minister niet wenscht te zien ontstaan.

Wij verwachten, als voorstanders van de particuliere industrie, met zeker welgevallen zoodanig ontwerp van wet van dezen Minister, omdat hij in 1860 het volgende schreef, dat wij volkomen beamen:

»Het beheer eener afdeeling die ongeveer gemiddeld het volgende produceerde:

51,000 pikols koffie
12,000 ℔ indigo
5,000 ℔ kaneel
2,500 pikols peper

werd, wat Europeesch personeel betreft, uitgeoefend door een assistent-resident, twee controleurs, een klerk en een pakhuismeester, welk personeel, behalve de surveillance der cultures, tevens belast was met de rechtspleging, comptabiliteit, statistiek, eene vrij drukke correspondentie, enz. enz.

»Stellen wij hier tegenover een huurland, dat bijvoorbeeld 20,000 ℔ indigo opbrengt; dan zien wij daarop dikwijls van 2 tot 4 Europeeanen, die niets anders te doen hebben dan hunne meestal geconcentreerde aanplantingen en het fabricaat te surveilleeren. Naar die evenredigheid zou

eene afdeeling, zooals wij hierboven citeerden, gewis een personeel vereischen van 30 à 40 ambtenaren. Het onderscheid tusschen een gouvernements-planter en een particulier bestaat echter niet alleen in een min of meer talrijk personeel, maar een particulier is bovendien in het algemeen vrijer in zijne beweging. Hij kan bijvoorbeeld over de opbrengsten zijner exploitatie naar welgevalleu beschikken en ook dit is tegenover den ambtenaar een groot voorrecht. Telkens wanneer hij geld beschikbaar krijgt, kan hij het geheel of gedeeltelijk aanwenden tot verbetering van het kapitaal der bevolking aan waterwerken, ploegvee, transportmiddelen, enz. enz., in het belang zijner onderneming. Het eigenbelang, dat scherp ziet, kiest daartoe onbekrompen en onbeperkt de doelmatigste middelen en het kan dan ook, wanneer men de zaken grondig doorziet, geen bevreemding baren, dat een particulier planter, zoodra hij over de noodige fondsen kan beschikken, een gouvernementsexploiteur, die in zoovele opzichten beperkt en gebonden is, voorbijstreeft en op den duur oneindig betere resultaten erlangt. Het zou dan ook dwaas zijn hierin een verwijt tegen de ambtenaren te willen zoeken. De oorzaak licht slechts in het verschil van positie."

Evenwel verdedigde de Minister telkens het systeem van graaf van den Bosch, als een »zelfstandig" stelsel. Baud was veelal de schuld der groote afwijkingen, van de overdrijving en de fouten, die plaats gehad hebben. Een karaktertrek, dien wij vereeren, ook omdat hij zoo zeldzaam voorkomt, is dankbaarheid. De Minister heeft een waar gevoel van piëteit voor den heer van den Bosch. Men moet, als »ervaren staatsman" de warmte van zijn gevoel echter somtijds temperen. Intusschen ziet hij den heer van den Bosch alleen en uitsluitend in zijne voorschriften omtrent het cultuurstelsel, zooals die in het *Indisch Staatsblad* voorkomen. Wij gaan niet zoover de overdrijving van de gedwongene cultures alleen aan J. C. Baud toe te schrijven, een man, die menigmaal, naar het ons voorkomt, door den tegenwoordigen Minister een weinig te veel als de eenige batig-slot-afgodaanbidder is voorgesteld. De heeren Elout en van Deventer hebben ons graaf van den Bosch *als Minister* beter doen kennen. Het werk van den heer van Deventer berust op de bescheiden van het archief, beschikbaar voor den Minister; hij herleze de geschriften daar in originali voorhanden, en hij zal zien, dat hoewel graaf van den Bosch op Java schoone voorschriften op het papier gaf, evenwel Baud niet alleen de schuld droeg, indien het cultuurstelsel, maar ook andere takken van inkomsten »uitputtend zijn geëxploiteerd," zoodat »duizende producenten," alleen in Demak en Grobogon door hongersnood werden weggesleept, waaraan ook wij »niet dan met weemoed en huivering" denken. De oorzaak hiervan is met juistheid geschetst: samenwerking van alle hefboomen van het exploitatie-systeem. Indien men zich gehouden had aan de

gulden woorden: »Beter geen producten, dan die met krenking der verplichtingen, die wij aan de bevolking verschuldigd zijn, te verkrijgen," dan ware er immers nooit sprake geweest van een cultuurstelsel en van een »uitputtend exploitatie-systeem". De finantieele nood van het moederland riep dat in het leven, hoewel de heer Hasselman dat ontkent en in het »cultuurstelsel" het beste middel van *exploitatie* ziet. Want geëxploiteerd moet de Javaan worden, herhaalt hij in al zijne geschriften, op de eene of andere wijze. In 1862 gaf hij zelfs een geschrift uit tegen den heer Loudon, na diens aftreden, — zooals ook in 1863, na het aftreden van den heer Uhlenbeck tegen diens cultuurwet, — waarin hij de cultuur-procenten verdedigde, niet omdat die »zedelijk" waren, maar omdat de Indische ambtenaren eene billijke belooning voor hunne diensten behooren te genieten, iets hetgeen hij op zich zelf zedelijk acht. Al schrijvende ging hij toen verder »dan primitief in zijne bedoeling lag en toetste — »en passant" — de grondslagen van het cultuurstelsel aan de grieven en bezwaren, die daar tegen in de laatste tijden gewoonlijk worden ingebracht." Ter verduidelijking ontwikkelde hij eerst de landhuur in de vorstenlanden. Die landhuur geschiedt krachtens het Souvereine recht en dit acht hij reeds eene betere wijze van exploitatie dan een inlandsch bestuur. »De Europeaan brengt kennis en kapitaal aan, hij beschikt met beleid en zorg over de werkkrachten der bevolking, hij verbetert de waterleidingen, met één woord een afpersend gebrekkig beheer, wordt door een goed vervangen, met eerbiediging en opvolging zooveel mogelijk van bestaande gebruiken en eigenaardigheden." Het cultuurstelsel zou op gelijksoortige grondslagen berusten. Wat de landhuurders in de vorstenlanden doen, verrigten de ambtenaren in de gouvernements-landen. Maar wij hebben vroeger gezien, hoe gebrekkig dit volgens den publicist Hasselman geschiedt. »Op de bevolking in beide toestanden rust natuurlijk dezelfde schat- en dienstplichtigheid" vervolgt hij. Aangenomen dat dit zoo zij, is dit dan overeen te brengen met gedwongen cultures? Waar bestaat eenigen grondslag voor het recht om den Javaan $^1/_5$ en somtijds al zijne velden voor de suikercultuur te ontnemen? Heeft de heer H. dat ergens kunnen vinden? Hij betoogt dat ook niet, omdat zulk een betoog niet te leveren is. De souverein is, ook in zijn oog, belastingheffer over een deel van het product; meer niet. Intusschen ontkende de Minister dat in de vorstenlanden vrije arbeid bestond en in de gouvernementslanden dwang. »Er bestaat geen dwang," zegt hij. In 1864 voegde hij daarbij, het woord is leelijk, maar de zaak is goed; men moet zoo niet aan woorden hechten; het cultuurstelsel geeft ons het batig slot en toon mij de resultaten van een ander stelsel. »Het stelsel van Commissarissen-generaal heeft *kort*, in mijn oog *veel te lang* bestaan." Zie, zoo zou men er toe komen den heer Hasselman als een

oudgast te beschouwen, die, — ondanks al het minder aangename, dat hij aan Band zegt over de exploitatie van alle bronnen van inkomst, en over zijne geheele houding, die »iets duisters, iets onverklaarbaars" heeft (1863), — den Javaan alleen beschouwt als een werktuig om te produceeren, en Nederland geld te verschaffen tot alle nuttige en onnuttige uitgaven. Maar dan vergist men zich. In drie geschriften wijst hij terug op het *echte* cultuurstelsel, dat het geluk van den Javaan moet bevorderen. Er zijn twee stelsels, beweert hij; een van van den Bosch, volgens diens voorschriften, en een van Baud. In 1863 zag hij in nummer een het middel om tot arbeidzaamheid op te leiden. In 1860 schreef hij: »Niets behoeft te beletten, dat verplichten arbeid zoodanig wordt geleid, dat dezelve vrijen arbeid tot uitkomst heeft. De verplichte arbeid moet dan ook *niet als eene vaststaande*, maar als eene *voorbereidende* inrichting worden beschouwd." Immers toen was hij van meening, »dat de ontwikkelende en scheppende geest, die de stichter van het cultuurstelsel daarin aanvankelijk heeft gelegd, er van lieverlede meer en meer uit is verdwenen en heeft plaats gemaakt voor een stelsel van exploitatie, dat min of meer uitputtend werkt en soms ernstige stoornis te weeg brengt in den bloei en welvaart van een gezegend land en een goedaardig volk." De triumf van dat stelsel is, dit erkent hij, dat men het kan afschaffen.

Maar daarvoor is hervorming noodig. De bevolking verkeert in dezen toestand, zeide de Minister in 1862: »De Javaan heeft als 't ware geene rechten." Hij is zorgeloos en indolent, schreef hij in 1864. Waarom? In de eerste plaats wijst de Minister ons op de heerediensten. In 1860 zeide hij daaromtrent: »Deze zijn in elke maatschappij, welke zich nog niet heeft weten te ontworstelen aan willekeur en despotisme, een ware plaag voor de bevolking, welke eigen vlijt onderdrukt en uitdooft en indolentie en onverschilligheid in de hand werkt. Waar wij daartoe in de gelegenheid waren, hebben wij getracht de willekeurige beschikking over de bevolking zoo min bezwarend mogelijk te maken, doch hadden wij daartoe de bevoegdheid gehad, dan zouden wij veel verder zijn gegaan, dan wij als Gouvernements-ambtenaar doen konden.

»Overal waar wij particuliere ondernemers werkzaam zagen, hebben wij opgemerkt, dat zij er rusteloos op uit waren, om den druk der heerendiensten te verminderen of geheel weg te nemen. De een trachtte ze af te koopen, een ander stelde een afzonderlijk corps vast bezoldigde werklieden aan, om altijd gereed te zijn aan de eischen der heerendiensten te voldoen; een derde zocht ze op de een of andere wijze te ontduiken, met één woord, eene willekeurige beschikking over de bevolking tot het verrichten van heerediensten schijnt op den arbeid zoo verstorend en belemmerd te werken, dat elk particulier ondernemer of, wat op

hetzelfde nederkomt, het welbegrepen eigenbelang, niet rust voor dat het dit kwaad uitgeroeid of aanmerkelijk getemperd heeft.

»De Javaan zelf, hoe ook gewoon en gehecht aan ouden sleur en gewoonte, is er ook zeer tegen ingenomen en tracht er zich zoo veel mogelijk aan te onttrekken, zooals wij door een paar voorbeelden zullen duidelijk maken."

En hij concludeerde, »dat de heerediensten zijn eene ware plaag voor de bevolking en het welbegrepen belang van het Gouvernement vordert, om dezelve geleidelijk doch doortastend te verminderen, en zoodra men daartoe in staat is, geheel af te schaffen."

Heerediensten voor de hoofden keurt hij ten sterkste af. »Er bestaat in dit opzicht tusschen hoofden en bevolking geen homogeneïteit. De eersten zijn groote voorstanders van heerediensten, en altijd geneigd om er tot eigen voordeel misbruik van te maken." Het personeel Europeesche ambtenaren is onvoldoende om »de willekeur, welke zich in dit opzicht aanhoudend voordoet, voldoende te beteugelen. Om daartoe te geraken zou niet alleen een uitgebreider en steviger contrôle, maar tevens, wat het geldelijke betreft, een veel milder en onbekrompener beheer worden vereischt. *Men kan hier vooral al weder zeggen, niet* DOOR *het stelsel van heerediensten, maar in weerwil daarvan produceert Java zooveel.*"

De Minister zou, van dit standpunt uitgaande, nooit toegestemd hebben in eene beperking van de heerediensten voor de hoofden, want hij verlangde: »De heerediensten dienen geleidelijk finaal te worden afgeschaft. In verband daarmede behooren de bezoldigingen der inlandsche hoofden te worden herzien en zoodanig geregeld, dat zij onbetaalde diensten en leverancies kunnen ontberen." Tot toelichting daarvan schreef hij: »Men moet zich plaatsen op het standpunt van het eigenbelang, dat de heerediensten aanhoudend bestrijdt en afschaft en toeziet dat de arbeid der bevolking doelmatig en zoo nuttig mogelijk worde aangewend en de meeste waarde voorbrengt. Gewis veroorzaakt de afschaffing van onbetaalden arbeid meer uitgaven, doch wat beduidt dit in een land, waar de arbeid zijn loon zoo onverwaardig is. Van dit besef zijn velen nog niet doordrongen. Zij denken dat heerediensten, de landrente, de ambioenpacht, het cultuurstelsel *naar hunne bekrompen wijze van zien toegepast en geëxploiteerd*, de schoonste gewrochten zijn van maatschappelijke instellingen, die altijd schatten zullen voortbrengen, als men ze maar ongeschonden bewaart en laat werken. Het is vooral van die zijde, dat hartstochtelijk wordt geijverd niet alleen tegen te groote sprongen op het veld van vooruitgang, maar tegen schier elke verbetering."

Schoone woorden voorwaar. Naar het ons voorkomt, zou de Minister dan ook geenszins vrede gehad hebben met de halfslachtige wet tot trac-

tements-verhooging voor de inlandsche hoofden en beperking der ten hunnen behoeve gevorderde diensten. Die wet kan onmogelijk nog in dit jaar in werking gebracht worden onder de plechtig door de Regeering daaraan verbonden voorwaarde. Wij koesteren de hoop, dat de Minister dan ook bij de Indische begrooting voor 1868 een post tot verdere verhooging der tractementen van de inlandsche hoofden zal aanvragen, ten einde uitvoering te geven aan zijne denkbeelden en plannen, die bepaald geformuleerd zijn in de ordonnancie van 5 Januari 1866.

Een ander verderfelijk kwaad zag de heer Hasselman in de amfioenpacht.

Maar voornamelijk wees hij, in 1860, op de dringende noodzakelijkheid om bij het streven tot hervorming en ontwikkeling de heffing der landrente te verbeteren. Zie, lezer, zoo worden wij meer en meer homogeen met den Minister. Hij noemde zelfs het landelijk stelsel in 1860 *in de eerste plaats*, en hoezeer hij zich in 1862 niet meer zooveel voorstelde van eene herziening van het belastingstelsel, was het toen echter nog »eene wenschelijke zaak." In 1864 daarentegen keurde hij het ontwerp van wet om grondeigendom te regelen af, hoezeer dit een geliefkoosd denkbeeld van den publicist Hasselman van vroeger was geweest. Er zijn, helaas! wel eenige nuanceering en fluctuatiën in die opiniën op te merken.

Wat zullen wij bij de uitnemende schets van de gebreken van het landelijk stelsel van 1860 zeggen van de nota van 1836? De heer Hasselman schetste ons het dorpshoofd, die den aanslag doet, verdeelt, invordert en stort, aldus: »Bij deze handelingen van het dorpshoofd hebben vele misbruiken en willekeur plaats en de contrôle is uit den aard der zaak onvoldoende om dezelve te voorkomen." Verder: »Eene minder ordelijke opbrengst van *f* 10.000,000 aan belasting kan onbegrijpelijk veel kwaad stichten en met volle overtuiging scharen wij ons aan de zijde van degenen, die het landrentestelsel aan eene grondige herziening willen onderwerpen.

»Het herzieningswerk is echter eene taak, welke met de gewone middelen onuitvoerbaar is. Er moet eene opmeting plaats hebben van de bebouwde gronden van elk dorp. Voorts dient te worden onderzocht hoedanig de verdeeling der gemeente-gronden plaats heeft onder de ingezetenen, men dient met de huishouding ten aanzien der gronden van elk dorp van nabij bekend te zijn, in voege als zulks het geval is bij bezitters van particuliere landerijen, die algemeen dezen tak van inkomsten met een gewenscht succès onder betere contrôle hebben gebragt.

»Men dient dus onbekrompen de middelen van personeel enz. enz. te verschaffen, om het vereischte onderzoek in te stellen. Dat onderzoek moet eenvoudig plaats hebben en goed worden geleid en wel in dier voege, dat het geen stoornis of stremming in den gewonen loop van zaken te weeg brengt. Evenzoo kunnen vervolgens de verbeteringen

worden ingevoerd, met eene voldoende contrôle, om die verbeteringen in stand te houden en de gewenschte vruchten te doen dragen. Bij de behandeling van deze aangelegenheden zouden wij tevens behandeld willen hebben de vraag of het niet doelmatig zou zijn, de gemeente-gronden, in stede voor één, voor vijf jaren onder de ingezetenen van een dorp te verdeelen en het ontginnen van woeste gronden doortastend aan te moedigen.

»Dit zou tevens een goed middel zijn om langzaam en geleidelijk het begrip van eigendom voor te bereiden en te doen ontstaan, daar toch eigendom de basis behoort te zijn van elke maatschappij."

Hoe kan de heer H., met die wetenschap, in 1836, de wijze van heffing der landrente in Madioen en Kedirie verdedigen en weder in 1860 en later aandringen op eene algemeene toepassing van de verrekening der landrente met de belooning voor de cultures? Is het niet een feit, dat op die wijze de schroomelijkste onrechtvaardigheid ontstaat? Bestaan overal, in elke dessa, in elk district, gouvernementscultures, zoodat de verrekening naar billijkheid kan geschieden? Of komt de belooning voor de cultures en de afschrijving van de landrente niet juist daardoor in in handen van hen, die *niet* voor de regeering gearbeid hebben? Heeft de Indische Regeering niet reeds in 1841 [1]) erkend, dat »door de ondervinding gestaafde onmogelijkheid bestond, om de kwijting der landrente door arbeid gelijkmatig en billijk door de betrokken bevolking te doen dragen?" Wat beteekent ook het betoog, in die nota van 1836, dat de bevolking welvarend was, omdat de opiumpacht meer opbracht? De heer H. schildert ons toch die pacht als de meest verderfelijke en demoraliseerende heffing van de bevolking. Even krachtig is het argument, in 1862 bijgebracht, dat het cultuurstelsel de welvaart van Kedirie en aangrenzende residentien heeft bevorderd. De heer H. wees daarbij op den toestand van 1831 en van 1843. Maar hij heeft zelf medegedeeld: »dat de residenties, waarvan hier sprake is, bij het eindigen des oorlogs voor een groot gedeelte verwoest en uitgeput waren." Vóór dien tijd waren zij onder inlandsch beheer, waarvan Van Noord Borski [2]) terecht zeide: »Het stelsel van belasting door de Javaansche vorsten aangenomen en toegepast, was, even als bij alle absolute regeeringen, op oostersche leest geschoeid, dat is: uiterst willekeurig en uiteenloopend; het regelde zich veeleer naar de behoeften en luimen van hen, die tijdelijk met het gezag waren bekleed, dan wel naar het aantal der begiftigden, welke daarin hunne belooning vonden. De in 1830, na den oorlog met Pangerang Dipo Negoro, overgenomen vorstenlanden, hebben zulks bewezen. — Intusschen bekleedde de belasting van den

1) Zie van Deventer's Bijdragen, Augustus en September, 1866.

2) Zie ons November-nummer van 1866.

grond, onder de vaste inkomsten van den vorst, steeds eene eerste plaats; zij diende niet alleen tot stijving der staatskas, maar ook, in broksgewijzen afstand tot onderhoud der rijkszaten, bloedverwanten en hoogere of lagere beambten."

Zou men, om eene geliefkoosde uitdrukking van den heer H. te gebruiken, nu niet mogen zeggen: niet *door*, maar in *weerwil* van de gedwongene cultures namen die residentien onder ons beheer in welvaart toe?

Het betoog van 1864 was even logisch, maar daarbij minder heusch in den vorm. De heer H. van 1860 had voorbereiding van den eigendom van den grond aanbevolen, het landelijk stelsel als hoogst willekeurig afgeschetst en daaraan vooral de rampen van Demak en Grobogan toegeschreven. De Minister van 1864 was in hoofdzaak bondgenoot van den heer H. Waarom toen dien heftigen toon aangeslagen? Van waar den twijfel, of de brochure, eertijds verschenen: *Iets over het landrente-stelsel op Java, door een oud-Resident op Java*, wel van een oud-resident afkomstig was? De Minister had aan puntigheid van stijl en scherpzinnigheid van betoogtrant, — wij doen hem geen onrecht, als wij dien *minstens gelijk* aan den zijnen stellen, — den oud-resident Kleijn van de Poll kunnen herkennen en niet den heer van Herwerden, aan wien niemand, bij nadenken, in het hoofd komt iets zoo degelijks en welgeschreven toe te kennen. De heer K. v. d. P. drukt zich althans iets juister uit dan de Minister bij de bestrijding van een der denkbeelden van zijn antagonist deed, toen deze de volgende woorden schreef:

»Om grondeigendom voor te bereiden door eerste ontginners in het bezit der gronden te laten, is geen gelukkig denkbeeld. Waarom moet alleen aan de eerste ontginners een voorrecht — zoo men het als een voorrecht beschouwen wil" — (!? eigendom van den grond) — »worden toegekend, dat aan de gebruikers of huurders, die toch vroeger ook ontginners zijn geweest" — (dan kan geen ander eerste ontginner na hen wezen), — »zou worden onthouden? Men zou op die wijze al zeer willekeurig (!) eigenaars van gronden maken. Indien het mogelijk is eigendom van gronden op Java op dezelfde wijze tot stand te brengen, als in Europa, zal zulks op een geheel andere wijze moeten geschieden." — (Op welke? Men zou nu een beter plan verwachten.) — »Mijn tegenwoordig bestek laat niet toe, mij in deze quaestie thans verder te verdiepen." Wat en wie dat bestek toen beperkte, is ons onbekend. Kort daarna kwam de tegenwoordige Minister op tegen het werk van den Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, voor zoover hij den eigendom van gronden in Hindoesche en Mahomedaansche landen behandelt [1]). Hij verklaarde toen weder twijfel te koesteren omtrent de uitvoerbaarheid van zijne denk-

1) De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië 1596—1619, deel II, blzz. 34—46.

beelden tot voorbereiding van individueelen eigendom; zijn hoofdbezwaar was de waterverdeeling voor de irrigatie, »want de Javaan is een zwak, vooral zedelijk en intellectueel, weinig ontwikkeld wezen." Nu hebben wij ons den Javaan toch altijd het meest ontwikkeld voorgesteld met het oog op zijn rijstbouw; en dan doet het er niets hoegenaamd toe, of de Javaan zich tegenover zijn souverein als erfpachter van den grond dan als eigenaar beschouwt, — het eerste beweert de heer H. —, wat de waterverdeeling betreft. Dit geeft geene de minste verklaring van het communaal bezit. De rijstbouw heeft ja, eene regeling van het waterverbruik noodig, maar daarom behoeft toch geene telkens hernieuwde verdeeling plaats te hebben. Gemeenschappelijk belang zal immers evenzeer individueele eigenaars als de deelhebbers in het dessabezit noodzaken zich over de waterverdeeling te verstaan.

Ware communaal bezit een vereischte voor irrigatie, het zou zich — en dit is volstrekt niet het geval, — langs het geheele stroomgebied van elke rivier uitstrekken, bepaald van stroomen met sterk verval; alle gronden hebben toch water voor de natte rijstteelt noodig. De verdeeling heeft evenwel slechts plaats in het kleinste gedeelte van Java en is door de Gouvernements-cultures in de hand gewerkt.

In de tweede plaats geschiedt steeds de verdeeling der gronden vóórdat van irrigatie sprake is. Men moet weten welk stuk grond men bebouwen kan, alvorens men gaat ploegen en zaaien. Er bestaat toch nergens ter wereld en ook niet op Java het stelsel, dat geheele dorpen uitloopen om de gronden, aan de communie behoorende, gezamentlijk te bebouwen. Er is dus aan elk individu of gezin een stuk grond aangewezen als men begint te ploegen en dan is eerst water noodig. Kan nu niet eene behoorlijke regeling plaats hebben, als de gronden eens voor altijd verdeeld zijn, op dezelfde wijze als nu reeds geschiedt voor één? De Minister stelt Java ten onrechte voor als verdeeld onder de dessa's en zonder individueel bezit; de regeling, die elders plaats heeft, zal ook voor de verdeelde dessa-gronden wet zijn, zooals die nu reeds na de periodieke verdeeling werkt.

Men moge dus van de irrigatie eene quaestie maken, wie Java kent, zal daarvan zoo hoog niet opgeven. Het voorbeeld van Bantam kan ook niets bewijzen tegen individueel bezit, want de heer H. deelt zelf mede, dat de landheeren afstammelingen zijn der familiën of der gunstelingen van vroegere vorsten, »echte luiaards, die geen goed loon willen of kunnen geven om den grond te bewerken;" van daar slechte resultaten. Maar daar bestaat dus niet de toestand, dat vroeger in communaal bezit bebouwde gronden onder individuen verdeeld zijn, maar wel dat groote inlandsche landheeren den bodem slecht exploiteeren, terwijl de dessa-bewoners weinig of geen grond bezitten.

Eigendom van koffieboomen, waarop Bartolo gewezen had, te betwisten, omdat de Javaan alleen hechten zou aan het begrip te kunnen bewijzen, »dat hij zijn gedwongen aanplant heeft verricht," is niet overeen te brengen met het feit, dat vrijwillige aanplantingen in Pasoeroean plaats hebben, waar, volgens de regeeringsverslagen, die aanplantingen reeds na een paar jaren verkocht worden. Alleen daar waar koffieboomen geene waarde hebben en de verplichtingen tot aanplant, onderhoud en pluk grooter zijn dan het daarvoor verkregen loon, ten gevolge van weinig oordeelkundige keuze der gronden, waar men den inlander dwingt producten te teelen, die daar niet te huis behooren, of bij te grooten afstand van de tuinen, verliest eigendom zijne waarde, omdat de daarop klevende lasten te drukkend zijn. Alleen daar geldt de argumentatie van den heer H., in 1864 gevoerd. Ware zijne explicatie juist, van waar dan dat klachten bij den landraad worden ingebracht, zoodra op goede koffiegronden niet-rechthebbenden de boonen plukken? En dan de pagger-koffie?

Wij ontkennen niet de scherpzinnigheid van de conclusie »dat het grondbezit op Java een ingewikkeld vraagstuk is," maar wel van die, welke de heer H. vooropstelde, dat »grondeigendom op Java, zoo als wij dien begrijpen, niet bestaat." In 1860 schreef de Minister met het toenmalige weekblad *de Nederlandsch Indië* »volstrekt niet te sympathiseeren." Maar prof. Keyzer, men moge zijne zienswijze al of niet deelen, heeft het recht een oordeel over den grondeigendom op Java uit te spreken. Hij schreef nog onlangs in de *Delftsche courant* onder meer:

»De heer Duymaer van Twist beweert, dat het Burgerlijk Wetboek niet in het Javaansch vertaald kan worden, omdat de Inlander het verschil niet kent tusschen eigendom en bezit, tusschen bezit te goeder en te kwader trouw, tusschen de rechtsgevolgen van beide, enz. Is die bewering juist? Geenszins, want de Inlander kent die rechten en hun gevolgen reeds sedert zeer langen tijd. Om het bestaan van die kennis onder de Javanen te bewijzen, verkeert men in de verlegenheid om een keus te doen, want in elk Javaansch wetboek komt de duidelijke kennis van het verschil tusschen eigendom en bezit ieder oogenblik voor; ik kies uit de menigte art. 12 van de Angger Gedé, omdat dit wetboek nog tegenwoordig, met goedkeuring van de Indische Regeering, gevolgd wordt, en omdat het is samengesteld uit bestanddeelen, die zeker meer dan een eeuw oud zijn. De aanhef van dat art. 12 luidt, letterlijk vertaald, aldus: »Indien er onder 's Vorsten onderdanen van Soerakarta, of onder 's Vorsten onderdanen van Jogiakarta, iemand is, die het een of ander is kwijtgeraakt door diefstal, en dat gestolen goed wordt gevonden door den eigenaar (ingkang darbé), doch de bezitter (ingkang hanggénan) van dat goed beweert het gekocht te hebben op de markt, dan wordt

dat goed in beslag genomen door de parentah," enz. Uit dit en vele dergelijke artikels blijkt, dat de Javaan het verschil tusschen eigendom en bezit wel degelijk kent; maar het verdient bovendien opmerking, dat de aangegeven Javaansche woorden de vaste benamingen daarvoor zijn, zoodat in de Javaansche wetboeken het verschil altijd door die woorden wordt aangeduid, behalve wanneer de titel van het bezit uitdrukkelijk moet vermeld worden, in welk geval het woord voor dien titel gebruikt wordt; in de wetgeleerde boeken vindt men ook andere woorden gebruikt, om het verschil tusschen eigendom en bezit uit te drukken. Eveneens is het met het verschil tusschen bezit te goeder en te kwader trouw; in elk wetgeleerd boek van de Inlanders komt een geheel hoofdstuk voor over bezit te kwader trouw, waarvoor de Javanen den vasten naam van *mamerooh* en de Maleijers den Arabischen term *ghacb* overgenomen hebben; in dat hoofdstuk wordt de leer van het bezit te kwader trouw breedvoerig beschreven, en onder anderen ook de leer van de vruchten behandeld."

Laten wij niet langer stil staan alleen bij de denkbeelden over grondeigendom op Java van den oud-resident van 1864. Il faut juger les écrits — en de menschen — d'après leur date. Wij zijn thans in 1867. De zevenjarige transformatie is volbracht en de Minister, die het programma van deze Regeering komt uitvoeren, nadert den publicist van 1860 veel meer dan dien van 1864, zooals wij reeds zeiden.

In 1860 dan telde hij onder de middelen tot ontwikkeling van land en volk: »Het landrentestelsel vordert dringend herziening. De aanslag en de contrôle der inning dient zoodanig te worden ingericht, dat de belasting gelijkdragend wordt en daarbij geene misbruiken of knevelarijen kunnen plaats hebben." Daartoe kan men niet geraken, dit besefte de heer H., bij den tegenwoordigen toestand van het grondbezit en dus sprak hij van eene vijfjarige verdeeling.

Dat denkbeeld is vroeger ook door den heer Rochussen en anderen aangeprezen. Oppervlakkig schijnt het iedereen toe te lachen; maar wanneer men daarover doordenkt, dan ontstaat de vraag: wat zal het gevolg zijn? Men zal een van twee: òf al den arbeid en de zorgen aan zoodanige verdeeling der gronden moeten besteden, zonder het hoofddoel te bereiken, waar thans nog verdeeling om het jaar plaats heeft; òf eene groote onrechtvaardigheid begaan. Gesteld toch dat men toezag, dat elk gerechtigde in het dessa-bezit zijn wettig deel kreeg, dan zal men door eene verdeeling voor vijf jaren geen wettig recht aan den inlander geven; dat is evenwel het doel. Heeft de verdeeling eenig nut, dan zal men daarop niet kunnen terugkomen; anders zal men geen rechtstoestand in de plaats van administratieve willekenr stellen. Maar welk nut sticht men dan door eene verdeeling voor vijf jaren, wellicht

om zich na dien tijd den enormen arbeid op nieuw te moeten getroosten?

Zoo men eene proef in het wilde neemt en zou decreteeren, dat de verdeeling, die hier en daar op Java plaats heeft, voor vijf jaren bestaan blijft, ontstaat dan niet het bezwaar, dat zij, die toevallig gunstig of ongunstig bedeeld zijn, vijf jaren lang in dien toestand blijven verkeeren? Doet men op die wijze niet een bedenkelijke greep in de inlandsche huishouding, in strijd met de wet? Hiertegen ziet echter de heer Hasselman niet op. Het voorstel, in 1866 in de Tweede Kamer behandeld, liet ook het communaal bezit intact, totdat de *meerderheid* der gerechtigden in het communaal bezit de verdeeling verlangden. Wellicht lag in die meerderheid een min of meer Westersch begrip, en ware het beter geweest te zeggen: de dessa beslist, aan de inlandsche huishouding overlatende, hoe men dat woord *dessa* te verstaan had.

In zijne geschriften waarschuwt de heer H. nu wel meermalen tegen nieuwigheden of spreekt »heeren reformeerders" zeer gemoedelijk toe; maar als hij over den grondeigendom handelt, is hij zeer moedig. In 1862 nog zeide hij, dat er ten aanzien van belastingen en heerediensten »slechts onbeschreven adats bestaan, doch ze worden zeer verschillend en willekeurig in toepassing gebracht, en regel is het in de Indische huishouding, dat het volk alles aan den Souverein, en de Souverein weinig of niets aan de bevolking verschuldigd is." Maar hij is niet bevreesd voor die adat en nog minder daarvoor, dat de Javaan zich tegen nuttige hervorming zou verzetten. Hij schreef in 1860: »Voor eene te groote inmenging in de Javaansche huishouding behoeft men niet beducht te zijn. Het Javaansche volk is niet zoo dwaas en stug, dat wanneer men het met beleid in eenen beteren toestand tracht te brengen, het zich daartegen zal verzetten. Zij, die dit beweren, zijn, dunkt ons, al te teêrgevoelig." O, 13 hoofden van gewestelijk bestuur van 1864!

In elk geval zag de heer H. in 1860 in grondeigendom niet iets zoo nevelachtigs en onbestaanbaar als in 1864. Hij erkende veeleer daarin een der eerste elementen tot hervorming van de Indische maatschappij. Hij achtte werkelijk vrije arbeid onbestaanbaar te midden van willekeur, maar gaf toe »dat dezelve bij uitzondering bestaat en er de Javanen dus vatbaar voor zijn."

»Javaansche tuinlieden, huisbedienden, ambachtslieden, enz. enz., kunnen gezegd worden oppassende menschen te zijn, die, onder onze bescherming, hun dienst en ambacht op den duur trouw en ijverig uitoefenen."

Daarbij wees hij op de tabaksteelt in Rembang niet alleen, waarover hij later weder minder gunstig oordeelde, maar ook »in Kadoe, Kedirie, Djocjokarta en meer Residentie's," waar »de aldus daargestelde aan-

plantingen, in goed overleg, dikwijls gunstig afsteken bij gouvernements-aanplantingen."

Wil men tot werkelijken en algemeenen vrijen arbeid komen, ook voor alle andere stapelproducten, dan is, zegt de heer H., de oplossing deze: »Voor vrijen arbeid zijn in ons oog de prikkel der behoefte, persoonlijke vrijheid en eigendom onmisbare vereischten, en deze bestaan voor alsnog op Java niet voldoende." Het is dus de taak van eene goede Regeering, die te bevorderen. Hoe moet men daartoe komen, behalve door grondeigendom, herziening van de landrente en afschaffing van heerediensten, punten, die reeds vast stonden, alsmede verbeterde communicatie middelen en zorg voor waterwerken?

»*Geheel* kan de verplichte arbeid nog niet worden gemist;" maar vrije arbeid kan evenwel krachtiger worden voorbereid, dan tot dusver heeft plaats gehad, »in de eerste plaats door het onderwijs," en in de tweede plaats door het Europeesche element uit te breiden en te versterken »*en de hadats niet zoo overdreven in bescherming te nemen, als zijnde het op die wijze alleen mogelijk, de inlandsche huishouding te zuiveren en vatbaar voor betere inrichtingen te maken.*"

Verder: »wij gaan niet zoover om vrijen arbeid op Java eene mystificatie te noemen. Wij zijn ook niet ingenomen tegen vrijen arbeid, integendeel wij beschouwen eigendom, persoonlijke vrijheid en vrijen arbeid als de beste hefboomen om eene maatschappij te doen bloeien en zijn alzoo groote voorstanders van vrijen arbeid."

»Vraagt men nu wat te doen, dan antwoorden wij, dat het gering getal ambtenaren — bij zich steeds uitbreidende werkzaamheden — de aan hetzelve opgedragen taak, hoe goed gezind en volijverig ook, niet dan zeer gebrekkig kan volbrengen; moedig dus de bestaande particuliere ondernemers en geschikte nieuwe ondernemers aan en breng zoo veel mogelijk op hen over, het beheer en de verzorging van alle gouvernements-aanplantingen, welke daarvoor vatbaar zijn. Wij houden ons overtuigd dat dit de eenvoudigste weg is om den ondernemingsgeest op te wekken en Java duurzaam en voortgaande te ontwikkelen.

»Er dient in dit opzicht gerechtheid te heerschen. Mij dunkt het is onbetwistbaar en de ervaring bewijst het niet alleen op Java maar overal, dat vooral landbouw-ondernemingen onder het beheer van het gepersonifiëerd eigenbelang zich oneindig voordeeliger ontwikkelen, dan met vast bezoldigde Gouvernements-ambtenaren of rentmeesters."

Eenigszins afwijkend van deze gezegden is de vrij scherpe taal, waarmede de publicist in 1862 en 1863 tegen het zoogenaamde »vrijarbeidersstelsel" te velde trekt. In 1864 noemt hij den vrijen arbeid op Java rondruit »begoocheling" en art. 17 der suikerregeling van 1863 eene onlogische bepaling, die »niet anders dan stoornis kan te weeg brengen.

»Door nu slechts een gedeelte eener kultuur door verplichten arbeid in stand te houden en het andere gedeelte aan kwade kanzen prijs te geven of onmogelijk te maken, gaat men sloopender wijze te werk," en dat is niet overeen te brengen met de.... eerste alinea van art. 56 van het Indisch regeerings-reglement, een artikel, »dat verscheurd moet worden."

Men vergete evenwel niet, dat art. 17 der regeling van 1863 geheel in overeenstemming is met het rapport der commissie, die op grond van het stellige wettelijke voorschrift, een zoo belangrijk onderzoek daaromtrent gedaan heeft. De commissie uit de Tweede Kamer, die de suikerregeling onderzocht, vereenigde zich niet alleen daarmede, maar ook de geheele Kamer omhelsde het gevoelen, dat steunde op de resultaten van de enquête. Alleen de heer Rochussen is daartegen later opgekomen, en telkens stond hij tegenover de overgroote meerderheid van de Kamer en van de regeering. Een minister, die dus aan art. 17 zou tornen, staat tegenover de overgroote meerderheid in de Staten-Generaal, te meer, omdat 26 fabrieken tot dien grondslag zijn toegetreden, ten bate van de Javaansche bevolking, ten einde de voordeelen van het fixum tevens te verkrijgen, zoodat hier alleen kwestie kan zijn, of men de Javaansche bevolking een onnoodigen en onlijdelijken druk op nieuw zou willen opleggen, wellicht om een nietig geldelijk voordeel voor het Gouvernement.

In de zitting van de Eerste Kamer van 11 Januari 1865 zijn de redenen, die ten gunste van die bepaling pleiten, aldus ontwikkeld [1]).

»Maar wat zegt de Commissie, ingesteld om volledig onderzoek omtrent de suikercultuur te doen? Op bladz. 5 van haar gedrukt rapport komt voor: dat volgens het stelsel van van den Bosch, »de arbeid aan de fabriek, zooveel mogelijk, behoort te geschieden door vrijwillige arbeiders."

»En verder:

»»Eindelijk is het beginsel, bij de invoering van het cultuurstelsel aangenomen, om de bereiding der grondstof, zooveel mogelijk, te doen plaats vinden door vrijen arbeid, weldra verlaten en vervangen geworden door een stelsel van geheelen dwang, waarop later echter wederom de huldiging van het beginsel van vrijen arbeid gevolgd is."

»Voorts:

»»Gesteld nu dat in eenen ondernemingskring, behalve de vrouwen en aankomende jongens voor licht werk, die niet als vaste werklieden te beschouwen zijn, een 300 tal arbeiders zich voor de fabriekdienst genegen betoonde, dan zou van deze menschen geene heerediensten meer gevorderd kunnen worden. Het aandeel, dat zij daarin vroeger zouden hebben gehad, zou op de massa der overige bevolking worden overge-

1) Bijblad I, blz. 179 en 180, zitt. 1864—65.

bracht, hetgeen bijna niet gevoeld zou worden; maar daarentegen zou ook de drukkende verplichting der koeliediensten, waaraan thans een ieder op zijne beurt onderworpen is, geheel zijn opgeheven; niemand zou daartoe meer tegen zijn verlangen behoeven te worden gedwongen, en de fabriekant zou geoefend, meer voor zijne taak berekend werkvolk krijgen, dat hij mitsdien hooger loon zou kunnen toekennen, naarmate hij meer en beteren arbeid erlangt."

»En verder:

»»Gaat men nu na welke schikkingen, de dienstplichtige bevolking onderling maakt tot regeling en verdeeling ook van den minder aangenamen en weinig voordeel gevenden arbeid, dan vindt men bij de fabriek Tjepiering, dat de vier groote, nabij het strand gelegen dessa's met de koelielevering belast, zich door vrijwilligers, vooral van Pekalongan en elders, ook uit de eigene dessa's, doen vervangen, omdat hun bedrijf, de vischvangst, hun meer voordeel geeft dan de koeliedienst, waaraan zij bovendien vreemd en ongewoon zijn. Hunne plaatsvervangers geven zij boven het dagloon van den fabriekant eene hoogere of lagere betaling, naar mate van omstandigheden en bij wederzijdsch goedvinden."

»Voorts nog:

»»Zij zijn gedurende hunnen werktijd op de fabriek daarentegen ontheven van alle andere diensten, zonder onderscheid, zelfs voor de aanplantingen van riet, in de betaling waarvan zij aandeel hebben.

»En eindelijk:

»»De vrijlating van andere verplichtingen zal den werkman er toe kunnen brengen, zich voor een billijk loon als vast arbeider op de fabriek te verbinden, mits hij de zekerheid hebbe, dat hij en de zijnen niet onderworpen blijven aan de bevelen van zijne hoofden tot dienstverrichtingen, die hem de beschikking over zijnen handenarbeid, eene verbindtenis voor vast werk op eene fabriek onmogelijk maken.

»»Zekerheid, dat de maatregel volkomen réusseeren zoude, zonder eenigszins beduidende verhooging van dagloon, bestaat er intusschen niet geheel, hoezeer waarschijnlijk het ook zijn moge.

»»De afscheiding van cultuur- en fabriekarbeid, de bestemming van afzonderlijke arbeiders voor ieder dezer werkzaamheden, zou altijd als eene noodzakelijkheid beschouwd moeten worden, opdat de planter wete, dat zijn verplichte arbeid voor de onderneming niet verder behoeft te gaan dan tot het voortbrengen, het telen van suikerriet, en hier en daar tot het snijden en vervoeren van hetzelve, een en ander dan echter tegen afzonderlijke, billijke belooning, opdat de werkman in de fabriek eenige zekerheid hebbe, dat hij, na volbrachte taak aldaar, niet dadelijk tot den veldarbeid kan worden geroepen; terwijl hij thans bovendien nog heeredienstplichtig is.

»»Deze uiterst gewichtige zaak zal door ons bij het aan te bieden concept-contract niet worden uit het oog verloren.""

»Door die commissie, bestaande uit de heeren Umbgrove en Wiggers, is nu een concept-contract voorgesteld, juist zooals bij de laatste regeling geschied is:

»»De contractant ter andere zijde moet geheel met eigen middelen werken en heeft geene aanspraak op hulp van het Gouvernement aan arbeiders, trekvee of karren.

»»Alle personen die zich als vaste arbeiders op de fabriek, onverschillig voor welk werk, bij den contractant ter andere zijde willen verbinden, zullen zoolang deze verbindtenis duurt, vrij zijn van alle verplichte diensten voor het Gouvernement en mede niet voor den cultuurarbeid kunnen worden opgeroepen.

»»De contractant ter andere zijde zal aan deze vrijwillige arbeiders de vereischte door hem geteekende bewijzen uitreiken en ter zake behoorlijke registers aanleggen, terwijl hij zich onderwerpt aan het plaatselijk, van Gouvernementswsge te houden toezicht, dat de tijdelijk vrijgestelde personen van deze regeling geen misbruik maken, om zich na afloop van hunne verbindtenis aan de verplichte diensten te blijvenonttrekken."

»En de toelichting:

»»Hier geldt weder de beschouwing, dat, als men den fabriekant met eigen middelen wil doen werken, dan in het contract geen toezegging moet worden gegeven van hulp en tusschenkomst, die, dat noodig geoordeeld wordende, evenwel verleend zouden kunnen worden zonder zich daartoe te verbinden.

»De bijvoeging zal overigens van den goeden wil des Gouvernements tot de aanmoedigende medewerking, voor zooveel noodig bij het rapport der commissie meer in het breede behandeld, getuigen, en den maatregel uitvoerbaar kunnen maken, zonder te hooge opvoering der dagloonen. . . ""

»En nu is het alsof dat iets vreemds is, dat afzonderen voor een bepaald werk; maar als men de heerediensten inziet, dan vindt men dat zóóveel dessa's worden afgezonderd voor den regent, zóóveel hiervoor en zóóveel voor iets anders.

»In het stuk der Commissie staat, dat zelfs de suikerrietplanters moesten vrijgesteld worden van de heerediensten. Wanneer men 1000 man heeft in den kring van de onderneming en er worden er 300 afgezonderd naar de fabriek, dan is dat voor drie maal, 900 die aan de heerediensten ontnomen worden; maar wanneer zich 300 man voor vast wil belasten met den fabriekarbeid, dan moet de fabriekant op 300 man kunnen rekenen, ten einde te verhoeden dat de suikersap zuur worde in den maaltijd, en dat is een overgang tot den toestand van geheel vrijen arbeid; ik spreek nu niet van geheel vrije cultuur."

Zelfs de meest onkundige en oppervlakkige bediller »zal moeten erken, dat de suiker-cultuur zich voordoet, verwikkeld en verward als zij is, door afgunst, bedilzucht, beknibbeling en nieuwigheden." Het zal moeite en zorg kosten tot een radicaal goed systeem te komen en geenerlei belangen te krenken. Dat zal elke regeering ondervinden. Zoo de Minister Hasselman de knoop in één slag weet door te hakken, wij zullen het van harte prijzen.

Intusschen kunnen wij ons toch alweder eenigszins in den toestand verplaatsen van een man, die wrevelig is over de spraakverwarring op koloniaal gebied, die door alle drogredenen niet wordt medegesleept en de Indische maatschappij door »langdurige ervaring kennende," van geenerlei onjuiste voorstelling van zaken wil weten. Radicaal moet gehandeld worden; wat geen vrije arbeid is, moet met dien naam niet bestempeld worden; geleidelijk en krachtig moet eene hervorming tot stand komen, die waarheid bevat en niets halfslachtig overlaat. Zie, zulk een man aan het hoofd der zaken, die geen uitsluitend exploitatiestelsel wil, maar overtuigd is, dat Java, evenzeer als onze andere koloniën, ons de zoo noodige bijdragen nog voor langen tijd kan geven, bezield met eerbied voor de energie van een van den Bosch en met den wil om hem op den weg van vooruitgang en natuurlijke ontwikkeling nabij te komen, — dat is de Minister van Koloniën, dien wij ons droomden.

Er zal, ondanks de meest mogelijke voortvarendheid, echter een tijdperk van overgang moeten zijn. De heer Hasselman wilde in 1860 het denkbeeld van van den Bosch in toepassing brengen, »dat alle koffijtuinen in de handen van particuliere ondernemers zouden kunnen overgaan," waarvan »rijke resultaten voor moederland en koloniën te verwachten zijn." Ook omtrent de suikercultuur staat hij dat denkbeeld voor. En welke is nu het middel van overgang en de regeling, die men bij de wet van de cultuur-ondernemingen, zoowel als van suiker- en koffiecultuur, moet verwachten?

Jaar op jaar wilde de Minister een uitgebreid contracten-stelsel. Nu schemert ons een weinig dat stelsel voor de oogen.

Contracten voor aanplant van suiker zijn niet in gedwongen arbeid uit te geven. Vooreerst is dit in strijd met de letter der wet. In de tweede plaats heeft de heer J. C. Baud in 1854 uitdrukkelijk en niet »raadselachtig" in dien zin art. 56 R. R. toegelicht. In de derde plaats is bij 's Konings proclamatie den inlander zijne rechten op den grond gewaarborgd. Met alle vereering voor graaf van den Bosch zouden wij van meening zijn, dat dergelijke wijze van bevordering van particuliere industrie onmogelijk en ongeoorloofd is.

Eene tweede objectie is de verklaarde afkeer van den Minister tegen gunstbetoon, die in elk zijner geschriften doorstraalt, en het denkbeeld

om contracten *zonder uitbesteding* uit te geven. Van het laatste wilde hij niet hooren. Maar in 1860 schreef hij:

»Een Gouverneur-Generaal die blijkt de sub I vermelde vereischten te bezitten, en *die tevens wars is van alle gunstbetoon*, dient met de meest ampele macht te worden bekleed."

Hij stelde zich in 1864 voor: »Wanneer men zich onthoudt van gunstbetoon — helaas, dit is niet altijd geschied — en overigens *zonder omzien* naar recht en billijkheid handelt, dan voorwaar is het *bij de verkregen kennis en ervaring* (speciaal van den heer Minister), eene gemakkelijke zaak, om nieuwe suiker-contracten uit te geven of bestaande te vernieuwen." Nu heeft de laatste tijd geleerd, dat dit niet zoo licht te tellen is. Maar deze Minister is een man, die ons zal doen zien, hoe men zonder uitbesteding en met geenerlei gunstbetoon de suiker-industrie eene aanmerkelijke uitbreiding kan geven, met eerbiediging van de rechten van de bevolking, en van het regeerings-beginsel, waardoor de conservatieven aan het bewind kwamen.

Moet de methode van 1864 daarvoor gevolgd worden? Beteekende »aanmoediging van Europesche ondernemers en uitbreiding van het Europeesche element" hetzelfde als vermeerdering van het Europeesch ambtelijk personeel en betere contrôle? Moet bij de koffie-cultuur, zonder eenig verder onderzoek, »eene soort van verhuring" plaats hebben, zooals de Minister nog in 1862 schreef, of ook daar het ambtelijk personeel bij die cultuur worden vermeerderd? Moet den vrij-arbeiders »worden belet dat zij op eene of andere wijze over de bevolking beschikken" en daardoor in meerdere of mindere mate oorzaak zijn, dat de taak, waarop de Soeverein recht heeft, »slechts gebrekkig kan worden vervuld"?

Wanneer men de grondregels van 1864 volgde: »Indien men de vruchten in eens van de vol geladen takjes stroopt, zoo als de Javaansche plakkers zoo licht geneigd zijn te doen, dan krijgt men rijp en onrijp, en bederft men tevens voor korten of langen tijd de vruchtkiemen voor een volgend saizoen"; indien de ernstigste zorg moet worden gedragen, door middel van gouvernements-ambtenaren, dat alles »behoorlijk worde geplukt en versameld, want de Javaan neemt het zoo nauw niet en laat dikwijls een gedeelte van den oogst eenvoudig verloren gaan;" indien eindelijk gestreng toezicht noodig is voor »het behoorlijk droogen, sorteeren en bereiden der koffie en op de aflevering in de gouvernements-koffie-pakhuizen", wat wordt er dan van den Javaan? Dan zou eene slavenkolonie ontstaan, vooral wanneer men bovendien alle particuliere ondernemingen in gouvernements-contracten, met gedwongen veld- en fabriekarbeid, veranderde. Dat kan de Minister niet willen; dat zijn reminiscensen van 1860, alleen bereikbaar door de particuliere industrie, want zijn ideaal is: opleiding tot vrijheid en het cultuurstelsel, volgens de voor-

schriften niet van een »uitputtend exploitatie-stelsel", maar dat liever geene producten geeft dan door krenking van de rechten en belangen der bevolking.

Tusschen de op hoog gezag ingevoerde cultures particuliere ondernemingen toe te laten, komt hem evenwel eene bron van »Babylonische verwarring" voor. Daarom moet eene wet zoowel de gouvernements-cultures als de particuliere industrie, in verband met de artt. 56 en 60 R. R., regelen.

De redeneering van den heer Hasselman, in 1862 en 1863, komt evenwel hierop neder: de Javaan heeft een innig plichtbesef van het recht van den souverein om belasting te heffen; in 1864 zag hij in hem een 12 jarigen knaap; hij werkt zijne taak gaarne af voor den souverein; in het echte en onvervalschte cultuurstelsel heeft de Javaan echter tijd genoeg om voor zich zelf te werken; maar zijn gezichteinder strekt zich niet uit tot de Europeesche markt; hij wil voortbrengen hetgeen hij »op zijne markten" kan verhandelen en hij schetst ons een levendig tafereel van 't gewoel en de levendigheid van die markten. Voor een particulier ondernemer is daar evenwel geene plaats, want de bevolking wil niet meer producten voor de Europeesche markt voortbrengen dan de souverein of de landhuurder hem opleggen. Eene dubbele taak is te veel. De ondernemingen zijn ook te onzeker. De particulier kan alleen producten verkrijgen door den Javaan af te trekken van zijne taak. Maar nu is het ons altijd onverklaarbaar geweest, hoe een Javaan, die nu volgens de beschrijving van de koffiecultuur, zoo slordig werkt om den souverein zijn deel te geven, zoo gaarne belasting in producten betaalt. Ons is het even raadselachtig, hoe het uitgebreide contracten-stelsel zal kunnen bestaan, als de Javaan zoo »indolent" is, zonder uitputtend te werken. Ons is het een raadsel, waarom de Javaan, als hij bijv. tabak ter markt brengt, daar hij toch niet op de Europeesche markt let, niet zijn product aan den Europeeaan zou kunnen verkoopen. Het is hem immers geheel onverschillig, of die producten in Indië worden verbruikt of verscheept. De eenige quaestie kan voor hem zijn, wie hem het meeste geld geeft. En dit beseft hij wel degelijk, want in streken, waar de kooltabak goed betaald wordt, laat de Javaan de cultuur van Java-tabak voor de inlandsche markt na.

De Minister is echter een te groot vijand van halfheid om dit alles niet op te lossen. En inderdaad geeft hij ons reeds eene oplossing, die wij volkomen beamen. Dwang, willekeur, heerediensten, een gebrekkig grondrecht, overdreven eerbied voor hadats moeten wijken voor een beter stelsel. Al de eerbied voor van den Bosch mogen ons niet daarvan terughouden. Zie den Javaan, zooals de heer H. hem teekent en zie wat er van hem worden kan. Geen kabinet kan vier-en-twintig uren zitten blijven, sprak Mr. P. Mijer, dat weigeren zou eene cultuur-

wet te geven, nu die aangelegenheid eenmaal bij de wetgevende macht aanhangig was gemaakt. Dat programma moet de nieuwe Minister uitvoeren. Hij bedenke daarbij zijne woorden:

»Bij het graven van waterleidingen, hebben wij gezien, dat men aldus te werk ging. Men begon zich, ter werkplaats gekomen, door een scherm van groen loof tegen de zonnestralen te beschutten en vervolgens den arbeid aanvangende, werd de grond met een scherp hout losgemaakt en met handen vol in een gevlochten mandje gedaan. Dit gevuld zijnde, werd het mandje door een werkman, die zich boven op den kant der leiding even confortabel had ingericht, als zijn collega daar beneden op den bodem, aan een touwtje naar boven gehaald en daar geledigd en zoo treuselde men voort, dat het vermoeiend was om aan te zien. Wanneer men *in tegenstelling van die wijze van werken of tijd dooden, den Javaan bezig ziet, om in zijn eigen belang rijstvelden te bewerken, dan hinderen hem de zonnestralen niet en hij werkt met een lust, kracht en ijver, welk elk* denkbeeld van Luiheid en Indolentie doen vervallen *en ook bij hem ziet men dan de spreuk bevestigd: »geld verzoet den arbeid.""*

Ziedaar dus de oplossing van al die raadsels. Alle woordenspel moet daarvoor wijken. »De meening staat bij ons vast, dat er in Indië veel is dat verbetering vereischt. De tijd mag dan ook niet langer verspild worden met een ijdel getwist over vrijen arbeid, inmenging der volksvertegenwoordiging, publieke uitbesteding van contracten enz. enz., maar er dient krachtig te worden gehandeld," schreef de Minister. Een samenstel van hervormingen hebben wij te wachten, goed doordacht en geschikt om Java te doen worden, wat het zijn kan. Art. 56 R. R. zegt in andere woorden, hoe het overgangs-tijdperk moet plaats hebben, dat de Minister nog in 1863 aldus formuleerde:

»1°. Opleiding van de Javaansche bevolking in het vereenigd belang van moederland en kolonie.

2°. Die opleiding dient te worden bevorderd door opwekking der arbeidzaamheid, door eene doelmatige leerrijke besturing van den arbeid en door de belooning zoodanig te bepalen, dat dezelve steeds zoo veel mogelijk geëvenredigd zij aan den te presteeren arbeid en ook aan de waarde, die daardoor wordt voortgebracht (1); een en ander in dier voege, dat de bevolking daarin een prikkel van aanmoediging vindt om hare taak voor den Souverein met graagte te volbrengen en het daarbij ontvangen voorbeeld voor zich zelve na te volgen.

»3°. De Javaansche bevolking krachtig in bescherming te nemen tegen

(1) *Noot van den corrector.* Hoe is dit op andere wijze mogelijk dan volgens de wetten van vraag en aanbod?

knevelarij en willekeur in 't algemeen en in het bijzonder van hare hoofden en haar zoo veel mogelijk te handhaven en te beschermen in hare persoonlijke vrijheid en eigendom." Phrases baten niet daartoe. Geen onderscheid in twee cultuurstelseltjes kan baten. Men kan zeggen: »Men houde zich aan het cultuur(lees-dwang-stelsel); dat is het eenvoudigste en het beste"! Maar met welk recht durft men nu nog beweren, dat dit »*uit een zedelijk oogpunt* de toets van het strengste onderzoek kan doorstaan"? Evenzeer is het eene phrase te schrijven: »Er wordt bij het cultuurstelsel, *wanneer de bevolking overigens voldoende wordt beschermd*, van haar niet te veel gevergd." Dat zijn tegen elkander indruischende, niets zeggende woorden. »Wij hebben jaarlijks een aanzienlijk overschot." Ziedaar de oplossing voor allen, die ons het bestaande als het *eldorado* voor Java schetsen, zonder te vragen, of dat verkregen wordt door een vicieus regeeringsstelsel. De heer H. ziet in de woorden: »de op hoog gezag ingevoerde cultures" ook al eene phrase. Wanneer de woorden van Baud worden herinnerd, dat er een stelsel is, dat onder alle hemelstreken het beste moet worden geacht, verklaarde de Minister in 1862 die woorden »niet te begrijpen." Toch zegt hij: »Gaarne erken ik, dat wat in het Westen waarheid is, ook waarheid is in het Oosten." Men moge schermen met alle mogelijke phrases, terecht zeide de heer Keuchenius: »alleen zoolang niemand van de cultures sprak, kan een »uitputtend exploitatiestelsel" worden gevolgd." Thans kan men de Staten-Generaal, na het eindeloos debat over koloniale belangen, niet met onbestemde denkbeelden bevredigen. De veeljarige strijd eischt oplossing en beslissing. Dat is de taak van deze regeering. Wie geen stelsel en geene overtuiging heeft, hem zal de ministerieele portefeuille een doornenkroon worden.

Maar niet aldus voor den Minister Hasselman. Hij is een man van te groote ervaring om zich aan die taak te wijden, zonder eens zijne geschriften te hebben herlezen en ook van Deventer even te hebben nageplozen. Hij komt het programma van het kabinet en de wet in toepassing brengen. Wij hopen hem steeds op onzen weg te ontmoeten. Niet alleen het dringend noodige zal hij tot stand brengen, maar wat hij in 1860 reeds »over stijl en voordracht toegevende beoordeeling inroepende" als publicist trachtte te bevorderen: »1°. uit den tegenwoordigen staat van onzekerheid en onbestemdheid te geraken en 2°. die veranderingen en verbeteringen die in het welbegrepen belang van Nederland en Java *wenschelijk* zijn (en dus niet enkel het urgente, om de zaken loopende te houden), tot stand te brengen."

Een man van zooveel zucht tot handelen, kan niet gedrukt worden door het gewicht van zijne taak, al is die althans »eene nieuwigheid," waarschijnlijk ongedacht. Wij wenschen den heer Hasselman een lang-

durig ministeriëel leven en veel genoegen van zijn besluit om de koloniale quaestie te komen oplossen. In menig opzicht homogeen, zullen wij gaarne door bescheidene opmerkingen een man, die de pers waardeert en daarvan zoo ruim gebruik maakte, op enkele punten opmerkzaam maken. Niets moet eene Regeering aangenamer zijn, die een »mild en krachtvol bestuur" wil, en daarom zeer zeker de voorlichting van de drukpers op prijs zal weten te stellen.

30 Juli 1867. X.

DE LAATSTE HELDENDAAD VAN DEN BOHEEMSCHEN MEZZOFANTI.

(Uit Trübner's *American and Oriental Literary Record*, May 15, 1867.)

Het is niet gemakkelijk iemand, al behoort hij ook tot de welopgevoede lieden, aan 't verstand te brengen, dat er een hemelsbreed onderscheid is tusschen 't spreken en 't kennen eener taal. 't Eerste bereikt men voornamelijk door een gelukkig geheugen; 't tweede vereischt, behalve geheugen, de aanwending van verschillende hoogere vermogens van den geest, en wordt niet dan na lange en gezette studie verkregen. Er zijn er die een taal kunnen spreken lang voor dat zij zeggen kunnen haar te kennen, terwijl anderen haar door en door kunnen kennen zonder haar te kunnen spreken. Voor onderling verkeer met vreemdelingen wordt 't kunnen spreken eener taal voldoende geacht, en weinige lieden, die zich op de kennis eener taal toeleggen, begeeren er meer van te weten, terwijl daarentegen de wetenschappelijke beoefenaar 't spreken eener taal wel is waar een wenschelijke bijzaak acht, maar nimmer tot hoofddoel verheft. De vrienden van iemand, die als linquist bekend staat, vragen hem in den regel, niet hoe vele talen hij *kent*, maar hoe vele hij er *spreekt*, en zullen met een ongeloovig gezicht als 't ware verbaasd opkijken, zoo hij, met zijn geweten raadplegende, de eerlijkheid heeft hun tot antwoord te geven, dat hij er maar twee of drie kan spreken. Iemand daarentegen, die een menigte talen kan spreken, al heeft hij er vooraf geen grondige studie van gemaakt, zal in den regel zelden bekennen, dat hij van de talen, die hij spreekt, slechts een zeer oppervlakkige kennis bezit. In een der jongste nommers van »The Flying Dragon Reporter" 1) zagen we een proefje van

---

1) Een Chineesch in Engeland onder redactie van den heer Summers, den bekenden Sinoloog, verschijnend advertentie-blad.

Maleisch uit de hand van den heer C. Sers, den jongen Bohemer, van wiens linguistische begaafdheden we veel gelezen en gehoord hadden, en konden niet nalaten onze aandacht daarop te vestigen met 't doel zijne kennis van ten minste éene der 22 talen, die hij beweert te kennen en te spreken, op de proef te stellen. Naar de Maleische letters te oordeelen, waarin genoemd stuk geschreven is, zijn we geneigd te vermoeden dat zij de eerste poging zijn van den heer S. om Maleisch te schrijven. zelfs wanneer men in aanmerking neemt, dat de lithograaf uit ongewoonte zijn taak slecht heeft volbracht; maar de stijl en de wijze, waarop de taal gehanteerd is geworden, bleken nog slechter te zijn. Daar we echter ons eigen oordeel in dezen niet vertrouwden, zonden we 't stuk aan iemand in Holland, die studie van 't Maleisch gemaakt heeft, met 't verzoek ons zijn oordeel er over te willen mededeelen. Hij had de goedheid ons de onderstaande zooveel mogelijk letterlijke vertaling toe te zenden, die wij gaarne met 't Maleische origineel hadden willen verrijken, om de bijzondere schoonheden van 't kunststuk des heeren Sers goed te doen uitkomen, zoo we niet overtuigd waren, dat in Engeland de Maleische taal te weinige beoefenaars telt 1).

»De vliegende maan-verslindende draak wordt een berigt, geschreven in 't Chineesch, gezonden in China en Japan de eerste dag van alle maanden. De prijs van een berigt is 10 shilling in één jaar. De betalende nu op 't oogenblik 2). De vliegende maan-eclips verwekkende draak wordt een berigt; breed is zijn voornemen, hij heeft dienaren gelijk redmiddel aan kooplieden van Europa. Vermeld hunne koopplaatsen, opdat 't menschdom dat in 't Oosten woont dat koope! Vele zijn de menschen. Spreek de Chineesche taal in 't Oosten van Azie en de menschen verstaan of schrijf het! daarom wordt het gemakkelijk met een eerbiedige buiging te zeggen aan de Oostersche kooplieden listen en streeken en koopplaatsen van Europa namen van kooplieden allen 3) en stalen van de koopplaatsen in voordeel door hem zoo zij koopen en verkoop! Berigten worden verkocht overal in 't Oosten van Azie."

Tjinik Sjertsel schrijf dat.

Niet 't minst vermakelijke gedeelte van dit stuk is de onderteekening aan het slot, waar de lezer verrast is, den zeer bekenden zuid-duitschen naam »Scherzel", waarvan de beteekenis »broodkorst" is, aan te treffen. Was de schrijver beducht, dat dit meesterstuk mogt toege-

---

1) De vertaler heeft gemeend den Maleischen tekst getransscribeerd hieronder te moeten mededeelen.

2) D. i. verzoeke contante betaling.

3) In 't oorspronkelijke staat *salajan*, waarvoor ik lees *sakalijan*.

schreven worden aan de hand van den eenigsten beoefenaar van 't Maleisch hier in Engeland, daar hij zorg gedragen heeft het met zijn naam te onderteekenen? Zoo ja! dan moet de heer Crawfurd zijn Boheemschen collega zeer dankbaar zijn voor de zorg, die deze voor zijn reputatie gehad heeft.

In weerwil van 't zoo dikwijls verkeerde gebruik van den imperatief en in weerwil van de andere fraaiigheden van stijl, is het met dat al toch mogelijk, dat deze compositie van den heer Scherzel de Maleische kooplieden in 't verre Oosten, bij wijze van een nevelachtige openbaring, bekend maakt met de welwillende bedoelingen van »de Vliegende Maan-eclips veroorzakende draak." We hopen altans, dat dit 't geval mag zijn. Als een blijk echter van de kennis, die de heer S. van 't Maleisch bezit, is 't stuk totaal mislukt; en zoo zijn kennis van de overige 21 talen op geen hechter grondslagen rust, raden we hem aan in 't vervolg wat voorzigtiger met 't gebruik van zijn pen te zijn. Vooral bevelen we hem aan, met zijn troep van 22 kunstemakers de boerekermissen af te reizen om zich van de verbazing der dorpelingen over hunne luchtsprongen te verzekeren, maar we ontraden hem zich aan 't opstellen van stukken te wagen.

MALEISCHE TEKST.

Rahoe jang terbang djadi barita di toelis di bhasa tjina di kirim di dalam Tjina dan Djapan hari pertama boelan sagala arga barita ada sapoeloeh sjiling di satoe tahoen orang pembajar itoe sagarang (sic)ini rahoe jang terbang djadi barita lebar qasadnja ada berhamba saperti oepaja kapada saoedagar beroepa tjeriterakan dija poenja pembelijan sopaja orang manoesija jang doedoek di timoer membeli itoe.

Banjak orang manoesija bilang bhasa tjina di timoer Asija dan orang sagala mengerti ataw toelis itoe sebab itoe djadi moedah bepersembahkan kapada saoedagar timoer tipoe daja dan pembelijan oeroepa nama saoedagar salajan (sakalijan?) dan tjonto pembelijan di goena oleh marika itoe djikala membeli dan djoewal.

Barita di djoewal di mana mana di timoer Asija.

Tjinik Sjertsel toelis itoe.

VARIA.

Aan het *Leidsch Dagblad* van den 3den Juli jl. ontleenen wij de volgende voor velen niet geheel overbodige opmerkingen:

»In de zitting der Tweede Kamer van den 12den Juni jl. werd door den heer Pijnappel het volgende gezegd: »Voor mij zijn conservatief en liberaal twee leuzen, twee woorden, twee klanken, waaraan ik niets ter wereld hecht. Maar twee andere begrippen staan hier tegenover elkander: het Oostersche en het Westersche. Dat zijn reëele, tastbare, bekende begrippen."

»Het is ons oogmerk niet, tegen de strekking der rede van den heer Pijnappel op te komen. Wanneer hij beweert, dat onze heerschappij op Java daar een Westersch element te midden eener Oostersche Maatschappij heeft gebracht, en dat eene goede koloniale politiek die elementen moet trachten te concilieeren, dan verkondigt hij ongetwijfeld iets dat volkomen waar is, maar dat ook niemand betwijfelt en waaraan wij eigenlijk niet veel hebben. Niemand is er die Java, met geheele terzijdestelling van zijn eigenaardigen toestand, uitsluitend naar Westersche beginselen wil besturen; maar het verschil tusschen de partijen op koloniaal gebied is veeleer dit, dat de eene de inlandsche maatschappij voorstelt op eene wijze, die de andere niet als waar aanneemt; dat hervormingen, die in de oogen der eene partij eene revolutie zijn, zich aan de andere veeleer als eene restauratie voordoen; dat de eene Java voor alle hervorming onvatbaar acht, en de andere meent, dat vele hervormingen, zooal niet door de inlandsche bevolking, uithoofde van haren geringen graad van ontwikkeling, bepaaldelijk begeerd, toch, eenmaal ingevoerd, weldadig werken en haren bijval verwerven zullen.

»Nu wil men van zekere zijde (het is die welke zich zelve de conservatieve noemt) het gevaar dier hervormingen, die van de andere zijde (de zijde van hen wien men doorgaans den naam van liberalen geeft) deels als natuurlijke en voor alle partijen wenschelijke ontwikkeling, deels zelfs als restauratie beschouwd worden, bezweren door de tooverwoorden:

Oostersche toestanden, Oostersche maatschappij, alsof daarmede alles gezegd ware. Wij voor ons hebben ook dit steeds als een leus, een wachtwoord beschouwd; het was voor ons een klank waaraan wij niets ter wereld hechtten. Maar nu zegt ons de heer Pijnappel, dat Oostersch een reëel, tastbaar, bekend begrip is. Om der gevolgen wil moeten wij daartegen opkomen.

»Wat wij gewoon zijn hier in het Westen van Europa het Oosten te noemen, heeft een zeer wijden omvang. Zelfs in ons eigen werelddeel rekenen wij Turkije daartoe, en Rusland wordt vaak als een overgang van het Oosten tot het Westen beschouwd. Maar in ieder geval wordt geheel Azië tot het Oosten gerekend, zijne talen worden Oostersche talen, zijne godsdiensten Oostersche godsdiensten, zijne maatschappijen Oostersche maatschappijen genoemd. Is dit nu op grond van eenige algemeene overeenkomst welke die talen, die godsdiensten, die maatschappelijke toestanden aanbieden? In geenen deele. De volken van wat wij het Oosten noemen, verschillen onderling eindeloos in afkomst, in taal, in godsdienst, in maatschappelijken toestand; de volken van Europa daarentegen zijn met een deel der bevolking van Azië in afkomst en taal ten nauwste verbonden, en hebben daarmede een goed deel der begrippen, waarop hunne maatschappelijke instellingen berusten, gemeen; terwijl zij weder hunnen godsdienst en al den invloed dien deze op hunnen maatschappelijken toestand geoefend heeft, aan een ander deel der bevolking van het Oosten verschuldigd zijn. De Arabieren, de Hindoes en de Chineezen kunnen als de drie hoofdvolken van Azië beschouwd worden, en van ieder dezer drie hemelsbreed van elkander verschillende volken is een samenstel van instellingen en gebruiken uitgegaan, waardoor zij onderling evenzeer en ten deele zelfs meer verschillen, dan ieder hunner van de volken van het Westen verschilt. Hoe is het dan mogelijk Oostersch, waar van maatschappelijke toestanden sprake is, zoo bepaaldelijk en scherp tegenover Westersch te stellen? Hoe is het mogelijk te beweren, dat in dien zin Oostersch een bekend, een tastbaar begrip is? Ons dunkt, dat men bezwaarlijk een meer onbepaald en vaag begrip zou kunnen aanwijzen.

»Veel beter ware het ongetwijfeld, in plaats van Westersch en Oostersch eenvoudig Nederlandsch en Javaansch te stellen, ofschoon men zelfs dan niet zou kunnen beweren eene tegenstelling gemaakt te hebben tusschen tastbare en bekende begrippen, daar de toestand der Javaansche maatschappij ons nog slechts gebrekkig bekend is. Maar dien toestand eenvoudig Oostersch te noemen, is volstrekt zinledig. Op Java hebben de drie hoofdvormen der Aziatische beschaving: de Arabische (of Mohammedaansche), de Hindoesche en de Chineesche, sedert eeuwen elkander ontmoet, en allen hebben (de Chineesche echter

verreweg het minst) tot de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken der Javaansche bevolking bijgedragen, terwijl nevens die drie nog een oorspronkelijk inlandsch (Polynesisch) element moet worden aangenomen. Uit die vermenging en samensmelting is een zeer eigenaardige toestand geboren, die in geen ander Oostersch land wordt weêrgevonden, die zeker niets heeft van den toestand van China, maar ook sterk afwijkt van dien der zuiver Mohammedaansche landen, in sommige opzichten tot dien van Hindostan nadert, en veel heeft dat nergens elders wordt weêrgevonden. Hoe kan men nu zulk een toestand in het algemeen een Oosterschen noemen, of meenen daarmede iets wezenlijks te zeggen, om Java tegenover Nederland te karakteriseeren? Er is zelfs, wat meer is, in de instellingen en gebruiken van Java een element, dat ons Westerlingen tot aanknoopingspunt dienen kan en zich aan Westersche toestanden aansluit. Wat daar nl. nog overig is van hetgeen er in de Hindoe-periode werd ingevoerd, is er gebracht door onze broeders, onze stamgenooten. Die Hindoes der hoogere kasten, die hunnen godsdienst, hunne taal, hunne letteren, hunne kunst, hunne wetten naar Java overbrachten, waren van Arischen stam gelijk wij. Moge ook de toestand van Java, na den val hunner heerschappij, door de zegepraal van den Islam eene groote verandering ondergaan hebben, de sporen van hun aanwezen zijn er niet uitgewischt, en de overeenkomst onzer marken met de Javaansche dessa-genootschappen is alleen reeds genoeg om dit te bewijzen. Wij wenschen daarom in het vervolg, bij de behandeling der koloniale politiek, zooveel mogelijk van die tegenstelling tusschen Oostersch en Westersch verschoond te worden, althans wanneer men ons wil opdringen, dat door die woorden reëele, tastbare en bekende begrippen worden uitgedrukt."

Als men geen uitgever voor verward ineengezette opstellen kan vinden, is het een goedkoop middel, dat drukken voor eigene rekening bespaart, wanneer men toch door *le désir de se voir imprimer* bezield is, een lid der Tweede Kamer brieven toe te zenden, mits deze gezind zij die voor te lezen.

Zou de heer Saaijmans Vader den Staat de drukkosten niet kunnen besparen van de brieven van den heer de Sturler? Het *Bijblad* is reeds volumineus genoeg, om het niet met verwarde epistels en lange uittreksels uit oude boeken, iedereen bekend, op te vullen.

De toestand waarin op dit oogenblik de koloniale politiek verkeert geeft aanleiding tot de volgende opmerking. Sints lang is Indië van de zijde van Nederland aan eene reeks van proeven tamquam in corpore vili onderworpen geweest; men is thans tot de sterkste en misschien wel de gevaarlijkste proef gekomen, of wij ook Indie zouden kunnen exploiteeren zonder het te regeeren.

Niettegenstaande alles wat over dit onderwerp geschreven is, worden nu en dan nog stemmen gehoord, die de afschaffing van rottingslagen als policiestraf betreuren. Zelfs liet zich in dien geest een lid van de Tweede Kamer hooren die zich als regtsgeleerde eene zoo gunstige reputatie in Indië verwierf. Tegen een regtsgeleerde veroorloven wij ons een juridisch argument en verwijzen hem met allen die voor eene wederinvoering van de rottingslagen als policiestraf zijn gestemd, naar de 2_e Titel van het 2_e Boek der Pandecten waarvan het opschrift luidt: Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur. Aan dien afgevaardigde speelde die leer der Pandecten zeker gedeeltelijk voor de geest, toen hij van papieren rottingslagen sprak die hem te wachten stonden.

In 1862 verdedigde de oud-resident J. J. Hasselman met vuur de cultuurpercenten in een vlugschrift, waarvan de voorrede deze zinsnede bevat:

»Ik herzeg nogmaals, het is mij uitsluitend te doen om juiste begrippen en opvattingen te bevorderen, zoo ver de ervaring mij daartoe in de gelegenheid stelt. *Ik* bestrijd dus *geene personen* maar slechts dwaalbegrippen. *Ware het mogelijk, dan had ik liefst in het geheel geene personen genoemd*, doch de aard van mijn betoog maakte zulks hier en daar onvermijdelijk."

Wij hebben dus het recht, in den heer J. J. Hasselman een vijand van personaliteiten te zien.

Van den Bosch en Duijmaer van Twist worden dan ook altijd in eere gehouden.

Van den Bosch wordt zelfs vergood. De heer Hasselman kent slechts één van den Bosch, die, welke de meest philantropische begrippen koesterde. Hij begon zijn loopbaan met en door hem als schriftgeleerde,

de heer H. was namelijk de eenige man, die het schrift van den heer van den Bosch kon lezen en diens nota's copiëerde. Dankbaarheid wegens eigene en familiezaken mogen echter niet zoo ver gaan, dat zij het verstand benevelen.

De heer Duymaer van Twist bevorderde den assistent-resident tot resident tot ieders verwondering, maar uit een politiek oogpunt en in verband met den toenmaligen toestand in de Vorstenlanden, waarmede de heer H. als voormalig assistent-resident aan het hof van Solo bekend was geraakt.

Aan Baud wordt daarentegen eene raadselachtige politiek toegedicht. Een cultuurstelsel, dat den Javaan gelukkig maakt, is van van den Bosch; een, dat uitputtend exploiteert, is van Baud. Als Baud van den finantiëelen nood van het moederland spreekt, noemt de heer H., die personaliteiten haat, dit »knollen voor citroenen."

In 1860 voegde hij de regeering — destijds was de heer Rochussen Minister van Koloniën — toe: »Het nadeeligste van alles voor het nog altijd te weinig gekende Indië, zijn ijdele courtiseerende staatslieden, die zich door allerlei kunsten en vertooningen het air trachten te geven van mannen van vooruitgang en ondernemingsgeest, en bij wien, au fond, grondige kennis en rechtschapenheid te zeer ontbreken, om iets degelijks tot stand te brengen. Voor de zoodanigen wachte men zich vooral, want ongeschikter personen kunnen voor Indië niet worden uitgedacht."

In 1864 sprak de heer Hasselman op zoo niet hooger, dan toch ongepaster toon. Hij liet drukken:

»Het is bij de debatten der Tweede Kamer gebleken, dat de Minister van Koloniën, Fransen van de Putte, gansch niet min denkt over zijne kennis van de Indische huishouding. Hij weet er, naar zijne eigene verklaring, wat meer van dan de heeren v. d. Bosch en Baud, welke staatslieden hij *de impudentie* heeft bovendien een binnen- en buitenkant toe te dichten."

De toenmalige Minister beriep zich namelijk op het stelsel van Commissarissen-Generaal, waaromtrent de oud-resident Hasselman in 1862 aldus redeneert: Baud heeft met evenveel ijver dat stelsel en de begrippen van v. d. Bosch gediend. »De heer Baud was in Nederland de eenige onder de staatsdienaren, die zich met het door den generaal van den Bosch ontworpen cultuurstelsel vereenigde, en aangezien hij tot dien tijd de richting van den heer Elout volgde, vorderde natuurlijk zijne toetreding tot het cultuurstelsel eenige verklaring. Te zeggen, de begrippen van den Minister Elout deugden niet, zou onheusch en inconsequent zijn geweest."

Nog meer; de publicist, die zoo wars is van *personaliteiten*, liet

drukken: »Te midden van woeling en gisting van partijen, treedt een Minister van Koloniën op, die, hij moge voor zich zelf een gelukkig speculant zijn geweest, als staatsman alle ervaring mist en geneigd is om alles, het onmogelijke niet uitgezonderd, uitvoerbaar te wanen, wat slechts in zijn zelfvertrouwend brein opkomt."

Tegen den schrijver der brochure over het landrente-stelsel — den heer Kleyn van de Poll, alias een *oud-resident*, — zeide de heer Hasselman in 1864: »Het bewonderenswaardige van alles is nog de in de gegeven omstandigheden anders wel wat onnatuurlijke modestie, die doorstraalt in de hier boven geciteerde slotwoorden van den Oud-Resident, en dus aan den deskundige bij uitnemendheid en den geestverwant van den weêrgaloozen Minister F. v. d. P."

Hij sprak verder: van de »begeerige blikken van eigenbelangzoekenden" en »van woelingen eener partij, die niets ontziet." Men moest zich liever »eenvoudig houden aan de feiten, zoo als ze door de ervaring in aanschijn zijn geroepen."

De heer van Rees komt er niet beter af. Van hem zeide de oud-resident Hasselman: »Geen wonder? want, om bij feiten als de vermelde, des ondanks tot eene gunstige conclusie te komen, worden uit den aard der zaak veel *zelfbedrog en kunstig geordende redeneeringen vereischt.*" De heer van Rees »verheerlijkte indirect" zich zelven bij zijn rapport over de tabakscultuur in Rembang en dan volgt de insinuatie: »Eene bevordering tot Raad van Indië zal op dit laatste (zelfverheerlijking) zeer aanmoedigend werken even als op het vrij-arbeiders-stelsel." De toenmalige Gouverneur-Generaal werd afgeschilderd in dezelfde terminologie als in het *Dagblad*. Hij kon een uitmuntend griffier van de Staten van Gelderland zijn, hij miste de »eerste vereischten" voor een Landvoogd.

Eindelijk werd de Tweede Kamer in drie cathegorien verdeeld. De eerste bestaat uit: mannen die »zonder omzien" handelen, het staats- of algemeen belang onwrikbaar op den voorgrond stellende; eene tweede reeks: »zij bestaat uit hen, die min of meer weifelen en die meenen voor alsnog eene afwachtende houding te moeten aannemen, en in tijd en wijle vóór stemmen." Die partij wordt zeer duidelijk aldus gecaracteriseerd: »Deze cathegorie kan niet [1]) geheel slechts verzwakken." (Blz. 72 der brochure van 1864). De derde cathegorie »is geneigd om elke verandering, zoowel hier te lande als op Java, als eene verbetering te beschouwen, als bestond er geen heil dan in verandering en omkeering der bestaande toestanden."

---

1) Moet zeker zijn: „het".

In 1860 noemde de oud-Resident Hasselman het vigeerende stelsel een »uitputtend exploitatie-stelsel." Schering en inslag van zijne vertoogen was, dat er willekeur heerschte bij het belastingstelsel, het landelijk stelsel en de heerediensten. Maar in 1864 schrijft hij: »hoe onzinnig men over willekeur en dwang mag uitvaren."

Wie zoo schrijft, alleen de vormen in acht nemende tegenover hen aan wie hij verplichtingen heeft, heeft wel het recht te verklaren, dat hij personaliteiten schuwt!

Wij vertrouwen, dat de heer Hasselman, die zoozeer uit de hoogte nederzag op de heeren Fransen van de Putte, Sloet, van Rees, Kleijn van de Poll en anderen, al deze mannen in administratieve bekwaamheden, talenten als wetgever, en tact in het parlementair strijdperk ver zal overtreffen. Wij wenschen dit in het belang van den Staat en van de koloniën.

Maar beantwoordt hij niet aan die verwachting, zou dan niet de qualificatie, door hem den Minister Fransen van de Putte naar het hoofd geslingerd, volkomen passen op het stout bestaan van hem die, onder de tegenwoordige omstandigheden, de portefeuille van koloniën heeft durven aanvaarden?

De benoeming van den nieuwen Minister van Koloniën opent voor Indië eene blijde toekomst. In zijne brochure getiteld: *Beschouwingen omtrent het cultuurstelsel*, in 1860 uitgegeven, schrijft de heer Hasselman op pag. 70: »Een eerste vereischte is dat Zijne Majesteit onze Koning doordrongen is van de volstrekte noodzakelijkheid, dat in Nederland en op Java mannen aan het hoofd der koloniale zaken staan die aan eene uitgebreide Indische kennis regtschapenheid en energie paren." Nu dezelfde heer J. J. Hasselman de portefeuille voor koloniën heeft aangenomen, legt hij de getuigenis af te zijn: de man die *aan uitgebreide Indische kennis, regtschapenheid en energie paart.* De Regeering moge lang en eerst vruchteloos naar een opvolger van den heer Trakranen gezocht hebben, nu zij in den heer Hasselman, volgens diens eigen verklaring, zulk een uitstekende keuze gedaan heeft, kunnen wij ons daarover niet genoeg verheugen.

Z.

Tot nog toe heeft men beweerd dat deze Regeering op koloniaal gebied dan eens conservatief, dan weder reactionnair, en eindelijk weer conciliant was, terwijl voor elke beweering argumenten werden bijgebragt. Na de optreding van den nieuwen Minister van Koloniën, gelooven wij dat zij liberaal en hervormingsgezind is. In de bovenaangehaalde brochure van den heer J. J. Hasselman vinden wij zijn Regeerings-programma uiteengezet, waarin de volgende hervormingen als noodzakelijk voorkomen. Geleidelijke afschaffing der heerendiensten, in verband daarmede herziening en regeling van de bezoldiging der inlandsche hoofden, zoodat deze onbetaalde diensten en leverantiën kunnen ontberen (pag. 73). Herziening van het landrentenstelsel en invoering van grondeigendom voor den Javaan (ibid) en eindelijk overgave van alle Gouvernements cultures, waaronder de koffiecultuur aan de particuliere nijverheid (pag. 72). Ons komt het voor dat het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* steeds voor diezelfde hervormingen heeft geijverd en dat zij dus in den nieuwen Minister een bondgenoot mogen begroeten.

Z.

De nieuwe Minister is niet altijd juist dezelfde beginselen toegedaan; zoo verdedigde de heer J. J. Hasselman in 1860 het cultuurstelsel, op grond dat het zooveel had bijgedragen tot ontwikkeling en opleiding van den Javaan. Daaraan heeft deze toch te danken geleerd te hebben »nieuwe plantsoenen daar te stellen, fabrieken te bouwen, de werking van stoom en machineriën heeft hij daardoor gezien, hij heeft forten helpen bouwen, technische bruggen en waterwerken aanleggen, de wegen helpen verbeteren, kortom hij heeft zijn land gaandeweg van gedaante zien veranderen" (pag. 13 volg.). Hoeveel redenen van dankbaarheid heeft toch die Javaan, en dat alles is hij aan het cultuurstelsel verschuldigd!

Het is dezelfde leermethode die de schoolmeester Squeers in Dicken's bekende roman *Nicholas Nickleby* volgde en hetwelk hij een practicaal opvoedingsstelsel noemde, dat daarenboven zeer voordeelig was. *Schoonmaken*, bedrijvend werkwoord beteekent reinigen, van morsigheid bevrijden; *venster* zelfstandig naamwoord, eene opening door welke het licht naar binnen valt. Wanneer de scholier dit uit het boek geleerd heeft, gaat hij heen en doet het.

Het voordeel dat de scholieren van Squeers uit die leermethode trok-

ken, springt even duidelijk in het oog als dat hetgeen de Javaan uit het cultuurstelsel getrokken heeft.

Den 31 December 31 December 1864 zonden 13 oud-Indische ambtenaren een adres aan den Koning »over den tegenwoordigen toestand van Nederlandsch Indië."

De uitgever van het *Dagblad*, H. C. Susan Chz., »van verschillende zijden daartoe aangezocht," meende dit »hoogst gewichtig staatstuk voor de geschiedenis te moeten bewaren, hetgeen anders alleen in een Courant opgenomen, allicht zou kunnen verloren gaan."

De Regeering wordt daarin beschuldigd van »stelsellooshеid," vooral omdat art. 17 in de suikerregeling van 1863 was opgenomen en wegens het gebeurde met het huurland Simbang; wegens het streven naar hervormingen, vooral wat het landelijk stelsel betreft; de openstelling van Java voor »de exploitatie" door Europeeanen; het roekeloos ondermijnen van het gezag der hoofden en de opdrijving der uitgaven. Opleiding van Indië tot een onafhankelijken staat en geene baten uit Indië meer! waren het bouquet.

De dertienen waren de heeren P. Vreede Bik, D. C. A. van Hogendorp, P. van Rees, H. D. Potter, J. J. Hasselman, (procurator J. D. van Herwerden), J. L. B. Engelhard, J. D. van Herwerden zelf, T. P. Willer, Schonk (procurator Engelhard), Netscher, Canneman, A. L. Andriesse en W. J. M. van Schmid.

Welk eene rijkdom van keuze voor een conservatief bewind, nu men een Minister zocht!

Intusschen is de heer Vreede Bik weder naar warmer gewesten vertrokken en zijn de heeren P. van Rees, Willer en Andriesse overleden.

De ministerraad hield nog een lijstje met negen namen over.

Waarom zich dus aan weigering op weigering van anderen blootgesteld? Er was immers zulk een schat van kennis en ervaring beschikbaar.

Men is er dan ook toe moeten komen over dat lijstje te delibereeren.

Van Herwerden — men durfde of wilde niet.

Van Hogendorp — zelfs door de conservatieven in den Haag afgekeurd als kandidaat voor de Tweede Kamer.

Engelhard — men, denke aan wijlen Bekking!

Netscher — genoeg bekend door de discussien over de begrooting van koloniën van 1865 in de Eerste Kamer en de geschriften van den heer Kraaijenbrink.

Canneman, Schonck en van Schmid — gewogen en te licht bevonden.

Potter — schreef de nota over de hervorming van het landelijk stelsel en de afschaffing der onbeloonde verplichte diensten voor de hoofden, bij de memorie van beantwoording van de begrooting van kolonien voor 1865 overgelegd en werd daarom niet gevraagd.

Eén bleef nog altijd over.

Na al hetgeen de heer Hasselman geschreven heeft, willen wij hem niet te zeer vastbinden aan het beruchte adres der 13 oud-hoofden van gewestelijk bestuur van 31 December 1864. Wij zien dat stuk toch »per procuratie" onderteekend, in strijd met de Grondwet, die dergelijke onderteekening niet erkent, zoodat het ons verwondert, dat de toenmalige Minister van dat argument tot het doen ter zijde leggen van de petitie der *old Indians* geen gebruik gemaakt heeft. Maar daaruit blijkt tevens, dat de heer Hasselman ter goeder trouw en dit stuk niet kennende, zijn naam heeft laten zetten onder dien van andere oud-Indische ambtenaren. Had hij kennis gedragen van den inhoud en dat stuk vooraf gelezen, hij had het wel zelf onderteekend.

»Zal ons dierbaar Vaderland voortdurend orde en eensgezindheid blijven bewaren en daarmede, onder Hoogeren zegen, rust en welvaart blijven genieten, dan behoort de Regeering een middelpunt te zijn, waarop de blikken des Volks zich met vertrouwen kunnen vestigen.

»De gedurige verwisseling van Mijne verantwoordelijke Raadslieden zou allengs schadeloos worden voor de zedelijke en stoffelijke belangen der Natie: zij verlamt de kracht der Regeering; bestendiging van richting brengt daarentegen kracht van bestuur en van uitvoering mede."

Proclamatie van Z. M. Koning Willem III, van 10 October 1866.

»Een mild, rechtvaardig en krachtvol bestuur, gegrond op de handhaving van Ons hoog gezag en op de eerbiediging van de gebruiken en

instellingen der Volken onder Onze heerschappij geplaatst, zal hun vertrouwen in de Nederlandsche Regeering bevestigen."

Troonrede van 17 September 1866, ter opening van de zitting der Staten-Generaal.

Den 20sten Juli 1867 trad de DERDE Minister van Koloniën binnen even 12 maanden in het conservatieve kabinet op!

DE FINANCIE-KUNSTSTUKKEN VAN HET CONSERVATIEVE KABINET.

De conservatieve richting heeft jaar en dag tot leus gehad: de liberalen sloopen de financiën van moederland en koloniën en brengen daarin verwarring. Vreemde voorstelling van de zijde eener partij, die steeds met hand en tand gestreden heeft tegen het stelsel om orde en regelmaat in de Indische financiën te brengen, en het beginsel van openbaarheid voor goed en op doeltreffende wijze toe te passen, door vaststelling van de Indische begrooting bij de wet. Zonderling mag het heeten, dat zij, die toch aan één man, den Minister van Koloniën, het recht wilden ontnemen de uitgaven naar willekeur te regelen en die aan zich zelven te verantwoorden, bij hunne komst verwarring bevorderd zouden hebben.

Het gaat hiermede als met zoovele partijleuzen. Nu de conservatieven aan het bewind zijn, loochenen de feiten hun beweren en ziet men juist door de tegenwoordige regeering de feilen begaan, waarover men zich ten onrechte vroeger beklaagde.

Zoo ging het steeds met de beschouwing van den financiëelen toestand in het algemeen. Hoevele jaren achtereen is niet telkens tegen een volgend jaar, toen de liberale richting aan het bewind was, een tekort en in de toekomst een staatsbankroet aangekondigd? Beschamend was telkens de uitkomst. Maar de conservatieven zijn nauwelijks opgetreden, of zij drijven de uitgaven zoozeer op, zonder eenig nieuw middel van inkomst aan te wijzen, dat er werkelijk een tekort is, zoodat men kunst- en vliegwerk moet aanwenden om tot dekking der uitgaven te komen.

De Minister van Financiën was bij zijn optreden nog geheel doortrokken van den zuurdeesem der goedgeloovige conservatieven, die aan de liberale richting verwarring in 's lands financiën toegedicht hebben. Den 7 Juni 1867 stond hij in de Eerste Kamer der Staten-Generaal op, als »boodschapper van kwade tijdingen." Er zou vermoedelijk een tekort

zijn; de uitgaven waren door veepest en andere oorzaken geklommen; de inkomsten waren onzeker of zouden niet aan de verwachting beantwoorden. En als het al eens dit jaar goed mocht gaan, och, dan was later bij het stijgen der Indische uitgaven nog zooveel onheil te voorzien! Dus, zou men zeggen, moesten zij, die naast de schatkist zaten te jammeren en te klagen, zuinig zijn. Maar neen! men stapelde uitgaven op uitgaven en bleef klagen, want bij de Memorie van Beantwoording tot vaststelling der definitieve begrooting van uitgaaf voor 1867 kon men wel niet loochenen, dat de dienst van 1866 in Nederland gunstige resultaten had opgeleverd, maar vond troost in de mededeeling, dat de Indische bijdragen niet 25 millioen, maar slechts $23\frac{1}{2}$ millioen hadden opgeleverd. Intusschen was ook in elk geval die troostgrond zeer mager, want men zag al weder voorbij, dat uit de middelen van 1866 de kosten van vier ijzeren raderstoomschepen voor den Indischen dienst ad *f* 1,600,000 zijn gekweten, zooals de Minister Mijer in zijn antwoord op het Eindverslag van de Indische begrooting voor 1867 erkende. Zoo verzwaarde de conservatieve Minister van Financiën, door allerlei zwaarmoedige en zwartgallige voorstellingen, zijne taak, boezemde onrust in en was toch kwistig in het toestaan van uitgaven. O! die liberale sloopers, die niet klaagden, maar erkenden, dat zoolang wij zulke enorme, buitengewone uitgaven voor spoor- en waterwegen, gepantserde schepen en achterladers zonder nieuwe belastingen of leeningen kunnen doen, kraamvrouw en kindje, zooals de heer van Bosse zeide, nog redelijk welvarend zijn, maar die tevens daarbij voegden: aan alles is een einde; gaat niet te ver om op Indië te steunen; wilt gij uwe nationaliteit handhaven, betaal dan althans uit eigen beurs de kosten der defensie.

Toen bij de begrooting voor 1866 eene bijdrage uit Indië van 25 millioen was geraamd, kon men grievende teleurstelling en groote onrust onder de conservatieven in en buiten de Kamers opmerken. Op het einde van 1864 had de heer Wintgens immers reeds met eene smachtende verzuchting den Staten-Generaal toegeroepen: daar ziet gij nog twee batige sloten; zij zijn klein, maar neemt er den hoed voor af; 't zijn de laatsten! Tevens werd door den heer Rochussen oppositie gemaakt, omdat de Minister van Financiën Betz, ingevolge de bepalingen van de Indische comptabiliteitswet, twee batige sloten aan de middelen van één jaar toevoegde. Dat thema is sedert dien tijd door de conservatieven telkens behandeld, als een bewijs van financiëel wanbestuur. Toen later de begrooting voor 1866 in behandeling was, cijferde de heer Rochussen verder tot op een half onsje koffie en suiker uit, dat 25 millioen, als bijdrage uit Indië, er niet konden komen. De angst der conservatieven over zulk een cijfer van 25 millioen voor 1866 was hartroerend. Zij zagen zich dus eenigermate bevredigd door de mededeeling, dat er in 't be-

gin van 1867 door den Minister van Financiën slechts op 23½ millioen werd gerekend. Maar ook die illusie is nu verdwenen, want de Minister komt eensklaps verklaren, dat hij nog 7½ millioen meer in een hoekje in de Oost heeft gevonden, zoodat hij voor den dienst van 1867 geholpen is! Bestaat aan de eene zijde reden om zich er over te verheugen, dat de »boodschapper van kwade tijdingen" zijne eigene beweringen en die van zijne politieke geloofsverwanten moet komen logenstraffen, aan de andere zijde zien wij hier weder een bewijs van zonderlinge financiekunst, daar de regeering van alle goede beginselen van financiëel beheer afwijkt, om het batig slot van 1866 kunstmatig tot 31 millioen op te voeren.

Van vele zijden gedrongen om de middelen aan te wijzen, die de begrooting voor 1867 zouden doen sluiten, heeft de regeering een ontwerp van wet ingediend tot aanvulling der middelen voor 1867. In korte woorden komt de zaak hierop neder, dat over 31 millioen, als bijdrage uit Indië over 1866, wordt beschikt. Men heeft echter niet afgewacht, of de inkomsten meer opgebracht hebben en welke de uitkomst van het dienstjaar is, maar eenvoudig eene som van 7½ millioen gulden, in de laatste maanden van 1866 naar Indië gezonden, op den dienst van 1867 overgeboekt en die nu bij de beschikbare gelden gevoegd.

Wij beseffen volkomen, dat de Raad van State den Minister heeft medegedeeld, dat de indiening van dergelijk voorstel geene haast had en men liever diende af te wachten, welke nadere berichten uit Indië zouden komen. Evenzeer is het te begrijpen, dat de Tweede Kamer, die op eene aanvullingswet van de middelen aandrong, op dergelijk voorstel niet gewacht heeft. De Minister was zijnerzijds voorzichtig genoeg om het uiteengaan van de Tweede Kamer af te wachten, alvorens met dat voorstel voor den dag te komen.

Gaan wij de zaak kortelijk na, dan zal blijken, wat daarvan meer bijzonder is.

Een zoogenaamd administratief kapitaal werd op last van den heer van den Bosch aangelegd. Aan geld, geldswaarden of producten, in Indië verhandelbaar, moest op 1 Januari van elk jaar een bedrag van 10 millioen gulden in 's lands kassen voorhanden blijven. Hetgeen meer aanwezig was, zou worden bestemd tot suppletie van de jaarlijksche remises. De staat, als regent, planter en koopman, begon elk jaar, om zoo te zeggen, de affaire met eene som van 10 millioen baar in kas. Reeds in 1836 bestond dat administratief kapitaal uit bijna 12 millioen en bij resolutie van 10 Februari 1836, N°. 19, werd, op 's Konings last, bepaald, dat tot bestrijding van mogelijke teleurstellingen in nog niet ontvangen goederen, het administratief kapitaal zou worden bepaald op 12½ millioen.

Toen op Java alles meer en meer naar de eischen van het moederland werd ingericht, klommen de remises in producten en daalden sommige ontvangsten in geld. Vandaar dat, bij toenemende uitgaven in Indië van uit Nederland in de behoeften der Indische kassen moest worden voorzien. Dit geschiedt, zooals men weet, door afgifte van wissels in Indië en door uitzending van goederen en specie uit Nederland.

Elk koopman en elk particulier, die orde in de zaken hebben, zouden 1 Januari nagaan, hoeveel zij nog over het vorige jaar te ontvangen en te betalen hebben. Hetgeen in kas overblijft, doet vóór- of achteruitgang van het rouleerend kapitaal zien. In Indië maakte men de kasrekening op andere wijze op. In plaats van eene balans op te maken van hetgeen in kas is, en daartegen de nog te doene betalingen en ontvangsten over te stellen, hetgeen zou doen zien, of het overblijvende de $12^1/_2$ millioen uitmaakt, die als rouleerend kapitaal in kas moeten blijven, zeide men eenvoudig: op 1°. Januari is zooveel in kas, zonder na te gaan of de uitkomst van het dienstjaar er niet toe zal leiden, de kas totaal te ontblooten en eigenlijk het rouleerend kapitaal te doen verbruiken. De boekhouding en de begrooting eischten ook in dat opzicht verbetering, zooals nu de in 1867 in werking komende wet tot stand moet brengen.

Op de Indische begrooting werd, tot 1866, tevens wel aan den voet genoteerd hoeveel op de geraamde ontvangsten te kort zou komen om de geraamde uitgaven te bestrijden; men teekende ook op de begrootings-rekening aan, hoeveel men uit Nederland noodig had gehad om het tekort te dekken. Maar noch op de begrooting, noch op de begrootingsrekening werd aangeteekend, hoeveel er in kas was op 1 Januari, hoeveel er in den loop des jaars uit Nederland was ontvangen, en hoeveel geld er op 31 December overbleef (administratief kapitaal). De aanteekening van het geraamde Indisch tekort en van hetgeen gebleken was het bedrag daarvan te zijn geweest, was, uit het oogpunt van comptabiliteit, eene statistieke aardigheid, zonder groot practisch nut, alleen ten doel hebbende om te 's Gravenhage te leeren, hoeveel men vermoedelijk wel zou hebben uit te zenden of aan wissels te betalen, 't geen ook zonder die aanteekening terstond uit de eindcijfers der begrooting bleek.

Na 1867 komen wij in het tijdperk van overgang. Thans, na 1 Januari, zullen de uitzendingen van specie niet meer op de remise-rekening voorkomen als Indische uitgaven, van wier bedrag de grootte van het batig slot afhangt, maar als bloote kasoperatien, 't geen zij trouwens inderdaad altijd waren. Tot 1 Januari 1867 waren die uitzendingen evenwel uitgaven van de remise-rekening, en moesten als zoodanig verantwoord worden, volgens de regelen, daarvoor gesteld. De regelen, bij de wet van 1864 verordend, zijn geheel in overeenstemming met de usantie, daaromtrent sedert jaren aangenomen, terwijl een overgangsbepaling de saldo's van vroegere

diensten, op 1 Januari 1868 in de Indische kas voorhanden, op het dienstjaar 1867 verrekend wil hebben.

Zien wij nu, wat omtrent de verrekening en boeking der uitzendingen van specie vroeger gebeurd is.

In 1863 schijnt de Indische kas niet zeer ruim voorzien te zijn geweest. In dat jaar werd daarom p. m. $11^1/_2$ millioen aan specie meer uit Nederland uitgezonden dan in het jaar te voren, en sedert dien tijd is weder in ruime mate in de behoefte der Indische kas voorzien.

De staatscommissie, die bij koninklijk besluit van 21 Januari 1863 No. 93 werd benoemd, ten einde de rekeningen van den kolonialen dienst van 1861 na te gaan, vergaderde voor het eerst den 3 Maart 1863. Uit de processen-verbaal van hare zittingen, gevoegd bij het ontwerp van wet tot nadere regeling van het gebruik van het koloniaal batig slot van 1861, bij de Tweede Kamer ingekomen in de zitting van 15 October 1863 (1), blijkt, dat als subcommissie voor de uitgaven benoemd werden de heeren dr. H. van Beeck Vollenhoven, lid der Eerste Kamer, Jhr. C. M. Storm van 's Gravesande, lid der Tweede Kamer, mr. E. J. H. Borret, toen lid van den Raad van State, en C. K. T. baron Nahuys, lid der Algemeene Rekenkamer.

In het proces-verbaal der zitting van 21 September 1863 leest men:

»§ 1. In verband tot dat gedeelte der toespraak van den Minister van Koloniën, waarbij hij, bij de constitueering dezer commissie, wees op het aanzienlijk verschil van plus minus *f* 14,500,000 tusschen het bedrag dat als bijdrage aan 's Rijks schatkist uit de koloniale geldmiddelen over 1861 minder heeft kunnen uitgekeerd worden dan over 1860, veroorlooft men zich de volgende opmerking:

»»Als reden van dat verschil wordt gewezen, behalve op de *mindere* opbrengst der producten in 1861 dan in 1860, op de *meerdere* uitzending van specie die in 1861 had moeten plaats hebben ter dekking van het Indisch tekort en wel tot een bedrag van p. m. *f* 11,500,000.

»»Bij het nagaan der justificatoire bescheiden omtrent die uitzendingen (Bijl. C.) is het der Commissie opgevallen, dat zich onder de desbetreffende facturen der Nederlandsche Handelmaatschappij ruim een veertigtal bevinden, die alle gedagteekend waren van den 1sten Januari 1861.

»»Deze omstandigheid gaf aanleiding tot een onderzoek naar de datums, waarop de schepen uit Nederland vertrokken waren, welke volgens die facturen gemelde geldspeciën naar Indië zouden overbrengen. Uit dat onderzoek is gebleken, dat niet minder dan 35 dier bodems reeds in 1860 uitgezeild waren, terwijl nog twee op den 2den en 3den Januari 1861 uit Texel vertrokken.

---

(1) Bijlagen II, blz. 235—241, zitt. 1863—64.

»»Blijkens nevensgaanden staat, waarop die bodems met de data hunner uitzeilingen vermeld zijn, hadden zij aan boord voor eene waarde van p. m. *f* 5,000,000.

»»Naar het oordeel der subcommissie had *die uitgave* mitsdien *niet* op de remise-rekening van 1861, maar op die van 1860 moeten voorkomen, als in laatstgemeld jaar geschied zijnde.

»»Het eindresultaat voor 's Rijks schatkist zou gewis hetzelfde gebleven zijn, maar men had dan geene illusiën opgewekt wegens de ruime bijdrage over 1860, en teleurstelling gespaard wegens de nu gebleken mindere opbrengst over 1861.

»»Daar eene soortgelijke wijze van boeking ook met andere artikelen, hoezeer natuurlijk voor een minder bedrag, heeft plaats gehad (zie facturen wegens het approvisionementsfonds, 1861, bijl. E[1]), wenscht men op te merken, dat zoo doende nimmer eene juiste opgave verkregen kan worden van de werkelijke baten, die de remise-rekening over eenig jaar heet af te werpen, en de vraag te doen, of op gelijke wijze en, zoo ja, tot welk bedrag op de remise-rekening van 1862 geanticipeerd is geworden."

»De voorzitter herinnert, dat de uitzendingen van specie worden geregeld in verband met de wisseltrekking door het Indisch Bestuur. Naar mate nu de gelegenheid bestaat tot het plaatsen van wissels, verminderen natuurlijk de uitzendingen van zilveren munt, die in den regel op aanvraag van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië geschieden en over een zoo groot mogelijk aantal schepen worden verdeeld, ten einde de risico voor den Staat te verminderen.

»In de maand Juli 1860 werd eene aanvraag van het Indisch Bestuur ontvangen om *f* 10,000,000 zilveren munt uit te zenden op zoodanige wijze, dat zij tegen Juni van het volgend jaar in Indië zou zijn ontvangen.

»Daarom is in de laatste maanden van 1860 voor eene nominale waarde van *f* 5,700,000 naar Indië afgeladen, ten laste van het jaar 1861.

»Hetzelfde had plaats in 1861, toen, ten laste van 1862, voor *f* 8,825,000 specie naar Java werd geëxpediëerd.

»De bemerking omtrent het approvisionementsfonds 1861, bijlage E[1], geldt waarschijnlijk zoodanige posten, waarbij is aangeteekend *nader te verzenden.*

»Tot opheldering daarvan dient, dat de bestellingen die, op aanvragen van het Indisch Bestuur, ten laste van eenig dienstjaar plaats hebben, niet alle in hetzelfde jaar worden geleverd en verzonden. Daarom worden dan ook telken jare in de algemeene rekeningen sommen gereserveerd voor later te doene betalingen, die bij suppletoire rekeningen worden verantwoord."

De zaak was hiermede niet afgedaan.

Aan het slot der vergadering kwam de Commissie voor de zooge-

naamde remise-rekening (toen in haar geheel en niet enkel de subcommissie) daarop terug en erkende de toenmalige regeering de juistheid der opmerking. Wij lezen:

»De Commissie verklaart zich niet geheel bevredigd door de inlichtingen, ten aanzien van het niet in uitgaaf boeken in 1860 van in dat jaar uitgezonden, maar eerst in 1861 gefactureerde gelden.

»De Voorzitter erkent, dat de behandeling der zaak *niet geheel vrij is van onregelmatigheid*, maar merkt tevens op, dat dit punt van zelf op meer gewenschten voet zal zijn geregeld, na het tot stand komen der wet op de comptabiliteit der Indische geldmiddelen."

De Tweede Kamer onderzocht dit wetsontwerp in de afdeelingen en nu blijkt uit de gewisselde stukken, dat zij zich met het gevoelen der staatscommissie vereenigde en bij den Minister aandrong den door die commissie aangewezen weg in te slaan. In het verslag der commissie van rapporteurs, dd. 24 November 1863 (1), leest men: »§ 11. In eene der afdeelingen werden de bedenkingen der staatscommissie betrekkelijk het in rekening brengen van de uitgezonden specie tot dekking van het Indisch tekort, zooals die in het proces-verbaal worden ontwikkeld, meer opzettelijk in overweging genomen. Men kwam daarbij tot de slotsom, dat die bedenkingen juist waren, en dat zij door den Minister van Koloniën niet voldoende zijn opgelost. Wanneer, zooals blijkt het geval geweest te zijn, eene som van nagenoeg vijf millioen gulden nog in 1860 is ingescheept, om naar Indië verzonden te worden, behoort die som — evenzeer als die andere posten van minder belang, waarvan het proces-verbaal spreekt — tot het boek- of dienstjaar 1860, niet tot 1861. Zij moet geacht worden bestreden te zijn uit den verkoop van producten over het eerstgenoemde jaar. Dat twee der schepen, die een deel van dit geld aan boord hadden, den 2^{den} en 3^{den} Januari 1861 vertrokken zijn, kan den aard der zaak niet veranderen. Niet het vertrek der schepen, maar het doen der uitgaven, het inschepen van het geld, bepaalt het tijdstip waarop die uitgave gedaan is. Evenmin kan de latere aankomst in Indië hier van beslissenden invloed zijn. Men heeft toch, waar het de remise-rekening geldt, met in Nederland, niet met in Indië gedane uitgaven te doen. De zaak is niet van gewicht ontbloot, omdat op zulk eene wijze de bijdrage uit de koloniale geldmiddelen voor een gegeven jaar kan worden opgedreven, om dan weder een volgend jaar zooveel lager te worden gesteld."

De Minister verklaarde daarop in de Memorie van Beantwoording (1) het volgende:

»§ 11. Het kan niet worden ontkend, dat de wijze waarop de spe-

(1) Bijl., blz. 469, idem. (2) Bijl., blz. 505, idem.

cie-uitzendingen soms werden geboekt, de zaak niet geheel voorstelde zooals zij plaats had.

»Nu daartegen door de staatscommissie, met het onderzoek der remise-rekening over 1861 belast, bezwaren zijn ingebracht, is de Minister op verbetering dienaangaande bedacht geweest. Daarvan zal intusschen het gevolg wezen, dat de specie-uitzendingen in den aanvang van een dienstjaar bij aanzienlijke partijen plaats hebben, daar toch het Indisch Bestuur tijdig van de noodige betaalmiddelen behoort te worden voorzien.

»Er zullen derhalve grootere waarden worden verzonden met de schepen, die in de maanden Januari—April naar Java vertrekken. Daardoor zal echter eenig nadeel aan den Staat worden berokkend, omdat althans een gedeelte dier waarden tegen zeegevaar behoort te worden verzekerd. De belangrijk grootere sommen toch, welke aan boord van elk schip zullen moeten worden verzonden, doen die verzekering noodzakelijk achten.

»De specie waarvan bij deze paragraaph melding wordt gemaakt, ofschoon reeds in de maanden October, November en December 1860 afgeladen, is eerst in 1861 op Java aangekomen en heeft derhalve niet anders kunnen strekken dan tot dekking van het tekort van dat jaar. De vervroegde uitzending voor 1861 geschiedde — even als in vorige jaren en, blijkens het proces-verbaal, ook voor 1862 plaats had — in verband met aanvragen van het Indisch Bestuur. Deze regelen zich weder naar het bestaande vooruitzicht omtrent de wissel-afgifte. Wanneer bv. de in het laatst van 1860 verscheepte *f* 5,700,000 muntspecie niet waren verzonden, doordien het Indisch Bestuur gelegenheid had om gedurende de maanden Januari—April 1861 dat bedrag aan wissels te trekken, dan zou hetzelfde resultaat verkregen zijn, waartegen door de staatscommissie bedenkingen zijn ingebracht. Zoolang dan ook de geldverplaatsingen als uitgaven in de remise-rekeningen voorkomen, is eene juiste voorstelling van zaken te dezen aanzien niet mogelijk."

Uit dit een en ander blijkt, dat de liberale regeering van 1863 door eene staatscommissie, waaronder leden van de beide Kamers der Staten-Generaal, van den Raad van State en de Algemeene Rekenkamer, in het belang van orde en regelmaat in de financiën, gedrongen werd om de gelden, die ten dienste van de Indische kassen werden uitgezonden, in uitgaaf te boeken op het tijdstip der afzending. Wij achten dit ook alleszins rationeel, want fondsen, door den Gouverneur-Generaal in September of October aangevraagd, kunnen wellicht strekken tot het doen van betalingen op den dienst van dat jaar, al komen zij eerst in Indië in de eerste maanden van een volgend jaar; dus zijn de gelden, in 1866 uitgezonden, wellicht eerst noodig in 1867, omdat de dienst van 1866 nog niet kan afgesloten zijn, bij aankomst der remises.

Die regel is tot dusverre gevolgd en hij is ook bekrachtigd door de comptabiliteitswet.

De Minister van Financiën zegt immers in de Memorie van Toelichting tot zijne aanvullingswet op de middelen, dat de bijdrage voor 1866 ook op die wijze nog een paar maanden te voren door hem werd berekend. Wij lezen: »In de Memorie van Beantwoording van de algemeene beschouwingen der Tweede Kamer nopens de staatsbegrooting voor 1867 is reeds gezegd, dat »onder het tot dusver gevolgde stelsel, het koloniaal batig slot afhankelijk was van de sommen, die tot aanvulling van het geldelijk tekort in Nederlandsch Indië, op aanvrage van het bestuur aldaar, derwaarts afgezonden, of tot kwijting van wissels door dat bestuur in den loop des jaars op het Departement van Koloniën afgegeven, hier te lande betaald moesten worden." Er werd bijgevoegd: »Nu het bedrag der wisselafgifte in Indië tot en met December ll. bekend is, nadat nog in 1866, althans gedeeltelijk, aan eene aanzienlijke aanvrage om uitzending van specie voor de behoeften van 1867 voldaan werd, kon voor die aanvulling niet minder dan *f* 20,600,000 worden uitgetrokken. Eene nadere berekening van de koloniale bijdragen aan 's Rijks schatkist over 1866 (die tevens werd overgelegd) stelt in overeenstemming daarmede het overschot voor 's Rijks schatkist op een bedrag van slechts *f* 23,500,000.

»Men ging toen van de onderstelling uit, dat al de specie in 1866 ter voorziening van de Indische kassen uitgezonden, onverschillig of die nog in den loop van dat jaar, dan wel na 1 Januari 1867 in die kassen was gevloeid, gebracht moest worden ten laste van de rekening der koloniale remises van 1866, en dat mitsdien de specie, die in 1866 uitgezonden, doch eerst in 1867 in Indië ontvangen is, zou worden verantwoord onder de, bij het tweede lid van art. 98 der wet van 23 April 1864 (*Staatsblad* N°. 45) bedoelde »saldo's behoorende tot dienstjaren aan 1867 voorafgaande, welke op 1 Januari 1868 in 's lands kassen voorhanden zijn," omtrent welke saldo's die wetsbepaling voorschrijft, dat zij »worden opgenomen onder de middelen voor het dienstjaar 1867 aangewezen."

»Indien dit geschiedde, dan zou over het bedrag der zoo even bedoelde gelden althans niet vroeger dan ten bate van den dienst 1868 beschikt kunnen worden. Immers dat bedrag zou dan niet strekken tot verhooging van den begrootingspost wegens bijdragen over 1867 van Nederlandsch Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven, maar het saldo doen aangroeien der algemeene rekening over den dienst 1867, door den Minister van Koloniën ingevolge art. 80 der wet van 23 April 1864 (*Staatsblad* N°. 35) in te zenden, een saldo, waarvan de bestemming is »te regelen bij de wet."

Art. 98 der wet van 23 April 1864, op het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen, is intusschen duidelijk. Zij zegt:

»Ongeacht de bepaling van art. 99 (houdende dat de wet op 1 Januari 1867 in werking treedt) geschiedt de *aanzuivering en verantwoording* van vorige diensten gedurende het jaar 1866 *op den tot dusver bestaanden voet.*"

Er is meer. De ministers van Financiën en van Koloniën hebben nog bij besluit van den 30 Maart 1867 (*Staatsblad* no. 19) nadere voorschriften omtrent de uitvoering der wet gegeven en daarin *voor de toekomst* de handelwijze bekrachtigd, die sedert 1863 regel is, dat de uitgaven over hetzelfde jaar worden geboekt, waarin zij gedaan zijn.

Er zou dus, nam men het gedane voorstel tot aanvulling der middelen voor 1867 aan, eene afwijking *voor één enkel jaar* plaats hebben van hetgeen voor een ordelijk beheer onvermijdelijk noodzakelijk werd geacht, nadat de stoot daartoe was gegeven door eene staatscommissie, waarvan de tegenwoordige Minister van Justitie lid was.

Uiterst zwak en onvoldoende zijn dan ook de door den Minister van Financiën daarvoor aangevoerde gronden. Wij lezen: »Intusschen is nader eene andere meening geuit, waarmede de ondergeteekende zich volkomen vereenigt, deze namelijk dat gelden, die, ofschoon in 1866 van hier uitgezonden, echter bepaaldelijk voor de behoeften der Indische kassen van 1867 bestemd waren en eerst in 1867 in Indië ontvangen werden, aldaar niet beschouwd kunnen worden te behooren tot dienstjaren aan 1867 voorafgaande; dat nu de wet van 23 April 1864 (*Staatsblad* no. 35) ten aanzien van de voorziening in de behoeften der Indische kassen een ander stelsel dan het vroeger gevolgde heeft ingevoerd, de gelden, waarvan hier sprake is, naar de regelen van dat nieuwe stelsel behooren behandeld te worden, en dat mitsdien de rekening der koloniale remises over 1866, welke naar het vroegere stelsel voor het bedrag dier gelden was gedebiteerd, daarvan moet worden ontlast; terwijl dat bedrag dan tevens zou moeten worden overgebracht in het debet der rekening, welke bij art. 20 van het koninklijk besluit dd. 30 Maart 1867 (*Staatsblad* no. 19) ter zake van de voorziening in de behoeften van 's lands kassen in Indië is ingesteld.

»Het is misschien niet overbodig hier, in het voorbijgaan, te herinneren, dat, ofschoon volgens art. 33 der wet van 1864 alle met het koloniaal beheer van Nederlandsch Indië in verband staande ontvangsten, die in Nederland te doen zijn, in 's Rijks kas worden gestort, die wet echter tevens medebrengt, dat de voorzieningen in de behoeften van 's lands kassen in Indië niet op de begrootingen der uitgaven voor Nederlandsch Indië gebracht, maar blootelijk als kas-operatiën behandeld worden. Art. 26 bepaalt daaromtrent, dat de Minister van Financiën aan dien van

Koloniën voor die voorzieningen afzonderlijke credieten opent, wier bedrag, vereenigd met dat der credieten voor de uitgaven ten laste van hoofdstuk I der Indische begrooting, het beloop der volgens art. 33 gestorte gelden niet mag overtreffen.

»Door de instelling van de reeds ter sprake gebrachte rekening, voorgeschreven bij art. 20 van het koninklijk besluit dd. 30 Maart 1867 (*Staatsblad* nº. 19), is eene contrôle in het leven geroepen, bestemd om aan het licht te brengen, *vooreerst* of de gelden, welke van hier ter voorziening in de behoeften der Indische kassen worden uitgezonden, en die, welke hier te lande voor rekening van Indië worden betaald, naar behooren in de rekeningen dier kassen worden verantwoord; *ten andere*, welk gedeelte van de in Nederland ontvangen Indische geldmiddelen tot dekking van het tekort op hoofdstuk II der Nederlandsch-Indische begrooting ter goede rekening aan de Indische kassen is overgemaakt."

»Eene meening is geuit," waarmede de Minister zich vereenigt. Door welke autoriteiten? Door de Staten-Generaal, den Raad van State, de Algemeene Rekenkamer, of door zijn ambtgenoot voor Justitie, die èn in 't verledene èn voor de toekomst er anders over dachten en denken, blijkens de gevoerde gedachtewisseling in 1863, de wet van 1864 en het jongste koninklijk besluit van 30 Maart 1867? Door een of ander niet verantwoordelijk ambtenaar moge zoodanige aanwijzing zijn gedaan; maar het blijkt niet dat zoo iets bij eenige bevoegde autoriteit is opgekomen. De zaak is intusschen van veel belang; het is een terugkeer voor eene enkele maal, dus een afkeurenswaard expediënt, tot een weg, die er toe leidde om de overschotten van de Indische dienst op te voeren of te verminderen, naarmate de regeering dat goed achtte. Tegenover de geuite meening staat, naar wij meenen, de wet. De Minister spreekt van »een nieuw stelsel." Maar heeft dit betrekking tot dit punt? In geen geval. Eene nieuwe wijze van contrôle der uitgaven en der kasoperatiën is aangenomen; meer niet. Het stelsel om de uitgaven te boeken voor het jaar, waarin zij gedaan worden, is echter ook daarbij regel.

Wij nemen aan dat over de som van $7\frac{1}{2}$ millioen, in de laatste maanden van 1866 uitgezonden, kan beschikt worden. Er bestaan geene goede gronden om te onderstellen, dat men die som in Indië noodig zal hebben, als men de opgaven van de regeering nagaat. Maar dan moet men die fondsen, zoo zij in Indië overbodig zijn, niet voor Nederland bestemmen op eene wijze in strijd met de wet. Dan moet men *bij de wet* en uitdrukkelijk de som van de remise-rekening van 1866, waarop de $7\frac{1}{2}$ millioen verrekend diende te worden, op de begrooting van 1867 overbrengen, wil men die gelden reeds nu verbruiken. Die fondsen behooren, zoo zij op 1 Januari 1868 in kas zijn, volgens de wet en de usantiën, tot de Indische begrootingsrekening van 1867, als saldo van een vroege-

ren dienst, en de bijdrage aan het moederland over 1867 is voorloopig bij de wet vastgesteld, zoodat eerst nadat de uitkomst van den dienst bekend zal zijn, over meer kan worden beschikt; want het overschot wordt nader bij de wet tot een of ander doel bestemd. Hetgeen de Minister van Financiën voorstelt, is te meer afkeurenswaard, omdat hij eigenlijk over het reeds bekende batig slot van 1866 en over hetgeen tot den dienst van 1867 behoort voor één enkel jaar wil beschikken. Men gebruikt inderdaad twee batige saldo's, hoezeer men nog in geen opzicht weet of en in hoever die sommen geheel vrijvallen. Men heeft den Minister Betz heftig bestreden, omdat hij twee posten van dien aard onder de middelen opnam, en doet nu hetzelfde, maar zonder bepaalde zekerheid, dat de dienst van 1866 en 1867 zal opleveren hetgeen men ons voorspiegelt.

Reeds vroeger was intusschen gebleken, dat de conservatieve regeering de fondsen, waaraan zij nu eene onwettige bestemming wil geven, ten onrechte had uitgezonden. De Gouverneur-Generaal had in 1866 door buitengewoon ruime wisseltrekking in de behoeften van de Indische kas voorzien. Expeditiën zijn in dat jaar niet geschied en het laat zich voorzien, dat over 1866 geen buitengewone lastposten te kwijten zullen zijn, terwijl van mindere opbrengst der belastingen niets bekend was. Toen dan ook vóór de behandeling van de staatsbegrooting voor 1867 de heer Fransen van de Putte den 26sten Februari jl. inlichtingen aan de regeering vroeg, op welke gronden zij zooveel meer naar Indië had gezonden dan geraamd was, gaf de heer Trakranen schriftelijk cijfers, waaruit zonneklaar bleek, dat men terecht over 1866 op 25 millioen had gerekend.

De vraag was gedaan: waarom is de uitzending van specie, op ƒ 14,850,000 geraamd, in 1866 opgevoerd tot ƒ 20,600,000, of zijn buitengewone behoeften opgekomen? Op 31 December 1863 waren toch in Indië ruim 16 millioen in kas, in 1864 ruim 24½ millioen en op 31 December 1865 31 millioen. Lag nu niet de reden van het mindere ad 1½ millioen in kas hier te lande daarin, dat boven de uitgezondene specie eene ongekend ruime wisseltrekking had plaats gegrepen, zoodat de Indische kas weder ruim, en wellicht meer dan strikt noodig was, voorzien was? Dat erkende de regeering. Gemiddeld worden per jaar voor een paar millioen aan wissels op het departement van koloniën afgegeven. In 1865 had dit, bij uitzondering, 4 millioen ruim bedragen. Maar thans was over 7 millioen ruim beschikt en daaronder in de maanden November en December voor 17½ ton, terwijl men toch voortgegaan was met het uitzenden van gelden, tot 6 millioen boven de raming. Men kon dus stellen, dat de Indische kas weder tot bijna 30 millioen zou klimmen. Die zienswijze was volkomen juist; want thans erkent de regeering in de Memorie van Toelichting tot de aanvullingswet op de middelen, dat op 1 Januari 1867, behalve 7½ millioen, die zei-

lende waren, nog ƒ 23,145,095 in de Indische kas aanwezig waren, altijd volgens de oude wijze van berekening; want wij weten volstrekt niet hoevele ontvangsten en betalingen over 1866 daartegenover stonden. Die 23 millioen zijn niet hetgeen men het »administratief kapitaal" kan noemen. »Ware de wisseltrekking normaal geweest," — verklaarde echter de heer Trakranen, — dan had hij een paar millioen meer in kas gehouden. Nu had men in Indië veel afgegeven en van hier tevens veel uitgezonden, zoodat alleen door deze vereenigde omstandigheden de Minister van Financiën er zich over kon verheugen, dat aan de raming van zijn voorganger 1½ millioen te kort kwam, die nu met meer onnoodig in de Indische kas liggen.

Waarom is toch zooveel geld naar Indië gezonden? De oogst van 1866 was ruim. Dat is een nadeelig verschijnsel voor de Indische kas, hoezeer dit een paradox moge schijnen, maar intusschen een feit. Een ruime oogst veroorzaakt in Indië vele uitgaven voor opkoop en verzending der producten en de baten komen eerst later in Nederland in kas. Intusschen heeft de heer Trakranen in de zitting der Tweede Kamer van 27 Februari jl., in antwoord aan den heer Dullert, gezegd: »Den vorigen geachten spreker heeft het bevreemd, dat de Minister van Koloniën in November is overgegaan tot het uitzenden van twee millioen specie naar Indië tot versterking van de Indische kas. Hij heeft er echter te recht bijgevoegd: tenzij de Minister daartoe aanleiding mocht hebben gevonden in aanvragen uit Indië. Ik wil nu alleen te kennen geven, dat de bedoelde uitzending heeft plaats gehad op een telegram van den waarnemenden Gouverneur-Generaal, gedagteekend van een der eerste dagen van November. Zoo die afzending niet op ruimere schaal heeft plaats gehad, dan was dit, omdat ik, in verband met de reeds bekende wisseltrekkingen, de geraamde Indische bijdrage van 25 millioen niet verder in gevaar wilde brengen."

Was de bezorgdheid van den heer Prins gegrond? Uit de later medegedeelde cijfers omtrent den stand van het administratief kapitaal blijkt het tegendeel. Maar in verband tot de goede gewoonte om de Indische kas ruim te voorzien, kunnen wij het telegram zeer goed verklaren. In Indië wil men toch tot geen prijs, dat de kas zoo uitgeput worde, dat men naar waarheid zou kunnen ondervinden, 't geen met zekere overdrijving eenige jaren geleden in de Indische bladen werd medegedeeld, dat er op een bepaald tijdstip geene fondsen voorhanden zouden zijn geweest om de ambtenaren hunne bezoldiging te voldoen. Maar hier te lande had men kunnen nagaan, dat er geen zoo ruime behoefte kon bestaan, dat men in de laatste maanden van 1866 nog 7½ millioen moest uitzenden. In geen geval gaf eene dergelijke uitzending op grond van een buitengewoon gunstigen koffieoogst, waarvan de baten

in dubbele mate in 1867 en later in 's lands kas zouden terugvloeien, den Minister van Financiën recht tot klagen en tot eene donkere voorstelling van 's lands financiën, wat de geraamde bijdrage over 1866 betreft.

Een ander oogpunt echter, waaruit wij bepaald afkeuren, dat de Minister een batig slot van 1866 kunstmatig vergroot door 't geen als de uitkomst van den dienst van 1867 »nader bij de wet moet worden geregeld" en tot een of ander doel bestemd, is, dat men langs den nu gevolgden weg terugkeert tot de dagen van weleer, toen de nood van het moederland de oorzaak van een »uitputtend exploitatie-stelsel" was. De liberalen wilden zuinig zijn en schuld amortiseeren, opdat men langzamerhand tot onafhankelijkheid van de Indische baten zou geraken. Dat leunen op de Indische baten wordt meer en meer eene ramp voor Nederland en Indië. Onze uitgaven worden buitensporig opgevoerd en deze regeering wijst geene enkele nieuwe bron van inkomst aan, maar zoekt alleen heul bij de handhaving van de bestaande koffiecultuur en suikercultuur. Wat deze laatste betreft, doet men de contractanten in de voordeelen deelen, getuige de handelingen van de heeren Mijer en Trakranen. Maar tevens zal men geen anderen weg kunnen inslaan om voor den staat daaruit bij dwang en gunstbetoon nog iets te halen, dan door nog meer ten koste van de bevolking te vergen en door deze een druk te doen ondervinden, die tot overdrijving en dan weder noodzakelijk tot inkrimping moet leiden. Wij keeren zoodoende meer en meer terug tot de donkerste dagen van dwang en misbruik. De Gouverneur-Generaal heeft toch, zoo men de berichten van het hoofdorgaan der conservatieven mag gelooven, in de maand Juni de besluiten ingetrokken, waarbij de bevolking ontheven werd van de verplichting om op meer dan vier palen afstand van de dessa's nieuwe koffietuinen aan te leggen, en tevens op nieuw gelast, dat de ompaggering der suikervelden in onbeloonden arbeid moet plaats hebben. Door dwang wil men dus eenerzijds de cultures handhaven en een groot batig slot verkrijgen; maar tevens wordt aan de andere zijde zelfs het strikt noodige niet aan Indië verschaft en worden daar de uitgaven op karige wijze toegemeten.

Zonderling in elk opzicht is de wijze, waarop de conservatieven op financiëel terrein handelen. De Gouverneur-Generaal ondervindt daarbij de straf van zijne handelwijze als Minister. Hij schrapte zonder recht of reden, ondanks ernstige waarschuwingen, zoo 't heette om een bewijs te geven dat hij in Indië een spaarzaam beheer wilde en opdrijving der uitgaven wenschte tegen te gaan, een millioen gulden van de Indische begrooting voor 1867 op de posten voor openbare werken en onvoorziene uitgaven. Die handelwijze beroofde hem van fondsen, die nu blijken noodig te zijn.

Het heette, dat de posten voor de begrooting van burgerlijke openbare werken niet voldoende gejustificeerd waren. Nu kon het aangaan eene aanschrijving, in ernstige bewoordingen, aan den directeur voor burgerlijke openbare werken te zenden, maar in geen geval om èn de begrooting van dat hoofdstuk èn tevens de posten voor onvoorziene uitgaven, zonder kennis van den stand der zaken en zonder nadere adviezen uit Indië, te verlagen. Men moet toch niet voorbijzien, al waren er met grond eenige aanmerkingen te maken, dat het geene lichte taak was lang te voren de eerste begrooting in Indië op die wijze te ontwerpen.

Wij wijzen op twee feiten, ten bewijze hoe zonderling men in Indië met de financiën te werk gaat, en ten tweede hoezeer men daar alles aan een groot batig slot ondergeschikt doet zijn. Wij zien uit een adres van de Europeesche bewoners van Samarang, dat iedereen, afgescheiden van eene verdere radicale verbetering van de havenwerken, twee ton noodig acht om aanvankelijk dringend noodige hulp aan handel en scheepvaart te verleenen. Wat antwoordt de Gouverneur-Generaal? Dat hij geene fondsen op de begrooting beschikbaar heeft en die voor 1868 zal aanvragen! Hebben de Staten-Generaal nu de regeering beknibbeld en moet men die handelwijze aan de wettelijke vaststelling van de begrooting toeschrijven, zooals de heer des Amorie van der Hoeven zeer ten onrechte doet?

De afgetreden redacteur van het *Nieuw Bataviaasch Handelsblad* deelt in de mail-editie van 14 Juni een ander en nog zonderlinger feit mede. Men zou bij 't opmaken van de begrooting voor 1867 verzuimd hebben eenige tractementen uit te trekken en nu zouden vijf maanden verloopen zijn, zonder dat de betrokken ambtenaren hun tractement zouden hebben ontvangen, »omdat de regeering niet scheen te kunnen geraken tot eene beslissing der vraag, onder welk hoofd zij moeten worden gerangschikt." Indien de regeering in Indië niet *kon* uitbetalen, zouden wij wellicht in dit verzuim eene grief zien tegen vaststelling van de Indische begrooting bij de wet. Maar zoo de wet na verloop van vijf maanden ruimte laat, om de tractementen uit te betalen, kon dit ook binnen korter tijd geschieden en is 't verzuim alleen te wijten aan de zucht tot langdurig overpeinzen, thans te Buitenzorg bestaande.

Gesteld toch dat de begrooting zelve zekere uitgaven niet toelaat en de Minister Mijer zelfs éens de onvoorziene uitgaven nog meer had besnoeid, dan nu geschied is, waarom dan geene buitengewone credieten geopend? Ziet hij nu in, dat hij op de meest ondoelmatige wijze gehandeld heeft, hij erkenne ruiterlijk de fout. Posten als voor de haven te Samarang en althans voor de bedoelde ambtenaren, mogen veilig uit de onvoorziene uitgaven gekweten worden. En omdat men niet kon weten, wat in 1867 zou voorkomen, hadden de Indische regeering en

de Minister Fransen van de Putte de onvoorziene uitgaven niet te laag geraamd. De uitkomst stelt hen in het gelijk. Laat nu de begrooting, zooals de Minister Mijer die omwerkte, geene, zelfs dringend noodige uitgaven toe; heeft hij ten onrechte in 't wilde sommen geschrapt; waarom wordt dan niet een buitengewoon crediet geopend, zooals toch reeds voor den telegrafischen dienst is geschied? Met welk recht valt men de comptabiliteitswet aan? Elke wet, bekrompen toegepast, is slecht in hare werking. Weigert de Gouverneur-Generaal noodige uitgaven of draalt hij maanden lang om betalingen te doen, die geschieden moeten, dan is dit zijne schuld en niemand dan hij is verantwoordelijk. De welvaart van Indië en Nederland staan in verband met goede havens in Indië. Samarang lijdt reeds te lang door administratieve geschillen. De uitkomst van eene enquête zou toch doen zien, dat opvolgende Ministers sedert jaren de meeste bereidwilligheid in het toestaan van fondsen hebben betoond, maar dat alleen verschillen tusschen de ingenieurs de verbetering van de haven hebben tegengewerkt.

Nu noemen wij het eene handelwijze in strijd met den geest en de bedoeling van de wetten, indien de heer Mijer, na eerst de wetgevende macht te hebben voorgespiegeld, dat hij een millioen op de raming der Indische begrooting kon bezuinigen, en zich zoodoende bekrompen te hebben, zich nu weder verschuilt achter de bij de wet vastgestelde begrooting om noodige gelden te weigeren. Wanneer men immers de debatten over de wet tot regeling van het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen leest, dan ziet men, dat eene van de grieven van de oppositie was, dat de Gouverneur-Generaal zich te veel in zijne macht beperkt zou zien om noodige uitgaven te verordenen. De Minister, die de wet had ingediend, sprak dit evenwel met alle kracht tegen en hield vol, dat de wet den Landvoogd ruimte genoeg overliet en in niets onnoodig beperkte. Immers de Gouverneur-Generaal is vrij om zich te bewegen binnen de credieten, op de begrooting toegestaan, terwijl hij vroeger geen *f* 100 mocht uitgeven zonder voorafgaand verlof van het departement van koloniën, maar kan tevens in buitengewone gevallen van de bevoegdheid, bij art. 31 der wet verleend, gebruik maken. Vroeger moest de machtiging van den Koning gevraagd worden om een tractement te betalen; thans ligt de schuld van 'tgeen daaromtrent gebeurt geheel en al in Indië. Vroeger kon de begrooting niet worden overschreden; nu is de Gouverneur-Generaal, behoudens zijne verantwoordelijkheid, in bijzondere gevallen daartoe wettig bevoegd. De omstandigheid, dat bij eene eerste wettelijke begrooting niet in alles voorzien is, zou hem reeds tot verschooning strekken, zoo men in den regel overschrijding van de begrooting bepaald moet afkeuren. Telkens is in de laatste jaren, als een bewijs, dat de uitgaven in Indië steeds moesten en zouden klim-

men, door de conservatieven op art. 31 der Indische comptabiliteitswet gewezen, luidende:

»Wanneer de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, uit krachte van de hem bij het regeerings-reglement voor Nederlandsch Indië verleende bevoegdheid, credieten boven de begrooting opent, doet hij daarvan mededeeling aan Ons en aan de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch Indië.

»Die credieten worden binnen den kortst mogelijken tijd aan de bekrachtiging der wet onderworpen.

»Ieder crediet wordt aan de begrooting toegevoegd en daarmede gelijktijdig verantwoord."

Nog bij de jongste begrootings-discussie in Maart jl. wees de heer van Nispen op dat artikel en de heer Fransen van de Putte handhaafde die bepaling in deze woorden:

»Eene wettelijke vaststelling der begrooting voor Indië zonder dat artikel is onbestaanbaar. Er is dan ook geen oppositie tegen geweest. Welk Minister, welk lid der Kamer zou den Landvoogd het recht niet hebben willen toekennen om *in tijden van oogenblikkelijk opkomende behoeften* eigenmachtig daarin te voorzien? Bij de behandeling van de comptabiliteitswet is niemand er tegen opgekomen. Men is integendeel van oordeel geweest, dat de Gouverneur-Generaal te veel aan banden gelegd werd, een gevoelen waarin ik niet deel."

Die bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal ligt zoozeer in den aard der zaak, dat zij onvermijdelijk en onbetwistbaar is. De heer Mijer, die in een anderen zin handelt, doet dus niet hetgeen het regeeringsreglement hem als plicht voorschrijft. Zoo hij Samarang niet te hulp komt, kunnen wij in die handelwijze niets zien dan de zucht om, zonder te letten op de dringendste behoeften van Indië, een schijnbaar groot goed slot van den dienst van 1867 te verkrijgen. Maar dan keeren wij ook terug tot de noodlottige dagen, toen een »uitputtend exploitatie-stelsel," zooals de nieuwe Minister dat noemt, heerschte en het batig slot de grootste ramp was voor Indië, zonder heil te brengen aan het moederland, omdat het tot weelderige uitgaven aanleiding gaf en het noodlottige stelsel van behoud schraagde.

Eene andere opmerking knoopen wij hieraan vast. In elk geval, zoo de Gouverneur-Generaal van zijne bevoegdheid, bij art. 31 der comptabiliteitswet bekrachtigd, gebruik maakt, moet dit artikel niet ten deele eene doode letter zijn. De heer Mijer heeft ten behoeve van de telegrafische verbindtenis »eigenmachtig" een crediet geopend. Nu is voorgeschreven, dat in zoodanig geval »binnen den kortst mogelijken tijd" eene wet tot aanvulling van de Indische begrooting moet worden aangeboden. Zoodanige wet is, in elk geval, een *bill of indemnity*. Nu is het eene onver-

antwoordelijke houding van de tegenwoordige regeering en een kwaad precedent, dat men die wet niet in deze zitting heeft afgedaan. De heer Trakranen vertoonde zich niet meer in de Tweede Kamer na de intrekking der erfpachtswet; wij laten daar welke redenen hem moveerden daar weg te blijven en niet de wet omtrent de telegrafie te komen verdedigen, eene vrij eenvoudige regelingswet, al was zij urgent op zich zelve. Dit is des te zonderlinger, omdat de vraag mag worden gedaan, of het strikt constitutioneel is, dat hij, na aanbieding van zijn ontslag, veel later in de Eerste Kamer eene wet van groot politiek belang, die betrekkelijk de verhooging der Indische begrooting voor 1867 tot verbetering van de bezoldiging der Inlandsche hoofden en beperking der te hunnen behoeve gepresteerde gedwongene diensten, ging verdedigen. Maar, hoe dit zij, de regeering was verplicht de *bill of indemnity* omtrent de telegrafie door een der ministers te doen verdedigen, en dit had zeer goed kunnen geschieden, omdat de zaak niet van zoo ingewikkelden aard was, dat niet een der andere Ministers in één dag op de hoogte der zaak had kunnen gebracht worden. In 1867 hebben de echt constitutioneele begrippen in Nederland bij de conservatieve regeering niet veel heil gevonden.

Wij herhalen: alleen zucht tot opdrijving van het batig slot heeft kunnen wegen om een ander crediet voor de haven van Samarang te weigeren. Maar het is zaak te waken tegen verwaarloozing van de hoogste belangen en uitputting van Indië, waardoor ten slotte volslagen financiëele verwarring moet ontstaan.

Men kan toch in Indië niet weder een uitputtend exploitatie-stelsel invoeren, zonder de gewichtigste belangen op het spel te zetten en aan de bevolking de grootste schade toe te brengen. Opdrijving van de batige sloten zal ons later dubbele opofferingen kosten; want zoo men in Indië de uitgaven meer en meer besnoeit, dan zal later weder een tijdperk van dubbele uitzetting volgen, ten einde het verzuimde in te halen. En welke waarborgen heeft het moederland, dat het onder alle eventualiteiten op enorme bijdragen uit Indië zal kunnen blijven steunen? Daargelaten de intrinsieke onwaardigheid van het dwangstelsel, zullen een oorlog of herhaald misgewas ons financiëel in de grootste moeilijkheden brengen. Intusschen voeren de conservatieven ons op dien weg. Wij hebben nooit tot de zwaarmoedigsten behoord; maar wij zeggen, dat èn de bevolking van Java èn het moederland noodlottige gevolgen zullen ondervinden van 't geen men thans doet.'

De tegenwoordige Tweede Kamer, die zich op financiëel terrein nog al luchthartig heeft betoond, zou wellicht op den laatsten dag eener zitting, nu zelfs mannen als de heeren van Nispen en Rochussen hunne vroegere bezorgdheid schijnen afgelegd te hebben, het middel tot dekking

der uitgaven voor 1867 hebben aangegrepen, dat de regeering voorstelt, hoezeer het meer dan twijfelachtig is of de Eerste Kamer, waarin ook de heeren van Beeck Vollenhoven, Cost Jordens en Duymaer van Twist zitting hebben, er zich mede zou vereenigd hebben.

Thans zullen de Staten-Generaal, bij de hervatting hunner werkzaamheden, tegenover de begrootingswetten voor 1868 staan. De uitkomsten van den dienst van 1866 voor Indië kunnen met meer zekerheid bekend zijn. En nu vragen wij, of het geoorloofd is, in verband met art. 98 der Indische comptabiliteitswet, het expediënt goed te keuren, dat de Minister van Financiën voorstelt? Indien toch in werkelijkheid over 1866 eene meerdere bate van $7\frac{1}{2}$ millioen aanwezig is, dan kan daarover bij de rekening over 1867, volgens de wet, worden beschikt. Zou het nu niet regelmatiger zijn, niet reeds in het eerste jaar inbreuk te maken op eene wet, die orde in het beheer der Indische financiën moet brengen? Maar zoo men er al toe overgaat, na zekerheid verkregen te hebben dat de Indische kas thans die $7\frac{1}{2}$ millioen niet behoeft, om die baten van den dienst van 1866 tot dekking van de uitgaven van 1867 te verbruiken, en dus een dubbel batig slot op de begrooting van 1867 te brengen — dan moet daarvoor eene afzonderlijke wet worden voorgedragen tot vermindering van het bedrag der saldo's, op 1 Januari 1868 in de Indische kas aanwezig, bij voorbaat overgebracht op de begrooting van 1867 en te bestemmen tot vermeerdering der bijdrage aan Nederland. De nood van het moederland in 1867 zal er dan toe leiden over sommen te beschikken, die eerst later ten bate van Indië of Nederland moesten worden bestemd.

Geen ordelijk financiëel beheer kan de aanneming der nu aangeboden voordracht wettigen. Meer dan ooit is bij de uiterst hoog opgedreven staatsuitgaven regelmaat en orde behoefte geworden. De operatie, die voorgesteld wordt, is een expediënt in strijd met de wet en den uitdrukkelijk door regeering en vertegenwoordiging, op aandrang eener financiëele commissie, aangenomen regel.

Dergelijke handeling moge in staten als Oostenrijk bijval vinden, in Nederland zal niemand dit kunnen goedkeuren, die onbevangen oordeelt.

Wat de toekomst ons zal brengen, is onzeker. Maar Nederland zorge in elk geval, dat orde en regelmaat in het financiëel beheer gehandhaafd worden en men zich stipt houde aan de wetten, die een geregeld beheer der geldmiddelen moeten verzekeren. Alleen daardoor kunnen wij ons staande houden bij de enorme lasten, die op ons rusten, en bij de waarschijnlijkheid, dat wij geld zullen moeten leenen. Wij zijn nu eenmaal op een weg, dat wij schulden zullen moeten maken om de uitgaven te dekken of een sedert lang veroordeeld »uitputtend exploitatie-systeem" in Indië tot eene hoogte opvoeren, die zelfs vroeger

onbekend was. Wij vertrouwen, dat de Nederlandsche Staten-Generaal die, zoolang zij de koorden van de beurs in handen houden, de macht hebben veel onheil te voorkomen of te beletten, de regeering zullen noodzaken, orde en wet te handhaven. Te duur hebben ons de lessen gekost, die vroeger financiëel wanbestuur ons heeft gegeven, om niet uiterst behoedzaam te zijn tegen elken stap op een verkeerden weg. En men bedenke het wel: de voorspiegeling van niet verkregen Indische baten was de hoofdoorzaak van de vroegere financiëele verwarring in het moederland, die ons de zoogenaamde vrijwillige leening en millioenen schuld op den hals gehaald heeft. De vruchten van veeljarigen strijd om orde in de financiën van moederland en koloniën te verkrijgen, gaan al spoedig te loor, indien men van den wettigen en regelmatigen weg afwijkt. Het is hier niet te doen om een vorm; het geldt zeer gewichtige beginselen. De handhaving daarvan is nog te meer noodig, omdat men op koloniaal terrein meer en meer lust schijnt te hebben de wetten, het regeeringsreglement en de comptabiliteitswet, op de meest bekrompene wijze toe te passen, ten koste van Indië. De Staten-Generaal behooren aan de regeering en den Gouverneur-Generaal te doen zien, dat zij op financiëel terrein en waar dit in zoo nauw verband met ons geheel koloniaal beheer staat, geene volslagen reactie noch de schromelijkste willekeur, maar de uitvoering der wetten verlangen.

X.

TWEE QUAESTIÊN OMTRENT HET GRONDBEZIT DER JAVANEN.

In de Delftsche Couranten van den 24sten en 28sten Mei jl. komt een merkwaardig artikel voor van den Hoogleeraar S. Keyzer, dat om zijne uitgebreidheid bezwaarlijk in zijn geheel door ons kan worden overgenomen, maar waarvan ik toch de hoofdpunten voor onze lezers als het ware registreeren wil, opdat de bijdragen voor de kennis van het landbezit op Java, die de heer Keyzer ook daarin geleverd heeft, niet onopgemerkt mogen voorbijgaan. Bij het mededeelen dier uittreksels zal ik mijne eigene op- en aanmerkingen niet terughouden.

De bijzondere aanleiding tot deze artikelen van den heer Keyzer is de rede, den 29sten April jl. door den heer Duymaer van Twist in de Eerste Kamer uitgesproken. Met de beschouwingen van dien geachten afgevaardigde kan de heer Keyzer zich niet vereenigen, ofschoon het doel dat deze zich voorstelt te bereiken, niet zoo heel ver afwijkt van hetgeen hem wenschelijk voorkomt.

De punten die de heer Keyzer wenscht te behandelen, zijn slechts twee in getal. »Ten eerste," zegt hij, »verklaart zich de heer Duymaer van Twist tegen de toekenning van den Europeeschen eigendom aan den Inlander, die dat recht niet kan leeren kennen, omdat de Europeesche wetboeken niet vertaald kunnen worden in de Inlandsche talen, en laat dan duidelijk zien, dat hij, indien dit bezwaar niet bestond, niet zoozeer tegen die toekenning zou zijn; ik ben het geheel eens dat de Europeesche wetboeken niet in het Javaansch kunnen *vertaald* worden, doch op tegenovergestelde gronden, die tevens de toepasselijkverklaring van Europeesche rechtsbegrippen op de Inlanders zoo niet voor altijd, ten minste voor zeer langen tijd zullen tegenhouden. Ten tweede verlangt de heer Duymaer van Twist, dat men zich, ten minste vooreerst, bepaalt tot de erkenning van de rechten der Inlanders op den grond, zonder voorafgaande bepaling welke die rechten zijn en hoever zij zich uitstrekken,

omdat daaruit grootere rechtszekerheid voor de Inlanders zal voortvloeien, dan bij toekenning van den Europeeschen eigendom; maar wat zal een erkenning van rechten zonder bekendheid met die rechten kunnen baten? Hoe zal de Staat rechtszekerheid kunnen verschaffen, wanneer men niet weet wat en in hoeverre bescherming moet worden verleend? Hoe men de zaak ook wendt of keert, alleen kennis en daarna erkenning van die rechten zal haar eenige stappen voorwaarts kunnen brengen."

De heer Keyzer voert nu uit de rede van den heer Duymaer van Twist dat gedeelte aan, waarin hij *zijne* bezwaren tegen de toekenning van Europeeschen eigendom aan de Javanen in het licht stelt, en gaat daarna dus voort:

»De heer D. v. T. beweert dat het Burgerlijk Wetboek niet in het Javaansch vertaald kan worden, omdat de Inlander het verschil niet kent tusschen eigendom en bezit, tusschen bezit te goeder en te kwader trouw, tusschen de rechtsgevolgen van beide, enz. Is die bewering juist? Geenszins, want de Inlander kent die rechten en hun gevolgen reeds sedert langen tijd. Om het bestaan van die kennis onder de Javanen te bewijzen, verkeert men in de verlegenheid om een keus te doen; want in elk Javaansch wetboek komt de duidelijke kennis van het verschil tusschen eigendom en bezit ieder oogenblik voor. Ik kies uit de menigte art. 12 van de *Angger Gedé*, omdat dit wetboek nog tegenwoordig, met goedkeuring van de Indische regeering, gevolgd wordt, en omdat het is samengesteld uit bestanddeelen, die zeker meer dan een eeuw oud zijn. De aanhef van dat art. 12 luidt, letterlijk vertaald, aldus: »Indien er »onder 's vorsten onderdanen van Soerakarta, of onder 's vorsten onder»danen van Jogjakarta, iemand is die het een of ander is kwijt geraakt »door diefstal, en dat gestolen goed wordt gevonden door den eigenaar »(*ingkang darbé*), doch de bezitter (*ingkang anggénan*) van het goed »beweert het gekocht te hebben op de markt, dan wordt dat goed in »beslag genomen door de *parentah*" enz. Uit dit en vele dergelijke artikels blijkt, dat de Javaan het verschil tusschen eigendom en bezit wel degelijk kent, maar het verdient bovendien opmerking, dat de aangegeven Javaansche woorden de vaste benamingen daarvoor zijn, zoodat in de Javaansche wetboeken het verschil altijd door die woorden wordt aangeduid, behalve wanneer de titel van het bezit uitdrukkelijk moet vermeld worden, in welk geval het woord voor dien titel gebruikt wordt; in de wetgeleerde boeken vindt men ook andere woorden gebruikt, om het verschil tusschen eigendom en bezit uit te drukken. Eveneens is het met het verschil tusschen bezit te goeder en te kwader trouw; in elk wetgeleerd boek van de Inlanders komt een geheel hoofdstuk voor over bezit te kwader trouw, waarvoor de Javanen den vasten naam van *memeroeh* gebruiken en de Maleiers den Arabischen term *ghaçb* overgenomen heb-

ben; in dat hoofdstuk wordt het bezit te kwader trouw breedvoerig beschreven en onder anderen ook de leer van de vruchten behandeld."

Na aldus te hebben aangetoond dat de redenen waarom de heer Duymaer van Twist onze wetboeken onvertaalbaar acht in de inlandsche talen, van grond zijn ontbloot, geeft de heer Keyzer de gronden op, die *hem* tot dezelfde conclusie brengen. Zij zijn gelegen in den aard en het karakter der inlandsche talen, die voor onze termen tot uitdrukking van algemeene begrippen veeltijds geene aequivalenten hebben, omdat de inlander voor het opmerken van het algemeene in het bijzondere geen zin heeft. »De gevolgtrekkingen," dus eindigt de heer Keyzer dit gedeelte van zijn betoog, »die uit deze twee tegen elkander overstaande stellingen voor de invoering van den Europeeschen eigendom voortvloeien, liggen voor de hand."

Het zij ons gegund bij die gevolgtrekkingen een oogenblik stil te staan. Wij meenen dat de voorstanders der zoogenaamde cultuurwet van den heer Fransen van de Putte, die den eigendom van den bebouwden grond aan de Javanen wilde toekennen, geene reden hebben om met dit betoog van den heer Keyzer ontevreden te zijn. Waren de rechtsbegrippen, waarin bij ons de zakelijke rechten op den grond wortelen, zooals de heer van Twist beweert, aan den inlander geheel vreemd, dan zou het zeker zeer moeilijk en bedenkelijk zijn hem die op te dringen. Art. 1 en 2 der cultuurwet, de hoeksteen van het geheele concept, waarbij aan de inlanders individuëele of gemeenschappelijke eigendom wordt toegekend van de gronden die zij in individueel of gemeenschappelijk gebruik hebben, schijnen naar de voorstelling van den heer van Twist niet wel uitvoerlijk. Naar die van den heer Keyzer leveren zij geen bezwaar op, en begint de moeilijkheid eerst met art. 3: »Behoudens de voorschriften dezer wet en onverminderd de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken van den inlander, waar deze volgens de bestaande verordeningen moeten worden toegepast, worden de rechten van den inlander op den grond, waarvan hem volgens deze wet de eigendom toekomt, beoordeeld naar de beginselen van *het burgerlijk recht voor Ned. Indië.*" *Eigendom* en *bezit* zijn wel degelijk voor den Javaan bekende begrippen, en de tegenstelling in art. 1 en 2 laat zich met de woorden *darbé* en *manggên* zeer goed voor den inlander verduidelijken; maar waar het er op aankwam, in gevallen van geschil, de rechten van den inlander te beoordeelen naar de beginselen van *het burgerlijk recht voor Ned. Indië*, zou de rechter moeten recht spreken volgens wetten, die de inlander niet kent en niet begrijpen kan, omdat zij niet in zijne taal kunnen vertaald worden.

Nu betreft art. 3 volstrekt geen hoofdbeginsel der cultuurwet. Het werd eerst in het gewijzigd ontwerp ingevoegd naar aanleiding der van ver-

schillende zijden gemaakte opmerking, dat het niet genoeg was den eigendom van den bebouwden grond aan den inlander toe te kennen, maar dat hem het daarop verkregen recht ook moest verzekerd worden; en dat dus, waar de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken van den inlander tot die verzekering te kort schoten, het Europeesch burgerlijk recht, in Ned. Indië geldig, moest worden ingeroepen. Nu schijnt het mij toe dat de bepalingen van art. 3 der gewijzigde cultuurwet in dit opzicht volstrekt niet op zich zelve staan, en geheel in overeenstemming zijn met de laatste alinea van art. 75 van het regeeringsreglement: »Bij de rechtspraak over inlanders ... neemt de rechter de algemeene beginselen van het burgerlijk en handelsrecht voor Europeanen tot richtsnoer, wanneer het de beslissing geldt van zaken, die bij de hiervoren bedoelde godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken niet geregeld zijn." Hieruit blijkt dat het een algemeen beginsel is dat het Europeesche recht wordt toegepast, wanneer het inlandsche te kort schiet, en art. 3 der cultuurwet bedoelde slechts eene bijzondere aanwending van dat beginsel op de rechten op den grond, aan de inlanders toegekend.

Dat zulk eene rechtspraak over den inlander naar Europeesche beginselen hare zwarigheden heeft, zal ik niet ontkennen, en dat een der grootste bezwaren daarin dat is hetwelk de heer Keyzer heeft aangevoerd, dat onze wetten niet duidelijk voor den inlander kunnen vertaald worden, springt in het oog. Maar uit dat tweeërlei recht ontspringen in Indië allerlei ingewikkelde quaesties, die de praktijk veelal meer doorhakt dan oplost, en waarbij zich dan toch steeds de invloed der Europeesche begrippen het meest laat gelden. Dit geschiedt ook dan, wanneer niet zoozeer het inlandsche recht ongenoegzaam zou zijn, maar het aan de kennis van den tot toepassing geroepen Europeeschen rechter hapert; en dat dit een geval is dat zich in de Indische rechtspraak ieder oogenblik voordoet, wordt, geloof ik, door geen zaakkundige ontkend of betwijfeld. Het middel door het regeerings-reglement in geval van ongenoegzaamheid van het inlandsch recht aangegrepen, is daarom op Java niet zoo heroiek als het ons toeschijnt, wordt daar althans niet als zoodanig gevoeld. En evenmin zou dit, naar ik meen, met art. 3 der cultuurwet het geval zijn geweest. Bovendien, wanneer in quaesties over grondeigendom, door den Europeeschen rechter te beslissen, bestendig de regelen van het Europeesch burgerlijk recht werden gevolgd, zou het, dunkt mij, toch niet kunnen missen of de inlander zou zich op zijne wijze allengs daarvan een begrip vormen, dat hij in staat zou zijn in zijne taal uit te drukken; en wanneer men er dan ooit aan dacht de hier in aanmerking komende artikelen van ons burgerlijk recht voor hem te vertalen, dan zou men zich niet van door Europeanen in

het Javaansch gezochte aequivalenten, maar juist van die door de inlanders, in hunne qualiteit van »spraakmakende gemeente", gebezigde uitdrukkingen moeten bedienen. Ons recht in eenige gewichtige aangelegenheden op Java toegepast, zou ongetwijfeld het rechtsbewustzijn bij den inlander in die richting drijven en ontwikkelen. Heeft de invloed van het Romeinsche recht op het rechtsbewustzijn en de rechtsbegrippen der Germaansche volken niet ongeveer dezelfde geschiedenis gehad, en zou het zonder dien voorafgaanden invloed ook wel mogelijk geweest zijn b. v. de instituten van Justinianus verstaanbaar in de Germaansche talen over te brengen. En is het met het Mohammedaansche recht op Java wel anders gegaan? Mohammedaansche wetgeleerde boeken waren aanvankelijk zeker even weinig in de inlandsche talen over te zetten als onze wetboeken, en men zou haast zeggen dat die moeilijkheid nog niet overwonnen is, wanneer men let op de vele Arabische woorden voor rechtstermen, die in alle bestaande vertalingen voorkomen. Maar ten deele heeft toch de »spraakmakende gemeente", met de begrippen zelve vertrouwd geworden, ook termen daarvoor uitgedacht of geappropriëerd, gedeeltelijk is zij met het vreemde woord zelf vertrouwd geworden en heeft door het gebruik het begrip daarvan gevat, zoodat de behoefte wegviel om een eigen term daarvoor te bedenken.

Tot dusverre heeft nog niemand eene algemeene invoering van het Europeesch burgerlijk recht op Java, of eene geheele terzijdestelling van de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken verlangd. Maar op de laatste is toch, deels uit onkunde, deels om hunne ongenoegzaamheid, deels ook op grond der bekende exceptie van het regeeringsreglement: »voor zoover die niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid", reeds velerlei inbreuk gemaakt, en het eerste heeft ongetwijfeld reeds in verschillende opzichten ook op de inlanders zijn invloed geoefend. Men zou — het is mijne overtuiging — nooit op den inval zijn gekomen in art. 3 der cultuurwet iets zoo vreemds en ongehoords te zien, indien men deels met den toestand op Java beter bekend was geweest, deels minder den wensch had gekoesterd, om een stok te vinden om de wet mede te slaan.

Ik wil met deze opmerkingen de woorden waarin dat artikel 3 is geconcipiëerd, niet voor mijne rekening nemen. Die woorden zijn eenigszins nevelachtig en hadden wellicht verbetering noodig. Maar het beginsel daarin uitgedrukt heeft naar mijn inzien geen onoverkomelijk bezwaar, al geven wij het den heer Keyzer volkomen toe, dat tot nog toe ons burgerlijk wetboek niet in het Javaansch kan worden vertaald.

De heer Keyzer gaat nu over tot het tweede punt, en haalt eerst weder de woorden van den heer Duymaer van Twist daarover aan, waarna hij toont dat deze op twee plaatsen met zich zelven in strijd

is. De aanwijzing hiervan is thans voor ons van minder gewicht. Wij gaan daarom dadelijk over tot hetgeen de heer Keyzer tot weêrlegging van het door den heer D. v. T. beweerde recht van den Souverein op den grond aanvoert. Alleen merken wij op dat ook de heer v. T. de meening verwerpt dat de Souverein, volgens de begrippen van den inlander, de *eigenaar* zou zijn van den grond, ofschoon men die meening tot regeeringsbeginsel heeft verheven, en de heer v. T. zelf als Gouverneur-Generaal dat door hem gewraakte regeeringsbeginsel heeft moeten handhaven. »Tegenwoordig," zegt hij, »geloof ik dat slechts weinigen »meer beweren, dat de Staat of de Souverein eigenaar is van alle gronden »op Java." Of de heer Keyzer recht heeft, wanneer hij meent hier den nadruk op het woord *alle* te moeten leggen, zoodat de heer v. Twist bedoeld zal hebben, dat de Souverein *wel* eigenaar is van *sommige* gronden, en dan daarbij bepaaldelijk het oog op de *woeste* gronden heeft gehad, laat ik aan zijn plaats; maar ik bepaal de aandacht bij hetgeen de heer Keyzer dan laat volgen: »Bij mij staat op wetenschappelijke gronden de overtuiging vast, dat de Souverein op Java den eigendom niet heeft van bebouwde, noch van woeste gronden, behalve natuurlijk van sommige stukken gronds, die Staatsdomein zijn geworden; wel kan de Souverein zich den eigendom van woeste gronden toekennen of door de wetgevende macht laten toekennen, maar daaruit volgt zeker niet, dat hij den eigendom van woeste gronden volgens de begrippen van inlanders, *heeft*." Ik merk hierbij op dat de Souverein, d. i. de Nederlandsche Staat zich dien eigendom van woeste gronden sedert lang ingewikkeld heeft toegekend, b. v. in het kon. besluit van 20 Maart 1831 dat de Indische Regeering machtigt om bij voorkomende gelegenheden woeste gronden in eigendom, huur of erfpacht af te staan. Want om iets in eigendom af te staan, dient men het eerst in eigendom te bezitten. Doch de Regeering heeft waarschijnlijk destijds dit voorschrift gegeven krachtens de vermeende eigendomsrechten van den Souverein op *allen* grond, niet speciaal op den *woesten* grond. Nu erkend wordt dat de Souverein in elk geval geen eigenaar is van *allen* grond, kan zijn recht op den *woesten* grond weder een voorwerp van afzonderlijk onderzoek uitmaken.

De bedoeling van den heer Keyzer zal wel deze zijn, dat de woeste grond volgens de begrippen van den inlander in het geheel geen eigenaar heeft en als *doode grond*, gelijk de Javaan het noemt, *res nullius* is, zooals ook de zuivere leer is van het Mohammedaansch recht. De Souverein kan dus dien dooden grond voor zich occupeeren, zich tot eigenaar daarvan laten verklaren, zonder eenig recht van den inlander te krenken, mits hij diens recht tot ontginning eerbiedigt en niet verder beperkt dan wellicht (b. v. om tegen overmatige ontwouding te wa-

ken) in het algemeen belang noodig is. 't Is inderdaad een verandering van rechtstoestand, wanneer het Gouvernement zich tot eigenaar laat verklaren van 'tgeen tot dusver *res nullius* was, zooals art. 6 der cultuurwet beoogde; maar art. 18 bewijst dat daarmede geen recht der inlanders zou verkort worden, dewijl daar het ontginningsrecht der inlanders wordt gehandhaafd. Alleen was iets nieuws dat voor de ontginning vergunning zou moeten gevraagd worden, doch deze nieuwigheid was in 't algemeen belang noodzakelijk te achten.

Het blijkt niet dat de heer Keyzer eenig bezwaar had, wat het beginsel betreft, tegen de onlangs ingetrokken erfpachtswet, ofschoon hij niet ten onrechte van oordeel is dat zij iets nevelachtigs had. *A plus forte raison* zal hij, dunkt mij, de bepalingen der cultuurwet omtrent de woeste gronden hebben goedgekeurd, want daar wortelt het recht van den Staat om woeste gronden in erfpacht uit te geven in de vierkante verklaring in art. 6, dat hij zich den eigendom der woeste gronden toekent, gelijk die van de bebouwde gronden aan de inlanders die ze in bezit hebben. Hier is dus alle onbepaaldheid en onduidelijkheid vermeden.

Doch keeren wij terug tot het beweerde recht van den Souverein op den bebouwden grond. De heer Keyzer zegt hieromtrent het volgende: »Reeds meer dan een dozijn jaren geleden heb ik gevoeld en aangetoond, dat hij die in het doolhof hetwelk het landbezit op Java genoemd wordt, den draad van Ariadne wilde in handen krijgen, beginnen moest met de onderscheiding van de rechten die de Souverein op den grond kan doen gelden, en van de rechten die de Inlanders tegenover elkander ten aanzien van den grond uitoefenen. Het maken van die onderscheiding vind ik dus uitmuntend, maar nu verwijder ik mij terstond zeer ver van hetgeen de heer Duymaer van Twist aanneemt, wanneer hij beweert dat de Souverein zijn belastingen heft, *niet* uit kracht van een algemeen recht om belasting te heffen, maar uit kracht van recht op den grond. De zin van deze woorden zal wel geen andere kunnen zijn dan deze: de Souverein heft op Java geen belastingen met het doel om uit de opbrengst te voorzien in de behoeften van den staatsdienst, of, zooals wij het zouden kunnen uitdrukken, krachtens het staatsrecht, maar hij heft ze omdat hij gebruik maakt van het recht, dat hem, den Souverein of den Staat, even als aan elk bijzonder persoon toekomt, en neemt aldus *dubbele tienden* krachtens het burgerlijk recht; want volgens de gewone voorstelling is de Souverein gerechtigd tot het heffen van een vijfde van den oogst. Het spijt mij zeer dat de heer D. v. T. deze stelling eenvoudig als zijn *meening* heeft medegedeeld en de gronden niet heeft opgegeven waarop zij steunt, omdat het mij inderdaad onmogelijk is om deze meening overeen te brengen met de historie en met de bekende

toestanden. Ik beweer, en het zal mij zeer aangenaam zijn, wanneer ik in de gelegenheid word gesteld om de gronden voor mijn bewering op te geven, dat de Souverein belastingen heft, wel niet precies in *onzen* zin, maar toch zeker krachtens het staatsrecht, *ten eerste* omdat de historie leert dat het aangegeven recht van belasting heffen steunt op het recht van den veroveraar om de veroverde provinciën schatting op te leggen, een recht, dat de Islam oorspronkelijk aan de Romeinen ontleend en vervolgens in zijn eigen geschiedenis eigenaardig ontwikkeld heeft tot aan zijn toepassing in het verwijderde Oosten, waar het èn ten gevolge van de verlamming van het Islamietisch recht op zulke groote afstanden van de zetels van bestuur, èn ten gevolge van het groot verschil in land en volk, een sterk gewijzigden vorm heeft aangenomen; en *ten tweede*, omdat met dat recht, aldus beschouwd, de bestaande toestanden volledig verklaard worden. Men ziet terstond het groote verschil tusschen en het groote belang van beide voorstellingen. Volgens den heer D. v. T. is de Souverein medeeigenaar of ten minste mederechthebbende op den grond of op de producten, zoodat de Souverein en de individuen de rechten op den grond onder elkander verdeelen of in zekere verhouding genieten; volgens mij staat de Souverein geheel buiten de private rechten van de individuen, die hun recht, hetwelk men in navolging van hun eigen terminologie een *zwak eigendom* zou kunnen noemen, voor zich uitoefenen en den Souverein de gevorderde belasting opbrengen."

Ik heb hier slechts een paar aanmerkingen. Vooreerst begrijp ik niet waarom de heer Keyzer hier in de hoofdzaak slechts *beweert*, en verlangt bijzonder in de gelegenheid gesteld te worden om *de gronden van zijn bewering op te geven.* Maar was dan nu de gelegenheid daartoe niet voorhanden? Intusschen de heer Keyzer schijnt bij voorkeur te polemiseeren, en ongaarne zijne meening anders te formuleeren dan in den vorm van tegenspraak. Het is dezelfde vreemde houding die hij vroeger in zijne brochure »Beschouwingen over het landbezit op Java" tegen den heer v. Hoëvell aannam.

Ten tweede schijnt hier de heer Keyzer zonder reserve de leer te huldigen, dat de rechten van den Mahommedaanschen Souverein op Java aan den Nederlandschen Staat zijn overgegaan. Volgens het Mohammedaansche recht kan geen ongeloovige Souverein wettiglijk over geloovigen heerschen of eenige rechten over hen uitoefenen; slechts door overmacht kan de geloovige genoodzaakt worden zich aan een ongeloovigen Souverein te onderwerpen. Volgens het Mohammedaansche recht kan dus ook de Nederlandsche Staat in staatsrechtelijken zin in het geheel geene rechten op Java en de Javanen doen gelden. Gelukkig dat de Javanen dit niet oo recht weten, en het Islamietisch recht, zooals de heer Keyzer zegt,

op zoo groote afstanden van de zetels van bestuur verlamd is. Tusschen een christelijk overheerscher en Mohammedaansche onderdanen kan en mag naar Mohammedaansche beginselen geen vrede bestaan, dan bij volstrekt onvermogen der laatsten om zich te verzetten.

Uit de overweging hiervan volgt bij mij eene zienswijze, die niet slechts geheel van die van den heer D. v. T., maar ook eenigermate van die van den heer Keyzer verschilt. In zijne tegenspraak op de bewering van den heer D. v. T. val ik den heer K. onvoorwaardelijk bij. Maar ik beschouw het recht van de Nederlandsche regeering om op Java belasting te heffen niet als de eigenlijke erfenis van de rechten der voormalige Mohammedaansche Souvereinen van dat eiland. Het is een recht dat de tegenwoordige Souverein slechts kan oefenen volgens zijne eigene staatsrechtelijke begrippen, maar dat hij, wat den vorm betreft, voorzichtiglijk aanpast aan de instellingen die reeds vroeger op Java bestonden, opdat hij niet het rechtsbewustzijn van den inlander kwetse en aan ontevredenheid jegens den vreemden overheerscher voedsel geve. Daar ik intusschen met den heer Keyzer van oordeel ben, dat de vorm der inlandsche instellingen ook bij het heffen van belasting moet geëerbiedigd worden, al heft de Nederlandsche Staat die belasting niet als een Mohammedaansche Souverein, heeft dit verschil tusschen hem en mij (dat misschien toch bij nadere verklaring zou wegvallen) geen invloed op de praktijk.

Ten slotte zal ik nog aanhalen wat de heer Keyzer inbrengt tegen de bewering van den heer D. v. T., dat het genoeg is, zoo wij den inlander de rechten op den grond verzekeren, die hij *heeft* en *kent*.

»Ik zal niet stilstaan bij de vraag of men inderdaad rechtszekerheid verwachten mag, wanneer men niet vooraf weet wat en hoe beschermd moet worden; want de bewering dat de inlander dat wèl weet, is al zeer weinig afdoende, omdat die kennis van den inlander den Europeeschen bestuurder natuurlijk niet baat. Beweert men dat de inlander in elk bijzonder geval, waarbij geschil is ontstaan, zijn rechten zal bloot leggen en verdedigen, en dat men ze dan aldus leert kennen, zou dan niet als het ware van zelf de vraag rijzen, waarom gewacht totdat een geschil is ontstaan? Waarom die rechten niet verklaard en toegelicht door de inlanders, vóór dat een geschil is voorgekomen? Heeft men iets aan de verklaringen van de inlanders bij een geschil, men zal er veel meer aan hebben vóór het geschil, en dan zou voldaan zijn aan den billijken eisch om de rechten van de inlanders op den grond vooraf te kennen. Ik zal ook niet stilstaan bij de moeilijkheid die zich in het stelsel van den heer D. v. T. voordoet, namelijk dat de Staat met den inlander medeeigenaar van of mederechthebbende op den grond is, zoodat de Staat dus, terwijl hij zelf noch zijn eigen rechten noch die van zijn

mederechthebbende kent, verplicht is ze te beschermen, en nog wel rustende op hetzelfde stuk grond. Ik wil bij dergelijke zaken niet stilstaan, omdat ik mij wensch te bepalen tot de behandeling van een paar voorbeelden van dat stelsel, om, zonder voorafgaande kennis, de rechten van den inlander op den grond te verzekeren, een stelsel dat niet geheel nieuw is, omdat in de laatste jaren daarvan op Java veel gebruik is gemaakt. Ik kies daarvoor twee voorbeelden, het eene ontleend aan art. 77 van het regeeringsreglement over een aangelegenheid van staatsrecht, het andere aan art. 75 van het regeeringsreglement over een onderwerp van burgerlijk recht. Dat art. 77 begint met de verklaring, dat *niemand*, dat is dus noch Europeaan noch inlander, van zijn eigendom kan worden ontzet dan ten algemeene nutte, doch de toepassing gegeven in de ordonnantie van den Gouverneur-Generaal van 17 Januari 1864 (*Ind. Stbl.* n°. 6), regelende de onteigening ten algemeenen nutte in Ned. Indië, is nog al sterk. Reeds bij een oppervlakkige beschouwing van de ordonnantie wordt men getroffen door het merkwaardig feit, dat zij 71 artikels bevat, waarvan alleen het laatste, het 71ste, en dan nog wel als *slotbepaling*, dit onderwerp voor zoover het betrekking heeft op de eigenlijke inlandsche bevolking regelt. Bij inzage van den inhoud blijkt duidelijk wat er van de rechten van de inlandsche bevolking op haren grond wordt en hoe zij daarvoor rechtszekerheid geniet. Volgens art. 3 van de ordonnantie worden beschouwd als eigenaars of medeeigenaars der te onteigene onroerende goederen, zij die als zoodanig in de acten van eigendom van onroerende goederen in Ned. Indië, volgens de wettelijke bepalingen opgemaakt, voorkomen, en wanneer men nu bedenkt dat zulke acten van eigendom voor de inlandsche bevolking natuurlijk niet worden opgemaakt, volgt daaruit van zelf dat de 70 artikels van de ordonnantie voor haar niet geschreven zijn, en dat zij zich dus met de in het 71ste artikel vervatte slotbepaling vergenoegen moet. En wat bevat nu die slotbepaling? Zij is te opmerkenswaardig om haar niet in haar geheel op te nemen; zij luidt aldus:

» »Wanneer tot uitvoering van eenig werk, hetwelk verklaard is of »vermoed wordt tot algemeen nut te strekken, de beschikking noodig »is over gronden, door Inlanders ontgonnen of als gemeene weide of uit »eenigen anderen hoofde tot de dorpen of dessa's behoorende, kan van »regeeringswege, alvorens op die gronden de voorschriften van deze ver»ordening worden toegepast, een onderzoek worden bevolen naar de »rechten, welke daarop door de bevolking worden uitgeoefend, en naar »de voorwaarden, waaronder deze van die rechten verlangt afstand »te doen.

» »Aan zulk onderzoek nemen deel, behalve de deskundigen, welke »het hoofd van het plaatselijk gezag daartoe wenscht aan te wijzen, twee

»Inlandsche hoofden uit de afdeeling, binnen welke die gronden gele»gen zijn.

»»Na de rechthebbenden in hun belang te hebben gehoord, brengt »de Commissie van onderzoek verslag uit van hare verrichtingen, met »vermelding van het bedrag der schadeloosstelling, waarop bij den af»stand der gronden billijke aanspraak kan worden gemaakt.

»»In het geval dat die rechthebbenden verklaren met de schadeloos»stelling geen genoegen te nemen, of wel de ondernemers van het werk, »ten welks behoeve de beschikking over de gronden verlangd wordt, »wenschen haar door den rechter begroot te zien, wordt het verzoek tot »onteigening volgens de voorschriften dezer verordening behandeld."

»Iedereen met den stand en met den loop der zaken op Java maar eenigszins bekend, kan zich gemakkelijk de behandeling voorstellen; maar zal toch wel overtuigd zijn, dat het een zeer vreemde soort van rechtszekerheid is, die aldus, volgens het stelsel van den heer D. v. T., aan de Inlanders verleend wordt. Zou dat alles »uit onnoozelheid" zoo bepaald zijn?

»Nemen wij nu het andere voorbeeld tot opheldering, ontleend aan art. 75 van het regeeringsreglement, volgens welks derde alinea door den Inlandschen rechter worden toegepast de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken der Inlanders, voor zoover die niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid. Welke rechtszekerheid kan in burgerlijke geschillen hieruit voortvloeien? Door »Inlandschen rechter" worden natuurlijk verstaan de inlandsche rechtbanken, die worden voorgezeten door een Europeeschen Hoofdambtenaar en worden bijgestaan door een Europeeschen griffier, waarbij de Europeesche invloed, hoewel door weinige Europeanen uitgeoefend, groot is. In de aangenomen onderstelling kennen de Europeanen de rechten van de Inlandsche bevolking op den grond niet en behoeven ze niet te kennen, dus is er van dien kant geene bescherming te wachten; de godsdienstige wetten zijn slechts van kracht voor zoover zij niet strijden met de algemeene erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid, en het oordeel over die algemeen erkende beginselen zal bij den Inlandschen rechter niets kunnen beteekenen, zoodat de van dien kant komende rechtszekerheid ook geen waarde kan hebben: wat zal dus het stelsel van den heer D. v. T. in de praktijk kunnen baten? Uit volle overtuiging zeg ik: niets; het zal eenigen schijn van recht geven, maar inderdaad de deur openzetten voor willekeur. Alleen kennis van het recht, dat de souverein op den grond mag uitoefenen, en dat de Inlanders onder elkander ten aanzien van den grond kunnen doen gelden, zal ons een stap verder brengen in de regeling van deze hoogst gewichtige aangelegenheid."

In de rede van den heer D. v. T. staat zeker de verzekering van

ons onbekende rechten niet zoo op den voorgrond, als men naar deze diatribe van den heer Keyzer zou vermoeden. Men zou er wel haast uit opmaken, dat de heer D. v. T. zich bepaaldelijk tegen de kennis en beoefening van de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken verklaard had, en begeerd dat men de rechten van den Inlander liefst maar zou sanctionneeren zonder ze te kennen. Ik kan echter dit in de rede van den heer van Twist niet vinden. Hij spreekt meer *concessive*: hij wil de rechten verzekeren die de inlander heeft en kent, *al* kennen *wij* ze ook niet, maar zegt geen woord waaruit men kon opmaken, dat hij het niet nog beter zou achten, indien wij ze wel enden. Maar in de gedachten van den heer D. v. T. ligt eene geheel andere tegenstelling: die namelijk van de verzekering der rechten van de Inlanders zooals ze zijn, hetzij dan bekend of onbekend, tegenover de rechtszekerheid hem te verschaffen door toekenning van eigendom zooals de cultuurwet beoogde. »Zal er dan," zegt hij, »geene rechtsonzekerheid blijven bestaan? Zeker niet zoo groote rechtsonzekerheid, als wanneer men den Inlander eigendom geeft volgens het Burgerlijk Wetboek, en zeker niet zoo groot als sommigen meenen."

De heer Keyzer heeft de gelegenheid te baat genomen om te spreken voor zijne wetenschap, de kennis der godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken, het vak dat hij sinds jaren met hooge ingenomenheid beoefent. En zeker volkomen terecht. Die kennis is onmisbaar voor de rechtspraak over inlanders en voor de Regeering die in billijkheid en in haar eigen belang verplicht is in hare bevelen en voorschriften op de wenschen, de denkbeelden en de vooroordeelen harer onderhoorigen acht te geven. Men heeft die kennis veel te veel verwaarloosd, en het er zich veel te gemakkelijk mede gemaakt. Maar zal nu die kennis, daargelaten dat het een lange weg is die ons hier wordt gewezen, zoo gemakkelijk en voldoende tot rechtszekerheid leiden? Nemen wij het voorbeeld der onteigening ten algemeenen nutte. De wetgever heeft de eigenlijke wet niet op den Inlander van toepassing kunnen maken, omdat men steeds heeft aangenomen dat de Inlander geen *eigendom* van onroerende goederen kent; hij heeft gedaan wat hij in dien stand van zaken kon doen, door althans zijne rechten op den grond zoo goed mogelijk tegen krenking te waarborgen. Had hij nu het inlandsche recht beter gekend, dan zou hij misschien hebben ingezien dat het begrip van eigendom, zelfs van onroerend goed, den Inlander niet zoo geheel vreemd is, en dat zijne rechten voor eene betere waarborging dan door de slotbepalingen der onteigeningswet vatbaar zijn. Maar dat hij nu ook werkelijk de rechten van den Inlander beter zou verzekerd hebben, kunnen wij niet met zekerheid zeggen: eensdeels omdat wij niet volkomen weten wat de uitkomst van zijn onderzoek zou geweest zijn, an-

derdeels omdat wij niet bepalen kunnen hoe hij de verkregen kennis zou hebben toegepast en of hij nu werkelijk de ordonnantie in allen deele op de leest dier kennis zou geschoeid hebben. Maar daar tegenover stel ik nu met vertrouwen de rechtszekerheid die de Inlander door toekenning van den eigendom volgens de cultuurwet zou erlangd hebben. Ware die aangenomen, dan zou den individueelen bezitter een eigendomsbewijs zijn uitgereikt, dat hem als volkomen titel gold. Dan zou ook het gemeenschappelijk bezit als gemeenschappelijk eigendom, vatbaar om in individueel eigendom over te gaan, beschouwd zijn. Dan zou niet enkel art. 71, of de slotbepaling, van de ordonnantie omtrent de onteigening ten algemeenen nutte, maar dan zouden al de 70 artikelen van het lichaam dier ordonnantie ook op de gronden der Inlanders toepasselijk zijn geweest.

En evenzoo zou ook door de cultuurwet het recht der Inlanders op den grond verheven zijn geworden boven de willekeur in de rechtspraak der Europeesche ambtenaren, hetzij die uit onkunde of uit hunne bijzondere opvatting van wat billijk en rechtvaardig is, moge geboren worden. Zeker zou die rechtspraak in sommige gevallen bij betere kennis van de rechten der Inlanders op den grond zeer veel winnen, maar zij zou een nog veel rasser en beslissender schrede voorwaarts doen, indien die rechten verzekerd waren op eene voor Europeanen volkomen duidelijke en ondubbelzinnige wijze, zooals door de cultuurwet zou zijn geschied.

De heer Keyzer heeft een warm en overtuigend woord gesproken ten behoeve zijner geliefkoosde wetenschap. Maar indien hij, in plaats van de rechten dier wetenschap in bescherming te nemen, tegenover den heer Duymaer van Twist den handschoen voor de zoo onbillijk verguisde cultuurwet had willen oprapen, hij had de voorbeelden om hem mede te bestrijden niet gelukkiger kunnen kiezen.

P. J. Veth.

DEFICITS EN BATIGE SLOTEN.

De financiëele toestand van Britsch-Indië is, blijkens hetgeen daaromtrent den 12en Augustus in het huis der gemeenten werd medegedeeld door Sir Strafford Northcote, voor het oogenblik niet gunstig. Als uitkomst van het dienstjaar 1865/6 verwachtte men een deficit van £ 300000. Later scheen het alsof in stede daarvan een overschot van £ 3760000 zou verkregen worden; doch ten slotte is gebleken dat eene veranderde wijze van boekhouding en eene verkeerde toepassing daarvan tot valsche voorstellingen had geleid, en dat er inderdaad een te kort van ongeveer een half millioen pond sterling bestond. »Dit is," zegt te recht het weekblad the Economist, »onverdragelijk. Het financiewezen »zelf is dikwijls zeer moeilijk; het is dikwerf hoog bezwarend meer »geld te doen opbrengen, of minder geld uit te geven. Maar ten aan»zien der boekhouding bestaat geen moeilijkheid. De wijze waarop de »kennis van den waren staat van zaken verkregen wordt is volkomen »bekend. En bij Indische rekeningen staan slechte rekeningen ongeveer »gelijk aan slechte staatkunde."

Het begrootingsjaar 1866/7 loopt over slechts elf maanden, ten einde voortaan het boekjaar met ultimo Maart te sluiten. De uitgaven waren geraamd op £ 46825000, de inkomsten op £ 46752800. Een te kort derhalve van £ 72200; doch hetwelk, volgens hetgeen thans bekend was, wel tot £ 2400000 zou stijgen. De opium had £ 952000, de munt £ 400000, de verkoop van gronden in Bombay £ 524000 minder opgebracht dan men verwachtte; voor spoorwegen was £ 400000, voor transporten £ 580000 meer uitgegeven dan waarop was gerekend. Het zout daarentegen had in elf maanden £ 279000 meer opgeleverd dan voor de opbrengst van een geheel jaar was beraamd.

Voor 1867/8 zijn de uitgaven op meer dan 49 millioen geraamd. Na aftrek van 2 millioen voor irrigatiewerken, door eene leening te vinden, zou er nog een te kort van £ 1057000 te dekken zijn, hetgeen slechts voor de helft door de nieuwe, en zeer gehate, patentbelasting (licensetax) zou kunnen geschieden.

Bezuinigingen zijn niet wel in te voeren, en in het uitvinden van nieuwe belastingen is men tot dusver niet zeer gelukkig geslaagd. Verhooging van rechten op in- of uitvoer, een hulpmiddel dat onbekwame financiers spoedig te baat nemen, treft de welvaart des volks dikwerf doodelijk. Er schiet niet veel anders over dan eene patentbelasting, of eene belasting op het inkomen; doch beide hebben hare groote bezwaren, gelijk Harrington in 1859 ondervonden heeft, en Massey thans ondervindt. Laatstgenoemde heeft dan ook reeds verklaard zijne licensetax als algemeene belasting slechts een tijd lang in stand te willen houden, doch meent, en waarschijnlijk te recht, dat zij als plaatselijke (dat wil zeggen, gewestelijke) belasting later nog goede diensten zal kunnen bewijzen.

Voor ons die gewoon zijn geraakt aan de stormachtige debatten en het oorverdoovend geschreeuw door de onbeduidendste voorvallen in onze Oost-Indische bezittingen opgewekt, wanneer er maar eenige kans scheen te bestaan die voorvallen te wijten aan de schuld van een liberaal bestuur, is de kalmte waarmede de toestand van Britsch-Indië zoowel in het parlement als daarbuiten beschouwd wordt, opvallend, en zeker voor een groot deel toe te schrijven aan de overtuiging dat de welvaart dier onmetelijke bezitting over het algemeen in de laatste jaren zeer is toegenomen. Men ontveinst zich wel is waar de financiëele bezwaren niet, waarmede het gouvernement te kampen heeft, maar ziet tevens met welgevallen op de verschijnselen die van den bloei van handel en nijverheid getuigen. De heer Laing constateert, zonder de minste bezorgdheid daarover aan den dag te leggen, dat de prijzen der koopwaren, en ook de dagloonen in de laatste tien jaren gemiddeld met 25 ten honderd verhoogd zijn. Onze orthodoxe koloniale mannen vreezen niets zoo zeer dan »schadelijke opdrijving der loonen," en inderdaad voor een gouvernement-landbouwer heeft de zaak eene bedenkelijke zijde. Doch niet alleen de waarde van goederen en loonen, ook de prijzen van land zijn gestegen. Dit laatste nu kan op ons Java geen plaats vinden, want aangezien volgens de wijze beschikking der regeering geen koop en verkoop van grond plaats vindt (wat de inlanders onder elkaer alzoo schikken en handelen gaat ons niet aan), heeft de grond in 't geheel geen waarde. En dit is ook voortreffelijk, want de Javaan is thans (officiëel) uitnemend gelukkig in zijn volgepropte dessa met zijn halven bouw, waarop hij zijne »geliefkoosde rijst-cultuur" mag uitoefenen, wanneer het gouvernement hem het plekje niet ten behoeve van de »geliefkoosde »suikercultuur, die zoo veel welvaart verspreidt," afneemt. Dat alles zou langzamerhand anders zijn geworden indien de verschrikkelijke, alles het onderst boven keerende cultuurwet ware aangenomen; maar sedert die werd voorgesteld hebben wij reeds, in afwachting van de onderzoekingen

van Mr. P. Mijer, veel helderder begrippen omtrent die adat opgedaan. De heer Thorbecke heeft, door den waren zin van eene duistere plaats uit Tacitus, waaraan vijf-en-twintig Duitsche geleerden vijf-en-twintigerlei uitlegging hebben gegeven, te ontvouwen, het echte dessarecht, met en zonder uitzwerming, hersteld; en bovendien nog onlangs, bij de behandeling van het erfpachtsontwerp, een ontginningsrecht der inlanders ontdekt, waarvan niemand vóór hem, zelfs Tacitus niet, het bestaan ook maar vermoedde. De heer Godefroi heeft wel is waar, de waarde dier ontdekking miskend, en het nieuwe recht voorloopig maar weder begraven; doch het is blijkbaar dat hij, als niet van Indo-Germaanschen oorsprong, de zaak niet begrepen heeft. Aan den anderen kant heeft de heer Wintgens duizelingwekkende beschouwingen over Mohammedaansch recht geleverd, en ofschoon hij daarbij wel eenigszins in botsing geraakt met den Tacitus van den heer Thorbecke, mag men toch vertrouwen dat de beide afgevaardigden wel hun best zullen doen opdat de grond van Java niet zoo veel waarde verkrijge als die van Britsch-Indië volgens Laing heeft.

De stijging der prijzen waarvan dit parlementslid gewaagde, stond in nauw verband met de ontzaglijke vermeerdering van in- en uitvoer, sedert de handel in zaden, vlas en lijnzaad, tengevolge van den Krimoorlog, zeer is toegenomen, en vooral sedert Australisch goud, zoo als de heer O. B. Smith herinnerde, het zilver uit Europa is komen trekken, hetwelk moest strekken tot betaling van het katoen dat Britsch-Indië, nu de zuidelijke Amerikaansche staten het kouter tot een zwaard smeedden, aan Manchester leverde, om het in den vorm van kleedjes terug te ontvangen. In zeven jaren, sprak de heer Bazley, is het cijfer van den uitvoer uit Britsch-Indië van veertien tot zeventig millioen ponden sterling geklommen, en, aangezien Britsch-Indië dat alles niet ten geschenke heeft gegeven en geen moederland in benarde omstandigheden te onderhouden heeft, is natuurlijk ook de invoer toegenomen. (Vergelijk het Tijdschrift 1867, I, blz. 195). Het komt mij echter voor, dat òf de heer Bazley overdreven heeft, òf het verslag der zitting hetwelk mij onder de oogen kwam, eene mistelling bevat. Den in- en uitvoer van Britsch-Indië vind ik vermeld als volgt:

	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864
Invoer p. St.	28608384	31092942	34545650	40629103	34170703	37372417	43141351	50108171
Uitvoer p. St.	26591877	28276129	30532298	28889210	34090154	37060397	48970785	66396884

Er is niettemin alleszins reden tot tevredenheid wanneer in acht jaren het gezamenlijk bedrag van in- en uitvoer meer dan verdubbeld is.

Van den invoer nu bestaat een aanzienlijk gedeelte uit edel metaal, waarvan de uitvoer betrekkelijk gering is. Dit blijkt uit het volgende:

Invoer in Britsch-Indië.

Jaar.		Goederen.		Edel metaal.		Totaal.
1862	p. St.	22320432	p. St.	14951985	p. St.	37272417
1863	»	22632384	»	20508967	»	43141351
1864	»	27145590	»	22962581	»	50108171

Uitvoer uit Britsch-Indië.

1862	p. St.	36317942	p. St.	683355	p. St.	37000397
1863	»	47859645	»	1111140	»	48970785
1864	»	65625449	»	1270435	»	66895884

In de twee laatst vermelde jaren is dus de voorraad edel metaal in Indië vermeerderd met ruim 41 millioen p. St., waarvan ruim 25 millioen aan zilver.

Het metaal wordt ten deele bewaard, verwerkt of begraven, vooral in nog weinig ontwikkelde streken, doch elders is het in omloop gebracht en heeft aldus tot prijsverhooging bijgedragen, die nu wederom bezuiniging in het beheer belet. Zoo is de toegenomen welvaart in Indië, volgens de opmerking van the Economist, oorzaak van de stijging der uitgaven, die de financiëele bezwaren van het oogenblik te weeg brengt; maar daartegenover staat dat eenige jaren vroeger de uitkomsten der regeering boven alle verwachting waren toegenomen; en wanneer nu tevens wordt in het oog gehouden, dat tot de vermeerdering van uitgaven in groote mate hebben bijgedragen uitvoering van werken van openbaar nut door den staat, of bijdragen in verschillenden vorm wanneer die uitvoering aan bijzondere personen werd overgelaten; dat die werken op hunne beurt den rijkdom en de belastbaarheid des volks doen toenemen; dan blijkt het dat er ook werkelijk geen reden tot bekommering bestaat. Thans echter is als beginsel aangenomen de nieuwe groote openbare werken die van staatswege worden ondernomen, niet meer uit de gewone inkomsten te bekostigen, maar te bestrijden uit de opbrengst van leeningen, en vermits zulke werken inderdaad zijn eene vermeerdering van het nationaal kapitaal, hetwelk te zijner tijd weder vruchten afwerpt, verdient die wijze van behandeling geene afkeuring, altijd onder voorwaarde, wat trouwens in elk geval betracht moet worden, dat de uitvoering der werken met beleid worde beraamd en geleid.

Doch, stellen wij thans ter vergelijking de Nederlandsch-Indische handelscijfers tegenover de hierboven gegeven Britsch-Indische. De onderstaande betreffen de handelsbeweging op Java en Madura.

	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864
Invoer	*f* 56443196	54535470	55335606	69341412	76644140	64805341	64373947	66846412
Uitvoer	„ 105923884	114442314	106520808	104456479	109079352	110516899	109162388	123094798

De uitkomst dezer cijfers is eene vermeerdering der gansche handels-

beweging met slechts 17 ten honderd, terwijl die van Britsch-Indië in hetzelfde tijdvak verdubbeld is. En nog is 17 ten honderd te hoog gesteld; want het jaar 1864 vertoont een zoo gunstig cijfer door een grooten uitvoer van koffie, en door de hooge waarde in het handelsverslag voor de suiker aangenomen. Men weet dat de Indische handelsverslagen geen vast waardecijfer voor de verschillende artikelen aannemen, zoodat de geldswaarde van in- en uitvoer slechts voor globale vergelijkingen kan dienen. Het is echter niet noodig thans in bijzonderheden te treden; reeds meermalen is op andere, meer nauwkeurige wijze aangetoond dat de productie van Java geen noemenswaardige vorderingen maakt.

In de tweede plaats verdient opmerking het ontzaglijk groot verschil tusschen de waarde van den invoer en dien van den uitvoer. Hetgeen ten aanzien van Britsch-Indië uitzondering is, geldt voor Java als regel, en hierin spiegelt zich ons gansch koloniaal stelsel af. Het gouvernement brengt zooveel mogelijk waarde naar Nederland over ter voorziening in de behoeften der schatkist van het moederland, en brengt zoo weinig mogelijk terug. Kan de particuliere handel dat nadeel vergoeden? Immers neen. Ten einde aan het gouvernement de beschikking te verzekeren over de producten die het zich doet leveren ter overmaking van waarde naar Nederland, wordt de particuliere industrie op Java op allerlei wijze belemmerd. Het gevolg is dat de productie van artikelen voor den handel niet vooruitgaat, dat dus de handel, niet meer te koopen vindende dan een zekere beperkte hoeveelheid producten, ook niet meer aanvoert dan noodig is om die hoeveelheid te betalen, terwijl aan den anderen kant, al wilde de handel meer aanvoeren en zich elders van retouren voorzien, de koopmacht der bevolking binnen de oude grens beperkt zou blijven. En hierin zou geen verbetering komen al werd het cultuurstelsel, hetgeen onmogelijk is, nog zoo uitgebreid; want het cultuurstelsel werkt als belastingstelsel, en strekt dus niet tot verrijking der bevolking, maar der staatskas.

Den uitvoer voor gouvernementsrekening, welke voor verreweg het grootste gedeelte geschiedt door consignatie van producten naar Nederland, buiten beschouwing latende, vinden wij voor den in- en uitvoer door particulieren van koopmanschappen de volgende cijfers:

	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864
Invoer	*f* 34213492	35184961	37588714	44173801	45203245	44349193	41783983	36314688
Uitvoer	„ 44078180	46267065	45348806	47185515	45696784	43077737	42815396	44889294

Hier is dus nagenoeg stilstand. De cijfers optellende ziet men dat de uitvoer den invoer met *f* 40538130 overtroffen heeft, waarvoor dus specie aangevoerd moet zijn of wisseltrekking hebben plaats gevonden. Echter

heeft de handel in die acht jaren voor niet meer dan *f* 17300300 aan specie ingevoerd, doch daarentegen specie ter waarde van *f* 57259755 uitgevoerd.

Het gouvernement daarentegen bracht *f* 128291327 in specie naar Java over, waarvan het *f* 34637627 weder naar de buitenbezittingen uitvoerde, zoodat de metaalvoorraad zou vermeerderd zijn met *f* 93603700, indien niet de particuliere handel voor een bedrag van *f* 39959450 (na aftrek van den invoer) had weggenomen, zoodat ten slotte de vermeerdering van den metaalvoorraad *f* 53694250 bedraagt.

Ofschoon het begrijpelijk is dat, behalve tot herstel van evenwicht tusschen den particulieren in- en uitvoer, ook nog jaarlijks, ten behoeve der gouvernementskassen zeker bedrag aan specie noodig is, valt toch bij het zien van bovenstaande cijfers in het oog, dat waarschijnlijk de behoefte ver wordt overschreden. Het feit toch van een uitvoer in zilver door den handel, of van het zoogenaamd wegvloeien van specie, bewijst dat die specie op Java minder waarde heeft dan in de omliggende landen, waarheen zij wordt verzonden, en dit klemt te meer wanneer men weet dat zij tot wederuitvoer of hermunting wordt bestemd. Een groot deel nu van den zilveruitvoer geschiedt naar Singapoera, bij voorbeeld in:

	1858	1859	1860	1861	1862
totaal uitvoer	*f* 5973338	6712939	4790706	7302799	8892496
naar Singapoera	» 2879365	4203802	2452757	5073284	5354167

terwijl, volgens eene mededeeling opgenomen in het werkje van den heer H. J. Lion, »de geldsomloop in Nederlandsch Indië", blijkt dat van 1857 tot 1860, in drie jaren dus, een bedrag van ruim 7 millioen gulden van Java ingevoerd, te Calcutta tot roepijen is hermunt.

Aangezien nu die zilveruitvoer niet door bijzondere omstandigheden van voorbijgaanden aard wordt te weeg gebracht, maar geregeld telken jare valt op te merken, is de waardevermindering van het geld op Java in vergelijking van hetgeen men daarvoor pleegt te koopen, blijvend, of, met andere woorden, er wordt steeds te veel geld aangevoerd, of wederom, er wordt met verlies ingevoerd. Het gouvernement echter, de groote importeur van specie, meent niet te verliezen, maar integendeel eene voordeelige zaak te doen, doch die meening steunt hoofdzakelijk hierop dat het gouvernement niet in rekening brengt hetgeen een particulier die specie uit Nederland naar Java brengt, wel berekent, namelijk renteverlies. Een particulier die *f* 100 naar Java zendt, bevindt dat hem de renten en onkosten op wellicht *f* 6, en dat dus zijne *f* 100 op Java aangekomen, hem op *f* 106 te staan komen, of omgekeerd dat *f* 100 op Java in den regel met ongeveer *f* 106 in Nederland moeten gelijk staan, zoodat over het algemeen de wisselcours van Batavia op Amsterdam zou moeten zijn ongeveer 106. Doch de regeering, begrij-

pende dat zij specie kan overbrengen met een verlies van stelle 3 ten honderd, verlangt dat de Gouverneur-Generaal slechts dan wissel trekke op het departement van koloniën wanneer dat kan geschieden tot den cours van bij voorbeeld 103 of lager, zoodat Nederland voor elke *f* 100 die de Gouverneur-Generaal te Batavia ontvangt, niet meer behoeve te betalen dan *f* 103. Nu richt zich wel is waar de prijs der wissels van particulieren eenigermate naar dien waarvoor de Gouverneur-Generaal trekt, maar blijft daar toch altijd iets beneden, en daar bovendien de vraag naar wissels op Nederland een zeker bedrag niet overschrijdt, vindt de Indische regeering niet altijd gelegenheid hare dure wissels te plaatsen, en daarom wordt dan al wederom specie uit Nederland gezonden.

Het is echter inderdaad niet waar dat het gouvernement in zaken van dezen aard meer vermag dan iedcr ander. Al brengt het gouvernement geen renteverlies in rekening, het verlies wordt toch geleden. Het kapitaal waarmede de regeering werkt, is dat der geheele natie, en de natie verliest, wanneer haar kapitaal renteloos ligt, onverschillig of het in de schatkist wordt bewaard of op reis naar Java is. Even goed kan het gouvernement nalaten de vracht in rekening te brengen wanneer de specie met oorlogsbodems vervoerd wordt, of de premie van assurantie wanneer de regeering zelve de risico loopt. Het transport is een dienst die zijn waarde heeft. Wil het gouvernement zelf koopman, schipper en assuradeur zijn, het houde van hetgeen het als zoodanig doet, afzonderlijke rekening, gelijk ook werkelijk ten aanzien der assurantie op producten en specie geschiedt; doch bewijze den dienst niet kosteloos. Java is van de overige wereld niet afgesneden. Wanneer derhalve in de omliggende landen de waarde van het ruilmiddel gelijk staat met hetgeen de aanvoer gekost heeft, terwijl op Java die waarde kunstmatig wordt ter neder gedrukt, zal er voortdurend wegvloeiing van specie blijven bestaan, en het gouvernement tot zekere hoogte Danaieden-werk blijven verrichten. In de jaren waarvan wij spraken, is meer dan 40 ten honderd van de specie door het gouvernement voor Java bestemd, door den handel van daar weder weggehaald.

Nog andere groote nadeelen zijn van deze handelwijze het gevolg. Wij zagen dat het wettig ruilmiddel op Java beneden zijn natuurlijke waarde in omloop wordt gebracht. Voor die depreciatie van het ruilmiddel is de correspondeerende uitdrukking, prijsverhooging van alles wat voor geld te verkrijgen is, en ook dit feit is ten aanzien van Java bewezen. De prijs van alle koopwaren, van levensmiddelen, van materialen, van loonen, is gestegen. Ik zeg niet dat die prijsverhooging uitsluitend aan oververzadiging met specie te wijten is. Er kunnen nog andere algemeene en bijzondere redenen daarvoor bestaan, doch het is

zeker, dat de overvloedige aanvoer van specie daartoe heeft bijgedragen.

Zien wij nu door vermelding van enkele voorbeelden, wat die toenemende duurte alzoo beteekent.

Verlangen van allen die in dienst van het gouvernement zijn, naar hoogere bezoldiging: een verlangen dat wel altijd bestaat, maar nu op gronden van billijkheid gaat steunen. Ontevredenheid wanneer daaraan niet voldaan wordt, lusteloosheid, slecht werk, zucht om zoodra mogelijk 's lands dienst te verlaten, of dien te verwisselen voor eigen zaken of betrekkingen bij particuliere ondernemingen. Afnemende lust om naar Indië in civielen of militairen dienst te gaan, het eerst te bespeuren bij de bekwaamsten, die overal wat te verdienen vinden.

Verhooging der kosten van publieke werken, eene zeer gewichtige zaak voor een land waar in dat opzicht nog zooveel te doen is. Daarentegen beduchtheid om die werken flink door te zetten, daar de schatkist er te veel door lijden zou.

In ieder opzicht verhooging van het nadeel der toch niet te keeren uitzetting van uitgaven.

Verhooging der productiekosten van alle uitvoer-artikelen. De particuliere ondernemers ondervinden dit euvel het eerst, omdat zij hun werkvolk moeten betalen, ten deele door verstrekking van rijst, die, zooals de heer Krajenbrink zegt, in zijne nota over de toenemende schaarschte en hooge prijzen der rijst (Batavia 1865), het dubbele kost van hetgeen waarvoor zij 12 à 15 jaren geleden verkrijgbaar was, ten deele in geld. Ook de fabrikanten in contract met het gouvernement werkende, ondervinden de gevolgen der duurte, want ook het loon der fabriek-koelies, zelfs wanneer die van bestuurswege verstrekt worden, is verhoogd, de prijs der brandstof is gestegen enz., zooals te zien is uit de Bijlagen IX en XI der memorie van toelichting der cultuurwet. Voor zoover gedwongen arbeiders niet of slecht betaald worden, zooals bij de cultuur- en heerediensten, werkt de duurte als verhooging van belasting, want vermits de prijs van den arbeid gestegen is, wordt de opoffering van den dienstplichtige gevorderd, grooter.

Doch genoeg over de gevolgen van de rijzing der prijzen. Wij vermeldden dat ook in Britsch-Indië duurte heerscht, en vonden dus aldaar althans één punt van overeenstemming met den toestand op Java.

Maar is nu die duurte een groot kwaad? Voor een gouvernement, bovenal voor hetgeen »the Economist" noemt een geimporteerd bestuur, hetwelk uit den aard der zaak kostbaarder is dan een nationale regeering, is zij altijd lastig; want gesteld al dat de geadministreerden in welvaart zijn toegenomen, toch is het niet gemakkelijk een evenredig deel van dien vermeerderden rijkdom terstond in de schatkist over te

brengen; maar bij een overigens gezonden toestand is het bezwaar slechts tijdelijk. Zoo in Britsch-Indië de grond in waarde toeneemt, zal ook, voor zoover men zich niet tot invoering van een permanent settlement liet verleiden, de opbrengst der landrente ook van de thans reeds in cultuur gebrachte gronden na eenigen tijd grooter worden, en in ieder geval breidt zich de ontginning uit. Op Java daarentegen is het laatste slechts in geringe mate het geval, en verbeteringen in het landrentestelsel zijn achterwege gebleven van wege den ouden regel dat eene matige heffing van landrente het »antidotaal" van het cultuurstelsel moest zijn, terwijl de vele knoeierijen die de invordering plegen te vergezellen, door de vingers moesten gezien worden om toch vooral »de kinderlijke bevolking" niet te onttrekken aan de leiding harer hoofden waaraan zij zoo gehecht is, en die zoo noodig waren bij het pressen der bevolking tot heere- en cultuurdiensten. Inmiddels is het cultuurstelsel tamelijk in verval geraakt, en het landrentestelsel verbeidt den uitslag der overwegingen van den heer Mijer.

Voor het overige is het antwoord op de gestelde vraag afhankelijk van de oorzaak der duurte. Is deze slechts eene andere uitdrukking voor depreciatie van het ruilmiddel ten gevolge van oogenblikkelijken overvloed daarvan, is de toestand van het muntwezen goed, zijn er geen onnatuurlijke oorzaken die, zooals ten onzent de specie-zendingen van het gouvernement, de markt overvoerd houden, dan is herstel nabij, want door uitvoer van specie wordt deze schaarscher, herneemt hare waarde, en de prijzen dalen weder. Maar is duurte een gevolg van ontoereikende, gebrekkige productie, dan wordt zij van meer ernstigen aard. Het is wel niet noodig dat een land alles zelf voortbrenge waaraan de bevolking behoefte gevoelt; Nederland is er niet ongelukkiger om dat het koorn uit Rusland trekt; maar er moet toch zooveel waarde, in welken vorm dan ook, worden voortgebracht, dat door uitvoer van hetgeen elders gevraagd wordt de middelen tot betaling van hetgeen ontbreekt verschaft worden. Dat de rijst op Java duur is, beteekent weinig, dat de aanleg van nieuwe sawahs niet toeneemt in verhouding tot den aanwas der bevolking is ook nog niet afdoende, want de Javanen zouden koffie, klappers, katoen, tabak en wat niet al kunnen voortbrengen en rijst van elders koopen; maar dat de Javanen te weinig rijst verbouwen voor hunne behoefte, en tevens te weinig produceeren, of voor hetgeen zij produceeren te slecht betaald worden om rijst te kunnen koopen, dat is inderdaad een groot kwaad.

En nu nog eens terugkeerende tot de handelscijfers, komt het mij voor dat Britsch-Indië, niettegenstaande zijn deficits, meer stof tot tevredenheid oplevert dan Nederlandsch-Indië met zijn batige sloten. De Engelschen spoeden voorwaarts, de Nederlanders staan stil. Bedenkt

daarbij dat de transatlantische handel van Nederland zich ongeveer beperkt tot het verkeer met onze eigen bezittingen. Wat moeten wij dan zeggen, wanneer de omzet nagenoeg blijft wat hij was, terwijl hij in handen der overburen verdubbelt?

v. H.

DE NIEUWSTE CITATEN VAN DEN HEER WINTGENS.

Wat de heer Wintgens geleerd hebbe uit het volgens hem »goed geschreven werkje" van Ernst Friedel, »die Gründung preussisch-deutscher Colonien", waarin het belang van Duitschland bij de vestiging van Koloniën, in de eerste plaats met het oog op Formosa, besproken wordt, hij heeft zijn voordeel niet gedaan met deze verstandige woorden die men in het »Vorwort" leest: »gelehrten Citatenkram haben wir bei einem »im eminenten Sinne volksthümlichen Buche möglichst vermeiden zu »müssen geglaubt." De Delftsche redenaar schijnt òf de verzoeking niet te kunnen weêrstaan van te doen blijken dat hij ook de nieuwste lettervruchten doorbladerd heeft, òf te lijden aan eene armoede van geest die hem dwingt van iederen voorbijganger eene aalmoes af te bedelen, om alzoo stof te verzamelen voor de eindelooze redevoeringen waardoor hij het geduld zijner medeleden in de Tweede Kamer pleegt te martelen. Heeren boekverkoopers gelieven mijne bedoeling niet te miskennen: ik heb er niets tegen dat iemand veel leze; maar ik kan niet bevroeden welk nut er in steekt, dat een schrijver of spreker aan zijn lezers of toehoorders het beeld voor den geest brenge van het huisdier, helaas! tegenwoordig ten gevolge der veepest van zijne vrijheid beroofd, dat onverteerd uitbraakt wat het zoo even gulzig heeft ingezwolgen.

Dat vreemde schrijvers te hulp worden geroepen tot bestrijding der koloniale politiek die ook in het Tijdschrift wordt voorgestaan, is geen nieuw verschijnsel. Spanjaarden, Engelschen, Franschen, Duitschers, zijn meer dan eens tegen ons in slagorde opgesteld. Zullen wij tegenover de condottieri der conservatieven andere huurlingen in het gelid plaatsen? Veel moeite zou het niet kosten. Nog niet lang geleden kwam mij, om slechts één voorbeeld te noemen, een werkje in handen, geschreven door een Britsch-Indisch hoofdambtenaar, waarin deze, ons koloniaal stelsel besprekende, voorspelt: »the Dutch forcing pump will »surely explode." Maar wat bewijst dat? Ik weet niet of die man, al

spreekt hij in mijn geest, beter op de hoogte is van ons koloniaal bestuur dan Werner, Money, Spiess, of hoe zij verder heeten mogen, wier impressions de voyage kracht moeten schenken aan de gezwollen declamatiën der tegenstanders. Niet dat ik het oordeel van den wetenschappelijk ontwikkelden en ondervindingrijken vreemdeling versmaad, maar voor dat ik in zijne meening steun zoek voor mijn gevoelen, moet mij gebleken zijn dat ook hij de zaken die hij bespreekt, ernstig heeft onderzocht en grondig kent. De Nederlandsche literatuur betreffende den toestand onzer overzeesche bezittingen is waarlijk zoo rijk, dat wij onze toevlucht niet behoeven te nemen tot de dikwerf oppervlakkige beschouwingen van schrijvers die meestal niet in de gelegenheid waren uit de bronnen te putten die voor ons zoo mild vloeien.

Er ligt in de gewoonte van aanhalingen te bezigen een ander gevaar. Dikwerf wordt de redeneering van hem op wien men zich beroept, niet behoorlijk gevolgd, en vergenoegt men zich enkele uit hun verband gerukte woorden over te nemen. Zoo werd in dit Tijdschrift (in het eerste deel van den tegenwoordigen jaargang, blz. 452) aangetoond hoe de heer Hartsen, een oeloebalang der conservatieven, in de Eerste Kamer met citaten omspringt, en ik acht het niet ondienstig thans ook eens te doen zien wat de heer Wintgens in dit opzicht weet te leveren.

Zijn thema in de zitting der Tweede Kamer van 18 Juni was, de bewondering van ons koloniaal stelsel door enkele Duitsche schrijvers, in verband tot hunne begeerte naar den val van dat stelsel, opdat de vreemdeling de voordeelen welke de koloniën afwerpen, mede zou kunnen genieten.

Als getuige treedt op Gustav Spiess, een Sakser die eenigen tijd in Nederland doorbracht, en in 1860 door de koninklijk Saksische regeering werd aangewezen om, in het belang vooral der Saksische nijverheid, zich te voegen bij de Pruissische expeditie die onder de leiding van Graaf Eulenburg naar Oostelijk Azië bestemd was. Van zijn wedervaren gaf hij in 1864 een verhaal uit onder den titel: »die preussische Expedition nach Ostasien. — Reiseskizzen aus Japan, China, Siam und der Indischen Inselwelt." Het 18e hoofdstuk, blz. 388—414, handelt over Java. Na ongeveer drie weken te Batavia vertoefd te hebben, deed de schrijver van 11 Maart tot 24 Maart een uitstapje door de Preanger regentschappen, en vertrok den 1sten April weder van Batavia naar Singapoera. Hij heeft dus van Java niet veel gezien. Zijne kennis van den toestand der inboorlingen en van het Europeesch bestuur kan men eenigermate gissen, wanneer men let op het volgende. »Bij feestelijke gelegenheden," zoo verhaalt Spiess blz. 392, »worden de legenden van Javaansche hel»den aan het volk voorgezongen, maar in vele gedeelten van het land »verstaat niemand deze Odysseën of Iliaden van den ouden tijd, *want de*

»*Javaansche taal is daar te niet gegaan, en heeft voor de Maleische* »*plaats moeten maken.*" Van het Engelsch tusschenbestuur getuigt hij in eene noot onder blz. 407: »de Engelschen bevlijtigden zich het toen- »malig stelsel van bestuur der Hollanders onveranderd te bewaren." Blijkbaar is dus de schrijver ten eenenmale buiten staat op grond van eigen wetenschap of ervaring een oordeel te vellen, en hetgeen door hem omtrent »das kolonialsystem auf Java" wordt medegedeeld, is de vrucht zijner gesprekken met anderen, voornamelijk met handelsvrienden. De verschillende meeningen omtrent de quaestie van vrijen arbeid worden intusschen tamelijk juist door hem ontwikkeld; doch de heer Wintgens heeft goêdgevonden in de Tweede Kamer alleen datgene voortelezen wat naar zijne meening ter aanprijzing van het dwangsysteem kan strekken. Toch schrijft hij voorb. Spiess ook: (blz. 391) »Wat verstandelijke en »zedelijke ontwikkeling aangaat, stonden de Javanen voordat zij aan de »heerschappij der Nederlanders onderworpen werden, voorzeker weinig »lager dan thans, en wat er van zelfstandigheid, beschaving en volks- »leven toen nog in wezen was, ging te loor ten gevolge van onderdruk- »king en van de gedwongen koffiecultuur," enz. En blz. 409: »Geldelijk »voordeel voor het moederland is de leidende hoofdgedachte waaraan tot »dus ver al het overige ondergeschikt bleef; van ontwikkeling der kolo- »nie en harer bewoners is eerst later sprake — althans wanneer dit »gezichtspunt niet gansch en al verwaarloosd wordt." Ten slotte ver- klaart de schrijver (blz. 411) dat hij het niet waagt in den strijd der meeningen over de koloniale quaestie partij te kiezen. Eene hervorming der koloniale politiek ten aanzien van Java zou echter volgens hem ook van grooten invloed zijn op de ontwikkeling van Sumatra, Borneo en Celebes (blz. 412). Thans zijn alleen de kuststreken aldaar onder een geregeld bestuur gebracht, en tot uitbreiding van gebied ontbreken aan het moederland de middelen. Bij het thans geldend koloniaal stelsel zou daartoe eene uitbreiding der zee- en landmacht gevorderd worden welke buiten het bereik van Nederland ligt; doch de koloniale en handelspolitiek van dat rijk zal ongetwijfeld onder den invloed der groote veranderingen welke de staats- en volkshuishouding in Europa onderging, allengs gewijzigd worden, en »wanneer zich de overtuiging zal gevestigd hebben dat het belang van »Nederland zelf en van zijne koloniën medebrengt het stelsel van bevoor- »rechting, van uitsluiting en van regeeringsmonopoliën in Indië te laten »varen, dan zullen de groote nog onontgonnen landstreken en eilanden »van Nederlandsch Oost-Indië onze levendigste opmerkzaamheid waardig »zijn." Zietdaar in hoofdzaak de redeneering van den handelscommissa- ris, die den heer Wintgens zoo geërgerd heeft; maar die door dezen waarschijnlijk niet begrepen, en zeker geheel verkeerd is voorgesteld. Ja, zelfs wanneer men met eenige oplettendheid leest hetgeen de be-

doelde schrijver tot lof der Nederlanders zegt, blijkt aanstonds dat daardoor geenszins het koloniaal stelsel gerechtvaardigd wordt dat door den Delftschen afgevaardigde wordt aangebeden. »De hoofdzaak bij de heer»schappij over half beschaafde volkeren, is de persoonlijke verhouding »van den Europeaan tot den inlander. De ondervinding schijnt te be»wijzen dat de Nederlanders in dit opzicht den goeden weg volgen. Ter»wijl de Engelschman zich bevlijtigt zijn Oud-Engeland zoo volkomen »mogelijk in Indië overtebrengen, en zich, niettegenstaande alle betui»gingen van welwillendheid, koel en trotsch afwendt van den medemensch »wien een andere gelaatskleur ten deel viel, weet de Nederlander wel »is waar zekeren afstand tusschen zich en den bruinen man te bewaren, »maar de klove is niet zoo diep en kwetsend; ja, de Nederlander ver»smaadt niet zijn bloed met dat der inlanders te vermengen en de kin»deren uit die samenleving geboren als zijn wettig kroost te erkennen. »Op Java vindt men onderscheidene geslachten van kleurlingen die in »eer en aanzien leven, in Voor-Indië daarentegen zijn waarschijnlijk maar »weinig kinderen die Engelsch en Hindoe bloed in de aderen hebben en »door den vader erkend zijn..... Doch met dat al is het ook op Java »niet zoo gesteld als men zou mogen wenschen; want al geeft men toe »dat een Staat geen verafgelegene koloniën uit philanthropische beweeg»redenen bestuurt, maar allereerst op eigen voordeel bedacht is en moet »zijn, toch heeft dit stelsel op Java nog te zeer de overhand ten na»deele der inboorlingen, en ten bate van dezen is voor als nog slechts »dan iets gedaan, wanneer dit overigens ook strookte met de belangen »der regeering." (blz. 408). Het komt mij voor dat de tegenstelling van de verhouding der Nederlanders en Engelschen tot beider onderdanen in het Oosten over het algemeen juist opgevat is, en die in de gelegenheid was te verkeeren met sommige onzer landgenooten die een geruimen tijd in Indië, bepaaldelijk op Java, doorbrachten, zal niet onopgemerkt hebben gelaten dat bij de meesten zekere welwillendheid en genegenheid voor den inlander te bespeuren is die, naar men beweert, bij den koelen, deftigen Brit niet in die mate bestaat. Intusschen bewijst dit niets ten voordeele van het gouvernements-exploitatiestelsel. Integendeel, de onbeperkte ambtelijke voogdij die daarmede gepaard gaat, is geen geschikt middel tot versterking van onderlinge genegenheid, en het ontbreekt dan ook niet aan voorbeelden van trotsche minachting eenerzijds, en gebrek aan vertrouwen aan den anderen kant. Dergelijke voorbeelden zal men over het algemeen het minst aantreffen waar de Europeaan niet enkel door tusschenkomst van inlandsche ambtenaren, maar meer rechtstreeks in aanraking komt met het volk, met den kleinen man, en daarom is ook in den regel een ambteloos burger in de binnenlanden gevestigd het best in staat de wenschen en behoeften, het karakter en de gewoonten

van den inlander te leeren kennen. Dit wordt ten onzent nog te veel uit het oog verloren, wanneer men de vestiging van bijzondere ondernemingen hoort bestrijden op grond dat de inlander daardoor zou worden overgeleverd aan willekeur, mishandeling of benadeeling. Die het meest met den kleinen man hebben omgegaan en gewerkt, zijn het er tegenwoordig over eens dat de Javaan tot alles te brengen is mits men hem goed behandele en overtuige dat hetgeen men verlangt tot zijn voordeel strekt; terwijl daarentegen geene enkele onderneming waarbij de hulp van inlandsche werklieden vereischt wordt, zal bloeien waar de omgang van den meester met het werkvolk onoordeelkundig is. Doch genoeg om te doen zien welke vruchten de lezing van het werk van Spiess voor den heer Wintgens gedragen heeft, en die welke hij plukte bij het doorbladeren der andere boeken waarvan hij bij dezelfde gelegenheid gewaagde, zijn niet rijper.

In het straks genoemd werkje van Friedel, blz. 108, vindt men eene aanhaling uit het werk van den heer Werner, Luitenant ter zee 1e klasse, kommandant van het transportschip Elbe, hetwelk deel uitmaakte van het eskader door de Pruissische regeering in 1860 uitgevonden tot het sluiten van handelsverdragen met China, Japan en Siam. Die aanhaling, door den heer Wintgens in de Tweede Kamer voorgelezen den 18den Juni (Bijblad, blz. 1188), luidt als volgt: »Ich bedaure nur von Herzen dass »Preussen nicht ebenfalls Coloniën annectirt." De heer Wintgens laat in het bijblad *annectirt* onderschrappen. Het schijnt hem te ergeren dat een Pruis droomt van annexatie van koloniën. Is dit wellicht een prerogatief der Nederlanders? Werner gaat voort: »Es giebt deren noch »genug, bei deren Besitznahme kein legitimes Recht verletzt wird." Hier is dus het gevaar nog niet dreigend, maar het nadert. »Und es bedürfte »wohl nur einer Offerte an Holland, um die Hälfte von Sumatra oder »Borneo zu erlangen." Hierbij echter teekent Friedel aan, hetgeen de heer Wintgens verzwijgt: »Von Sumatra, das ein zweites Java zu wer»den bestimmt scheint, wohl schwerlich. Dagegen ist ein grosser Theil »der Nordküste von Borneo in Händen eingeborner Stämme und vermögen »die Holländer selbst das von ihnen beanspruchte Territorium kaum »einigermassen zu behaupten." Nu Werner weder: »Sie wären beides »gern los," waarbij Friedel door een vraagteeken te kennen geeft dat hij dit betwijfelt, hetgeen de heer Wintgens echter niet zegt; »da das Mut»terland für die productive Colonisirung so ungeheurer Länderstrecken »zu klein ist, und nach Allem, was man an Ort und Stelle darüber »hört, fürchten die Holländer am Ende für andere zu arbeiten." Gansch onwaar is dit niet, al zegt het een Pruis, of kan wellicht de heer Wintgens het tegendeel bewijzen? »Sie können kaum Java gegen einen feind»lichen Angriff halten, geschweige denn die übrigen Sunda-Inseln. Daraus

»machen sie sich kein Geheimniss und sie würden es deshalb lieber »friedlich an eine stammverwandte Nation abtreten, die ihnen im Fall »der Noth zur Seite steht, als in steter Angst schweben es zu verlieren.'' Indien hier niet eene schrijffout is ingeslopen, indien het mitsdien werkelijk de bedoeling is van den luitenant Werner te beweren dat de Nederlanders gaarne Java zouden afstaan (hetgeen niet aannemelijk is omdat hij kort te voren sprak over de helft van Sumatra of van Borneo en later op nieuw op Sumatra doelt), dan bedriegt hij zich gewis, en ik geloof niet dat de »Stammverwantschaft" groot gewicht in de schaal zou leggen; maar ik wees er reeds op dat zelfs Friedel, van wien wij zoo aanstonds nog ergere dingen zullen hooren, twijfel koestert omtrent de inzichten der Nederlanders gelijk die door Werner worden voorgesteld. In het ergste geval zou men moeten hopen dat Werner al even weinig de overtuiging van verstandige Duitschers uitdrukt, als de heer Wintgens die van verstandige Nederlanders. Het zou echter de moeite waardig zijn eens te onderzoeken of Werner, die meer dan eens op Java was, wellicht aldaar uitdrukkingen heeft vernomen die weinig ingenomenheid verraadden met het Nederlandsch bestuur, en in dat geval zou men verder kunnen onderzoeken of misschien die geringe ingenomenheid het gevolg zou kunnen zijn van al hetgeen Java heeft doen herscheppen in die »caserne administrative" waarvan elders gesproken is. Daarna zou men kunnen overwegen in hoe ver het verstandig is de billijke wenschen der ingezetenen van Nederlandsch-Indië in den wind te slaan, en, onder het uiten van een vloed van schimpredenen tegen particuliere industrie, zoowel de inboorlingen des lands als de Europeanen aan de nukken van het bestuur prijs te geven. Onder aanbeveling van die overweging aan de kiezers van het district Delft wend ik mij weder tot Werner. Deze zegt nog: »Java bringt jährlich 40 Millionen Gulden netto in den Staatsschatz. »Sumatra ist eben so reich, und unsere Finanzen können, abgesehen »von allen anderen Vortheilen, wohl eine solche Unterstützung gebrauchen."

Thans moeten wij weder naar den heer Wintgens luisteren: »En wat »zegt nu wederom de schrijver (Friedel) dien ik zoo even aanhaalde? »Na deze woorden van den kommandant Werner te hebben geciteerd, »voegt hij er bij: »Mijnheer (wij dragen, naar het schijnt, in Duitschland »den bijnaam van *mijnheer*) »sollte nicht vergessen, dass die Tarife der »»Preussischen Regiering, als Vertreterin des zollvereinten Deutschlands, »»die Macht geben ihn an seiner empfindlichsten Seite, dem Geldbeutel, »»zu schädigen, und dass der Weg nach Amsterdam für die Preussischen »»Bajonette noch bedeutend näher ist, wie der nach Wien." Zoo wordt »»de heusche ontvangst der Pruissische expeditie op Java beantwoord!"

Inderdaad het zijn ergerlijke woorden die Friedel neêrschreef, en domme woorden ook. Een tarieven-oorlog! De man is een halve eeuw ten ach-

teren. En dan een veroveringstocht naar Amsterdam! Waarom dat alles? Wat brengt den vervaardiger van het »goed geschreven werkje" zoo uit zijn goeden luim? Weinige regels vroeger gewaagt hij nog van »dem »überaus herzlichen Empfange, den die Holländer in ihren Coloniën den »Preussischen Officieren und Beamten zu Theil werden lassen." Het is onbegrijpelijk, en de heer Wintgens zorgt wel het raadsel niet op te lossen. Welnu, ik zal daartoe eene poging wagen. Het gansche geheim der zaak ligt hierin, dat Friedel zich boos gemaakt heeft op de Nederlandsche dagbladpers. Want het is *onwaar*, wat de heer Wintgens zeide, dat hij na de aanhaling uit Werners boek die beleedigende woorden schreef; althans hij schreef die niet onmiddellijk daarna. Op de aanhaling volgt de zinsnede zoo even door mij overgeschreven, en dan lezen wij; »um so mehr muss die Unklugheit der niederländischen Journalistik »in Holland selbst befremden, welche, die politischen und maritimen »Erfolge Preussens mit scheelsüchtigen Augen betrachtend, die öffentliche »Meinung gegen Preussen aufzuwiegeln sucht." Nu eerst volgen de geïncrimineerde uitdrukkingen, en dan iets wat naar eene apologie zweemt: »Wir sprechen keine Drohung aus, möchten vielmehr nur »auf die Macht der realen Verhältnisse aufmerksam machen, überzeugt »dass ein inniger Anschluss Hollands an Preussen nicht bloss in colonialer »Beziehung für beide Theile höchst erspriesslich sein wird."

Ik verlang niet in een onderzoek te treden, in hoever de Nederlandsche dagbladpers door onverstandige vertoogen aanleiding tot dat beklag kan gegeven hebben. Dit staat vast, dat tijdens den Duitschen oorlog een groot deel onzer natie eene anti-pruissische gezindheid vrij onverholen te kennen gaf. Alles wat den vrede van Europa komt storen, jaagt ons een schrik op het lijf, te meer naarmate het tooneel des oorlogs onze grenzen dreigt te naderen, en wij stellen liefst den zwakkere in het gelijk omdat ook wij niet sterk zijn, of den meest verwijderde omdat hij ons het minst schaden kan. Natuurlijk ontbreekt het daarbij nimmer aan schijnbaar deugdelijke gronden, want waar geoorloogd wordt is meestal reeds aan beide zijden onrecht gepleegd. De stemming ten opzichte van Pruissen is dus zeer verklaarbaar, zonder dat ontkend mag worden dat zij ontsproot uit eene wijze van beschouwing waarbij juist datgene wat het streven van dat rijk in de oogen zijner burgers rechtvaardigt, geheel werd veronachtzaamd. Wij kunnen het uit dezen hoofde onzerzijds Friedel vergeven dat hij, meer lettende op het grootsche en edele van het doel der noordduitschers dan op de wijze waarop de bezwaren van velerlei aard die in den weg stonden, moesten overwonnen worden, zijne kalmte van geest verloren heeft bij het vernemen van misschien kwaadaardige schimpredenen tegen de pruissische politiek, ofschoon die zeker meer aan vreesachtigheid, dan aan eene oordeelkundige

beschouwing van de Europeesche belangen toe te schrijven waren. Doch, hoe dit zij, het gaat niet aan, een schrijver andere bedoelingen toe te dichten dan die hij zelf duidelijk aanwijst, en die ook blijkbaar zijne pen bestuurd hebben, en Friedels werkje ademt overigens geen vijandigen geest tegen Nederland, en prijst geen krenking van rechten aan, gelijk de heer Wintgens zou willen doen gelooven. Maar kan men zich verwonderen wanneer groote mogendheden, of burgers van vreemde Staten, weinig genegen zijn allerlei aanspraken te erkennen die dikwerf met den feitelijken toestand in tegenspraak zijn? Men mag vorderen dat feitelijk bezit geëerbiedigd worde; men kan verder gaan en eischen dat een bezitrecht hetwelk meer in naam dan in werkelijkheid bestaat, worde erkend wanneer van het voornemen blijkt tot invoering van een geregeld bestuur; maar wanneer van zulk een bezit in naam geen partij wordt getrokken anders dan om mededingers, die men te recht of te onrecht vreest, te weren, moet het recht daartoe in de oogen van anderen al zeer zwak schijnen, en zelfs ontaarden in eene bloot zelfzuchtige, en met het algemeen belang strijdige bewering, die in zekeren zin te vergelijken is met eene blokkade op het papier. De ondervinding leert dan ook dat zulke beweringen weinig baten: dat getuige de vestiging van James Brooke in Sarawak, en vooral de bezetting van Laboean door de Engelschen. Ja zelfs dan, wanneer het tractaten-recht stellig veel meer in ons voordeel was, hebben wij moeten toegeven. In weêrwil daarvan, in weêrwil zelfs van sterke tegenkanting van de zijde van Poeloe Pinang en van het Britsch opperbestuur zelf, is Singapoera gesticht door Raffles. En daarentegen hebben wij, zwichtende voor den aandrang van Engeland, onze vestigingen ter Oostkust van Sumatra in 1843 weder ingetrokken. Wellicht zou Singapoera ons niet ontfutseld zijn, indien de Engelschen niet ernstig beducht waren geweest voor het verlies van hun ganschen handel in den Archipel, en voor het afsluiten van de vaart op China. »With this single station »alone", schrijft Raffles in het begin van 1819, »I would undertake to »counteract all the plans of Mijnheer (de heer Wintgens kan hieruit tevens zien dat die bijnaam noch nieuw, noch van Duitsche vinding is); »it breaks the spell, and they are no longer the exclusive sovereigns »of the Eastern seas." In dien tijd werd, wel is waar, onzerzijds meer vrijgevigheid toegezegd; de heeren Fagel en Elout verklaarden wel dat »wij allerwege het voorbeeld gaven van de opening van vrijen »handel," en de Nederlandsche gevolmachtigden gewaagden wel, toen zij het tractaat van 1824 sloten, van »de verplichtingen welke twee »bevriende en met waarlijk vrijgevige inzichten bezielde natiën te ver»vullen hebben, zoowel jegens elkander als ten aanzien der inboorlingen;" doch het is niet te ontkennen dat wij van die beginselen al zeer spoe-

dig afgeweken zijn, en ons daardoor velerlei moeilijkheden op den hals hebben gehaald. Met betrekking tot Engeland was intusschen onze stelling nog vrij gunstig, ons territoriaal bezit was verzekerd door het tractaat van 1824, Engeland streefde niet naar uitbreiding van grondgebied in den Archipel, en niemand kan beweren dat het Britsch gouvernement onbillijke eischen deed of onverstandigen raad gaf. Of kan men gematigder schrijven dan Lord Aberdeen in 1846 deed: »Harer Majesteits »gouvernement zou, niettegenstaande de ontkenning, in 1824 van de »Nederlandsche regeering gevorderd, van eenig voornemen om naar »staatkundige overmacht te streven, toch met voldoening iedere billijke »en redelijke uitbreiding van Nederlands invloed en grondgebied hebben »aangezien, indien niet die uitbreiding, in strijd met den geest en de »letter van het tractaat van 1824, steeds ware gepaard gegaan met »benadeeling der belangen van Harer Majesteits onderdanen..... Is het »echter inderdaad de wensch van de Nederlandsche regeering, voor goed »een einde te maken aan den naijver en de twisten die zij ducht, zou »dan dat doel niet te bereiken zijn door de Nederlandsche staatkunde »in de oostersche zeeën meer in overeenstemming te brengen met de »wijze waarop in onze dagen handel gedreven wordt, en met de ge»bruiken van andere volken?"

Bedenkt men nu dat ons halstarrig verzet tegen eene vrijgevige handelspolitiek ons weinig gebaat heeft, en dat wij ten slotte thans zelven erkennen dat differentiëele tarieven, juist het groote struikelblok voor eene goede verstandhouding met Engeland, in ons eigen belang geene aanprijzing verdienen, is het dan niet verstandiger, in stede van ons te verontwaardigen over uitvallen van vreemde schrijvers, die ons wat onaangenaam in de ooren klinken, na te gaan of zij wellicht eenige waarheid behelzen.

Al is de herinnering aan de oorspronkelijke stamverwantschap met de Duitschers bij ons vrij wel uitgewischt, al hebben wij sedert lang meer staatkundige en burgerlijke vrijheid dan zij, al bezielt ons een afschuw van koningsrechten die gezegd worden in Gods gratie te wortelen en van geoctroyeerde constitutiën, uitvloeisels van 's Konings genade, al zijn wij dus zeer wantrouwend ten aanzien der innige aansluiting, waarvan Friedel voor beide partijen zoo veel goeds verwacht, toch mogen wij erkennen dat Duitschlands belangen en de onze op sommige punten overeenstemmen. Wij zijn toch altijd nog kooplieden, al schijnen wij onze zaken niet te willen uitbreiden. Wij hebben wel niet veel van eigen maaksel voor den uitvoer, doch de Duitsche nijverheid, die met rassche schreden is vooruitgegaan en noch voor groote ontwikkeling vatbaar is, kan daaraan te gemoet komen. Bij den invoer gevoelen wij ons krachtiger, en ofschoon wij ons om gansch Amerika, Australië en

een groot deel van Azië zeer weinig bekommeren, geven wij ons toch de moeite eene goede hoeveelheid koffie aan te voeren, met de noodige suiker, en tabak en rijst, en wat de luie inlander onder ons gezegend bestuur al zoo meer gelieft te planten. Doch aangezien wij dat alles niet zelven orberen kunnen, moeten wij afnemers voor onze waar zoeken. Gelukkig zijn de Duitschers niet spoedig te verzadigen, en ofschoon zij niet wel handelen door zelven zoo veel suiker te maken instede van die bij ons te koopen, zijn zij toch onze beste kalanten voor de koffie. Nu vraag ik, welke kruidenier meent den bloei zijner affaire te bevorderen door een grimmig gelaat te toonen aan de huismoeder die dagelijks en voor aanzienlijke sommen van hem koopt, of door haar onheusch te bejegenen, zelfs wanneer zij eene kleine aanmerking maakt op de bediening of op den prijs? Wanneer nu echter Friedel in een oogenblik van opgewondenheid met een tarieven-krijg dreigt, handelt ook hij onverstandig, zelfs van een Duitsch standpunt gezien; want twee volkengroepen, die, gelijk Nederland en het Tolverbond in 1865, te zamen *f* 257 millioen omzetten, slaan niet aan het kibbelen zonder beide schade te lijden. Doch laat ons erkennen dat er ook in de samenleving der natiën eene overeenstemming van belangen bestaat, welker miskenning ten slotte altijd het grootste nadeel berokkent aan die welke in eene bekrompen staatkunde hare levensvoorwaarden meenen te moeten zoeken.

Ik acht dan ook hetgeen de Duitsche broeders verlangen noch onbillijk, noch met eene gezonde Nederlandsche staatkunde onvereenigbaar. Niet dat wij, om den droom van den luitenant Werner te verwezenlijken, zoo maar mir nichts, dir nichts, half Sumatra, zelfs niet half Borneo zouden behooren af te staan, en dit wordt dan ook door diegenen onzer naburen, die de zaken wat kalmer overwegen, niet begeerd; maar wij moeten tot de erkentenis komen dat ons stelsel van uitsluiting onhoudbaar is en ons wat vroeger of wat later bedreigt met verwikkelingen, waarvan wij de voorproef van de zijde der grootste koloniale mogendheid in Europa reeds smaakten, en met welke wij ongetwijfeld meer en meer zullen te worstelen hebben, naarmate ook nog andere mogendheden in den Archipel, hetzij een uitgestrekt grondgebied verwerven, hetzij slechts enkele vestigingen zoeken. Zoo hun belang dit medebrengt, kunnen wij het niet beletten.

Ik schreef daar zoo even: »ons stelsel van uitsluiting," en stel mij wellicht bloot aan de tegenwerping dat er dan toch in onze overzeesche bezittingen zeer veel vreemdelingen zijn gevestigd, en dat zoowel voor vreemdelingen als voor Nederlanders de voorwaarden van toelating sedert het koninklijk besluit van 27 October 1860 gemakkelijker zijn gemaakt. Ik erken het een en het ander; maar inderdaad strekt de grootere vrijgevigheid op dit punt slechts ten bate van hen die zich in de hoofdplaatsen

op den handel toeleggen, en al stelde men de koloniën voor een ieder geheel onvoorwaardelijk open, toch zouden onder het tegenwoordig koloniaal stelsel de zekerheid en gerustheid blijven ontbreken, die alleen in staat zijn schuwe kapitalen te lokken. Maar er is meer. Dat besluit van 27 October is minder vrijgevig en meer in strijd met de wet dan bij vergelijking met den vroegeren nog ongunstiger toestand terstond in het oog valt. Het regeeringsreglement (Art. 105) zegt: »Met uitzondering van »de personen van 's rijkswege naar Nederlandsch Indië gezonden, mag »niemand zich van elders aldaar vestigen zonder schriftelijke vergunning, »op Java en Madura van den Gouverneur-Generaal, elders van den »hoogsten gewestelijken gezaghebber. De voorwaarden der toelating »van Nederlanders en vreemdelingen worden bij algemeene verordening »geregeld."

De zin is, dunkt mij, duidelijk. Eene algemeene verordening, hetzij eene wet, hetzij een besluit des Konings, hetzij eene ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, zegt onder welke voorwaarden iemand zich in Indië zal mogen vestigen. Uit Europa vertrekkende, weet hij dus dat hij, aan de gestelde voorwaarden voldoende, moet toegelaten worden. Wie de vergunning te geven heeft, zegt het eerste lid van het artikel.

En wat schrijft nu het besluit voor? Vooreerst eene *aanvankelijke toelating* door het hoofd van het plaatselijk bestuur. Deze geldt slechts voor het verblijf in eene voor den algemeenen handel geopende haven, en gedurende zes maanden. Daarna wordt verleend eene *vergunning tot inwoning*. Deze wordt verleend op Java en Madura door den Gouverneur-Generaal, elders, in de zoogenaamde buitenbezittingen, door den hoogsten gewestelijken gezaghebber. Thans, zou men denken, heeft de immigrant verkregen wat hij begeert. Volstrekt niet. Hij mag zich nu, zoo hij Nederlander is, vestigen daar waar een gouverneur, resident of assistent-resident gevestigd is, zoo hij vreemdeling is, alleen in de voor den algemeenen handel geopende havens. Wenscht hij zich elders te vestigen, hij heeft eene *nadere vergunning* van den Gouverneur-Generaal noodig. Op welke voorwaarde kan hij die verkrijgen? Dat zegt het besluit niet, in strijd met de bedoeling van het regeeringsreglement, en mitsdien is het antwoord: op voorwaarde dat hij den Gouverneur-Generaal niet mishage. Voorts wordt, ofschoon het regeeringsreglement beveelt dat de vergunning tot vestiging in de buitenbezittingen wordt verleend door den hoogsten gezaghebber aldaar, door het besluit gevorderd dat, zoodra het vreemdelingen geldt, de *nadere vergunning* uitga van den Gouverneur-Generaal. En, zegt het derde lid van art. 11, »die nadere vergunningen »(namelijk aan vreemdelingen) kunnen in het belang der openbare rust »en orde te allen tijde door hem (den Gouverneur-Generaal)' worden »ingetrokken", in lijnrechten strijd met art. 46 van het regeeringsregle-

ment hetwelk bepaalt: »Aan personen, niet in Nederlandsch Indië ge»boren, kan door den Gouverneur-Generaal, *in overeenstemming met den* »*Raad van Nederlandsch Indië*, in het belang der openbare rust en orde, »het verblijf in bepaalde gedeelten van Nederlandsch Indië worden ont»zegd." De intrekking der *nadere vergunning* is in werkelijkheid niets anders dan ontzegging van verblijf in bepaalde gedeelten van Indië, en de steller van het besluit heeft dit zoo goed gevoeld, dat hij in art. 12 van dat stuk de bepaling, zoo even aangehaald, van het derde lid van art. 11 noemt als eene uitzondering op art. 46 van het regeeringsreglement, zonder zich te laten terughouden door de bedenking dat eene wet toch bezwaarlijk door een koninklijk besluit kan gewijzigd worden.

De vreemdeling kan zich dus in de buitenbezittingen nergens ophouden dan in de havens waar het gouvernement tol-rechten heft; want wie zal het wagen zijn kapitalen uit te zetten in het vertrouwen op de *nadere vergunning* die ieder oogenblik kan worden ingetrokken? Ook daar waar inlandsche vorsten het rechtstreeksch bestuur voeren, mogen zij, volgens de met hen gesloten tractaten, geen Europeanen toelaten zonder toestemming van het gouvernement.

Is dit in het belang van Nederland zelf wel gezien? Ik weet het, eene regeerings-commissie die, naar aanleiding der plannen van den heer F. H. van Vlissingen, hare denkbeelden ontwikkelde omtrent de wijze waarop van de buitenbezittingen voordeel te trekken ware, wist zich almede aan den angst voor vreemdelingen niet te onttrekken, en toen, nog niet lang geleden, de koloniale behoudslieden op het spoor meenden te zijn van het bedenkelijk voornemen om een deel van Borneo gezamenlijk met België onder een geregeld bestuur te brengen, heeft men in de Amsterdamsche courant een ellenlang artikel kunnen lezen, tintelend van verontwaardiging over de onderstelde landsverraderlijke gedachte om die schoone parel aan Nederlands kroon te verpanden.

Paarlen en juweelen zijn ongetwijfeld eene aangename bezitting voor een vermogend man; doch voor den kruidenier die een oud voorvaderlijk huis bewoont, dat jaarlijks vrij wat onderhoud vordert, en die ook nog een buitentje heeft dat sedert jaren bij gebrek van de noodige geldmiddelen tamelijk verwaarloosd is, zijn die paarlen minder geschikt, en hij loopt gevaar, zoo hij niet bij tijds de tering naar de nering zet, voor een behoorlijk bedrijfskapitaal zorgt en vlijtig op zijne affaire let, in staat van faillissement te worden verklaard en zijn kostbare paarlen door den curator verkocht te zien.

Neemt nu eens voor u eene algemeene kaart der Nederlandsche bezittingen in den Archipel, bij voorbeeld die van Bogaerts, en verlustigt u in den aanblik van het gansche snoer paarlen. Ter linkerzijde, onderaan, in een klein hoekje, vindt gij de afbeelding van het huis des

kruideniers. Veel opheldering wordt daarbij niet vereischt, maar ten overvloede een paar cijfers.

Nederlands grondgebied in Europa beslaat ruim 594 vierkante geographische mijlen, Java met onderhoorigheden 2444, Sumatra ongeveer 8000, Borneo bijna 13000. Ofschoon de beide laatst genoemde eilanden niet geheel tot de Nederlandsche bezittingen kunnen gerekend worden, komt toch de onevenredigheid tusschen de uitgestrektheid van het moederland en die der overzeesche gewesten duidelijk genoeg uit om meer bijzonderheden overbodig te maken. Wil men vergelijkingen maken, men denke aan Spanje dat 8980 of aan Frankrijk dat 9880 vierkante geographische mijlen groot is.

Bij het enkel noemen dier getallen verdwijnt elke gedachte aan de mogelijkheid dat het kleine Nederland dergelijke uitgestrektheden inderdaad zou kunnen beheeren of tot ontwikkeling brengen. Ja, wanneer men bedenkt hoe veel nog op het enkele Java te doen is, en hoe gering het aantal onzer landgenooten is die èn lust, èn middelen, èn geschiktheid bezitten om zich daar tot het drijven van handel of van landelijke ondernemingen te vestigen, dan is het duidelijk dat de hulp van vreemden daar evenmin mag afgewezen worden als in het moederland zelf, welks nijvere mannen voor een groot deel van vreemden oorsprong zijn. Wij bezondigen ons dus niet, wanneer wij het stelsel van uitsluiting bestrijden, door verkondiging van nieuw-modische politiek; wij verlangen een oud, beproefd, echt-Nederlandsch beginsel ook in gindsche gewesten te zien toegepast. Zou ons gezag daardoor in de waagschaal gesteld worden? Eene wedervraag tot antwoord: gaat men naar Oost-Indië om oproer, of gaat men er heen om fortuin te maken? Zoo er dan ontevredenheid ontstaat, ik zeg niet bij enkelen en uit bijzondere oorzaken, maar bij het algemeen, aan wien de schuld? Geeft vrijheid, beschermt ieders rechten, zorgt dat bekwame lieden tot het bestuur geroepen worden, maakt wijze verordeningen, maar niet te vele, en gij zult ook in de vreemde industriëelen voor uw gezag steun, voor de vermeerdering der volkswelvaart krachtige, onmisbare hulp vinden.

Ik heb echter, wat de buitenbezittingen betreft, nog een grond van gerustelling voor hen die beangstigd worden door de onderstelde veroveringszucht van andere mogendheden. De bevolking van gansch Sumatra zou, naar de hoogste schatting, slechts ongeveer 3700000 zielen bedragen. Die van Borneo is niet met eenige zekerheid bekend, doch men weet dat zij uiterst gering is: de Nederlandsche residentiën zouden, volgens het regeeringsverslag over 1863, slechts 951752 zielen tellen. Het zou dus nog al eenigen tijd vorderen om die landen te brengen in een toestand eenigszins met dien van Java te vergelijken. Ja, zelfs het machtige noord-Duitsche rijk zou, de proef nemende, ondervinden dat

op dien bodem vooreerst wel geen »batige sloten" zouden wassen, en verstandig doen, indien het volstrekt eene kolonie van zekere uitgestrektheid wil bezitten, het oog gevestigd te houden op Formosa, dat, volgens Friedel, op eene oppervlakte van 1000 vierkante mijlen 2 à 3 millioen bewoners telt. Doch, is het verwerven van een groot gebied in de tropische gewesten inderdaad begeerlijk? Het bekende tijdschrift »Unsere »Zeit" gaf in zijne aflevering van Maart dezes jaars een artikel »Ueber Colonien und auswärtige Besitzungen", waarin die vraag wordt beantwoord in gansch anderen zin dan Werner of Friedel deden. Immers ik las daar: »Die Frage ob Terrainvermehrung einem Staate vortheilhaft »sei hat auch ihre Kehrseite, da mit der Zulassung neuer Unterthanen »zugleich die Pflicht ihrer Vertheidigung übernommen wird, und es »rathsam sein kann, Anschlüsse zurück zu weisen, um nicht bei Abrun»dung natürlicher Grenze zu verlieren. In dieser Lage findet sich England »seinen überseeischen Colonien gegenüber"; en iets verder: »Indem aber »England mit seinen meergebietenden Flotten vor solcher Pflicht zurück»schreckt, würde es für jeden anderen Staat thöricht sein, sich auswär»tige Colonien zu schaffen und dadurch einen Stein ans Bein zu binden, »der vielfach hinderlich sein würde, ohne doch irgendeinem Theile »Nutzen zu bringen."

Er is dus verschil van gevoelen over het voordeel van koloniaal bezit op groote schaal, een verschil van gevoelen dat zich, gelijk wij zoo even zagen, in Duitschland, maar ook vooral in Engeland kenbaar maakt, en Engeland, men weet het, streeft reeds niet meer naar vermeerdering van grondgebied. De aanwinst van uitgestrekte koloniale bezittingen zou, geloof ik, voor Duitschland op teleurstelling uitloopen; voor Europeesche kolonisatie zijn de tropische gewesten niet zeer geschikt, en bloeiende, wel bevolkte rijken, afnemers van producten der Europeesche nijverheid en producenten van hetgeen in dit werelddeel met voordeel ter markt wordt gebracht, worden niet als door een tooverslag in het leven geroepen. Een zoo groot rijk als Pruissen met zijn bondgenootschappelijke staten heeft binnen den kring zijner grenzen zoo rijke bronnen van welvaart, maar tevens is de taak die op de schouders zijner staatslieden drukt zoo veelomvattend, dat het waarlijk niet verstandig zou zijn een nog wijderen werkkring te zoeken, en dat nog wel ten koste van aanzienlijke geldelijke offers, ten koste vooral van eene krachts-versnippering, die Noord-Duitschland met de uiterste zorg vermijden moet om in Europa de plaats die het inneemt te handhaven, te bevestigen, en alzoo aan zijne eerste en voornaamste roeping te beantwoorden. Aan Nederland is een minder schitterende rol beschoren; het bezit de menigte van hulpbronnen die den rijkdom van grootere staten voeden in eigen boezem niet, en het maakt geen aanspraak op eene beslissende stem in het congres

der machtigen; maar van ouds voedster der vrijheid, toevlucht van allen die op zijn gastvrijen bodem de kluisters der dwingelandij kwamen afschudden, stelle het in onzen tijd zijne eer hierin, een levend voorbeeld te zijn van vooruitgang op het gebied van zedelijke en verstandelijke ontwikkeling gelijk op dat van stoffelijke welvaart, opdat de vreemdeling, wel ver van te berekenen hoe lang de weg is die zijn heirscharen hebben af te leggen om tot het hart van den kleinén staat door te dringen, zich op de grenzen van Nederlandsch grondgebied niet ruste dan ter beveiliging der heilige plek, waar iedere nijvere hand een nuttigen werkkring vindt, iedere heldere geest naar waarde geschat wordt, waar elk vooroordeel zwicht voor het licht der waarheid. Heeft Nederland ter uitvoering zijner taak behoefte aan koloniën? Ik geloof, dat daarover verschil van gevoelen zou kunnen bestaan, indien wij niet in het bezit van rijke landstreken in den Oost-Indischen Archipel waren; doch ik betwijfel of iemand onzer die thans gaarne zou willen verlaten, of zich den verderfelijken invloed ontveinst dien het verlies dier bezittingen op den toestand van het moederland zou uitoefenen. Ik althans niet, ofschoon ik het gezegde dat Java de kurk is waarop het moederland drijft, niet onderschrijve in dezen zin dat het bestaan van Nederland afhankelijk is van de millioenen die onder het koloniaal stelsel van 1830, hetwelk thans ten val neigt, onze schatkist hielpen vullen. Ook dan, wanneer Java geen grootere bijdrage tot de staatshuishouding levert dan geëvenredigd aan de uitgaven die Nederland ten behoeve zijner bezitting te dragen heeft, ook dan is het bezit der kolonie mijns inziens eene onmisbare behoefte. Of beweert wellicht iemand dat onze Oosterſche koloniën juist die eenzijdige richting aan onzen handel, aan onze nijverheid schonken, die op beider uitbreiding zoo nadeelig heeft gewerkt? dat onze handelscijfers, getoetst aan die van andere staten, of zelfs van enkele groote koopsteden in den vreemde die geene koloniën hebben, een ontmoedigenden indruk maken, of althans van ontmoediging getuigen?

Niet ten onrechte is meermalen op het een en het ander gewezen, maar het enkel koloniaal bezit heeft dat niet te weeg gebracht; wel deden dat de gedurige misslagen onzer regeering, bekroond door een stelsel, hetwelk aanspraak heeft op de bewondering van tijdgenoot en nakomeling, waar gezocht wordt naar een antwoord op de vraag: hoe geestkracht en lust tot ondernemingen bij een handeldrijvend volk het best kunnen gefnuikt worden. Gelukkig is in de latere jaren het feitelijk monopolie van vroegeren tijd eenigszins gebroken en heeft zich weder een vrije handel gevestigd, die wellicht ook langzamerhand weder deel zal nemen aan het verkeer met andere overzeesche landen. Bij een verstandig regeeringsbeleid kan daartoe het bezit onzer koloniën veel bijdragen. Doch ook in andere opzichten heeft dit voor een land als het

onze bijzondere waarde. Ik gewaag slechts in het voorbijgaan van het niet te miskennen voordeel dat onze medeburgers zich in gindsche gewesten onder eene Nederlandsche regeering, te midden van landgenooten, in gestadig verkeer met het vaderland waar zij zich eenmaal weder vestigen zullen, op handel, nijverheid of landbouw kunnen toeleggen; dat anderen in zeer verschillende betrekking aldaar eene eervolle en dikwerf voordeeliger loopbaan dan hun hier te lande openstond, kunnen betreden; maar wat de Tocqueville eens ten aanzien van Engelands heerschappij over Britsch-Indië opmerkte, schijnt mij ook vooral op Nederland toepasselijk. »Het ware misschien beter geweest," zoo schreef hij, »Clive op te hangen, dan hem een zetel in het hoogerhuis aan te bieden. En niettemin geloof ik dat het verlies van Indië in deze oogenblikken Engeland zeer zou doen dalen in de schatting van de volken der aarde. Ik zou voor die meening vele redenen kunnen aanvoeren, doch bepaal mij tot eene enkele. Geen merkwaardiger verschijnsel deed zich immer voor dan de verovering en bovenal dan het bestuur van Indië door de Engelschen; niets trekt meer uit alle oorden der wereld den blik naar dat kleine eiland van hetwelk de Grieken zelfs den naam niet wisten. Gelooft gij dat een volk, na zulk eene plaats vervuld te hebben in de voorstelling van het menschdom, die straffeloos kan ontruimen? Ik niet. Ik geloof dat de Engelschen gedreven worden als door een instinct, niet slechts van heldenmoed maar ook van wijsheid, door een gevoel van werkelijk eigenbehoud, wanneer zij begeeren Indië tot elken prijs te bewaren, nu zij het eenmaal bezitten, en ik ben zeker dat zij het houden zullen, ofschoon wellicht onder minder gunstige voorwaarden." — Ja, ook Nederland zou door het verlies zijner koloniën, vooral door dat van Java, zeer in de schatting van andere natiën dalen, en wat niet minder gevaarlijk ware, het zou zich zelf bijna vernietigd achten, het zou verliezen wat het meest noodig heeft, moed en zelfvertrouwen. Zoo worden ook wij door een zeker instinct gedreven, wanneer wij onze koloniale bezittingen bijna als den waarborg van ons eigen zelfstandig volksbestaan beschouwen; want wij gevoelen dat Nederland grootendeels daaraan te danken heeft een grooter aanzien, een hoogeren rang in de rij der natiën dan zijn eigen beperkt grondgebied zou kunnen verschaffen; dat de grootsche taak die Nederland op zich nam, toen het de regeering over millioenen zielen in het verre Oosten aanvaardde, aan onze staatslieden, aan het gansche volk het besef kan schenken dat wij, welke veranderingen het Europeesch statenstelsel hebbe ondergaan, nog steeds eene waardige, edele roeping te vervullen hebben; want wel verre van enkel toeschouwers te zijn van hetgeen op het wereldtooneel voorvalt, zijn wij ijverige medewerkers, met het volle bewustzijn van de plichten die op ons rusten. Ons gemoed verheft zich bij de gedachte aan de eere-

plaats die wij onder de beschaafde natiën bekleeden, onze gezichtskring breidt zich uit tot ver buiten de enge grenzen van den vaderlandschen grond.

Althans zoo moest, en zoo kon het zijn, maar wie durft beweren dat tot dusver ons koloniaal bezit ons tot een wakker, krachtig volk gemaakt heeft? dat onze staatslieden een zoo ruim veld van werkzaamheid overziende, kloeke harten en heldere koppen zijn, vrij van die bekrompenheid en kleingeestigheid die gewoonlijk in kleine staatjes, gelijk in kleine steedjes, welig tieren?

Er is in het Oosten, sedert het begin dezer eeuw, vrij wat veranderd. In Britsch-Indië is het monopolie der Oost-Indische Compagnie gebroken, en onder het bestuur der kroon maakt de welvaart des lands reuzenschreden. Engeland heeft zijn grondgebied ook ten oosten van de golf van Bengalen uitgebreid. Aanstonds zijn daar belangrijke handelsplaatsen verrezen: Akyab, Bassein, Rangoen, Moulmein, en de Engelschen zijn er thans op bedacht den uitgebreiden handel van westelijk China langs de Irawaddi tot zich te trekken, in afwachting dat de toestand van het Barmasche rijk den aanleg van een spoorweg van Rangoen naar de Chineesche grenzen gedooge. Singapoera, dat, tot groote vreugde van Raffles (zie den brief van 21 Januari 1823 aan Marsden in de »Memoir)", in 1822 een in- en uitvoer had van ruim $8^1/_2$ millioen dollars (nog geen 2 millioen ponden sterling), kon zich in $18^{64}/_{65}$ verheugen in een in- en uitvoer ter waarde van meer dan 13 millioen ponden. Siam, China, Japan sloten met Europeesche mogendheden handelstractaten; in Cochin-China, Cambodia, Annam, beproeven de Franschen hoever la nation la plus civilisée du monde het brengen kan in de beschaving van Oosterlingen; en gelijk vroeger op de Zuid- en Oostkust, verrijzen thans ook in het noorden van Australië, op kleinen afstand van onze eilandengroep, nieuwe volkplantingen. Aan de handelsbeweging in het gebied door deze landen omsloten, welke nog veelal in handen van Engelschen en Amerikanen is, nemen toch ook de Duitschers reeds ijverig deel, en zij voorzien dat in die streken handel en scheepvaart eene onberekenbare vlucht zullen nemen. Vandaar dat ook zij op bescherming hunner belangen, op het verkrijgen van vestigingspunten bedacht zijn; vandaar de reis van het Pruissisch smaldeel, en de boeken die den heer Wintgens eene zoo treffende redevoering ontlokten. De Duitschers zullen, geloof ik, door zich vooreerst tot het kiezen van enkele punten te bepalen, zonder zich de verkrijging van een uitgestrekt grondgebied ten doel te stellen, verstandig handelen. Van hoe groote waarde echter zulke punten, mits wel gekozen, kunnen zijn, bewijst Singapoera, en zelfs, ofschoon om geheel andere redenen, het kleine Laboean.

Te midden van dat alles zit Nederland stil, tevreden zoo het jaarlijks zijn 8 à 9 maal honderd duizend pikols koffie en zijn millioen pikols

suiker aan de handelmaatschappij kan consigneeren, en zoo maar niet de »dwaze plannen" van Bismarck, of de »zonderlinge invallen" van Napoleon, een nadeeligen invloed op de marktprijzen uitoefenen. Er is, ja, eene koloniale quaestie, ten spijt van conservatieven, ten spijt zelfs van enkelen die zich wel liberalen noemen, maar het liberalisme in het gareel hunner kleingeestige opvatting willen prangen om het op den ouden, eens voor altijd afgebakenden weg te blijven sturen; doch ter oplossing der quaestie is, wel veel gesproken en geschreven, maar ten einde gebracht, niets. Starend op verscheurde wetsontwerpen en ingetrokken of geschorste maatregelen, verbeiden wij den uitslag der overwegingen van een Gouverneur-Generaal, die, hij moge in zijne jeugd »goed gestudeerd" en later aardig geknutseld hebben, reeds in vroegere politieke betrekkingen hier te lande ten volle bewees dat hem het recht verstand der groote belangen van een staat als de onze ontbrak, en wij wachten op de daden van een ministerie voor hetwelk de koloniale quaestie slechts schijnt te beteekenen, het vinden van allerlei onmogelijke Ministers van Koloniën.

En toch, hoe meer men ons koloniaal stelsel van alle zijden beziet, des te sterker valt de waarheid in het oog dat daarvoor slechts één grond van aanprijzing te vinden is, het millioenental dat in de schatkist van het moederland vloeit; maar zelfs dan moet men over het hoofd zien ten koste van hoeveel die millioenen verkregen worden. Doch de klachten worden luider, de eisch van hervorming wordt dringender, de erkentenis algemeener dat er »iets moet gedaan" worden, iets voor den Javaan, iets voor wat men noemt de Indische maatschappij. Zal het daarbij blijven? Beter ware het dan de zaak niet aan te vatten. Niet een kleine hervorming, niet eenige verbetering, eerst hardnekkig betwist, dan schoorvoetend toegestaan, is noodig; maar een geheele verandering van stelsel wordt gevorderd, en het is hoog tijd dat men de handen ernstig aan het werk sla, met volle bewustheid van het doel dat men bereiken wil. Maar men vreest schokken. Waarom? De uitvoering van het plan dat men zich voorstelt te volgen, kan met beleid en voorzichtigheid geschieden, maar het plan moet vast staan. Er zijn er die hervorming vragen, maar langzame, vooral heel langzame, uitstekend voorzichtige, uiterst geleidelijke hervorming; want groote stappen zijn ontijdig, de Javaan is niet rijp, de Maleier is niet rijp, de Alifoer is niet rijp, en, als men 't wel beschouwt, de Nederlander, dien men eer voor overrijp zou houden, is eigenlijk ook nog niet rijp. Wat die politieke praters verkondigen is òf het gedwongen toegeven van den behoudsman au pied du mur gezet; òf, zoo 't wel gemeend is, veel gevaarlijker dan hetgeen zij gewoon zijn radicale politiek te noemen. Die kleine verbeteringen, die zoo bescheiden hervormingen, met de grootst mogelijke terughouding

toegestaan, planloos en doelloos aangebracht, dooden ten laatste het oude stelsel ook, maar het valt, verteerd door een langzaam werkend venijn, en de wanhopige pogingen die gij hebt aangewend om den veegen lijder nog eenige jaren op de beenen te houden, hebben slechts gestrekt om de ontwikkeling te fnuiken van een beter stelsel dat, wordt het eindelijk aangenomen, voor u te minder vruchten zal afwerpen, naarmate gij u reeds meer door uwe geburen hebt laten voorbijstreven.

Laat ons dan haasten! De wereldgebeurtenissen wachten niet tot dát wij gereed zijn. Hier is geen tijd van marren. Millioenen-verlies is nog te herstellen, maar wat zal Nederland zijn eer, zijn roem, zijn kracht teruggeven, als de geest en moed zijner burgers voor goed zullen uitgedoofd zijn?

v. H.

NASCHRIFT.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant van 1 September, N⁰. 241, schrijft het volgende:

»In eene Amerikaansche handelscourant vonden wij het volgend uit»treksel uit een der Londensche bladen, niet bij name genoemd, 't welk »onzes inziens verdient onder de aandacht onzer lezers te worden gebracht.

»Na eenige woorden tot inleiding over den invloed der handelsbewe»ging op politieke veranderingen, schrijft het Londensche blad:

»Wij vernemen dat eene maatschappij van kooplieden in Boston op »het punt is — zoo de onderhandelingen niet reeds ten einde zijn — »om een verdrag te sluiten met de hoofden der inboorlingen op Noor»delijk Borneo tot afstand van grondgebied, 't welk onder Amerikaansche »jurisdictie zou gesteld worden. Te gelijker tijd heeft de regeering te »Washington onderhandelingen aangevangen over een der grootere eilan»den van de groep der Philippinen. Borneo zou specerijen en wellicht »metalen opleveren, voor welken laatsten tak van handel Amerika in de »districten langs de stille Zuidzee kolonisten te over in gereedheid heeft, »en de Philippijnsche eilanden zouden suiker leveren, welk product se»dert den slechten oogst in China van 1863, en bij het toenemend sui»kerverbruik in het Hemelsche rijk, op die eilanden reeds in tamelijke »hoeveelheid gebouwd wordt. Amerika zou de beide koloniën vooral »noodig hebben voor den ruilhandel op China.

»Ziehier wat vervolgens het Londensche blad meer rechtstreeks in »betrekking tot de Nederlandsche bezittingen in Indië schrijft:

»Een blik op de Oost-Indische zeeën toont welk een uitgestrektheid »van eilanden daar nog vruchtbaar kan gemaakt worden, en het lijdt »geen twijfel of, wanneer de Amerikanen daar eenmaal vasten voet »zullen gekregen hebben, zij hunne bezittingen zullen uitbreiden en »hunne nederzettingen in deze zeeën veel zullen bijdragen tot de om»verwerping van het kunstmatige en despotische systeem der Nederlan»ders, zoowel als tot vermindering van de telkens herhaalde aanvallen »der zeerooversprauwen, welke den handel zoozeer belemmeren.

»En verder, na hoog opgegeven te hebben van hetgeen Engeland voor »zijne welvaart en macht verschuldigd is aan het bezit zijner koloniën, »besluit het blad aldus: De Hollanders hebben altijd verkrijging van »grondgebied in overzeesche gewesten verward met verovering, en hun »monopoliegeest is oorzaak geweest van eindelooze benadeeling onzer »belangen in de Oost-Indische wateren, — men denke slechts aan het »laatste voorbeeld van Pinang, hetwelk bijna met ondergang van zijn »peperhandel bedreigd werd. Diensvolgens begroeten wij het optreden »van talrijke werkzame kolonisten in den Indischen Archipel als zeer »geschikt om er toe bij te dragen dat onze Nederlandsche naburen al»daar eene meer verlichte politiek gaan volgen, en in het algemeen tot »de ontwikkeling en uitbreiding van den handel."

Het bericht omtrent de voornemens der Bostonsche kooplieden is geenszins onwaarschijnlijk, en de opvatting van het Londensche dagblad ten aanzien der gevolgen van het plan is ook zeer begrijpelijk. Indien wij dachten en handelden, wat koloniale handelspolitiek betreft, gelijk de Engelschen, zouden wij evenzeer erkennen dat nieuwe vestigingen in den Archipel tot verbetering van den algemeenen toestand in die streken veel kunnen bijdragen, en wij zouden ons zelfs niet al te bevreesd maken van wege de gevaarlijke nabuurschap, want voor onze eigene vestigingen zou het een voordeel kunnen worden, beter bestuurde staten aan onze grenzen te hebben dan de onbeschaafde rijkjes, die ons telkens tot uitbreiding van ons gezag, en mitsdien tot versnippering onzer krachten, nopen.

Doch, wat zou, in geval het gerucht waar bleek te zijn, het gouvernement wel doen? De heer Wintgens zou natuurlijk eene redevoering houden, maar het is aan twijfel onderhevig of de Amerikanen daardoor zouden afgeschrikt worden.

Wellicht zou het Nederlandsche volk wel doen eens te overwegen, op welke wijze het ook zijnerzijds voordeel kan trekken uit den geheel veranderden staat van zaken, die wel is waar in strijd is met het alsnog bij ons bestaand stelsel, maar daarvoor maar niet verkiest te wijken.

VARIA.

Vóór de sluiting der zitting van de Staten-Generaal is aan de leden een adres rondgedeeld, dd. Mei 1867, onderteekend door alle Europeesche ingezetenen der stad Samarang en gezagvoerders van aldaar ter reede liggende schepen, met een afschrift van hun adres aan den Gouverneur-Generaal, houdende verzoek den ondergang van die haven te verhoeden door het toestaan van de noodige fondsen ter verbetering van de communicatie met de zee. De toestand der reede van Samarang is ellendig; terwijl sedert lang de werken, vroeger tot verbetering geprojecteerd, gestaakt zijn, neemt de voor de haven liggende bank in zee steeds toe, belemmert daardoor alle communicatie tot onberekenbaar nadeel van handel en scheepvaart, en eischt telken jare de offers van talrijke menschenlevens.

»Schatten zijn daardoor reeds noodeloos verspild, en thans is de nood zoo hoog gestegen, dat de Europeesche bewoners der stad, »zonder onderscheid van rang of stand" een noodkreet aanheffen.

In het adres wordt de toestand toegeschreven aan »verschil van opinie tusschen deskundigen, bepaaldelijk de raadgevers der regeering." Adressanten zeggen: »dat thans echter door den directeur der openbare werken, aan wien de Samarangsche deputatie, ingevolge verlangen van Zijne Exellentie, van haar ontwerp tot voltooiing van dat kanaal mededeeling heeft gedaan, de verklaring is afgelegd, dat noch door hem, noch door één der ingenieurs van zijn departement immer eenige twijfel omtrent de doelmatigheid van het aangevangen werk is geopperd; dat wel is waar de heeren Caland en Maarschalk in Nederland een meer omvattend plan hadden voorgesteld, doch ook bij aanneming daarvan, de namens requestranten voorgestelde voltooiing van het havenkanaal noodzakelijk zoude zijn."

Wij zouden het hoogst wenschelijk achten, dat onverwijld de noodige fondsen werden toegestaan, ten einde Samarang te hulp te komen.

Moederland en koloniën hebben daarbij evenveel belang. Dit gaat dus boven alles. Maar in de tweede plaats moet men niet voorbijzien, dat, sedert jaren, al de opvolgende ministers, de heeren Rochussen, Mijer, Loudon, Uhlenbeck en Fransen van de Putte onophoudelijk bewijzen van goeden wil en belangstelling gegeven en aangedrongen hebben op verbetering van de havens op Java, bepaaldelijk van die van Samarang.

Eene enquête is zeer wenschelijk, opdat blijke aan welke redenen de tegenwoordige toestand toe te schrijven is. De directeur der openbare werken, de heer de Bruyn, was een der voornaamste adviseurs onder de deskundigen, ten gevolge van wier »verschil van meening" aanzienlijke uitgaven doelloos zijn geschied.

Wij zijn overtuigd, dat eene enquête zal doen zien, dat het opperbestuur steeds zijn plicht heeft gedaan en groote zorg aan dit onderwerp heeft gewijd, en dat dus, indien tot nu toe geene radicale verbetering tot stand kwam, de schuld elders ligt.

Eenige maanden geleden spuwden de conservatieve bladen vuur en vlam tegen den Gouverneur-Generaal, Mr. P. Mijer. Hij had de conservatieven »gefopt" om te Buitenzorg te komen. Inderdaad had hij den heer Trakranen medegedeeld, dat het prestige van ons gezag gevaar liep, wanneer de Indische regeering telkens beloften aan de bevolking van Java gaf, ten doel hebbende drukkende lasten weg te nemen, en daaraan niet voldeed.

Neen, antwoordde hierop het *Nieuw Bat. Hbl.*, Mr. P. Mijer maakt zich aan niets schuldig dan aan »radicale overpeinzing;" zijne vorige vrienden vallen hem noodeloos hard.

Er was een tijd, dat men in Indië met hooggespannen verwachting uitzag naar de houding, die de nieuwe Tweede Kamer tegenover de regeering zou aannemen.

De heer Mijer is thans ontwaakt uit zijne overpeinzingen, nu het bericht Indië bereikt heeft, dat de begrootingswetten aangenomen zijn en dat de conservatieve regeering tijdelijk aan het roer kan blijven.

De conservatieve bladen deelen nu het volgende mede:

»Wij vernemen uit eene goede bron en met groot genoegen, dat in Juni jl. door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië de resolutie van zijn voorganger omtrent het niet-aanplanten van koffieboomen op grooteren afstand dan vier palen van de dessa's *buiten effect is gesteld*, en dat in dezelfde maand ook *teruggekomen* is op de bekende circulaire

van den toenmaligen directeur der cultures, houdende verbod van ompaggering der suikervelden."

Bracht nu het »prestige van ons gezag" in Juni wel mede hetgeen in Maart nog uiterst schadelijk werd geacht? Zal de Javaan het thans aangenamer vinden, dat men hem met de meest grenzelooze willekeur gelast uren ver te loopen om koffie te planten en materialen en arbeid om niet te geven, ten einde suikertuinen te ompaggeren, dan een paar maanden te voren?

Of had Mr. P. Mijer, nadat hij van den heer Trakranen zulk eene duchtige terechtwijzing had ontvangen en het *Dagblad* om terugroepen begon te schreeuwen, het weder bij zijne voormalige vrienden goed te maken?

Even als de heer Trakranen, dien hij in zijne politiek inwijdde, is Mr. P. Mijer meester in de kunst van »te wentelen om zijne as."

Als de Minister van Koloniën Hasselman tot zijne zienswijze van 1860 in sommige opzichten mocht teruggekeerd zijn, zullen wij evenwel weldra een nieuw tijdperk van »radicale overpeinzing" te Buitenzorg beleven.

Je suis oiseau, voyez mes ailes;
Je suis souris, vivent les rats!

Maar wie wordt bij dat alles het meest en op de ongelukkigste wijze »gefopt"? Arme Javanen!

Intusschen ligt ook voor Nederland een dreigend gevaar in al deze toeren met het beginsel, dat wij het prestige van ons gezag moeten weten te handhaven.

Z.

De dagbladen bevatten de mededeeling, dat de Indische begrooting voor 1868, die bij het aftreden van den heer Trakranen gereed lag, in het eerste gedeelte der maand Augustus nog niet aan den Raad van State was ingezonden. De zitting van de Staten-Generaal is den 16 Augustus jl. gesloten.

Art. 8 der wet van 23 April 1864 beveelt, dat de begrooting voor Indië *uiterlijk* op het tijdstip der indiening van de staatsbegrooting van het moederland, zal worden aangeboden.

De conservatieve regeering maakt al dadelijk van den uitersten termijn gebruik, en zal dus onmiddellijk na de opening der zitting 1867—1868 de Indische begrooting moeten indienen.

Is zoodanige handelwijze wenschelijk? De Raad van State en de Staten-Generaal zullen te gelijkertijd den omvangrijken arbeid moeten verrichten, twee begrootingen te onderzoeken en daarover te beraadslagen. Wil men daaraan de noodige zorg besteden, dan is het bijna onmogelijk, dat de Indische begrooting op zoodanig tijdstip vastgesteld zal zijn, dat zij voor 1° Januari in werking treedt. Of de Staten-Generaal worden eenvoudig eene *cour d'enregistrement* en moeten de begrooting met hamerslag aannemen; òf men zal niet op den behoorlijken tijd gereed zijn.

Zouden de conservatieven, die geene Indische begrooting bij de wet willen, zoodoende de werking van de wet van 1864 willen verlammen?

Maar, zal men zeggen, zoo de Indische begrooting voor 1868 niet vóór 1° Januari in Indië afgekondigd kan zijn, dan blijft immers het bestuur aldaar bevoegd de uitgaven op den voet van de vorige begrooting tijdelijk te doen. Schoon vooruitzicht! Volgens de Indische bladen heeft men gedurende vijf maanden aan ambtenaren hun tractement onthouden omdat men overpeinsde onder welk hoofd de betaling moest geschieden. Voor de haven van Samarang was geen geld te vinden. De Minister Mijer schrapte een millioen van de begrooting af en zit nu in de knel voor 1867. En die begrooting zou tijdelijk moeten blijven werken!

De straf volgt op de zonde, hoewel die straf gedragen wordt door Indië, omdat Mr. Mijer gezondigd heeft door zichzelven van de noodige fondsen te berooven. Maar kan het aangaan niet zorg te dragen, dat de eerste Indische begrooting op den behoorlijken tijd door eene andere vervangen wordt, nu het blijkt dat, buiten de schuld van de vertegenwoordiging, in Indië bezwaren worden ondervonden?

Toen het ontwerp van wet tot uitgifte van gronden in erfpacht in Nederlandsch-Indië door den Minister Mijer aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend en door zijn opvolger overgenomen werd, rees uit het kamp der reactie de kreet op: »dat is niet hetgeen in ons stelsel past; geen erfpacht, noch met, noch zonder toelating van den inlander; wij willen evenwel voldoen aan het programma van het kabinet; de conservatieven zijn geen inert blok; wij willen *verhuring* van gronden bevorderd zien, zooals vroeger ook du Bus en Elout voorgestaan hebben." Dat is, werd beweerd, de rationeele uitleg in conservatieven geest van een regeeringsprogram, dat bevordering van particuliere industrie ten doel heeft; zoodoende opent men een goeden uitweg tot vermeerdering van het productief vermogen van Indië.

Verba et voces. De conservatieven, werd door ons beweerd, willen

Java uitsluitend exploiteeren als een staatsdomein en ten bate van gunstelingen, zooals bij de jongste regeling der suikercontracten is gebleken. De »caserne administrative" wil men afsluiten voor de particuliere industrie. Wat onvruchtbaar is, wil men onvruchtbaar laten.

Wie heeft in dezen het recht aan zijne zijde? Ds jongste berichten uit Indië bevestigen meer en meer, dat mr. P. Mijer in Indië zijn programma uitvoert op eene wijze, die in strijd is met den geest van het regeerings-reglement en waarbij reactie tegen alle vroegere handelingen in eenigszins liberalen geest ten grondslag ligt.

Indien men daartoe bij machte was, zoude men de particuliere industrie tot elken prijs willen vernietigen, even als onder de werking der besluiten van 1840, en het alleen zaligmakende dwangstelsel in volle kracht herstellen. Alle handelingen strekken daartoe.

De particuliere industrie mag zich niet vestigen tusschen de gouvernements-landen; dat heet gevaarlijk: dus geene cultuurwet.

Maar dan blijven nog woeste gronden over. Erfpacht wil men niet. De wet moest worden ingetrokken en niemand was dupe van het voorwendsel.

Huur van woeste gronden is dan de eenige zwakke uitweg, reeds in 1856 door een conservatief bewind nader geregeld.

Maar wat gebeurt?

Sedert dien tijd was het regel, die in alle contracten tot uitgifte van woeste gronden in huur werd opgenomen, dat de huurschat inging met het vierde contractsjaar over $^1/_5$ der afgestane uitgestrektheid, en vervolgens werd die huurschat jaarlijks met $^1/_5$ verhoogd.

Uit een adres van de Kamer van Koophandel en Landbouw te Batavia, aan den Gouverneur-Generaal gericht, blijkt, dat sedert korten tijd voor elk perceel de volle huurschat reeds in het eerste jaar gevorderd wordt, en wel op grond van eene interpretatie van het besluit van 30 September 1865, n°. 1 (*Ind. Staatsblad*, n°. 108), houdende: »dat voor elk perceel woeste gronden, in huur uit te geven, in de voorwaarden vastgesteld en opgenomen wordt *een minimum jaarlijksche huurschat per bouw*."

Reeds zijn er voorbeelden, dat men *f* 9.— huur per bouw vordert.

Hoe irrationeel de uitleg van dat besluit is, behoeft geen betoog. Dat bij de voorwaarden van uitbesteding van een perceel woeste grond een minimum van den te betalen pachtschat bepaald wordt, en dit niet bloot aan het goedvinden van de inschrijvers wordt overgelaten, is geheel iets anders dan daaruit te distilleeren, dat reeds in het allereerste jaar de volle pachtsom over het perceel, dat toch niet op eenmaal in cultuur gebracht kan worden, moet worden voldaan. Op die wijze, de Kamer van Koophandel te Batavia zegt dit terecht, »maakt men huur onmogelijk."

Als men daarbij nog een pachtschat vordert ad *f* 9.— per bouw, veel hooger dan in elke naburige vreemde kolonie (op Ceylon, naar wij meenen, *f* 6.—, alléén voor de beste koffiegronden), dan velt men het doodvonnis over de verhuringen van woeste gronden en is het eene bespotting, nu en dan nieuwe perceelen ter verhuring aan te bieden.

Dit besluit is, even als de *geheime* besluiten van 1840, »nooit officiëel ter kennis van het belanghebbende publiek gebracht!" Men heeft weder in het duister gewroet en langs een omweg de verhuringen een doodsteek toegebracht.

Wij bepalen ons tot de uiteenzetting van deze feiten. Zij behoeven geen commentaar. Wij richten alleen deze vraag aan de Staten-Generaal: zult gij uwe overgroote meerderheid op zulk eene wijze door de dertien laten domineeren? Zult gij toelaten dat eene regeering, welke ook, op deze wijze den spot drijft met de gewichtigste belangen? Is nu niet aan iedereen en zonneklaar duidelijk, waarom de erfpachtswet werd ingetrokken, alsmede waarom de regeering toen weigerde in dat wets-ontwerp eenige bepalingen omtrent de verhuringen op te nemen, waarop zoowel de heeren Rochussen als Fransen van de Putte aandrongen? *Moet* de wetgever hier niet tusschen beide komen?

L.

Aan een opstel betreffende het stichten eener nieuwe zending in Bolaäng-Mongondou, van de zendelingen N. P. Wilken en J. A. Schwarz, geplaatst in de »Mededeelingen van het Nederlandsch Zendelinggenootschap," XIe deel, 1ste stuk, ontleenen wij de volgende belangrijke opmerkingen:

»Behalve de belastingen en andere voordeelen die de Minahasa voor »het gouvernement opbrengt, heeft dit gewest in 1865 ruim *zes en dertig* »*duizend pikols koffie*, prima qualiteit, voor een spotprijs aan het »gouvernement geleverd, die in Nederland voor *f* 70 en hooger per »pikol verkocht zijn. Zoo heeft de Minahasa, *alleen aan koffie*, in dat »jaar meer dan *twee en een half millioen gulden* opgebracht.

»Vragen wij nu eens, wat het gouvernement voor de Minahasa ge»daan heeft?

»Voor beschaving en zedelijke ontwikkeling zeer weinig.

»Voor een elftal scholen geeft het jaarlijks plus minus *f* 1000, voor »opleiding van inlandsche onderwijzers *f* 500, dat wij zeer op prijs stel»len. En in den jongsten tijd heeft het te Tondano eene school voor »de zonen der hoofden gesticht: eene schoone daad, die wij dankbaar

»erkennen. Slechts wane men niet, dat daarmede het gouvernement »zijne schuld aan de Minahasa heeft voldaan.

»De hoofden en de meest ontwikkelden onder het volk weten zeer »goed wat de eigenlijke verhouding is der Minahasa tot het gouverne»ment: dat dit volk *geen overwonnen*, maar een *verbonden volk* is; al »zeggen zij ook tot ambtenaren en Europeanen: de Minahasa behoort »het gouvernement toe. Ook zijn zij vrij wel op de hoogte van den »prijs, dien het gouvernement in Europa voor een pikol koffie ontvangt. »Niet onaardig zou het zijn, zoo men gesprekken opteekende, waarin »door de inlanders het groote verschil besproken wordt tusschen koop»en verkoopprijs van de koffie. Zij maken ons bekend met den rede»neertrant der inlanders en de gevolgtrekkingen waartoe zij geraken. »Of die gevolgtrekkingen tot eer van het gouvernement strekken, blijve »dan een punt van onderzoek."

Het is niet in de Minahasa alleen dat gesprekken van dien aard gevoerd worden: men zou, indien men goed luisterde, ook op Sumatra's Westkust, en waarom ook niet op het gezegend Java? iets van dien aard kunnen vernemen.

De Nederlanders echter zijn maar al te geneigd de inboorlingen van den Indischen Archipel te beschouwen als gansch onontwikkelde wezens, volstrekt ongeschikt tot eenig nadenken, en zoo onze heerschappij door iets bedreigd wordt, het is, denken zij, door de begeerlijkheid van een of anderen Europeeschen nabuur.

Gesteld dat voor dit laatste grond voorhanden ware, hoe zouden voornemens die wij duchten, niet worden in de hand gewerkt door de, zij het ook thans nog sluimerende ontevredenheid, die ons exploitatiestelsel verwekt!

Inderdaad, het is hoog tijd te bedenken dat een hechtere band tusschen Nederland en zijne koloniën moet geknoopt worden dan die welken Elout eens noemde: den band van eenige ambtenaren en eene ontevredene bevolking.

v. H.

In hetzelfde tijdschrift leest men een ander verhaal dat wel de aandacht verdient.

Te Bolaäng-Mongondou (een rijkje op Celebes, grenzende aan de Minahasa) werd reeds in 1689 het Christendom ingevoerd. »Eenige jaren »na het bezoek van den zendeling-leeraar Hellendoorn (1832) stierf aldaar »de schoolmeester Jacobus Bastiaan. De toenmalige radja, Jacobus Ma-

»nuel Manopo, gaf hiervan onmiddellijk kennis aan den resident van »Manado, met beleefd verzoek (gelijk men ons verhaalde) om een nieu»wen meester. Het verzoek bleef onbeantwoord. Toen aan eene her»haalde aanvraag evenmin voldaan werd, verzocht genoemde radja, bij »zijn bezoek te Manado in 1844, mondeling den toenmaligen resident, »in tegenwoordigheid van den gouverneur der Molukken, of het gouver»nement er iets tegen zou hebben, indien de Islam door de Chris»tenen te Bolaäng werd omhelsd. Volstrekt niet, was het antwoord des »residents, want, Christen of Mohammedaan, de bevolking van Bolaäng»Mongondou zal toch het gouvernement blijven gehoorzamen. Zulk een »antwoord werkt meer uit bij den inlander dan men oppervlakkig zou »meenen. Wat geschiedde? Te Bolaäng teruggekeerd, trad de radja »openlijk tot den Islam over, en beval zijnen onderdanen in naam en »op last van het gouvernement Mohammedaansch te worden."

Men ziet uit het verhaal, vooreerst dat het Christendom bij den radja en zijn volk niet zeer diepe wortelen had geschoten, ten andere dat de bekeering tot den Islam hoogstwaarschijnlijk uit gansch andere beweegredenen dan geloofsovertuiging of iets wat daarnaar gelijkt, werd afgedwongen; en de nieuw bekeerden zullen wel even slechte Mohammedanen zijn geworden als zij vroeger slechte Christenen waren. Trouwens, er zijn meer heidensche volkstammen in den Archipel voor wie aanneming van den Islam niet veel anders beteekent dan besnijdenis en onthouding van varkensvleesch, gelijk aanneming van het Christendom niet anders dan gedoopt worden. Onze eigen, pas gekerstende voorouders hebben er waarschijnlijk niet veel meer van begrepen.

De vraag zou echter kunnen oprijzen of de resident, tenzij hij bijzondere, ons onbekende redenen hebbe gehad, een verstandig antwoord gaf? Of wel, om aan de vraag een meer actueel belang te verbinden, in hoever een Europeesch gouvernement, verlangende onbeschaafde, heidensche volkstammen te besturen, wel doet de verspreiding van den Islam zoo niet te bevorderen, dan toch geheel lijdelijk aan te zien, wanneer de gelegenheid zich voordoet die verspreiding, zonder eenigen dwang uit te oefenen, tegen te gaan? De vraag verdient uit een zuiver politiek oogpunt, eenige overweging.

Weinigen onzer zouden begeeren dat de Nederlandsche regeering als godsdienstprediker optrad; maar hare verhouding is toch eene andere tegenover radja's die gansche bevolkingen naar believen islamiseeren of christianiseeren, dan tegenover Nederlanders, of Javanen, of andere meer ontwikkelde rassen, of zelfs tegenover allen, die eenmaal zich aan den Islam onderworpen hebben. Bij nog half-wilde, en uit onkunde hoogst bijgeloovige Batta's, Daja's, Alifoeren enz. beteekent de aanneming van den Islam versterking van den invloed van allerlei bedriegers

van de laagste klasse, terwijl aanneming van het Christendom onderwerping aan het Europeesch bestuur bevordert en, zij het ook langzaam, den weg baant voor beschaving.

Frederick Boyle, die in 1863 de vestiging van Brooke in Sarawak bezocht en zijn reisverhaal in 1865 onder den titel »Adventures among the Dyaks of Borneo" uitgaf, is van meening dat de christen-zendelingen van onzen tijd de ware methode om iets goeds tot stand te brengen, niet volgen. »Het oorspronkelijk stelsel van evangelieprediking weder in te »voeren, een ganschen volkstam te doopen na een onderwijs van eenige »uren, de verkondiging der geloofsleer eerst aan te vangen nadat een »duizendtal bekeerlingen openlijk en te gelijk het Christendom beleden »hebben, dat is ongetwijfeld de ware weg. Op die wijze werd de hei»densche wereld vroeger bekeerd; waarom is zij in onbruik geraakt?"

Waarom? Waarschijnlijk omdat de tegenwoordige zendelingen, niet met minder volharding, maar met dieperen ernst en grootere gemoedelijkheid dan de eerste Christenpredikers onder de Germanen, hun werk volbrengen, en bij het individu eene geloofsovertuiging wenschen op te wekken, die van massale bekeering wel niet te verwachten is. Men kan die reden, zoo het de ware is, eerbiedigen, en toch vragen of de uitkomst beantwoordt aan al hetgeen daarvoor gedaan en geleden wordt.

v. H.

In de 82e algemeene vergadering der Maatschappij »tot Nut van 't Algemeen", den 13den en 14den Augustus te Amsterdam gehouden, kwam in behandeling het volgend voorstel van wege het departement Zutphen:

»Lettende op de groote onkunde die er heerscht ten aanzien van hetgeen men het *cultuurstelsel* pleegt te noemen, en de onjuiste voorstellingen, die velen zich daarvan vormen; voorts in aanmerking nemende het overwegend belang dat ieder Nederlander heeft bij een helder inzicht in datgene waarmede het volksbestaan ten nauwste zamenhangt, acht het departement het noodig, dat voor rekening der Maatschappij een geschrift worde uitgegeven en aan hare leden uitgereikt, waarin het belangrijk onderwerp behoorlijk verduidelijkt is."

Het voorstel, bestreden door de afgevaardigden van enkele departementen, die vreesden dat het geschrift de politieke vraagstukken van den dag te veel zou raken, werd niettemin bij acclamatie aangenomen.

Een gewichtig besluit! Baud zeide eens: indien de vertegenwoordiging geroepen ware geweest haar oordeel te zeggen over de invoering van het cultuurstelsel, zij zou gewis aan de denkbeelden van van Hogendorp

de voorkeur hebben geschonken. Wij zeggen: indien het Nederlandsche volk wist hoe Indië geregeerd wordt, verbetering zou niet lang achterwege blijven.

Intusschen haspelt men voort, bouwende op de onkunde der geadministreerden en op hunne uitnemende geschiktheid om bij den neus rondgeleid te worden, en de gewichtigste vraag op politiek gebied is, hoeveel ministers van koloniën door het tegenwoordig conservatief bewind nog versleten moeten worden, eer het besef zal gerijpt zijn dat conservatieve politiek heel eenvoudig eene onmogelijkheid is geworden. De quaestie is overigens een zeer geschikt onderwerp van weddenschappen, voor hen die niet in de gelegenheid zijn pair ou impair aan de roulette te spelen. Sommigen meenen dat het personeel van adspirant-ministers uitgeput is, anderen dat, nu men eenmaal aan de toewans oud-residenten begonnen is, nog een aanzienlijke voorraad beschikbaar is voor een ministerie dat zijne eischen niet hoog stelt, mits het blijve zitten. Ik weet niet wat er van te denken, want ik ben maar

Een onstaatkundig mensch.

Het volgende extract uit een brief moge al weder tot bevestiging strekken van 't geen in het Tijdschrift over de rechtsmagt der administratieve autoriteiten op Java werd gezegd.

»Gisteren kwam hier eene deputatie van 75 Javanen uit . . . . . Die kwamen recht zoeken bij den Raad van Justitie, daar ze van den regent niets gedaan konden krijgen, en van den assistent-resident niets dan vloeken naar den kop kregen. Ze werden mishandeld, enz. enz. Enfin, die klachten doen niets af: maar 't is een aardig verschijnsel dat een Javaan uit de dessa's komt naar den Raad van Justitie, en dat hij daar verklaren durft: de regent is omgekocht en mijn assistent-resident zegt op alle klagten alleen: »G. v., als jelui niet maakt dat je weg komt, laat ik je mijn erf afsmijten." Ieder Javaan letterlijk wil voor den Raad van Justitie te recht staan of voor den rechter van omgang. Dáár, begrijpen ze, gaat alles goed en eerlijk toe, maar voor den Landraad is het maar: »hoû je mond."

In zijne »History of Civilisation in England," I, p. 68, zegt Buckle, na dat hij heeft uiteengezet welke de oorzaken zijn die zoo nadeelig op de materiëele ontwikkeling van Ierland hebben gewerkt: »If these things were oftener considered we should not hear so much about the idleness and levity of the Celtic race; the simple fact being that the Irish are unwilling to work not because they are Celts, but because their work is badly paid." Met welk een weêrzin zou die schrijver gesproken hebben van onze wouldbe staatslieden, die er zelven nooit aan gedacht hebben eenig onderzoek in te stellen naar den socialen toestand op Java, terwijl zij, uit onmacht om iets tot stand te brengen anders dan door dwang en grof geweld, hunne onkunde en gebrek aan doorzicht hebben trachten te bedekken met de phrase: de Javaan is te lui en te indolent om uit eigen beweging te arbeiden. Eene phrase die zoo dikwijls is nagepraat dat men ze eindelijk voor een axioma hield, niettegenstaande van verschillende zijden genoeg werd aangehaald, om de ongegrondheid van de stelling aan te toonen. Gelukkig zijn wij den tijd, waarin die phrase gezag had, grootendeels doorgeworsteld, en mag thans gerust worden aangenomen dat hij die daarop nu nog een argument bouwt, aan zich zelven een certificaat uitreikt van incapaciteit, die hem onbevoegd maakt over koloniale onderwerpen een oordeel uit te spreken, terwijl hij daarmede tevens dit bewijst, dat hij zelf te lui en te indolent is om oorzaken en gevolgen bij een volk na te sporen en gade te slaan!

In een open brief aan den WelEd. Geb. Heer Dr. van Zinnick Bergman is door de Commissie van verbetering der Samarangsche havenwerken op waardige wijze geprotesteerd tegen de beschuldigingen door dien afgevaardigde aan de burgerij van Samarang ten laste gelegd. De plaats waar die beschuldigingen waren uitgesproken, maakte die terechtwijzing wenschelijk, ofschoon anders de redevoering van dien geachten afgevaardigde geen antwoord waard zou geweest zijn. Ook hier behoort op deze zaak te worden teruggekomen, omdat wij in het April-nummer van dit Tijdschrift, ofschoon het rechtmatige der eischen van de Samarangsche burgerij volkomen erkennende, toch als ons oordeel hebben uitgesproken dat het geene gelukkige bewoording kon geacht worden, toen men besloot den Gouverneur Generaal eene deputatie te zenden om *eischen* te doen. Dat men, wat de zaak zelve betreft, volkomen gerechtigd is, zelfs in rechten, van het Gouvernement verbetering van de havenwerken te vorderen, wanneer men de gelden daartoe benoodigd aan het Gouvernement heeft verstrekt, zal niemand betwijfelen, en eene Regeering die, zooals in casu,

eene belasting tot een zeker bepaald doel heft, die gelden tot andere doeleinden gebruikt, en later nalatig mocht blijven de werken tot stand te brengen waartoe de noodige fondsen reeds zijn opgebracht, zou een voorbeeld geven van zeldzame kwade trouw; maar het is geheel iets anders het recht tot eischen te erkennen, of den vorm goed te keuren van een besluit om den Gouverneur Generaal met een eisch te naderen. Met genoegen merken wij uit den open brief op, dat een dergelijk besluit niet genomen hoewel voorgesteld is, zoodat aan eene overtreding van het wetboek der ordentelijkheid, zooals de heer Trakranen dit zou noemen, niet mag gedacht worden.

Wij raden den heer van Zinnick Bergman aan om in de eerste vergadering der Tweede Kamer op die zaak terug te komen, erkentenis af te leggen dat hij niet alleen onbekend was met de toedracht dier zaak, maar daarenboven van de toestanden en rechten van Indië niets begrijpt, en te verklaren dat hij daarom zijne vroegere beschuldigingen, als geheel ongegrond, intrekt. Aan den berouwvollen zondaar, die niet wist wat hij deed, wordt gemakkelijk vergiffenis geschonken. Misschien zou die geachte afgevaardigde bij die gelegenheid ook wel de belofte willen afleggen van nooit meer over Indië, als voor hem eene terra incognita, het woord te zullen voeren. Hij zou dan aan velen een navolgingswaardig voorbeeld geven.

De Staatscourant voor 8 en 9 September bevat eene allerbelangrijkste mededeeling van den resident van Riouw omtrent de uitkomsten onzer vestiging in het gebied van Siak voor den handel, de welvaart, de veiligheid en de maatschappelijke orde in deze streken. Zelfs indien het tafereel wat sterk mocht gekleurd zijn, zou het onbetwistbaar blijven, dat de vestiging van het Nederlandsch gezag hier weldadig heeft gewerkt. Toch heeft zij aanleiding gegeven tot beklag, zooals ook uit de volgende zinsneden in die mededeeling zelve blijkt:

»Serdang, Deli en Langkat zijn sedert lang de voornaamste peperhavens van de Oostkust geweest. Thans klaagt men te Poelo Pinang over de vermindering van aanvoer van peper, en schrijft men dat toe aan de gevolgen van de inmenging van het Nederlandsch-Indisch gouvernement, waaromtrent allerlei geruchten worden verspreid. Zoo verhalen Chineezen te Poelo Pinang komende, dat zij thans hooge uitgaande rechten aan het Gouvernement moeten betalen, alleen met het doel om hoogere prijzen voor hunne waren te kunnen bedingen. De uitvoer van peper is verminderd, maar de oorzaak daarvan ligt juist in dien toestand, welken de kooplieden van Poelo Pinang thans zoo

betreuren. De oude pepertuinen aan den voet van het gebergte, leveren van jaar tot jaar minder, ten gevolge van de uitputting der gronden en het sterven der oude planten. Om daartegen in tijds te voorzien, had men eenige jaren geleden nieuwe tuinen moeten aanleggen, en dit is juist niet mogelijk geweest door den staat van onrust, waarin het land verkeerde. Thans is de rust wedergekeerd, maar de pepertuinen, die men weder begint aan te leggen en waartoe de vorsten met voorschotten de Battaks te gemoet komen, hebben eenige jaren noodig alvorens zij vruchten dragen. De kooplieden te Poelo Pinang lijden daardoor dubbele schade: vooreerst missen zij de winst op het oorlogsmateriaal, dat zij vroeger op Sumatra invoerden en waardoor de staat van onrust gevoed werd, en ten tweede missen zij thans tijdelijk de peper, die ten gevolge van dien staat van onrust niet heeft kunnen worden aangeplant.

»Daarentegen kunnen zij in gemoede niet ontkennen, dat de handel in andere waren op de Oostkust zeer sterk is toegenomen en dat onder anderen de uitvoer van rijst, rotting en notemuskaat nimmer zoo groot is geweest als thans; daargelaten dat de Chineesche en inlandsche handelaars niet meer blootstaan aan afpersing en aanranding. Het is toch nog slechts een jaar of vier geleden dat verscheiden Chineezen van Poelo Pinang te Temiang zijn vermoord."

Volgens den resident van Riouw zijn dus de klachten der kooplieden van Pinang ten eenenmale ongegrond. Hij verzekert elders dat althans in eigenlijk Siak in het geheel geene rechten op den handel en de scheepvaart geheven worden. En toch gaan de kooplieden van Pinang voort te klagen en vinden hunne klachten in Engeland weêrklank. Nog in Juli jl. werd de Britsche Minister van Buitenlandsche Zaken, lord Stanley, geinterpelleerd over »the new encroachments of the Dutch in Sumatra," waarop zijn lordschap te kennen gaf dat de stukken daarover zoo talrijk waren dat hij die niet allen kon publiceeren, maar dat hij daaruit eene keuze zou doen om aan het Parlement mede te deelen.

Het is onmogelijk dat onze Regeering niet sedert lang aan het Britsche kabinet de noodige ophelderingen zou verschaft hebben omtrent den waren aard onzer vernieuwde nederzetting op Sumatra's Oostkust, en het moet daaruit gebleken zijn dat zij voor de Britsche belangen veeleer voor- dan nadeelig is. Maar onze vertoogen schijnen geen geloof te vinden. Dit is trouwens niet te verwonderen. Want zoo lang hebben onze staatslieden het Britsch kabinet met de betuiging van hunne liberale inzichten gepaaid, terwijl zij de illiberaalste handelspolitiek volgden, dat men zich thans aan de overzijde van het Kanaal niet zoo gemakkelijk overtuigen kan, dat nu met liberale verklaringen ook werkelijk liberale handelingen gepaard gaan.

IETS OVER DEN ZOOGENAAMDEN LANDVERHUUR IN DE VORSTENLANDEN OP JAVA.

In het begin van het jaar 1864 dienden de landhuurders in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta een request aan den Gouverneur-Generaal van N. I. in, waarbij zij verzochten, dat door wetsduiding de rechten op den grond, voortvloeiende uit hunne contracten met de inlandsche vorsten en grooten, zouden worden verklaard te zijn zakelijke rechten. Dat verzoek werd door den Gouverneur-Generaal van de hand gewezen, zonder mededeeling van gronden waarop die afwijzende beschikking berustte. Daar nu het geheele onderwerp van den landverhuur in de Vorstenlanden geregeld is bij een besluit met machtiging des Konings genomen en afgekondigd in het Staatsblad voor N. I., 1857, No. 116, meenden de belanghebbenden dat hun verzoek door den Gouverneur-Generaal was afgewezen op grond dat in dien rechtstoestand alléén bij koninklijk besluit verandering kon gebracht worden, waarom zij in het begin van 1865 zich met hetzelfde verzoek tot Z. M. den Koning wendden. Tot op heden is op dat request nooit eenig antwoord ontvangen.

Het kan van algemeen belang geacht worden, na te gaan, wat door die landhuurders van het Opperbestuur werd gevraagd, en op welke gronden hun verzoek berustte. Daardoor zal tevens een bijdrage geleverd worden tot de kennis van de omstandigheden waarin de particuliere industrie op Java nog verkeert, en van de hinderpalen welke haar nog in den weg worden gelegd.

Vooraf een enkel woord over den tegenwoordigen toestand der zoogenaamde Vorstenlanden.

Het is bekend dat de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, de zoogenaamde Vorstenlanden op Java, nog staan onder het direct beheer van hunne inlandsche vorsten, den Keizer van Solo en den Sultan van Djokjokarta. Hunne verhouding tot het gouvernement van N. I. is geregeld bij de tractaten na den Javaschen oorlog gesloten, en wel op

zoodanigen voet, dat, hoewel wat het politiek gezag betreft hunne onderwerping vrij volkomen is, echter, voor zooveel het administratief gezag aangaat, hun nog vele rechten zijn gelaten, bijzonder in het bestuur van den inlander. Reeds vroeg hebben zich echter in die residentiën Europeanen gevestigd, die zich daar met goed gevolg op de cultuur van stapelproducten voor de Europeesche markt hebben toegelegd. Maar het schijnt dat die particuliere industrie door het Indisch Gouvernement nimmer met een gunstig oog is aangezien. De Gouverneur v. d. Capellen trok den zoogenaamden landverhuur, waarop die ondernemingen berustten, geheel in, uit vrees dat de producten door de landhuurders aan de markt gebracht, op den prijs der gouvernementsproducten een nadeeligen invloed zouden oefenen.

Ieder weet dat deze willekeurige en onstaatkundige handeling eene der voornaamste oorzaken is geweest van den bekenden Javaschen oorlog, die ons ontelbare menschenlevens en ongelooflijke schatten gekost heeft. Een der eerste handelingen na het sluiten van den vrede was dan ook de vernieuwde toelating van den landverhuur, die het laatst bij het besluit van 21 December 1857 is geregeld. Maar in alle verordeningen op dat stuk ontwaart men, in de plaats van eene poging om de rechten van alle belanghebbenden te waarborgen, veeleer een streven om de ontwikkeling dier industrie zooveel mogelijk binnen nauwe grenzen te beperken; in de plaats van haar aan te moedigen heeft men haar, vooral door gemis aan rechtszekerheid, zooveel mogelijk onderdrukt.

Het schijnt echter dat zij met zooveel levenskracht is bezield, dat al die kleingeestige tegenwerking haren bloei en hare ontwikkeling niet heeft kunnen tegengaan. Maar de treurige vraag blijft onbeantwoord, tot welke resultaten men niet zoude gekomen zijn, indien de Regeering ook weêr niet hier haren plicht verwaarloosd had, en in plaats van zich vijandig tegenover den particulieren ondernemingsgeest te stellen, dien had aangemoedigd door verstandige bepalingen, waardoor de rechten van allen behoorlijk werden beschermd en gewaarborgd.

Volgens het oude Javaansche recht, dat nog in de Vorstenlanden vigeert, heeft de Souverein een recht sui generis op de bebouwde gronden binnen zijn territoir gelegen. Zeer ten onrechte heeft men dat recht met het recht van eigendom gelijk gesteld en uit die spraakverwarring een tal van onopgeloste en onoplosbare rechtsquaestiën doen ontstaan. Het recht van den Souverein, die zich hier met den Staat vereenzelvigt, bepaalt zich tot de heffing van eene belasting op de producten van den grond, meestal $^2/_5$ van den oogst, en het doen praesteeren van arbeid ééns in de 7 dagen te zijnen behoeve. Zoolang de landbouwer aan die verplichting voldoet, kan hem de door hem bebouwde grond niet worden ontnomen. Door dat recht is de Souverein in staat zijne grooten,

gunstelingen, beambten, bedienden zelfs, op eene eigenaardige wijze te salariëeren, daar hij hen in den regel niet in geld betaalt, maar hun zijn recht op zekere gronden afstaat. Van de hoogste staatsbeambten af tot de huisbedienden toe worden bijna allen op die wijze gesalariëerd. Nu spreekt het van zelf dat de meesten die belasting zelven of niet willen of niet kunnen innen, zoodat zij genoodzaakt zijn, die inkomsten aan derden te verpachten. Die pachter (*bekel*) betaalt aan den geapanageerde eene vaste som jaarlijks of wel in ééns, en geniet daarvoor het recht dat zijn cessionaris had, om van de opgezetenen de belasting te heffen binnen de grenzen, door de Javaansche wet en *adat* bepaald. Op dien rechtstoestand nu is de landverhuur in de Vorstenlanden gebaseerd. In plaats van een Javaanschen pachter (*bekel*) trad de Europeesche landheer op; hij was het wien de geapanageerde de rechten door den Souverein hem afgestaan cedeerde. Het spreekt echter van zelf dat, hoewel de rechtsbasis dezelfde bleef, de toestanden door die verandering min of meer gewijzigd werden. Zoo had de Javaansche pachter geen ander doel dan zijn aandeel van den oogst te innen, maar liet hij den inlander geheel vrij in zijne wijze van bebouwen en in de keuze der producten die hij wilde telen. Op die wijze genoot hij geen ander voordeel dan hetgeen de hem opgebrachte producten meer bedroegen, dan de pacht die hij aan zijnen verpachter betaalde, een voordeel waarmede zich de Europeesche industrie niet kon vergenoegen, terwijl, wanneer zij dit gedaan had, zij in concurrentie zou getreden zijn met de Javaansche bekels en aldus al hare raison d'être zou verloren hebben. Haar doel kon niet anders zijn dan producten voor de Europeesche markt te doen voortbrengen en daaruit voordeelen te behalen boven den te betalen pachtschat.

De moeilijkheden die voor den Europeeschen planter ontstonden waren de volgende. Ten eerste had hij voor zijne cultuur eene groote uitgestrektheid gronds noodig. Nu waren de meeste geapanageerden, men denke slechts aan de huisbedienden en de mindere beambten van den staat en het hof, slechts in het bezit van die rechten op perceeltjes van geringen omvang. Voor dat men er dus aan denken konde om met eenig succes de cultuur van stapelproducten voor Europa te beproeven, moest men òf zich de rechten van een groot invloedrijk personaadje, soms den Keizer zelven, op eene groote uitgestrektheid gronds met hare bevolking doen afstaan, òf wel met vele, soms wel honderd of meer, kleinere beambten enz. contracteeren. De moeilijkheid loste zich echter gewoonlijk op in hoogeren pachtschat. De inlandsche vorst of groote liet zich een goede jaarlijksche pacht betalen en bedong daarenboven bij het ingaan van het contract eene ronde som in geld, onder den naam van *bekti* bekend.

Eene tweede moeilijkheid bestond hierin dat die geapanageerden natuurlijk niet meer rechten konden overdragen dan zij zelven bezaten. Nu waren hun die rechten door den Souverein slechts à precario afgestaan, zoodat deze te allen tijde de bevoegdheid behield, het aldus gecedeerde recht weder tot zich te nemen, welke onzekerheid elke cultuur op groote schaal, met fabriekindustrie gepaard, onmogelijk gemaakt zoude hebben. Om dus meerdere zekerheid te verkrijgen werd het contract van cessie, naderhand huurcontract genoemd (de *piagem*), aan den inlandschen Souverein ter goedkeuring aangeboden. Wanneer deze nu geen zwarigheid tegen die overdracht heeft, wordt daarop zijn vorstelijk zegel geplaatst, waardoor die cessie voor den tijd waarvoor zij is aangegaan, gehandhaafd wordt. Mocht de Keizer of Sultan nu een ander dan den cessionaris met die gronden begiftigen, dan treedt deze in de rechten van dien cessionaris, dat is hij moet het contract met den Europeeschen landheer gestand doen, maar ontvangt de pacht in de plaats van zijn voorganger. Ook hier treffen wij terstond een voorbeeld aan van de stille tegenwerking waardoor het Ind. Gouvernement steeds gepoogd heeft de ontwikkeling der particuliere industrie tegen te gaan. Door den Keizer van Solo en den Sultan van Djokjokarta was namelijk bepaald, dat voor die approbatie der *piagems* een zeker vast recht zoude betaald worden, bestaande in *f* 25 voor het zegel (*tjap*) dat op elke *piagem* geplaatst werd. Nu is het waar dat hij die aldus eene uitgestrektheid grond, voldoende voor zijne onderneming, van een enkelen inlandschen groote of vorst had verkregen, daarvoor slechts *f* 25 betaalde, terwijl hij die van 100 inlanders stukjes grond had gehuurd om eene enkele onderneming tot stand te brengen, het zegelgeld honderdmaal en dus *f* 2500 moest betalen. Daarin lag zeker iets onbillijks, maar niemand beklaagde er zich over. Evenwel het Ned.-Ind. Gouv. trad hier tusschen beide en gelastte voor eenige jaren dat voor dat zegelgeld niet *f* 25 zou betaald worden, maar, onverschillig hoe groot het aantal *piagems* was, 5 pCt. van den pachtschat van het aantal jaren waarover de cessie liep. Het verschil daaruit ontstaan was zoo groot, dat vele landheeren in plaats van *f* 25 tot *f* 20,000 en meer betaalden, hetgeen duidelijk wordt indien men nagaat dat, ingevolge het reglement, de overeenkomst de eerste maal voor 20 jaar gesloten wordt, zoodat dit zoogenaamde *tjap*-geld bij de eerste oprichting eener onderneming gelijk staat met de pachtsom over een jaar, behalve hetgeen later nog bij elke overdracht betaald wordt. Het is bekend dat de toenmalige Keizer van Solo, hoewel een buitensporig voordeel ten koste van de Europeesche industrie daardoor genietende, niet dan noode tot dien hem door het Hollandsche Gouvernement ten nadeele der Hollanders opgedrongen maatregel overging, en dat de Sultan

van Djokjokarta, ziende dat door deze regeling onderscheidene Hollandsche landheeren zouden geruïneerd worden, hun in de betaling dier belasting alle mogelijke faciliteiten toestond. De Hollandsche industrie werd hier door de Inlandsche vorsten tegen het Hollandsche Gouvernement beschermd, en dat in strijd met hun direct financiëel belang! Het is niet noodig hier een enkel woord bij te voegen. Inmiddels zijn die inlandsche vorsten door dien maatregel van het Nederlandsch Gouvernement verrijkt, en zijn hun de middelen van verzet, zoo zij daartoe ooit gezind mochten zijn, door onze regeering zelve ruimschoots ten koste der Hollandsche industrie verstrekt, terwijl op dien maatregel, die nu reeds verscheidene jaren heeft gevigeerd, niet zal kunnen worden teruggekomen zonder groote ontevredenheid op te wekken bij hen die aanvankelijk die groote inkomsten van de hand wezen.

Eene derde moeilijkheid voor de landhuurders bestond hierin, dat volgens de *adat* de opgezetenen wel $^2/_5$ van hunnen oogst afstonden, maar geheel vrij waren om de gronden al of niet te bebouwen, terwijl, indien zij ze bebouwden, de keuze van het product aan hen verbleef. Ook deze moeilijkheid werd te boven gekomen door dat elke landheer met zijne opgezetene bevolking overeenkomsten sloot, waarvan wel is waar die *adat* welke het recht van heffing gaf, de basis was, maar waarbij de bijzonderheden naar den aard der lokale omstandigheden op verschillende manier werden gewijzigd. Zoo staat de eene landheer aan de bevolking een gedeelte der gronden geheel in vrij gebruik af, mits dat zij andere gronden, hetzij om niet hetzij voor loon, met koffieboomen beplante; een ander sluit eene dergelijke overeenkomst, waarbij de bevolking zich verbindt, zekere gronden met suikerriet te beplanten, enz. Men begrijpt dat in dergelijke schikkingen allerlei schakeeringen voorkomen; daaromtrent zijn echter alle landheeren het eens dat het belang van beide partijen medebrengt, de overeenkomsten zoo veel mogelijk in dien geest te sluiten, dat er zoo weinig mogelijk werk in heeredienst gepraesteerd wordt en zooveel mogelijk tegen goed loon wordt gearbeid. In de suikerfabrieken ziet men meestal niet anders dan bezoldigde arbeiders. Het spreekt van zelf dat de toestand der bevolking niet op alle landen even goed is: daarop oefent natuurlijk de meerdere ontwikkeling en zelfs de betere financiëele toestand van den landheer zeer grooten invloed uit. Het is echter onmiskenbaar dat het de heerschende richting is, dien toestand zooveel mogelijk te verbeteren door bevredigende regeling van den arbeid, betaling van gepraesteerd werk, aanleg van irrigatiewerken ten behoeve der bevolking enz.; en daarvoor bestaat eene natuurlijke oorzaak, die beter werkt dan alle in het Staatsblad opgenomen gouvernementeele voorschriften, waarvan op Java zoo vele een doode letter blijven. Die oorzaak is dat, hoewel de transactie die met de bevolking aangegaan wordt, op de

adat en het recht van heffing is gebaseerd, zij toch in het voordeel der bevolking zijn moet, daar deze anders zoude verkiezen, volgens de oude gewoonte, belasting voor het product op te brengen, waarmede het doel van den landhuurder niet zou worden bereikt. Wat meer is, indien de overeenkomsten in strijd blijken te zijn met de *adat* of de volksinstellingen, dan hebben de opgezetenen het recht zich daarover te beklagen, en van' die klachten wordt kennis genomen doer den Resident en den betrokken Javaanschen vorst of zijn rijksbestuurder, die dan in het hoogste ressort daarover uitspraak doen. Maar nog beter waarborg dan deze is voor de bevolking het eigenbelang van den landheer, wiens onderneming toeneemt in waarde in dezelfde verhouding als de bevolking, op het land gevestigd, toeneemt in getal. Indien nu de Javaansche landbouwer van oordeel is, dat op een naburig land de verhouding tusschen den landheer en de opgezetenen voor laatstgenoemden voordeeliger is, dan belet hem niets derwaarts te verhuizen, en hij kan verzekerd zijn, dat hij steeds met opene armen ontvangen zal worden. De onderlinge concurrentie der landheeren waarborgt hier op de beste wijze de rechten en belangen der opgezeten bevolking.

De toestand, zooals die door ons in breede trekken is geschetst, heeft natuurlijk tot verschillende beoordeelingen aanleiding gegeven. Volgens sommigen is daar het desideratum van vrijen arbeid volkomen bereikt; volgens anderen heerscht daar een toestand van dwang nog erger dan die in de gouvernementslanden door het cultuurstelsel is ingevoerd. Beide oordeelvellingen zijn onjuist. De landverhuur in de Vorstenlanden verdient *ni cet excès d'honneur, ni tant d'indignité.* De *adat* is hier de basis van het stelsel, even als bij het stelsel van cultures: het recht van belastingheffing heeft men dienstbaar gemaakt aan de cultures, zoodat hier uit den aard der zaak van volkomen vrijheid geen quaestie kan zijn. Maar in de Vorstenlanden heeft zich op dien grondslag een stelsel ontwikkeld, dat, telkens met onderling goedvinden van de bevolking en den landheer gewijzigd, zooveel mogelijk beider belang in overeenstemming gebracht heeft; terwijl het cultuurstelsel door den krachtigen arm van het Gouvernement gedwongen is ingevoerd, zonder dat op de belangen der bevolking gelet werd, en terwijl alleen die van de schatkist in het oog werden gehouden. De toestand in de Vorstenlanden ontwikkelt zich natuurlijk en als van zelf, en nadert daarom ook meer en meer een zoodanigen die geheel vrij kan genoemd worden, zonder echter dat standpunt reeds bereikt te hebben; terwijl bij het cultuurstelsel, dat een kunstmatig geheel uitmaakt, geene ontwikkeling mogelijk is, waarom daarvan te recht reeds gezegd is: *sit ut est aut non sit.* De intrekking der meeste cultures door de grootste voorstanders van het cultuurstelsel strekke daarvan ten bewijze. Het stelsel van landverhuur in de Vorstenlanden staat

tot het cultuurstelsel in de Gouvernementslanden als een gezond kind tot een ziekelijken grijsaard. Het eene heeft eene toekomst, het andere alleen een verleden. Nu was het zeker een der plichten van de Regeering die kiem ten goede, welke ontegenzeggelijk in den landverhuur gelegen is, te versterken en te ontwikkelen.

Hoe heeft zij dien plicht nageleefd? Het antwoord is, zooals altijd, »slecht." Het besluit van 21 December 1857, waarbij de landverhuur in de Vorstenlanden het laatst is geregeld, geeft daarvan het bewijs.

Met geheele miskenning van den aard van het contract, hetwelk, zooals wij boven aantoonden, niets anders is dan de cessie van een souverein recht tot heffing van belasting, noemde de Regeering die tusschen den vorst en den landheer gesloten overeenkomst »huur en verhuur van gronden." Door deze miskenning van de natuur en het wezen van die overeenkomst, heeft de Regeering dien zoogenaamden landverhuur meer benadeeld dan zij in hare onwetendheid misschien heeft bevroed. Om de gronden te kunnen verhuren moest de Souverein eigenaar zijn in westerschen zin, en zonder te onderzoeken of deze voorstelling met de begrippen der inlanders overeenstemt, heeft men dit met eene pennestreek uitgemaakt, en *jure*, zoo al niet *facto*, de geheele bevolking van hare rechten op den grond beroofd. De bevolking heeft wel is waar de nadeelige gevolgen van die laakbare miskenning van het recht nog niet ernstig ondervonden; het is echter te vreezen dat dit wel degelijk het geval zal worden, zoo in die regeling geene verandering gebracht wordt. Daarentegen worden de gevolgen van de onbekendheid der Regeering met den waren aard van die overeenkomsten, welke zij »huur en verhuur van gronden" noemde, door de landheeren dagelijks en ernstig gevoeld. Door die benaming heeft de Regeering eenvoudig alle ondernemingen van dezen aard *extra commercium* gesteld, en indien er nog kapitalen voor deze industrie gevonden worden, dan is dat alleen toe te schrijven aan het krediet dat de ondernemers in hun persoon genieten. De ondernemingen zelve met hare gronden en fabrieken hebben inderdaad voor derden hoegenaamd geene waarde.

Het contract van huur en verhuur is een persoonlijk contract, waaruit alleen rechten en verplichtingen voor de contracteerende partijen voortvloeien. De rechten den huurder uit zijn contract aankomende, kunnen door dezen zonder toestemming en medewerking van den verhuurder niet aan derden worden afgestaan noch overgedragen. De gevolgen van dien rechtstoestand springen terstond in het oog. Het is den huurder onmogelijk zijne onderneming voor de schulden die hij te haren behoeve aangaat, te verbinden; een publieke verkoop van die onderneming is uitgesloten, daar de kooper niet weet of de verhuurder de rechten, die hij van den huurder gekocht heeft, op hem zal willen doen

overgaan; *a fortiori* kan van een gerechtelijken verkoop bij executie van dergelijke onderneming in het geheel geen sprake zijn. Welke moeilijkheden daaruit bij nalatenschappen, scheiding en verdeeling van boedels, het waarborgen der rechten van minderjarigen enz., kunnen voortspruiten, is duidelijk en behoeft niet verder te worden aangetoond. Van die allen toch is de oorzaak en grond alleen gelegen in den exceptioneelen toestand, dat de eigenaar eener onderneming die niet kan verkoopen zonder toestemming van den zoogenaamden verhuurder, noch in die onderneming gerechtelijk kan worden aangetast. Bij een onderhandschen en vrijwilligen verkoop zijn de moeilijkheden niet zoo groot, dewijl dan de verkooper kan trachten zich met de verhuurders te verstaan. Meestal echter zal dit met groote geldelijke opofferingen moeten gepaard gaan, daar natuurlijk de verhuurders van hunne positie zullen profiteeren en hunne toestemming tot overdracht tot den hoogst mogelijken prijs zullen verkoopen. Tot op zekere hoogte zijn hiermede alleen private belangen gemoeid, en kan het Gouvernement zich verdedigen met de bewering, dat het hier geene regeeringszaak gold. Maar de regeling van publieken en executorialen verkoop op gerechtelijk gezag behoort toch wel degelijk tot de atributen van eene regeering, die in de eerste plaats rechtszekerheid aan allen verschuldigd is. Hoe dit zij, het Gouvernement van Ned. Indië heeft de zaak anders begrepen en, zooals wij boven reeds zeiden, die ondernemingen zoo goed als *extra commercium* gesteld. Dat daardoor die particuliere industrie schromelijk benadeeld is, behoeft geen betoog. Bijna zonder uitzondering bezit een ieder die op Java eene onderneming begint, geen ander kapitaal dan zijn ijver, zijne kundigheden en zijne energie. Om dus tot de noodige fondsen tot aankoop of ontginning en exploitatie eener onderneming te geraken, neemt hij zijne toevlucht tot het krediet. Nu zal hij zeker op geheel andere voorwaarden gelden kunnen opnemen, indien hij zijne onderneming voor die schuld kan verbinden, dan wanneer, zooals nu, de geldschieter de zekerheid heeft, dat zijn debiteur alleen door eene eenvoudige weigering om hem de geleende gelden te restitueeren, het hem geheel onmogelijk maakt zijne fondsen te recouvreeren. De landbouwindustrie in de Vorstenlanden, die onder andere omstandigheden eene geheel andere vlucht zoude nemen, wordt daardoor aan velen feitelijk verboden. Volgens ons kan dit nooit in overeenstemming met de roeping der Regeering zijn, maar zoo zij overtuigd is dat zij daarin haren plicht volbrengt, dan zoude het beter zijn indien zij daarvoor ruiterlijk uitkwam. Doch onder den schijn van de particuliere industrie te reglementeeren, haar in het geheim tegen te werken en te benadeelen, is eene onwaardige handeling.

Ter verdediging dier handelwijze zoude echter kunnen worden aangevoerd dat de Regeering dien rechtstoestand in de Vorstenlanden gevonden

heeft; dat ook volgens het Javaansche gebruik gronden verhuurd werden, en dat zij in dien door de *adat* gewettigden rechtstoestand geene verandering wilde maken.

Geheel afdoende zoude dit argument niet zijn. Zooals reeds boven is aangetoond, werden, voordat de Europeesche industrie zich in de Vorstenlanden op den landbouw toelegde, de gronden alleen afgestaan met het recht en het doel om van de opgezetenen zeker gedeelte van den oogst als belasting te heffen. De Europeesche landheer heeft een ander doel. Hem worden die gronden afgestaan opdat hij daar een nieuwe cultuur, die van de stapel-producten voor de Europeesche markt, zoude invoeren. Die cultuur is hem zelfs bij art. 2, 4 litt. *e* en 11 litt. *c* en *d* van het Reglement betreffende de huur en verhuur van gronden in de Vorstenlanden ten plicht gemaakt. Nu is eene dergelijke cultuur niet mogelijk zonder dat groote kapitalen tot ontginning, aanplant, fabricatie, enz. aan die gronden worden toevertrouwd. Onder aldus geheel gewijzigde omstandigheden waren ook gewijzigde voorschriften gebiedend noodzakelijk. Trouwens de geschiedenis van het ontstaan der zakelijke rechten van erfpacht, opstal, het recht van beklemming enz., had geheel denzelfden gang als wat hier in de Vorstenlanden plaats greep. De invoering van nieuwe cultuur maakte noodig dat de tijdelijke bezitter van den grond meerdere zekerheid genoot dan hem een eenvoudig huurcontract kon verschaffen. De staatsmanswijsheid die men reeds in de middeneeuwen bezat, heeft aan onze Regeering in de XIX^{de} eeuw ontbroken. Dat vonnis, hetwelk een latere geschiedschrijver niet zal nalaten uit te spreken, moge hard klinken, het is volkomen rechtvaardig. Maar waren er misschien redenen die den wetgever hebben genoopt om, hoewel van het wenschelijke eener betere regeling overtuigd, die niet in te voeren? Was men ook bevreesd dat door de Inlandsche vorsten een dergelijke greep in hunne gebruiksrechten met leede oogen zou worden aangezien en heeft men dit ook willen voorkomen? Verre van daar. Dat die vrees niet bestond zullen wij hieronder aantoonen. Maar juist door deze regeling is van de *adat* afgeweken. Volgens de *adat* en de Javaansche wetten zijn de rechten die de geapanageerde bezat, juist zakelijke en niet persoonlijke rechten zooals uit een huurcontract voortvloeien.

Volgens Javaansch gebruik kan de landheer of geapanageerde zijne *piagem* voor door hem aangegane schulden in pand geven, en de Javaansche rechtbanken erkennen die soort van hypotheek, aldus op die gronden gevestigd, voor volkomen wettig en van kracht. Nu moge die hypotheek niet volgens de voorschriften van ons wetboek zijn gevestigd, toch toont die handelwijze met hare rechtsgevolgen aan, dat die rechten onder de zakelijke en niet onder de persoonlijke te rangschikken waren, en dat de *adat* hier juist miskend is in een punt, waarop eene regeling meer

in overeenstemming met haren geest den zoogenaamden landverhuur eene grootere vlucht zou hebben doen nemen, en aan de Europeesche industrie onberekenbaar voordeel zou hebben aangebracht.

Die toestand is niet langer houdbaar en terecht besloten dan ook de belanghebbenden zich tot de Regeering te wenden, ten einde daarin eene wijziging te verkrijgen. Wat is hier gevraagd? Ingrijpende maatregelen, waardoor de toestand in de Vorstenlanden eene geheele verandering zou ondergaan? Niets van dat alles. De verhouding van den landheer tegenover het Gouvernement, tegenover de Inlandsche vorsten en tegenover de bevolking zou geheel onveranderd blijven, en het verzoek kwam eenvoudig daarop neder, dat alleen de positie der landheeren tegenover hunne crediteuren in zoover gewijzigd zoude worden, dat hunne rechten op den grond, uit het in niets gewijzigde contract met den verhuurder spruitende, zouden verklaard worden te zijn zakelijke rechten, waardoor zij vatbaar werden voor hypotheek en publieken verkoop.

Gaan wij nu nog kortelijk na, welke de gevolgen van die wijziging zouden zijn.

Tegenover het Gouvernement zou de verhouding onveranderd blijven. De verschillende bepalingen waarbij de Regeering zich het recht voorbehoudt van toelating in de Vorstenlanden, toestemming bij overdracht enz., blijven geheel zonder wijziging. In dit opzicht kon dus geen bezwaar bestaan. Tegenover de bevolking zou de verhouding mede geheel onveranderd zijn. Op de rechten en verplichtingen van deze kan die wijziging geen rechtstreekschen invloed uitoefenen, zoolang de inhoud van het contract, zooals in casu, onveranderd blijft. En toch zoude de bevolking in sommige opzichten indirect door die wijziging gebaat zijn. Het spreekt van zelf, dat de financiëele omstandigheden van den ondernemer een overwegenden invloed op het lot der bevolking hebben. Zooals wij reeds boven aantoonden, hangt de bloei der onderneming geheel af van het getal werkbare mannen, die op de onderneming gevestigd zijn. Alles waardoor het lot der bevolking verbeterd wordt, spoort anderen aan naar die onderneming te verhuizen, en zoo is het eene voordeelige geldbelegging voor den landheer, door het graven van waterleidingen, het aanleggen van wegen, het bouwen van bruggen enz., de welvaart der bevolking te verhoogen. Maar eene geldbelegging vereischt in de eerste plaats geld, en indien dat niet dan tegen hooge renten te verkrijgen is, blijven dergelijke verbeteringen, hoe wenschelijk ook in het oog van het welbegrepen eigenbelang, achterwege. Is het echter den landheer mogelijk, door de meerdere zekerheid die hij den geldschieter kan geven, gelden tegen lagere renten te verkrijgen, dan zullen dergelijke verbeteringen meer onbekrompen worden tot stand gebracht, tot groot voordeel der ingezetenen, die derhalve door die wijziging indirect zeer gebaat zullen worden.

Alleen tegenover den zoogenaamden verhuurder wordt de rechtsverhouding gewijzigd. Deze geeft thans zijne toestemming tot overdracht der onderneming niet dan tegen betaling, en nu hangt het van verschillende omstandigheden af, of hij voor die toestemming een hoogeren of lageren prijs kan bedingen. Zijn daarentegen de rechten, uit het contract spruitende, verklaard zakelijk te zijn, dan kan die overdracht zonder zijne toestemming plaats hebben, en zoude hij dus in zeker opzicht van een voordeel verstoken zijn. Bij nadere beschouwing vallen die bezwaren echter grootendeels, zoo niet geheel, weg. In de eerste plaats zoude de verandering geen terugwerkende kracht mogen hebben, en zoude het alleen aan hen die volgens de thans vigeerende bepalingen gecontracteerd hebben, moeten vrijstaan, zich vrijwillig aan de nieuwe regeling te onderwerpen. Zoo zoude elk begrip van het schenden van verkregen rechten verdwijnen. Maar daarenboven, even als het Ned.-Ind. Gouvernement bij overgang van onroerend goed eene belasting heft, op Java bekend onder den naam van »'s Heeren gerechtigheid," even zoo zoude bij elken overgang eener onderneming aan de verhuurders eene percentsgewijze belasting kunnen worden uitbetaald. Hunne belangen zouden daardoor veel beter worden gewaarborgd, daar die overgang dan veelvuldiger zoude plaats hebben dan nu, en hunne inkomsten daaruit zeker zouden toenemen. Het spreekt van zelf dat menigeen, die anders tot koop of verkoop zou overgaan, daarvan thans wordt teruggehouden door de noodzakelijkheid om met 100 of meer Javanen over hunne toestemming te onderhandelen; om niet eens te spreken van het geval dat zich kan voordoen, dat men, na maanden onderhandelens, het eens geworden is met 99 der verhuurders, maar juist de honderdste door bovenmatige eischen van de geheele transactie doet afzien. Hij die slechts oppervlakkig met de toestanden bekend is, zoude ook nog kunnen meenen dat aan die toestemming voor den verhuurder een hooger belang verbonden was. Men zoude kunnen meenen dat het den verhuurder volstrekt niet onverschillig is, door wien de onderneming wordt geëxploiteerd, en dat zijn belang medebrengt dat de keuze daarvan aan hem verblijve. De inzage van het thans vigeerende reglement doet dat bezwaar geheel wegvallen. Reeds nu is aan den landheer de bevoegdheid gegeven, het beheer zijner onderneming aan een derde op te dragen, en in die keuze wordt de verhuurder niet gekend. Alleen de toestemming van het Ned. Ind. Gouvernement wordt vereischt, en diezelfde waarborg blijft voor den verhuurder ook indien zonder zijne toestemming de onderneming aan een derde in eigendom wordt overgedragen, daar voor die overdracht evenzeer de toestemming van het Ned.-Ind. Gouvernement gevraagd en verkregen moet worden. De voorgestelde nieuwe regeling, hoewel eene kleine wijziging in-

houdende, zou dus ook in het eigen belang der verhuurders wenschelijk zijn.

En nu de Keizer en de Sultan! In hunne rechten en verplichtingen worden ook hoegenaamd geene veranderingen gebracht. Voor alle verlichte vorsten, en onder dezen verdient de thans regeerende Sultan van Djokjokarta zeker een eerste plaats, is het niet onverschillig of de welvaart in hun Rijk door verstandige wetten wordt bevorderd. Overtuigd dat de gevraagde wijziging dat gevolg zou hebben, waren dan ook de beide Javaansche vorsten met dat verzoek tot wijziging in den thans bestaanden rechtstoestand hoogelijk ingenomen.

Alleen in de rechtsverhouding tusschen den landheer en zijn geldschieter zou dus eene groote verandering gebracht worden, eene verandering waardoor de belangen van beiden in gelijke mate zouden worden bevorderd. Voor den geldschieter zou de bepaling der wet, dat alle goederen van den debiteur voor den crediteur tot waarborg zijner vordering strekken, een waarheid worden, wat nu het geval niet is. Indien eenmaal de rechter den landheer tot betaling eener schuld had veroordeeld, zoude die schuld door gerechtelijken verkoop der onderneming op de goederen van den debiteur kunnen worden verhaald, en zou de crediteur niet, zooals thans, met een vonnis in de hand geheel van de welwillendheid van zijn debiteur blijven afhangen. Voor den landheer zou het voordeel nog oneindig grooter zijn. Hij zou zijn geldschieter waarborg kunnen geven, niet alleen door dat eene executie op zijne onderneming mogelijk was geworden, maar vooral ook door het vestigen van hypotheek op die onderneming. Het is geene gewaagde veronderstelling aan te nemen dat voor hen die thans 15 pCt. 's jaars en soms meer moeten betalen, gelden tegen 6 pCt. zouden disponibel zijn. Welk een invloed dit op de uitbreiding dier industrie zou uitoefenen, behoeft niet te worden uiteengezet.

Wij willen hier niet wijzen op andere dan materiëele gevolgen die wij ons voorstellen dat uit die wijziging zouden voortvloeien, hoewel het toch ook wel eenige overweging verdient dat daardoor rechtszekerheid in de relatiën der landheeren met anderen, bij het liquideeren hunner nalatenschappen, bij het verzorgen hunner minderjarige kinderen enz. zou ontstaan, — onderwerpen die zeker voor den wetgever niet geheel van belang zijn ontbloot, al schijnt het dat de Regeering in Indië daaraan niet dat gewicht hecht dat daaraan ongetwijfeld toekomt.

De Vorstenlanden verdienen met oplettendheid te worden gadegeslagen wegens de belangrijke teelt van stapelproducten voor de Europeesche markt die daar zelfs nu reeds bestaat, niettegenstaande de wetgeving alles gedaan heeft wat mogelijk was om die teelt te belemmeren. Volgens het laatste verslag van den handel te Samarang over het jaar 1866

waren door de particuliere industrie in de Vorstenlanden geproduceerd ongeveer 63,000 pikols koffie, hoewel de oogst als mislukt beschouwd werd, 144,000 pikols suiker, 1,000,000 Amst. ponden indigo, 1,300,000 ponden tabak. Met dergelijke resultaten voor oogen vraagt men zich af: verdient niet eene industrie die zich zoo krachtig heeft ontwikkeld, dat de wetgever tusschen beiden trede en de hinderpalen die hij zelf aan die industrie heeft in de weg gelegd, uit den weg ruime? Verdient niet eene klasse van industriëelen die, zonder eenigen anderen waarborg dan hunne persoonlijke eerlijkheid te kunnen geven, de ontzaglijke kapitalen, tot dergelijke productie benoodigd, heeft kunnen ter leen verkrijgen, dat de Regeering hen in een beteren rechtstoestand plaatse, waardoor hun het kapitaal voor hunne industrie benoodigd goedkooper kan worden verstrekt? Verdient de vlijtige inlandsche bevolking dier residentiën ook niet dat in haar belang maatregelen genomen worden, waardoor hare welvaart zoude worden verhoogd? Op al deze vragen is geen ander dan een bevestigend antwoord mogelijk. En moet het dan geene verwondering baren, dat, wanneer de belanghebbenden zich met zulk een bescheiden verzoek als waarvan thans sprake is, tot de Regeering wenden, dat verzoek zelfs geen antwoord wordt waardig gekeurd?

Reeds op het einde van 1866, dus twee jaar nadat het request, waarop men nog immer het antwoord verwacht, was ingediend, toonde Mr. W. K. van Dedem in eene bijdrage, te vinden in het »Ind. Weekblad van het Regt", nº. 182—184, dat de tegenwoordige toestand onhoudbaar is. Met de meeste nauwkeurigheid wordt in die bijdrage de rechtstoestand uiteengezet, en grondig wordt bewezen dat aller belang, zoowel dat van den Staat als van de betrokken individuën, de gewenschte wijziging noodzakelijk maakt. Geen enkel politiek bezwaar kan tegen dit verzoek worden aangevoerd, want de politieke rechten en belangen zijn geheel buiten spel; en toch blijft alles bij het oude. De onzalige partijtwisten, die steeds op koloniaal gebied voortwoeden, schijnen ook dit resultaat te hebben dat elk belang, waarvan de bevrediging geene partijzaak is, door de Regeering eenvoudig wordt geignoreerd. Wij eindigen met de volgende woorden van Mr. van Dedem, waarin aan de Regeering een raad gegeven wordt, die harer overweging in aller belang dubbel waardig is: »Blijft nog zoo menige eisch op geldelijke bezwaren afstuiten, men beginne dan ten minste met aan die eischen gehoor te geven, voor wier inwilliging niet meer dan eenig bureauwerk wordt gevorderd. Waaraan het toch het Nederland der negentiende eeuw moge ontbreken, aan bureaulisten zeker niet!"

MIRANDOLLE.

SAMARANGS HANDEL.

De handel van Samarang heeft in den laatsten tijd eene meer dan gewone vermaardheid verkregen, ook bij het Nederlandsche publiek. Ongelukkigerwijze heeft hij die echter niet, zooals gewoonlijk het geval is, aan deze of gene verblijdende omstandigheid te danken, maar juist aan een zeer bedroevende oorzaak te wijten. Want die oorzaak is de treurige toestand van de haven dezer zoo aanzienlijke handelsplaats. Sedert tal van jaren boezemt die toestand ernstige bezorgdheid in aan de ingezetenen, en zij duchten voor eene toekomst die onvermijdelijk noodlottig moet worden voor het steeds toenemend scheepvaart- en handelsverkeer hunner stad, wanneer daarin niet spoedig verbetering wordt gebracht. Ten bewijze dat hunne klachten niet ongegrond zijn, kan men op menig rapport van deskundigen wijzen; maar wat wel, als het meest overtuigende, door niemand zal gewraakt worden, is de erkenning door de Hooge Regeering zelve van het kwaad. En niet van gisteren, niet van kort geleden dagteekent die erkenning; neen, niet minder dan 40 jaren geleden was de Regeering reeds zoo zeer daarvan doordrongen, dat zij de heffing beval van 5% additioneel op de rechten van uit- en invoer (1), uitsluitend bestemd tot een fonds voor de

(1) De heffing der additioneele rechten ten behoeve der zeewerken werd aanvankelijk alleen voor Batavia verordend, en slechts voor een tijd van zes jaren, t. w. bij de publicatie van 11 Maart 1823 (Staatsbl. n°. 10). Bij besluit van 4 Jan. 1827 (Staatsbl. n°. 2) werd die heffing ook tot Samarang en Soerabaja, en bij besluit van 22 Juni 1827 (Staatsbl. n°. 63) tot alle overige havens van Java uitgestrekt. Bij laatstgenoemd besluit is uitdrukkelijk bepaald, dat van die gelden afzonderlijk rekening zal gehouden worden, „om te dienen tot een fonds, bepaaldelijk en uitsluitend bestemd, om in het belang van handel en zeevaart te worden besteed aan zeewerken, baken, tonnen, lichten, jaagpaden enz., ter plaatse waar zulks meest dienstig en noodzakelijk zal bevonden worden." Bij besluit van 3 April 1829 (Staatsbl. n°. 34) is de termijn van zes jaren provisioneel verlengd, „tot dat daaromtrent nader zal worden beslist." Bij de vaststelling der tarieven van in- en uitgaande rechten in 1837 (Staatsbl. n°. 57) is verordend dat de 5 pCt. ten behoeve van de zeehoofden enz. bij voortduring op de inkomende en uitgaande rechten zullen geheven worden.

verbetering van zeewerken, opdat de middelen tot herstel van het euvel stellig aanwezig zouden zijn en de stad zelve tot voorziening in deze dringende behoefte zou bijdragen.

Maar wie in Neêrlandsch Indië op de Regeering bouwt, waar het op de vervulling aankomt van dusdanige behoeften, die leert helaas! maar al te dikwerf, dat hij op een zandgrond bouwt. Zoo althans hier. De middelen toch, ze worden jaar op jaar en door de toeneming des handels in steeds ruimer mate verstrekt; maar — ze worden niet besteed voor het doel, waarvoor ze worden opgebracht. Wat baatten de bewijzen van goeden wil, nu en dan door het Opperbestuur in Nederland gegeven, wanneer zijne vertoogen niet krachtig genoeg waren om de Indische Regeering tot handelen te bewegen, wanneer het verschil van opinie tusschen de deskundigen de oorzaak of het voorwendsel van werkeloosheid bleef? Wat baatte het dat nu 12 jaren geleden de hand aan het werk werd geslagen, maar slechts om een kanaal aan te vangen dat later, na de wegwerping van aanzienlijke sommen, onvoltooid werd gestaakt, zonder dat eenige andere noemenswaardige voorziening werd getroffen? Onderwijl verergert de toestand der haven; de nadeelen daarvan worden als met den dag pijnlijker gevoeld; de bezorgdheid voor de toekomst klimt al hooger; de verzoeken om herstel én door Samarangs ingezetenen, én door de daar aanwezige gezagvoerders van Nederlandsche schepen, én door de reeders in het moederland, nemen toe in aantal en aandrang. Dat moest toch helpen, zoudt ge denken; zooveel aandrang moest dan toch de Regeering eindelijk wel uit hare onverschilligheid opwekken. IJdele verwachting! De verbittering van Samarangs bevolking moest natuurlijk te hooger stijgen, wanneer ze zich voor den geest bracht — en hoe zou ze het hebben kunnen nalaten? — dat gedurende de lange reeks van jaren, waarin men haren nood zag klimmen zonder dat eenige verbetering werd aangebracht, millioenen bij millioenen, als waren zij het overschot van de Indische inkomsten boven de Indische behoeften, in de Nederlandsche schatkist waren gevloeid; dat zij zelve reeds ongeveer drie millioen voor de verbetering der zeewerken had bijgedragen, zonder dat zij daarvan eenige vrucht had bepeurd; dat ook die bijdragen slechts gestrekt hadden om den onverzadelijken Moloch van het »batig slot" te voeden, als had Samarang geen »recht" om te vorderen, dat wat het voor zijne haven had opgebracht, ook voor zijne haven werd besteed. Wat wonder dat men elkander toevoegde: »Maar vergeet ge dan, dat ook het moederland groote behoefte heeft voor de verbetering der havens van Amsterdam en Rotterdam, zoowel als voor den bouw van spoorwegen, terwijl het toch ook aan schulddelging moet denken, en niet wel nog meer belasting van zijne ingezetenen kan vorderen?" Wat kon men in Indië weten van de goede

bedoelingen van het Opperbestuur, die nimmer tot eenige praktische uitkomst leidden en niet verhinderden dat het fonds, voor de zeewerken in Indië bestemd, aan den aanleg van openbare werken in het moederland werd besteed? 't Kon niet anders of de verontwaardiging moest zich ten laatste lucht geven, en deed zij dat op eene in Indië ongewone wijze, het was ten minste eene volkomen wettige wijze en waarbij, de omstandigheden in aanmerking genomen, eene verwonderlijke gematigdheid werd betracht. Het gansche beschaafde publiek van Samarang, mannen van naam en van gezag, mannen van erkende eerlijkheid en beproefde trouw, vereenigden zich in eene openbare vergadering, die luide haar gevoelen uitsprak, dat de sinds lang verlangde verbetering van Samarangs haven geen langer uitstel gedoogde, en tot het zenden eener deputatie aan den Gouverneur-Generaal besloot, om in de eerste plaats zijn raad en zijne hulp te vragen. 't Is waar — en men heeft het hoog doen klinken — dat één spreker bij die gelegenheid als zijne meening te kennen gaf, dat Samarangs ingezetenen, na alle ondervonden teleurstellingen, vruchtelooze verzoeken en vertoogen, na de daarvoor betaalde millioenen, *recht zouden hebben te eischen*, dat in het aan Samarang gepleegd verzuim werd voorzien; maar geheel ten onrechte heeft men, door misverstand of door kwaadwilligheid, die wel wat krasse, ofschoon in den grond der zaak juiste uitdrukking, als de bewoording van het besluit der vergadering doen voorkomen, en haar van een oproerig karakter, van het doen van »misdadige eischen" beschuldigd.

Zal het resultaat van den laatsten stap beter zijn? Laat ons hopen dat het Opperbestuur ditmaal en ten lange leste zijne belofte van hulp, die men verzekert dat langs telegrafischen weg Java heeft bereikt, zal nakomen. De Heer Trakranen zal zich dan ten minste op één goed besluit gedurende zijn kortstondig ministeriëel leven kunnen beroemen. Wellicht dat zelfs de Heer van Zinnicq Bergman door den hem van Samarang toegezonden »open brief" tot de overtuiging komt, dat hij de waarlijk uiterst gematigde taal der Samarangsche meeting zeer ten onrechte in de Tweede Kamer oproerig schold, en zich tot nauwkeuriger kennisneming van Indische behoeften en toestanden in het vervolg aangespoord voelt.

Maar daargelaten de vraag of men recht heeft zelfs den eisch om te erlangen wat men sedert jaren heeft betaald, indien hij werkelijk gedaan was, onbillijk te noemen, eene andere vraag houdt ons thans bezig, en wel deze: is de handel van Samarang werkelijk van zoo veel gewicht, dat die eene zoo belangrijke uitgaaf wettigt als thans voor de verbetering van den bestaanden toestand zal gevorderd worden?

Eene uitnemender gelegenheid om op die vragen antwoord te geven, kan wel niet worden gevonden, dan juist op dit oogenblik, nu ons het »Overzicht van den handel te Samarang over het jaar 1866" in handen

komt. Met weinige woorden maar willen we een overzicht van den handel aldaar geven en door enkele cijfers toelichten, mede om tot nadere kennismaking met dit belangwekkende stuk aan te sporen. Wij twijfelen er niet aan dat die beknopte teruggave van dit vrij uitgebreide verslag toereikend zal zijn voor het bewijs, indien noodig, dat reeds welbegrepen eigenbelang alleen de Hooge Regeering moet nopen om met allen spoed een werk tot stand te brengen, dat den handel van deze belangrijke haven aanzienlijk zal uitbreiden en gunstig zal werken op de welvaart van geheel Midden-Java.

De handelsbeweging van Samarang bedroeg

in 1857	*f*	29,000,000	
» 1859	»	27,300,000	
» 1860	»	30,000,000	en was
» 1866 tot		35,000,000	gestegen, waarvan
	f	18,500,000	voor den uitvoer
	»	16,500,000	» » invoer.

Ongemeen gunstige verhouding dus wat in- en uitvoer betreft, en bevredigende vermeerdering, vooral in de laatste jaren, zegt zeker menigeen. De behoudsman echter is nog warmer in zijn lof. Hij zal die cijfers uitnemend vinden. Eene vermeerdering van bijna één derde in nog geen zeven jaren tijds, meer dus nog dan waarin Nederland heeft te roemen in datzelfde tijdsbestek, hoe het getuigt van de groote welvaart van Midden-Java bovenal, waarvan Samarang de hoofdhaven is: hoe het dus ten gunste getuigt van de voor handel en nijverheid gevolgde regeeringsbeginselen! En hoe nu deze cijfers te rijmen met die kreten van verval van handel en ondergang van scheepvaart tengevolge der schandelijke nalatigheid van de Regeering!

Zacht wat! Die belangrijke vermeerdering der handelsbeweging van Samarang, waarop wij zooeven wezen, hoe juist ook in schijn, is toch in waarheid onjuist. En omdat men zoo licht den schijn voor het wezen zou nemen en nogmaals zou beproeven om het hulpgeschrei van den Samarangschen handel in miskrediet te brengen, wijzen wij op de woorden die in het voor ons liggend overzicht al dadelijk op de straks genoemde cijfers volgen. »Het valt niet te ontkennen dat de aanvoeren van lijnwaden aanzienlijker dan vroeger waren, doch het groote verschil ligt in de meerdere waarde van het artikel zelf, daar sommige soorten de dubbele prijzen van vroeger bereikten." Alzoo vermeerdering, ja, maar blijkbaar zeer geringe, van den invoer; in de hoofdzaak echter alleen vermeerdering van de geldswaarde, maar niet van de feitelijke beweging. Hoe de laatste in 1866 was, leert ons de volgende belangwekkende tabel van den *directen invoer* van lijnwaden te Samarang, die wij in substantie sub N°. 3 in dit Handelsverslag vinden.

INVOER te Samarang in 1866.

		Met Certificaat van Oorsprong.		Vreemd.		Totaal.	
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Maddapollams en gebl. katoen. .	Stuk	101896	ƒ 811,292	9473	ƒ 65,022	111869	ƒ 876,314
Calicots en ongebleekt id. . .	»	45640	304,064	4352	30,370	49992	334,434
Shirtings	»	22569	269,656	29667	342,151	52236	611,807
Longeloths	»	»	»	180	2,708	180	2,708
Elephantes	»	»	»	3473	20,701	3473	20,701
Cambrics	»	9749	47,509	91875	410,453	101124	457,962
Drillings	»	30876	266,863	7628	81,156	38504	348,019
Jaconets	»	»	»	149872	37,704	149872	37,704
Neteldoek	»	»	»	876	3,551	876	3,551
Dimmeties	»	400	2,628	»	»	400	2,628
Jeans	»	»	»	6024	350	6024	350
Satteens	»	»	»	329	3,575	329	3,575
Servetgoed	»	2330	525	246	202	2576	727
Oogjesgoed	»	24	123	»	»	24	123
Gedrukt katoen (Chintz en Prints)	»	5239	30,702	38115	193,332	43354	324,034
Salemporis	»	3800	3,500	93	882	3393	4,382
Geverwde katoenen	»	»	»	1981	12,951	1981	12,951
Adrianopelroode id.	»	4632	37,613	11813	85,060	16445	122,673
Beddetijk, Stripes	»	»	»	300	2,100	300	2,100
Cotonetten	»	1218	7,484	4061	23,332	5279	30,816
Ginghams	»	1680	8,991	6926	30,189	8606	39,180
Sarongs geweven	Corges	629	10,700	2977	33,484	3607	44,184
Id. gedrukte	»	305	6,290	3713	41,294	4018	47,584
Slendangs geweven	»	130	2,500	274	5,750	404	8,250
Id. gedrukte	»	988	3,860	1923	21,747	2911	25,107
Kain Pandjangs geweven . . .	»	1144	22,389	2886	39,868	4031	62,202
Id. gedrukte . . .	»	1822	48,221	1939	36,555	3761	84,776
Doeken geweven	Doz.	483	3,250	404	646	887	3,896
Id. gedrukte	»	264	1,200	4793	8,714	5057	9,914
Totaal generaal . . .			ƒ1,888,810		ƒ1,533,842		ƒ3,422,652

Wij betreuren dat het ons onmogelijk is zulk eene tabel ook over vroegere jaren te leveren en zoodoende eene vergelijking met den invoer van voorafgaande jaren mogelijk te maken. Intusschen bewijzen deze cijfers te over de hooge belangrijkheid van Samarang, zoowel voor onze fabrieken als voor onzen uitvoerhandel, vooral indien men daarbij bedenkt, dat de *indirecte* aanvoeren van lijnwaden te Samarang, zoo van

Batavia als van Soerabaja, mede uiterst belangrijk zijn. De Handelsvereeniging van Samarang, aan wie wij dit Overzicht te danken hebben, geeft overigens door hare uitvoerige en hoogst belangwekkende beschouwingen over alle invoerartikelen, waarvan die over lijnwaden alleen ruim twaalf bladzijden beslaan, getuigenis van even groote en veelzijdige kennis als van hare zucht om de kennis der bijzondere behoeften dier markt zoo algemeen mogelijk te verbreiden. Heeft de straks medegedeelde Tabel als zoodanig groot belang voor de Nederlandsche industrie en den Nederlandschen handel, niet minder belangrijk is eene andere die ons den loop der prijzen van de voornaamste lijnwaden in de jaren 1862/1866 op aanschouwelijke wijze voorstelt, eene tabel die men, blijkens het onderschrift, aan de heeren B. Kopersmit en Co. te Samarang te danken heeft en die niet alleen voor den handel, maar mede eene geschiedkundige waarde heeft, om den overwegenden invloed dien de prijzen der katoenen stapelartikelen in die jaren op den wereldhandel hebben uitgeoefend.

Wat de uitvoeren betreft, ongelukkig zijn geene tabellen van verschillende jaren geleverd, evenmin als van de scheepvaartbeweging; het laatste is te meer te betreuren omdat daardoor te sterker het onmisbare van eene betere haven zou uitkomen. Intusschen is de klacht dat de slechte toestand der reede aan de schepen in eenen enkelen West-moeson *f* 90,000 schade veroorzaakt; dat het verlies der met schade uit zee terug ontvangen goederen, het renteverlies op de goederen die moesten wachten op eene scheepsgelegenheid, de grootere kosten van gemeenschap met de reede, en de schade toegebracht aan de laadprauwen, dat dit alles vrij wat meer bedraagt dan de rente van het kapitaal dat voor betere havenwerken noodig is, een krachtig bewijs voor het noodzakelijke dat daarmede ten spoedigste worde aangevangen. De rivier blijft in denzelfden rampzaligen toestand, de baggerarbeid is gestaakt, de moddermolens worden niet meer verstrekt, en onderwijl hoopt zich de slib al meer en meer op aan den mond der rivier, die telken jare verder over de zandbank wordt gebracht. Voeg daarbij slechte karrewegen naar het binnenland en men verbaze er zich veeleer over dat de cijfers der handelsbeweging nog zoo aanzienlijk blijven en niet sedert lang belangrijk daalden. Bewijs te over van den onbezweken moed die den handelsstand te Samarang bezielt; 't getuigt van eene ondernemingszucht die, ten spijt van alle belemmeringen, in vindingrijkheid en in kracht de hulpmiddelen weet te vinden, die althans tijdelijk de haar door anderen toegebrachte nadeelen weten te lenigen.

Waarlijk, eene markt van 103,550 pikols koffie, waarvan 38,385 pikols uit de eigen residentie, en waar daarenboven door het Gouvernement 169,374 pikols ontvangen werden, zoodat het geheele cijfer van aanvoer alléén van koffie 272,924 pikols bedroeg, heeft recht te eischen dat de gemeenschap met de zee goed, ja gemakkelijk zij.

Niet minder dan 320,840 pikols suiker werden door particulieren en nog 167,444 daarenboven door de Regeering te Samarang ingevoerd, — hoeveelheden die alweder het hooge gewicht der plaats voor den handel bewijzen. En dat vooral wanneer men nagaat dat van die suiker

270,255 pikols naar Nederland,
12,821 » » Australië,
32,445 » » de Golf van Perzië,
14,235 » » China,
1,196 » » San Francisco,
452 » » Singapore verzonden werden, en de totale uitvoer van dit artikel alleen dus de waarlijk belangrijke heeveelheid van 330,414 pikols bedroeg, terwijl uit deze cijfers tevens de verblijdende bijzonderheid blijkt, dat het verkeer niet uitsluitend beperkt is tot het moederland alleen. Het niet onbelangrijk verschil tusschen de aangevoerde en de uitgevoerde hoeveelheden, verklaart zich natuurlijk door den met het einde van 1866 nog in pakhuizen aanwezigen voorraad.

Natuurlijk heeft de aanvoer van indigo eene belangrijke vermindering ondergaan door het staken der Gouvernements-cultuur. Maar daar tegenover staat het uiterst verblijdende feit, dat de meerdere bekendheid met de wijze van verwerking der Natal-indigo zeer voordeelig op de productie dezer verwstof influenceerde. De aanvoeren bedroegen het altijd nog zeer belangrijk cijfer van 663,746 Amst. ponden, terwijl de particuliere handel 320,471 Amst. ponden naar Nederland uitvoerde en Frankrijk bovendien herhaalde malen partijen direct per mail betrok. 't Is te hopen en te verwachten dat de overgang der fabrieken in Bagelen in handen van particulieren gaandeweg gunstig zal gaan werken op de voortbrenging van dit voor Samarang zoo hoogst belangrijk product.

Tabak is mede een uiterst belangrijk artikel voor Samarang, getuige dat de verschillende aanvoeren van den oogst 1865/1866 gedurende de eerste helft van 1867 niet minder bedroegen dan 2,671,572 Amst. ponden.

Hoe aanzienlijke uitbreiding de teelt van dit product nog zou kunnen verkrijgen, blijkt uit de volgende woorden die wij gaarne uit dit overzicht afschrijven. »De tabaksaanplant eene volkscultuur zijnde, die den arbeid der Javanen wel beloont, zoo is het gemakkelijk de uitgebreidheid der aanplantingen te vermeerderen. Vele ondernemers zijn dan ook genoodzaakt geweest een groot aantal vrije planters af te wijzen, omdat het

aanbod van aanplantingen de grenzen overschreed van de uitgebreidheid waarop de onderneming gebaseerd was. Er is stellig geen cultuur waarmede de Javaan zoo bevriend is, die hij met zooveel voorliefde drijft, als de tabakscultuur, waarvan hij het product vrijwillig aan particulieren kan verkoopen."

Wanneer zal de tijd eens aanbreken dat de Javasche producent, hij zij dan Javaan of vreemdeling, vrijelijk zal kunnen beschikken over 't geen de vruchtbare bodem door zijne vlijt heeft voortgebracht? Hoe de productie van suiker er zou toenemen, indien de Regeering er eindelijk eens toe konde overgaan om het thans vigeerende, ongelukkige stelsel vaarwel te zeggen, den fabrikant de vrije beschikking over zijn geheele product te laten en zijne industrie door eene directe belasting schatplichtig te maken! 't Is waar, het consignatiestelsel zou er onder lijden en de Handel-Maatschappij mede. Ook de Nederlandsche handel? Ook de Nederlandsche scheepvaart? Ook het Nederlandsch assurantiewezen? Wij voor ons, die deze drie middelen van bedrijf door langjarige ervaring kennen, zouden den dag waarop het besluit tot vrijlating der Javasche suikerindustrie werd genomen, als een blijden dag begroeten, niet alleen, schoon dan ook in de eerste plaats, voor Java, maar mede voor ons Vaderland, dat naar onze innige overtuiging sedert tal van jaren en steeds, ten spijt der directe voordeelen die het bedoelde stelsel aanbiedt, pro resto groote schade daardoor lijdt.

En dan de productie van koffie. Er zijn er die beweren dat de cultuur van dit artikel nimmer eene vrijwillige volkscultuur op Java zal worden. Dit beweren mist, dunkt ons, allen redelijken grond. Men bedenke slechts onder welke voorwaarden de Javaan te allen tijde, en inzonderheid sedert de invoering van het cultuurstelsel koffie geplant heeft. Is 't wonder indien de koffieteelt voor den Javaan alle charmes mist, bij de systematische berooving, waaraan de Regeering zich sedert tal van jaren te zijnen aanzien heeft schuldig gemaakt en nog maakt? Zou de productie niet toenemen, indien de Regeering er eindelijk eens toe kon besluiten om tegenover den armen producent ten langen leste ook eens de zoo hoog geroemde Nederlandsche trouw te behartigen en hem de *waarachtige marktwaarde* te betalen, minus 2/5 voor landrente en ƒ 3.— per pikol voor het transport? 't Zij eene voorbereiding tot de loslating van het cultuurstelsel, waartoe men toch eenmaal zal moeten komen, naar onze overtuiging ten bate van moederland en kolonie beiden.

Wij betreurden het straks, dat het voor ons liggend overzicht geene tabel bevat van de scheepvaartbeweging te Samarang in de laatste jaren, en moeten ons dus bepalen tot het overnemen der volgende tabel, die voor het jaar 1866 geldt:

AANGEKOMEN:

Nederlandsche	in	Nederland	te	huis	beh.	95	schepen	64048 ton
»	»	Indië	»	»	»	433	»	145472 »
Fransche						5	»	2059 »
Engelsche						22	»	15425 »
Zweedsche						4	»	2316 »
Hamburger						2	»	512 »
Russische						2	»	1452 »
Bremer						5	»	2343 »
Pruissische						2	»	508 »
Spaansche						1	»	168 »
Siameesche						3	»	390 »
						574	schepen	234691 ton.

VERTROKKEN:

Nederlandsche	in	Nederland	te	huis	beh.	104	schepen	70304 ton
»	»	Indië	»	»	»	437	»	146993 »
Fransche						5	»	2057 »
Engelsche						19	»	12682 »
Zweedsche						4	»	2316 »
Hamburger						2	»	512 »
Pruissische						2	»	508 »
Bremer						5	»	2343 »
Russische						2	»	1254 »
Spaansche						1	»	168 »
Siameesche						3	»	390 »
						587	schepen	239527 ton.

Bewijzen al de cijfers, die wij in deze beschouwing opnamen, niet op welsprekender wijze dan vele woorden het kunnen doen, de hooge belangrijkheid van Samarang als handelsplaats? En is het niet diep betreurenswaardig, dat zulk eene haven door een stelsel van exploitatie, dat naar onze innige overtuiging niet alléén Java maar óók Nederland ten vloek strekt en ontzenuwt, schade lijdt en in hare ontwikkeling wordt tegengehouden en eindelijk meer en meer zal achteruitgaan. De Regeering zie toe. Maar niet alléén de Regeering. Ook de volksvertegenwoordigers. Ook en niet minder zij, die deze kiezen. Het besef worde in ons land levendig, dat wij tegenover Nederlandsch Indië dure verplichtingen hebben te vervullen, en dat reeds ons welbegrepen eigenbelang meêbrengt om voor de ontwikkeling dier landen met naarstigen ijver te zorgen, en eindelijk voor goed te breken met de onheilvolle politiek van het batig slot. H. M. Sz.

IETS OVER VERTALINGEN DES KORANS IN DE TALEN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL.

De verbreiding des Christendoms onder de volken is steeds met de vertaling zijner gewijde oorkonden gepaard gegaan, en voor menigen nog ruwen stam is de overzetting der boeken van het Oude en Nieuwe Testament niet enkel het middel tot bekeering, maar ook de aanvang eener nationale letterkunde geworden. De verkondigers van den Islam huldigden echter in dit opzicht geheel andere beginselen. De opvatting van den Koran als het woord van God zelven is bij hen eene zoo gestrenge, dat zij daarbij aan de taal en de letter niet minder hechten dan aan den zin en den geest. Het woord door God in de Arabische taal tot den Profeet gesproken en door dezen aan de geloovigen medegedeeld, moet door alle belijders van den Islam in het Arabisch gelezen en gereciteerd worden. Strikt genomen behoorden zij dus allen in die heilige taal goed onderwezen te zijn; doch daar de beoefening dezer moeilijke taal voor vele Mohammedaansche volken, bij de hoogst gebrekkige inrichting van het onderwijs, schier onoverkomelijke zwarigheden oplevert, stelt men zich veelal tevreden met een lezen of opzeggen, dat in het bloote uitspreken van geheel onverstane klanken bestaat. Het is dus niet te verwonderen dat de Mohammedanen voor vertalingen des Korans zekeren schroom koesteren. Waar zij onder hen voorkomen, schijnen zij, zoo niet uitsluitend, dan toch bij voorkeur tusschen de regels van den Arabischen tekst geschreven te zijn, om behulpzaam te zijn tot verstand van den zin, geenszins om bij het lezen en bidden gebruikt te worden. Zulke interlineaire overzettingen vindt men in Perzië, Hindostan en andere geheel of gedeeltelijk Mohammedaansche landen, waar de Arabische taal, in weêrwil van haar gebruik bij den eerdienst, voor de groote menigte der geloovigen eene vreemde is gebleven.

Ook in den Indischen Archipel komen dergelijke interlineaire vertalingen voor, en zij schijnen, naar de daaromtrent voorhanden berichten

te oordeelen, zelfs niet bijzonder zeldzaam te zijn. Bij de schrijvers over Ned. Indië vindt men meermalen gewag van haar aanwezen in de Maleische, Javaansche, Makassaarsche, misschien ook in nog andere talen. Ik zal slechts enkele voorbeelden aanhalen. Werndly zegt in zijne *Maleische Boekzaal* (bl. 344), onder het hoofd *Tafsiru'l-Khor'ân:* »Dit is een eigentlijke Alkoran, in de Arabische taal geschreven, tusschen wiens regelen of vaarzen eene Maleische overzetting of uitbreiding is gevoegd. Dit boek is bijzonder dienstig om de ware beteekenis der woorden te ontdekken uit de vergelijking met de Arabische, daar men in andere boeken die alleen uit den zin en zamenhang kan ontwaren. Hiervan zijn verscheide soorten, waarvan eenige wat meer uitgebreid zijn dan de andere, en hiervan komen ook veeltijds maar eenige stukken en brokken, of wel eenige hoofdstukken alleen voor." In Brumunds verhandeling over *het Volksonderwijs onder de Javanen* lezen wij op blz. 13 het volgende: »Men zegt, er zijn Korans, althans gedeelten van den Koran in het Javaansch vertaald en met Arabische karakters geschreven. Ik heb ze nimmer ontmoet. Te Samarang, zegt men mij, eens een Arabischen Koran gezien te hebben met eene interlineaire gedeeltelijke Arabische vertaling. Onlangs is er elders nog een ontdekt." De heer J. A. van der Chijs haalt in zijne *Bijdragen tot de Geschiedenis van het Inlandsch onderwijs* (in het XIV^de^ deel van het Tijdschrift van 't Bataviaasch Genootschap) uit het rapport eener inlandsche commissie over het onderwijs in Japara de volgende woorden aan (bl. 233): »Zelden vindt men dat de leerlingen, ja zelfs de meest gevorderden in het onderwijs, verstaan hetgeen zij lezen, om reden het Arabisch is; doch de Koran wordt verstaan door de *kitab tapsir*, d. i. eene vertaling in het Javaansch." Deze getuigenis verdient bijzonder de aandacht en maakt het duidelijk waarom soms het onderricht in het lezen van de moedertaal (anders bij de menigte zeer verwaarloosd) door de priesters met hun godsdienstig onderwijs verbonden wordt. Wij lezen zelfs elders in het aangehaalde geschrift van den heer van der Chijs (bl. 229), dat, volgens mededeeling van den resident van Samarang in 1819, »sommige goeroe's onderricht gaven in het lezen van den Koran in de Javaansche taal." Men zou hier intusschen kunnen vragen of niet de vermelding van *den* Koran in de Jav. taal, gelijk ook mede die van de *kitab tapsir*, d. i. het *boek* der vertolking of verklaring, eerder aan een afzonderlijk boek, dan aan een interlineaire vertaling of paraphrase moet doen denken. Maar ik stel daar tegenover dat wij ook van Werndly's titel *Tafsiru'l-Khor'ân*, d. i. *verklaring des Korans*, denzelfden indruk zouden krijgen, indien niet die schrijver er uitdrukkelijk had bijgevoegd dat die verklaring tusschen de regels van den Arabischen tekst is geschreven. *Kitab tapsir* zal dus de naam zijn van een Koran-exemplaar waarbij

en vertolking is geschreven, en de resident van Samarang zal zich wat vreemd hebben uitgedrukt, omdat hij van de zaak geen juiste voorstelling had. Donselaar gewaagt in zijne *Proeve van de godsdienstige literatuur der Makassaren* (in het vijfde deel der *Mededeelingen van het Ned. Zendelinggenootschap*, bl. 110), waar hij spreekt over eene Makassaarsche vertaling des Korans waarvan een gedeelte door den heer Matthes is uitgegeven en waarop wij straks nader terugkomen, van »grootere of kleinere gedeelten eener Makassaarsche vertaling van den Koran, die dikwijls, vooral bij de priesters en godsdienstonderwijzers gevonden worden, hetzij gevolgd naar het bedoelde werk, hetzij eene andere vertaling bevattende."

Behalve zulke meer algemeene getuigenissen vindt men hier en daar ook uitvoeriger mededeelingen omtrent bijzondere handschriften die zoodanige vertalingen bevatten. De heer Cohen Stuart beschrijft in Deel XIV van het Tijdschrift door het Bataviaasch Genootschap uitgegeven (bl. 189 vv.) een handschrift, aan genoemd genootschap behoorende, dat in tien deelen klein folio (waaraan echter het eerste ontbreekt) een Arabischen Koran met Maleische vertaling bevat. »Het Arabisch is," zegt hij, »met groote, fraaie letter, het Maleisch tusschen de regels, met veel minder zorg, echter doorgaans duidelijk genoeg, en van het begin tot het einde met klankteekens geschreven." Het handschrift bevat op elke bladzijde vijf regels Arabisch en even zoovele regels Maleisch. Volgens het oordeel van den heer Cohen Stuart, dat op een daarin voorkomend Javanisme (*lan tatâpi* in plaats van *dan tatâpi*) berust, moet het afschrift door een Javaan zijn vervaardigd; doch daaruit kan omtrent den oorsprong der vertaling zelve niets worden opgemaakt. Dit fraaie exemplaar is naar alle waarschijnlijkheid van het voormalige Bantamsche hof afkomstig.

Een tweede voorbeeld van Maleische vertaling des Korans vinden wij vermeld in eene verhandeling van den heer Netscher in het zesde deel van het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap (bl. 160). Het daar bedoelde exemplaar is volgens dien schrijver te Batavia geschreven, en moet, blijkens de drie woorden die daaruit tot opheldering eener quaestie van Maleische uitspraak worden aangehaald, mede geheel van klankteekens voorzien zijn. Eindelijk heeft in het elfde deel van hetzelfde tijdschrift (bl. 200) de heer von Dewall eenige verzen uit eene derde Maleische vertaling des Korans aangehaald, die almede geheel met klankteekens toegerust zijn. Daar anders in Maleische geschriften van de klankteekens zeer zelden wordt gebruik gemaakt, mag men met den heer Cohen Stuart aannemen, dat dit in dergelijke Koran-vertalingen plaats heeft naar het voorbeeld van den Arabischen Koran zelven, die ook doorgaans van alle schrijfteekens voorzien is. Voor 't overige zal in de ver-

talingen zoowel als in de handschriften van het oorspronkelijk, dit ongetwijfeld wel zijn toe te schrijven aan bijzondere zorg om misverstand van het Heilige Boek te verhoeden.

Het zou mogelijk zijn dat de drie genoemde handschriften dezelfde vertaling des Korans bevatten, die aldus in meerdere afschriften zou verspreid zijn. Waarschijnlijk is dit echter niet. De proeven door den heer von Dewall medegedeeld, heeft de heer Cohen Stuart noch wat de vertaling zelve, noch wat de schrijfwijze betreft, met het door hem zelven geraadpleegde handschrift gelijkluidend bevonden, zoodat wij, zoo al niet eene geheel verschillende vertaling, dan ten minste eene verschillende redactie voor ons hebben. Maar ook het handschrift door Netscher vermeld, moet, in schrijfwijze altbans, van dat van Cohen Stuart verschillen. Netscher zegt dat hij de uitdrukking van de stomme *e* (de *pepet* van het Javaansch) door een rechtstandige *fatha* (zooals in het Javaansche *pégon*) nooit in een Maleisch geschrift heeft ontmoet. Derhalve komt zij ook niet voor in het door hem gebruikte exemplaar der Koranvertaling, terwijl daarentegen het handschrift van Cohen Stuart zich juist door deze eigenaardigheid onderscheidt. De heeren Netscher en von Dewall laten geheel in het midden of ook de door hen bedoelde vertalingen tusschen de regels van den Arabischen tekst zijn geschreven. Doch daar zij van die vertalingen slechts zeer in het voorbijgaan gewag maken, kan uit hun stilzwijgen geen argument daartegen worden afgeleid, terwijl de analogie met andere voorbeelden dit inderdaad hoogstwaarschijnlijk, zoo niet zeker, maakt.

Van de boven vermelde Maleische vertaling sprekende zegt de heer Cohen Stuart verder, dat onder de handschriften van den Arabischen Koran, in het bezit van het Bataviaasch Genootschap, zich verscheidene met Javaansche vertaling bevinden, waarschijnlijk allen mede van de voormalige Sultans van Bantam afkomstig. Andere exemplaren komen elders voor. In de *Bijdragen tot de taal- land- en volkenkunde van Ned. Ind.* uitgegeven door het Instituut te Delft, nieuwe volgreeks, Deel VI, bl. 314, heeft de hoogleeraar Keyzer de vertaling in 't Nederlandsch van de twee eerste soera's uit eene zoodanige Javaansche overzetting van den Koran medegedeeld, en ons in de inleiding met eenige letterkundige bijzonderheden, de Javaansche Koran-vertalingen betreffende, bekend gemaakt. Hij spreekt daar de meening uit, dat zoodanige vertalingen doorgaans door Arabieren, maar met behulp van inlanders, zullen zijn opgesteld. Inderdaad zijn zeker de voorbeelden hoogst zeldzaam van inlanders, wier kennis van het Arabisch ver genoeg gaat zelfs voor eene gebrekkige vertaling, en is het bekend dat hetgeen in den Indischen Archipel tot bevordering der kennis van den Islam verricht wordt, doorgaans van de Arabieren uitgaat. Aan den anderen

kant bezit de Arabier ongetwijfeld even zelden genoegzame kennis van de inlandsche talen om een zoo moeilijk werk zonder raadpleging van inlanders met eenige hoop op goeden uitslag te kunnen volbrengen. 't Is dus waarschijnlijk volkomen juist wanneer de heer Keyzer aanneemt, dat de zuiverheid van de taal der overzetting als maatstaf van de ontvangen hulp kan dienen. Twee Javaansche Koranvertalingen worden nader door den heer Keyzer beschreven. De eerste, waaraan de heer Keyzer de twee in Nederlandsche overzetting door hem medegedeelde soera's heeft ontleend, is het werk van een priester te Cheribon, Arabier van afkomst, van wien het exemplaar door een Europeaan voor de firma Lange en C°. te Batavia is aangekocht. Deze aankoop geschiedde met oogmerk om het werk door den druk meer algemeen verkrijgbaar te stellen. Werkelijk werd het in 1858 in eene oplage van 3000 exemplaren ter perse gelegd, die à *f* 15 het exemplaar verkrijgbaar zijn. Het is door dezen druk dat de heer Keyzer het werk leerde kennen. De uitgave geeft enkel den Javaanschen tekst en in Javaansch schrift; doch de heer Keyzer houdt zich overtuigd dat de vertaling oorspronkelijk interlineair en als *Pégon*, d. i. met Arabische karakters, geschreven was: het eerste omdat de rangschikking der woorden den Arabischen tekst op den voet volgt, zonder zich om de eischen van het Javaansch te bekommeren; het tweede omdat het *Pégon* bij de werken van dezen aard, door priesters geschreven, gebruikelijk is, en omdat de spelling en de grammatische vorm der woorden, die zeer van de gebruikelijke afwijken, zich daaruit het best laten verklaren. De vertaler heeft zich niet altijd streng aan het oorspronkelijk gehouden, maar nu eens wat weggelaten, dan eens wat bijgevoegd, en niet zelden meer geparaphraseerd dan vertaald. Het is echter bezwaarlijk zijn werk naar den gedrukten tekst te beoordeelen, daar de uitgave uiterst slordig is bewerkt en van misstellingen wemelt.

De andere Javaansche vertaling waarvan de heer Keyzer gewag maakt, is vervat in een fraai handschrift van den Koran, dat vroeger den heer Gericke toebehoorde en door dezen aan den Hoogleeraar Roorda geschonken werd. Zij is oorspronkelijk te Samarang vervaardigd, tusschen de regels van den tekst met Arabisch karakter geschreven, en houdt zich veel getrouwer aan het Arabisch origineel dan de gedrukte, daar zij zich geene uitlatingen veroorlooft en hare schaarsche inlasschingen tot de opheldering van enkele zaken beperkt. Merkwaardig is het dat in beide vertalingen de termen van godsdienstleer en rechtskunde die meermalen in den Koran voorkomen, doorgaans op dezelfde wijze en met hetzelfde Arabische woord worden wedergegeven.

Ik zal hier niet lang stilstaan bij eene getuigenis van Raffles (*History of Java*, I, p. 445) omtrent eene in zijn tijd reeds eene eeuw oude

vertaling van den Koran in Javaansche verzen, te Pånåråggå in Madioen vervaardigd, omdat ik mij overtuigd houd dat zij op een misverstand berust. Bij de wijze waarop de Mohammedanen den Koran beschouwen, valt de hooge onwaarschijnlijkheid van eene vertaling van dat boek *in Javaansche verzen* van zelve in het oog; het bericht wordt alleen verklaarbaar, wanneer wij aannemen, dat eene poëtische bewerking der profeten-legenden, in den Koran voorkomende, met eene vertaling des Korans is verwisseld. In overeenstemming hiermede indentifieert de heer de Hollander, in zijne *Handleiding voor de beoefening der Javaansche taal- en letterkunde*, bl. 249, de door Raffles vermelde Koranvertaling in verzen met de *Kitab Anbijå*, d. i. het boek der Profeten, een werk dat dikwijls onder de voortbrengselen der Javaansche (en Maleische) letterkunde vermeld wordt. Ik mag echter hierbij de opmerking niet terug houden, dat onder dezen titel zeer uiteenloopende bewerkingen van de profeten-legenden moeten voorkomen.

Van vertalingen des Korans in het Soendaasch of de taal van West-Java is mij tot dusverre niets gebleken, en de heer Cohen Stuart zegt, dat er, voor zoover hem bekend is, onder de handschriften van het Bataviaasch genootschap geene voorkomen. Het zou echter wat voorbarig zijn hieruit af te leiden, dat zij geheel worden gemist.

Ik kom thans terug op de Makassaarsche Koranvertaling waarvan een gedeelte door den heer B. F. Matthes is uitgegeven. Die uitgave bestaat uit de eerste en een groot gedeelte van de tweede soera, in Makassaarschen tekst en met letterlijke vertaling in 't Nederlandsch medegedeeld in de Bijdragen tot de Indische taal- land- en volkenkunde van het Instituut te Delft, in het eerste deel van de nieuwe volgreeks (blz. 89). Het handschrift waaraan dit gedeelte ontleend is, vond de heer Matthes in het bezit van den Opperpriester of *Kali* van Goa. Het is weder een handschrift van den Arabischen Koran, en de vertaling is met Makassaarsche karakters tusschen de regels geschreven; zij is buitengemeen vrij en eer eene paraphrase dan eene overzetting te noemen.

De heer Matthes schijnt van meening te zijn geweest, dat deze vertaling eenig in hare soort is, en dat dus, waar van Koranvertalingen op Celebes sprake is, geene andere dan deze kan bedoeld zijn, wat trouwens hare verspreiding in meerdere afschriften niet zou buitensluiten. Hij wil daarom ook het bestaan van eene Boegineesche Koranvertaling, waarvan Engelsche schrijvers hebben gewag gemaakt, niet zoo gereedelijk toegeven, en vermoedt, dat zij de beide zoo nauw verwante en nagenoeg met dezelfde karakters geschreven talen zullen verward hebben. Raffles, van wien de heer Matthes bepaaldelijk gewag maakt, spreekt van eene op Celebes gevonden Koranvertaling in de rede die hij den 11den September 1815 in het Bataviaasch Genootschap hield, maar laat geheel in het

midden of zij in het Makassaarsch dan wel in het Boegineesch is opgesteld; doch het is wel niet te betwijfelen of hij heeft het oog op hetzelfde handschrift, dat door zijn vriend Dr. Leyden bedoeld wordt, als deze in zijne verhandeling *on the Languages and Literatare of the Indo-Chinese Nations*, in het tiende deel der *Asiatic Researches* (bl. 195), bepaaldelijk van eene Boegineesche vertaling des Korans gewag maakt. De hoogleeraar Millies, die de uitgave van het stuk van den heer Matthes bezorgd heeft, vereenigt zich met diens gevoelen en zegt: »zoolang ons niet het tegendeel blijkt, achten wij het hoogst waarschijnlijk, dat deze Makassaarsche omschrijving des Korans het door Raffles en Leyden bedoelde werk zal zijn." Het is ons echter uit al het voorafgaande gebleken, dat wat de heer Millies »eene merkwaardige uitzondering" noemt »op den afkeer die doorgaans de Mohammedanen voor vertalingen van hun Heilig Boek vervult," inderdaad in den Indischen Archipel geene ongewone zaak is. De getuigenis van Donselaar, boven aangehaald, maakt het zelfs waarschijnlijk dat ook in het Makassaarsch verschillende geheele of gedeeltelijke overzettingen van den Koran voorkomen, even als dit in het Maleisch en Javaansch het geval is. De kennis die wij allengs van meerdere vertalingen van dien aard erlangd hebben, werpt op de quaestie een geheel nieuw licht, en men heeft thans alle recht om te vragen, waarom zulke vertalingen in het Boegineesch zouden ontbreken, en waarom men niet zou mogen verwachten, bij voortgezet onderzoek, zelfs de sporen van meer dan ééne vertaling ook in die taal te zullen vinden.

De slotsom van ons onderzoek is, dat er onderscheidene vertalingen des Korans in de verschillende talen van den Archipel voorhanden zijn; dat zij waarschijnlijk nooit afzonderlijk, maar steeds tusschen de regels van den Arabischen tekst geschreven voorkomen; dat die vertalingen geen algemeen erkend gezag en geen algemeen gebruik hebben, maar dat vorsten en aanzienlijke personen soms hunne Koran-exemplaren tot privaat gebruik van zulke overzettingen doen voorzien, of Arabieren in Indië gevestigd het in omloop brengen van Koran-exemplaren, die zij met behulp van inlanders met vertalingen hebben toegerust, als een middel tot verbreiding eener betere kennis van den Islam bezigen; dat op die wijze herhaaldelijk nieuwe vertalingen gemaakt, maar de bestaande zelden, of het moest hier of daar ten behoeve van het onderwijs geschieden, in een eenigszins belangrijk getal exemplaren worden afgeschreven, zoodat zelfs in den zin waarin die uitdrukking van eene bloot geschrevene literatuur kan worden gebezigd, geene vertalingen van den Koran zijn uitgegeven, voordat de heeren Lange en Co. hun Javaanschen Koran hebben gedrukt; dat de vertalingen bij het lezen en reciteeren van den Koran niet gebruikt worden, maar alleen dienen als

een middel waardoor bijzondere personen, die daarop prijs stellen, zich den zin van hetgeen zij lezen en reciteeren duidelijk maken; en dat dus het aanwezen van zulke vertalingen geenerlei afbreuk doet aan den regel dat de Koran, als het in het Arabisch gesproken woord Gods, ook door alle geloovigen alleen in het Arabisch gelezen en tot godsdienstige oogmerken aangewend moet worden.

P. J. V.

BEVOLKING VAN JAVA EN MADURA

OP HET EINDE VAN 1864.

GEWESTEN.	Europeanen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	TOTAAL.
Bantam . . .	238	1628	522	»	604998	607386
Batavia . . .	5576	47570	684	341	463591	517762
Buitenzorg . .	491	10345	67	15	350365	361283
Krawang . .	246	2411	78	»	188884	191619
Preanger . .	346	395	10	571	870148	871434
Cheribon . .	705	13834	669	421	914161	929790
Tagal . . .	460	3866	155	1837	517173	523491
Pekalongan . .	455	3788	493	304	332505	337545
Samarang . .	5162	11441	438	1982	1001252	1020275
Japara . . .	507	8860	94	777	589338	599576
Rembang . .	619	12613	148	600	724488	738468
Soerabaja . .	5124	7603	1477	3125	1261271	1278600
Madura . . .	425	5560	731	6201	565729	578646
Pasoeroean . .	955	3332	404	1111	488780	494582
Probolingo . .	498	1531	125	772	337315	340271
Bezoeki . . .	404	682	228	1799	315365	318478
Banjoewangi .	110	247	248	1974	42518	45097
Banjoemas . .	440	2748	»	111	688740	692039
Bagelen . .	369	1836	»	161	863104	865470
Kadoe . . .	205	3752	40	24	492311	496332
Djokjokarta . .	1085	1748	10	138	368337	371318
Soerakarta . .	1959	4503	137	360	719924	726883
Madioen . . .	365	1856	5	148	474256	476630
Patjitan . . .	32	193	1	»	102989	103215
Kediri . . .	329	3886	»	»	426963	431178
	27105	156192	6764	22772	13704535	13917368

Volgens het regeeringsverslag over 1864 is het geheel der bevolking van Java en Madura, met uitzondering slechts van het leger, van ultimo 1863 tot ultimo 1864 vermeerderd met 267688 zielen of 1.91%. Dat deze toeneming niet belangrijker is geweest, is blijkbaar toe te schrijven aan de cholera-epidemie, waardoor Java in 1864 hevig is geteisterd geworden.

De vermeerdering der Europeesche bevolking over hetzelfde tijdvak wordt uitgedrukt door het cijfer 645 of 2.43 % en dat der Arabieren door het cijfer 276 of 4½ %, terwijl het aantal Chineezen en andere vreemde Oosterlingen afnam, het eerste met 196, het tweede met 2849 zielen.

De regeeringsbescheiden wijzen voorts nog op de volgende bijzonderheden de cijfers der bevolking betreffende.

	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.
Europeanen	9176	6621	11308	27105
Chineezen.	44849	42274	69069	156192
Arabieren.	2129	1627	3008	6764
Andere vreemde Oosterlingen	7564	6485	8703	22722
Inlanders	3604329	4057848	6042358	13704535
	3668047	4114855	6134466	13417368

Alzoo 446808 méér vrouwen dan mannen, welke meerderheid echter uitsluitend komt op de Inlanders, vermits bij de Europeanen, Chineezen, Arabieren en andere vreemde Oosterlingen het aantal mannen dat der vrouwen aanmerkelijk overtreft, t. w. bij de Europeanen met 2555, bij de Chineezen met 2575, bij de Arabieren met 502 en bij de andere vreemde Oosterlingen met 1079.

Van de Europeanen waren	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.
In Nederlandsch Indië geboren . .	5883	5481	10719	22083
In Nederland geb. en Nederlanders buiten N. I. geboren.	2523	938	418	3879
Europeesche vreemdelingen . . .	770	202	171	1143
	9176	6621	11308	27105

Van de Europeanen (mannen) waren voorts in 's lands dienst 3108; in contract met het Gouvernement voor landbouw-ondernemingen 215; in den handel 733; andere industriëelen 3153 en zonder beroep 1967

(waaronder 1117 gepensioeneerden, t. w. 238 ambtenaren, 160 officieren en 719 militairen beneden den rang van officier).

Van de 44849 Chineezen waren 472 hoofden, ambtenaren en geestelijken; 1197 landeigenaren en bij dezen in dienst; 18 contractanten voor landbouw-ondernemingen met het Gouvernement; 3032 pachters en onderpachters van 's lands middelen, en de overigen andere industriëelen of zonder beroep.

Onder de 2129 Arabieren telde men 150 hoofden, ambtenaren en geestelijken, 42 landeigenaren en bij dezen in dienst, en 1937 andere industriëelen of zonder beroep.

Van de 7564 andere vreemde Oosterlingen waren 131 hoofden, ambtenaren en geestelijken, 9 landeigenaren en bij dezen in dienst, 9 pachters en onderpachters van 's lands middelen, en 7415 andere industriëelen of zonder beroep.

Onder de inlandsche bevolking telde men niet minder dan 246490 hoofden en beambten en 65103 geestelijken; alzoo 1 hoofd of beambte op 52 zielen of op 14⁸ mannen! — en 1 geestelijke op 210 zielen of op 55 mannen!

De bevolking der particuliere landen was ultimo 1864 samengesteld als volgt:

GEWESTEN.	Europeanen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlinge.	Inlanders.	[illegible]
Bantam . ..	14	159	»	»	41299	41472
Batavia . . .	655	42308	378	178	454674.	498193
Buitenzorg . .	491	10345	67	15	350365	361283
Krawang . .	162	684	19	»	125641	126506
Cheribon . .	53	844	174	»	79304	80375
Tagal . . .	»	»	»	»	4676	4676
Samarang , .	463	6862	340	1515	69422	78602
Japara . . .	29	2	»	»	17236	17267
Soerabaja . .	496	124	15	5	55517	56157
Pasoeroean. .	34	»	»	»	6138	6172
	2397	61328	993	1713	1204272	1270703

HET CULTUURSTELSEL EN HET BATIG SLOT.

In het Augustus-nummer van dit Tijdschrift heb ik den wensch geuit dat, naar aanleiding van mijne bijdrage over het koloniaal batig slot in dat nummer opgenomen, eene discussie mocht ontstaan, waarvan ik hoopte dat zij de voordeelen van de door mij aangeprezen stelling meer in het licht zou doen komen. Aan dien wensch is door den heer Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper in het *Volksblad* van den 19den September 1867 gehoor gegeven, en daar de geleerde schrijver zich met mijne conclusie slechts gedeeltelijk kan vereenigen, acht ik het thans ook mijn plicht die nader te verdedigen. Met genoegen constateer ik dat de heer de Bosch Kemper geheel met mij instemt, »dat het een verderfelijk beginsel is dat wij onze overzeesche bezittingen niet regeeren in het belang van hare eigen welvaart en bloei, maar exploiteeren in het belang van de Nederlandsche schatkist," en »dat de rechtvaardigheid integendeel vordert, dat hetgeen Indië opbrengt *in den regel* aan Indische belangen zal worden uitgegeven," terwijl »de regelen van goed financiëel beheer verbieden de staatsinkomsten geheel afhankelijk te maken van den prijs der koffie en der suiker." Dat echter ons koloniaal regeeringsbeleid nu nog geheel in strijd is met die vooropgestelde stellingen, meen ik geheel aan ons zoogenaamd batig-slotsysteem te moeten toeschrijven, terwijl dat verband door den heer de B. K. niet wordt aangenomen. Volgens hem kan men dat batig slot behouden en toch geraken tot een regeeringsstelsel, rustende op de door ons beiden als juist erkende beginselen. Reeds hier dus beginnen onze gevoelens uiteen te loopen, en toch geloof ik te kunnen aantoonen dat dit verschil van meening meer schijnbaar is dan werkelijk. Ik ga namelijk uit van de stelling dat eene regeering recht heeft belasting te heffen op grond van de behoeften der regeering en voor zoover deze uitgaven noodzakelijk maken, en dat daarom eerst moet worden beslist welke uitgaven noodzakelijk zijn, om daarna om te zien naar de middelen, ter bestrijding van die noodzakelijke uitgaven gevorderd.

Deze stelling zal zeker allerminst tegenspraak ontmoeten bij den geleerden schrijver van de »Handleiding tot de kennis van het Nederlandsch Staatsrecht en Staatsbestuur." Maar daaruit volgt dan ook dat de regeering geen recht heeft meer te heffen dan voor die noodzakelijke uitgaven gevorderd wordt, en dat zij, anders handelende, misbruik maakt van haar gezag, onverschillig nog tot welke doeleinden die inkomsten worden gebezigd. Natuurlijk wordt het onrecht dubbel groot, indien men die inkomsten aanwendt niet ten behoeve van hen die ze hebben opgebracht, maar ten behoeve van een ander volk. Ook dit kan niet worden tegengesproken, en daarmede is naar mijn inzien de quaestie uitgemaakt en de stelling veroordeeld dat het Nederlandsch volk recht zoude hebben op de overschotten der door Indië opgebrachte belastingen. Strijdt toch die stelling met het recht, dan is zij op geen anderen grond verdedigbaar, en wordt het geheel onverschillig of die baten 400 millioen of *f* 400 hebben bedragen. Als de heer de B. K. dan ook zegt dat ik eene geheel verkeerde voorstelling heb gegeven van onze financiën, door te beweren dat het voor de natie wel zoo voordeelig geweest zou zijn indien zij de sommen, nu als Indische baten door de schatkist genoten, als belasting had opgebracht, dan ligt het voorzeker niet in zijne bedoeling die batige sloten te verdedigen omdat zij zooveel aan de schatkist hebben opgeleverd, — daarvoor is zijne bekende denkwijze te edel, — maar heeft hij zich laten medesleepen om de directe voordeelen, die men ziet, meer op prijs te stellen dan de indirecte, die niet zoo terstond in het oog springen. Maar, zooals ik boven zeide, het bedrag van het batig slot mag geen invloed uitoefenen op onze beschouwing omtrent het recht om die gelden te heffen en tot ons voordeel aan te wenden. De heer de B. K. maakt dan ook eene distinctie. Hij neemt aan dat de belastingen door Indië opgebracht alleen ten behoeve van Indië mogen worden aangewend, maar zondert daarvan uit wat hij noemt de »buitengewone winsten", die gelegen zijn in het verschil van de kosten van productie en den verkoopprijs in Europa. Deze buitengewone winst moet genoten worden door den ondernemer der cultures, in casu het Gouvernement.

Aangezien juist in deze opmerking het hoofdverschil onzer beschouwingen gelegen is, zij het mij veroorloofd daarbij eenigszins langer stil te staan. Ik ga met stilzwijgen het kort geschiedkundig overzicht voorbij, waarin wordt aangetoond, hoe de tegenwoordige toestand zich langzamerhand heeft ontwikkeld. Ik zou dat de historia morbi van ons regeeringsbeleid kunnen noemen; maar even als de kennis van de historia morbi ons wel bij het aanwenden van geneesmiddelen van dienst kan zijn, maar op zich zelve nog niet de gezondheid geeft, evenzoo is op politiek terrein de kennis van de wijze waarop zich een toestand heeft ontwikkeld, nog geen bewijs voor de gezondheid van dien toestand.

Ik laat eveneens rusten al de uit die geschiedenis geputte argumenten ten voordeele van het cultuurstelsel, omdat ik geloof dat men de zuivere beslissing van een vraagstuk slechts bemoeilijkt door daaraan andere vraagstukken vast te knoopen. De vraag, of het cultuurstelsel misschien als belastingstelsel nog eenigen tijd zou kunnen behouden worden, heb ik daarom met opzet niet aangeroerd, hoewel ik gaarne met den heer de B. K. erken, dat een plotselinge slooping van de Gouvernementscultures voor den Javaan zelven niet voordeelig zou zijn. Ik geloof echter dat niemand iets dergelijks verlangt, en dat elk verstandig hervormer met de bestaande toestanden moet rekenen, zoo hij iets goeds en duurzaams wil tot stand brengen.

Indien de voorstelling die de heer de B. K. zich maakt, juist ware, dan zoude zijne conclusie ook aannemelijk zijn, en het batig slot, ontstaan uit de overwinsten door het Gouvernement als ondernemer van cultures gemaakt, gerechtvaardigd wezen. Doch juist in die voorstelling ligt de dwaling. Het gaat niet op, het Gouvernement van N. I. in twee deelen te scheiden, waarvan het eene gedeelte, als regeering, met al de rechten en verplichtingen daaraan verbonden, zou optreden, terwijl het andere gedeelte, geheel daarvan afgezonderd, als particuliere ondernemer producten zou doen aanplanten en ter markt brengen. Indien dit zoo ware, en het Gouvernement als planter en koopman zich geheel stelde op den voet van een particulier ondernemer, zoude het volkomen juist en billijk zijn dat het de winsten, in zijne onderneming behaald, ook naar eigen goedvinden gebruikte; maar dat is het geval niet. De aanplant en levering der producten wordt door het Gouvernement van de bevolking gevergd uit kracht van zijn souverein gezag; het is dus qua belasting dat men dien arbeid en die levering van de bevolking vergt, en onverschillig of eene belasting in geld, arbeid of producten wordt opgebracht, is elke belasting onderworpen aan den bovengestelden regel, namelijk, dat zij alleen kan worden opgelegd uit kracht van de behoeften van den Staat en voor zoover deze dit vorderen. De overwinsten die het Gouvernement behaalt op de op hoog gezag ingestelde cultures, mogen niet bij deze beschouwing van de overige belastingen worden gescheiden en afzonderlijk beoordeeld. Alleen dan zou men recht hebben een dergelijke onderscheiding te maken, indien die aanplant en levering vrijwillig plaats hadden, en het loon naar de regelen van vraag en aanbod met onderling goedvinden werd vastgesteld. Doch zoo lang dit het geval niet is, kan die arbeid en die levering niet anders worden beoordeeld dan volgens de regelen die aan alle belastingen eigen zijn.

Ook de heer de B. K. schijnt dit gevoeld te hebben; want hij waagt eene poging om te bewijzen, dat »die dwang inderdaad over het algemeen niet zoo groot is", en dat bij de prijzen door het Gouvernement betaald

voor de koffie, een »zonderlinge gelijkheid bestaat tusschen arbeid dien men gedwongen en dien men vrijwillig verricht." Onwillekeurig heeft de geleerde schrijver door het aanhalen van die verzachtende omstandigheden getoond, dat hij de zwakke zijde van zijne redeneering zeer wel inziet. Maar als hij zegt, dat »dwang bij de Gouvernementscultures zeker niet te ontkennen is, *evenmin als bij ons de dwang om de belastingen op te brengen*," dan is er geen verschil van meening meer over, maar wordt ook door hem de praestatie van arbeid en de levering van het product onder de belastingen gerangschikt, en vervalt alzoo de onderscheiding door hem gemaakt tusschen de belastingen in Indië opgebracht die ten behoeve van Indië moeten worden aangewend, en de overwinst op de producten, die nu toch blijken niets anders te zijn dan belastingen in een anderen vorm. Met andere woorden, naar mijne opvatting althans, liggen in het betoog van den heer de B. K. twee stellingen, welke elkander lijnrecht tegenspreken, te weten: 1°. de baten uit de cultures voortvloeiende mogen veilig in de Nederlandsche schatkist worden overgebracht, omdat zij zijn winst van den handelaar en geen belasting; 2°. de dwang die de handelaar bij de levering van het product uitoefent, is daarom te rechtvaardigen, omdat die dwang het karakter draagt van belasting. De tweede stelling is juist, maar bewijst dan ook dat de eerste stelling op eene valsche onderscheiding berust.

De hoegrootheid van dwang die moet worden aangewend, doet hier niets ter zake en hangt niet af van het rechtvaardige van het systeem, maar van de geaardheid en het karakter der bevolking die aan die belasting wordt onderworpen. Zoo heeft men den dwang bij de koffiecultuur op Java tot den aanplant en de levering uitgebreid, omdat het gedwee karakter van den Javaan dit toeliet. Op Sumatra, waar de bevolking niet zoo onderworpen is, heeft men alleen de levering gedwongen, maar den aanplant vrijgelaten, omdat men voorzag, dat aan het bevel van aanplant niet overal zou worden gehoorzaamd. Dat er echter dwang bestaat, wanneer men de bevolking gelast, een pikol koffie, die *f* 40 waard is, te leveren voor *f* 11, *f* 12 of *f* 13, behoeft niet bewezen te worden, en dat het nadeel hetwelk men haar dus berokkent, en het voordeel dat men voor zich daardoor behaalt, eene belasting is, onverschillig welke naam daaraan gegeven wordt, is, geloof ik, even duidelijk.

Indien echter de belooning van dien arbeid, niettegenstaande den dwang, voor de bevolking gelijk stond met die welke zij in vrijen arbeid kan bedingen, dan zoude dit zeker een groot argument zijn voor de billijkheid van die belasting niet alleen, maar dan zoude die bevolking den druk daarvan niet gevoelen, en het dus in zeker opzicht voor haar onverschillg zijn, wat met de winsten op dat product behaald, werd

gedaan. Doch is dit het geval? De Regeeringsverslagen, waaruit blijkt dat in sommige districten het loon voor een bij de koffiecultuur ingedeeld huisgezin niet meer bedraagt dan eenige centen in het jaar, geven daarop een welsprekend antwoord. Men behoeft zich in die statistieke berekeningen echter niet te verdiepen. Het énorme voordeel dat de Staat uit den verkoop der producten geniet, wordt niet behaald omdat de waarde dier producten in Europa zoo veel grooter is dan op de plaats waar zij zijn voortgebracht; in Indië zelf is de marktprijs van een pikol koffie ± *f* 40, terwijl het Gouvernement aan den inlander slechts *f* 13 betaalt. Indien die inlander dus vrij was om zijn product te verkoopen aan wien hij verkoos, zoude hij zich met de *f* 13 van het Gouvernement niet tevreden stellen, maar liever de *f* 40 van den koopman ontvangen. Dit verschil van *f* 27, dat men den inlander te weinig betaalt, moge men rechtvaardigen met het beweren dat men recht heeft hem die som als belasting te doen opbrengen, maar nimmer kan men beweren dat men hem de volle betaling geeft die hij zich zou bedingen, indien hij vrijheid had over zijn product te beschikken. De »zonderlinge gelijkheid tusschen arbeid dien men vrijwillig en dien men gedwongen verricht," welke daarin zou bestaan dat op Java voor den gedwongen aanplant en de levering van koffie dezelfde prijs wordt betaald (in 1866 *f* 12,50 de pikol) als op Sumatra, waar de aanplant vrij doch de levering aan het Gouvernement gedwongen is, heeft niets zonderlings, daar het Gouvernement in beide gevallen den prijs *ex plenitudine potestatis* bepaalt, en noch de waarde van het product, noch de wil van den producent, noch vraag en aanbod daarop eenigen invloed uitoefenen. Men mag veilig aannemen dat, indien die levering op Sumatra niet door het Gouvernement gelast en gedwongen werd, tegen dien prijs niet een enkele pikol koffie aan het Gouvernement zou geleverd worden, en de particuliere handel alles tegen een veel hoogeren prijs zoude inkoopen. Van de koffie te Menado geldt hetzelfde, omdat de aanplant en levering aldaar, even als op Java, geheel gedwongen zijn.

Eerst dan zouden wij met den heer de B. K. geheel overeenstemmen in het beweren dat de Regeering het recht heeft de overwinsten uit den verkoop der producten als ondernemer van cultures in de Nederlandsche schatkist over te brengen, wanneer de aanplant en levering door de bevolking vrijwillig tegen een door vraag en aanbod geregeld loon plaats had; maar zoo lang dit geschiedt door dwang tegen een onevenredig loon, op grond dat de Regeering het recht heeft belasting in natura en arbeid van de bevolking te eischen, zoolang zullen die overwinsten het karakter van belasting behouden en zal op die overwinsten de door den heer de B. K. gestelde regel van toepassing blijven, dat de belastingen door Indië opgebracht, ten behoeve van Indië moeten worden aangewend.

Ik geloof hiermede de bezwaren van den heer de B. K., die, mijne

praemissen als juist aannemende, alleen van mijne conclusie de overwinsten uit het cultuurstelsel behaald wilde uitzonderen, te hebben weggenomen. Aan de beleefdheid zoude ik echter meenen te kort te doen, indien ik den hooggeleerden Schrijver hierbij mijn dank niet betuigde voor de welwillende en humane wijze, waarop hij getracht heeft zijne overtuiging tegen de mijne te verdedigen. Eene discussie op die wijze gevoerd, kan niet onvruchtbaar blijven.

MIRANDOLLE.

GEDACHTEN

OVER DE BEHANDELING DER GESCHIEDENIS VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

G. LAUTS, *Geschiedenis der Nederlanders in Indië.* Zeven deelen, 1852—1866.

In het laatst des vorigen jaars verschenen, ook onder den afzonderlijken titel: »Geschiedenis der Nederlandsche regeering in Indië", de beide laatste deelen van een uitgebreid werk, door wijlen den hoogleeraar Lauts over de vestiging en uitbreiding, den bloei en het verval en het later herstel der Nederlandsche macht in Indië in het licht gegeven. Deze beide laatste deelen werden ons ter aankondiging toegezonden. Wij breiden onze taak in zooverre uit, dat wij liever een blik werpen op het gansche werk. Aan den anderen kant ligt het echter niet in ons plan breedvoerig daarover te spreken; ons hoofddoel is, naar aanleiding van dat werk, eenige gedachten te opperen over de beste wijze om het onderwerp te behandelen, waaraan de arbeid van den Hoogleeraar Lauts is toegewijd.

Indien de heer Lauts er in geslaagd ware, eene goede geschiedenis van de Nederlanders in Indië te leveren, dan zou daardoor een groote dienst aan ons publiek zijn bewezen en eene belangrijke gaping in onze letterkunde zijn aangevuld. Aan ijverige beoefening van die geschiedenis heeft het in de laatste jaren niet ontbroken, en wij zouden op eene lange reeks van geschriften over bijzondere tijdvakken en verzamelingen van documenten kunnen wijzen, die als voorbereiding en voorstudie voor de Geschiedenis der Nederlanders in Indië groote waarde hebben, en aan den toekomenden schrijver dier geschiedenis onschatbare diensten kunnen bewijzen. Doch na Valentijns Oud en Nieuw Oost-Indië, een werk waarvan wij de groote verdiensten niet miskennen, wanneer wij volmondig uitspreken dat het thans niet meer te genieten is; een werk bovendien dat, al ware het ook in stijl, vorm en historische kunst een meesterstuk — wat het zeker in geen dezer opzichten is —, van onzen tijd gescheiden wordt door bijna anderhalve eeuw, waarin de gewichtigste gebeurtenissen

in Nederlandsch-Indië hebben plaats gegrepen; — na Valentijns Oud en Nieuw Oost-Indië is de heer Lauts de eerste geweest, die zijne krachten aan eene geschiedenis van de Nederlandsche macht in Indië heeft beproefd. 't Is waar dat ook van Kampen's »Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa" dit onderwerp behandelt, maar het is daarin vermengd met velerlei andere stof. De lezer wordt in dat werk nu eens door Amerika, dan eens door Afrika, dan weder door het vasteland van Azië of de Australische eilanden rondgevoerd; bij den hoofdzetel onzer tegenwoordige macht in Indië, de eilandenwereld van den Indischen Archipel, wordt slechts van tijd tot tijd, ofschoon in allengs klimmende mate, de aandacht bepaald; en behalve de groote bezwaren in den vorm die het onvermijdelijk uitvloeisel moesten zijn van deze wijde strekking en dat gedurig overspringen van Oost naar West, van Zuid naar Noord, is het natuurlijk gevolg daarvan geweest, dat het werk niet kan geacht worden aan de behoefte aan eene geschiedenis van de Nederlandsche macht in Indië te voldoen. Wij bezitten ook nog een werkje »Geschiedenis der Nederlandsche overzeesche bezittingen, geschetst ten dienste van het onderwijs en van hen, welke zich naar die gewesten begeven" (Kampen 1863); maar al ware dit meer dan een schets, het zou evenmin de behoefte vervullen. De schrijver, de heer A. Pompe, 1e luitenant bij het instructie-bataillon, heeft niet alleen zijne aandacht hoofdzakelijk bij de krijgsgebeurtenissen bepaald, maar, daar zijn plan alle tegenwoordige en voormalige koloniën en overzeesche bezittingen van Nederland in verschillende werelddeelen omvat, eene stof gekozen die weinig minder omvangrijk is dan die van het werk van van Kampen, en even als deze laatste alle éénheid, en diensvolgens het eerste vereischte voor eene duidelijke, treffende en belangwekkende behandeling mist.

Het Nederlandsch publiek zou dus den Hoogleeraar Lauts grooten dank verschuldigd zijn, indien zijn boek een goed boek ware te noemen. Ongelukkigerwijze is het dat niet! Ik zou dit oordeel met te meer schroom en te meer reserve uitspreken, omdat de meeningen des schrijvers over de koloniale aangelegenheden hemelsbreed van de mijne verschillen, en omdat ik daarom de vrees zou kunnen koesteren, dat het aan partijdigheid zou worden toegeschreven, indien de veelvuldige gebreken niet zoo in het oogloopend waren, dat zelfs de grootste voorstander van des schrijvers zienswijze niet zal kunnen nalaten die te erkennen. Eene goed geschrevene geschiedenis van Nederlandsch-Indië van het conservatieve standpunt, waarop de heer Lauts zich had geplaatst, eene geschiedenis die zooveel mogelijk recht liet wedervaren aan het monopoliestelsel der Compagnie en aan zijn afstammeling in rechte lijn, het cultuur- en consignatiestelsel van v. d. Bosch, zou in mijne oogen een onschatbare dienst zijn aan Nederland en aan Indië bewezen. Niet dat ik geloof dat een

enkele liberaal daardoor bekeerd zou worden; want het is de aard van het stelsel en niet de gebrekkige wijze waarop het verdedigd wordt, die ons daarvan afkeerig maakt; maar de discussie zou oneindig aan gehalte en degelijkheid winnen, het ware karakter van den strijd zou scherper uitkomen, en wellicht zou men dan ook in het tegenovergestelde kamp de wapenen zien wetten door de bekwaamsten en edelsten, om zich te meten met een tegenstander dien zij hunner waardig konden achten. Maar bovendien zou zulk een werk ook het gevolg hebben dat het betrekkelijk recht dier veroordeelde stelsels beter werd erkend, dat men de omstandigheden waaronder ze in het leven werden geroepen met meer billijkheid in aanmerking nam, en dat dus in de behandeling der geschiedenis van Nederlandsch Indië die soort van onpartijdigheid werd bevorderd, welke mij de eenige schijnt die men van den geschiedschrijver vergen kan en mag: beoordeeling der feiten naar tijden en omstandigheden, erkenning van de kracht der beweegredenen en het goede der bedoelingen, ook waar men de handelingen verkeerd acht.

Maar het werk van den heer Lauts is geene goed geschrevene geschiedenis; het is bijna in ieder opzicht het tegenbeeld van hetgeen eene goede geschiedenis zou moeten wezen. De stijl is beurtelings gezwollen en plat; de zinsbouw schier overal slordig en van fouten wemelend; de verdeeling der stof zonder alle kunst en overleg, en zoo verward dat de reeds vermelde feiten soms op een andere plaats worden herhaald, zonder dat de schrijver dit schijnt te bemerken 1); de behandeling der verschillende tijdvakken uiterst ongelijk, zoodat de drie eerste deelen, te zamen ruim 900 bladzijden beslaande, de geheele geschiedenis van de vestiging, de uitbreiding en den bloei der Nederlandsche macht in Indië tot 1780 omvatten; terwijl de beide volgende, ook onder den bijzonderen titel »Geschiedenis van het verval der macht van de Nederlanders in Indië", in ruim 800 bladzijden, alleen het 20jarig tijdvak van 1780 tot 1811 behandelen, en voor het zooveel langer en gewichtiger tijdvak van 1816 tot 1858 (eigenlijk van 1811—1858, daar ook het Engelsch tusschenbestuur als inleiding behandeld is) nog twee deelen, te zamen van nauw 700 bladzijden, genoeg waren. Indien wij ook den schrijver dank schuldig zijn dat hij aan het tot dusverre schier onbekende tijdvak van 1780—1811 bijzondere aandacht heeft gewijd, en hier althans, door het bijeenbrengen en ordenen van verstrooide, maar nog nooit verzamelde feiten, eenigen wezenlijken dienst aan een volgenden geschiedschrijver van Nederl. Indië heeft bewezen, zoo is toch zulk eene onevenredigheid der deelen, vooral wanneer de grootste ruimte voor het minst belangrijk

1) Zie b. v. het verhaal der pogingen van Raffles om zich van onze factorij in Japan meester te maken, D. VI, blz. 26, herhaald blz. 55.

tijdvak wordt besteed, uit het oogpunt van historische kunst een zeer wezenlijk gebrek. Trouwens ditzelfde gebrek herhaalt zich op kleinere schaal in ieder onderdeel. Zaken van het grootste belang worden in weinige regelen aangestipt, onbeduidende voorvallen, die voor de geschiedenis geenerlei waarde hebben, met groote uitvoerigheid verhaald. De invoering van het cultuur- en consignatie-stelsel wordt in tien bladzijden (D. VI, blz. 256—266) afgehandeld, terwijl aan de schipbreuk der stoomboot Willem I op de Lucipara twintig bladzijden (D. VII, blz. 29—49) zijn gewijd. In het geheel schijnen ongelukken van dien aard: vulkanische uitbarstingen, aardbevingen, overstroomingen, epidemiën, voor den schrijver eene bijzondere aantrekkelijkheid te hebben, terwijl de maatschappelijke toestand en ontwikkeling der millioenen, in Indië aan ons gezag onderworpen, te nauwer nood zijne aandacht trekt.

Misschien zou de schrijver — indien hij nog in het land der levenden was — wat dit laatste punt betreft antwoorden, dat hij de geschiedenis der Nederlanders in Indië, niet de geschiedenis der inlanders wilde schrijven. Doch dit is eene verontschuldiging die ik niet zou kunnen aannemen. Wij hebben hier te doen met de geschiedenis der aanknooping van handelsbetrekkingen door eene Europeesche natie met vreemde en verafgelegen volken, allengs gevolgd door vestiging in hun midden, door kolonisatie, door zich steeds uitbreidende veroveringen, door eene overheersching eindelijk waardoor de maatschappelijke toestand dier bevolking belangrijk werd gewijzigd. Zulk eene geschiedenis kan maar half verstaanbaar en slechts in zeer geringe mate leerzaam en vruchtbaar wezen, indien men zich eenzijdig bepaalt tot hetgeen door het koloniseerend en overheerschend ras is verricht, en niet tevens de volken leert kennen waaronder het zich vestigde, waarmede het te strijden had, die het onder zijn schepter deed bukken. In de geschiedenis der Nederlanders in Indië is niets gewichtiger dan de invloed dien zij op de bevolking van Indië oefenen: daarin ligt de eigenlijke beteekenis van onze heerschappij in die gewesten voor de algemeene geschiedenis des mensehdoms; daarin ligt voor ons het oordeel dat de wereldgeschiedenis, als wereldgericht, over onze handelingen in Indië vellen zal. Maar hoe zal dat gewichtigste deel van de taak des geschiedschrijvers van de Nederlandsche macht in Indië vervuld worden, indien hij zijne lezers niet evenzeer inwijdt in de kennis der inlandsche maatschappij en der stadiën van ontwikkeling die zij had doorloopen vóórdat zij met de Nederlanders in aanraking kwam; indien hij niet, waar hij de handelingen der blanke regenten en veldoversten beschrijft, ook den bruinen man tegen hen over plaatst in al de eigenaardigheid zijner verschijning en levensbeschouwing. Dit te doen is ook overeenkomstig het voorbeeld dat de meesters der historische kunst in de behandeling van dergelijke onderwerpen ge-

geven hebben. Zien wij niet in Caesars commentariën het beeld der overwonnen Galliërs even duidelijk voor onze verbeelding verrijzen als dat der overwinnende Romeinen, zoo zelfs dat de beschrijving der tochten van den Romeinschen veldoverste de voorname bron kon worden waaruit Amédée Thierry zijne »Histoire des Gaulois" putte? Heeft niet Augustin Thierry, in zijne »Histoire de la conquête de l'Angleterre", het beeld van den overwonnen Sakser met evenveel zorg geteekend als dat van den overwinnenden Noorman? Het zou vermoedelijk weinig gebaat hebben een man van zoo weinig zin voor hetgeen de geschiedenis kan zijn en behoort te zijn, als de heer Lauts, te wijzen op deze voorbeelden, waarvan hij door eene te groote klove gescheiden is; maar zoo ooit weder het onderwerp, door den heer Lauts behandeld, door een Nederlandsch schrijver wordt ter hand genomen, dan hoop ik dat hij zich van zijne roeping eene juistere voorstelling zal vormen, en begrijpen dat eene geschiedenis der Nederlanders in Indië niet veel waarde kan hebben, indien zij niet eene algemeene geschiedenis van Nederlandsch Indië wordt.

Onze vroegere schrijvers over de Indische zaken, waarin de heer Lauts beter te huis was dan in die geschriften die hem, nevens de eigen kronieken en overleveringen der Maleiers, Javanen enz., den toegang tot de kennis van den inboorling hadden kunnen banen, bekommerden zich, even als de Compagnie zelve, doorgaans weinig om den inlander; en het lag in den geest dier dagen hem slechts op prijs te stellen voor zooverre hij te exploiteeren was, en hem te verguizen, voor zooverre hij zich niet gewillig aan die exploitatie onderwierp. Het is de groote verdienste van Raffles — maar daarvoor heeft onze schrijver oog noch oor — dat hij in zijn oordeel over de inlanders en hetgeen de Europeaan hun schuldig is, niet alleen ons Nederlanders (met enkele uitzonderingen evenwel), maar ook het gros zijner landgenooten verre vooruit was. Hoe berispelijk ook in sommige opzichten zijne handelingen mogen geweest zijn, de geest waarin hij werkzaam was, was een edeler geest dan de Compagnie had bezield, en het was een droevige terugtred toen koning Willem I en zijn trouwe dienaar de graaf van den Bosch de Javanen weder begonnen te beschouwen in het licht van »la gent taillable et corvéable à merci," die men zoo veel mogelijk aan haar zelve moest overlaten, als zij maar in milden overvloed producten voortbracht voor de remises naar Europa geschikt. Intusschen is het hun stelsel dat het meest door den heer Lauts bewonderd wordt, en misschien kan dit ons voor een deel den sleutel geven tot de wijze waarop hij deze geschiedenis heeft behandeld. Ook in *zijne* voorstelling is Indië slechts om Nederland, en wordt alles naar de ware of vermeende belangen van Nederland beoordeeld. Het geheele werk draagt den stempel van een geest van zeer bekrompen nationaliteit, die in den landgenoot alles vergoelijkt, in

den Europeeschen vreemdeling zelden wat te prijzen vindt, en aan den inlander zich doorgaans niets laat gelegen zijn.

Er kleeft nog een ander gebrek aan de taak die de heer Lauts zich heeft gesteld, een gebrek dat eene behoorlijke groepeering der feiten ook dan zelfs zou verhinderd hebben, wanneer hij van historische compositie oneindig meer begrip had gehad. Trouwens in dat geval had hij ongetwijfeld de grenzen van hetgeen hij leveren wilde anders getrokken en daardoor van zelf de moeilijkheid vermeden. Wanneer men spreekt van de Nederlanders in Indië, dan beteekent dat iets anders in de negentiende, iets anders in de zeventiende en achttiende eeuw. In onze eeuw is het Indië waarin de Nederlanders gezag oefenen, uitsluitend de Indische eilandenwereld, de Archipel, of, zooals wij het liefst zouden noemen, met den even karakteristieken als welluidenden naam door een geniaal schrijver daarvoor uitgedacht, het rijk van Insulinde. In de zeventiende en achttiende eeuw oefende Nederland gezag ook op het vasteland van Indië, op de kusten van Malabaar zoowel als op die van Koromandel, en op het geheel van den Indischen Archipel gescheiden eiland Ceylon. Dat Insulinde, in weêrwil van de verbazende verscheidenheid van terrein en bevolking die het omvat, toch uit een historisch zoowel als uit een geographisch oogpunt een eigen geheel vormt, vatbaar om uit verschillende gezichtspunten met éénen blik te worden overzien, zal ieder erkennen die eenigszins op dit gebied te huis is; en dat wat onze vaderen daar in de zeventiende eeuw gezaaid hebben, hetzij onkruid of tarwe, daar thans nog door den inlander en den Nederlander geoogst wordt, is even klaar. Had de heer Lauts zich tot den Archipel bepaald, hij had eene geschiedenis kunnen leveren waarin eenheid van belang en strekking heerschte, waarvan al de verschillende deelen behoorlijk waren aaneengeschakeld. Bij het plan dat hij werkelijk heeft gevolgd, was dat onmogelijk. Zonder te bedenken dat Insulinde met Hindostan alleen in een ver verwijderd tijdvak in betrekking heeft gestaan, en dat onze verrichtingen in Voor-indië en op Ceylon slechts door een zeer lossen band met onze verrichtingen in den Archipel zijn verbonden, volgt hij onze voorvaderen zoowel daar als hier, voert ons beurtelings om op het vasteland en in de eilanden, en noodzaakt den lezer zijne aandacht te verdeelen tusschen heterogene zaken en telkens van het eene op het andere over te springen, nagenoeg op de wijze van Hoffmanns bekende geschiedenis van Kater Mürr, waarvan de bladen waren vermengd geraakt met fragmenten der gedenkschriften van een kapelmeester wiens naam mij niet te binnen schiet, en in dien verwarden toestand aan de pers werden overgegeven. Wat nog erger is, daar zich in de gedachten van den heer Lauts het begrip »Oost-indische Compagnie" natuurlijk genoeg in de plaats van dat van

»Nederlanders in Indië" heeft gesteld, wordt de eenheid van het werk nog al verder verstoord door de bijmenging ook van die verrichtingen der Compagnie die noch op het vasteland van Indië, noch op de Indische eilandenwereld betrekking hebben. Met name is alzoo menig hoofdstuk aan de Kaapkolonie gewijd, waarvan toch de geschiedenis met die van de »Nederlanders in Indië" niets te maken heeft, dan dat zij gesticht was onder de auspices derzelfde handels-compagnie die zich in Indië tot den rang eener mogendheid had verheven. Elders worden wij naar Perzië, China en Japan en waarheen niet al? verplaatst. Daardoor wordt de aandacht bijna evenzeer verdeeld als in het werk van v. Kampen, en heerscht in deze geschiedenis hetzelfde gebrek aan harmonie, hetzelfde rammelend effect, waardoor het voor den lezer even vermoeiend is en hem evenzeer onbevredigd laat.

Het is mogelijk dat er een goed gezichtspunt te vinden is, waaruit men, als één geheel, de »Geschiedenis der Oost-indische Compagnie" kan schrijven, ofschoon ik dit eene taak zou achten van buitengewone moeilijkheid; maar dan moet die geschiedenis haar middelpunt zoeken in Nederland als den zetel der Compagnie, en niet in de Nederlandsche macht in Indië; dan mag zij, wel is waar, de vloten van dit handelslichaam naoogen, wanneer zij zich over de zeeën van Azië en Afrika verspreiden, maar dan moet zij die vooral ook weder volgen naar het Moederland en nagaan hoe daar de Compagnie over de aangebrachte vruchten beschikt en welke hare uitkomsten zijn voor de deelhebbers en voor het algemeen welzijn; bovenal, dan moet die geschiedenis eindigen waar de Compagnie eindigt, en niet de latere geschiedenis van Nederlandsch Indië als een aanhangsel daarmede verbinden. Maar eene geschiedenis van de Nederlanders in Indië, zooals de heer Lauts ze heeft opgevat, is een onderwerp waarmede, naar mijne gedachten, zelfs de bekwaamste pen geene eer kan behalen, maar dat daarom ook eene bekwamere pen nooit zou gekozen hebben.

De geschiedenis der Nederlanders aan de Kaap, in Hindostan, op Ceylon, op Japan, zijn alles zeer belangrijke onderwerpen, waardig om, behalve in de algemeene geschiedenis des Vaderlands, in afzonderlijke monographiën uitvoerig te worden behandeld; maar daar zij meer op zich zelf staande groepen van feiten vormen, moeten zij niet met de geschiedenis van de Nederlanders in den Archipel worden vermengd. Te eerder moet dit vermeden worden, daar onze betrekkingen tot de Kaap, Hindostan en Ceylon sedert lang hebben opgehouden, terwijl daarentegen die tot den Indischen Archipel gedurig in omvang en belangrijkheid hebben gewonnen. Deze laatste vormen op zich zelve reeds eene stof van zoo grooten rijkdom en moeilijkheid, dat de toewijding van een geheel leven daaraan gevorderd wordt, dan vooral wanneer, zooals ik

meen dat de aard van het onderwerp eischt, de geschiedenis der Nederlanders in den Archipel zooveel mogelijk eene geschiedenis van den Indischen Archipel, eene algemeene geschiedenis van Insulinde wordt.

Kon men het daarover eens worden, dan zou het er voor den geschiedschrijver die de beoogde taak wilde ondernemen, in de eerste plaats op aankomen de grenzen van Insulinde met nauwkeurigheid te trekken. Dit is zoowel uit historisch als uit geographisch oogpunt niet geheel zonder moeilijkheid. Het schijnt mij echter toe dat het Maleische Schiereiland zoowel door zijne natuurlijke gesteldheid als door zijne lotgevallen zoo nauw met de Indische eilandenwereld verbonden is, dat het geacht moet worden een integreerend deel daarvan uit maken. Hetzelfde moet van de groep der Philippijnsche eilanden gezegd worden, al zullen zij, waar de geschiedenis van den Archipel uit een Nederlandsch oogpunt beschouwd wordt, uit den aard der zaak eene ondergeschikte plaats innemen. Daarentegen zal de oostelijke grens van het Insulinde des geschiedschrijvers bij Nieuw-Guinea eindigen, al moge er nog zooveel voor pleiten om uit physisch-geographisch oogpunt dat gansche uitgestrekte eiland, met de kleinere groepen die het omringen, nog tot den Indischen Archipel te rekenen. De reden is dat hier de invloed der beschaving heeft opgehouden en Nieuw-Guinea dus eigenlijk geene geschiedenis heeft. Natuurlijk kan de onderwerping van een deel der kustlanden aan de Sultans van Ternate en Tidore, gelijk ook de enkele pogingen tot nederzetting van Nederlandsche zijde, door den geschiedschrijver in het voorbijgaan vermeld worden.

Binnen deze grenzen besloten vertoont de geschiedenis van den Indischen Archipel een zeer eigenaardigen karaktertrek, waardoor zij geheel wordt beheerscht, en waarnaar dus de behandeling der stof zich geheel behoort te voegen. Van het oogenblik waarop die eilandenwereld uit den nacht der oudste tijden opduikt, is zij het tooneel geweest van de samenkomst en de botsing van vele en zeer uiteenloopende volken en nationaliteiten. De ligging, de schoonheid, de vruchtbaarheid dezer gewesten hebben van alle zijden volkplanters en veroveraars aangelokt, die beurtelings hunnen invloed op de oorspronkelijke bevolking hebben geoefend, en haar allengs bij gedeelten, en in zeer verschillenden graad, tot eene zekere mate van beschaving hebben gebracht, zonder haar echter zoover te brengen dat zij eene zelfstandig plaats in de geschiedenis der beschaving begon in te nemen. Wat in het bijzonder van Java gezegd is, dat de verschillende volken daar elkander gedurig verdrongen en telkens nieuwe meesters over de zee kwamen opdagen, gelijk aan het zwerk de eene wolk de andere voor zich heen drijft, is op de geschiedenis van den geheelen Archipel van toepassing. Hindoes, Chineezen en Arabieren, Portugeezen en Spanjaarden, Engelschen en Nederlanders hebben beurtelings de elementen van hunne beschaving en hunnen godsdienst naar deze eilanden overge-

bracht, volkplantingen daar gesticht of gewesten aan hunne heerschappij onderworpen. De rol der oorspronkelijke bevolking was daarbij doorgaans lijdelijk of bepaalde zich tot een verzet dat tot dusverre in geen enkel geval op den duur kon stand houden. Van de vreemdelingen kon zij op moreel en intellectueel gebied slechts ontvangen, zonder iets daarvoor te kunnen in ruil geven.

Van dezen stand van zaken is het natuurlijk gevolg, dat de groote keerpunten in de geschiedenis van den Archipel niet gelegen zijn in belangrijke wendingen in den inwendigen toestand der inlandsche maatschappij, maar alleen in de verschijning dier vreemde volken, die den langdurigsten en meest beslissenden invloed op de inlandsche bevolking en haar lot hebben geoefend. Vier natiën zijn het vooral die, zoo men de aandacht op het geheel en niet op de bijzondere deelen vestigt, de meest afdoende en in de gevolgen meest vruchtbare omwentelingen in den Indischen Archipel hebben te weeg gebracht: de Hindoes, de Arabieren, de Portugeezen en de Nederlanders. Hooger dan den tijd der Hindoes kunnen wij in deze geschiedenis niet opklimmen, daar vóór de komst dezer vreemdelingen, die voor den Archipel zoo weldadig was, de bevolking tot geen genoegzamen graad van zelfsbewustzijn was gestegen, om van hare lotgevallen en wat daarop invloed oefende eenige duidelijke herinnering te hebben. Ten hoogste zou men kunnen beproeven eene schets te ontwerpen van den toestand waarin die oorspronkelijke bevolking zich bevond, toen de eerste Hindoe-kolonisten in den Archipel aanlandden, eene schets waartoe de vergelijkende waarneming van die volken van Insulinde, die den beschavenden invloed van vreemde natiën het minst ondervonden hebben, en die dus nog het naast bij den oorspronkelijken toestand zijn gebleven, de trekken zou moeten leveren. Men zou dan tevens de vraag moeten oplossen, of men die oorspronkelijke bevolking in dien nog ongerepten toestand als eene gelijksoortige massa moet beschouwen, meer door het allengs ontstaan verschil van cultuur-toestand dan ten gevolge van rasverscheidenheid in verschillende volken gesplitst, dan wel of de eilanden van den Archipel, langs verschillende wegen, eene bevolking ontvangen hebben wier oorspronkelijk verschil in physische gesteldheid en zeden voor verschillende afkomst getuigt. En dan ben ik geneigd om aan te nemen dat de vele treffende punten van overeenkomst die men bij de nog wilde of halfwilde bevolkingen van gansch Insulinde, hoever ook verspreid, zou aantreffen, voor het eerste gevoelen een gewicht in de schaal zouden leggen dat door enkele bijzonderheden in voorkomen, gelaatshoek en schedelvorm, die eenigermate voor het tweede pleiten, niet kan worden opgewogen.

Dat tijdvak der Hindoe-koloniën en Hindoe-rijken zou zeker aan den geschiedschrijver van Insulinde groote moeilijkheid baren, en hij zou spoe-

dig bevinden dat eene welgeordende en aaneengeschakelde geschiedenis van die periode onmogelijk is, omdat de literatuur noch van Hindoes noch van Javanen eenig werk van echt historisch karakter oplevert, dat hier als gids kan dienen. Alleen in de historische overleveringen van Java en andere eilanden, en in hare talrijke monumenten, waaronder eenige inscriptiën de eerste plaats innemen, kan men de geschiedenis der Hindoe-periode bestudeeren. Die taak is moeilijk, maar de geschiedschrijver mag er niet voor terugdeinzen; want de Hindoe-periode was voor den Archipel eene periode van onberekenbaar gewicht en aan geene andere vreemde natie had die eilandenwereld zoo dure verplichtingen. Gelukkig dat ieder jaar, door de beoefening der oudheden en talen van den Archipel, voor de kennis ook van dat tijdvak nieuwe bijdragen levert en de taak van den toekomenden geschiedschrijver gemakkelijker maakt! Slechts meene men niet dat eenig vertrouwen kan gesteld worden in de mededeelingen, meest van Javaanschen oorsprong, over de geschiedenis van dit tijdvak, die door Lassen in zijne »Indische Alterthumskunde" zoo goed mogelijk tot een geheel zijn gebracht, en grootendeels door Dr. A. W. de Klerck, onder den titel van »Lassen's geschiedenis van den Indischen Archipel" (Utrecht, 1862), in het Nederlandsch zijn vertaald. Wat wij daar lezen is niets dan legende, die er niet veel geloofwaardiger om geworden is, dat Lassen, onder de groote massa onderling strijdige overleveringen, eenige der minst onwaarschijnlijke heeft uitgekipt, en, met behulp van eenige gewaagde en soms van gebrekkige kennis van het terrein getuigende conjecturen tot een soort van geheel heeft verbonden. Ongetwijfeld moet een geheel andere weg worden ingeslagen. De geest der oude Javaansche gedichten en babads is voor dit tijdvak van meer gewicht dan de vermelde feiten. De personen die er eene voorname rol in vervuld hebben met eenige zekerheid te leeren kennen, is, tenzij hier en daar inscriptiën van hen getuigen mogen, een wanhopig streven te achten. De geschiedenis der Hindoe-periode kan slechts zijn wat ik eene »onpersoonlijke" zou willen noemen, de geschiedenis van de maatschappij in het algemeen, zooals die gekend kan worden uit de ruines van tempels en grafteekens, uit de voorstellingen der kunst op of in de oude gedenkstukken bewaard, uit de sporen van dat tijdvak in de talen en zeden afgedrukt, uit de oude gedichten en de volksverhalen, uit al zulke bouwstoffen in één woord, als ook alleen aan Mommsen voor het oudste tijdvak zijner »Römische Geschichte" ten dienste stonden, en hem toch in staat hebben gesteld van dat tijdvak eene levendige en zeker in alle hoofdpunten ware voorstelling te geven, maar waarbij, voorzichtigheidshalve, zelfs de namen van Romulus en Numa, van Tarquinius en Brutus, met al de hun door de overlevering toegedichte feiten geheel zijn verzwegen.

Het tweede tijdvak, het Arabische of dat der invoering van den Islam, deelt nog voor een groot gedeelte in hetzelfde karakter, ofschoon wij hier ook eenige personen met meerdere duidelijkheid beginnen te onderscheiden. De verhalen omtrent de Walí's of heilige mannen, die den Islam in den Archipel hebben verkondigd, mogen nog met vele onhistorische bestanddeelen vermengd zijn; wij kunnen ons hier beroepen op graven, moskeeën en andere monumenten die bepaaldelijk op personen wijzen en van enkele hoofdpunten der overlevering genoegzame bevestiging leveren. Enkele trekken, ofschoon minder misschien dan men recht had te verwachten, levert de Arabische literatuur zelve, en men behoeft aan nieuwe ontdekkingen op dit gebied niet te wanhopen. Ook beginnen hier reeds oude reizen, als van Marco Polo en Barthema, op sommige punten eenig licht te verspreiden, en kunnen allengs ook de Portugeesche schrijvers geraadpleegd worden, die in hunne verhalen aangaande een tijdvak dat onmiddellijk aan deze periode grenst, in de voorafgaande jaren menigen terugtred doen. Echter is ook hier weder de invloed der Arabieren het zekerst te herkennen uit hun werk: de verbreiding van den Islam over eenige der voornaamste eilanden van den Archipel en de gedeeltelijke hervorming der inlandsche maatschappij die daarvan het gevolg was, eene hervorming die reeds grootendeels was volbracht toen de Portogeezen zich het eerst in den Indischen Archipel vertoonden.

Met de Portugeezen betreedt de geschiedschrijver van den Archipel een vasteren historischen bodem, en de Barros, de Couto, de Castanheda én de Faria y Sousa, om slechts eenige der hoofdschrijvers te noemen, kunnen hem een tal van feiten aan de hand doen, waarmede allengs eenige inlandsche kronieken van nuchterder karakter met meer vrucht kunnen vergeleken worden. Ongelukkigerwijze zijn die Portugeesche schrijvers, die hier de hoofdbron vormen, in Nederland slechts weinig bekend en vertalingen voor zoover ik weet niet voorhanden. Trouwens al werden die niet geheel gemist, zou toch de kennis der Portugeesche taal voor den geschiedschrijver van Nederlandsch Indië onmisbaar blijven; want bij het grondig onderzoek van dit zoozeer verwaarloosd, en toch zoo gewichtig en onmiddellijk aan de Nederlandsehe periode grenzend tijdvak, dat men hem ten plicht moet maken, zou hij zich niet zonder veelvuldige vergelijking der oorspronkelijke werken op het gezag van vertalers mogen verlaten.

Ik zal niet uitweiden over de bronnen die de geschiedschrijver, van wien ik zooveel meen te moeten vergen, voor het vierde en laatste tijdvak, het nauwkeurigst bekende en, voor ons althans, het gewichtigste van alle zou moeten raadplegen. Zij zijn genoeg bekend, of het is althans genoeg bekend waar zij te vinden zijn. Ik herinner slechts dat dit tijdvak zich weder in drie kleinere splitst: den tijd der Compagnie,

het overgangstijdperk tot 1816, en den tijd van het hersteld Nederlandsch gezag. Welke schatten voor de kennis van den tijd der Compagnie het oud-koloniaal archief, thans met het rijks-archief vereenigd, nog kan opleveren, blijkt uit de proeve daarvan door Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge medegedeeld, in de schoone verzameling van onuitgegeven stukken, loopende over de jaren 1595 tot 1610, die hij onder den titel: »de opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië," van 1862—1865 in drie deelen in het licht gaf. Ik mag dit werk niet vermelden zonder tevens hulde te brengen aan de zorg en bekwaamheid waarmede het doorloopend historisch verhaal is opgesteld, dat de schrijver aan de verzameling van stukken heeft toegevoegd. De proeve in het zesde hoofdstuk van eene »Schets van Indië's toestand vóór de opkomst van het Nederlandsch gezag" verdient, mijns inziens, bijzondere aanbeveling, en toont dat ook die schrijver heeft ingezien, dat, om de handelingen der Nederlanders in Indië te verstaan, men bekend moet wezen met het terrein waarop zij werkzaam waren, — iets, waarom de heer Lauts zich volstrekt niet heeft bekommerd. Voor 't overige omvat ook het werk van den heer de Jonge al de verrichtingen der Compagnie in 't genoemde tijdvak en bevat het dus zeer veel dat tot den Archipel in geene rechtstreeksche betrekking staat.

Nevens de archieven moeten ook de gedrukte stukken, vooral de oude reizen en de menigvuldige pamfletten geraadpleegd worden. Maar wat ik vooral wilde opmerken, ook in dit tijdvak moet de geschiedschrijver steeds den inlander naast den blanke stellen en trachten hem even aanschouwelijk in al de bijzonderheden van zijn politieken en maatschappelijken toestand en al de wijzigingen die deze door den Europeeschen invloed ondergaat, te teekenen. Daartoe zal hij ook hier al het licht als in een brandpunt moeten verzamelen, dat door de studie der inlandsche talen, instellingen, wetten, kronieken en andere letterkundige voortbrengselen, kan worden verkregen, en de gedurige vergelijking daarvan zal hem moeten behulpzaam zijn om de berichten van Europeesche afkomst recht te verstaan en in vele punten te rectificeeren.

Het overgangstijdperk levert bijzondere moeilijkheden op; doch ik heb reeds opgemerkt dat hier althans het werk van den heer Lants goede diensten heeft bewezen door het bijeenzamelen en rangschikken van tal van verspreide bijzonderheden. Over het Engelsche tusschenbestuur, slechts kortelijk door hem behandeld, bezitten wij de hoogst belangrijke studie van den heer H. D. Levyssohn Norman, »de Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden" ('s Gravenhage, 1857). Maar ook na dit werk is het raadplegen der veelvuldige Engelsche geschriften die over de geschiedenis dier jaren licht kunnen verspreiden, in geenen deele overbodig.

Ik acht het onnoodig hier iets bij te voegen over den tijd sedert het herstel van het Nederlandsch gezag, maar besluit met de algemeene opmerking, dat de geschiedschrijver van den Indischen Archipel ook de handelingen der Engelschen op Sumatra, Singapore, Malakka, Borneo's Noordkust, der Spanjaarden op de Philippijnsche en Soeloe-eilanden, der Portugeezen op Timor, alsmede de opkomst en den voortgang der Chineesche kolonisatie op de Indische eilanden zal moeten gadeslaan en met het algemeene plan van zijn werk in verband brengen.

Er is misschien den geschiedschrijver geen moeilijker taak aan te wijzen, dan de geschiedenis van Insulinde; er is misschien geen ander gewest waarvan de geschiedenis, zal zij wèl geschreven worden, zoo veelsoortige kundigheden eischt, die het altijd bezwaarlijk zal zijn in één man vereenigd te vinden. Welk een omvang van taalstudie wordt er niet reeds gevorderd, opdat men in staat zij de velerlei bronnen voor deze geschiedenis te raadplegen! 't Is dan geen wonder dat de algemeene geschiedenis van den Indischen Archipel nog niet geschreven is. Wij bezitten daarvan tot dusverre slechts eene schets; ik bedoel het werk van Horace St. John, »the Indian Archipelago, its history and present State" (London 1853, 2 Voll). Maar ofschoon dit werk niet zonder talent is geschreven, blijft het toch een gebrekkige schets, daar de schrijver van den toestand en de geschiedenis van Java, dat toch altijd het hoofdeiland blijft, slechts weinig blijkt te weten, en zijne aandacht, wat de laatste jaren betreft, vooral op Borneo concentreert; dat hij aan de verrichtingen der Engelschen in den Archipel eene onevenredig groote, aan die der Nederlanders eene onevenredig kleine rol toekent; en dat hij niet in staat was de Nederlandsche werken te raadplegen, dan voor zooverre zij vertaald of in het Fransch geschreven waren. Echter is de hulp van zulk een schema voor een volgenden geschiedschrijver in geenen deele te versmaden.

Eene geschiedenis, zooals ik hier geschetst heb, kan eigenlijk niet het werk van één man zijn, zoolang nog zooveel is op te delven en te onderzoeken. Ik stel mij voor dat er nog jaren zullen verloopen eer zij kan geleverd worden, en dat er nog een menigte monographiën zullen moeten voorafgaan over de verschillende eilanden, over bijzondere gewichtige gebeurtenissen, over het leven en de verrichtingen van invloedrijke staatslieden, zooals wij er reeds eene geheele reeks zouden kunnen aanwijzen, eer de stof genoeg zal zijn geordend en toebereid om in een algemeen overzicht te worden samengevat. Ook de omvang van het werk is afschrikkend. Wij zagen reeds dat de heer Lauts zeven deelen aan het onderwerp wijdde, en ofschoon in zijn werk vrij wat voorkomt dat bij het door ons geschetste plan zou wegvallen, er wordt nog veel meer gemist dat daarin een plaats zou moeten vinden, en oneindig veel

slechts aangestipt dat eene duidelijker en breedvoeriger uiteenzetting zou eischen. Schetsen der geschiedenis van Insulinde kunnen ons niet baten; wat wij behoeven is eene geschiedenis die den geheelen ontwikkelingsgang der maatschappij in den Indischen Archipel zoo volledig mogelijk teekent, ten einde zijn tegenwoordigen toestand in het helderste licht te stellen; en dat kan slechts in een uitvoerig en uitgebreid werk geschieden. Wie voor zoo groote en moeilijke taak niet berekend is, doet beter zich bij eenig onderdeel te bepalen, en daardoor een bruikbaren steen voor het grootsche gebouw aan te dragen, dan het aantal te vermeerderen der onbekookte proeven, die geheel gefaald hebben om op dit terrein iets te leveren, dat door zijn vorm den lezer aantrekt en boeit, en door zijn inhoud aan het verheven doel der geschiedenis beantwoordt.

P. J. V.

VARIA.

De Redactie geeft gaarne eene plaats aan den volgenden bij haar ontvangen brief, waarvan de opneming alleen door de verstrooiing harer leden in de zomermaanden vertraagd is.

Aan
de Redactie van het Tijdschrift
voor Nederlandsch Indië.

Mijne heeren,

Uwe beleefde uitnoodiging, om voortaan mijn stukken te doen opnemen in uw Tijdschrift, die ik op bladzijde 90 van uw Julij-nommer vind, heeft mij aangenaam verrast en verbaasd. Verrast, omdat Julij 1864 slechts drie jaren verwijderd is van Julij 1867; verbaasd, omdat ik vroeger wel eens een stuk, dat ik ter plaatsing aan een zeer liberaal Tijdschrift had gezonden, heb teruggekregen met de verklaring, dat de opneming in *mijn* belang niet wenschelijk geoordeeld werd. Maar uwe uitnoodiging is mij beleefd gedaan en daarom wil ik er een beleefd antwoord op geven.

Aangezien ik mij wensch te blijven bepalen tot de zuivere wetenschap en mij te onthouden van elke politike bemoeijing, zoo is het mij niet mogelijk aan uwe uitnoodiging te voldoen. Beide zaken schijnen mij toe zóó heterogeen te zijn, dat de wetenschappelijke man, die tevens politiek persoon wil zijn, zich zelf, naar het mij voorkomt, dood maakt. Immers de wetenschappelijke man moet van de onderstelling uitgaan, dat zijn kennis weinig en onvoldoende is, en moet daarom steeds naar meer en beter kennis streven; de politike persoon moet als grondstelling aannemen, dat hij alles goed weet, want hoe zou hij anders zijn

beslissingen en handelingen kunnen regtvaardigen? Indien men beide soorten van menschen tot verschillende categoriën moest brengen, dan zou de wetenschappelijke man tot de *knownothings* en de politike persoon tot de *knowallthings* moeten gerekend worden. Mij schijnt de vereeniging van beide kwaliteiten in één persoon onmogelijk en daarom heb ik tusschen beide gekozen. Ik wil bij de zuivere wetenschap blijven.

Er is nog iets, dat mij de morele verpligting oplegt, om mij van de politiek, en dus ook van het schrijven in een politiek Tijdschrift, te onthouden. Sedert ik aan het hoofd van de Instelling voor Indisch Onderwijs alhier sta, heb ik zóó veel welwillendheid en medewerking van de stedelijke regering ondervonden, dat deze zaak thans het hoofddoel van mijn leven moet zijn, en dat ik mij verpligt gevoel om al wat in mij is onverdeeld daaraan te wijden.

Bovendien — en dit ten slotte — ik schrijf in de Delftsche Courant, een neutraal terrein; behagen mijn stukken aan dezen of genen of aan beiden, wat belet ze over te nemen?

Wilt de betuiging aannemen van de hoogachting, die ik u, mijne heeren, toedraag.

S. KEIJZER.

Delft 10 Augustus 1867.

De Redactie eerbiedigt natuurlijk de overtuiging en de voornemens van den heer Keyzer. Maar zij zal voortgaan, gelijk zij reeds herhaaldelijk gedaan heeft, haar voordeel te doen met het licht dat zijne wetenschappelijke studiën over de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken der inlanders ontsteken.

Het schrijven van den heer Keyzer geeft haar voor 't overige eene gewenschte gelegenheid om eene dwaling tegen te gaan omtrent den aard en de strekking van haar Tijdschrift, waarvan zij ook elders de sporen heeft gevonden. Zij erkent gaarne dat het grootste deel der opstellen, tot dusverre in dezen jaargang geleverd, van politieken aard is; maar zij ontkent ten stelligste dat het ooit haar voornemen geweest is zich tot de politiek te bepalen. In haar prospectus schreef de Redactie de volgende woorden, die zij herhaalde in haar woord aan de lezers dat den tegenwoordigen jaargang opent: »Het is echter niet het oogmerk der nieuwe Redactie, hare aandacht uitsluitend op de Indische politiek te richten. Haar wensch is, elke degelijke bijdrage waardoor de kennis van Nederlandsch Indië kan bevorderd worden, in hare bladen op te nemen; niets wil zij buitensluiten, dan wat, uit den aard der zaak, slechts voor de beoefenaars van bijzondere vakken geschikt is, en op algemeene belangstelling geen aanspraak kan maken." De Redactie heeft getracht ook aan dit deel van haar programma te beantwoorden,

en het zou moeilijk zijn in de opstellen: »de onderhoorighe den van Madjapahit," »de Papilioniden van den Indischen Archipel," »de laatste heldendaad van den Boheemschen Mezzofanti," »iets over vertalingen des Korans in de talen van den Archipel," »bevolking van Java en Madura op het einde van 1864," en vele aanteekeningen van letterkundigen aard in de Varia, eene politieke strekking te ontdekken. Ook vleit zich de Redactie dat een ernstig wetenschappelijk streven niet te miskennen is in de stukken: »de uitgifte van woeste gronden," »ontginning van woeste gronden in de Padangsche bovenlanden," »de dorpsinstellingen in Rusland," »de Engelsche nederzettingen aan de Straat van Malakka," »Carel Frederik Winter," en verscheidene andere, al zijn deze meer of min door de politieke meeningen der schrijvers getint. Het is minder de schuld der Redactie dan van den aard der ondervonden medewerking, die weder van den loop der gebeurtenissen afhankelijk was, dat de politiek in dezen jaargang zoo zeer den boventoon heeft gevoerd. De Redactie zou elke degelijke wetenschappelijke en letterkundige bijdrage met dankbaarheid aannemen.

Wat de tegenstelling tusschen wetenschappelijke en politieke mannen in den brief van den heer Keyzer betreft, is de Redactie van meening dat daarin eenige waarheid maar nog grootere overdrijving schuilt, bij geheele miskenning der roeping van den politieken publicist. Het is volkomen waar dat de praktische staatsman dikwijls geroepen wordt om te beslissen in zaken, die voor den beoefenaar der wetenschap nog niet klaar zijn, waarover het onderzoek zijn laatste woord nog niet heeft gesproken; maar het is even waar dat een staatsman zou toonen voor zijne taak ten eenenmale ongeschikt te zijn, indien hij verzuimde bij elke beslissing de wetenschap zooveel mogelijk te raadplegen, en de middelen te vermeerderen waardoor zij haar licht kan laten schijnen over de quaesties, waarover hij te beslissen heeft. Maar bovendien is de roeping van den politieken publicist eene geheel andere dan die van den praktischen staatsman. De eerste heeft niet te beslissen; zijne taak is en blijft, al bemoeit hij zich met de politiek, toch in de hoofdzaak eene wetenschappelijke; zijne roeping is de handelingen en maatregelen der politieke mannen te stellen in het licht der wetenschap, en ze daarnaar, en zooveel mogelijk daarnaar alleen, te beoordeelen. Heeft de Redactie daaraan niet beantwoord en zich, in stede van den fakkel der wetenschap te volgen, door het dwaallicht der partijzucht laten leiden, dan is dit jegens haar eene rechtmatige grieve; maar op zich zelve is in den aard van een tijdschrift dat de politieke aangelegenheden in den kring van zijn onderzoek betrekt, niets gelegen dat met het streven van den wetenschappelijken man in strijd is.

De aanvang van den brief van den heer Keyzer zinspeelt op zaken

van persoonlijken aard, waaromtrent hij gedeeltelijk in dwaling verkeert; doch waarover de Redactie, dewijl zij haar als zoodanig niet aangaan, hier in geene bijzonderheden kan treden.

Wie in dit jaar de algemeene tentoonstelling te Parijs, dat paleis van wonderen 't welk de stoutste fictiën der Duizend en ééne Nacht te schande maakt, bezocht heeft, vond ook gelegenheid om op te merken dat de Nederlandsche koloniën er bijzonder schitteren — *par leur absence.* Voor de koloniën en overzeesche bezittingen van andere landen zijn òf ruime afdeelingen in het hoofdgebouw geopend, òf annexen, soms van grooten omvang, in het park opgericht. De enkele voorwerpen uit Nederlandsch Indië daarentegen, door Nederlandsche inzenders voor de tentoonstelling bestemd, verliezen zich in de nogtans niet zeer ruime en in 't oog loopend kwalijk gevulde Nederlandsche afdeeling, en zijn ten eenenmale ongeschikt om een denkbeeld te geven van den natuurlijken rijkdom, den landbouw en de nijverheid van de schoone gewesten van ons Insulinde. Wie intusschen den aard van deze tentoonstelling wel heeft overwogen, mist niet alleen de grondstoffen en producten der nijverheid van onzen Archipel; hij mist nog oneindig veel meer. Het doel dezer tentoonstelling strekt veel verder dan alleen de nijverheid; zij wilde zooveel mogelijk alles op één punt te zamen brengen, wat den bezoeker in de gelegenheid kon stellen alle volken van den aardbodem in hun leven en streven gade te slaan en te leeren kennen. Hadden de Nederlandsche koloniën gelijken tred willen houden met die — ik zeg niet van Frankrijk en Engeland, maar met die van Spanje en Portugal, dan had men daar gelegenheid moeten vinden om den Javaan, den Maleier, den Makassaar, den Alfoer, te leeren kennen in zijn leven en bedrijf, zijne woning en kleeding, zijne voeding en zijne uitspanningen. Geen rechtgeaard Nederlander kan de tentoonstelling bezocht hebben zonder door het schier volkomen gemis van dat alles pijnlijk te zijn aangedaan, zonder een gevoel van schaamte dat zijn Vaderland zich alzoo in de oogen der beschaafde wereld moedwillig uit de rij der koloniale mogendheden als wegcijfert.

Wie aan dat alles schuld heeft, — of zij alleen te zoeken is bij die algemeene traagheid en onverschilligheid die zich van ons eenmaal zoo wakker volk heeft meester gemaakt, dan of de Regeering in Nederland of in Indië, of de Nederlandsche Commissie, of onwil en tegenwerking van de Fransche zijde, of de hemel weet wat? daarvoor aansprakelijk zijn, kunnen en durven wij niet beslissen. Men zegt dat het ongeluk

heeft medegewerkt en één-en-twintig kisten, met een schat van voorwerpen uit Indië gezonden, te laat zijn aangekomen, om nog in de tentoonstelling te deelen. Wij kunnen ons niet voorstellen dat er geen middel zou geweest zijn, bij ernstigen en krachtigen wil, aan den inhoud dier één-en-twintig kisten nog een onderkomen te verschaffen, hetzij in de Nederlandsche afdeeling, die daardoor ten minste wat beter ware gevuld geworden, hetzij des noods door nog eene annex in het park op te richten. Men had er zelfs misschien de Hollandsche boerderij voor kunnen gebruiken, die ten gevolge der veepest slechts ledige ruimten aanbood. Maar in allen gevalle kunnen wij ons niet voorstellen, dat zelfs de inhoud dier één-en-twintig kisten, die het noodlot aan de tentoonstelling ontfutselde, eene genoegzaam volledige en waardige vertegenwoordiging van de schoone en rijke eilanden van den Indischen Archipel, met hun talrijke en veelsoortige bevolking, zoude hebben uitgeleverd.

Men heeft aan Nederland in vroeger tijdvak verweten dat het schier niets voor de verbreiding der kennis van de eilanden van den Archipel gedaan had; dat de weinige jaren van het Engelsch tusschenbestuur meer vrucht voor de wetenschap hebben opgeleverd, dan Nederlands tweehonderdjarig bezit. Onmiskenbaar was 't het streven der Oost-Indische Compagnie, Indië zooveel mogelijk voor zich te houden en de blikken van den vreemden onderzoeker, waar dit doenlijk was, daarvan af te leiden. Zou wellicht in dezen tijd, nu de beginselen der Compagnie zich in andere opzichten weder zoo krachtig in de politiek laten gelden, ook weder haar geest van geheimhouding, van afsluiting van Nederlandsch Indië voor vreemde blikken, ontwaakt zijn? Wij kunnen het niet gelooven, want het zou in den tijd dien wij beleven, eenvoudig belachlijk zijn. Maar de wijze waarop Nederlandsch Indië op de tentoonstelling vertegenwoordigd was, is alleszins geschikt om de oude beschuldiging te doen herleven, en het zal meer geluk dan wijsheid zijn, wanneer wij aan deze soort van kritiek ontsnappen.

In de *Revue Moderne* van 1 September 1867, pag. 569, leest men in een artikel over Cochinchina: »En 1758 les Annamites fondent les forteresses de Sadec et de Chandoc. Cependant la colonisation marche rapidement, parce que le Gouvernement, avec une sagesse, qui n'est pas dans les habitudes françaises, mais que nous ferions bien d'imiter, lui accorde liberté entière. »On laissa," dit l'historien annamite, »les nouveaux colons libres de leurs mouvements. Le peuple eut l'entière liberté

de défricher ce qui bon lui semblait, et d'établir ses demeures et ses nouvelles rizières, en fondant ses villages aux lieux choisis par lui. — Les lots de terre étant choisis par ces gens, il leur suffisait d'en exprimer le désir au mandarin *pour en devenir propriétaires.*" Nos mandarins français ne sont pas si commodes. Ils croient mieux connaître nos interêts que nous autres qui sont des *non mandarins*, et dans leur despotisme tout paternel ils nous imposent leurs idées et nous empêchent de suivre les nôtres. Mais en Cochinchine le Gouvernement se bornait à son rôle naturel. Il faisait des cartes, des plans, du cadastre, des canaux, des routes, et pour le reste des intérêts matériels il s'en rapportait à l'intérêt privé. De là progrès constant de la colonisation annamite."

Indien de fransche regeering door hare neiging om alles te reglementeeren, deze voor haar weinig vleiende vergelijking met een Annamietisch gouvernement van de vorige eeuw heeft verdiend, wat zal dan het oordeel zijn over onze regeering op Java, die de ontginning van woeste gronden tegengaat en voor wie de toekenning van eigendomsrechten op den ontgonnen grond een gruwel is? Is het niet eene schande dat een Annamietisch vorst in de 18e eeuw zuiverder beginselen van staatkunde en staathuishoudkunde huldigde dan eene Europeesche regeering in de 19e eeuw? Met het oog hierop zoude het misschien wenschelijk geweest zijn, indien bij de keuze van den nieuwen Minister van Koloniën het oog niet op den eerzamen burger van Tiel, maar op een Cochinchineeschen mandarijn was gevallen. De heer Hasselman is echter, helaas, geen Cochinchinees! De woorden van de Troonrede en de discussiën naar aanleiding van het Adres van antwoord gehouden, leveren overvloedige bewijzen dat hij door die Cochinchineesche mandarijnen verre wordt voorbijgestreefd.

De regeeringsverslagen, zelfs door conservatieve kabinetten aangeboden, leveren soms kostbare bijdragen tot waardeering van het dwangstelsel. Zoo zien wij op nieuw uit hetgeen het verslag over 1864 van de pepercultuur op Sumatra meldt, welk een voortreffelijk middel de gedwongen aanplant is om arbeidzaamheid bij de bevolking op te wekken. De gedwongen pepercultuur werd door de Nederlandsche en Engelsche O. I. Compagniën in hunne respectieve bezittingen op Sumatra's Westkust ingevoerd en streng gehandhaafd. In Benkoelen, waar zij door Raffles was opgeheven, werd zij hersteld toen dat gewest aan het Nederlandsch Gouvernement was afgestaan, en bestaat zij ten deele nog, ofschoon zij thans meer en meer door koffie-aanplantingen vervangen wordt.

In Padang en Tapanoeli heeft men sedert lang den dwang losgelaten, vermoedelijk omdat de bevolking genoeg tot den arbeid aan die cultuur was opgevoed. Daar zal dus zeker thans de vrije teelt de gunstigste resultaten leveren.

Raadplegen wij derhalve het aangehaalde regeeringsverslag om te zien wat daarvan zij. Wij lezen daar op bladz. 178: »Nieuwe aanplantingen werden alleen aangelegd in Natal en Baros, echter op kleine schaal. Meer en meer neemt de productie af, en de bestaande aanplantingen zijn slechts overblijfselen uit den tijd toen deze cultuur nog verplichtend was. De oorzaak van dezen achteruitgang is gelegen in de weinige ingenomenheid der bevolking met de pepercultuur." Quaeritur, wat van die weinige ingenomenheid de oorzaak zou zijn.

Maar misschien heeft men in het Gouvernement der Westkust de opvoeding der bevolking voor de pepercultuur door dwang te vroeg losgelaten, en bestaat er grootere lust voor dien tak van nijverheid in Benkoelen, waar de zachte dwang nog steeds wordt gehandhaafd. Helaas! ieder jaarlijksch verslag getuigt daar van toenemenden achteruitgang. De opbrengst, die daar in 1850 nog 5,690 pikols bedroeg, was in 1863 tot 2534 pikols gedaald. Het verslag over 1864 constateert eene opbrengst van 2055 pikols.

Ook in de Lampongs is de bevolking in den tijd der Compagnie door dwang tot de pepercultuur opgevoed, met hetzelfde ongunstige resultaat. Reeds in 1787 getuigde jhr. de Rovere van Breugel: »Thans vermindert de leverantie sedert eenige jaren, zoodat in de jongste vijf jaren niet meer dan 28,930 bahra in het geheel, of ruim 5500 bahra door elkander is geleverd." Vroeger was de jaarlijksche opbrengst gemiddeld 9000 bahra geweest.

Maar wat zien wij daar thans gebeuren? De periode van dwang heeft daar de tegenwoordige bevolking zoo ver achter zich, dat zij de herinnering daarvan verloren heeft. Het opgevoed geslacht is voorbijgegaan en door een niet opgevoed vervangen. Het gevolg is dat daar in de laatste jaren de bevolking met toenemenden lust en steeds beteren uitslag uit eigen beweging peper plant. In 1861 waren daar de peper-aanplantingen plotseling tot het dubbele van het vorige jaar gestegen. Het verslag over 1864 getuigt: »Aan deze cultuur wordt hier door de bevolking veel zorg besteed. Ten gevolge van meerdere afschrijving dan bijplanting was intusschen het aantal ranken dit jaar verminderd van 2,051,839 tot 1,457,201, waaronder respectievelijk 641,442 en 588,672 vruchtdragende. De oogst daarentegen was, te rekenen naar den uitvoer, belangrijk toegenomen. In 1862 werden namelijk uitgevoerd 8947, in 1863 10,067, in dit jaar 14,428 pikols."

In verband met de toenemende opbrengst en de geringe vermindering

in den *vruchtdragenden* aanplant, is de vermindering van het aantal ranken eer een gunstig dan een ongunstig teeken. Zij wijst eer op doelmatige zuivering der tuinen, dan op kwijning of verminderden ijver.

De Indische bladen berichten ons dat aanvrage tot concessie is gedaan voor een paardenspoor of tramway door Batavia, die de voornaamste wijken der zoo uitgestrekte stad met elkander zal verbinden. Op vier plaatsen zullen stations worden opgericht, maar op alle punten van den weg zal men de wagens kunnen bestijgen. De dienst zal worden vervuld door 19 wagens 1e en 24 wagens 2e klasse, ieder voor 40 personen.

Eene onderneming berekend op een zoo aanzienlijk personen-vervoer zal wellicht ongerijmd schijnen aan velen die nog steeds voortgaan Indië te beoordeelen naar den tijd waarin zij het gekend hebben, en geen getuigen zijn geweest van de groote verandering ten goede die daar in de laatste jaren onder de toepassing van meer liberale beginselen heeft plaats gegrepen. Wij achten het daarom niet ongepast hier het volgende over te nemen, uit een artikel door den »Java-Bode" aan de aanprijzing dezer onderneming gewijd:

»Om een denkbeeld te geven van het belangrijk en vooral van het toenemend verkeer van Inlanders en Chineezen op zoogenaamde *kar peer* (karren met veeren), diene het navolgende.

»Volgens eene opneming door den ingenieur Henkett 6 Februari 1865 gedaan vóór de toko van den heer Tentée op Molenvliet tegenover de Prinsenlaan, passeerden aldaar dien dag

karren op veeren	*naar* de stad	584	stuks
do.	*van* »	693	»
	te zamen	1277	stuks,
	bevattende	1707	personen;

terwijl, volgens eene opneming door twee geëmployeerden der aanvragers, 5 Juni 1867 op dezelfde plaats gedaan, aldaar passeerden:

karren op veeren	*naar* de stad	827	met	1365	personen
do.	*van* »	818	»	1300	»

of te zamen 1643 karren met 2665 personen, de koetsiers niet medegerekend.

»Pasar Senin, Tanah Abang en Kramat leverden hetzelfde verrassende verschijnsel op.

»Trouwens een iegelijk die oogen heeft om te zien en eenige jaren

te Batavia heeft doorgebracht, heeft zich van het toenemend gebruik, dat van karren op veeren wordt gemaakt, kunnen overtuigen, en het valt niet te zeggen, doch wel te voorzien, hoezeer het vervoer per as onder de inlandsche en Chineesche gemeente toe zal nemen, wanneer daartoe eene goedkooper en geregelder gelegenheid, dan die der gezegde karren wordt aangeboden."

Zou niet deze laatste opmerking *mutatis mutandis* ook op den aanleg van spoorwegen voor de groote communicatiën toepasselijk zijn?

De volgende berichten omtrent den staat van het spoorwegnet in Britsch-Indië, in dit Tijdschrift beschreven Jaarg. 1863, D. I, blz. 69 vv., zijn ontleend aan J. Danvers, *Report to the Secretary of State for India in Council on Railways in India, for the year* 1865 *and* 1866 (London, 1866). Uit dat rapport blijkt dat de volgende lijnen voltooid of in aanbouw zijn.

1°. *East-India Railway.* Van den rechter-oever der Hooghly tegenover Calcutta tot aan den linkeroever der Jumna bij Delhi. Lengte 1276¼ Eng. mijlen, waarvan op 1 Mei 1866 1129¼ voltooid waren, zoodat nog slechts 147 mijlen ontbraken. De kolossale brug over de Jumna bij Allahabad, die ⅔ mijl lang is en op 14 jukken ieder van 205 voet spanning rust, werd in 1865 voltooid.

2°. *Jubbulpoor Railway.* Zijtak van de *East-India Railway*, van Allahabad naar Jubbulpoor, lang 225 mijlen; tijdens het rapport werd opgemaakt ver genoeg gevorderd om in 1867 geopend te worden.

3°. *Calcutta and South-eastern Railway.* Van Calcutta naar de nieuw aangelegde haven Canning aan de rivier Mutlah, lang 29 mijlen, sedert 1862 geheel in exploitatie. Men koestert het voornemen de streek waardoor deze spoorweg loopt te draineeren, de wildernis op te ruimen en de haven van Canning te verbeteren, en vleit zich daardoor tot een aanmerkelijken vooruitgang in de resultaten te zullen geraken.

4°. *Eastern Bengal Railway,* Van Calcutta naar Kooshtee tegenover Pubna aan de Ganges en vandaar naar Dacca, lang 159 mijlen; tijdens het opmaken van het rapport in exploitatie tot Goalundo, over eene lengte van 79 mijlen.

5°. *Madras Railway. a.* Zuidwestelijke lijn, van Madras naar Baypoor, met een zijtak naar Bangalore, te zamen lang 492 mijlen, geheel voltooid. *b.* Noordwestelijke lijn, van Madras naar Moodgall, lang 318 mijlen, waarvan voltooid waren 119.

6°. *Great Southern Railway.* Van Negapatam naar Trichinopoly be-

nevens verbinding van Trichinopoly met de lijn Madras-Baypoor, te zamen lang 166 mijlen, waarvan voltooid waren 79.

7°. *Great Indian Peninsula Railway.* Van Bombay naar Jubbulpoor, met een zijtak naar Nagpoor, en van Bombay naar Moodgall, met een zijtak naar Poonah, te zamen lang 1266$^3/_4$ mijl, waarvan voor het verkeer geopend waren 701½.

8°. *Bombay-Baroda and Central India Railway.* Van Bombay naar Baroda en Ahmedabad, lang 310 mijlen, waarvan 306 geopend waren.

9°. *Scinde Railway.* Van Kurachee naar Kotree tegenover Hyderabad, lang 109 mijlen en geheel voltooid.

10°. *Punjab Railway.* Van Mooltan over Lahore naar Umritsur, lang 253 mijlen, sedert April 1865 geheel in exploitatie.

11°. *Punjab Delhi Railway.* Van Umritsur naar Delhi, lang 320 mijlen, tijdens het opmaken van het rapport in aanbouw.

Wij zouden durven beweren, zonder vrees voor overdrijving, dat in Nederlandsch-Indië de aanleg van spoorwegen nog niet in dezelfde evenredigheid gevorderd is.

»De ellendige toestand waarin op Java en de Buitenbezittingen het transportwezen verkeert," schrijft ons een correspondent in Indië, »is niet alleen een hinderpaal voor de ontwikkeling van handel, landbouw en nijverheid, maar ook een groot nadeel voor de weerbaarheid van Indië, waaraan in het moederland wel wat weinig aandacht wordt gewijd. Het geval zou zich licht kunnen voordoen, dat ons dapper Nederlandsch-Indisch leger onmachtig zou zijn om in oogenblikken van onmiddellijk gevaar, hetzij dat van een binnen- of van een buitenlandschen vijand dreigde, met den vereischten spoed te ageeren." De schrijver wijst vooral uit dat oogpunt op het wenschelijke en noodzakelijke om met den meesten spoed een spoorwegnet tot stand te brengen. Hij doet daarbij opmerken dat de vreemdeling, vooral de Duitscher (dus in Nederlandsch-Indië ook al Pruisen-vrees!), het land en zijne toestanden thans even goed kent als de Nederlander, en dat binnenlandsche opstanden thans gevaarlijker en hardnekkiger zijn dan vroeger, omdat de inlander hoewel langzaam, toch zichtbaar in ontwikkeling vooruitgaat. »Reden voorzeker," zouden wij hier in het voorbijgaan willen bijvoegen, »om door een goed en rechtvaardig bestuur alle aanleiding tot misnoegen en verzet weg te nemen; maar toch ook aan den anderen kant ongetwijfeld een opmerkenswaardige wenk om de belangen der weerbaarheid niet te verwaarloozen."

De schrijver beschouwt vooral uit dit oogpunt den aanleg van spoorwegen als een levensquaestie voor Indië. Mannen des vredes, als wij zijn, zouden wij meer geneigd zijn, bij de aanprijzing daarvan andere belangen op den voorgrond te stellen, zonder echter ook dit punt uit het oog te verliezen. De commandant van het Engelsche leger, herinnert onze correspondent, was in der tijd van oordeel dat de uitvinding van George Stephenson voor Engelands weerbaarheid van onberekenbaar belang was, en bij de opening van een der spoorwegen in Britsch-Indië verklaarde de Gouverneur van Bombay, dat, volgens nauwkeurige berekeningen, de macht van het leger gerekend kon worden door het spoorwegnet vervierdubbeld te zijn.

»Om deze voordeelen nog te beter te verzekeren, heeft men," zegt onze schrijver, »de spoorweg-stations en halten in Britsch-Indië op zoodanige wijze gebouwd, dat ze zoo noodig goed verdedigbaar zijn." Ook herinnert de schrijver de onberekenbare diensten die de spoorwegen in de Amerikaansche burgeroorlogen bewezen hebben. »Verscheidene belangrijke strategische punten, langs spoorwegen gelegen, werden in ongeloofelijk korten tijd in sterke verschansingen herschapen. Niet alleen werden de materialen daarvoor langs de spoorwegen aangevoerd, maar die zelfde wegen verschaften ook het voordeel dat de gemeenschap met andere belangrijke punten gemakkelijk werd onderhouden."

De schrijver wijst bovendien ook nog op de monitors en andere zwaargewapende schepen die in Brisch-Indië op eenige voorname punten zijn gestationneerd, en vraagt dan wat Nederland voor de weerbaarheid van Java en Buitenbezittingen en wat Java zelf doet.

Wij voor ons gelooven dat de forten en sterkten te Batavia, Ambarawa, Soerabaja enz., die zullen ontzettende schatten verslonden hebben, en de groote kosten voor het leger en de marine op de Indische begrooting uitgetrokken, genoeg bewijzen dat de Nederlandsche regeering omtrent de weerbaarheid onzer Oost-Indische bezittingen niet onverschillig is; maar wij gelooven ook dat zij, grootendeels uit schroom voor eene ontwikkeling der nijverheid die het stelsel van exploitatie ten behoeve der schatkist op den duur onhoudbaar zou maken, naar verkeerde middelen gegrepen heeft. Het nut der millioenen aan die vestingwerken besteed is zeer problematiek, en van de bevolking zijn ten behoeve dier versterkingen zware offers gevorderd, waarvan de eisch te minder kan verontschuldigd worden, omdat die werken uitsluitend te onzen behoeve zijn aangelegd en voor haar niet het minste nut hebben. Had men door dezelfde middelen spoorwegen aangelegd, men had de weerbaarheid misschien in nog hoogere mate bevorderd, maar in allen gevalle een werk tot stand gebracht waardoor de ontwikkeling van Java in hooge mate bevorderd en alle klassen der bevolking zouden gebaat zijn. De gedwon-

gen en slecht beloonde arbeid van den inlander zou dan ten minste ook voor hem zelven niet onvruchtbaar zijn geweest, want spoorwegen hebben dit boven forten en sterkten vooruit, dat zij, evenzeer als deze, goed zijn voor den oorlog, maar, in onderscheiding van deze, nog beter voor den vrede. Doch in allen gevalle is thans de tijd voorbij, waarin zoo iets door dwang kon gedaan worden, en moet nu naar andere middelen worden omgezien.

De schrijver, wiens brief aan de redactie wij resumeerden, eindigt met de volgende woorden: »In Australië zijn meetings aan de orde van den dag om te bespreken wat er gedaan kan worden om de uitbreiding van bestaande spoorwegen te bevorderen en nieuwe aan te leggen. In Nederland en vooral ook in Indië moest dit voorbeeld gevolgd worden. Met eerbiediging van orde en wet moesten bekwame en achtenswaardige mannen zich opwerpen om vergaderingen te beleggen waarop dit gewichtig onderwerp werd besproken en middelen beraamd om met meer eendracht en kracht dan tot nu toe geschied is, op de algemeene verbetering van het transportwezen in Indië door den aanleg van spoorwegen aan te dringen."

Wij hebben hier niet tegen en zijn ook van oordeel dat de Regeering bij spoorwegen in Indië belang genoeg heeft, om haar te nopen den aanleg daarvan ten minste door rente-guarantie en het verleenen der meestmogelijke faciliteiten te ondersteunen, maar die bekwame en achtenswaardige mannen, waarop de schrijver het oog heeft, zouden nog beter doen indien zij zelven het intiatief namen en voor aannemelijke plannen op aannemelijke voorwaarden concessies van de Regeering vroegen. »Britsch-Indië," zegt onze schrijver zelf, »levert het voorbeeld dat Indische spoorwegen als geldbelegging niet te verwerpen zijn, daar onderscheidene lijnen reeds 5 en 6 percent aan de aandeelhouders hebben afgeworpen." Ware die overtuiging algemeen gevestigd, er zou ontzaglijk veel gewonnen zijn. De kapitalen zouden dan gemakkelijk toevloeien en zoodra, met zoo menigen anderen waan, ook de onzinnige waan zal zijn voorbijgegaan dat het exploitatie-stelsel thans nog houdbaar en in het belang van Neland is, zou de Regeering voor uitbreiding der rente-guarantie, die zij reeds voor den spoorweg Samarang-Vorstenlanden heeft verleend, niet terug deinzen.

Men schrijft ons uit Indië dd. 20 Juli 1867. het volgende: »Voor eenige dagen werd namens de Regeering aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java, en door dezen aan de ambtenaren bij de cultures, eene

missive gezonden, waarvan de inhoud nagenoeg op het volgende nederkomt:

»»Met het uitzicht op het aanstaande wetsontwerp op de uitgifte in erfpacht van woeste gronden, wordt UWEG. verzocht wel te willen opgeven, welke, naar uwe gedachten, de afstand moet zijn, die in acht moet worden genomen tusschen de uit te geven woeste gronden en de Gouvernements-aanplantingen.

»»Het is natuurlijk dat die afstand in de bergdistricten grooter moet zijn dan in de benedenlanden, omdat in eerstgenoemde het politie-toezicht niet zoo goed kan worden uitgeoefend als in laatstgenoemde, zoodat de afstand voor suikerriettuinen o. a. niet zoo ver behoeft te zijn als voor koffie-aanplanting. Op eene spoedige beantwoording enz."""

Onze correspondent zag in deze aanschrijving het middel om de erfpachtswet reeds bij voorbaat illusoir te maken en zegt dat die indruk in Indië algemeen was. Hij wijst er op dat de strenge bepalingen, reeds thans opgenomen in de contracten van verhuur van woeste gronden, krachtens de ordonnantie van 3 Oct. 1856 aangegaan, genoegzamen waarborg geven dat de landhuurder geene handelingen zal plegen waardoor de belangen van het Gouvernement schade lijden. Bij die contracten toch is bepaald dat de overeenkomst dadelijk zal ontbonden zijn, indien de huurder opkoopt of zich op eenige andere wijze toeëigent producten die door de inlandsche bevolking aan het Gouvernement moeten geleverd worden.

De schrijver vermeldt daarbij nog eenige bijzonderheden, die misschien niet zoo algemeen bekend zijn, zooals dat het product van den particulieren koffieplanter vóór den oogst door eene Gouvernements-commissie wordt getaxeerd, en dat bij iederen eenigszins belangrijken afvoer van koffie van particuliere ondernemingen, de afzender onder aanbod van eede moet verklaren, dat de te verzenden koffie »het hem wettig toekomend product van zijn land is". En daar nu bovendien alle dieverij van eenig belang gemakkelijk door het controleeren van des planters tuin- en inkoopstaten kan worden nagegaan, meent onze correspondent dat niet licht een planter zich bloot zal stellen aan het gevaar waarmede het contract hem bedreigt. De gewestelijke besturen vinden er, volgens hem, dan ook thans in het minst geen bezwaar in, hunne aanplantingen tot aan de grens van de particuliere tuinen uit te breiden, zonder dat de scheiding zelfs door eenig pad, heg of sloot is aangeduid. Dit is o. a. het geval in de Oenarangsche en Selokatonsche districten in de residentie Samarang, zonder dat men daar ooit hoort van de onchristelijke onderstelling dat de particuliere planter daarvan misbruik zal maken, om zich ten koste van het Gouvernement te verrijken. De schrijver voegt er nog bij, dat ieder die in de gelegenheid is geweest in den

pluktijd eenige dagen op een particulier koffieland door te brengen, zich daar zeker gemakkelijk heeft kunnen overtuigen, dat er met de meeste zorg zelfs tegen den schijn van eenige onwettige handeling gewaakt wordt, omdat men zich bewust is het zwaard van Damocles boven het hoofd te hebben hangen.

Wanneer men dit alles overweegt, meent onze schrijver, zal ieder onpartijdig beoordeelaar tot de overtuiging komen, dat de belangen van den Gouvernements-aanplant behoorlijk verzekerd zijn, en dat bij eene eventueele uitgifte van gronden in erfpacht de handhaving der thans vigeerende bepalingen volkomen toereikend zal zijn om tegen de oneerlijkheid van den particulieren ondernemer te waken, zonder dat het noodig is een cordon te trekken om de aanplantingen van het Gouvernement.

Het plan van een zoodanig cordon schijnt hem dus toe geene andere strekking te hebben, dan om groote uitgestrektheden woeste grond aan de ontginning door uitgifte in erfpacht te onttrekken. »Ieder," zegt hij »die met de bergdistricten op Java bekend is, weet dat de Gouvernements-koffietuinen van afstand tot afstand zijn aangelegd, zoodat er, naar de grootte der dessa's, tuinen van 5, 10, 15 tot 20 bouws uitgestrektheid bestaan. Trekt men nu om die perceeltjes een cordon, waarbinnen geene particuliere nijverheid mag worden uitgeoefend, dan zal dit al spoedig zeer veel meer ruimte dan de koffietuinen zelve innemen. De bepaling der breedte van dat cordon kan derhalve de uitgifte in erfpacht, wanneer zij ook door de wet wordt voorgeschreven, grootendeels verijdelen. Er zal dus schijnbaar een concessie zijn gedaan aan de liberale meeningen, maar inderdaad zal alles bij het oude blijven."

Het schrijven waaraan deze bijzonderheden en beschouwingen zijn ontleend, is gedagteekend van 20 Juli, toen men in Indië met de intrekking der erfpachtswet nog niet bekend was. Er blijkt echter uit, dat men er het werk der heeren Mijer en Trakranen reeds toen niet vertrouwde, en dat de voorgestelde uitgifte van woeste gronden geen al te sanguinische verwachtingen opwekte. Men was er vrij wel overtuigd dat de Regeering wat zij met de eene hand gaf, zooveel mogelijk met de andere zou terugnemen.

Indien ooit de heer Hasselman een nieuw ontwerp van wet tot uitgifte van woeste gronden in erfpacht mocht voordragen, zal het zeker in Indië in geene betere stemming ontvangen worden; want na al het gebeurde en na de houding door dien Minister aanvankelijk aangenomen, zal men wel geene ernstige pogingen tot bevordering der particuliere nijverheid van hem verwachten. Maar met eene bloot *schijnbare* concessie, alleen strekkende als middel om het bestaan vau conservatieve kabinetten te rekken, zijn de voorstanders eener eerlijke uitvoering van art. 60 van het regeeringsreglement niet gediend. Het is daarom dat wij het niet overbodig

achten op het gevaar te wijzen, dat, indien de vertegenwoordiging niet zeer op hare hoede is, eene nieuwe erfpachtswet, zoo zij al tot stand komt, onder de werking van het conservatieve regeeringsbeleid geene noemenswaardige practische resultaten zal opleveren, en men juist zulke huismiddeltjes tot inkrimping zal weten aan te wenden, als dat, hetwelk, volgens onzen correspondent, naar het algemeen gevoelen in Indië, lag opgesloten in het plan van den heer Mijer, om een voor de particuliere nijverheid ontoegankelijk cordon om alle Gouvernements-aanplantingen te trekken.

Het volgende uittreksel van een brief uit Indië schijnt ons de mededeeling waardig.

»Wat stonden wij hier op te kijken, toen de telegraaf berichtte: »Minister colonies, Hasselman, formerly resident Djocjo.'" Hasselman! Kassian, wie is dat? vroeg men. In Nederland moge men sedert jaren al de boekjes gelezen hebben, die ieder oud-ambtenaar in de laatste jaren meende te moeten schrijven, op Java willen wij van die Salbaderei niet meer weten; niemand bijna kan zich hier den resident uit den ouden tijd herinneren, die reeds zoolang naar patria was teruggekeerd, in een achterhoek boekjes liet drukken, en zich aangesloten heeft bij de lieden, door het *Bat. Handelsblad* eens *les momies de l'aucien régime* genoemd.

»De politiek is tegenwoordig vol boentals (1). Men raakt de kluts kwijt met al die ministeriëele veranderingen. Het gaat hoe langer hoe slechter, want de partijstrijd in Nederland werkt hier terug. Men hoort van geen ontwikkeling of vooruitgang.

»Mijer doet niets, zelfs niet de leveranciers betalen, die den lande goed geleverd hebben. Haast zullen wij ook Jan Compagnie 't crediet moeten gaan opzeggen. En wie is dan nog goed voor zijn geld?

»Men heeft in het moederland veel soesah gemaakt over de al of niet intrekking van het vier-palen besluit. De intrekking is, ja, een bewijs, dat de goede lieden gaarne wat zouden willen reageeren. Maar dat beduidt niet veel. Men kan door stilstand de zaken hoe langer hoe meer in verwarring brengen; dat is alles. Men kan door geheime besluitjes een huurder van woeste gronden meer laten betalen. Men kan *beloven* de koffie-cultuur uit te breiden. Op den duur is zulk een stelsel echter onhoudbaar en zal de reactie niet veel kunnen uitrichten. Er zijn toestanden, waartegen de best gezinde reactie niets kan doen.

---

(1) Knoopen in een touw.

»Zoo gaat het ook met dat vier-palen besluit. Het is de vraag immers niet of men koffie zal planten op 4 of 5 of 6 palen. De vrees schijnt te zijn, dat men, even als in den goeden ouden tijd, den Javaan nu 20 of 40 palen ver zal laten loopen, zonder een cent belooning voor dien meerderen arbeid. Nu verschil ik in zooverre met ulieden, dat ik niet vat *hoe* 't gouvernement er toe zal geraken den inlander te dwingen nieuwe tuinen aan te leggen op zulke verre afstanden van de bewoonde streken. Dat gaat wanneer een particulier woeste gronden ontgint om koffie te planten; hij betaalt voor het omhakken der boomen of stronken, het effenen, beploegen, beplanten van den grond, in één woord voor alles, en geeft boven de betaling dagelijks rijst, zoo de afstand tot bewoonde streken te ver is. Het Gouvernement geeft niet dan na 4 of 5 jaren, wanneer er vruchten geplukt worden, en dan een prijs per pikol, die zoowat gelijk staat met hetgeen een particulier bepaalt voor pluk- en bereidingsloon. Daarin ligt het geheele geheim waarom een particulier woeste gronden kan ontginnen, en het Gouvernement niet zonder ondragelijken druk. Welnu, als men nu den Javaan commandeert om nieuwe tuinen op ontzettenden afstand aan te leggen, zal hij: »tâbeh toean" antwoorden — en het niet doen. Als het nog oude tuinen geldt, is er altijd nog iets te plukken en dus dadelijk wat te verdienen, hoe weinig ook. Maar vergeet toch niet, dat er *vier* jaren moeten verloopen vóórdat de koffieboom vruchten afwerpt. Zoo lekker is het »luije naturel" nu niet op de koffiecultuur, dat de Javaan om niet vier jaren lang hard zal loopen om de tuinen aan te leggen en te onderhouden, totdat zij hem wat opleveren, oneindig minder dan hij met anderen arbeid verdienen kan.

»Ja, maar de hoofden krijgen procenten en zij zullen den kleinen man dwingen. Ei wat, hoe wilt gij den Javaan dwingen? Dat was goed in de dagen, toen de *rottan* de dagelijksche politiestraf was. Maar de knoetologie is eene verouderde wetenschap. Van Spall is een harer laatste beoefenaren geweest. Hij begreep, dat zonder stokslagen de koffiecultuur niet uit te breiden is, tenzij tegen goed loon. Als men de wet uitvoerde en den Javaan eene behoorlijke betaling voor de koffie gaf, dan kon eene gouvernementeele cultuur, met al haren officiëelen omslag, geen voordeel geven. De makelaars en zoovele andere lieden moeten immers leven. Ergo, er is geene keuze dan: rottingslagen, of de koffiecultuur is op den duur niet houdbaar dan door »het gepersonifieerde eigenbelang," zooals men mij verhaald heeft, dat zijne Excellentie de heer Minister het noemt.

»Om deze eenvoudige redenen stem ik niet zoozeer in met de klachten over de schorsing van de uitvaardiging van de schorsing van de intrekking (want zoo is het) van het vier-palen besluit. Men kan lang has-

pelen en zeuren over den stand van zaken; goed bezien, is de teringlijder, zooals van der Wijck schreef, niet door dwang, maar alleen door de toepassing van de beginselen van recht en van eene gezonde staathuishoudkunde te redden. Vale."

Uit Cheribon wordt ons geschreven, dat bij een daar ingesteld onderzoek gebleken is, dat ten tijde van de Sultans, niet alleen de sawahs, maar ook de koffietuinen, in dat gewest in het individueel bezit der inlanders waren, waarvan zij de bewijzen (piagems) in handen hadden. Bij de invoering van het cultuurstelsel, nu vele jaren geleden, heeft een resident die bewijzen opgevraagd, die daarna op zijn last verbrand zijn. Toch is in de binnenlanden, waar het cultuurstelsel niet gewerkt heeft, voor bewaterde velden het individueel bezit regel gebleven, al misten ook de inlanders de vroegere piagems, die tot bewijs hunner rechten strekten.

Het volgende werd ons medegedeeld in een schrijven uit Indië dd. 4 Augustus jl.:

»In eene der meest bevolkte residentiën van Java's Noordkust, wier rijstvelden bij afwisseling bijna allen worden dienstbaar gemaakt aan de gouvernements-suikercultuur, had onlangs het volgende plaats:

»De belastingschuldigen, 20 in getal, eener dessa, dicht bij de hoofdplaats der afdeeling M. gelegen, wendden zich per request tot het hoofd van het plaatselijk bestuur, met verzoek om, wegens de geringe uitgestrektheid hunner rijstvelden, vrijgesteld te worden van hun aandeel in den verplichten aanplant van suikerriet. Het bedoelde hoofd van bestuur onderzocht de zaak en meende op hun verzoek afwijzend te moeten beschikken. Daarop begaven zij zich allen, onder de leiding van hun dessahoofd, naar de woning van den Regent, om aan dezen inlandschen ambtenaar te verklaren dat zij weigerden den hun opgelegden aanplant te bewerkstelligen. Den eersten dag geen gehoor vindende, verwijderden zij zich, om den volgenden dag op nieuw zich tot den Regent te wenden. Deze bracht hun onder 't oog dat zij verplicht waren zich aan den hun opgelegden arbeid te onderwerpen; doch toen goede woorden niet hielpen, gaf hij bevel het dessahoofd te straffen met 14 dagen arrest aan de woning van het districtshoofd. De overige 19, dit

vernemende, verklaarden dat' deze straf hen allen betrof, en werkelijk vervoegden zij zich allen aan de woning van het districtshoofd. Niet dan met groote moeite gelukte het dezen de niet gestraften te verwijderen.

» Het dessahoofd onderging lijdelijk de hem opgelegde straf en de bevolking volhardde in haar verzet. Nu bemoeide zich het hoofd van plaatselijk bestuur op nieuw met de zaak, door den Regent te zijner kennisse gebracht. Bij afwezigheid van den Regent riep hij met den Pateh de weêrspannige dessabewoners met hun hoofd bijeen op het rietveld, hun ter bewerking aangewezen, en verklaarde aan het dessahoofd, dat een onmiddellijk ontslag het gevolg zou zijn van langer verzet van zijn kant of dien zijner onderhoorigen. Dit hielp — de bevolking begaf zich aan 't werk met meer ijver dan gewoonlijk, en haalde spoedig de schade in, door haar tijdverlies veroorzaakt.

»Door het nemen der bovengenoemde maatregelen gelukte het dus aan 't hoofd van plaatselijk bestuur deze poging tot verzet in hare geboorte te smoren. Maar zouden dezelfde maatregelen voldoende zijn, als zich eens meer dessa's op dezelfde lijdelijke wijze hadden verzet? En zou dit laatste geval wel zoo onmogelijk zijn? Zouden niet de drukkende werkzaamheden, vooral de gevolgen der gedwongen suiker-cultuur (en der koffie-cultuur tevens) ook op vele bewoners van verschillende dessa's denzelfden invloed hebben? En zou die tegenstand zich altijd bepalen bij hetzelfde lijdelijke verzet?

»De Regeering van Nederl. Indië beloofde aan »allen, die zich op het grondgebied van Nederl. Indië bevinden, gelijke bescherming van personen en goederen" (Reg.-Regl. art. 108). Is zij ook bij machte die bescherming te verzekeren aan de Europeesche bewoners van het binnenland? En is zij ook verplicht om acht te geven op de gegronde klachten van zoovele harer bruine onderdanen, op de meest vredelievende wijze geuit? Wel is de Javaan lijdzaam in hooge mate, maar ook die lijdzaamheid heeft, als alles, hare grenzen.

»Nederland lette op de teekenen des tijds. De voorzichtige zeeman bemerkt den opkomenden storm en neemt in tijds zijne maatregelen; de achtelooze wordt er door verrast en stelt zich bloot aan het gevaar van schip en lading, dikwijls zelfs zijn leven te verliezen. Verstandige hervormingen, van boven uitgaande, kunnen zonder schokken worden ingevoerd; maar moeten die hervormingen uitgaan van de onderste treden van de maatschappelijke ladder, dan kosten zij bloed en tranen."

Hier vinde ook onderstaand ingezonden stuk eene plaats.

Ngembeh (Modjokerto), 3 Augustus 1867.

Mijne Heeren!

Sedert mijn nu bijna tweejarig verblijf alhier heb ik opgemerkt, dat in deze streken door de gouvernements-suikercultuur de rechten der ingelanden op ergerlijke wijze worden verkort. Daar de redactie van Uw tijdschrift zich ten doel stelt, om misbruiken — ook die van wege het Gouvernement gepleegd — te publiceeren, zoo veroorloof ik mij de vrijheid, haar te verzoeken, het benedenstaande wel daarin te willen opnemen, opdat Nederland hoe langer hoe meer wete, tot welken prijs zijne batige saldo's worden verkregen.

Met de meeste achting heb ik de eer te zijn

Mijne Heeren! Uw bereidw. Dienaar

Aan A. J. Zijlker.

de Redactie van het Tijds. v. Neêrl. Indië.

»De Gouverneur-Generaal zorgt (R. R. Art. 56, al. 2) dat die (gouvernements) cultures niet in den weg staan aan de teelt van genoegzame voedingsmiddelen."

»Dat derhalve zeer ernstig zal worden gewaakt tegen alle inbreuk op die gebruiksrechten (van den grond nl.), van welke zijde die ook mochten worden beproefd" (Proclamatie, al. 2, Java-Courant 1866, No. 59; Staatsbl. No. 80).

Gij en zult niet stelen (8e gebod).

Sedert een reeks van jaren werken in deze afdeeling eenige suikerfabrieken met Gouvernements-contract. Onder de contracts-bepalingen behoort ook deze: dat het Gouvernement den contractant ter andere zijde van het noodige water voorziet tot vermaling van het riet.

Volgens berichten (ik was toen nog niet hier) moet *vóór* de oprichting van de fabrieken Bangsal en Brangkal, — die voor 't eerst werkten in het jaar 1866, — het van de bergen stroomend water voldoende geweest zijn om aan die bepaling van 't contract te voldoen, terwijl er nog genoeg overbleef voor de bevolking om hare velden voor den aanplant van tweede gewassen te besproeien. Dit weet ik alleen uit berichten van vroegere bewoners.

Wat ik echter *zeker* weet is, dat sedert de oprichting van die twee

fabrieken in het jaar 1866, al het stroomend water op zoodanige wijze naar de fabrieken werd afgevoerd, dat er niets overbleef om de velden voor den aanplant van tweede gewassen te irrigeeren; ja zelfs dat op sommige plaatsen de bevolking nauwelijks *drinkwater* genoeg overhield, zoodat *dit* hier en daar betaald moest worden met den voor Indië fabelachtigen prijs van $2^1/_2$ cent per emmer, inhoudende pl. m. 16 kan; terwijl menige Javaan, die het waagde zijne schendige (?) handen te slaan aan het water voor de fabrieken bestemd, om daarmede een stukje grond, tot beplanting gereed gemaakt, te besproeien, werd gearresteerd en eenige dagen gevangen gehouden. Ook dit weet ik, dat uit verschillende dessa's de menschen verhuisden, omdat dit anders zoo vruchtbaar gedeelte van den Javaschen bodem niet in staat was hen in hunne eerste levensbehoeften te doen voorzien; — en dat in weêrwil van dat alles de fabrieken Brangkal, en Bangsal vooral, nog dikwijls water te weinig hadden.

Ik achtte het daarom ook mijn plicht om het Gouvernement van deze handelwijze kennis te geven, en twijfelde niet, of, zoodra men 't zou weten, er pogingen in 't werk zouden worden gesteld om *die* wreedheid ten minste te doen ophouden. Helaas! tot nog toe zonder vrucht. — Reeds in September 1866 wendde ik mij hieromtrent tot den toenmaligen Gouverneur-Generaal; en tot nu toe is daarover niets beslist, voor zoover mij bekend niets gedaan. Het Indisch Gouvernement heeft nog niet getoond billijk in deze zaak te willen zijn; en toch meen ik te mogen vragen, of het geen misbruik maken is van de lijdzaamheid der Javanen, hun tot zelfs het drinkwater toe te ontnemen. —

De meest gewetenlooze Chinees zou anders handelen. *Hij* zou inzien dat zijn eigenbelang niet meêbrengt, aan zijne levende werkkrachten te onthouden wat tot vernieuwing harer verbruikte vermogens dient; en moeten wij van Nederland dan nog minder verwachten, dan van hem die overal bekend staat als de bloedzuiger van den Javaan? — Mogen wij, ons tot U, mijne Landgenooten, wendende, ons nog niet op andere drijfveeren beroepen, dan op eigen belang alleen? Zult Gij het dulden dat men den Javaan laat honger lijden en dorst om den wille van 't batig saldo?!

Evenmin als de Gouv.-Gen. kunt *Gij* thans *onwetendheid* voorwenden. Ik zal U doen zien hoe en op welke wijze ik het bestuur heb ingelicht. Oordeelt dan zelf, kiest, weest menschelijk en billijk; of weest gierig en neemt het geld. — Kiest! doch weet ook, dat Gij het laatste slechts kort meer zult kunnen doen; spoedig zal de Javaan de oogen openen voor Uwe inhaligheid; en dan! wat zal 't U dan kosten hem rustig te houden?!

Geeft iets, opdat men U niet weldra dwinge alles te geven. —

Zie hier de over dat punt tusschen de Gouvernements-ambtenaren en mij gevoerde correspondentie:

1₀. Request aan den G. G. dd. 8 September 1866.

Aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch Indië

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, de ondergeteekende A. J. Zijlker, particulier tabaksondernemer te Ngembeh, Afd. Modjokerto. Res. Soerabaja:

dat door de overeenkomst van het Gouvernement met de suikerfabriekanten — waarin o. a. is bepaald, dat het Gouvernement den ondernemer het noodige water verschaft tot vermaling van het riet — de bevolking in een groot gedeelte van deze afdeeling gedurende den maaltijd verstoken is van het voor den aanplant van tweede gewassen benoodigde water;

dat door de splitsing der ondernemingen Willem II te Modjosari en Sentanen-lor te Modjokerto — waardoor thans vier, nl. Willem II, Bangsal, Sentanen-lor en Brangkal, in plaats van vroeger twee, nl. Sentanen-lor en Willem II, van water moeten worden voorzien, — dit jaar al het water ten behoeve der suikerfabrieken moest worden afgevoerd;

dat in weêrwil men al het water dat te vinden was naar de fabrieken afvoerde, de fabriek Bangsal vooral steeds water te weinig had, zoodat het te vreezen is, dat ook bij gunstiger jaren nog al het water voor de suikerfabrieken zal benoodigd zijn;

dat het in de bergstreken, met hare lichte gronden, der bevolking ten eenenmale onmogelijk is, zonder levend water tweede gewassen met eenige hoop op slaging aan te planten, waardoor de waarde der gronden noodwendig moet verminderen; — dat de bevolking daardoor, bij mindere slaging der rijstvelden, gevaar loopt gebrek te zullen lijden;

dat hij heeft kennis genomen van de door Uwe Excellentie op last van het Ministerie van Koloniën afgekondigde proclamatie, waarbij der bevolking wordt verzekerd, dat zij in hare rechten op den grond zal worden gehandhaafd; — dat door den afvoer van al het water — waardoor de bevolking wordt verhinderd tweede gewassen aan te planten — aan die rechten wordt te kort gedaan;

Reden waarom hij meent de vrijheid te mogen nemen, zich met den meesten eerbied tot Uwe Excellentie te wenden met verzoek:

dat het Uwe Excellentie moge behagen, de zaak te laten onderzoeken, en zoo mogelijk met de contractanten in overleg te treden dat men in 't vervolg het riet vermale met stoom, in plaats van met water.

't Welk doende,

Ngembeh 8 September 1866. (Get.) A. J. Zijlker.

Geen antwoord!

2°. Request aan den Gouverneur-Generaal dd. 22 April 1867.

Aan enz. Geeft enz..... te kennen enz.;

dat hij onder dato 8 September Ao Po aan den toenmaligen Gouverneur-Generaal heeft ingediend het volgend request (volgt bovenst. request);

dat nog het vorig jaar gebleken is, dat, door den afvoer van het water naar de suikerfabrieken, in de dessa's daaraan gebrek was, want dat toch in sommige dessa's, gelegen aan den voet der bergen, het drinkwater moest worden gekocht tegen den fabuleusen prijs van $1^1/_2$ à 2 centen per emmer ad $\pm$ 15 kan;

dat men in andere dessa's het vee op meer dan een paal afstand moest drijven om het te drenken, zoodat er van water voor de besproeiing der velden voor tweede gewassen geen sprake kon zijn, en dus hier, in strijd met het 2e lid van Art. 56 R. R., de aanplant van voedingsmiddelen wordt belemmerd;

dat, in weêrwil daarvan, nog vooral de fabrieken Bangsal en Brangkal dikwijls water te weinig hadden, en daardoor niet op den bij het contract bepaalden tijd konden afmalen, waardoor de bevolking langer verstoken was van hare gronden voor den aanplant van eetbare en andere tweede gewassen;

Reden waarom hij, overtuigd van Uwer Excell. belangstelling in het lot der Javanen, vermeent nogmaals eerbiedig, doch dringend, op dat request te mogen terugkomen, en Uwe Excell. te verzoeken:

vooralsnog gunstig daarop te willen beschikken.

't Welk doende,

Ngembeh 22 April 1867. (Get.) A. J. Zijlker.

Bij dit request voegde ik eenen geleidebrief aan den Ass.-Resident, inhoudende verzoek om het na lezing wel met Zijn Wel. Ed. Gestrenges goedgunstig advies te willen doorzenden.

3°. Eene missive van den Ass.-Resident.

No. $^{1210}/_{20}$. Modjokerto 27 April 1867.

Ten einde met eenigen grond te kunnen adviseeren op het door UEd. mij in dato 22 dezer toegezonden request aan Zijne Excell. den Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch Indië, heb ik de eer, met referte tot het slot van bovenvermeld request, UEd. te verzoeken, mij toe te zenden eene opgave van de dessa's welke in het afgeloopen jaar gebrek aan water hadden.

Aan
den heer A. J. Zijlker,
Ngembeh.

De Assistent-Resident,
(Get.) G. van der Tuuk.

4°. Antwoord. Ngembeh 28 April 1867.

In antwoord op UEd. Gestrenges missive dd. 27 dezer, No. $^{1216}/_{20}$, heb ik de eer UEdG. mede te deelen, dat het vorig jaar gebrek aan water hadden al de dessa's in het noordelijk deel van het aresschap Patjet, het westelijk deel van het aresschap Koeto-redjo, het zuidelijk deel van het aresschap Bangsal, het noord-oostelijk gedeelte van het aresschap Djati-redjo, het zuidoostelijk gedeelte van het aresschap Gatal en in het aresschap Poegeran.

Aan (Get.) A. J. Zijlker.

den heer Assistent-Resident,
Modjokerto.

Kort daarop begaf ik mij met drie andere Nederlanders naar een paar dessa's, om daar, ten overstaan van hen, eenige personen te hooren, en hebben wij van die verklaringen opgemaakt het volgende:

Proces-Verbaal.

Op heden, den vierden Mei des jaars een duizend acht honderd zeven en zestig, hebben de ondergeteekenden: Jan Jakob van Leeuwen, Willem Frederik Bosch, Engel Douwes Dekker en Aeilko Jans Zijlker, particulieren, allen woonachtig in het district Modjosari-kidoel, afdeeling Modjokerto, van de Chineezen Oey Tih Kan en Thee Hoo Kiem, geëmployeerden bij de opiumpacht te Poegeran, en van den inlander Tangoe Koeno, van beroep dito dito, mede te Poegeran, district Modjosari-kidoel, woonachtig, gehoord de ondervolgende verklaring:

dat in de dessa Poegeran, gedurende de maanden Juli, Augustus, September en October (de zoogenaamde maaltijd der suikerfabrieken) van het jaar één duizend acht honderd zes en zestig, zoodanig gebrek was aan water, dat voor eene hoeveelheid van zestien (16) Nederl. kannen betaald werd twee en een halve cent;

dat zulks in vroegere jaren nimmer het geval was geweest, doch nu beschouwd werd als een gevolg van den afvoer van water naar de suikerfabrieken.

Verder verklaarde bovengenoemde Jan Jakob van Leeuwen, in tegenwoordigheid van de andere ondergeteekenden, dat het hem, als administrateur van de suikerfabriek Ketanen, alleen met de meest mogelijke inspanning van zijnen kant en van die van zijn ondergeschikt personeel gelukt is, den nieuwen aanplant in het jaar achttien honderd zes en zestig, voor en ten behoeve der fabriek Ketanen daargesteld, voor uitsterven te bewaren, door de rietvelden met een gedeelte van het naar Bangsal afgeleide water te besproeien;

dat het volgens declarants meening niet mogelijk is, de fabriek Bang-

sal van water te voorzien, dan ten koste van de bevolking, en ten prejudice der bestaande rechten van de fabriek Ketanen, zooals uit het bovenstaande zijns bedunkens duidelijk blijkt.

Nog verder verklaarde, in tegenwoordigheid van dezelfde bovengenoemde personen, de inlander Pah Kadjiman, wonende in de dessa Djambaran, district Modjosari-kidoel, het ondervolgende:

dat gedurende het jaar één duizend acht honderd zes en zestig zich uit die dessa verwijderd hebben de landbouwers Pah Sadiman, Pah Sam, Ponidin, Mardjoen en Gariman;

dat het verhuizen dier personen een gevolg is geweest van het niet slagen hunner sawah's, terwijl het planten van tweede gewassen hun onmogelijk was gemaakt;

dat het mislukken van den oogst, en de onmogelijkheid om met eenige hoop op goed gevolg tweede gewassen aan te planten, door hem werd toegeschreven aan den afvoer van water naar de fabriek Bangsal; en dat de toevoer van water naar de sawah's en andere gronden van genoemde dessa voldoende was vóórdat het afgevoerd werd tot in beweging stelling van laatstgenoemde fabriek.

Aldus naar waarheid opgemaakt op heden den vierden Mei achttien honderd zeven en zestig.

(Get.) J. J. van Leeuwen, W. F. Bosch, E. Douwes Dekker, A. J. Zijlker.

5°. Eindelijk ontving ik nog weêr eene missive van den Assistent-Resident van den volgenden inhoud:

N°. $^{1271}/_{20}$. Modjokerto 9 Juli 1867.

Ik heb de eer UEdG. te verzoeken, mij met den meesten spoed' (sic) »op te willen geven de dessa's gelegen in de door UEdG. in uwen brief dd. 28 April jl. genoemde aresschappen, welke niet voorzien zijn van water.

Aan
den Heere A. J. Zijlker.
Tabaksonderneming (sic)
te Ngembeh.

De Assistent-Resident,
(Get.) G. v. d. Tuuk.

6°. Antwoord.

Bijlagen I. Ngembeh 10 Juli 1867.

In antwoord op UEd. Gestrenges missive, dd. 9 dezer, N°. $^{1271}/_{20}$, heb ik de eer UEdG. mede te deelen, dat in de dessa's van de in den mijnen dd. 28 April jl. opgegevene aresschappen in den maaltijd van 1866 algemeen watergebrek was, zoodat het mij niet wel doenlijk is UEdG. al de namen dier dessa's op te geven. Evenwel heb ik de eer hier bij te voegen een afschrift proces-verbaal van een ingesteld onderzoek omtrent de dessa's Poegeran en Djambaran, gelegen de eerste in 't aresschap Poegeran en de laatste in 't aresschap Koeto-redjo. Ik heb

evenwel de zekerheid, dat een onpartijdig onderzoek in vele andere dessa's dezelfde resultaten zal geven.

Aan
den Heere Assistent Resident,
Modjokerto.

(Get.) A. J. Zijlker.
NB. Bij deze missive voegde ik bovenvermeld proces-verbaal.

Thans vraag ik: zijn deze aanwijzingen voldoende? Mag men niet in ieder geval een onpartijdig onderzoek verwachten? Nog kan ik dan ook niet twijfelen of men *zal* onderzoeken: en dan misschien eindelijk *iets* toegeven; doch wanneer? Waarom zoolang gedraald?? Is dit geen spoedvereischende zaak, en iedere dag wachtens geen gruwel???

Dit jaar is tot nog toe gunstig, wij zijn tot nu toe met aanhoudende regens gezegend; doch kon dat niet even goed anders zijn? En dan zou, even als het vorige jaar, de bevolking *weêr* gebrek hebben; want zelfs in dit *gunstige* jaar, heeft men reeds gedurende eenige dagen, om eene mij onverklaarbare reden, aan den inlander verboden om een gedeelte van het thans overvloedige water te gebruiken voor de irrigatie van de velden, bestemd voor den aanplant zijner tweede gewassen.

Ten vervolge op en tot aanvulling van het bericht voorkomende in het eerste deel van den vorigen jaargang (bladz. 373) van dit Tijdschrift, diene volgend overzicht van de over de jaren 1862, 1863 en 1864 ter kennis van het Indisch bestuur gekomen ongelukken, waardoor het verlies van menschenlevens is te betreuren geweest. Uit de bij de Regeering ingekomen berichten blijkt dat op Java en Madura het leven verloren hebben:

	in 1862	1863	1864
Door den bliksem getroffen	356	481	343
Verdronken.	948	902	835
Door val uit een boom of anderszins	431	328	403
Door wilde dieren gedood; door tijgers. . . .	148	131	93
» krokodillen . .	49	48	37
» slangen . . .	43	22	13
» andere dieren .	10	13	51
Door verschillende ongelukken	393	742	703
	2378	2667	2478
Hieronder zijn niet begrepen de gevallen van zelfmoord, welke bedroegen	127	130	146
	2505	2797	2624

BL.

SPROKKELINGEN UIT HET REGEERINGSVERSLAG VAN HET BEHEER EN DEN STAAT VAN NEDERLANDSCH-INDIË OVER 1864.

De regeeringsverslagen zijn, volgens de Grondwet, bestemd om 's lands vertegenwoordiging op de hoogte te houden van den toestand onzer overzeesche bezittingen. Zij hebben echter uit dit oogpunt slechts een betrekkelijk nut, omdat altijd een geruime tijd verloopt alvorens die stukken worden ingediend. Er gaan gewoonlijk een paar, ja bijna drie jaren voorbij, alvorens het verslag geredigeerd en gedrukt is. De heer Trakranen heeft het verslag over 1864 den 26 November van het vorige jaar ingezonden; maar de bundel bijlagen is eerst voor weinige weken rondgedeeld. Intusschen zijn deze stukken, mogen zij al ten opzichte van sommige feiten het aanlokkelijke der actualiteit eenigermate verloren hebben, eene onschatbare bron voor de kennis van landen en volkeren. Bovendien wordt de traagheid der indiening eenigszins goed gemaakt door de noten en aanteekeningen, waardoor de Regeering de données zoozeel mogelijk tot op het tijdstip der inzending bijwerkt. Die verslagen bevatten de officiëele waarheid, waaruit, bij gemis aan juistere statistieke opgaven, door vergelijking met eene reeks van vroegere jaren, gevolgtrekkingen kunnen worden afgeleid en overzichten geleverd. Wel is de waarde dier cijfers menigmaal betwist: zij rusten dikwijls slechts op raming en gissing; maar desniettemin is bij den strijd over koloniale aangelegenheden van beide zijden uit die stukken geput, omdat eene relatieve waarde daaraan niet kan worden ontzegd. De Grondwet eischt, dat deze verslagen zoo volledig mogelijk zullen zijn. Het zou onbillijk wezen de verbeteringen te ontkennen, die daarin van tijd tot tijd zijn aangebracht. Maar het onzekere van vele gegevens daargelaten, nog menig belangrijk punt wordt daarin met stilzwijgen voorbijgegaan. Omtrent den landbouw op de zoogenaamde particuliere of heerenlanden op Java zijn de mededeelingen steeds uiterst mager. Het bevolkings-cijfer, de uitgestrektheid en de belasting aan den lande opgebracht, ziedaar alles wat men geeft. Nu zal het zeker altijd ge-

makkelijker zijn opgaven omtrent de gouvernementslanden te verkrijgen, daar deze van de ambtenaren kunnen worden gevorderd; maar waar het eene bevolking geldt van ongeveer 1,270,000 zielen, gevestigd op eene uitgestrektheid van 1,621,700 bouws, dus een zoo aanmerkelijk gedeelte van Java, mag men toch meer verlangen dan ons thans gegeven wordt. Het particulier landbezit van Europeanen, van Oostersche vreemdelingen en van inlanders is in Ned.-Indië een zeer gewichtig element; niet het minst het laatstgemelde: want hoe betrekkelijk gering de daardoor ingenomen ruimte van 44,791 bouws, met eene bevolking van 78,944 opgezetenen, ook zijn moge, hier komt dan toch ook de inlander voor als *eigenaar* van gronden, in denzelfden zin waarin, naar de officiëele uitdrukking, gronden aan Europeanen en Oostersche vreemdelingen *in eigendom zijn afgestaan.* In de schraalheid der berichten omtrent den landbouw op de particuliere landen deelen ook de zoogenaamde huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta, en aangaande den landbouw der inlanders in die gewesten wordt zoo goed als niets gezegd.

Enkele leemten vinden mij meer bijzonder in *dit* verslag. Omtrent het gevangeniswezen lezen wij hier niets, behalve eene opgaaf van aanbouw van gevangenissen en werken aan gevangenissen uitgevoerd, die onder de vermelding der landswerken verscholen is. Bij de zorg reeds aan deze verslagen besteed, richten wij geen verwijt aan de Regeering, als wij op zulke leemten wijzen; wij achten het evenwel nuttig die te constateeren.

Het jaar 1864 was geen zeer gelukkig tijdperk voor Nederlandsch-Indië. Cholera en koortsen heerschten in vele bezittingen. Op Borneo had men nieuwe woelingen te betreuren en ook op Java was de rust niet overal geheel ongestoord. Was de koffie-oogst op Sumatra's Westkust ruim, hij was uiterst ongunstig op Java, zoodat hij nauwelijks de helft van het middencijfer over vele jaren opleverde. De rijstoogst op Java was zeer mager en de prijzen zijn hoog gestegen, ja, hier en daar ontstond gebrek aan voedingsmiddelen, — treurig verschijnsel voorwaar in een land dat door de natuur zoo rijk gezegend is. Wanneer zal de tijd komen dat het aan den bewerker van den grond verzekerde eigendomsrecht, 't welk hem het genot der vruchten van zijne vlijt en zijn arbeid waarborgt, den landbouw genoegzaam zal aanmoedigen, om aan het thans telkens dreigend gevaar van gebrek een einde te maken? wanneer de tijd dat een goed geregeld net van wegen en voldoende transportmiddelen een verschil van 300 en meer procenten in de rijstprijzen van verschillende residentiën tot eene ongehoorde zaak zal maken?

Uitbreiding van gezag is dikwijls eene noodzakelijkheid voor elke koloniale mogendheid, al tracht men die binnen de engste grenzen te beperken. Veel is er geschreven over en tegen zoodanige uitbreiding; maar de natuurlijke loop van zaken schijnt mede te brengen, dat stilstand eene

onmogelijkheid is. Bijna elk verslag deelt ons dan ook mede, dat weder nieuwe districten bij ons gebied zijn ingelijfd.

Bij het Palembangsche zijn in 1864 de grensdistricten Semindo, Kesam, Makakau en Blalau met Batoe Broh geannexeerd. »Die inlijving, welke geenerlei vermeerdering van uitgaven ten gevolge had, geschiedde op verzoek zoo van hoofden als bevolking, en werd alleszins wenschelijk geacht als het eenige middel tot beëindiging van de roof- en moordpartijen, welke van uit genoemde districten op het omliggend gouvernementsgebied werden bedreven. De bedoelde marga's maken nu deel uit van de afdeeling Kommering- en Ogan-oeloe; zij beziten een vruchtbaren bodem, overvloed van water en een gunstig klimaat. De weinige bekendheid met den landbouw en de afkeer van den arbeid waren echter oorzaak, dat van die gunstige omstandigheden weinig partij werd getrokken. De bevolking is er betrekkelijk schaarsch, bestaande in 't geheel uit 9,283 zielen."

Dit was slechts een eerste stap. In 1864 was de Gouverneur-Generaal reeds gemachtigd ook de Pasoemah-landen in te lijven. De rooftochten der inlanders gaven reden tot groot misnoegen. In 1866 werd die maatregel, ten uitvoer gelegd, »niet zonder ernstigen tegenstand." Had een beleidvol bestuur wellicht niet evenzeer als in de vroeger geannexeerde districten strijd kunnen voorkomen? Deze vraag zal eerst kunnen beantwoord worden, als ons de toedracht der zaken vollediger bekend zal zijn (1).

In geheel Palembang, ook in de in 1864 ingelijfde landen, betoonde men zich welgezind jegens de Regeering. De overgeblevene familie-leden van wijlen den naar Ternate verbannen ex-sultan van Palembang, Machmoed Badaroe'd-din, »keerden met vergunning van het Gouvernement in deze residentie terug, doch ondervonden bij hunne aankomst van de zijde der bevolking niet de minste blijken van belangstelling; zij leven thans *onopgemerkt* van den hun toegekenden onderstand."

Wanneer men dit leest in een stuk, door den heer Trakanen aan 's lands vertegenwoordiging aangeboden, wat blijft er dan over van het eenige argument, door hem gebezigd, om aan de inlanders op Java erfpachtsrecht op den grond te onthouden? Hij beweerde dat inlandsche grooten, niet-ambtenaren, steeds ontzaglijk veel invloed uitoefenen. Men wierp hem de leden van vroegere vorstenhuizen op Java tegen. In het verslag over 1864 voegt hij zelf een nieuw voorbeeld daarbij.

Op Sumatra's noord-oostkust is een einde gemaakt aan den toestand van twist en vijandschap, waarin Panei, Bila en het meer binnen's lands

(1) De Redactie stelt zich voor aan de inlijving der Pasoemah-landen weldra eene afzonderlijke beschouwing te wijden.

gelegen rijkje Kota Pinang sedert jaren verkeerden. Het eerste en het laatste staatje betwistten elkander eene streek aan de Panei-rivier, Laboean Batoe genaamd. De vorsten wendden zich tot den adsistent-resident in Siak, die een onderzoek aan een vertrouwd inlandsch zendeling opdroeg. Geene der partijen wilde van hare aanspraken afzien; maar zij kwamen overeen het land aan den zendeling te schenken, die, om de zaak te beëindigen, onder goedkeuring van den Sultan van Siak, de schenking aanvaardde en op ons Gouvernement overdroeg. Het verslag zegt ons: »Daar de inlandsche zendeling de aanneming niet van 's Gouvernements bewilliging had afhankelijk gesteld, is daarin door de Indische regeering slechts berust, met bepaling dat van de bewuste landstreek niet meer terrein onder rechtstreeksch beheer zou worden gesteld dan vereischt werd voor de woning van den controleur van Bila en Panei, voor eene nederzetting van vreemde Oosterlingen en voor een bazaar. Het overige gedeelte zou, na eene nader in te stellen opneming, tusschen den vorst van Panei en dien van Kota Pinang worden verdeeld."

De cijfers der bevolking zijn in de bijlagen tot het verslag vermeld. Die van Java en Madura bedroeg in 1864 13,917,368 zielen en was sedert het vorige jaar met 267,688 vermeerderd. Daarvan bewoonden 1,098,201 de vorstenlanden en 1,207,703 particuliere landen. Het getal van de Europeanen en hunne afstammelingen bedroeg 27,105, dat der Chineezen 156,192, dat der Arabieren 6,764 en dat der andere vreemde Oosterlingen 22,772. Onder de inlanders telde men 246,490 hoofden en beambten en 65,103 geestelijken.

Onder deze cijfers is niet medegerekend het leger, ter sterkte van 27,617 man, waaronder 11,760 Europeanen en daarmede gelijk gestelden.

Geheel te vertrouwen zijn deze cijfers ongetwijfeld nog niet; veel onzekerder zijn echter de bevolkings-cijfers omtrent de Buitenbezittingen. De bevolking van Sumatra's Westkust wordt begroot op 877,703 zielen, benevens 200,000 à 230,000 voor Nias en de Mentawei-eilanden; daaronder komen 1,188 Europeanen voor, d. i. bijna 200 minder dan het vorige jaar, toen het cijfer op 1,386 begroot werd: een bevreemdend feit, waarvan geene verklaring gegeven wordt. Benkoelen zou 120,514 inwoners tellen, de Lampongsche districten 93,019; voor Palembang stelt men 416,050, benevens 111,000 voor de Pasoemah-landen en het rijk van Djambi; voor Banka 54,339, waaronder 17,097 Chineezen; voor Billiton 15,824, waarvan 1781 Chineezen; voor Riouw 30,683, waaronder 19,972 Chineezen; voor de Wester-afdeeling van Borneo 354,329, waaronder 24,429 Chineezen; voor de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo 575,322; voor Celebes en Onderhoorigheden 298,022, behalve nog 30,000 voor de in 1863 ingelijfde landen Binamoe en Bankala. Het getal Europeanen in laatstgemeld Gouvernement wordt op 1176

begroot (1). Wat de Molukken betreft stelt het verslag voor Amboina 107,273 benevens 60,000 voor Ceram en Boeroe; voor Banda 6,586, benevens 105,000 voor de Aroe- en Zuid-Wester-eilanden; voor Ternate 3,291, behalve nog 89,000 voor het gebied der Sultans van Ternate, Tidore en Batjan. Men vond in het Gouvernement der Molukken 3,496 Europeanen. Voor Menado vinden wij 104,418 inwoners, benevens 204,000 voor de landen buiten de Minahassa gelegen en tot dit gebied behoorende. Eene vroegere opgave van 76,000 zielen omvatte slechts een gedeelte dezer landen. De tegenwoordige raming verdeelt zich als volgt: Gorontalo 68,000, Tomini-bocht en Togian-eilanden 66,000, Sangir-eilanden 31,000, Talaut-eilanden 15,000, rijkjes op de Noordkust van Celebes 24,000; te zamen 204,000. Voor Timor wordt geen bevolkingscijfer opgegeven; de gissingen loopen van 400,000 tot 1,000,000. En zelfs deze latitude schijnt nog te klein genomen, als men in aanmerking neemt dat in het verslag over 1860 de bevolking van dit eiland op 1,840,000 werd gesteld. Ook het cijfer voor Bali en Lombok, dat op 863,725 wordt begroot, berust enkel op gissing en verdient niet het minste vertrouwen.

Wanneer men de statistiek van Java nagaat, die in ieder geval als juister dan die der Buitenbezittingen mag worden beschouwd, dan treffen ons enkele cijfers, die, bij vergelijking met die van vroeger jaren, tot vragen en bedenkingen aanleiding geven. De bevolking van Buitenzorg wordt gesteld op 361,283, dat is 6,677 minder dan het jaar te voren, hetgeen een gevolg zou zijn van meer nauwkeurige opgave. Hetzelfde verschijnsel doet zich voor omtrent Bezoekie, waarvoor eene bevolking van 318,478 wordt opgegeven, dat is 976 zielen minder dan in 1863. Zeer treurig is de vermindering der bevolking van Samarang, dat in 1864 zou geteld hebben 1,001,252 inlanders, 11,441 Chineezen, 5,162 Europeanen, 438 Arabieren en 1,982 andere vreemde Oosterlingen, te zamen 1,020,257 zielen, of 20,597 minder dan in 1863. Deze belangrijke vermindering wordt toegeschreven aan meerdere sterfte, ten gevolge van het heerschen van epidemische ziekten.

Nog een paar andere cijfers hadden wel eenige toelichting vereischt; want wij vinden geenerlei verklaring van het bevolkings-cijfer van Madura ad 578,646, of 65,670 *meer* dan in 1863, en even weinig van dat ad 865,470 of 67,513 *meer* voor Bagelen. Dergelijke verschillen moeten, zoo niet aan vergissing, aan buitengewone omstandigheden worden toegeschreven, waarvan de aanwijzing niet had mogen ontbreken.

---

(1) Op de eerste tabel onder No. 12 staat 976, doch die tabel stelt het aantal kinderen abusievelijk 200 te laag, en moet zoowel in dat als in het eindcijfer naar de tweede tabel, die de splitsing der Europeesche bevolking in de Buitenbezittingen naar hare afkomst bevat, verbeterd worden. Volgens het verslag over 1863 telde het Gouvernement van Celebes 1199 Europeanen.

Het verslag geeft vervolgens mededeelingen omtrent den algemeenen toestand der verschillende gewesten. Zien wij in de eerste plaats wat van Java wordt gezegd.

Het verslag verklaart, wel is waar, dat in Bantam »overal welvaart heerschte"; maar de verslaggever zelf zondert daarvan al dadelijk het distrikt Tanara en eenige gedeelten van de afdeeling Lebak uit, waar het bestuur in de schaarschte van levensmiddelen moest te gemoet komen, wegens den ongunstigen oogst. Maar ook de rust liet in Bantam te wenschen over. In de eerste helft van December werd bij eenige inlandsche hoofden, en daarna bij den Regent van Lebak, een door inlanders onderteekende brief ontvangen, waarin den Regent werd aangezegd, om binnen drie dagen 500 gewapende mannen naar den berg Bongkok te zenden, ten einde zich aldaar met anderen te vereenigen en vervolgens de hoofdplaats Rangkas-betoeng aan te tasten. Hiertoe zou, volgens den brief, worden overgegaan, al werd de gevraagde hulp niet verleend. Het mocht der politie echter gelukken die plannen te verijdelen en den verderen loop der zaak te stuiten, door zich van een aantal daarin betrokken personen te verzekeren. »Uit het gehouden onderzoek was gebleken, dat afpersingen en andere kwade praktijken van de zijde der mindere hoofden de aanleiding waren geweest tot het schrijven van den bewusten brief."

Wij moeten erkennen, dat dit officiëel naschrift op den *Max Havelaar* niet geschikt is om een gunstigen indruk na te laten.

Over de residentie Batavia zijn de berichten »niet zoo bevredigend als in vroeger jaren". De cholera heerschte van Mei tot September. De stemming van den handel bleef gedrukt, als het gevolg van de crisis van 1862. De rijstoogst was gunstig, maar de prijs hoog, wegens uitvoer naar China. De welvaart van de bevolking zou echter »niet afgenomen zijn," daar zij eenige vergoeding genoot in de toenemende stijging der arbeidsloonen.

Verder vinden wij melding gemaakt van de veel te hoog opgevijzelde zoogenaamde samenzwering, waarvan de hoofdaanlegger, een inlandsch kind, in het volgende jaar werd vrijgesproken. Maar van ernstiger aard was een ander voorval. »Zeker inlander, die zich wegens diefstal ter hoofdplaats in handen der politie bevond, had daaruit weten te ontsnappen en zich naar het Wester-kwartier begeven, waar hij vrouw en kinderen bezat. Daar slaagde hij er in negen kwaadwilligen om zich heen te verzamelen, aan wier hoofd hij, in den nacht van den 2den op den 3den Juni, het politie-établissement te Mouk overviel, de schoutswoning verbrandde, de deuren der gevangenis deed openbreken en de gevangenen in vrijheid stelde. Bij dien overval verloren twee politie-dienaren en de hoofd-mandoor van het land Gandoe het leven; de schout kon niet dan

met levensgevaar ontvluchten. Na nog van een paar gegoede inwoners van de passer geld en goed ontroofd te hebben, trok de bende, toen tot een vijftigtal aangegroeid, — want ook de vrijgemaakte gevangenen hadden zich aan haar aangesloten, — in den morgen naar het heerehuis van het landgoed Kemerie en daarna naar dat van Tjilongok, zich in beide huizen van het aanwezige geld meester makende. De aanvoerder, door het welslagen van zijne vermetele onderneming aangemoedigd, had nu een aanslag op Tangerang in den zin; maar zijne volgelingen, op twee na, verzetteden zich daartegen en verstrooiden zich, hongerig en vermoeid, in den avond. Den volgenden morgen werd het drietal ontdekt en door een inmiddels van Batavia aangekomen militair detachement op hen geschoten, nadat zij geweigerd hadden zich gevangen te geven. De hoofd-aanlegger werd doodelijk getroffen; in hetzelfde lot deelde ook een zijner makkers, terwijl de derde, ofschoon gewond, wist te ontkomen, maar een paar dagen later in het Buitenzorgsche werd gevat. Hiermede," zegt het verslag, »liep deze ongeregeldheid af."

Ook in 't aangrenzende Buitenzorg bleef niet alles rustig. Wij lezen: »Opstokerij en misleiding brachten eenige volksoploopen te weeg onder de bevolking der in de nabijheid van de hoofdplaats gelegen landerijen. Vermaningen, gepaard met eene strenge handhaving der bepalingen, hadden echter het gunstig gevolg, dat de misleide menigte van lieverlede hare dwaling inzag en rust en tevredenheid terugkeerden."

In Tagal hadden evenzeer woelingen plaats. »In den morgen van den 28sten October overvielen ongeveer negentig met pieken en krissen gewapende inlanders de pradjoerits-kazerne te Tagal, roofden daaruit veertien geweren en deden daarna eene vruchtelooze poging om den waarnemenden regent en den hoofd-djaksa door overrompeling in hunne woningen machtig te worden. Vier inlanders kwamen bij die gelegenheid om, terwijl vijf werden gewond. Naar het binnenland aftrekkende, verwondden de muitelingen nog twee Europeanen en een Chinees, vermoordden een Europeaan en vernielden het meubelair van den administrateur der suiker-onderneming Pagongan. Door het bestuur vervolgd, was het grootste gedeelte der muiters reeds eenige dagen later gearresteerd. Het hoofd der bende, zekere Singatroena, ook genaamd Mas Tjilik, die als doekoen door het verkoopen van geneesmiddelen en talismans eenige vermaardheid had verkregen, en daardoor grooten invloed onder de bevolking had verworven, werd in den nacht van den 9den op den 10den November in de dessa Doekoe Kemerie achterhaald, met zijne twee volgelingen gevat en vervolgens naar Brebes gezonden. Door een samenloop van omstandigheden, waartoe voornamelijk schijnt te hebben geleid de vrees der geleiders dat Mas Tjilik door bovennatuurlijke middelen uit hunne handen zou weten te ontsnappen, brachten zij hem

onder weg met een zijner makkers om het leven, terwijl de andere zwaar werd gewond. Met de arrestatie en den dood van Mas Tjilik was de rust weder hersteld.

»Voor zoover heeft kunnen blijken, waren de bovenbedoelde ongeregeldheden noch van politieken noch van godsdienstigen aard, en was het doel aanvankelijk alleen den waarnemenden regent en den hoofd-djaksa van Tagal te dooden. Na het mislukken van dit misdadig voornemen, trachtten de kwaadwilligen de bevolking tot opstand over te halen, *onder belofte van vrijstelling van heere- en cultuurdiensten*, evenwel zonder bijval te vinden.

»Ofschoon, volgens de voorloopige verhooren, het vermoeden niet van grond scheen ontbloot, als zouden Mas Tjilik en zijne deelgenooten de werktuigen in handen van anderen zijn geweest, hebben latere onderzoekingen dienaangaande geenerlei bepaalde bevestiging gegeven. Het scheen, dat in de eerste plaats gedacht mocht worden aan de weduwe van den laatsten effectieven regent, en aan den patih, haren vertrouweling. Deze laatste werd, op grond van de tegen hem gerezen bezwaren, als zou hij van het plan tot rustverstoring niet onkundig zijn geweest, in de verdere uitoefening van zijne betrekking geschorst, met last om te Samarang de nadere bevelen der Regeering af te wachten."

Eene noot voegt hier het volgende bij: »Voor de schuld van den patih zijn ook later geene bewijzen gevonden. Uit aanmerking zijner verhouding tot den waarnemenden regent en met het oog op zijne betrekkingen tot de regentsweduwe, heeft hij evenwel niet in zijne waardigheid hersteld kunnen worden. Die omstandigheden, gevoegd bij zijnen langdurigen diensttijd, hebben in Maart 1866 geleid tot zijn eervol ontslag uit 's lands dienst, onder toekenning van onderstand."

In het algemeen wordt eene ongunstige getuigenis afgelegd van de hoofden in Tagal. Zoowel wat geschiktheid als wat zedelijkheid betreft, gaven die beneden den rang van wedhono »veel stof tot aanmerkingen." De hoogere »voldeden, op een paar uitzonderingen na, aan hunne verplichtingen." Voeg daarbij 't mislukken van een groot deel van den rijstoogst, alsmede eene ongunstige suiker- en koffieproductie, dan zal men zich niet verwonderen over de verklaring van het verslag, dat in 1864 de hier bestaande mate van welvaart achteruit ging.

Omtrent het naburige Cheribon hangt men een meer behagelijk tafereel op, hoezeer ook die residentie door de cholera werd bezocht. Deze ziekte en de koorts sleepten ook elders op Java tal van slachtoffers ten grave, zelfs »duizenden" in Samarang. In Cheribon heerschte rust. Zelfs namen de hoofden maatregelen om de Tagalsche kwaadwilligen, zoo noodig, den pas af te snijden. De welvaart was »toenemende" wegens goeden rijst- en suikeroogst. Ook omtrent Pasoeroean, dat door de

even genoemde epidemiën alsmede pokken en mazelen bezocht werd, luiden de berichten voor 't overige gunstig, even als ook omtrent Probolinggo.

In Bagelen was de rijstoogst mede gunstig. De teelt van andere voedingsmiddelen, klappers en producten voor de Europeesche markt, was daar over het algemeen winstgevend. Bij gelegenheid van de vervanging van den regent van Karang Anjer werd het ambtelijk landbezit, »wegens de misbruiken waartoe het aanleiding gaf," ingetrokken, tegen verhooging der bezoldiging. Men was voornemens denzelfden maatregel ook toe te passen op de regenten van Poerworedjo, Koetoardjo en Keboemen, zoodra de vervanging der tegenwoordige titularissen daartoe de gelegenheid bood. De twee overige regenten in dit gewest, die van Ledok en Ambal, die geene ambtsvelden bezaten, verwierven eenige verbetering van bezoldiging. Omtrent Kedirie luiden de mededeelingen evenzeer gunstig, ondanks een min gunstigen oogst van koffie en suiker en eene vulkanische uitbarsting van den berg Kloet.

In de Preanger-regentschappen was de rijstoogst wel bevredigend, maar ten gevolge van den buitengewoon slechten koffieoogst »nam de welvaart niet in dezelfde mate (?) toe als in vorige jaren." In de afdeeling Tjiandjoer, van welker gelijknamige hoofdplaats thans de zetel van het gewestelijk bestuur naar het beter gelegen Bandong is overgebracht, was de Regeering zelfs verplicht tijdelijk in de behoefte aan levensmiddelen te voorzien. Niet zoo ongunstig was de toestand in Japara, want de rijstoogst slaagde vrij goed; maar de prijzen stegen aanmerkelijk tegen het einde van het jaar, »wegens mindere aanvoeren van elders." De tweede gewassen in de vlakte hadden daarbij door droogte te lijden, maar in de bergstreken kwam zoodanige aanplant op groote schaal tot stand. De koffieoogst was zeer onvoordeelig en de meeste suikerfabrieken verkregen een gering product.

In Samarang was de handel in vergelijking met het vorige jaar vooruitgegaan. In Rembang schonken handel, vischvangst en landbouw aan de bevolking vrij ruime middelen van bestaan. De tabaksoogst was bevredigend, ondanks de langdurige droogten; de suikercultuur gaf daarentegen slechts redelijke uitkomsten.

In Soerabaja nam de welvaart over het algemeen toe. »Ter hoofdplaats was zulks vooral merkbaar aan de zucht der kampongsbewoners om steenen huizen te bouwen." De invoerhandel, inzonderheid die van lijnwaden, verkeerde echter in 1864 in gedrukte stemming. De gevolgen van den oorlog in Amerika, mislukte tabaksoogsten en geringere suiker- en koffieproductie werkten daarop terug, en eenige kooplieden moesten dien ten gevolge hunne betalingen staken. De gezondheidstoestand was daarbij zeer ongunstig.

Bezoekie werd nog door eene andere ramp geteisterd. In den avond

van den 2den Februari had eene zware overstrooming plaats, waardoor ter hoofdplaats en in de omliggende kampongs meer dan 200 huisgezinnen al hun voorraad padie en djagong verloren. De Regeering liet eene hoeveelheid rijst ter waarde van *f* 2000 onder hen verdeelen. Overigens is het meerendeel der bevolking »gegoed." Vele landbouwers bezitten daar uitgestrekte velden en eene aanzienlijke menigte vee, terwijl een aantal personen in de afdeeling Bondowosso belangrijke voordeelen uit den particulieren aanplant van tabak behaalden. Voor een groot deel der strandbewoners bleef de vischvangst eene ruime bron van inkomsten; de oogst viel naar wensch uit, maar de gezondheidstoestand was ook hier niet gunstig. »In het gehalte der inlandsche hoofden kwam van lieverlede verbetering. Daartoe droeg eenigszins bij de opleiding, die verscheidene der jongstaangestelde hoofden op de inlandsche school te Bezoekie hadden ontvangen." Nabij de kust hadden een paar gevallen van zeeroof plaats.

Madura had daarentegen in 1864 geen last van zeeroovers. Er deden zich alleen eenige gevallen van kustroof voor, waarvan de daders onder de opgezetenen schuilden, of wel behoorden tot eene soort van roovers, bekend onder den naam van *orang intjik*. Deze laatsten worden geacht een deel uit te maken van de zwervende Maleische of Boegineesche bevolking, die zich veelal langs de kusten van de beoosten Java gelegen eilanden ophoudt. Vele Madureezen verhuisden weder naar den overwal om de cholera en de heerschende koortsen te ontvlieden. In het regentschap Madura was de staat van tevredenheid gunstiger dan vroeger. De nieuwe Panembahan schijnt een ijverig en goedgezind vorst te zijn. Daar de rijksbestierder in December 1863 overleden was, werd zijn ambt niet meer vervuld en alleen een patih aangesteld. De Panembahan gaf een goed voorbeeld aan de Indische regeering, want »thans worden de meeste zijner hoofden en beambten in geld bezoldigd in stede van in dessa's en velden."

In Soerakarta had de bevolking in de omstreken van Klatten, aan de grenzen van Djokjokarta, korten tijd veel last van benden roovers en dieven, die zich op groote schaal ten koste van bemiddelde ingezetenen verrijkten en brandbrieven rondzonden of aanplakten. De schuldigen zijn echter gevat en verbannen. Onder de bevolking op de huurlanden heerschte meer welvaart dan op het onverhuurd gedeelte, omdat op eerstgemelde »veel geld in omloop wordt gebracht en de bevolking minder aan willekeur blootstaat" dan op de landen der apanagehouders. Het volk buiten de hoofdplaats gaat ook beter gekleed dan in de onmiddellijke nabijheid van het hof. De onderdanen van pangeran adhipatti Ario Mangkoe Negoro maakten echter eene gunstige uitzondering, daar die prins het voorbeeld geeft van goede bejegening van den geringen man. Meer en meer

leunde de bevolking op het Europeesche bestuur, en van heinde en verre kwamen inlanders met verzoekschriften en adressen bij den Resident, zelfs in zaken tegen de voornaamste hoofden. Aan de bevolking van Djokjokarta kon geene welvaart worden ontzegd. De oogst was daar beter dan ten vorigen jare. Van den Sultan lezen wij de vleiende getuigenis, dat »de hofgrooten het voorbeeld volgden van hun hoogst beschaafden en welwillenden vorst." Het hoofd van het Pakoe-Alamsche huis werd door zijn neef, oudsten echten zoon zijns broeders, opgevolgd. Voor het overige werden de Vorstenlanden door dezelfde epidemiën als het overige gedeelte van Java geteisterd.

Alvorens van Java af te stappen, wenschen wij een paar punten na te gaan, die ons omtrent den algemeenen toestand nog meer licht kunnen geven.

De rijstoogst was bepaald ongunstig, zooals blijkt uit de vergelijking met het jaar 1863, en ook met de voorafgaande jaren, als men de toeneming der bevolking en der ontginningen in aanmerking neemt. Hoezeer men men de cijfers slechts als ramingen mag beschouwen, stellen de verslagen de productie in

1860. . . .	op	33,130,316	pikols.
1861. . . .	»	33,668,511	»
1862. . . .	»	32,651,269	»
1863. . . .	»	35,456,608	» en
1864. . . .	»	33,539,738	»

Deze cijfers, gelijk al de volgende opgaven, hebben geene betrekking tot Batavia, Buitenzorg en de Vorstenlanden, welke residentiën steeds van alle officiëele opgaven omtrent den rijstoogst zijn buitengesloten. Wat Batavia en Buitenzorg aangaat, is de reden weder alleen hierin gelegen dat daar de rijstbouw op particuliere landen plaats heeft.

De landbouwende bevolking bestond uit 1,541,818 gezinnen, die voor eigen cultuur 1,775,639 bouws met padi en 347,272 met andere gewassen beplantten (1).

---

(1) Die andere gewassen zijn voor een deel tweede gewassen, geteeld op dezelfde velden waarvan reeds de padi is geoogst. Hierin zoekt men natuurlijk de verklaring, waarom het gezamenlijk getal der ontgonnen bouws (2,468,901) kleiner is dan de som der bouws voor het Gouvernement beplant, der bouws voor eigen cultuur met padi en met tweede gewassen beplant en der onbeplant gebleven bouws, zooals blijkt uit de volgende aantooning:

Voor het Gouvernement beplant	56,117	bouws
Met padi beplant	1,775,639	„
Met andere gewassen beplant	347,272	„
Onbeplant	354,533	„
te zamen	2,533,561	„

Doch nu vervallen wij weder in eene andere moeilijkheid, daar alzoo slechts 64,660

Er bleven 354,533 bouws ongebruikt. De ontginning van gronden was met 37,879 bouws toegenomen, waarvan 18,654 bouws sawah-velden. De door de bevolking voor eigen cultuur beplante uitgestrektheid beliep echter 25,660 bouws minder dan in 1863. In deze vermindering deelden de padi voor 8,049 bouws, de andere gewassen voor 17,611 bouws.

De opbrengst per bouw van de rijstvelden wordt voor 1864 geraamd op $18^{89}/_{100}$ pikols per bouw, dat is het *laagste* cijfer sedert 1860. Van 1860—63 verkreeg men $19^{37}/_{100}$, $19^{39}/_{100}$, $18^{93}/_{100}$ en $19^{87}/_{100}$ pikols per bouw.

De middelprijzen waren het hoogst in Soerabaja, de Preanger-regentschappen, Patjitan en Kedirie, namelijk *f* 6.30, *f* 6.26, *f* 5.70 en *f* 5.60 per pikol; het laagst op Madura (hoezeer er gebrek was op de Kangean-eilanden), in Krawang, Bantam en Banjoemas, namelijk *f* 1.25, *f* 1.75, *f* 1.87½ en *f* 2.00 per pikol.

Volgens bijlage M. zijn 107,062 bouws mislukt. Neemt men alleen de geslaagde rijstcultuur in aanmerking, dan verkrijgt men van Java eene gemiddelde productie van $20^{1}/_{10}$ pikols per bouw, tegen $20^{1}/_{5}$ in 1863. In Pekalongan echter zijn op 46,839 bouws, met padi beplant, 18,577 mislukt, en verkreeg men slechts $5^{91}/_{100}$ pikols per bouw. In Rembang oogstte men $9^{82}/_{100}$ en in Soerabaja $10^{90}/_{100}$ pikols per bouw. Daarentegen gaven Banjoewangie $39^{86}/_{100}$ en Pasoeroean 39 pikols per bouw. In het geheel verkreeg men bijna 2 millioen pikols minder dan in het jaar te voren. Uit dit alles blijkt genoegzaam dat het jaar 1864 verre van gunstig was.

Het mag derhalve verwondering wekken, dat de landrente, die in 1863 *f* 10,738,599.15 opbracht, in 1864 slechts met *f* 129,047.66 beneden dat cijfer is gebleven. De rijstoogst was immers bijna 6 percent minder dan in 't vorige jaar.

Een andere onbetwistbaar juiste maatstaf van de welvaart op Java in een of ander jaar zal wel het zoutverbruik zijn. Eer wij echter hierbij de aandacht bepalen, willen wij een woord over de zoutproductie zelve zeggen.

In 1863 was de aanmaak van zout op Java door de zware regens zoozeer belemmerd, dat geen jaar sedert 1852 eene zoo ongunstige uitkomst had opgeleverd, en slechts 2872 kojans verkregen werden. Deze stand van zaken vereischte te eer voorziening, daar in Mei 1863 de Regeering besloten had, den zoutvoorraad in de hoofddépôts te verdubbelen. Dit gaf aanleiding dat in April 1864 25000 kojans zout uit Siam ontboden

---

bouws na volbrachten rijstoogst met andere gewassen zouden beplant zijn, terwijl volgens bijl. M. het aantal dier bouws 98,692 bedroeg. In welke cijfers de fout schuilt, is niet te bepalen.

werden en tevens machtiging werd verleend tot het doen eener bestelling van hoogstens 15000 kojans zout in China, terwijl eindelijk de Regeering zich bereid verklaarde, tegen een bepaalden prijs, al het zout over te nemen dat tot ultimo Maart 1865 uit Perzië zou worden aangevoerd. Het bleek echter dat alleen het Siamsche zout, dat het meest met het Java-zout overeenkomt, bij den inlander gewild is, en dat het zout uit China en Perzië weinig of geen aftrek vond. Inmiddels is in 1864 en nog meer in 1865 de bezorgdheid voor den zoutvoorraad geheel geweken, daar de productie den aftrek ver te boven ging. In 1864 werden 71,188 kojans verkregen, terwijl de zoutoogst van 1865, die 103,813 kojans beliep, dien van alle vroegere jaren overtrof. Door dezen buitengewoon gunstigen oogst is de voorraad thans weder aangevuld. Reeds op het einde van 1864 waren weder 105,135 kojans in de hoofddépôts en verkooppakhuizen voorhanden.

Intusschen zien wij een verbruik in 1862 van 26,222 kojans, in 1863 van 26,917 kojans en in 1864 van slechts 25,908 kojans. De opbrengst was in 1862 *f* 5,057,042, in 1863 *f* 5,194,206 en in 1864 *f* 5,031,578. De vermindering wordt in het verslag vooral aan minderen uitvoer naar Soerakarta toegeschreven, en werkelijk bedroeg die uitvoer n 1864 ruim 650 kojans minder dan in 1863 (t. w. 1420 tegen 2035); maar behalve dat dit verschil niet de geheele vermindering met ruim duizend kojans dekt, vordert de toeneming der bevolking, bij zich gelijk blijvende welvaart, een toenemend zoutdebiet. Het is dus niet te ontkennen dat ook het zoutverbruik in 1864 op een min gunstigen toestand wijst.

Om de aangelegenheden van het zoutmonopolie in eens af te handelen, willen wij hier nog een enkel woord bijvoegen over het zoutdebiet in de Buitenbezittingen. De uitvoer van zout naar de Buitenbezittingen heeft plaats voor Gouvernements-rekening, met uitzondering echter van de Lampongs op Sumatra. Ofschoon in die districten geen ander dan Java-zout wordt toegelaten, bemoeit zich het Gouvernement daar niet met den verkoop. Het Java-zout wordt er door particulieren aangevoerd, en de winst die het Gouvernement daarop behaalt, is in de rekening van Java en Madura begrepen. De uitvoer naar de Lampongs die in 1863 284½ kojans had bedragen, klom in 1864 tot 299½ kojans.

In 1862 zijn op de Buitenbezittingen verkocht 3,749 kojans ad *f* 702,308; in 1863, 3,980 kojans ad *f* 706,856, en in 1864, 3,739 kojans ad *f* 792,391. In dit laatste jaar bedroeg de uitvoer van zout naar de Buitenbezittingen voor Gouvernements-rekening 6,035 kojans, waarvan 300 kojans voor de mijnwerkers op Banka bestemd waren.

Een ander hulpmiddel ter beoordeeling van de welvaart der bevolking levert ons de stand van den veestapel. Het verslag zegt, dat die

op Java, de residentie Batavia en de Vorstenlanden uitgezonderd, zou hebben bestaan uit 2,084,050 buffels, 916,267 runderen en 511,620 paarden, hetgeen in vergelijking met 1863 eene vermeerdering van 24,488 buffels, 25,353 runderen en 13,773 paarden oplevert. Wij achten echter de reserve volkomen gegrond, dat de cijfers, in staat Z. voor elke residentie voorkomende, »meerendeels slechts als benaderende opgaven zijn aan te merken." De opmerking wordt toch gemaakt, dat de sterfte grooter was dan in 1863, hoezeer zich geene besmettelijke ziekten voordeden. En er zijn feiten die dit ophelderen.

»Ondanks alle pogingen der Europeesche ambtenaren", zegt het verslag, »viel, met uitzondering van eenige weinige residentiën, zoo als de Preanger-regentschappen, Probolinggo, Bezoekie en Madura, van eene verbetering van den veestapel weinig te bespeuren." Kan dit wel anders, waar de wegen en transportmiddelen nog zoo slecht en primitief zijn? Het verslag is daaromtrent weder zeer leerrijk. Het transport van Gouvernements-producten uit de binnenlanden naar de strandpakhuizen, zoo ook de op- en afvoer van zout, hadden in sommige gewesten met groote moeilijkheden te kampen. In de tweede helft van 1863 hadden vooral de aanhoudende regens het transportwezen in zulk een staat gebracht, dat het vervoer groote stagnatie ondervond en de aannemers aan hunne verplichtingen niet konden voldoen. In Pasoeroean had de aannemer met onoverkomelijke bezwaren te kampen. De koffie kwam eerst ruim twee maanden later dan gewoonlijk te zijner beschikking, en terwijl de oogst in het Malangsche in 1863 ongeveer het dubbel van een gewoon jaar bedragen had, waren de wegen schier onbruikbaar: aanhoudende regens deden de transporten veel langer dan anders onder weg blijven, *»terwijl het verlies van trek- en draagvee buitengemeen was."* Intusschen lagen op het einde van 1863 nog circa 102,000 pikols koffie in de pakhuizen in de binnenlanden. Men moest den aannemer van zijn contract ontheffen en »door middel van heeredienst, ook voor den opvoer van zout, van de transportmiddelen der bevolking gebruik maken, zoodra de weêrsgesteldheid en de werkzaamheden van den landbouw dit zouden toelaten." De bevolking ontving 3 cents per pikol en per paal en bovendien »schadeloosstelling voor het verloren of tijdelijk onbruikbaar geworden vee." Elders stelde men de aannemers door rentelooze voorschotten tot naleving van de contracten in staat.

Maar kan bij zulk een toestand de veestapel in gehalte en getal toenemen? Het steken van de eerste spade in den grond voor den eersten spoorweg op Java, op den 17den Juni 1864, door den Gouverneur-Generaal Sloet van de Beele, is dan ook een der gelukkigste feiten, in dit verslag vermeld. In Augustus van dat jaar verleende de Landvoogd tevens con-

cessie voor den aanleg en de exploitatie van trekspoorbanen in de residentie Pasoeroean, van de hoofdplaats naar de binnenlanden, waarbij eene overeenkomst omtrent alle Gouvernements-transporten is gesloten. Deze lijnen zouden op 1 Januari 1867 gereed zijn; maar de termijn is tot 1 Januari 1869 verlengd.

Is de vertraging dezer onderneming en de onzekerheid van haren goeden uitslag te betreuren, nog bedroevender is het dat, bij besluit van 12 December 1865, de concessie is vervallen verklaard, den 17den Augustus 1864 verleend, tot aanleg van een weg voor vervoer van goederen en producten van Samarang naar Magelang en vandaar naar Djokjokarta, waarbij men zooveel doenlijk gebruik zou maken van karrewegen. Deze wegen zouden met locomotieven kunnen worden bereden of als tramroad ingericht zijn. Ongelukkigerwijze zijn de concessionarissen in gebreke gebleven om voor het benoodigde kapitaal van drie millioen gulden den vereischten waarborg te stellen.

Ofschoon wij tegen deze droevige berichten de voltooiing van een belangrijk werk, namelijk van den nieuwen transportweg van Tjipadalarang naar Tjikao, in het regentschap Bandong (Preanger-regentschappen), ter lengte van 35 palen, kunnen overstellen, blijft ontegenzeggelijk op dit gebied nog ontzaglijk veel te doen overig.

In verband met de nieuwe inrichting van het postwezen werden in 1864 eenige nadere bepalingen omtrent de paarden-posterij gemaakt. Zoo is de resident van Batavia van bemoeiing daarmede ontheven en het beheer daarvan hier, gelijk in andere residentiën, aan den inspecteur der posterijen opgedragen. Het getal brieven op Java, Madura en de Buitenbezittingen verzonden en ontvangen, bedroeg in 1864 1,233,372, tegen 1,069,512 (1) in 1863. De opbrengst der posterij was in 1863 *f* 132,819.24 en in 1864 *f* 156,556.91. — Het aantal verzonden en ontvangen brieven en drukwerken per landmail was: verzonden 301,076 stuks, tegen 299,797 in 1863; ontvangen 657,059 stuks, tegen 633,868 in het vorige jaar.

Op verschillende plaatsen is de telegraaf- en postdienst vereenigd ten gevolge van het bij de nieuwe regeling der brievenposterij genomen besluit, dat de bediening van postcommies en hulpcommies der posterijen kan worden opgedragen aan telegrafisten. De opbrengst der overgeseinde dépêches van particulieren beliep *f* 179,877.65 tegen *f* 189,889.89 in 't vorige jaar. In de tien laatste maanden van 1864 werkte een

(1) Dit is het ware cijfer. Het in het verslag over 1863 opgegeven getal van 2,908,634, berustte op eene dwaling, daaruit ontstaan dat ook de brieven in ieder gewest ter doorzending ontvangen, in het cijfer zijn opgenomen, zoodat deze brieven allen dubbel en gedeeltelijk meermalen zijn medegerekend.

verlaagd tarief van overseiningskosten. Het aantal verzonden gouvernements berichten was 8,157 stuks, met eene fictieve opbrengst van *f* 48,751.80, tegen 7,872 telegrammen ad *f* 37,436.29 in 't vorige jaar.

In 1864 is eene proef genomen om onderzeesche kabels met gomoetie-draden te omkleeden. Zulk een proefkabel is gelegd tusschen Anjer en Telok Betong, met dit gunstig gevolg dat de telegrafische verbinding tusschen Java en Sumatra is tot stand gekomen. De omwinding der kabels met gomoetie-vezels heeft de proef doorstaan en kan als geslaagd worden aangemerkt.

Slaan wij thans den blik op den algemeenen toestand onzer Buitenbezittingen.

Het gouvernement van Sumatra's Westkust genoot rust. Alleen in het Bataksche landschap Silindong, dat slechts in naam aan ons gezag onderworpen is, werden onderlinge twisten dikwijls gewapenderhand beslist. De rijstoogst was ruim en voorzag in de behoefte. De uitvoerhandel was levendiger dan ten vorigen jare ten gevolge van een koffieoogst die alle vroegere jaren, behalve 1857, overtrof. In 's lands pakhuizen werden afgeleverd 179,323 pikols eerste en 8,182 pikols tweede soort, dat is 61,900 meer dan in 't jaar te voren, »In het gemis aan eene wettelijk afgekondigde regeling van het koffiestelsel werd," volgens het verslag, »voorzien bij ordonnantie van 20 Januari 1864." Hierbij valt echter op te merken dat die ordonnantie, wat men naar deze aankondiging niet zou vermoeden, zich in waarheid bepaalt tot eenige maatregelen, die tot waarborg moeten strekken dat de op Sumatra's Westkust geteelde koffie werkelijk tegen de bepaalde prijzen aan het Gouvernement wordt geleverd.

Ook omtrent Benkoelen luiden de berichten gunstig. Welvaart en nijverheid »namen zichtbaar toe", en de goede bedoelingen van het bestuur werden door de bevolking meer en meer gewaardeerd.

De pepercultuur vervolgde echter in dit gewest hare achteruitgaande beweging. Het aantal ranken daalde van 2,990,905 in 't vorige jaar tot 2,658,728, en de opbrengst van 2534 pikols in 't vorige jaar tot 2055 pikols. Daarentegen onderging de koffiecultuur, die naar het oogmerk der Regeering de wegkwijnende pepercultuur meer en meer moet vervangen, ook in 1864 weder uitbreiding. Het aantal heesters steeg van 1,881,598 tot 2,320,196, en de opbrengst, die wegens de jeugdigheid van den aanplant nog zeer gering is, van 146 tot 163½ pikols. Wat den prijs betreft aan den koffieplanter te betalen, is Benkoelen in 1864 voor het eerst met Sumatra's Westkust gelijk gesteld. Het verdient bijzondere

aandacht dat uit het onafhankelijk landschap Korintji, waar natuurlijk geen quaestie van dwang bij de cultuur kan bestaan, in 1864 1023 pikols koffie te Moko-Moko werden ter markt gebracht.

De Lampongs werden even als de Westkust door cholera bezocht. De rijstoogst viel daar zeer ongunstig uit, terwijl ook de aanplant van djagong, die op zeer groote schaal plaats heeft, en van aardvruchten, hier en daar mislukte. Men verkreeg, wegens gebrek aan regen, van de ladangs (drooge rijstvelden) niet meer dan 63,794 en van de sawah's 61,945 pikols padi, dat is in het geheel 48,660 pikols minder dan in het vorige jaar. In het tekort werd voorzien door aanvoer van Java en Palembang; de prijs steeg tot *f* 6.50 à *f* 10 per pikol. Gelukkig dat de pepercultuur, die hier bij de bevolking even geliefd schijnt, als zij bij den gedwongen aanplant in Benkoelen gehaat is, gunstig uitviel; want de uitvoer, die in 1862 8,947 pikols en in 1863 10,067 pikols bedroeg, steeg tot 14,428 pikols. De inzameling van boschproducten was ook in dit jaar voor de bevolking een belangrijk middel van bestaan.

De hoofdplaats Telok Betong was in de maand September het tooneel van eene hevige overstrooming, waardoor vele woningen werden vernield en vele goederen verloren gingen. Uit 's lands kas en uit de gelden, overgeschoten van den onderstand in 1861 voor den watersnood op Java geschonken, werd hulp verleend.

In het Palembangsche gingen handel, nijverheid en landbouw, ondanks de cholera, steeds vooruit. Artikelen waarnaar vroeger in de binnenlanden geen vraag was, vonden er thans door de toenemende welvaart van den inlander gereeden aftrek.

Eene belangrijke wijziging in den vorm van het binnenlandsch bestuur kwam daar op het einde van het jaar met 's Konings machtiging tot stand, door de afschaffing der divisie- en adjunct-divisiehoofden. »Deze personen, meest allen van Javaansche afkomst, vormden als het ware eene schakel van bestuur tusschen de Europeesche ambtenaren en de inlandsche hoofden. Tijdens het sultanaat van Palembang voerden zij, onder den naam van *djenangs*, in de binnenlanden, namens den Sultan, gezag. In de eerste tijden na de opheffing van het sultanaat waren zij niet wel te ontberen; maar sedert de vermeerdering van het aantal Europeesche ambtenaren in de binnenlanden scheen hun aanwezen veeleer belemmerend te zijn. Van hun invloed en aanzien maakten zij misbruik, en daar zij zich het monopolie van den binnenlandschen handel hadden verzekerd, vonden zij ruimschoots gelegenheid om de bevolking te knevelen. Al deze redenen, maar niet minder het voorschrift van art. 67 van het regeeringsreglement, »dat de inlandsche bevolking, zooveel de omstandigheden het toelaten, wordt gelaten onder de leiding van hare eigene

hoofden" (1), waren de drijfveeren tot het nemen van den bovengenoemden maatregel."

Met genoegen wijzen wij op dergelijke maatregelen van het Indisch bestuur; zij bewijzen de juistheid van de meening, die ook de tegenwoordige Minister van Koloniën in 1860 met kracht verdedigde, dat men den invloed van de inlandsche aanzienlijken en de adats niet te zeer op den voorgrond behoort te stellen, waar het er op aankomt maatregelen in het belang van de bevolking van Indië te nemen. Dit bewijst ook hetgeen omtrent Riouw en onderhoorigheden wordt gezegd. Gunstig luidt de getuigenis omtrent het onder regtstreeksch Nederlandsch bestuur gebrachte gedeelte van den Riouw-Lingga-Archipel. De wijze, daarentegen, waarop door den Sultan van Lingga en de hem ondergeschikte hoofden het bestuur gevoerd wordt, »liet steeds te wenschen over." De strenge maatregelen in der tijd tegen eenigen dezer laatsten genomen, die zich schuldig hadden gemaakt aan misbruik van gezag, worden evenwel gezegd »niet zonder vrucht te zijn gebleven." Men verwachtte veel van de toevoeging aan den Resident van een Europeesch ambtenaar, controleur der 3e klasse, die in dit jaar plaats had.

Men weet dat de vestiging in Siak op Sumatra's Oostkust tot de onderhoorigheden van Riouw behoort. Van dat rijk weet het verslag ons het volgende te melden. Sultan Ismael van Siak, bij het Nederlandsch gezag geen steun vindende in zijne geschillen met de rijksgrooten, terwijl dezen daarentegen zich aan dat gezag vastklemden, spande samen tegen ons Gouvernement. Den 16den September werd hij diensvolgens, met toestemming der Regeering, door de vier soekoehoofden onttroond. Op verzoek van den Rijksraad werd hem vergunning verleend ter hoofdplaats verblijf te houden. Zijn jongere broeder, de Tongkoe Mangkoeboemi Sjarif Kasim werd tot Sultan gekozen. In Maart was het Europeesch bestuur in Siak en onderhoorigheden uitgebreid en het getal contrôleurs van één op vijf gebracht, aan wie Dèli, Batoe Bara, Laboean Batoe (2), Siak zelf en het eiland Bengkalis als standplaat-

(1) De zin dezer woorden is niet duidelijk. Het is twijfelachtig of dit voorschrift van het Regeerings-reglement wordt aangehaald met het doel om den nadruk te leggen op de woorden *„zooveel de omstandigheden het toelaten"*, en dus om te kennen te geven dat in dit geval de omstandigheden de handhaving van het gezag dier divisiehoofden niet langer gedoogden (wat evenwel eene wat gezochte verklaring is); dan wel met het doel om den nadruk te doen vallen op *„hare eigene* hoofden", en dus om te kennen te geven dat die djenangs, als van Javaansche afkomst, niet tot de *eigen* hoofden der bevolking konden gerekend worden" (wat niets anders zou wezen dan een subtiliteit om de opheffing der djenangs in overeenstemming te brengen met de letter van een onhoudbaar, en daarom ook door de liberalen in der tijd krachtig bestreden, maar gelukkig niet streng bindend voorschrift, dat inderdaad een geheel anderen geest ademt).

(2) Zie boven blz. 362.

sen waren aangewezen. De Sultan van Dèli betoonde de meeste goede trouw in zijne verhouding tot de Regeering. Hij was dankbaar wegens de plaatsing van een ambtenaar in zijne onmiddellijke nabijheid en het scheen dat die maatregel de aanhoudende quaestiën in Dèli deed verminderen. De vorst van Serdang pleegde daarentegen geweld in het land van Dèli, ontweek eerst een bezoek van den contrôleur en zocht later allerlei uitvluchten. In 1865 werd hij door eene expeditie, die tevens aan de aanmatigingen van Atjeh in Asahan en Tamiang een einde maakte, tot zijn plicht gebracht, zonder dat men zijn toevlucht tot geweld behoefde te nemen. De binnenlandsche onlusten in Batoe Bara hielden door de aanstelling van een Europeesch ambtenaar aldaar op. Het hoofd van de soekoe Pasisir in Siak, die vroeger geweigerd had onze souvereiniteit te erkennen, kwam nu tot ons over.

Op Banka was de oogst niet voordeelig, zoodat op enkele plaatsen hulp moest worden verleend. De inzameling van honig en was en andere boschproducten werd echter door de weêrsgesteldheid begunstigd. De visscherij was, vooral op de Oostkust van Banka, bijzonder winstgevend. De mijnbouw was daar »niet onvoordeelig," hoezeer minder gunstig dan in het vorige jaar. De tinproductie bedroeg 80,958 pikols, dat is 15,023 minder dan in 1863, deels wegens de zeer onregelmatig gevallen regens, deels omdat men eenige mijnen door gebrek aan terrein moest inkrimpen. In dit jaar werd eene nieuwe regeling van het loon gemaakt, ten einde de ontginning van minder rijke tinlagen mogelijk te maken. Ook is de premie voor den aanvoer van Chineesche nieuwelingen verhoogd.

Op Billiton kwam meer levendigheid in den handel. De toenemende weelde in kleeding getuigde van de welvaart der bevolking. De oogst was evenwel weinig bevredigend. Er waren 1319 mijnwerkers aan den arbeid of 319 meer dan in 1863. De tinproductie bedroeg 11,690 pikols, tegen 10,317½ in het vorige jaar. In 1865 klom zij tot 19,559 pikols. De langdurige droogte in 1864 werkte nadeelig. In de concessie kwam deze verandering, dat de maatschappij voortaan 3 ten honderd van de bruto-opbrengst in product of in geld aan de Regeering zou leveren en niet meer $^1/_{10}$ der zuivere opbrengst in geld. Ook kreeg de maatschappij vrije beschikking over haar product.

De geest der Chineezen en andere vreemde Oosterlingen in Borneo's Wester-afdeeling was »zeer goed." »Als maatregel," zegt het verslag, »ter bevordering der voor de ontwikkeling van dit gewest zoo gewenschte Chineesche immigratie," werd de belasting op repatriëerende Chineezen en van de in- en doorvoerrechten van goederen, voor de Chineesche districten bestemd, ingetrokken. »De Dajak was in den regel, ondanks de afpersingen van zijne Maleische hoofden, meer met dezen ingenomen dan

met het Europeesche bestuur." Mocht het de Regeering gelukken de grieven over een sneltocht die voor twee jaren had plaats gehad, waarvan de schuld aan Landak lag en die de grens-Dajaks van Landak, Pontianak en Mampawa had verontrust, door een groot verzoeningsfeest uit den weg te ruimen, in December 1864 had men een nieuwen sneltocht van de Dajaks der Boven-Tajan tegen die van Sekajan in het rijkje Sanggouw te betreuren. In Sintang brak in dit jaar een opstand uit, die ernstige gevolgen had. De hoofd-aanlegger is zekere Pangeran Mas Nata Widjaja geweest, aan wien de Dajaks bovennatuurlijke krachten toeschreven en dien zij voor wijlen Pangeran Moeda, den aanvoerder van den opstand van 1856, hielden. Men had de mindere hoofden van laatstgenoemde beweging nooit machtig kunnen worden en thans sloten zij zich bij Pangeran Mas Nata Widjaja aan en waren oorzaak dat de opstand spoedig een grooten omvang en wijde strekking kreeg. Wij zullen hier niet verhalen wat omtrent het verder verloop uit de nieuwsbladen bekend is, maar voegen er alleen nog bij wat eene noot in het verslag bericht: »Volgens de jongste berichten had Pangeran Mas zijn invloed in het Sintangsche geheel verloren en zou hij zich sedert geruimen tijd in het Pinohsche ophouden. In de laatste maanden hadden geene vijandelijke bewegingen meer plaats gehad." Volgens den Java-bode van 31 Aug. jl. had echter dit jaar (1867) weder eene nieuwe expeditie plaats, die voornemens was de aanvankelijk behandelde voordeelen door verder stroomopwaarts door te dringen te vervolgen. Pangeran Mas was aan dysenterie overleden en men beweerde dat zijne familie en aanhangers zouden worden uitgeleverd.

De uitkomsten van den rijstoogst in de Wester-afdeeling waren vrij gunstig.

De toestand van de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo wordt gezegd »in vele opzichten te verbeteren." De doodstraf aan den gevaarlijken opstandeling Demang Lehman voltrokken en door de onderwerping van vele andere hoofden gevolgd, was hier in 1864 het keerpunt ten goede. Slechts in de Boven- Doesoen liet sedert de stand van zaken nog altijd veel te wenschen over. Daar zijn, volgens eene noot, Soerapatie en de zonen van Antasarie ook thans nog onze tegenstanders, hoezeer de berichten van den laatsten tijd gunstiger luiden, daar het blijkt dat hun aanhang gedurig vermindert.

De cholera teisterde ook deze afdeeling. Op de Barito en Negara kwamen in de eerste maanden van 1864 enkele gevallen van rivierroof voor, maar krachtige maatregelen maakten spoedig daaraan een einde. Handel en nijverheid breidden zich dien ten gevolge uit, terwijl de welvaart van den inlander weder »aanmerkelijk toenam."

Ook in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden was vermeerdering van welvaart, ofschoon in geringe mate, in de meeste

streken te bespeuren. Handel en scheepvaart waren vrij levendig. De hoofden der berg-regentschappen van de afdeeling Noorderdistricten zagen de gegeven bevelen over 't hoofd en bleven weigerachtig in de voldoening der verschuldigde belasting. Eene expeditie van 120 bajonetten van Makassar vereenigde zich met 4 à 500 man hulptroepen in de vlakte van Maros, en deze demonstratie had de gewenschte uitwerking. Het inlandsch bestuur der nieuwe afdeeling Djeneponto, in 1863 uit de toen door kracht van wapenen onderworpen rijkjes Binamoe en Bankala (in het landschap Toratea) gevormd, gaf reden tot tevredenheid en verleende zijne medewerking tot verbetering der communicatiën. Daarentegen had zich onwil om aan den grooten weg te werken bij een deel der bevolking geopenbaard, maar eene kleine militaire demonstratie was genoeg geweest om de rust te herstellen.

Wat de Moluksche eilanden betreft waren de berichten over den gezondheidstoestand vrij gunstig; de intrekking van het vroeger, als een gevolg van de verplichte nagelcultuur, ingevoerde passenstelsel en de ruime oogst van 1863, ongelukkigerwijs in 1864 door een geheel mislukten gevolgd, brachten in de residentie Amboina »veel tot eene goede stemming en tevredenheid onder den inlander bij". Tegen den Regent (patih) van Lima, afdeeling Hila, werden klachten ingebracht, »die bleken overdreven te zijn." Door de oudsten opgeruid, kwam de bevolking tegen hem in verzet. Intusschen is eene verzoening tot stand gebracht.

Op Ceram zijn de Alfoeren van Marahoenoe in 1864, wegens moord op de strandbevolking en trotseering van ons gezag, getuchtigd; zij hebben zich later aan de Elpapoetie-baai gevestigd. Als een bewijs van den woesten aard dezer lieden wordt aangeteekend, dat in het raadhuis der veroverde negorij Marahoenoe 350 menschenhoofden werden gevonden. De indruk van de expeditie was zoo groot, dat later ook de strandnegorij Awaja geheel vrijwiltig 28 menschenhoofden uitleverde, die men tot nog toe als zegeteekenen van vroeger tijd in het bosch bewaard had. Volgens eene noot zijn later weder nieuwe onlusten op West-Ceram uitgebroken, die echter in den aanvang van 1866 volkomen bedwongen zijn.

Op de Banda-eilanden ging de algemeene welvaart wegens de belangrijk mindere opbrengst der specerijperken niet vooruit. De Zuidwestereilanden werden in 1864 tweemalen en de Aroe- en Kei-eilanden driemalen door ambtenaren bezocht. Op Kisser en Moa liet de rust »veel te wenschen" over.

In de residentie Ternate veroorzaakte het onstuimige weder, langdurige droogte en de groote hoeveelheden asch uit den vuurberg veel nadeel aan de veldgewassen. De vischvangst was buitengewoon gunstig. Doreh en Mansinam, op Nieuw-Guinea, werden in den nacht van 22 Mei 1864 door eene zware aard- en zeebeving verwoest. Volgens ge-

ruchten zouden 250 menschen in het Arfak-gebergte den dood hebben gevonden (1).

Menado werd in 1864 van het Gouvernement der Molukken gescheiden en tot eene afzonderlijke residentie verheven. In de Minahassa kenmerkte het jaar zich door buitengewone vruchtbaarheid. De rijstoogst was overvloedig; de koffieoogst iets minder voordeelig dan in 1863. Overstroomingen in Februari en Maart veroorzaakten in eenige districten veel schade aan bruggen en wegen. Ook had de bevolking weder van »de gewone plaag dezer landen", den zeeroof, te lijden.

In den achterlijken toestand van de westwaarts langs de Noordkust van Celebes gelegen rijkjes was geene verbetering te bespeuren. Een vreemd vaartuig werd onder Bolang Oekie afgeloopen. Een inlandsche prins uit Bone, die sedert lang te Bintaoena verblijf hield, de hoofdaanlegger, en twee zijner medeplichtigen werden ter dood gebracht, en zeventig anderen, waaronder de djoegoegoe (rijksbestuurder) van Bolang Oekie, tot dwangarbeid veroordeeld. De Radja van Kaidipang werd naar Amboina verwijderd en die van Bintaoena ontslagen. Twee invloedrijke hoofden in 't landschap Bwool werden wegens verzet tegen de Regeering, verduistering van gelden en slavenhandel naar Menado verbannen.

De afdeeling Gorontalo verkeerde uit staatkundig en maatschappelijk oogpunt in ongunstigen toestand. De hoofden van Gorontalo, Limbotto, Bone, Attingola en Boalema waren onmachtig daarin verbetering te brengen en verzochten onder regtstreeksch bestuur van ons Gouvernement te worden gebracht. Daartoe werd door het Opperbestuur machtiging verleend. Zonderling genoeg zegt eene noot, dat in het laatst van 1866 nog »geen bericht was ontvangen van het daarvan gemaakte gebruik."

Koepang, op Timor, ging gedrukt onder de omstandigheid, dat daar, in tegenstelling van omliggende havens, rechten werden geheven. Hopen wij dat die toestand zich moge verbeteren, nu het met 1 Januari 1866 tot vrijhaven is verklaard. Het binnenland van Timor was »voortdurend ten prooi aan onderlinge twisten." De djagong-oogst mislukte schier overal en dit veroorzaakte schaarschte aan voedingsmiddelen.

In Boeleleng en Djembrana, op Bali, was de oogst uitmuntend en namen handel en scheepvaart toe. De oogst slaagde overal vrij goed op dat eiland, maar in de andere rijkjes kwijnt de handel, wegens de onderlinge vijandschappen. Op Bali werden weder door koortsen, huidziekten en pokken verwoestingen aangericht.

---

(1) Dit is dezelfde gebeurtenis die reeds in Deel I, bl. 106, van dezen jaargang als bewijs voor de vulcaniciteit van Nieuw-Guinea is bijgebracht tegen de bewering van Wallace, dat dit eiland vrij van vulkanen en aardbevingen is.

Deze sprokkelingen zullen op nieuw kunnen leeren, welk een ruim veld ons nog te bearbeiden overblijft, om aan onze roeping in den Indischen Archipel ook maar eenigermate te beantwoorden. Een der eerste eischen om daaraan te voldoen, is de verzekering der veiligheid van persoon en goed. Daardoor alleen kunnen orde en rust in elke maatschappij bevestigd worden. En juist daaraan ontbreekt in onze bezittingen nog zoo oneindig veel.

In 1864 is eene nieuwe ordonnantie op de onteigening ten algemeenen nutte vastgesteld. Reeds elders is in dit Tijdschrift opgemerkt, hoe onvoldoende de waarborg is die zij aan den inlander geeft, zoolang zijn eigendomsrecht op den grond dien hij bebouwt, niet is erkend (1).

Het personeel bij het Hooggerechtshof werd uitgebreid met een derden advokaat-generaal en een derden substituut-griffier, in verband met eene reorganisatie van het Hoog Militair Gerechtshof, waarin thans beurtelings al de leden van het Hooggerechtshof zitting zullen nemen, terwijl vroeger bepaaldelijk aangewezen leden daarin voortdurend zitting hadden. Strekte deze maatregel tot betere verdeeling der werkzaamheden, ook in een ander opzicht werd de taak van het Hof verlicht. In den aanvang van 1864 werd de Indische regeering verwittigd, dat het Hof zoozeer met werkzaamheden overladen was, dat zich een geduchte achterstand begon te vormen. Dien ten gevolge werd bepaald, dat het Hof voortaan door de Regeering in den regel alleen zou worden geraadpleegd over de aangelegenheden waaromtrent dit door wettelijke voorschriften was bepaald, en voor 't overige, behoudens enkele uitzonderingen, met de voorlichting van den procureur-generaal als rechtsgeleerd adviseur zou worden volstaan.

Wij kunnen dit besluit slechts goedkeuren. Wanneer men weet, hoe lang elke maatregel in Indië aanhangig blijft, over hoe vele schijven het administratief raderwerk somtijds loopt, ja, welke collegiën soms over zaken gehoord worden die met hunne plichten of attributen wel eens in geen verband hoegenaamd te brengen zijn, dan moet elke vereenvoudiging gewenscht voorkomen.

Ook de werkkring van het Openbaar Ministerie is vereenvoudigd door het koninklijk besluit van 21 Januari 1864, houdende, dat in burgerlijke zaken het openbaar ministerie alleen bij een beroep in cassatie in zijne conclusiën wordt gehoord, en het ter terechtzitting slechts tegenwoordig is als de wet of het belang der justitie dit vordert.

Onder bijlage G. treffen wij bij dit verslag een rapport van den procureur-generaal bij het Hooggerechtshof aan, omtrent de werking der nieuwe wetgeving in Nederlandsch Indië, meer bepaald loopende over

(1) September-aflevering van dit jaar, blz. 231.

het jaar 1863, maar waarbij ook een en ander omtrent later tijd is opgeteekend.

De procureur-generaal wijst op verschillende punten die nog steeds voorziening vereischen. Hij noemt daaronder het hypotheekstelsel. In Juni 1865 is het lid in het Hooggerechtshof Mr. J. Graafland in commissie gesteld om bepalingen voor dit punt en eenige verwante aangelegenheden te ontwerpen. Geene aanteekening bij het verslag vermeldt nog wat later in deze zaak, gelijk ook in die der opdracht tot samenstelling van een strafwetboek voor inlanders en met dezen gelijk gestelden aan den heer Last, is voorgevallen; maar onze lezers zullen zich herinneren dat in 1867, als een maatregel van bezuiniging, die Commissiën zijn opgeheven, of, wat bijna op hetzelfde nederkomt, met de functiën van raadsheer in het Hooggerechtshof zijn gecumuleerd.

Van eene verbetering der instructie voor de weeskamers hebben wij niets vernomen, niettegenstaande de procureur-generaal het verlangen uitdrukt, dat dit onderwerp in overeenstemming worde gebracht met de in 1848 ingevoerde wetgeving.

Hij herhaalt voorts zijn gunstig oordeel over de toepasselijk-verklaring der wetgeving op vreemde Oosterlingen, maar dringt zeer terecht aan op de regeling van het versterfrecht onder de Chineezen. In 1865 is daarvoor dan ook eene commissie benoemd, wier arbeid onderworpen is aan het oordeel van commissiën te Batavia, Samarang en Soerabaja, waarin leden van de plaatselijke Chineesche raden en van de boedelkamers zitting hebben.

De procureur-generaal acht het verder »dringend noodzakelijk", de rechtspraak bij de verschillende landraden te verbeteren, die »veel te wenschen overlaat," ondanks de aanstelling van verschillende griffiers. In dezelfde bewoordingen zegt hij: »ook de toestand der politie liet steeds veel te wenschen over," terwijl nogmaals letterlijk hetzelfde omtrent den toestand van het rechtswezen in de Buitenbezittingen wordt herhaald. De taak om daarin verbeteringen te brengen, was weder van den heer Mr. M. W. Scheltema op den heer der Kinderen overgegaan. Als eenmaal die arbeid, waarin reeds zoovelen de hand hebben gehad, gereed is, zal daarin wel niet veel eenheid te vinden zijn, tenzij ieder der beurtelings daarmede belaste ambtenaren, bij zijne velerlei bezigheden ook den tijd mocht hebben kunnen vinden, om alles weder om te werken. Geen wonder dat die arbeid weinig vordert!

Bijlage H bevat weder een verslag van de voornaamste uitkomsten der rechtsbedeeling in de jaren 1862 en 1863. Deze gerechtelijke statistiek is een vervolg op die welke in het verslag over 1862 voorkomt. De heer Mr. T. H. der Kinderen, aan wien deze taak was opgedragen, kon met het jaar 1862 niet vroeger gereed zijn, maar heeft zich nu ook be-

ijverd om het verslag over dat en het volgend jaar zoo volledig mogelijk te maken en daaraan de grootste zorg besteed.

Die arbeid is eene waarlijk reusachtige taak en tevens ondankbaar, omdat de samensteller ten deele de vereischte gegevens mist. Wij hebben hier een beredeneerd overzicht voor ons, het resultaat der ontleding van 62 statistieke tabellen, dat is weder *vier* meer dan vroeger. Eene splitsing heeft plaats gehad tusschen de opgaven omtrent de rechtbanken en gerechten in de Buitenbezittingen, naarmate de bevolking al of niet het genot (?) harer eigene rechtspleging heeft behouden.

De eerste afdeeling dezer gerechtelijke statistiek handelt over Java en Madura en begint met de misdrijven. Het Hooggerechtshof moest een toenemend getal strafzaken in revisie behandelen. In 1861 was dit getal 3800, maar in 1862 4340 en in 1863 4906, waaronder 450 van 't vorige jaar. Op het einde van 1863 zijn 745 zaken aanhangig moeten blijven. De heer d. K. schrijft de vermeerdering echter niet toe aan vermeerdering van het getal misdrijven, maar veeleer aan vermeerdering van het getal justiciabelen, verbetering van de politie en, zooals hij zich uitdrukt, afneming van »het misbruik om ook misdrijven te brengen en af te doen op de zoogenaamde politierol." Vergelijkt men de bevolkingscijfers van 1850 en van thans met het getal vonnissen in eersten aanleg wegens misdrijven door inlandsche rechtbanken gewezen, dan blijkt slechts van eene geringe toeneming; want men verkrijgt in 1850 bijna 3 beklaagden op 10,000 zielen en in 1863 bijna 3½. Neemt men nu daarbij de zoo even gemelde verbeteringen in aanmerking, dan zal men niet kunnen beweren dat het getal misdrijven grooter is geworden.

In revisie werd in 1863 de straf naast die des doods 51 malen opgelegd, tegen 48 malen in 1862, 69 in 1861, 51 in 1860 en 90 in 1859. De doodstraf werd in revisie uitgesproken in 1862 59 en in 1863 78 malen. In de 14 jaren van 1850 — 1863 gezamenlijk had dit 998, dus gemiddeld 's jaars 71 malen plaats. In revisie werden verder straffen van 2 — 5 jaren opgelegd in 1863 2080 en in 1862 2173 malen. De vermeerdering bij vergelijking met vroeger hield gelijken tred met het getal beklaagden. Veroordeelingen tot 6 maanden en minder werden in 1862 78, in 1863 133 malen uitgesproken.

In 1862 overtrof het getal bekrachtigde arresten dat der gewijzigde; in 1863 was het juist omgekeerd. In 1863 werden bekrachtigd 1821 veroordeelingen, in 1862 2113, tegen 1766 gewijzigde arresten in 1862 en 2317 in 1863. Zou de inlandsche rechter in 1862 zooveel beter recht hebben gesproken? vraagt de heer d. K. Het antwoord blijft hij schuldig, maar hij gewaagt terecht van »eene uit den aard der zaak immer vacilleerende jurisprudentie," zoolang de eindelijke invoering van een strafwetboek geene verbetering aanbrengt. 't Was daarom een gelukkig verschijnsel dat dit

regeeringsverslag zelf, bij de bespreking van het strafrecht, in eene noot kon mededeelen, dat eindelijk, bij kon. besluit van 10 Febr. 1866 (Ind. Staatsbl. nº. 55), een nieuw wetboek van strafrecht voor de Europeanen in Ned. Indië is vastgesteld, om met 1 Jan. 1867 in werking te treden, en dat nu ook de samenstelling van een strafwetboek voor inlanders en met dezen gelijkgestelden, bij besluit van den Gouv.-Gen. van 27 Juni 1866, is opgedragen aan den ambtenaar op non-activiteit Mr. F. F. L. U. Last, laatstelijk raadsheer in het Hooggerechtshof van Ned. Indië. Maar des te meer is het te betreuren dat later eene verkeerde zuinigheid aan het volbrengen dezer taak nieuwe zwarigheden heeft in den weg gelegd, zooals wij reeds boven herinnerden.

In 1862 hadden 645 en in 1863 686 vrijspraken plaats.

In 1863 adviseerde het hof over 215 en in 1862 over 858 verzoeken om gratie. In eerstgenoemd jaar zijn namelijk geene verzoeken aanhangig gemaakt wegens gratie of remissie van straf op 's Konings geboortedag; zij werden reeds in 1862 afgedaan.

Bij de Raden van Justitie op Java op de drie hoofdplaatsen waren in 1862 126 en in 1863 96 vervolgingen wegens misdrijf aanhangig. De meeste misdrijven waren gericht tegen de eigendommen.

Ambtsmisdrijven komen voortdurend voor; in den regel zijn de beklaagden inlandsche hoofden, die wegens knevelarij of misbruik van gezag terecht staan.

In 1862 stonden voor de Raden van Justitie 28 Chineesche zeeroovers te recht, waarvan 26 ter dood zijn veroordeeld: vonnissen tot de straf naast die des doods werden tweemaal geveld. Daarentegen werd in 1863 slechts één doodvonnis en driemaal de straf naast die des doods uitgesproken. In het geheel stonden voor de Raden te recht in 1862 63 Europeanen, 37 vreemde Oosterlingen (waaronder de zooeven vermelde Chineezen) en 26 inlanders, tegen 71, 0 en 25 in 1863.

De Rechtbanken van Omgang op Java en Madura hadden in 1862 recht te spreken over 1091 beklaagden wegens misdrijf en in 1863 over 1053, waarvan 577 en 470 alleen in de 5de afdeeling, Madura. De Madureezen zijn »liefhebbers van vechten en moorden" en het getal zaken neemt toe in evenredigheid tot de verbetering der politie. De heer d. K. dringt dan ook op splitsing der afdeeling aan. In 1863 zijn 342 en in 1862 269 beklaagden vrijgesteld of ontslagen. In 1863 waren de meeste misdrijven gepleegd tegen personen; maar in 1862 treft men 620 beklaagden wegens misdrijven tegen de eigendommen en 430 wegens die tegen personen aan. In 1863 werden door de ommegaande rechters 76 en in 1862 56 doodvonnissen uitgesproken, meestal tegen moordenaars. De poena morti proxima werd in 1862 slechts 33 malen toegepast en in 1863 106 malen, straffen van 5 — 10 jaren in 1862 92 malen en

in 1863 165 malen. Het cijfer der beklaagden naar den landaard was in 1863 1029 inlanders tegen 24 vreemde Oosterlingen en in 1862 1077 tegen 14. Uiterst gunstig is de getuigenis omtrent de Chineezen en Arabieren; zij »maken zich al zeer zelden schuldig aan zware misdrijven." Maar de Chinees staat dikwijls te recht wegens overtredingen ten gevolge van de verpachtingen. In 1863 treft men $3\frac{83}{100}$ en in 1862 $2\frac{83}{100}$ vrouwen tegen 100 mannen onder de beklaagden aan.

In 1863 kon de omgaande rechter in de 5de afdeeling nog van 104 beklaagden geene opgave verstrekken omtrent den leeftijd.

De Landraden moesten in 1862 recht spreken over 4351 beklaagden wegens misdrijf, in 1863 over 4,135, tegen 3,458 in 1861 en 2,952 in 1860. Tegen de eigendommen zijn in 1862 4,160 en in 1863 3,813 vergrijpen gepleegd. Over de oorzaken der belangrijke toeneming is reeds boven bij het Hooggerechtshof gehandeld. Voortdurend is het getal vrijspraken geringer dan bij de Rechtbanken van Omgang. Als reden daarvoor gaf de heer der Kinderen in het verslag over 1861 op, dat de beklaagden voor de Landraden veel lichter tot bekentenis komen. In 1862 werden 4,218 inlanders tegen 133 vreemde Oosterlingen door de Landraden berecht; terwijl in 1863 de verhouding 4,019 tegen 116 was. Die verhouding is nagenoeg dezelfde als in vroegere jaren. De verhouding tusschen de seksen was in 1863 $4\frac{61}{100}$ vrouwen tegen 100 mannen en in 1862 $3\frac{83}{100}$ vrouwen tegen 100 mannen.

Het cijfer der beklaagden wegens misdrijven in de Vorstenlanden die te recht stonden voor de Gouvernements-rechtbanken aldaar, was buitengewoon hoog, t. w. 177 in 1862 en 244 in 1863, waarvan in Soerakarta waar zich de bevoegdheid der Gouvernements-rechtbank tot vreemde Oosterlingen en zoogenoemde Gouvernements-onderdanen bepaalt, slechts 12 en 9. De meeste misdrijven werden tegen den eigendom gepleegd. De doodstraf werd in 1862 eens en in 1863 niet opgelegd, evenmin als in 1861, 1860, 1858 en 1857; in 1859 zijn 3 doodvonnissen geveld.

Terwijl in Djokjokarta de Gouvernements-rechtbank van crimineele zaken en de Residentieraad ook over inlanders recht spreken, is dat deel der rechtspraak in Soerakarta toevertrouwd aan de Pradoto's van den Soesoehoenan en van prins Mangkoe Negoro. In 1862 stonden ter zake van misdrijf voor de Pradoto van den Keizer te recht 263 en in 1863 1379 beklaagden; voor die van prins Mangkoe Negoro 126 en 354. De oorzaak der verbazende toeneming, volgens den Resident geene vergissing, is onbekend.

De tweede plaats in deze statistiek is aan de overtredingen toegewezen. Als rechter in cassatie had het Hooggerechtshof in 1862 in 3 en in 1863 in 10 zaken van overtreding te beslissen. In appèl zijn

in het eerste jaar 7 zaken met 8 beklaagden, in 't andere 16 zaken met evenveel beklaagden aanhangig geweest.

De Raden van Justitie op Java en Madura behandelden in appèl van vonnissen van Landraden in 1862 77 overtredingen van even vele personen, en in 1863 76 overtredingen van 71 beklaagden. Dezen waren aldus naar den landaard verdeeld: 7 Europeanen, 14 inlanders en 50 vreemde Oosterlingen in 1863; 9, 30 en 37 in 1862. Overtredingen waren bij de Raden van Justitie in 1862 ten getale van 76 aanhangig, tegen 475 in 1863. Deze ontzaglijke toeneming was veelal het gevolg van het constateeren en vervolgen van fouten en verzuimen in den vorm, door ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen enz. gepleegd; dikwijls was dan ook een groot aantal overtredingen tegen denzelfden persoon geincrimineerd; 312 geldboeten werden in 1863 opgelegd en 35 in 1862.

Geen enkel appèl van een vonnis door eenig Regentschapsgerecht gewezen kwam in 1861, 1862 en 1863 bij de Landraden voor. De inlander is veel te schroomvallig en te gedwee om zich bij het hoofd van het gewestelijk bestuur te komen beklagen over een vonnis, door zijn Regent gewezen.

In eersten aanleg stonden voor de Landraden in 1862 443 en in 1863 511 beklaagden wegens overtreding te recht. Men vindt daaronder in 1863 386 mannen tegen 57 vrouwen en in 1862 466 mannen tegen 45 vrouwen. De verhouding van inlanders tot vreemde Oosterlingen is in 1863 289 tegen 222 en in 1862 279 tegen 164. Deze cijfers zijn voor de vreemde Oosterlingen hoogst ongunstig. De verklaring ligt daarin, dat in 1862 285 en in 1863 340 overtredingen de voorwaarden der amfioen-pacht betroffen.

Voor de Residentsgerechten, in zake van overtredingen beslissende, stonden in 1863 184 en in 1862 188 beklaagden te recht. In slechts 9 van de 25 gewesten kwamen in 1862 zaken voor, maar in 1863 in 11. Opmerkelijk is het dat bij deze gerechten vrouwelijke beklaagden bijna alleen op de drie hoofdplaatsen (Batavia, Samarang en Soerabaja) te recht staan.

Tot in 1862 vermeerderden de zaken op de politierollen op Java, maar in 1863 is vermindering te bespeuren. In laatstgemeld jaar kwamen 80,414 zaken voor, dat is 8,437 minder dan in 1862. Daaronder waren in 1863 52,965 veroordeelingen, 23,075 vrijspraken en 4,376 verwijzingen. Vanwaar zoovele vrijspraken? Omdat, zegt de heer der Kinderen, ten gevolge van verkeerde opvatting eeniger voorschriften van het inlandsch reglement, doorgaans alle aangehoudenen, die voor den politieambtenaar worden gebracht, op de politierol worden gesteld, zonder nog naar het politiegerecht te zijn verwezen. Werd de wet »behoorlijk

toegepast," dan zou, durft hij beweren, het getal beklaagden op de politierol ongeveer tot op de helft verminderen.

Het getal overtredingszaken bij de Regentschapsgerechten is zeer toegenomen. In 1859 bedroeg het 6,514, in 1860 12,981, in 1861 10,796, in 1862 15,054 en in 1863 13,043.

Het getal overtredingen bij de Districtsgerechten afgedaan, was in 1862 594 en in 1863 441. In Soerakarta bedroeg het getal overtredingszaken voor de gerechten in het gebied van den Keizer en van prins Mangkoe Negoro behandeld, in 1863 3,279, in 1862 1,648 en in 1861 1,213.

In de derde plaats worden de burgerlijke zaken behandeld. Het Hooggerechtshof had in 1863 over 5 en in 1862 over 6 zaken in cassatie recht te spreken. In 1863 waren 155, in 1862 176 en in 1861 194 appèllen te behandelen, meestal van vonnissen van den Raad van Justitie te Batavia. Opmerkelijk is het dat het aantal vernietigde en gewijzigde vonnissen met dat der bekrachtigde gelijk staat of dit zelfs overtreft. Als adviseerend collegie gaf het Hof in 1863 526 en in 1862 1095 adviezen! Het werd tijd daarin eenige vermindering te brengen, zooals wij boven zagen dat werkelijk in 1864 is geschied.

De Raden van Justitie op Java spraken in appèl van vonnissen van Landraden en Residenten in 1863 over 172 en in 1862 over 79 civiele zaken recht. De Raad te Samarang had verreweg de meeste appèllen af te doen. In eersten aanleg werden bij de Raden in 1863 1,266 en in 1862 1,289 zaken aangebracht, de grootste helft daarvan te Batavia. Vreemde Oosterlingen waren partij in een aanmerkelijk getal gedingen, als in 764 in 1863 en in 792 in 1862. In handelszaken werden in die jaren 334 en 391 vonnissen gewezen, tegen 752 in 1861. Faillissementen werden uitgesproken 31 in 1863 en 41 in 1862, tegen 15 in 1861, 6 in 1860 en 14 in 1859.

Acten van eigendom en hypotheek zijn bij de Raden van Justitie verleden ten getale van 2,907 in 1863 en van 2,669 in 1862.

De Landraden hadden slechts zeer enkele civiele zaken als rechters in appèl af te doen. In eersten aanleg was het aantal zaken in 1863 1027, waarvan 167 van het voorgaande jaar, en in 1862 1199, waarvan 94 van 1861.

Bij de Residentsgerechten kwamen in 1863 484 rechtsvorderingen, in 1862 615 en in 1861 242 voor. De vermeerdering was het gevolg van vorderingen, in Tagal door de rietplanters ingesteld tegen den administrateur der suikeronderneming Pangka, wegens hun toekomend plantloon, krachtens overeenkomsten als bedoeld bij de publicatie van 25 Dec. 1838 (*Ind. Staatsblad*, No. 50).

Bij de Regentschapsgerechten werden in elk der beide jaren 33 zaken in hooger beroep behandeld; het aantal zaken in eersten aanleg afgedaan,

bedroeg in 1862 2320, in 1863 1849. Bij de Districtsgerechten waren aangebracht in 1863 1669 en in 1862 1708 civiele zaken.

In het gebied van den Soesoehoenan en prins Mangkoe Negoro waren in 1861 87 civiele zaken, in 1862 216 en in 1863 482 aanhangig, behalve 1418 behandeld voor de Districtsgerechten binnen 's Keizers gebied.

Nu nog een woord over de Buitenbezittingen, waaraan de tweede afdeeling dezer gerechtelijke statistiek is gewijd. Weder worden in de eerste plaats de misdrijven behandeld. Bij de drie in revisie rechtsprekende Raden van Justitie, t. w. te Makassar, Amboina en Ternate, zijn in 1862 de zaken van 202 en in 1863 van 162 beklaagden wegens misdrijf aanhangig geweest, tegen 143 in 1861 en 122 in 1860. Te Makassar en Ternate neemt het getal toe. De doodstraf werd in 1862 6 malen (alle op vonnissen der rechtbanken op Celebes) en in 1863 2 malen door den Raad te Amboina in revisie opgelegd, tegen drie malen in 1861, 7 in 1860 en 2 in 1859. De straf naast die des doods werd in 1862 17 malen en in 1863 11 malen uitgesproken. De meeste straffen waren, als vroeger, voor den duur van 2—5 jaren, en wel in 1863 65, in 1862 75 en in 1861 59. Behalve in 1862 werden steeds meer vonnissen vernietigd of gewijzigd dan bekrachtigd, vooral door den Raad te Makassar. Zoo zijn bekrachtigd in 1863 73 vonnissen, in 1862 102, in 1861 47, in 1860 55 en in 1859 31; daarentegen werden gewijzigd of vernietigd 82, 89, 87, 63 en 91 vonnissen.

Het totaal beklaagden wegens misdrijf dat in eersten aanleg moest te recht staan voor de Raden van Justitie te Padang, Makassar, Amboina, Banda en Ternate, was in 1863 111 en in 1862 61, tegen 77 in 1861. De Raden te Makassar en Banda hebben de meeste zaken te berechten. Het meest wordt tegen den eigendom gezondigd: 1863 was zeer rijk in diefstallen; ook het aantal moordenaars klom toen tot 7, tegen 3 in 1862.

De doodstraf werd door de Raden in 1867 5 malen en in 1862 6 malen uitgesproken, denkelijk meestal wegens zeeroof, ofschoon dit den heer d. K. niet uit de stukken bleek. In 1861 waren 33 zeeroovers ter dood veroordeeld. Met de straf naast die des doods werden gestraft in 1862 1 beklaagde, in 1863 5. Straffen voor 2—5 jaren werden in 1862 opgelegd 6 malen, in 1863 18 malen.

De beklaagden waren, volgens den landaard, in 1863 19 Europeanen, 69 inlanders en 23 vreemde Oosterlingen, tegen 6, 47 en 8 in 1862. De verhouding in de Buitenbezittingen is over 1859—63 voor de Europeanen en de vreemde Oosterlingen, welke laatste hier niet voor de inlandsche, maar voor de Europeesche rechtbanken te recht staan, zeker niet ongunstig.

De verhouding van mannen tot vrouwen was in 1862 voor de laatsten

het ongunstigst, t. w. 8 op 61, tegen 4 op 111 in 1863 en 1 op 77 in 1861.

De in naam des Konings rechtsprekende inlandsche rechtbanken (Landraden, Residentieraden enz.) zijn in 1863 gesaisisseerd geweest van 530 zaken van beklaagden wegens misdrijf, in 1862 van 642 en in 1861 van 433. Het getal is sedert 1859 toegenomen. De misdrijven tegen den eigendom hadden de meerderheid, als 360 in 1863 en 407 in 1862. De verhouding der vrijspraken tot de veroordeelingen was in 1863 33 op 100, in 1862 $28^3/_4$ op 100 en in 1861 $29^2/_3$ op 100.

Veroordeelingen wegens moord en veediefstal zijn sedert 1850 toegenomen.

De doodstraf werd door deze rechtbanken in 1863 23 malen, in 1862 17 malen, in 1861 5 malen, in 1860 12 malen en in 1859 1 maal uitgesproken. De straf naast die des doods werd toegepast in 1863 27 malen, in 1863 32 malen, in 1861 8 malen. Veroordeeling tot straffen van 2—5 jaren had in 1863 132, in 1862 168 en in 1861 138 malen plaats.

Naar den landaard waren de beklaagden aldus verdeeld: in 1863, 466 inlanders tegen 64 vreemde Oosterlingen, in 1862, 509 tegen 133, en in 1861, 330 tegen 103. Men vindt 504 mannen tegen 26 vrouwen in 1863 en 619 tegen 23 in 1862.

Van de inlandsche rechtbanken op de Buitenbezittingen die *niet* in naam des Konings rechtspreken, zijn de opgaven gebrekkig en onvolledig, terwijl zij van vele rechtbanken van dien aard geheel ontbreken. Aan de verkregene hecht de heer der Kinderen slechts weinig gewicht. Zij waren afkomstig van de Rapats binnen het Gouvernement van Sumatra's Westkust, de Adsistent-residentie Benkoelen en de residentie Palembang, de Proatins in de Lampongsche districten, en de Rijksraden van Tidore, Ternate en Batjan, op de Noordkust van Celebes en op de Sangir-eilanden.

Het aantal beklaagden wegens misdrijf, voor deze inlandsche rechters verschenen, was in 1863 836 en in 1862 1030. Hoe zonderling de rechtsbedeeling in onze Buitenbezittingen nog is, bewijst de mededeeling van den Resident, dat in de Lampongsche districten in 1863 273 en in 1862 277 beklaagden werden terechtgesteld wegens misdrijven tegen de algemeene zaak, »die overal elders op de politierol zouden gestraft zijn."

In 1863 was bij de Rijksraden in het Gouvernement van Celebes één vreemde Oosterling tusschen de beklaagden geraakt, ofschoon deze rechtbanken alleen bevoegd zijn over inlanders recht te spreken. Onder de misdrijven vindt men *vijf* gevallen van menschenroof en slavenhandel op het eiland Nias in 1862 en *drie* gevallen van oproer en verraad in 1863. Diefstal komt verreweg 't meest voor.

De doodstraf werd in 1862 driemalen en in 1863 eens door die inlandsche rechtbanken uitgesproken. Tot de straf naast die des doods hebben in 1862 en 1863 telkens 19 veroordeelingen plaats gehad. Tot straffen van 5 tot 10 jaren werden in 1862 verwezen 23 beklaagden, en in 1863 20, tot geldboeten in die jaren 393 en 166. Onder de beklaagden trof men 21 en 18 vrouwen aan.

De steller van het verslag zegt ten slotte: »Wanneer men nagaat, dat de hier bedoelde rechtbanken volgens de adats heeten het recht te spreken, en deze bijna immer slechts kennen afdoening van het misdrijf door betaling van geld als boete, dan zal men door het betrekkelijk gering aantal geldboeten tot de gevolgtrekking kunnen komen, dat het Nederlandsch gezag zijn invloed op de rechtspraak dier rechtbanken sterk doet gevoelen, en dien ten gevolge zeer zeker vele volken, tot nog toe gelaten in het zoogenaamd genot van hun eigen strafrecht, rijp zullen zijn voor de invoering onder hen van het Nederlandsch-Indisch strafrecht, en dat bij name op Sumatra eene zoodanige invoering geen tegenstand hoegenaamd zou ontmoeten; zooals dan ook trouwens reeds sedert eenige jaren in de Lampongsche districten door de inheemsche rechtbanken de straffen, voorgeschreven bij de bepalingen van het strafwetboek, worden opgelegd, daar de hoofden daarin zelven een veel krachtiger middel van bedwang vinden, dan in het voorvaderlijke boetenstelsel."

In 1864 is beslist, — want omtrent dit punt bestond verschil tusschen de ambtenaren ter Westkust van Sumatra, — dat alle vonnissen der Rapats van de Laras-hoofden in zake van misdrijf de bekrachtiging van den Gouverneur vereischen, niet met recht om die te herzien, maar om in het belang der veroordeelden redenen van bezwaar aan de betrokken inlandsche rechtbank te kunnen mededeelen, met uitnoodiging om de opgelegde straf te verminderen; bij weigering behoort een voorstel aan den Gouverneur-Generaal te worden gedaan om gebruik te maken van het hem bij art. 52 R R. toegekende recht van gratie.

Na de misdrijven worden ook in deze afdeeling de overtredingen behandeld. Bij de Raden van Justitie op de Buitenbezittingen werd geene overtredingszaak in hooger beroep afgedaan. In eersten aanleg was het getal beklaagden te Padang, Makassar, Amboina en Banda in 1863 47 en in 1862 50. De straffen waren meestal geldboeten.

De Raad van Justitie te Ternate had in de vier laatste jaren geene enkele dergelijke zaak te behandelen; zijn werkkring is hoogst onbeduidend, en de heer d. K. meent dat die rechtbank bij de invoering eener nieuwe wetgeving in de Buitenbezittingen »gerust kan vervallen" en door eene voor inlanders en vreemde Oosterlingen op 's Gouvernementsgebied kan vervangen worden.

In eersten aanleg werden door de inlandsche rechtbanken, in naam des

Konings recht sprekende, behandeld 118 overtredingen met 126 beklaagden in 1862, en 145 zaken met 200 beklaagden in 1863. Hier gold het meestal overtreding van pachtreglementen. In 1862 hadden 20 en in 1863 23 van de 32 rechtbanken geene enkele overtredingszaak te behandelen. In 1862 was het meerendeel der straffen dwangarbeid of gevangenis, namelijk 62 tegen 33 geldboeten; in 1863 was dit omgekeerd 38 dwangarbeid of gevangenis tegen 88 geldboeten.

De inlandsche rechtbanken, *niet* in 's Konings naam recht sprekende, behandelden ook geene enkele overtredingszaak in appèl; de opgaven omtrent zaken in eersten aanleg zijn te onvolledig dan dat wij er ons meê zouden bezig houden.

Bij de Residents- en andere dergelijke gerechten op de Buitenbezittingen kwamen in 1862 voor 86 en in 1863 78 overtredingen, begaan door evenveel personen. Banda verschijnt echter met geene enkele zaak op die lijst, terwijl in 1860 en 1861 voor die afdeeling alleen 528 en 616 overtredingen voorkwamen.

Op de »zoogenaamde politierollen" kwamen voor in 1863 14,743 zaken, in 1862 13,183, in 1861 12,537, en in 1860 juist 1000 minder. Ook deze opgaven, die in een staat nader uiteengezet worden, zijn zeer onvolledig. De rechtsbedeeling is op vele plaatsen in de Buitenbezittingen, en bij name op de politierol, »aan weinig orde en regel gebonden." Wanneer men nagaat wat in dit Tijdschrift door den heer Mirandolle onlangs over de rechtspraak op Java is medegedeeld, waar echter het Europeesch gezag zooveel meer kracht heeft, dan kan men zich, na deze verklaring van den heer der Kinderen, den toestand op de Buitenbezittingen eenigermate voorstellen.

Wat ten slotte de berechting van burgerlijke zaken in de Buitenbezittingen betreft, ziet men bij de vijf Europeesche rechtbanken buiten Java en Madura een steeds toenemend getal, t. w. 146 in 1859, 113 in 1860, 132 in 1861, 225 in 1862 en 268 in 1863. Daarin waren betrokken in 1863 174 Europeanen, 30 inlanders en 169 vreemde Oosterlingen, in 1863 waren deze cijfers 147, 36 en 140. In 1863 waren in rechten betrokken 5 inlandsche hoofden tegen 1 in 1862. Het aantal handelszaken was in 1863 17 en in 1862 13. Faillissementen kwamen voor in 1863 2, beide te Makassar, en in 1862 4, waarvan 3 te Padang en 1 te Makassar. De Raad van Justitie te Padang had steeds de meeste zaken te behandelen.

De Landraden en andere dergelijke in naam des Konings recht sprekende inlandsche rechtbanken beslisten in 1863 in 1623, in 1862 in 1627 en in 1861 in 1270 burgerlijke zaken, ongerekend 30, 60 en 46 zaken, in die jaren bij de administrateurs op Banka aangebracht. Hooger beroep werd aangeteekend in 1863 6 en in 1862 8 malen.

De opgaven van civiele processen voor de rechtbanken die niet in 's Konings naam recht spreken, komen slechts van enkele gewesten voor.

Wij hebben lang, misschien te lang voor ons bestek, bij den toestand van het rechtswezen in Nederlandsch Indië stil gestaan. Intusschen is dit element ter beoordeeling van den maatschappelijken toestand van zooveel gewicht, dat het nauwelijks genoeg kan besproken worden. Op nieuw blijkt uit deze officiëele opgaven, hoe dringend het rechtswezen in vele opzichten verbetering eischt.

Wij verheugen ons dat althans een nieuw strafwetboek voor Europeanen voorloopig bij besluit is ingevoerd, al wacht het eene herziening, door de wet te bekrachtigen, wanneer ten langen leste een nieuw en nationaal strafrecht voor het Moederland zal zijn ontworpen, en al zijn aan de geschiedenis van die strafwetgeving pijnlijke herinneringen verbonden, om de noodlottige geschillen waartoe zij aanleiding gaf. Maar oneindig veel meer blijft te doen over. De inlander is nog aan het usantie-strafrecht onderworpen, onlangs door het »Ind. Weekblad voor het Recht" een *onding* genoemd, dat in handen van een zwartgalligen en bemoeizieken strafrechter, tevens hoofd der politie, tot de ergste misbruiken, de willekeurigste uitbreiding aanleiding geeft. De commissie, bij besluit van den Gouv. Gen. van 27 Juni 1866, aan den heer Last opgedragen om een strafwetboek voor inlanders samen te stellen, is, zooals wij reeds vroeger herinnerden, op grond dat daarvoor geene fondsen waren toegestaan, voor eenige maanden opgeheven. Later heeft men echter vernomen dat de Commissaris weder in zijne vroegere functie van Raadsheer in het Hooggerechtshof was hersteld, en nu de commissie daarmede was gecumuleerd: »een halve maatregel", zegt het reeds aangehaalde Weekblad, »die, ter uitsparing van eenige kosten, dit allergewichtigst onderwerp doet pericliteeren of ten minste een noodlottigen invloed op een bespoedigde afdoening moet uitoefenen." Eene der noodigste hervormingen is dus thans weder naar den achtergrond geschoven, ofschoon zelfs die hervorming nog slechts een klein deel is van hetgeen hier te doen is om de rechtspraak over den inlander aan alle willekeur te onttrekken; want opdat de veiligheid van persoon en goed voor de gansche bevolking onzer Oost-Indische bezittingen een volledigen waarborg erlange, wordt, nevens een goede wetgeving, ook een volkomen scheiding van rechterlijk en administratief gezag gevorderd.

(*Het vervolg in het volgend nommer.*)

VAN LIER.

NIEUWE UITVINDINGEN BETREFFENDE DE KOLONIALE SUIKERBEREIDING.

De strijd op leven en dood die sedert eenigen tijd gevoerd wordt, niet alleen tusschen de rietsuiker-voortbrengende koloniën onderling, maar ook tusschen deze gewesten en de vervaardigers van beetsuiker in Europa, maakt het voor onze koloniale overheden en suikerfabrikanten van het hoogste belang, dat zij den toestand en de vorderingen van deze takken van nijverheid in alle oorden der wereld geen oogenblik uit het oog verliezen. Elke uitvinding die den arbeid verlichten, de kosten van aanmaak verminderen of de hoedanigheid en hoeveelheid der opbrengst van de suiker verhoogen kan, dient onverwijld te worden onderzocht en, des geraden, te worden toegepast.

De scherpe mededinging die al eenigen tijd bestond, heeft althans dit voordeel opgeleverd, dat algemeen de noodzakelijkheid werd ingezien, om deze industrie aan zoogenaamde praktikale of empirische werkwijzen te onttrekken en aan de voorschriften der wetenschap te onderwerpen. Reeds sedert eenige jaren hebben de meeste fabrikanten in onze koloniën en elders begrepen, dat zij, om met gunstig gevolg den strijd te kunnen volhouden, vooral te rade dienden te gaan met de scheikunde en natuurkunde, die groote voorlichters van onzen tijd, waaraan allengs alle takken van kennis en volksvlijt cijnsbaar worden. Geen voet wordt door den suikerfabrikant die eene uitgestrekte onderneming bestuurt, vooruitgezet, anders dan op eenen wetenschappelijken grond. Het is voortaan slechts van de technologie, begrepen in hare hoogste en ruimste opvatting, dat onze industriëelen eenen blijvenden voorspoed en eene winstgevende mededinging op de suikermarkten der wereld verwachten kunnen.

Een groote stap voorwaarts werd in 1842 gedaan door het vermaard verslag van den verdienstelijken Franschen scheikundige, den heer Péligot, aan den Minister van marine en koloniën in Frankrijk. Deze uit-

stekende geleerde toonde daarin met bijna wiskunstige zekerheid aan, hoeveel suiker bij eene oordeelkundige behandeling van het rietsap moet kunnen worden verkregen, en wat dus het streven van den fabrikant moet zijn. Ofschoon in de praktijk en bij eene bewerking op eene groote schaal dit doel nog niet geheel bereikt is, wordt het echter bij elke latere uitvinding steeds in het oog gehouden, zoo dat het telkens iets meer genaderd wordt.

De geldelijke opbrengst der suiker was steeds voor Nederland en voor onze koloniale nijverheid al te zeer eene levensvraag, om ook niet bij ons de teelt en bereiding van suiker het voorwerp te maken van vele onderzoekingen, proefnemingen en beoordeelingen. Nog in den laatsten tijd zagen wij een bewijs van deze belangstelling in een in 1865 in ons vaderland verschenen werk: Verhandeling over de cultuur van suikerriet, door Alvaro Reynoso, met eene voorrede van graaf Pozos-Dulces, uit het Spaansch vertaald door J. de Bruin en voor het wetenschappelijke en praktische nagezien door J. E. de Vrij en J. Millard. Dit werk, schoon geenszins bestemd om de verdiensten van den heer Leonard Wray op hetzelfde veld te doen vergeten, bevat niettemin hoogst belangrijke wenken.

Dezelfde eer eener goede Nederlandsche vertaling zouden wij wenschen bewezen te zien aan eene verhandeling, die den titel voert van *Onderzoek omtrent het sap van suikerriet en de wijzigingen, die het gedurende de suikervervaardiging ondergaat.* Zij is geschreven door den heer Scery, president van de Kamer van Landbouw op Mauritius. Dit eiland was vroeger, onder den naam van Isle de France, eene onderhoorigheid van de Fransche kroon, doch is nu eene Engelsche kolonie. De heer Scery schijnt van Fransche afkomst te zijn, hetgeen de omstandigheid verklaart dat zijn arbeid eerst in het Fransch verschenen is. Doch de verdiensten van zijne beschouwingen waren oorzaak, dat dadelijk daarvan in Engeland eene vertaling in het licht kwam. Ofschoon slechts eene bevolking van ongeveer 230,000 zielen bezittende, voert Mauritius meer suiker uit dan Java, terwijl ook de hoedanigheid gezegd wordt beter te zijn. In 1863 bedroeg de uitvoer al meer dan 2,100,000 pikols. Deze vergelijking moge een nieuw bewijs zijn voor de achterlijkheid van Java, zij doet in allen gevalle zien, hoe wenschelijk het is, dat wij steeds een wakend oog op onze vreemde mededingers houden.

Ook het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië leverde in zijne vroegere seriën herhaaldelijk lezenswaardige artikelen over de suiker-industrie. Reeds van den aanvang van zijn bestaan af ruimde het telkens eene plaats in aan stukken waarin door deskundigen en belanghebbenden nuttige opmerkingen omtrent de cultuur of de bereiding van suiker werden medegedeeld. Dit voetspoor volgende, wenschen wij weder de

aandacht te vestigen op twee nieuwe uitvindingen, welke in Engeland en eenige koloniën veler aandacht opwekken, en zelfs door onpartijdige personen zeer geroemd worden. Wij doen zulks te eerder, omdat de uitgedachte toestellen, als eerst pas vervaardigd, niet op de Parijsche tentoonstelling ter bezichtiging geweest zijn, ofschoon de uitvinders hunne rechten reeds in de meeste suiker-voortbrengende landen door een octrooi beschermd hebben.

Wij bepalen ons echter geheel tot eene beschrijving der bedoelde uitvindingen, zonder ons daarover een oordeel aan te matigen. Ofschoon het ons lot was om wellicht meer suiker-voortbrengende koloniën te bezoeken en meer suikertoestellen in Engeland, Frankrijk en Duitschland te bezichtigen, dan iemand van onze landgenooten, weten wij te wel, dat geene oogen scherper en beter zien dan de oogen der belanghebbenden zelven, om het niet geheel aan onze suikerfabrikanten en planters over te laten, om te beslissen in hoe ver de door ons te beschrijven uitvindingen werkelijk nieuw, doeltreffend en voor toepassing in onze koloniën geschikt zijn.

De eerste uitvinding waarop wij de aandacht vestigen, is die van den heer Walter Knaggs van Jamaica, eene kolonie waar de suikerbereiding altijd zeer belangrijk geweest is, en die tegenwoordig nog jaarlijks 700,000 Engelsche centenaars uitvoert. De groote bezwaren waaraan de suikerfabricatie overal onderhevig is, bestaan, zooals men weet, ten eerste in de snelle verzuring, die het rietsap reeds gedeeltelijk vóór de vermaling en ook daarna vóór de koking ondergaat; ten tweede in de onzuiverheid van het uitgeperste sap, waardoor de defecatie bezwaarlijk volkomen bereikt kan worden; en ten derde in de moeilijkheid om het sap die juiste mate van koking te doen ondergaan, welke noodig is, om de waterdeelen te doen uitdampen, zonder dat een gedeelte van de suikerstof wordt verbrand en het geheele product in hoedanigheid en kleur schade lijdt.

Deze bezwaren meent de heer Knaggs door zijne nieuwe toestellen, zoo al niet geheel dan althans in grootere mate dan vroeger geschied was, overwonnen te hebben. Hij stelt zich voor om de bestaande gebreken in de suikerbereiding te voorkomen door eenen uitdamper of evaporateur, die onderscheidene voordeelen boven de oude werkwijze hebben zal. Onder deze voordeelen valt vooral te noemen eene volmaakte clarificatie van het suikersap, door middel van eene scheikundige bereiding, welke aan de uitdamping vooraf moet gaan en de verkleuring en verzuring van dat vocht beletten moet. Terwijl het van alle chemische onzuiverheden ontdaan wordt, heeft eene snelle uitdamping buiten aanraking van de lucht plaats, zoodat de granulatie of kristalliseering van de suiker met eene lage temperatuur verkregen wordt.

Het geheele werktuig zal, volgens den heer Knaggs, kunnen worden in werking gebracht door één man in plaats van elke acht man die tot nog voor hetzelfde werk noodig waren. De kosten zullen slechts een vierde van den prijs der thans gebezigde toestellen bedragen, en de hoedanigheid der verworven suiker zal aanmerkelijk beter wezen, terwijl de hoeveelheid betrekkelijk ook vermeerderen moet.

De noodzakelijkheid in het oog houdende om het riet zoo snel mogelijk te vermalen, en de onderscheidene deelen der machines waarmede het sap in aanraking komt, zoo zuiver mogelijk te houden, begint de heer Knaggs zijn werk met de toepassing van een zwavelachtig zuur-gas zoodra mogelijk na de uitpersing van het riet. Dit doel bereikt hij door het branden van zwavel en door de gevormde gasstof onverwijld in het opgevangen sap te drijven. Daarna wordt het vocht in de clarifiers gebracht, waar het op nieuw doormengd wordt met gas, dat gestadig, gedurende den ganschen tijd dat de molen in werking is, in het reservoir gedreven wordt. Na genoegzaam met gas vervuld te zijn, wordt het sap snel tot het kookpunt gebracht, terwijl de schuimdeelen die oprijzen, zorgvuldig worden afgenomen. Nu wordt het zwavelachtig zuur weder weggenomen of geneutraliseerd, en de ontkleuring verkregen door een manganaat of permanganaat van soda of van potasch. Een vierde gedeelte van een Engelsch pond van deze stof, opgelost in een weinig water, is genoegzaam voor 100 Eng. gallons of ruim 450 N. kannen rietsap. Het vocht wordt dan geleid naar den vergaarbak, een vat geplaatst tusschen de clarifiers en de kookpannen, of, om meer eigenaardig in overeenstemming met het plan van den heer Knaggs te spreken, naar den uitdamper of evaporateur. Dit is de uitdampings-toestel, die nu veler aandacht trekt. Die toestel heeft zeer groote afmetingen en gelijkt in uiterlijk aanzien veel op eenen gewonen vasten ketel met een paar fornuizen daaronder. Het vuur van deze fornuizen speelt rondom een groot aantal rechtstandige buizen, die van den ketel uithangen. De ketel zelf is 18 voet lang en 6 voet wijd, en heeft slechts eene diepte van één voet. Onder de opperste oppervlakte daarvan wordt de uitdamper of evaporateur gevormd, die in eene ondiepe kookpan van gelijke afmetingen bestaat. Het vocht vloeit hierin en bedekt een aantal horizontale buizen, die in de geheele vochtmassa doordringen, en deze door en door over de diepte en lengte verhitten. Terwijl de hitte van de pijpen in het vocht overgaat, wordt de stoom in deze gecondenseerd en naar den ketel teruggevoerd. Door deze behandeling wordt eene belangrijke mate van uitdamping verkregen, welke gezegd wordt de thans meestal gevolgde werkwijze verre te overtreffen. Het suikersap wordt in een onophoudelijken stroom in stroop veranderd, en kan geen enkel oogenblik met oppervlakten in aanraking komen die meer dan

230° verhit zijn. Hierdoor wordt dus de verkleuring of verkoling van het verdikte sap onmogelijk gemaakt. De aanraking der buitenlucht wordt vermeden door een boogwerk over den uitdamper.

Is het rietsap tot de dikte van stroop gebracht, dan gaat het onophoudelijk naar den granulateur over, waarin de kristalliseering of granulatie met eene lage temperatuur verkregen wordt. Deze granulateur bestaat in eenen langen ovalen trog, rustende in eene buis. Aan de binnenzijde van dezen ovalen trog zijn een aantal stoompijpen aangebracht, die aan hare beide uiteinden gemeenschap hebben met de ruimte tusschen den trog en de buis, zoodat de afgekookte stroop, van den uitdamper komende, door de stoompijpen en den trog tot 212° F. verhit wordt. Een wentelende plaat of schijf van geslagen metaal, voorzien van een aantal lange dunne bladen, houdt de stroop gestadig in beweging. De bladen bezitten eene groote oppervlakte, en stellen aan beide kanten onophoudelijk dunne schillen of vlokken van verhitte stroop aan eene snelle uitdamping bloot. Om deze uitwerking nog te vermeerderen wordt aanhoudend verhitte lucht naar de wentelende plaat gedreven en over de bladen geleid, zoodat haar vermogen om stoom op te nemen de granulatie van de daarover vloeiende stroop merkelijk bespoedigt.

De hitte voor dit geheele gedeelte van de toestellen wordt uitsluitend verkregen door de aanwending van den overtolligen stoom die van de eerste uitdamping ontstaat; en men zegt dat de temperatuur nooit eene warmte van 170° F. behoeft te boven te gaan.

De geheele machine is zonder ophouden in werking, en het sap is gedurende den ganschen tijd van zijne verdikking of concentratie, in de onderscheidene toestanden die het te doorloopen heeft, nimmer aan eenigen stilstand of aan eenigen schadelijken graad van hitte blootgesteld. Men beweert dat de aard van de suiker gelijk staat met de beste die met de tegenwoordige werkwijzen verkregen kan worden.

Al deze toestellen kunnen, zegt men, zich zelven op de meest voldoende wijze reinigen en schoonmaken; er bestaat nooit eenige noodzakelijkheid om ze, hetzij bij dag hetzij bij nacht, een enkel oogenblik te doen stilstaan; slechts een gering aantal menschen zijn noodig om den geheelen arbeid gaande te houden; en, wat zeker niet de minst belangrijke verbetering zou zijn, de behandeling der machineriën en het waken over de bereiding van het sap zijn zoo eenvoudig, dat het toezicht van bedrevene en dus duur bezoldigde personen grootendeels gemist kan worden, hetgeen natuurlijk den geldelijken lastpost voor arbeidsloonen aanzienlijk moet doen verminderen.

Beantwoordt de uitvinding van den heer Knaggs aan de verwachtingen die daarvan door hem-zelven en zijne menigvuldige en warme lofredenaars gekoesterd worden, dan zal zeker de bereiding van koloniale

suiker eene belangrijke schrede voorwaarts gedaan hebben. Terwijl aan den eenen kant de uitgaven voor den aankoop der toestellen en voor personeel belangrijk zullen afnemen, zal aan den anderen kant de geldelijke opbrengst van het product aanzienlijk vermeerderen. Want niet alleen zal de hoedanigheid der suiker verbeterd worden, maar ook hare hoeveelheid, daar een groot gedeelte, dat nu als stroop wegvalt, volgens de meening van den heer Knaggs, tot goede suiker zal worden bereid. Ook dit zou natuurlijk de winsten zeer doen toenemen.

Indien de toestellen van den heer Knaggs ten doel hebben om de koloniale suiker aanmerkelijk in hoedanigheid en waarde te doen rijzen, dan heeft eene andere uitvinding, waarvan wij nu moeten spreken, eene geheel tegenovergestelde strekking. Wel verre dat de uitvinder, de heer Fryer, de suiker bij de bereiding in de kolonie zoo zuiver en verfijnd mogelijk zou zoeken te maken, is het integendeel zijne bedoeling, om dien tak van nijverheid aldaar tot zijne oorspronkelijke ruwheid en eenvoudigheid terug te voeren, en dus alle tot nog toe uitgedachte verbeteringen in de bereiding van suiker in de koloniën doelloos te maken. Dit zal menigeen verbazen en doen vragen, hoe wij van zulk eene uitvinding, als der algemeene aandacht waardig, melding maken kunnen, en wij moeten ons dus haasten eene uitlegging van de zaak te geven.

Wij spraken zoo even van den strijd die tusschen de suiker-voortbrengende koloniën onderling en tusschen die koloniën en de bereiders van beetsuiker in Europa gevoerd wordt. Doch wij hadden ook moeten gewagen van de botsing van belangen die tusschen den kolonialen suikerfabrikant en den Europeeschen suikerraffinadeur bestaat. De eerste zoekt, zooals wij reeds gezien hebben, zijn fabrikaat die mate van reinheid en fijnheid te doen bereiken, waardoor de latere raffinade in Europa al meer en meer overtollig wordt en dus gemist kan worden. De suiker, zegt hij, is reeds *a priori* in het riet en het sap in hare grootste volkomenheid aanwezig, en zij moet vroeg of laat in dien staat daaruit worden getrokken. De bereiking van dit doel is slechts eene zaak van tijd.

Geheel anders is echter het streven en de redeneering van den Europeeschen raffinadeur. Volgens dezen heeft de uitkomst tot nog toe bewezen, dat het den kolonialen suikerfabriekant onmogelijk is, om zulk eene volmaakte soort van suiker te vervaardigen, dat eene latere verfijning in de raffinaderij onnoodig wordt. Een groot gedeelte van den arbeid en van de hieraan verbonden onkosten, die in de kolonie gevorderd worden om de hoedanigheid van de suiker te verbeteren, is dus geheel weggeworpen, daar deze arbeid en onkosten bij de latere raffineering toch op nieuw noodig zijn. De verbeterde werkwijze in de kolonie,

beweert de raffinadeur, heeft meestal slechts het gevolg, dat eene groote hoeveelheid van de suikerdeelen door verbranding of verzuring verloren gaat. Alles wat de koloniale suikerplanter dus, zoowel in zijn eigen belang als in dat van den verbruiker, te doen heeft, is, dat hij de grootst mogelijke hoeveelheid sap uit het riet zoekt te persen, en later dat vocht voor verzuring en verbranding behoedt, zoodat daarvan niets verloren gaat, maar alles aan den raffinadeur kan worden overgeleverd, ten einde daaruit de beste en grootst mogelijke hoeveelheid suiker kan worden getrokken. Zulk een stelsel, zeggen zijne voorstanders, is eene toenadering tot het groote beginsel der verdeeling van den arbeid, dat in alle takken van nijverheid voordeelig is, en maakt eene wenschelijke afscheiding tusschen den eigenaardigen werkkring des tropischen suikerplanters en den eigenaardigen arbeid van den Europeeschen raffinadeur.

Zulke redeneeringen gaven reeds vroeger aanleiding tot den invoer in Europa van eene suikerstof, die meestal *Melado* genoemd wordt en vooral sedert 1857 zeer is toegenomen. Zij bestaat uit rietsap dat eenigermate gezuiverd en uitgekookt wordt, waarna het, in stede van in kookpannen gegoten en door granulatie in suiker en stroop veranderd te worden, integendeel dadelijk in vaten gedaan en dan naar Europa afgescheept wordt.

Neemt men de veelzijdigheid der hieruit gerezen vraagstukken en de grootheid en tegenstrijdigheid der betrokken belangen in aanmerking, dan is het niet te verwonderen, dat beide meeningen talrijke en vurige voorstanders tellen. Onder hen die zich aan de zijde der raffinadeurs geschaard hebben, stond de heer Alfred Fryer te Greenock in den laatsten tijd steeds in het front der slagorde. Deze ervaren industriëel bepaalde zich echter niet tot eene warme verdediging van zijne gevoelens in vlugschriften en petitiën aan zijn gouvernement, maar werd zelfs de eigenaar van belangrijke landgoederen in de kolonie Antigua, met het opzettelijk doel om zijn stelsel in praktijk te brengen, en eene volslagene afscheiding der werkzaamheden van den suikerrietplanter en van den raffinadeur in te voeren. Op den ingeslagen weg voortgaande kwam hij eindelijk tot de uitvinding van een toestel, waaraan hij den naam van *Concretor* gegeven heeft.

Deze toestel is van eenen hoogst eenvoudigen aard. Hij is louter bestemd om aan het sap van het suikerriet, onmiddellijk nadat het uit den rietstok geperst is, eene korte en matige bereiding of verwarming te doen ondergaan, waardoor de verzuring belet wordt en een gedeelte van het water wordt uitgedampt, waarna het verdikte sap, zonder dat eenig gedeelte van de suikerstof verloren gaat, voor den uitvoer afgepakt en aan den Europeeschen raffinadeur afgeleverd wordt. In dezen toestand heeft de stof van den uitvinder den naam van *concrete*, concreet, gekregen.

De *Concretor* bestaat uit drie hoofddeelen of toestellen, waaraan de heer Fryer de namen van het schenkblad (the tray), de cilinder (the cilinder) en de bus of trommel (the drum) gegeven heeft.

Het blad is zoo dicht mogelijk bij den suikermolen geplaatst en vangt dus het rietsap onmiddellijk op, zoodra het uit de rollen vloeit. Het is van gegoten ijzer, ongeveer 30 voet lang en 6 voet breed, en heeft eene diepte van ongeveer 6 duim. Het wordt aan de binnenzijde doorsneden van ribbèn of latten, die op eenigen afstand van elkander geplaatst zijn en van de eene zijde naar de andere loopen, doch beurtelings dan eens ter rechter-zijde en dan eens ter linker-zijde eene opening laten. De geheele bak is niet in één enkel stuk gegoten, maar bestaat uit verschillende stukken of gedeelten, die op elkander passen. Hierdoor wordt het voordeel verkregen, dat de toestellen, naarmate van de behoefte en van de hoeveelheid vermaalde rietstokken, vergroot of verkleind worden kunnen, dat de herstellingen, ingeval van schade, gemakkelijk worden en geene staking van den arbeid vereischen, en eindelijk dat het transport gemakkelijk en minder kostbaar is.

De volgende afteekening kan wellicht strekken om een juister denkbeeld van den toestel te geven:

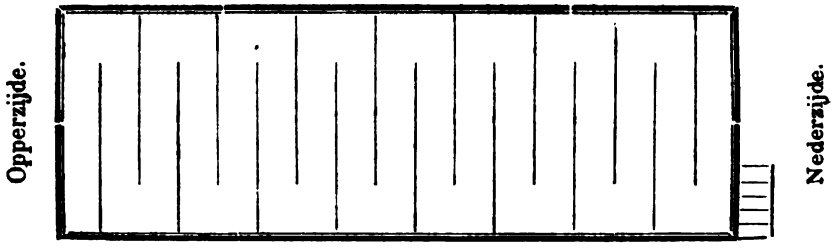

Dit blad of deze bak wordt met eene zachte helling geplaatst, zoodat het daarin aan de bovenzijde opgevangen rietsap in eenen onophoudelijken stroom niet meer dan omstreeks een halve duim diep beurtelings naar de rechter- en naar de linker-zijde loopt, en zich om de ribben heen slingerende, benedenwaarts vloeit. De geheele lengte die het vocht te doorloopen heeft, is ongeveer 160 ellen.

Beneden den bak bevindt zich een fornuis, welks vlam zich gelijkmatig met eene breede oppervlakte over den bodem van den bak verspreidt. De geheele tijd welken het rietsap noodig heeft om door den bak te loopen, bedraagt niet meer dan 5 minuten, in welke korte tijdruimte ongeveer elf zestienden van het water door de warmte uitgedreven worden, terwijl het vocht reeds de gedaante van dikke slijm aanmeent

Bij het verlaten van den bak wordt het sap onmiddellijk in het tweede gedeelte van den toestel overgebracht, dat de cilinder genoemd wordt. Dit is

een metalen vat, 20 voet lang en 3 voet 6 duim in diameter. Het wordt langzaam draaiende gehouden met ongeveer 6 omwentelingen in de minuut, en wel door een klein werktuig, dat daartoe opzettelijk aan den toestel vastgehecht is. De cilinder is gedeeltelijk open, doch slechts aan de uiteinden; er is namelijk een nauwe ruimte gelaten, welke eene ondiepe laag van het sap in het benedenste gedeelte toelaat, waaruit de onophoudelijke omwenteling van den cilinder eene dunne schil of vlok van stroop opvoert. De buitenzijde van den cilinder wordt verhit door overtollige warmtestof die uit den bak en het fornuis komt. Door de binnenzijde van den cilinder wordt een stroom van sterk verhitte lucht gedreven. Doch hoe heet deze lucht ook gemaakt worde, toch blijft het onmogelijk dat de stroop daardoor verbrandt of verschroeit, daar de hitte onmiddellijk door de waterdeelen geabsorbeerd wordt, naarmate deze door den heeten luchtstroom weggevoerd worden.

Een vernuftig aangebrachte kleine toestel doet het sap onophoudelijk naar het binnenste van den cilinder vloeien en daar weder uitkomen. Wanneer men in het oog houdt, dat de oppervlakte van deze binnenzijde eene oppervlakte van stroop van meer dan 192 vierkante voeten aan de opdroogende werking van de verhitte lucht blootstelt, dan is het niet te verwonderen dat de opdrooging of uitdamping zeer snel geschiedt. Bij de wegneming van het sap na een verblijf in den cilinder van slechts weinige minuten, is alle mogelijkheid van gisting ten einde; reeds in dezen toestand zou de verdikte stroop veilig in flesschen of vaten kunnen worden opgevangen en afgescheept.

Doch in dit geval zou met de suikerstof ook eene kleine hoeveelheid water worden medegevoerd, hetgeen de kans van lekken zou doen ontstaan. Om dit dus te voorkomeu wordt de stroop in het derde en laatste gedeelte van de machinerie overgebracht, dat, zoo als wij reeds zeiden, de bus of trommel genoemd wordt.

Dit is een lange cilinder van ijzer of koper, 4 voet lang en 4 voet in doorsnede. Deze wordt van binnen verhit door overtolligen stoom van de kleine machine, terwijl de stroop over zijne oppervlakte verdeeld wordt.

De bus wordt langzaam in beweging gehouden met eene snelheid van ongeveer twee omwentelingen in de minuut; en hare oppervlakte wordt blootgesteld aan de werking van een warmen luchtstroom, die de laatste deelen water uit de stroop trekt, hetgeen de vorming van de *concreet* voltooit. Deze wordt, naarmate zij zich vormt, afgenomen door een schrapper, die tot dat einde aan den toestel vastgemaakt is. Zoolang de *concreet* warm is, blijft zij kneedbaar en dus vatbaar om in blokken van elke gedaante en grootte die men slechts verlangt, te

worden gegoten. De *concreet* wordt echter steeds harder, naarmate zij koeler wordt.

De eenvoudigheid van het geheele samenstel van den *Concretor* maakt natuurlijk, dat deze toestel weinig gevaar loopt van te breken of ontredderd te raken; terwijl geen der bestanddeelen een groot vernuft voor het in elkander zetten vereischt. Het geheele werktuig is ook zeer goedkoop en vordert weinig brandstof en menschen om den arbeid te verrichten. Is de *Concretor* in volle werking, dan vloeit het rietsap onophoudelijk, aan den eenen kant, van den molen in den eersten bak, terwijl het evenzeer aanhoudend, aan den anderen, in den vorm van *concreet* wordt weggenomen. De geheele tijdruimte van den doortocht van elke gegevene hoeveelheid vocht van het eene einde tot het andere maakt niet meer uit dan vijftien minuten; en gedurende dien tijd wordt geen enkele korrel suiker door verzuring in *fructose* veranderd.

De kleur van *concreet* is een bleek, groenachtig geel. In stevigheid en hardheid is deze stof bijna gelijk aan een steen; haar smaak is bijna dezelfde als die van het suikerriet, en zij heeft geenerlei branderigen reuk. Wordt zij weder opgelost, dan verkrijgt men een vocht, dat zoo volkomen aan rietsap gelijk is, dat de zorgvuldigste en scherpste waarneming nauwelijks eenig onderscheid tusschen de beide vochten zou kunnen ontdekken. De blokken of stukken kunnen voor het vervoer in de eenvoudigste stoffen worden afgepakt, daar zij niet alleen niet lekken, maar zelfs niet eens kleverig worden. Wij zagen stukken die meer dan eene week lang in den vestzak van den bezitter waren rondgedragen, en die niettemin de droogte van een stuk marmer behouden hadden.

Al het bovenstaande samenvattende vinden wij, dat de uitvinding van den Heer Fryer de navolgende voordeelen oplevert.

1°. De verkrijging van eene grootere hoeveelheid suiker uit het rietsap, daar in de geheele bereiding geen enkele korrel suikerstof door verzuring of verbranding verloren gaat, zoodat al de suiker die in het op het veld staande riet aanwezig was, daaruit wordt getrokken en aan de markt gebracht.

2°. De gemakkelijkheid van het transport en de besparing der kosten van afpakking en vracht.

3°. De eenvoudigheid en onkostbaarheid der benoodigde toestellen, en de tegelijk hieruit voortvloeiende besparing van arbeiders en arbeidsloonen.

Ziedaar zeker hoogst gewichtige voordeelen, indien alles wat de voorstanders van het stelsel voorspellen, verwezenlijkt wordt. Het behoeft dan ook nauwelijks vermelding, dat de uitvinder van vele kanten de uitbundigste lofbetuigingen ontvangen heeft, en zelfs door den Gouverneur van Antigua in eene openbare vergadering van kolonisten als de schepper

van een nieuw tijdvak voor de koloniale suiker-industrie en de weldoener der koloniën met veel warmte bedankt werd,

Wel wetende hoe gemakkelijk zulke demonstratiën worden uitgelokt, kunnen wij deze dankbetuiging niet geheel onvoorwaardelijk als een beslissend oordeel aannemen, zonder echter hare waarde geheel te ontkennen. Doch veel meer gewicht hechten wij aan het gevoelen van twee commissiën, die in de maand April van dit jaar door het Fransche Gouvernement naar Antigua werden gezonden, met het doel om de werking van den *Concretor* op de plaats zelve te onderzoeken. Deze twee commissiën kwamen van Martinique en Guadeloupe, en daar zij tegelijk te Antigua aanwezig waren, vormden zij zich tot eene enkele commissie, die nu uit een officier der artillerie als voorzitter en voorts uit een civiel ingenieur en acht suikerplanters van de beide Fransche koloniën samengesteld was.

Deze commissie bracht den 2^{den} Mei 1867 een verslag uit, dat in de Fransche regeeringsbladen opgenomen is. Na in eene beschrijving te zijn getreden van de bijzondere deelen van de machinerie, verklaart zij, dat al deze deelen zeer gemakkelijk in orde te houden en schoon te maken zijn, en dat het uitgeperste riet of de *ampas*, die in de Engelsche koloniën meestal *megass* en in de Fransche koloniën meestal *bagasse*, genoemd wordt, geheel toereikend is voor de uitdamping en vorming van *concreet*. Het geheele gewicht van een *Concretor*, verklaart de commissie, is ongeveer 24 tonnen. Daar het zwaarste gedeelte of de cilinder niet meer dan ongeveer 1623 kilogrammen weegt, is het duidelijk dat voor het transport van den geheelen toestel geen zwarigheid is te duchten, terwijl ook de oprichting ongemeen eenvoudig is.

Twee *Concretors* (de bakken en cilinders te zamen), verklaart de commissie, brachten in één uur in hare tegenwoordigheid 574 kilogrammen suiker voort van 2280 litres rietsap van de dikte van 11° Beaumé, hetgeen natuurlijk 278 kilogrammen suiker van elken *Concretor* per uur geeft. Elk werktuig kan des daags zoo lang werken als men verlangt.

Van de invoering van de uitvinding in reeds bestaande koloniale suikerfabrieken sprekende, zegt de commissie, dat, behalve de ketels, molens en clarificateurs, die in deze inrichtingen reeds gebezigd worden, de tegenwoordige machinerie nutteloos zou worden, daar zij niet te gelijk en vereenigd met den *Concretor* kan worden gebruikt. Doch de gebouwen van die plantagiën zouden over het algemeen met slechts geringe veranderingen den geheelen toestel van den *Concretor* kunnen ontvangen.

De commissie besluit haar verslag met eene verklaring, die wij opzettelijk woordelijk terug geven: »De *Concretor* werkte op eene gemakkelijke, eenvoudige en praktikale wijze, en wij kunnen niet nalaten daarin al de eigenschappen eener veelbelovende uitvinding te erkennen. Het

is onmogelijk om rietsap beter te veranderen in eene stof van goede kleur en zoo stevig, dat zij al de gevaren van eene lange zeereis kan trotseeren. In één woord, wij kunnen zeggen, dat het een roemrijke (glorieux) triomf voor onze koloniën is, indien slechts de raffinaderij deze suiker tegen eenen winstgevenden prijs aanneemt. Wij kunnen zelfs zeggen: *indien zij deze suiker heeft aangenomen;* want reeds meer dan 300 okshoofden zijn afgezonden, en op het oogenblik waarop dit geschreven wordt, hebben reeds belangrijke verkoopen plaats gehad. Alles voorspelt ons dat het nieuws dat komen moet, goed zal zijn, goed zoowel voor den uitvinder als voor de koloniën."

De gegrondheid beamende van hetgeen door de commissie gezegd wordt, dat hier veel afhing van het oordeel der raffinadeurs in Europa en van den prijs, dien de *concreet* op de markt in Engeland behalen zou, gaven wij ons dadelijk na de lezing van het rapport de moeite om te onderzoeken, welk lot de van Antigua naar Engeland afgescheepte *concreet* wedervaren was. De uitslag was, dat wij vernomen hebben, dat de nieuwe suikerstof door de Engelsche raffinadeurs met veel graagte was aangenomen. Wij hebben zelfs eene verklaring gezien van 16 van de grootste raffinadeurs, waarin gezegd wordt, dat zij zouden wenschen de *concreet* in groote hoeveelheid ingevoerd te zien, en dat bij hen geen twijfel bestaat of zij zal altijd in verhouding tot de gewone ruwe suiker eenen goeden prijs behalen.

Andere nasporingen hebben ons overtuigd, dat drie ladingen *concreet*, die in dit jaar in Engeland aangevoerd zijn, dezelfde prijzen hebben behaald als de suiker die in Engeland onder den naam van muscovado bekend is en in hoedanigheid gelijk staat aan No. 12 der Nederlandsche standmonsters. De eerste lading bracht 21 sh. 6 d. of *f* 12.60 op per Engelschen centenaar van 112 Engelsche ponden, gelijk staande aan ongeveer 100 Amsterdamsche ponden, en dit is juist dezelfde prijs, dien te gelijker tijd verkochte muscovado behaalde. Dit was de prijs in entrepôt en dus zonder inbegrip van het inkomend recht. Eene tweede lading verwierf 29 shillings of *f* 17.40 Ned. Hieronder was echter het inkomend recht, dat toen nog 8 sh. 5 d. of *f* 5.05 was, begrepen, zoodat de prijs in entrepôt *f* 12.35 per Engelschen centenaar bedroeg. Een derde lading, die ingevoerd werd nadat het inkomend recht eenigszins verminderd was, bracht 31 shillings of *f* 18.60 op, hetgeen, na aftrek van een recht van *f* 4.85, den prijs in entrépôt op *f* 13.75 per Engelschen centenaar brengt.

De Engelsche centenaar weegt slechts 112 Engelsche ponden, terwijl de Javasche pikol 133 Engelsche ponden weegt. Volgens deze verhouding zou dus de pikol *concreet* in het laatste geval *f* 16.30 opgebracht hebben. Dit zou zeker eene geldelijke opbrengst zijn die den kolonialen

suikerplanter eene ruime winst overlaat, en wel te meer wanneer men in het oog houdt, dat zijne onkosten zich onder de werking van het stelsel van den heer Fryer hoofdzakelijk bepalen zouden tot die van den aanplant, het snijloon, het transport naar de fabriek en de eenvoudige werkwijze van den *Concretor*. Ook de vracht en de assurantie moeten daarvan natuurlijk worden afgetrokken.

Dit voert ons van zelf tot een onderzoek naar de kosten van de benoodigde toestellen. Deze kunnen natuurlijk niet hoog zijn, althans indien men de eenvoudigheid der werkwijze in aanmerking neemt. Aanvankelijk was de prijs van den *Concretor*, die 10 Eng. centenaren of bijna $8^1/_2$ pikols in het uur aan *concreet* kan maken, door de bezitters van het octrooi op £ 1000 of *f* 12,000 gesteld. Doch in een pas door ons ontvangen bericht van de fabrikanten, die wij herhaaldelijk om inlichtingen gevraagd hebben, wordt ons gemeld, dat zij, uithoofde van de menigvuldige bestellingen die zij van onderscheidene vreemde en Engelsche koloniën ontvangen hebben, verplicht zijn geweest om den prijs van hunne toestellen te verhoogen. Zij geven echter niet op hoeveel die verhooging beloopt. Doch hoe groot deze ook zij, het is duidelijk, dat de kosten van den aanmaak van suiker in den vorm van *concreet* hoogst gering moeten zijn, indien men ze vergelijkt met de kosten en arbeidsloonen welke de tegenwoordige dure en ingewikkelde toestellen vereischen.

De eenvoudigheid van de samenstelling van den *Concretor* en de gemakkelijkheid waarmede dit werktuig verplaatst en opgezet kan worden, leveren, naar men beweert, ook het voorrecht op, dat dezelfde toestel voor onderscheidene suikeraanplantingen te gelijk gebruikt kan worden, en dat dikwijls het rietsap van onderscheiden plantagies gelijktijdig daardoor kan worden bewerkt. Dit, beweert men, verschaft de gelegenheid, om kleine suikeraanplantingen en fabrieken aan te leggen op plaatsen waar tot nog toe geene établissementen konden worden gevestigd, omdat de kosten en de arbeidsloonen over te groote hoeveelheden suiker moesten worden verdeeld, om de mededinging mogelijk te maken.

Wij hebben zoo even gezien, dat de *concreet* en de muscovado-suiker op de markt in Engeland dezelfde prijzen behaald hebben. De navolgende ons welwillend verschafte berekening doet echter zien, welk voordeel er bestaat voor eene koloniale suiker-inrichting die 1000 ton of 16,000 pikols *concreet* geeft, in vergelijking van eene dergelijke inrichting die naar de oude werkwijze muscovado en stroop vervaardigt, zelfs wanneer de muscovado 20 shillings per ton meer opbracht dan de *concreet*.

Van 1000 ton *concreet* wordt het geheel of 99 percent in Europa aangebracht, hetgeen voor 990 ton ad £ 20 per ton maakt		£ 19,800
Hiervan gaat af voor vracht, assurantie en andere onkosten ad £ 4 per ton	£ 3,960	
Kosten der emballage	» 808	
		4,768
Zuivere opbrengst van de *concreet*		£ 15,032
Van 740 ton bruine suiker zullen 85 ten honderd in Europa ontscheept worden, of 629 ton ad £ 21 per ton . .		£ 13,209
Van 330 ton stroop zal 85% in Europa ontscheept worden of 281 ton ad £ 12		£ 3,372
		£ 16,581
Hiervan gaat af voor vracht, assurantie en andere kosten ad £ 4 per ton	£ 3,940	
Kosten van emballage	» 1,219	
		4,859
Zuivere opbrengst.		£ 11,722

Dit geeft een verschil ten voordeele van de *concreet* van £ 3,310, of *f* 39,720 Nederlandsch voor een enkelen oogst van 16,000 pikols.

Men houde hierbij in het oog dat deze berekening gegrond was op de veronderstelling, dat de *concreet* £ 1 minder behalen zou dan de bruine suiker. En wij hebben integendeel reeds gezegd, dat in werkelijkheid de *concreet* op de markt in Europa denzelfden prijs opgeleverd heeft. Dit verhoogt het voordeelig verschil dadelijk met £ 1000 of *f* 12,000.

De vrachten en kosten van afpakking hier berekend zijn die van suiker welke uit de West-Indiën wordt aangebracht. Doch wij hebben de rekening opzettelijk gelaten oo als zij was, terwijl niets voor onze Oost-Indische suikerfabrikanten en ambtenaren gemakkelijker zal zijn, dan dezelfde berekening te herhalen, na daarin de vrachten en afpakkingskosten voor Javasche suiker en *concreet* te hebben opgenomen. Alleen zullen wij opmerken, dat het reeds bestaand voordeelig verschil dat de onkosten-rekening van *concreet* oplevert, onzes erachtens nog verhoogd dient te worden door de winst op eene minder kostbare afpakking van dit artikel, welks hardheid waarschijnlijk zal te weeg brengen dat men met minder dure emballage kan volstaan.

Wij besluiten onze beschrijving van den toestel van den Heer Fryer met de navolgende letterlijke mededeeling welke wij onlangs ontvingen en welke zeker niet het minst belangrijke gedeelte der omtrent deze zaak ontvangen berichten uitmaakt, namelijk met de verklaring, dat de eigenaars van plantagiën in de West-Indiën, waarop een toestel van 2 *Concretors* in het loopende jaar in werking geweest is, in Engeland in

den vorm van CONCREET 14 *percent van het geheele gewicht van het riet waaruit de* CONCREET *vervaardigd was, ontscheept hebben.*

Onderscheidene toestellen zijn door de fabrikanten gedurende het loopende jaar uitgezonden naar de Zuid-Amerikaansche staten, Brazilië en Cuba.

D. C. STEYN PARVÉ.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

De Redactie heeft gaarne deze bijdrage opgenomen, over welker waarde voor de suiker-industrie zij zich echter geen oordeel aanmatigt. Zij veroorlooft zich alleen de opmerking, dat de uitvinding van den heer Fryer een groote omwenteling in onze suiker-industrie zou kunnen te weeg brengen, en dat dit op nieuw aantoont, hoe dringend noodzakelijk het is dat het Gouvernement er zich toe bepale eene som in geld van de fabrikanten te vergen, in plaats van zekere bepaalde soorten van suiker, een stelsel dat den fabrikant verhindert om te maken wat het voordeeligst is. Dit is trouwens reeds afdoende bewezen door onze nieuwe suiker-wetgeving in verband met het internationaal traktaat, waardoor nu de hoogere nommers van suiker, tot welker bereiding de Regeering vroeger de fabrikanten gedwongen heeft, niets meer waard zijn dan de lagere nommers, zooals uit de laatste berichten van Java blijkt. Men had bij aanbiedingen tot koop van ter beschikking van de fabrikanten blijvende suikers als voorwaarde gesteld, dat wat boven No. 14 was, toch slechts als No. 14 zou betaald worden. Men kan hieruit opmaken welke schade het Gouvernement in zijn suikerhandel door de nieuwe wetgeving en daarbij vastgestelde belasting naar typen lijdt, daar de Regeering volgens de contracten 70 pCt. van de suiker die haar geleverd wordt, in soorten boven No. 16 ontvangt.

Maar afgezien van de fabrieken die op contract met het Gouvernement werken, kan het systeem Fryer wellicht van groot belang worden voor Indië, met het oog op vrije suiker-ondernemingen. De inrichting is klein en onkostbaar, vereischt weinig werkvolk en een betrekkelijk klein gebouw, en het komt daarom ook der Redactie voor, dat zij bijzonder

geschikt is voor ondernemingen van kleinen omvang. De groote uitgestrektheid van aanplant die voor suiker-ondernemingen, zoo als die thans algemeen op Java werken, vereischt wordt, is voor vrije suiker-ondernemingen een groot bezwaar. Men kan moeilijk zooveel gronden beplant krijgen en zooveel werkvolk vereenigen als voor den aanplant en den arbeid in de fabriek wordt gevorderd. Maar bij dit stelsel zou men met eene kleine fabriek kunnen volstaan: bereiding en afpakking zijn zeer eenvoudig en de toestellen zelve, volgens de beschrijving, zonder belangrijk bezwaar te verplaatsen.

Daarom verdient deze methode wellicht zeer de aandacht te trekken van onze Indische fabrikanten op vrije ondernemingen, ook van die in de Ommelanden van Batavia; althans wanneer het blijkt dat de raffinadeurs op den duur geneigd blijven voor het dus geconcentreerde sap zulke hooge prijzen te geven, als zij volgens bovenstaande mededeelingen aanvankelijk daarvoor hebben besteed. In de nieuwe suiker-wetgeving ligt zeker voor deze bereidingswijze een krachtige aanmoediging.

ENGELSCHE NEDERZETTINGEN IN NOORD-AUSTRALIË.

In den Indischen Archipel steeds, in navolging van alle monopolisten, den toevloed van vreemde ondernemers en vreemd kapitaal schuwende, meende het Opperbestuur van Java altijd, dat onze koloniën in de Oostersche zeeën geen andere vreemde mededinging te duchten hadden dan die van onze Singapoorsche naburen. Het meende althans in het Zuiden tegen den ondernemingsgeest der Engelschen beschermd te zijn. Wel is waar hadden de emigranten van deze natie in Australië belangrijke volkplantingen gesticht; maar deze, dacht men, lagen aan de zuidelijke kusten van Nieuw-Holland, en werden door de ondoordringbare woestijnen van Noordelijk-Australië van onze eigene bezittingen gescheiden. Eindelijk werd echter ook op de Noordkust van Australië eene Engelsche nederzetting te Port Essington gevestigd, welke onze overheden niet weinig onrust baarde. Maar deze plaats was slecht gekozen en trouwens alleen bestemd voor een marine-établissement. Toen deze vestiging in 1849 weder werd opgebroken, meende men, dat het gevaar voor ons voorbij was. Gedurende het bestaan van Port Essington hadden tusschen onze overheden, voornamelijk die van Timor, en de Engelsche gezaghebbers meer dan eens correspondentiën plaats gevonden, hoofdzakelijk ontstaande uit bezwaren aan onze zijde geopperd tegen de pogingen der Engelschen, om de bevolking van onze bezittingen naar Port Essington te lokken.

De destijds bestaande bezwaren schijnen echter op nieuw en wel in veel ernstiger mate te zullen herleven. Het établissement van Port Essington strekte zich niet verder uit dan de noordelijke kust. Gedurende zijn geheele bestaan was zelfs de onmiddellijke omstreek nog geheel onbekend en onbezocht, zoodat het geene gemeenschap hoegenaamd over land met de andere Australische koloniën had. Doch sedert de verlating van dat station werden de binnenlanden van Australië al meer en meer door ondernemende kolonisten doorkruist. Eindelijk gelukte het een stouten reiziger van Zuid-Australië, den heer John Mac Dougal Stuart,

den 19 Juli 1862, om van uit het zuiden door het midden van dit groote vasteland heen, de kust van van Diemens golf, welke door de baren der Alfoersche zee bespoeld wordt, te bereiken en aldus een heldentocht te bekroonen dien hij reeds in 1858 had aangevangen.

De uitlokkende beschrijving die hij van de binnenlanden en de noordelijke streken van Australië gaf, trok natuurlijk dadelijk de aandacht van het bestuur van Zuid-Australië en van de kolonisten. Steeds onvermoeid in de ontwikkeling der hulpbronnen van het onder hun beheer staande land, verloren de Zuid-Australiërs geen tijd om onmiddellijk hunne grenzen tot aan de Noordkust uit te breiden en van het door den heer Stuart ontdekte land bezit te nemen. Ook het bestuur in Engeland kwam hun hierin te gemoet; en bij opene brieven der Koningin van Juli 1863 werd dat gedeelte van de kolonie van Nieuw Zuid-Wallis, hetwelk ten Noorden van den 26sten graad Zuiderbreedte en tusschen 129° en 138° Oosterlengte van Greenwich ligt, met de kolonie van Zuid-Australië vereenigd. Dientengevolge strekt de kolonie van Zuid-Australië zich nu van de Zuidkust tot de Noordkust uit. Het noordelijk en pas ontdekt gedeelte werd, onder den naam van Noord-Australië, voorloopig onder het bestuur van Zuid-Australië geplaatst, terwijl later een gouvernements Resident met een staf van ambtenaren op de kusten van van Diemens golf geplaatst werd, met het doel om daar eene nieuwe kolonie te stichten.

Een kundige landmeter wees, na een opzettelijk onderzoek, eene plaats aan voor den toekomstigen zetel van de kolonie. Deze plaats is gelegen in de Adams-Baai, nabij de monding van de Adelaïde-Rivier, en dus veel westelijker dan het voormalige Port Essington. Dit brengt de kolonie veel nader bij onze bezittingen. De stroom wordt beschreven als bevaarbaar voor schepen van den grootsten diepgang, zelfs tot op zestig Engelsche mijlen opwaarts, en als vloeiende door eenen rijken alluvialen bodem, die overal wel besproeid wordt en eenen grooten overvloed van goede houtbosschen en weilanden oplevert. Het noordelijk gedeelte, dat eene schier onmetelijke uitgestrektheid heeft, is op de kaarten bekend onder den Hollandschen naam van *Arnhems Land.*

Zoodra Noord-Australië onder het bestuur van Zuid-Australië gebracht was, vaardigde het Parlement van deze kolonie den 12 November 1863 eene wet uit, die den naam draagt van »Northern Territory Act", en waarbij onder andere ook verordeningen werden gemaakt omtrent den afstand van gronden. Eene oppervlakte van 500,000 Engelsche acres aan grond voor den landbouw, in perceelen van 160 acres elk, en van 1,562 perceelen aan stadsgrond voor den opbouw van steden, elk van een halve acre, werd voorloopig beschikbaar gesteld, met machtiging op het bestuur om deze onder 's hands, *maar tegen vooraf bepaalde*

prijzen, in koop af te staan. Hiervan moesten 125,000 acres bouwland en 781 stads perceelen in Engeland, en wel te Londen, opgeveild worden, terwijl in Adelaïde dezelfde uitgestrektheid tegen den vasten prijs van 7 sh. 6 d. of *f* 4.50 per acre verkrijgbaar gesteld werd.

Sedert de uitvaardiging van deze wet hebben telkens verkoopen van grond zoowel in het moederland als in de kolonie plaats gevonden.

Op het oogenblik, dat wij dit schrijven, wordt ons door den kolonialen agent in Engeland medegedeeld, dat het Bestuur van Zuid-Australië op nieuw twee schepen heeft uitgerust met de noodige kolonisten, voorzien van vee en materialen, bestemd om op de kust twee nieuwe punten op te sporen waar volkplantingen kunnen gevestigd worden. De koers van deze vaartuigen, wier namen ons niet konden worden opgegeven, lag nog al meer westwaarts en dus nog nader bij onze bezittingen.

De Engelschen verbergen het geenszins, dat zij vooral ook eenen grooten toevloed verwachten van de bevolking uit Java en de overige gedeelten van onze Oost-Indische établissementen, ten einde werklieden te vinden voor onderscheidene takken van tropischen landbouw. Reeds vóór de inrichting der gemeenschap van de Noordkust van Australië met het binnenland en met de andere Engelsche nederzettingen in het Zuiden en Oosten van Nieuw Holland, had de kundige landvoogd Sir Charles Nicholson in 1862 de aandacht van het koloniaal bestuur in Engeland gevestigd op de voordeelige ligging van eenige plaatsen van Noord-Australië, en hare uitnemende geschiktheid voor de vorming van volkplantingen. »Uithoofde van zijne geographische ligging," zeide hij onder andere, »geniet het door mij bedoeld territoir voordeelen, zoo als bijna door geene andere van de koloniën der Australische groep bezeten worden. Het maakt in één woord dat gedeelte van het vasteland van Australië uit, hetwelk in eene rechte lijn het dichtst nabij Groot Brittanje gelegen is. Het is in de onmiddellijke nabijheid van Java en de eilanden van den Oosterschen Archipel en in weinige dagen bereikbaar van China en Japan. Ook de natuurlijke hulpbronnen zijn, volgens de verklaring van den heer Gregory en van hen die het land doorkruist hebben, van een bijzonder voortreffelijken aard. De geheele Noordkust wordt doorsneden van diepe zeeboezems, die voor groote schepen toegankelijk zijn, terwijl de Victoria-Rivier wordt beschreven als een der grootste bevaarbare stroomen van Australië. De heer Gregory, de uitstekende reiziger en thans Landmeter-generaal van Queensland, een man in wiens behoedzaamheid en nauwkeurigheid het volste vertrouwen gesteld kan worden, beschrijft de geheele vlakte van de Victoria-Rivier als van den meest belovende aard, rijk aan goede weidegronden en zonder twijfel bij uitnemendheid geschikt voor de teelt van tropische voortbrengselen, zoo als katoen, suiker, rijst en koffie."

In eene in 1864 verschenen beschrijving van de nieuwe kolonie vinden wij onder andere het volgende: »Een oppervlakkige blik op de kaart is voldoende om dadelijk eene bron van werklieden te doen vinden, die gewoon zijn aan sterke zonnehitte en op geenen grooten afstand van de noordelijke havens te zoeken zijn. De Indische Archipel wemelt van eene bevolking, die reeds lang meer of minder in dagelijksche aanraking met Europeanen is geweest, en bovendien bijzonder gunstig voor de Engelschen gestemd is. Timor is ongeveer 350 mijlen verwijderd; Timor Laut, de Kei-eilanden, de Aroe-eilanden, Amboina en Kisser zijn op slechts weinige dagen zeilens van de noordelijke havens gelegen; en een groot aantal immigranten, handelbaar en gedwee en tot eene zekere hoogte reeds onder den invloed des Christendoms gebracht, zou kunnen worden verkregen.

»De enkele aankondiging van het feit, dat in het Noorden van het Australische vasteland een nieuw établissement zou worden gevestigd, gepaard met de aanvraag naar eene bevolking van arbeiders, zou eenen gestadigen toevloed van Chineezen en Koelies doen ontstaan, die zich voor matige loonen zouden verhuren. De laatstgenoemden zouden met voordeel kunnen worden gebezigd voor het ontginnen van land, waartoe de Chineezen van weinig nut zijn. Beiden zijn wel bekend met de teelt van katoen, rijst en andere voortbrengselen der keerkringen.

»Van de eilanden zouden die levensmiddelen worden getrokken welke eene jeugdige volkplanting behoeft: aardappelen, varkens, gevogelte, Turksch koorn, graan (van Timor) kunnen voor nauwelijks noemenswaardige prijzen worden verkregen, en een uitgestrekte ruilhandel tusschen de eilanden onderling zou van zelf ontstaan. De inlandsche prauwen voeren nu reeds van Singapore naar deze eilanden Engelsche goederen enz. uit, wier waarde in het verleden jaar (1863) meer dan vier millioen dollars bedroeg, en daar zij den wind in hun voordeel hebben en met de vaart langs de Noordkust van Australië door herhaalde bezoeken bekend zijn geraakt, en daar zij bijzonder aan de Engelschen gehecht zijn, kan een levendige handel te gemoet worden gezien.

»Uit deze omstandigheden kunnen wij in billijkheid afleiden, dat de markt van werklieden altijd overvloedig voorzien zal zijn, en dat het feit alleen, dat eene kolonie tusschen de keerkringen zal worden gesticht zonder hulp van gedwongen arbeid of slavenwerk, een gunstig voorteeken is voor haar later welslagen."

Vele andere Engelsche schrijvers en kolonisten koesteren eene even hooge verwachting van Noord-Australië, en gronden hunne meening op de nabuurschap en hulpbronnen van onze koloniën. Wanneer Noord-Australië eenmaal ten volle zal zijn gevestigd en geregeld, dan zal, beweren zij, eene groote immigratie van Maleiers en Chineezen kunnen

worden te gemoet gezien, daar dezen de Britsche heerschappij boven alle andere schatten als eene heerschappij waaronder men in vrede en zekerheid kan leven. Zoodra zij vernemen dat het land voor de teelt van tropische voortbrengselen geschikt is, en dat daar de Engelsche vlag wappert om hen te beschermen, zullen zij in grooten getale overkomen, om zich als arbeiders of als kleine aanplanters van rijst en katoen neder te zetten. Men herinnert daarbij dat reeds nu de inlanders van Timor en de nabijgelegene eilanden de kust van Nieuw Holland bezoeken om *tripang* te visschen, die in het Oosten als een voedingsmiddel zoo hoog geschat wordt. Deze lieden waren gewoon om in die oorden Port Essington aan te doen, vóórdat het in 1849 door de Engelschen verlaten werd, en legden eenen sterken wensch aan den dag om met het marine- en militair depôt aldaar handel te drijven. Er bestaat dus, altijd naar de meening der Engelschen, alle waarschijnlijkheid, dat een aanmerkelijk handelsverkeer zal ontstaan tusschen de kolonisten van Noord-Australië en de inwoners van deze eilanden, waarvan velen reeds Christenen zijn. Bovendien zegt men dat vele Fransche Creolen van het eiland Bourbon of Réunion geneigd zouden zijn tot eene emigatie van dat overbevolkte kleine eiland, en tot eene vestiging in de noordelijke streken van Australië.

Dit alles doet genoeg zien, dat het hier eene gebeurtenis betreft die voor ons van het grootste gewicht is, en die ook voor onze Oostersche koloniën onberekenbare gevolgen kan hebben. Engeland heeft nu voor het eerst eene kolonie gevestigd die een front maakt tegenover onze eigene bezittingen in het Zuiden en gelegen is in dezelfde zeeën welke onze gewesten omspoelen. Neemt men in aanmerking, dat hierdoor twee koloniale stelsels tegenover elkander zullen staan, die van elkander *toto coelo* verschillen en moeilijk tegelijk bestaanbaar zijn, en dat de invloed van het vrijgevige stelsel der Engelschen onweêrstaanbaar op de stemming der inlandsche bevolking van Nederlandsch Indië moet terugwerken, dan vindt men hier de kiem van groote veranderingen, die wellicht ook ons in den Oosterschen Archipel tot gewichtige wijzigingen in het koloniaal beheer zullen dwingen, en aan het stelsel van het behoud der bestaande instellingen, indien het niet ook zonder deze hulp bezwijkt, een geduchten knak zullen toebrengen.

Zooals de zaak nu staat, kan zij slechts zeer tegenstrijdige gewaarwordingen bij ons opwekken. De wereldburger, de menschenvriend, de Christen kan het moeilijk betreuren, indien hij voor de bevolkingen in onze Oostersche bezittingen de mogelijkhid ziet ontstaan, dat zij eindelijk uit eenen doodschen slaap zullen worden opgewekt, dat zij de zegeningen zullen beginnen te genieten die hun stelselmatig sedert eeuwen onthouden werden, en onder den verzachtenden invloed van een milder

regeeringsbeginsel billijk beloonden arbeid, welvaart, zelfstandigheid, beschaving en Christelijke veredeling zullen vinden. Doch als Nederlanders worden wij aangegrepen door een hoogst pijnlijk besef van schaamte en berouw, bij de gedachte, dat de eindelooze hulpbronnen en werkkrachten van N. Indië ten laatste slechts in beweging zouden worden gebracht om vreemde mededingers te verrijken en te vergrooten, instede van bij te dragen tot onze eigene welvaart, macht, grootheid en glorie.

Wij behouden ons voor op dit onderwerp terug te komen, zoodra wij in het bezit zullen zijn van eenige ons door de Engelsche overheden minzaam toegezegde oorkonden.

D. C. Steyn Parvé.

HOE DE MINISTER VAN KOLONIËN IN DE MATERIËELE BEHOEFTEN VAN INDIË VOORZIET.

De Minister van Koloniën heeft vroeger veel geschreven over het nut van irrigatiewerken, en bij zijn eerste optreden in de Eerste Kamer, op den 19den September jl., heeft hij op tamelijk hoogen toon het verwijt van zich afgeworpen, alsof uit de troonrede ter opening der zitting zou blijken, dat de Regeering onder het »staatsbelang" alleen de zorg voor een hoog batig slot verstaat. »Die voorstelling," zeide hij, »komt mij onjuist voor. Wanneer men het oog slaat op de begrooting, die weldra aan het onderzoek der vertegenwoordiging zal zijn onderworpen, dan zal men ontwaren dat er in ruime mate in alle belangen van den dienst is voorzien. Er zijn aanzienlijke sommen uitgetrokken voor de intellectueele en zedelijke ontwikkeling van de bevolking, op stoffelijk gebied voor de havenwerken van Samarang, waar zoo lang over geklaagd is, voor irrigatiewerken enz. enz."

Wanneer men nu na die verklaring de ingediende Indische begrooting voor 1868 doorleest, dan maakt het onderzoek van afdeeling VI, betreffende het departement van burgerlijke openbare werken, den zonderlingsten indruk.

Ondanks de aankondiging die in de woorden van den Minister opgesloten lag, en die iets geheel anders zou doen vermoeden, is dit hoofdstuk, vergeleken met 1867, slechts *f* 78,538 opgevoerd: daar schijnt men dus de vermeerderiug van uitgaven uiet te moeten zoeken. Heeft men echter in Indië op andere posten zooveel bezuinigd, dat men groote haven- en irrigatiewerken kan uitvoeren zonder over meer fondsen te beschikken?

Vooreerst blijkt dat deze begrooting tonnen gouds te laag is voorgedragen. Onder art. 56 komen de posten voor wegens »onderhoud, herstelling en verbetering van gebouwen en waterstaatswerken." In 1867 was daarvoor *f* 828,097 geraamd, nu slechts *f* 610,913. Zijn er nu zooveel minder gebouwen te onderhouden? Zeker niet. Het laatste jaar waarvan de uitkomsten positief bekend zijn (1862), eischte

aan uitgaven zelfs meer dan voor 1867 werd begroot, namelijk *f* 875,000. De reden waarom het Indisch bestuur zegt geene hoogere uitgaaf te ramen, is: gemis aan opgaven van onderscheidene Residenten. Maar is dit een grond voor den Minister om *f* 217,184 minder aan te vragen? Alleen dan als hij verzekerd ware dat er minder noodig zou zijn, mocht hij zoo handelen. Nu erkent hij in de toelichtende aanteekeningen, dat »er reden zou bestaan tot hoogere raming."

Hetzelfde doet zich voor ten aanzien van den post »waterwerken, kanalen en gebouwen met de cultures in betrekking." In 1867 was aangevraagd *f* 158,943, nu *f* 54,995. Bij ontstentenis van opgaven gaf het Indisch bestuur de bekende cijfers op, het wist niet meer; maar volgt daaruit dat men nu met een derde zal toekomen van hetgeen vroeger noodig was? De Minister vult echter netjes de cijfers in, hem voorgelegd, zonder na te denken.

Voor de koffie-pakhuizen op de Buitenbezittingen is, ook weder om geheel dezelfde reden, *f* 7,662 minder geraamd.

Het vreemdst is eene aanvrage van *f* 230 voor pakhuizen voor de suikercultuur, in plaats van *f* 10,230 zooals in 1867 werd geraamd. Alleen uit Madioen had men eene opgave, meldt het Indisch bestuur; en de Minister die een jaar vroeger *f* 10,000 ruim voor dit onderwerp geraamd vindt, vraagt nu enkele guldens!

Deze kosten alleen moeten de som vau een half millioen voor onvoorziene uitgaven ten deele absorbeeren; want de post van 2½ ton op dit hoofdstuk is zeker niet voldoende om het tekort van 3½ ton, dat men met zekerheid kan vooruitzien, te dekken. Er zijn echter nog meer posten die ons apocryf voorkomen, zooals eene aanvrage van *f* 121,150 voor »zoutpakhuizen", waarvoor in 1867 *f* 180,000 noodig geacht werden.

Gaan wij nu na hoe de Minister voor de materiëele belangen der bevolking zorgt, in verband met de behoeften van den dienst en de gedane toezeggingen.

Voor de haven van Samarang wil de Minister *f* 650,000 toekennen, behalve de 2 ton, reeds in 1867 toegestaan, maar die, volgens de berichten uit Indië, *niet* verwerkt schijnen te worden. Men richt althans daar niets uit. Voor de haven van Probolinggo vraagt de Minister verder *f* 165,347. De Indische Regeering had reeds in 1867 *f* 215,347 op de begrooting gebracht willen zien, »zijnde een vierde gedeelte der gezamenlijke kosten waarop het werk was begroot." De Directeur der openbare werken gaf in overweging daarmede in 1868 te beginnen en nu rekent men in Indië daarop. Maar de Minister schrapt eene halve ton van de begrooting, »in het belang eener ernstige voortzetting — die niet plaats heeft — der haven van Samarang!" Weet de Minister, of men nu zal kunnen uitkomen? Heeft hij kennis van de

aan te leggen werken? Grijpt hij niet geheel willekeurig in een behoorlijk plan in en zou het niet kunnen gebeuren, dat hij de uitvoering onmogelijk maakt of belemmert, zoodat men, even als te Samarang gebeurd is, na schatten te hebben weggeworpen zal moeten erkennen niets gevorderd te zijn? Dan zal men zich in Indië achter de handelingen van het Opperbestuur verschuilen en in dit geval wellicht te recht.

Voor »waterstaatswerken" van anderen aard was in 1867 geraamd *f* 1,556,260. De Directeur der openbare werken vroeg voor 1868 minder, te weten *f* 1,327,997. Voor »civiele gebouwen" raamde men ten vorigen jare nog eene som van *f* 1,460,806. De Directeur vraagt daarvoor in 1868 *f* 1,045,928. De Gouverneur-Generaal en de Raad van Indië zenden dit voorstel op; maar zij hebben bezwaar tegen de voorgenomen uitbreiding van den inventaris van gouvernements-woningen en gebouwen, en nog meer tegen den kostbaren voet waarop de Directeur daarbij wil te werk gaan. De Minister kapt eenvoudig een gedeelte der aanvrage voor civiele gebouwen weg en draagt 7 ton voor, maar vermindert tc gelijker tijd den post voor waterstaatswerken tot de ronde som van 1 millioen. Daaraan hebt gij genoeg, zegt hij, daarmeê moet men zich tevreden stellen, zoo men haven- en irrigatiewerken »krachtig wil aanvatten." Maar hoe blijkt het dat men daaraan genoeg heeft? Ware het niet meer rationeel geweest dę voorgedragen cijfers te behouden en de beslissing verder aan het Indisch bestuur over te laten? Moet Indië steeds van het Plein geregeerd worden? Omtrent de »waterstaatswerken" blijkt toch volstrekt niet, dat het Indisch bestuur eenige bedenking tegen de raming heeft geopperd. Dc gevraagde som »schijnt den Minister *voor 's hands*" — dus niet zeker — »*tamelijk* hoog toe" en er komen werken op voor, »die zonder bezwaar uitstel zouden kunnen lijden." Wie heeft dat beslist? De oud-resident Hasselman?

Nu de irrigatiewerken. Wij zien vooreerst in Samarang eenvoudig werken voortzetten; dat is dus geen buitengewone post, evenmin als de voortzetting van het irrigatie-kanaal uit de rivier de Serajoe in Banjoemas.

Drie posten zijn echter nieuw. In Soerabaja wil men het Kabookanaal graven ter besproeiing van het district Modjokasrie, afdeeling Modjokerto, en het district Goenong Kendeng, afdeeling Soerabaja. Het Indisch bestuur vraagt 4 ton daarvoor en schat op 2 millioen de kosten van dit voor de residentie zoo belangrijke werk, te belangrijker daar de groote militaire weg van Soerabaja naar de grens van de residentie Kedirie daardoor met 4 palen bekort wordt.

In Bezoekie wil men in den onvoldoenden toestand der waterwerken te Sitoebondo voorzien. Eigenlijk is die post voortzetting van hetgeen vroeger geschiedde, want de Minister erkent dat de bevolking steeds

vergeefsche herstellingen aanbracht, nadat in 1857 de doorbraak van de opstuwing der rivier Sampejan plaats had. Laat ons echter aannemen dat dit werk onder de nieuwe kan gerangschikt worden. Men vroeg daarvoor uit Indië *f* 216,000 aan, een derde gedeelte der kosten.

Wat doet nu de Minister? Hij stelt voor *f* 250,000 en *f* 166,000 voor deze werken te besteden, in plaats van 4 ton en *f* 216,000; voorts nog *f* 30,000 voor de droogmaking van de Rawa Wawar in Bagelen, waarvan de kosten op *f* 130,000 zijn begroot. Alle toelichting omtrent dit laatste cijfer ontbreekt. Maar de reden, waarom de Minister de twee andere posten met $^3/_8$ en $^1/_4$ ongeveer verminderde, is voorzeker een bijzonder groot bewijs, dat het belang der bevolking bij hem boven het batig slot gaat. Hij deelt ons toch mede, dat het hem »wenschelijk voorkomt, deze werken voor een gedeelte in heeredienst te doen verrichten!"

Wij keuren dit ten sterkste af. Kleine waterwerken voor irrigatie kunnen in heeredienst worden verricht, omdat de betrokken personen er direct en spoedig voordeel uit trekken. Maar zulke kolossale werken ten deele door verplichten arbeid te willen doen tot stand brengen, zal juist strekken om de kosten ontzaglijk op te voeren en een nieuwe druk voor de bevolking worden.

Bij dat alles bestaat intusschen nog geene de minste zekerheid, dat de Regeering in 1868 *die* werken zal uitvoeren. Verre van daar! In een tijd van onderzoek en gemoedelijk overpeinzen komt men er zoo licht niet toe om iets flink aan te vatten. In de toelichting tot de begrooting zegt de Minister ons het volgende:

»De Regeering beaamt de noodzakelijkheid, dat voor irrigatiewerken méér worde gedaan dan in de laatste jaren is geschied, en dat mitsdien jaarlijks tot dat einde zooveel worde ondernomen als de financiëele en materiëele krachten toelaten. Zij draagt alzoo in het belang dier werken gaarne belangrijke sommen voor, zonder nogtans te kunnen bevestigen, dat juist die werken waartoe het Indisch bestuur de sommen bestemt, uit een oogpunt van urgentie den voorrang verdienen boven andere, zooals bijv. die tot verbetering van den toestand in Grobogan, waaromtrent almede sedert geruimen tijd plannen aanhangig zijn. Het ligt derhalve niet in hare bedoeling de beide sommen voor de speciaal aangeduide werken aan te vragen. Het is mogelijk dat ze daarvoor zullen worden besteed; doch het Indisch bestuur zal daartoe geen last geven, dan nadat een opzettelijk onderzoek — waartoe het reeds is uitgenoodigd — zal hebben aangetoond, dat inderdaad de genoemde irrigatiewerken boven andere verdienen het eerst te worden ondernomen."

Alzoo heeft men in Indië *deze* werken willen uitvoeren. De Minister vraagt slechts een gedeelte van de noodige sommen, en voegt dan nog

daarbij: eerst zal men onderzoeken of men wel *die* werken zal tot stand brengen en er nog niet andere meer urgent zijn. »Mogelijk" zal men dat geld voor de opgegeven doeleinden gebruiken; »mogelijk" niet. Eerst »opzettelijk onderzoeken" en debatteeren wat »den voorrang verdient" en inmiddels — verloopt de tijd, terwijl andere posten beknibbeld zijn om het eindcijfer niet te verhoogen, zoodat bij andere onder-afdeelingen gebrek aan fondsen kan bestaan.

Den indruk dien deze begrooting op ons maakt, kunnen wij slechts formuleeren door de gissing, dat de Minister van Koloniën in schijn iets en toch eigenlijk niets wil doen, omdat hij, door zijn ambtgenoot van financiën gedrongen, er niet toe durft overgaan, de werkelijk noodige sommen aan te vragen. Daarom heeft hij hier een post opgebracht, elders een gedeelte van eene aanvrage besnoeid, ten einde het laagst mogelijke eindcijfer te behouden. Met onverklaarbare naïviteit wordt ons een en ander medegedeeld en de toelichtende aanteekeningen maken een kluchtig figuur naast de op de begrooting gebrachte posten en cijfers. Ten slotte blijft er van de gedane toezegging in de Eerste Kamer weinig over; want deze begrooting doet zonneklaar zien, dat men daarmede in Indië *niet* in de materiëele behoeften zal kunnen voorzien, terwijl men bovendien weder zal gaan overwegen en onderzoeken wat men met het geld zal moeten uitrichten.

Deze begrooting belooft dus wel veel, maar geeft inderdaad al bitter weinig.

Zou het niet beter geweest zijn den moed te betoonen, om de noodige fondsen voor openbare werken aan te vragen, en die op het hoofdstuk Oorlog te bezuinigen? Hoe meer werken des vredes, spoorwegen, kanalen en irrigatiën wij maken, des te minder behoefte zal er aan citadellen en bajonetten zijn. Meer en meer blijkt het dat schatten aan de vestingwerken van Soerabaja en Batavia besteed zijn, die geene vruchten dragen. Ambarawa is door aardbevingen verwoest. Men onderzoekt en delibereert over een nieuw plan van defensie. Welnu, men neme inmiddels de tonnen gouds die voor haven- en waterwerken noodig zijn, van de aanvrage om geniewerken aan te leggen af, en men zal Java eene onschatbare weldaad bewijzen!

X.

HET FINANCIËEL PROGRAMMA VAN HET KABINET AAN DE INDISCHE BEGROOTING VOOR 1868 GETOETST.

Bij de optreding van het conservatieve kabinet heeft de woordvoerder en leider op 4 Juni 1866 deze woorden tot de Eerste Kamer der Staten-Generaal gesproken: »De staat onzer financiën is zoodanig — ik begin met dit al dadelijk te zeggen — dat die de ernstige zorg der Regeering in hooge mate vereischt." Na eene uiteenzetting van den toestand, concludeerde hij aldus: »Intusschen, de staat van 's lands financiën behoeft *op dit oogenblik* nog geen onrust te baren, dank zij der zorg van den afgetreden Minister van Financiën, den heer van Bosse. De toekomst zal echter veel overleg eischen, en daarbij zal de Regeering vooral tweeërlei plicht moeten vervullen: eensdeels zal zij hebben te zorgen voor spaarzaamheid hier te lande en over zee; anderdeels, dat de rijke hulpbronnen, die onze bezittingen in andere werelddeelen bevatten, door een wijs en rechtvaardig regeeringsbeleid in het gemeenschappelijk belang van Nederland en Nederlandsch-Indië behouden en ontwikkeld worden."

Den 7den Juni 1866 stond ook de Minister van Financiën op, als »boodschapper van kwade tijdingen," zooals hij zich noemde, en nadat hij evenzeer zijne wijze van zien omtrent 's lands financiën had uiteengezet, was dit zijne conclusie: »Voor de toekomst echter zal de Regeering met zorg moeten te werk gaan, om zooveel mogelijk te bezuinigen waar zonder schade voor het algemeen belang kan bezuinigd worden, en ook de uitgaven voor het beheer in Indië te verminderen, en dáár door het herstellen van een vast beginsel de inkomsten te vermeerderen."

Zorg voor 's lands financiën is dus een der hoofddenkbeelden van dit kabinet. En wat is er nu geschied? De uitgaven zijn met millioenen vermeerderd en voor de inkomsten is geene enkele nieuwe bron geopend.

Bezuiniging in Indië is verder de leus geweest. Men heeft de uitzetting der uitgaven aldaar aan de liberale richting geweten en uit zelfs

den kreet: waar zijn de millioenen gebleven? Maar uit de begrootingswetten voor Nederland, en vooral uit de Indische begrooting voor 1868, blijkt aan ieder die niet doof en blind is, dat men slechts eene partijleus doet hooren en dat het zich noemende conservatieve bewind juist het tegendeel doet van hetgeen het zegt.

Toen de heer Mijer als Minister van Koloniën optrad, vond hij de Indische begrooting voor 1867 in behandeling. Hij liet die in hoofdzaak zooals zij was; alleen schrapte hij een gedeelte der verhooging van de tractementen der inlandsche hoofden, de Directie van Justitie, — waarop men nu reeds terugkomt, — eenige posten van de begrooting van openbare werken en een gedeelte der onvoorziene uitgaven. Hij heeft zich daardoor tal van moeilijkheden berokkend, en reeds voor de tweede maal zijn credietwetten tot verhooging der begrooting aan de Staten-Generaal ingezonden. Ware eene behoorlijke som voor onvoorziene uitgaven op de begrooting behouden, de voorziening in de behoeften zou in den geest en volgens de bepalingen der comptabiliteitswet hebben kunnen geschieden, zonder van invloed te zijn op de eenmaal vastgestelde bijdrage voor het moederland.

De heer Mijer sprak zeer weinig, toen in de zitting der Tweede Kamer van den 28sten Augustus 1866 de algemeene beraadslaging over die Indische begrooting voor 1867 werd gevoerd; hij bepaalde zich hoofdzakelijk tot de volgende opmerking: »Of ik de begrooting zóó zou hebben ingediend, indien ik de zaak *ab ovo* had kunnen behandelen, indien ik volkomen vrij ware geweest en de tijd niet had gedrongen, en indien er geene andere omstandigheden bij waren gekomen, doet nu niets ter zake. Die omstandigheden waren nu niet meer te veranderen, en ik meende dat de Vertegenwoordiging er prijs op zoude stellen, dat zij, in weêrwil van hare gebreken, onvolkomenheden en lacunes, thans wierd vastgesteld, voornamelijk om nu voor de eerste maal de regelen der comptabiliteitswet te kunnen toepassen."

De begrooting voor 1868 is nu evenwel door den Gouverneur-Generaal Mijer en het conservatieve kabinet *ab ovo* behandeld. Ziet men daarin de bewijzen van zoo groote zorg voor de financiën en van die inkrimping der uitgaven, waarvan de noodzakelijkheid zoo luide was verkondigd? Het tegendeel is waar. Het cijfer is weder verhoogd. De begrooting voor 1867 bedroeg *f* 123,001,276.64[5], of, na aftrek van de fictieve verhooging wegens het in geld uittrekken der waarde van de goederen door verschillende takken van dienst uit 's lands voorraad te verkrijgen, *f* 120,841,848.64[5]. Daaronder was eene bijdrage aan Nederland opgenomen ad *f* 15,856,334.63, zoodat voor den Indischen dienst overbleef *f* 104,985,514.01[5]. Voor 1868 wordt geraamd *f* 109,830,216, dus *f* 4,844,701.98[5] *meer* aan uitgaven, terwijl de

bijdrage voor Nederland op slechts *f* 10,619,555 is begroot en alzoo *f* 5,236,779.63 *minder*. Het eindcijfer bedraagt *f* 120,449,771.

Zijn de inkomsten nu vermeerderd? De raming voor 1867 bedroeg *f* 120,841,848.64[5] en voor 1868 eene som van *f* 120,449,771 of *f* 392,077.64[5] *minder!*

Ziedaar dan het resultaat van de opgeschroefde verklaringen in Juni 1866 gedaan. Men komt daartoe bovendien nog door voor expeditiën, die ieder oogenbik noodig kunnen worden, en voor meerderen inkoop van producten, die het gevolg moet zijn van een gunstig jaar, laag te ramen, zoodat elke onvoorziene gebeurtenis en zelfs een zeer ruime oogst de uitgaven boven de raming kan opvoeren.

Vermindering van uitgaven en vermeerdering van inkomsten zijn beloofd. Niets van dat alles is merkbaar. De uitgaven in Indië moeten toch wel toenemen, zoo men niet tot een tijdperk van verwaarloozing der gewichtigste belangen wil terugkeeren. Wij zijn overtuigd, dat men zich illusiën schept, zoo men vermindering van uitgaven verwacht, al ontkennen wij niet dat eenige sommen, die nu op de begrooting voorkomen, wellicht voor andere doeleinden beter konden worden besteed. En vermeerdering van inkomsten is van het dwangstelsel evenmin te wachten, als van een eeuwigdurend overwegen en onderzoeken; dit zijn niet de middelen die tot verdere ontwikkeling kunnen leiden.

Wanneer men de redenen nagaat, waarom de begrooting voor Indië steeds stijgt, dan zal men die stijging zeer natuurlijk en verklaarbaar vinden. Vooreerst werden in vroegere tijden vele waarden niet in geld op de begrooting verantwoord, maar haalde men eenvoudig voorraad uit de magazijnen en verbruikte dien. Ten andere werden van de bevolking allerlei dienstpraestatiën geëischt zonder of tegen nietige belooning, waarvoor thans betaalde arbeid in de plaats is getreden. Ten derde worden grootere sommen voor den inkoop van producten gevorderd, omdat men het plichtmatige van ruimere betaling begon in te zien. Maar ook bij het departement van oorlog zijn de uitgaven steeds toegenomen en wel bepaaldelijk onder conservatieve kabinetten. Eindelijk heeft de verwaarloozing van vroeger grootere offers gevorderd om in wezenlijke behoeften te voorzien, die geheel miskend werden in de jaren van het »uitputtend exploitatie-stelsel." Een en ander blijkt uit tal van officiëele stukken en de geschriften van de heeren Van Bosse en W. van Goltstein over de quaestie, of de Indische begrooting bij de wet moet worden vastgesteld.

De begrooting voor 1862 steeg boven de vorige wat de uitgaven betreft met een bedrag van *f* 8,443,219, en wat de inkomsten aangaat met de som van *f* 6,418,332. Dat dit voornamelijk het gevolg was van eene veranderde inrichting der begrooting, bij gemis aan eene goede

regeling der comptabiliteit, blijkt onder meer uit het verslag der commissie uit de Tweede Kamer over de begrooting voor 1862, gedagteekend 23 September 1863, waarin tevens aangemerkt werd, dat men bij het wijzigen van de begrooting zeer ondoelmatig was te werk gegaan. Evenzeer is de begrooting voor 1867 bezwaard met een bedrag van *f* 2,159,428, omdat het stelsel van overdracht van bezwaar toen nog niet was toegepast, waaruit eene fictieve verhooging voortvloeide voor de waarde der door verschillende takken van dienst uit 's lands voorraad te verkrijgen goederen.

Een der hoofdstukken die het meest verhoogd zijn, is dat betreffende het civiel bouwdepartement. Wordt dan tegenwoordig meer en op weelderiger voet dan vroeger gebouwd? Wij ontkennen dit; maar men eischt niet meer bijna alles van de bevolking om niet. In het vlugschrift van den heer van Goltstein vindt men voor dat hoofdstuk de volgende cijfers:

1848	*f*	781,893
49	-	698,414
50	-	798,814
51	-	723,054
52	-	1,001,386
53	-	1,067,802
54	-	1,420,381
55	-	2,263,131
56	-	2,726,802
57	-	3,129,685
58	-	3,111,702
59	-	3,228,598
60	-	3,316,595
61	-	3,271,256

In 1862 steeg dat cijfer tot *f* 5,790,801, deels ook tengevolge der veranderde inrichting van de begrooting; in 1863 tot *f* 6,945,995; in 1864 tot *f* 6,845,943. In 1867 was dit hoofdstuk voorgedragen op *f* 8,307,599, waaronder 3 ton die thans op andere hoofdstukken zijn overgebracht, terwijl de raming over 1868 desniettemin *f* 8,392,667 bedraagt.

Landbouw, landelijke inkomsten en cultures stegen in uitgaaf van *f* 25,105,966 in 1848 tot *f* 29,453,623 in 1861. In 1863 bedroeg dat cijfer *f* 31,842,225.

Marine steeg van *f* 1,762,245 in 1848 tot *f* 4,695,199 in 1861 en *f* 7,042,878 in 1863. Dat cijfer wordt voor 1868 tot *f* 8,254,153 opgevoerd.

Maar vooral de uitgaven voor oorlog zijn schrikbarend gestegen. De

heer Mijer gaf in de Memorie van Beantwoording betreffende de begrooting voor 1867 daarvan een kort overzicht sedert 1855. Wij laten dit hier volgen met bijvoeging van het bedrag voor eenige voorafgaande jaren.

1848	*f* 10,149,000
49	- 10,983,000
50	- 10,377,000
51	- 10,963,000
52	- 11,106,000
53	- 11,474,000
54	- 11,448,000
55	- 11,860,000
56	- 12,292,000
57	- 14,473,000
58	- 17,157,000
59	- 18,254,000
60	- 18,751,000
61	- 19,444,000
62	- 20,664,000
63	- 20,374,000
64	- 21,085,000
65	- 21,128,000

In 1867 voorgedragen op *f* 20,965,955.13 klimt dit cijfer in 1868 weder tot *f* 21,265,051. Er was dus alleen stilstand van 1863 tot 1867.

Zeer leerzaam is het bij eene algemeene en vergelijkende beschouwing der begrootingen, de aandacht te richten op de vraag, in welke jaren zij het meest zijn geklommen. In 1848 bedroeg het geheele cijfer der uitgaven *f* 65,856,123. In 1856 was dit reeds tot *f* 73,061,494 gestegen. In 1857 bedroeg het *f* 77,823,025.

Nu kwam van Maart 1858 tot 31 December 1860 de heer Rochussen aan het bestuur, die zoozeer over uitzetting der uitgaven klaagt. De begrooting steeg in die jaren tot vroeger ongekende cijfers. In 1858 was het bedrag *f* 82,358,657; in 1859 *f* 86,192,862; in 1860 *f* 90,587,618, en in 1861 *f* 91,947,717. Toen volgde 1862 met *f* 100,390,896. Eerst in dat jaar trad weder een liberaal ministerie op.

Van 1848—1858 dus verhooging met bijna 12 millioen; binnen den tijd der vier volgende jaren, 1858—1862, met ruim 14 millioen, in 1862 alleen met bijna $8^1/_2$ millioen. Onder al deze cijfers waren *f* 9,800,000 als bijdrage aan Nederland begrepen. In 1863 bedroeg de Indische begrooting 103 millioen ruim, of na aftrek van de bijdrage aan Nederland 93 millioen ruim, en in 1867 105 millioen bijna. Zij wordt in één jaar nu weder met omstreeks 5 millioen verhoogd.

De *f* 65,856,123, of na aftrek der bijdrage aan Nederland 56 millioen, van 1848 zijn sedert dien tijd geklommen tot bijna 110 millioen. In de jaren 1853—56 was de verhooging omstreeks 3 millioen en 3 ton; van 1863—67 11 millioen en 6 ton. Al het overige komt voor rekening van zuiver conservatieve besturen, al wil men zelfs den Minister Pahud onder de liberalen rangschikken. Alleen van 1857 tot 1863 stegen de uitgaven, na aftrek der bijdragen voor het moederland, van 68 tot 90 millioen 6 ton. Het departement van oorlog vermeerderde in die jaren van nog niet $14^1/_2$ tot 20 millioen $6^1/_2$ ton ruim, dus 6 millioen $1^1/_2$ ton.

Wil men nagaan, in welke jaren het evenwicht tusschen territoriale inkomsten en regeeringsuitgaven in Indië is verbroken, zoodat een gedeelte van de winst op de producten moest worden overgemaakt, dan herleze men hetgeen de heer van Bosse schreef. De jaren 1857, 1858 en 1859 zijn juist die, welke, vergeleken met 1849, het voorkomen van dit verschijnsel verklaren.

Vraagt men ons nu: waar zijn de millioenen gebleven? dan antwoorden wij: hoeveel is onder liberale besturen geamortiseerd? hoeveel aan spoorwegen en aan emancipatie der slaven, alsmede aan herstel van het muntwezen besteed? eindelijk hoeveel is gevorderd voor die meerdere uitgaven in Indië, waarvan de oorzaak vooral bij de conservatieve ministeriën is te zoeken? Tevens zien wij, dat de verhooging van uitgaven niet wordt gestuit door het tegenwoordig kabinet, wat men ook daarvan der natie moge hebben voorgespiegeld.

Maar heeft het dan de inkomsten vermeerderd? Zij bedroegen in 1863 *f* 111,820,176; in 1867, zoo als wij zagen, in raming *f* 120,448,771, en worden nu voor 1868 op *f* 392,077,645 *minder* geraamd! Ook dat gedeelte van het programma is dus eene illusie.

Is er meer noodig om aan te toonen, dat bij de stijgende uitgaven in het moederland, »de ernstige zorg" voor 's lands financiën bij conservatieve kabinetten evenmin wordt waargenomen, als vermindering der uitgaven en vermeerdering der inkomsten in Indië?

Waar moet dat heen bij de vele nog onvervulde behoeften in Indië, zoo men geen beter regeerstelsel aanneemt?

DE UITVOERING VAN HET CONSERVATIEVE PROGRAMMA IN INDIË.

Het is nu juist een jaar geleden dat de October-misleiding plaats had en het land in rep en roer werd gebracht om te bewijzen dat de gedragslijn van het kabinet in de zaak der uittreding van Mr. P. Mijer geene afkeuring verdiende. Mr. P. Mijer was de man die het prestige van ons gezag in Indië zou herstellen, hij zou naar Indië gaan om het programma van het kabinet ten uitvoer te leggen, terwijl de heer N. Trakranen, die met Mr. P. Mijer één van hart en één van ziel was, zijne taak in het moederland overnam.

Heeft de uitkomst aan deze voorstelling beantwoord? Nauwelijks was de heer Mijer te Buitenzorg of hij verminkte besluiten hem door den Minister ter uitvoering toegezonden, en maakte zwarigheid om bevelen, hem namens den Koning gegeven, af te kondigen en uit te voeren. De goede verstandhouding tusschen Minister en Landvoogd was dan ook spoedig verbroken, — verbroken in die mate, dat zelfs de officiëele correspondentie de duidelijke kenmerken daarvan droeg. Zonderling was daarbij de houding van het ministeriëele orgaan; want terwijl het aan de eene zijde tot de erkentenis moest komen — pijnlijk ongetwijfeld na de houding die het bij de October-mystificatie had aangenomen, — dat de conservatieve partij door den heer Mijer *gefopt* was, speelde het toch in de kaart van den Gouverneur-Generaal door den zwakken Minister met voorbeeldelooze felheid te bestrijden. De heer Trakranen, aldus tusschen twee vuren gebracht, werd radeloos, redeloos en reddeloos. Zijne ongeschiktheid om de plaats, door hem te kwader ure ingenomen, met eere te bekleeden, kwam in de debatten der Kamer met elken dag duidelijker uit, en verraden door zijne collega's, geminacht door zijne partijgenooten, moest hij, onder medelijdend schouder-ophalen der oppositie, het staatstooneel verlaten, dat hij wijzer gedaan had nimmer te betreden.

De conservatieven beschuldigen thans den heer Mijer van liberalisme, en de mannen die het Ministerie Borret bij gelegenheid der Kamer-

ontbinding het warmst ondersteunden, vallen nu den Gouverneur-Generaal vrij wat harder dan zij, die den 27sten September 1866 door hun votum hun afkeurend oordeel over de handelingen van het kabinet uitspraken, en daarom voor grondwetschenders, vijanden van Oranje en wat niet al? werden uitgemaakt. En daarvoor bestaat eene voortreffelijke reden. Want nooit hebben laatstgemelden anders verwacht, dan dat Mr. P. Mijer te Buitenzorg steeds zou te rade gaan met de tijdingen die hij omtrent de parlementaire verhoudingen uit Patria ontving.

Het ligt echter niet in ons plan ons thans in beschouwingen daarover te verdiepen, noch ook die aan de dagbladen of particuliere berichten te ontleenen. Wij wenschen *de uitvoering van het programma in Indië* voor de lezers van dit Tijdschrift te toetsen aan officiëele bronnen.

Dit zal te gelijkertijd kunnen strekken om de aandacht te vestigen op eene hoogst nuttige uitgave, die sedert eenige jaren te Batavia plaats vindt. Wij bedoelen *het Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indië*, dat thans onder redactie van Mr. H. A. de Groot en Mr. H. J. Canter Visscher, ambtenaren ter algemeene Secretarie, bij Lange en C°. te Batavia wordt uitgegeven, en eene verzameling bevat van besluiten, circulaires en bepalingen van de Indische Regeering en autoriteiten die niet in het Staatsblad worden opgenomen. Die verzameling is bijna onmisbaar voor ieder die zich met de studie van Indische zaken bezig houdt, in de eerste plaats voor de leden der Staten-Generaal, en het komt ons voor dat zij hier te lande veel te weinig bekend is. Den geest der Regeering kan men daaruit veelal nog beter dan uit de in het Staatsblad afgekondigde besluiten en ordonnantiën leeren kennen; want hier wordt de nadere verklaring gegeven van den zin waarin, naar de bedoeling der Regeering, de algemeene voorschriften moeten worden opgevat en de toepassing die daaraan moet gegeven worden.

Met de laatste mail kwam ons de 4de aflevering van deel IX dezer verzameling ter hand, en bij het doorbladeren viel onze aandacht op onderscheidene besluiten en circulaires, die uit het hier aangeduid oogpunt bijzondere opmerkzaamheid schijnen te verdienen. Wij meenden dat het niet van belang zou ontbloot zijn de houding van den Gouverneur-Generaal tegenover zijn eigen programma aan deze, om zoo te zeggen meer intieme besluiten en circulaires te toetsen.

Met genoegen vonden wij in eene reeks van besluiten, zooals de nommers 1949, 1958, 1959, 1962 enz., eene neiging tot decentralisatie, blijkbaar in de strekking om, met het oog op eene goede uitvoering der comptabiliteitswet, meer aan de Directeuren, chefs der departementen van algemeen bestuur, over te laten. Wij vleien ons dat dit het gevolg zal hebben, dat langzamerhand de Algemeene Secretarie tot het kabinet van den Gouverneur-Generaal wordt teruggebracht en de werkkring der

Directeuren wordt uitgebreid, zooals dat in het laatstverschenen of elfde nommer der *aanteekeningen over koloniale onderwerpen* van den heer E. de Waal is uiteengezet.

Niet zonder bevreemding lazen wij no. 1956, waarin wij, onder het opschrift: *gedwongen leveringen in het geval van watersnood of andere algemeene rampen*, eene explicatie vonden van de bij besluit van 21 Nov. 1866 (Staatsbl. nº. 131) voorloopig geschorste ordonnantie van 15 Febr. 1866 (Staatsbl. nº. 113) op het stuk der heerediensten. Het is zeker een zeer eigenaardig uitvloeisel van den geest van overpeinzing en gemoedelijk onderzoek die het bestuur van den heer Mijer bezielt, dat zelfs aan de toelichting gedacht wordt van voorloopig geschorste verordeningen, voor het mogelijke geval dat zij nog eenmaal hare wettige werking hernemen. Wij gelooven aan onze lezers geen ondienst te zullen doen met dit eenigszins curieuse stuk hier in zijn geheel te laten volgen.

> Terwijl in art. 4 der thans voorloopig geschorste ordonnantie van 15 Febr. 1866 (Stbl. nº. 13), het verbod tegen het onwettig vorderen van persoonlijke diensten beperkt wordt door de eerste woorden van het artikel: »Behoudens het geval van watersnood of van andere algemeene rampen," is dit voorbehoud in art. 9 der ordonnantie, waar het geldt het verbod tegen gedwongen leveringen, niet overgenomen.
>
> Men zag hierin eene leemte, die aanleiding zoude kunnen geven, dat de betrokken ambtenaren in gevallen van watersnood of andere algemeene rampen geene leveringen van de bevolking zouden durven vorderen, waardoor groot nadeel zou kunnen worden berokkend.
>
> Voor die opvatting bestaat echter geen redelijke grond.
>
> Artikel 9 der ordonnantie betreft uitdrukkelijk *'s lands dienst*, niet het *algemeen belang*; het behelst een voorschrift, dat geheel in overeenstemming is met de eerste zinsnede van art. 77 van het regeringsreglement; dáár wordt uitdrukkelijk gezegd: »niemand kan van zijn eigendom worden ontzet dan ten algemeenen nutte op de wijze, bij algemeene verordening bepaald;" dientengevolge bestaat het verbod, dat nu uitdrukkelijk ter neêr is geschreven voor den inlander, inderdaad ook met opzigt tot den Europeaan; ook deze mag niet ten behoeve van 's lands dienst tot leveringen worden gedwongen, en daaruit zal toch wel niemand de gevolgtrekking maken, dat de Europeaan in geval van algemeenen nood niet verpligt zou zijn te helpen met lijf en goed.
>
> Het meergemeld art. 9 is dus ondergeschikt aan art. 77 van het regeringsreglement, en wanneer men die twee artikelen leest en in onderling verband beschouwt, dan bekomt men de overtuiging, dat de wettelijke voorschriften willen, dat na 1 Januarij 1867 geen inlander meer van zijne eigendommen zal worden ontzet dan *in het algemeen belang* ingevolge speciale algemeene verordening.
>
> Die verordening is vervat in Staatsblad 1864, nº. 6; daarbij is uitdrukkelijk in art. 1, als het ware nog ter verduidelijking van art. 77 van het regeringsreglement, gezegd, dat onteigening ten algemeenen nutte

kan plaats hebben in het *publiek* belang van den staat, van een gewest, enz.; er moet dus mede gemoeid zijn het belang van allen die tot den staat, het gewest, enz. behooren, en dat belang is aanwezig in de gevallen, voorzien bij art. 67 der laatstgenoemde verordening.

Een en ander kwam zóó duidelijk voor, dat ter voorziening in de beweerde leemte geenerlei voorschrift noodig werd geacht.

Het blijkt uit dit stuk — en wij constateeren dit met genoegen — dat de tegenwoordige Indische regeering, krachtens art. 77 van het regeeringsreglement en de ordonnantie op de onteigening, de gedwongen leveringen, als *ontzetting van eigendom*, in ieder geval waar zij niet door *het algemern belang* gevorderd worden, ongeoorloofd acht. Daar het verbod dier leveringen naar deze opvatting niet enkel op de geschorste ordonnantie van 15 Febr. berust, blijft het natuurlijk van kracht in weêrwil dier schorsing. Maar wanneer de vordering van leveringen, buiten het geval van algemeen belang, verboden is *ten behoeve van 's lands dienst*, waarop art. 9 der ordonnantie van 15 Febr. alleen betrekking heeft, dan is zij evenzeer, en krachtens dezelfde voorschriften van het regeeringsreglement en de ordonnantie op de onteigening, verboden *ten behoeve der inlandsche hoofden*, en dan is door deze opvatting der Indische regeering evenzeer gehandhaafd het derde verbod, voorkomende in eene andere, eveneens geschorste ordonnantie, die van 5 Jan. 1866. Bij al die schorsingen is dus ten minste dit gewichtig voorschrift gered: »Het vorderen van gedwongen leveringen, betaald of onbetaald, *aan of ten behoeve van wien ook*, van de inlandsche bevolking is onvoorwaardelijk verboden," met de enkele uitzondering van het geval dat zulke leveringen in *het algemeen belang* mochten vereischt worden. 't Is waarlijk meer dan wij van een conservatieven Gouverneur-Generaal hadden durven verwachten.

No. 1960 en 1978 handelen beide over de bewaking en omheining van suikerriettuinen. Wij laten de mededeeling dier beide besluiten aan eenige opmerkingen daarover voorafgaan. No. 1960 is eene circulaire van den Directeur van binnenlandsch bestuur aan de betrokken residenten op Java, gedagteekend: Batavia, 18 Maart 1867, en luidt als volgt:

Naar aanleiding van een door een suikerkontraktant aan het Gouvernement beteekend protest ter zake van vermeende onvoldoende bewaking der suikerriettuinen, is door den procureur-generaal bij het hoog-geregtshof in Ned. Indië de wenschelijkheid betoogd, dat de maatregelen, welke, ter opvolging van het daaromtrent bepaalde bij de werkende kontrakten, van bestuurswege noodig worden geacht om de rietaanplantingen behoor-

lijk door de inlandsche bevolking te doen bewaken, steeds zoodanig worden genomen, dat daarvan schriftelijk blijke, opdat, wanneer bij eventuële rietbranden de ondernemer mogt goedvinden het Gouvernement op grond van onvoldoende bewaking der tuinen te actioneren, het bewijs kunne worden geleverd, dat hetzelve aan zijne verpligtingen ter zake had voldaan.

Ik heb de eer UwEdG. te verzoeken, in opvolging van het verlangen der regering, dezen voorzorgsmaatregel, voor zooveel uw gewest betreft, te willen betrachten.

No. 1978 is eveneens eene circulaire van den Directeur van binnenlandsch bestuur aan de betrokken residenten en gedagteekend den 2den Maart 1867. Haar inhoud is als volgt:

Ik heb de eer UwEdG. mede te deelen, dat in de zaak der omheining van de suikerriettuinen door paggers, waaromtrent laatst door den inspecteur der kultures in de 1e afdeeling een onderzoek was ingesteld, door de regering is beschikt:

dat, behoudens de verpligting zoo der Europesche als inlandsche ambtenaren, om toe te zien en te waken, dat de op hoog gezag bewerkstelligd wordende suikerrietaanplantingen behoorlijk verzorgd en dus ook niet vernield of beschadigd worden, het geheel aan de vrije keus der betrokken planters behoort overgelaten te blijven, om bedoelde aanplantingen al dan niet van paggers te omgeven, doch dat, zoo zij daartoe overgaan, dit dan ook geheel ten hunnen eigen koste geschieden moet.

Ter stipte nakoming van het vorenstaande heb ik de eer UwEdG. te verzoeken, om in elk geval, waarbij het blijken mogt, dat de planters de bedoelde paggers wenschen daar te stellen, door de kontroleurs naauwkeurig te doen onderzoeken, of hetzelve werkelijk buiten instigatie van wie ook heeft plaats gehad, verzoekende ik in het tegenovergestelde geval omstandig berigt daarvan te mogen ontvangen.

Uit de eerste dezer circulaires ziet men dat het Indisch Gouvernement de bepaling der suiker-contracten: »dat de Regeering het suikerriet moet *verzorgen en bewaken, tot dat het zal gesneden zijn*," niet licht telt, zoodat zij zelfs verlangt dat van de maatregelen van bestuur, tot bewaring der suikerrietaanplantingen noodig geacht, *schriftelijk blijke*.

Maar hoe is nu daarmede de tweede aanschrijving van den Directeur van binnenlandsch bestuur te rijmen, eene aanschrijving die, *krachtens beschikking van de Regeering*, dus van Mr. P. Mijer, aan de planters zelven de zorg voor ompaggering der riettuinen wil overlaten?

Wij begrijpen dit niet en zouden in tegendeel meenen dat wanneer, ten gevolge van nagelaten omheining van regeeringswege, de wilde varkens groote schade in de tuinen aanrichten, de contractant eene actie tot vergoeding van kosten, schade en interesten tegen het Gouvernement kan instellen. De Regeering toch heeft zich *in het algemeen* verbonden

om het riet te verzorgen en te bewaken, en is dus, zouden wij meenen, evenzeer verplicht het tegen *wilde varkens* als tegen *brand* te beveiligen.

Wat wij echter voornamelijk wilden opmerken, is dit: Hoe komt een dergelijk besluit overeen met het programma van het kabinet: handhaving van de Gouvernements-cultures als eerste staatszorg?

Wij zijn geene voorstanders van het bestendigen der gedwongen suiker-cultuur op den tegenwoordigen voet; maar zoolang de contracten bestaan, moeten zij eerlijk worden uitgevoerd, en mag hare handhaving niet worden overgelaten aan het *bon plaisir* der bevolking, die, ten gevolge der bestaande inrichting, bij de groote productie van eenigen bijzonderen suikertuin weinig belang heeft, daar hare betaling zich regelt naar het gemiddelde der opbrengst van den gezamenlijken aanplant aller dessa's die voor de onderneming planten.

Men zegt dan ook dat deze door ons afgekeurde bepaling op last van den heer Trakranen door den Gouverneur-Generaal weder is ingetrokken, ofschoon uit het Bijblad nog niets daarvan blijkt. Maar wat moet er onder al die schorsingen, intrekkingen en verminkingen van besluiten van het prestige van ons gezag in Indië worden? En toch was het, volgens het programma, de roeping van den heer Mijer dat geschokte prestige in Indië te gaan herstellen, en werd nog onlangs in de Eerste Kamer door graaf van Zuylen met de hem eigene *suffisance* verzekerd, dat Mr. P. Mijer daarvoor bij uitnemendheid de man was.

Daar de Redactie van dit Tijdschrift gemeend heeft de nieuwe regeling der Nederlandsche spelling door de Heeren de Vries en te Winkel te moeten omhelzen, werd zij natuurlijk eenigszins pijnlijk aangedaan door de volgende circulaire aan de plaatselijke commissiën van onderwijs op Java en de Buitenbezittingen, d.d. 18 Januari 1867, van den Directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, den heer L. J. W. de Waal, die wij onder No. 1986 in het Bijblad aantroffen.

> Ik heb de eer de aandacht Uwer kommissie te vestigen op het feit, dat op sommige gouvernements lagere scholen de nieuwe spelling van de Nederlandsche taal volgens Dr. L. A. te Winkel is ingevoerd.
>
> Ik acht dit niet in het belang van de indische jeugd.
>
> Is éénheid in de spelling in het algemeen wenschelijk, dan is zulks, wegens de vele mutatiën onder onderwijzers en leerlingen, bijzonder het geval bij het onderwijs op de lagere scholen hier te lande.
>
> Tweërlei spelling leidt tot verwarring en tijdverlies.
>
> In afwachting derhalve van de beslissing der Regering op dat punt, zij de handhaving van de thans algemeen gebruikelijke en op de gouvernements-bureaux gevolgde spelling Uwer kommissie ten zeerste aanbevolen.

Legt men deze aanschrijving naast de beide hierboven medegedeelde omtrent de suiker-cultuur, dan komt met tot de conclusie dat de Regeering van Ned. Indië in hare conservatieve beginselen vaster staat wat de Siegenbeekiaansche spelling, dan wat de handhaving der Gouvernementscultures betreft. Eenparigheid van spelling is zonder twijfel voor het onderwijs eene niet onbelangrijke zaak, en daar alle spelling een meer of min gebrekkig beeld van het gesproken woord blijft, en geene spelling ooit aan alle strijdige eischen kan voldoen, is het in zeker opzicht van meer belang dat het volk eenparig spelle, dan *hoe* het spelt. Wij prijzen dus de zorg der Indische regeering voor de eenparigheid der spelling; alleen zouden wij vreezen dat zij een verkeerden weg heeft ingeslagen. Lang voor de nieuwe spelregeling was een groote anarchie in de Nederlandsche spelling ontstaan, daar vele onzer uitstekendste taalkenners en letterkundigen steeds weigerden zich aan de Siegenbeekiaansche spelling te onderwerpen, en velen die in het geheel tot geen oordeel bevoegd waren, zich, nu eenmaal het gezag was ter zijde gesteld, allerlei willekeurige afwijkingen veroorloofden. Maar tot de nieuwe spelregeling, die eenige der gewichtigste bezwaren uit den weg ruimt, zijn meest allen toegetreden die vroeger eene afwijkende spelling volgden; wat meer is, zij is ook door onze Vlaamsche broeders algemeen aangenomen en zelfs door het Belgisch Gouvernement als de officiëele spelling der Vlaamsche taal omhelsd. Zij is dus het middel geworden, niet slechts om eene verzoening tusschen de voorstanders van verschillende spelregelen in Noord-Nederland tot stand te brengen, maar ook om aan de eeuwenheugende speltwisten van Vlamingen en Hollanders een einde te maken en dus de eenige barrière weg te nemen die nog aan de erkenning van de wezenlijke eenheid der taal van Noord en Zuid in den weg stond. Bovendien is zij in Nederland, onder begunstiging der meeste school-autoriteiten, vrij algemeen door de onderwijzers der lagere scholen aangenomen, en wat meer is, het groote woordenboek door de heeren de Vries en te Winkel ondernomen, dat dan toch wel de standaard zal worden voor de Nederlandsche taal, zal het gezag eener spelling gedurig uitbreiden en bevestigen, waarvan de regelen juist als voorbereiding tot dat woordenboek met de meeste zorg overwogen en vastgesteld zijn. Indien onder deze omstandigheden de zoo gewenschte eenparigheid van spelling nog niet tot stand is gekomen, en er zelfs op dit oogenblik eenig gevaar bestaat dat de oude anarchie terug zal keeren, dan draagt niemand anders daarvan de schuld dan het Nederlandsch Gouvernement, dat, hetzij uit onverschilligheid of traagheid, hetzij uit gebrek aan inzicht in het belang der quaestie, op den ouden weg blijft voortsukkelen, en daardoor zoowel de Vlamingen, die nu zien dat toch de eenheid niet tot stand komt, aan het wankelen brengt, als de onderwijzers in voortdurende onzeker-

heid houdt, of zij beter doen de oude dan wel de nieuwe spelling aan hunne leerlingen in te prenten. Had de Nederlandsche regeering te rechter tijd kunnen besluiten het voorbeeld der Belgische te volgen, een desideratum van eeuwen: eenparigheid in de spelling der Nederlandsche taal, ware waarschijnlijk zonder moeite verkregen. Thans is het zeer mogelijk dat door haren weêrzin of haar aarzelen het gunstig oogenblik reeds is voorbijgegaan, en wie weet of het immer terugkeert?

Natuurlijk hebben wij, na de aangehaalde aanschrijving van den Directeur van onderwijs in Ned. Indië, in de spelling der medegedeelde besluiten uit het Bijblad, als overeenkomende met de »op de gouvernements-bureaux gevolgde," niets durven veranderen. Dit artikel zelf is daardoor nu een recht sprekend voorbeeld geworden, hoezeer in den tegenwoordigen stand der zaken de maatregel der Indische regeering tot bevordering der eenparigheid van spelling strekken zal. Maar wij hebben ons reeds te lang opgehouden bij eene quaestie, die onder de zaken in dit opstel behandeld wel wat een zonderlinge figuur maakt.

Wij komen thans tot N°. 2001, bevattende eene circulaire van den Directeur van binnenlandsch bestuur d.d. 30 Januari 1867 aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java (Batavia, Krawang, Madura en de Vorstenlanden uitgezonderd) van den volgenden inhoud:

> Ter erlanging van eenvormigheid én ter voorkoming zooveel mogelijk van vertraagde afdoening door noodelooze korrespondentiën, heb ik de eer UEdG. hiernevens aantebieden twee exemplaren van een door mij ontworpen model-procesverbaal, ter konstatering der al of niet woestheid van in huur aangevraagde gronden, met verzoek dit model tot leiddraad te doen dienen bij de behandeling van eventuëel daartoe strekkende verzoeken.

Het bijgevoegde model-procesverbaal luidt als volgt:

> Op heden den ..... hebben wij ondergeteekenden, Regent (of bij ontstentenis, de Patih) van het regentschap ..... en kontroleur bij de landelijke inkomsten en kultures ter standplaats ..... ons in kommissie vereenigd, ten einde, ingevolge aanschrijving van den resident van ....., dato ..... te onderzoeken en te konstateren of de gronden, aangevraagd door ..... en gelegen ..... met inachtneming van het bepaalde bij Staatsblad 1856, n°. 61, en Bijblad, Deel II, n°. 377, vatbaar zijn, om als zoodanig in huur te worden uitgegeven.
>
> En verklaren wij te hebben bevonden:
>
> 1°. Omschrijving der gronden, vermelding waarmede het verlangde terrein is begroeid, en of er rivieren of beekjes door loopen, in het bevestigend geval of van het water door de bevolking van eenige dessa gebruik wordt gemaakt en dus eenige reserve daaromtrent in haar belang bij de eventuële overeenkomst dient te worden gestipuleerd.
>
> 2°. Of er bosch op het terrein is, alsdan duidelijk beschrijven.

3°. Vermelding of het terrein ook reeds gedeeltelijk door inlanders is ontgonnen.

4°. Vermelding of de bevolking van de in de nabijheid liggende dessa's, in wier gebied de aangevraagde gronden liggen, met uitsluiting van andere dessa's, den grond als gemeente-weide bezigt, dan wel gebruik maakt van derzelver natuurlijke voortbrengselen, hetgeen voornamelijk kan gekonstateerd worden door het regt tot heffing van een zeker hommagegeld of kontributie (mesi), of door de verpligting tot het vragen van vergunning aan de betrokkene gemeente ingeval anderen mede van den onderwerpelijken grond of van de natuurlijke voortbrengselen daarvan gebruik wenschen te maken.

5°. Aanteekenen of de uitgifte der gronden niet zal strijden met de belangen van het Gouvernement, of die der naburige inlandsche bevolking.

Op grond van bovenstaande bevinding vermeenen wij, dat de onderwerpelijke gronden, met inachtneming der vigerende bepalingen, voor eene uitgifte in huur (al of niet) vatbaar zijn.

En is hiervan opgemaakt procesverbaal in duplo om te dienen daar en waar zulks zal behooren.

Aldus gedaan te ..... den .....

De regent, *De kontroleur*,

NB. Dit proces-verbaal behoort ter halver blad in de Nederlandsche en Javaansche talen te worden geschreven.

Het komt ons voor dat het van belang kan zijn dit zeer praktische ambtelijke voorschrift onder de aandacht van de Regeering en van het publiek te brengen en die bijzonder daarbij te bepalen. Want of men ook korter of langer onderzoeke of late onderzoeken, en hoe men ook haspele of niet haspele, eene wet op uitgifte van gronden in erfpacht moet en zal er komen. En daarom geven wij reeds bij voorraad aan de Regeering in bedenking om alsdan, gelijk de heer Fransen van de Putte den 20sten Juni den Minister aanraadde, artikel 1 eenvoudig dus te formuleeren: »*De Gouverneur-Generaal is bevoegd gronden, welke hij, ingevolge art.* 62 *der wet van* 12 *Sept.* 1854 (Ned. Staatsbl. n°. 129), *in huur kan uitgeven, in erfpacht uit te geven op de navolgende voorwaarden*"; en dan de artikelen 2, 3 en 4 van het wetsontwerp dat toen in behandeling was, geheel te laten wegvallen.

In dat tijdens de discussie van Juni reeds bestaande, maar, zoo het schijnt, aan den Minister die de wet verdedigde, onbekende ambtelijke voorschrift, liggen al de waarborgen opgesloten die men in het belang der inlandsche bevolking wenschelijk achtte. De rechten dier bevolking zijn toch inderdaad veel beter verzekerd door een onderzoek vóór elke uitgifte, dan door eenige artikelen van een wetsontwerp, zooals die laatstelijk na velerlei amendementen zijn aangenomen. Een plaatselijk onderzoek zal meer vrucht opleveren, dan al de geleerdheid over Indo-Germaansche toestanden, het echte dessa-recht met en zonder uitzwer-

ming, het nieuw-ontdekte ontginningsrecht, het recht tot steken van plaggen enz., die gedurende eenige dagen met veel zalving in de Tweede Kamer is ten toon gespreid en in Indië niet weinig stof tot lachen heeft opgeleverd.

Men make bij de wet slechts uit, dat de Indische regeering bevoegd is gronden in erfpacht uit te geven, voor hoe lang en aan wien, en late het overige gerust aan de Indische regeering over. Ja, wij zouden zelfs nog liever zien, dat ook omtrent het laatste punt geene bepaling gemaakt werd. Wordt er toch, gelijk in de cultuurwet, niet van gesproken, dan wordt niemand uitgesloten, wat wij het wenschelijkst van alles vinden.

Bijzondere opmerkzaamheid verdient verder het besluit van 12 Januari 1867, medegedeeld onder nº. 1955, betreffende de »verhooging der landrente als een gevolg van de uitkomsten der statistieke opnamen." Dit stuk luidt als volgt:

Gelezen de missives:

1°. van den inspekteur belast met de leiding der statistieke opname van Java, van 20 Sept. 1866, litt. P.P.;

2°. van den direkteur der kultures, van 16 Nov. 1866, n°. 5357/15, strekkende in voldoening aan die van den 1sten gouvernements sekretaris van 4 Nov. te voren, n°. 2264a;

De Raad van Nederlandsch Indië gehoord;

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: te bepalen:

1°. dat, zoodra de sawa's en de in geregelde kultuur gebragte tegalvelden van een distrikt door de statistieke opname zullen zijn opgemeten en de uitgebreidheden daarvan berekend, de inspekteur belast met de leiding dier opname den resident van het betrokken gewest een staat zal doen toekomen, aantoonende dessa'sgewijze de resultaten van die opmetingen en berekeningen;

2°. dat de resident daarop zorg zal dragen, dat die resultaten worden ter kennis gebragt van de betrokken dessahoofden, ten einde dezen in de gelegenheid te stellen die op hunne wijze te kontroleren;

3°. dat eene maand daarna op de hoofdplaats van het opgenomen distrikt eene vergadering van dessahoofden zal worden gehouden, ten overstaan eener kommissie, bestaande uit den regent, den kontroleur der afdeeling en het hoofd van het distrikt, in tegenwoordigheid van den betrokken kontroleur en den landmeter der statistieke opname, waarin aan ieder dessahoofd zal worden gevraagd, of hij zich met de uitkomsten der gedane metingen, voor zooveel hem aangaat, kan vereenigen en deze alzoo aanneemt;

zullende tevens moeten worden zorg gedragen, dat de vergadering door eenige landbouwers uit elke der betrokken gemeenten wordt bijgewoond;

4°. dat, bij eene toestemmende beantwoording der evenbedoelde vraag, hiervan aanteekening zal worden gehouden op den staat bij § 1 vermeld, en deze in quadruplo zal worden geteekend door de leden der kommissie en de ambtenaren der statistieke opname, die volgens § 3 de vergadering zullen hebben bijgewoond; dat het origineel van dien staat zal blijven berusten op het residentie-kantoor en van de afschriften een aan het Gouvernement moet worden aangeboden, de overige zullen blijven in het archief van den inspekteur der opname en in dat van den chef van het kadastraal-statistiek bureau der residentie;

5°. dat, wanneer in de vergadering, bij § 3 bedoeld, bezwaren tegen de uitkomsten der bedoelde grondmetingen worden ingebragt, onmiddellijk, ten overstaan eener door den resident te benoemen kommissie, waaraan het belanghebbend dessahoofd zal worden toegevoegd, eene hermeting der kwestieuse dessagronden door de statistieke opname zal geschieden, ter finale uitwijzing en het doen ophouden van allen twijfel daaromtrent.

Ten tweede: De hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura aan te schrijven om telkens, wanneer zij de verhooging der landrenten als een gevolg van de verkregen resultaten der statistieke opname wenschelijk oordeelen, bij een gemotiveerd voorstel, onder overlegging van de noodige opgaven, en in verband met het vigerend kultuurstelsel, door tusschenkomst van den direkteur van binnenlandsch bestuur, vooraf de magtiging der regering daartoe te vragen.

Waarlijk, hier hebben de oudgasten zich niet te beklagen! Dit is een besluit geheel in hun geest, in den kanselarij-stijl van den goeden ouden tijd. En tevens is het zeer karakteristiek; men kan niet met meer beleid in de eene hand vuur en in de andere water dragen, en aldus het bluschmiddel bij de hand hebben voor den brand dien men zelf ontsteekt.

Iedereen was het er ten laatste over eens geworden, dat opmeting der velden als grondslag voor een billijken aanslag in de landrente hoog noodig was. Welnu, er worden immers geene kosten gespaard om de gronden waarvan landrente verschuldigd is, te doen opmeten? Niemand kan er tegen hebben dat die opmeting slechts dessa'sgewijze geschiedt, zoolang de dessa-aanslag wordt gehandhaafd.

De velden worden dan opgemeten en een staat wordt daarvan gezonden aan den Resident, die zorg draagt dat de resultaten der opmeting ter kennis worden gebracht van de betrokken distriktshoofden, ten einde dezen in de gelegenheid te stellen die op hunne wijze te controleeren. Er worden vergaderingen van dessa-hoofden belegd om te vernemen of bij hen bezwaren bestaan, en in geval van reclames wordt hermeting der quaestieuse gronden gelast ten overstaan eener door den Resident benoemde commissie, aan welke dan de finale uitwijzing is opgedragen. Waarlijk men kan de zaak niet zorgvuldiger regelen, aan de bevolking niet meer waarborgen geven dat geen harer bezwaren zal worden over het hoofd gezien. Men komt inderdaad in de verzoeking om

te denken dat dit alles ernst is, en dat de grondmeting werkelijk bestemd is om de grondslag te zijn van den aanslag in de landrente.

Maar Mr. P. Mijer herinnerde zich te goeder ure de leer van het antidotaal van den heer Baud, en schreef *ten tweede*, dat geene verhooging der landrente krachtens de resultaten der statistieke opneming zou plaats hebben, dan met bijzondere machtiging der Regeering en *in verband met het vigeerend cultuurstelsel.*

Het gevolg dezer laatste exceptie ligt voor de hand. Stel dat door de meting blijkt dat 30, 40, 50 percent meer velden voorhanden zijn, dan op de leggers van den aanslag der landrente bekend stonden, zal dan nu de dessa aan een evenredig hoogeren last worden onderworpen? Volstrekt niet: de verhooging moet worden beoordeeld *in verband met het vigeerend cultuurstelsel*, dat immers te zwaar zou drukken, indien het volle bedrag der verschuldigde landrente gevorderd werd. Zoo wordt het cultuurstelsel gebruikt als een argument tegen de verhooging der landrente, terwijl men het omgekeerd straks weder als een argument vóór het cultuurstelsel zal doen gelden, dat de (aldus opzettelijk laag gehouden) territoriale inkomsten niet in staat zijn de uitgaven te dekken.

Doch ook wanneer wij dat verband met het cultuurstelsel daarlaten, is de verhooging der landrenten door de voorgeschreven formaliteiten zoo bezwaarlijk gemaakt, dat daaraan slechts zelden zal te denken zijn. Wanneer toch een Resident, naar aanleiding van de uitkomsten der meting vermeent dat de landrente moet verhoogd worden, zal hij een gemotiveerd voorstel daartoe strekkende, door tusschenkomst van den Directeur van binnenlandsch bestuur, aan de Regeering moeten indienen. Men weet hoe het met zulke voorstellen gaat. Er wordt nadere toelichting, gevraagd; en al ware dit ook het geval niet, de werkzaamheden bij den Directeur en den Gouverneur-Generaal zijn zoo veelvuldig en de achterstand zoo groot, dat de beschikking zich lang laat wachten en het gunstige oogenblik tot verhooging der belasting ongebruikt voorbijgaat.

Wanneer onder al de waarborgen die het besluit geeft, en met hermeting zelfs in geval van bezwaar, aan het dessahoofd en de verdere ingelanden gebleken is, dat er meer velden aanwezig zijn dan waarvoor de belasting tot dusverre werd betaald, dan zullen ongetwijfeld hoofden en bevolking het rechtmatige der verhooging erkennen en er zich bij neêrleggen. Maar indien die verhooging eerst langen tijd daarna wordt opgelegd, dan zal zij zich even zeker als eene willekeurige verzwaring der belasting voordoen en groote ontevredenheid verwekken.

Wij zouden ook nog willen vragen of de Regeering strikt genomen wel bevoegd is een dergelijk besluit te nemen. Aanslag en inning der landrente geschiedt nog altijd volgens de bepalingen van het besluit van Com-

missarissen-Generaal van 8 Maart 1818 (Staatsblad, no. 14), en daarbij wordt voorgeschreven, dat omtrent de hoegrootheid van den aanslag tusschen den Resident en de dessahoofden wordt overeengekomen.

Doch wat behoeven wij onze bezwaren breeder uit te meten? Het is immers duidelijk dat de Gouverneur-Generaal Mijer, »in verband met het vigeerend cultuurstelsel", de verhooging der landrenten niet wil. Natuurlijk rijst nu de vraag, uit welke bronnen hij de inkomsten van den Staat zal vermeerderen, gelijk hij bij zijne optreding als Minister van Koloniën beloofde. De Indische begrooting voor 1868, die hij nu toch *ab ovo* kon behandelen, geeft daarop geen bevredigend antwoord.

Wij stappen hiermede af van het Bijblad, maar vermelden ten slotte nog met een woord een besluit van den Gouverneur-Generaal, dat met de jongst aangekomen mail is bekend geworden, volgens hetwelk alle werkzaamheden in de pakhuizen op de Buitenbezittingen, — waar geen cultuurstelsel vigeert en op vele plaatsen zelfs in het geheel geene noemenswaardige belasting betaald wordt, — voortaan in vrijen arbeid moeten geschieden, met verbod om van heeredienstplichtigen gebruik te maken.

Met deze officiëele bescheiden voor ons, die een onpartijdige getuigenis afleggen, vragen wij thans met nadruk: wat doet Mr. Mijer? wat wil Mr. Mijer? Beklagen zich de conservatieven, de liberalen hebben geen reden om zich te verheugen. De uitvoering van het programma, zooals wij die uit officiëele bescheiden leerden kennen, herinnert ons onwillekeurig de geestige plaat van den Spectator, die een manneke voorstelt dat, zich in de handjes wrijvende en met de oogjes knippende, te Buitenzorg op een grooten wipstoel zit en de voetjes op een geldkist laat rusten.

Inderdaad, wanneer men nagaat wat er al sedert Mei 1866 gebeurd is, en zich dan voorstelt hoe Mr. P. Mijer op Buitenzorg, zich de handen wrijvende, conservatieven en liberalen om hunne naïveteit uitlacht, dan zou men een oogenblik geneigd zijn mede te lachen, indien de zaak niet te ernstig ware en het niet de belangen gold van het Vaderland en van die trouwe en aan Nederland zoo zeer gehechte bevolking van Insulinde (1).

---

(1) Terwijl dit stuk op het punt is van te worden afgedrukt, maken de Indische Couranten ons bekend met een besluit van 26 Sept. jl. waarbij de hierboven, blz. 429, vermelde ordonnantie van 5 Jan. 1866 en hare schorsing bij besluit van 19 Nov. 1866 zijn ingetrokken, en vervangen door beperking, in plaats van afschaffing, der persoonlijke diensten ten behoeve van de hoofden, maar met behoud der afschaffing van het ambtelijk landbezit en van *het verbod van gedwongen leveringen, betaald of onbetaald.* De heer Mijer mocht wel tot zijne zinspreuk nemen: *In medio tutissimus ibis.*

VARIA.

Ondanks den burgeroorlog in Noord-Amerika zijn in de laatste jaren in Texas, den uitgestrektsten staat der republiek, uitgebreide koffietuinen aangelegd, die hoogst voordeelige uitkomsten opleveren. De merkwaardigste opbrengst is verkregen in een district, dat the Titus-County of het Titus-district genoemd wordt. De koffieboom levert daar zelden minder dan 6 Eng. ponden en soms zelfs 9 Eng. ponden op, en men zegt dat de gemiddelde opbrengst op 8 Eng. ponden wordt geschat. Deze ongemeene vruchtbaarheid wordt toegeschreven aan de uitvinding eener nieuwe plantwijze, waarop wij de aandacht van Nederlandsch Indië meenen te moeten vestigen, al schijnt het ons volstrekt onaannemelijk dat daarin de *eenige* oorzaak eener zooveel grootere vruchtbaarheid zou te zoeken zijn. Het koffiezaad wordt daar in bakken gelegd en aldus genoegzaam bevochtigd om juist onder water te liggen. De bakken worden dan blootgesteld aan de stralen der zon, die het zaad doen ontkiemen. Veel zorg wordt aangewend, dat het zaad wel door het vocht bedekt, maar niet, zooals de bewoners van Texas dat noemen, *verdronken* wordt. Zoodra het zaad ontkiemd is wordt het geplant, zonder dat eenige latere overplanting plaats vindt. De jonge plant schijnt ook zoo veel meer kracht te bezitten, dat zij geene bescherming van andere schaduwgevende planten behoeft, ofschoon men beweert dat de zon in Texas in sommige gedeelten van het jaar veel verschroeiender is dan op Java.

Maar niet alleen is de vruchtbaarheid, naar men zegt, bij deze wijze van planten grooter dan ergens elders; men verwacht ook dat de koffieboomen, die in hunne jeugd aldus behandeld en geplant zijn, langer vrucht zullen blijven dragen. De tijd zal moeten leeren in hoever deze verwachting gegrond is.

Mocht men werkelijk aan deze nieuwe plantwijze een zoo grooten invloed op de vruchtbaarheid kunnen toekennen, dan zou de hoeveelheid koffieboomen die thans op Java aanwezig is, indien zij allengs door op de hier beschreven wijze verkregen planten vervangen werden, ten minste

vier maal zoo veel koffie kunnen opleveren dan nu van dat eiland wordt uitgevoerd, zonder dat de arbeid of de onkosten vermeerderd werden. De mogelijkheid van zulke uitkomsten schijnt alleen genoeg, om tot proefnemingen uit te lokken.

Tot de natiën die, als groote verbruikers van tin, veel bijdragen om den prijs van dat metaal in het algemeen en van ons tin in het bijzonder steeds hoog te houden, behoorden tot dusverre ook de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Men zegt dat zij tegenwoordig voor eene waarde van 6,000,000 dollars of ongeveer 15 millioen gulden daarvan gebruiken, en dat het benoodigde tin meestal van het Maleische Schiereiland verkregen wordt. In het jaar 1864, en dus te midden van den burgeroorlog, werd alleen in de noordelijke staten eene waarde aan tin van 4,213,178 dollars ingevoerd. Het is dus voor ons alles behalve onverschillig of zulke kalanten behouden worden. Het schijnt echter dat wij gevaar loopen hen spoedig van de Europeesche markten te zien verdwijnen, hetgeen natuurlijk op onze tinveilingen een hoogst nadeeligen invloed zou hebben.

Een dagblad van St. Louis in den Staat van Missouri zegt daaromtrent het navolgende: »Verscheidene duizenden acres land zijn in de districten van *Madison* en *IJzerland* ontgonnen, waarop de eigenaren voornemens zijn tin te delven: land dat tot nog toe zonder eenige waarde werd geoordeeld, uithoofde van zijn woesten en rotsachtigen aard en van zijne verwijderdheid van alle gemeenschap van rivieren of spoorwegen. Deze gronden zijn ontgonnen en gekocht door ondernemers van Détroit, St. Louis, Chicago, Wheeling en Pittsburg, en wel wat de uitgestrektheid betreft in de volgorde waarin wij die plaatsen hier noemen. De ondernemers in St. Louis hebben drie Engelsche mijnwerkers in hunnen dienst, die de ontginningen besturen, en de uitkomsten zijn hoogst gunstig. De »tinkoorts" heeft een aanstekelijk karakter aangenomen, en iedereen heeft »den aanval." Boerderijen, die een week te voren voor geen tien of vijftien dollars per acre zouden zijn gekocht, worden nu gretig gezocht voor den prijs van honderd tot driehonderd dollars per acre; en indien het onderzoek, dat nu ingesteld wordt, voldoende uitkomsten oplevert, dan zal menig stuk land, dat wij kennen, voor geen duizend dollars per acre verkrijgbaar zijn." De *Register*, een dagblad van Ironton, zegt: »De glorie van Cornwallis in Engeland is verdwenen. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika zijn niet langer van de oude wereld afhankelijk voor hunne sauspannen; want in Zuid-Missouri alleen wordt genoeg tin gevonden om alle keukens voor een *millioen* jaren daarvan

te voorzien. Ons volk wordt waarlijk razend op het punt van tin. De helft der bevolking is reeds eigenaars van tinmijnen geworden, en de andere helft wil niet voor hen onderdoen. Iedereen draagt een stuk tinerts in zijn zak, en men vindt nauwelijks een ijzersmids-winkel in het land, waar de potlepels en pannen niet vertind zijn. Onze stad is vol bont-gekleede personen, die, na in de oostelijke oliegronden en andere landelijke speculatiën hun fortuin gemaakt te hebben, nu hier naar tin komen uitzien. Men ziet bijna evenveel blaaspijpen uit hunne zakken steken als Bowie-messen in Arkansas. De landman ploegt groenkleurige rotsaarde op, en ontspant dan de ossen; want hij heeft tin gevonden. Alle twisten over godgeleerde en staatkundige onderwerpen lossen zich in de tin-quaestie op. Men hoort van niets dan tin. De mannen drinken de gezondheid van tin. Zij droomen van tin. Er is reeds een tinnen bruiloft gevierd."

Onlangs is in Britsch Indië eene wet in werking gekomen, die gezegd wordt reeds zeer gewichtige gevolgen gehad te hebben. Zij werd in het verleden jaar 1866 door den Wetgevenden Raad uitgevaardigd, en wettigt onder zekere omstandigheden de ontbinding van huwelijken van Inlandsche bekeerlingen, die, na tot het Christelijk geloof te zijn overgegaan, door hunne vrouwen of mannen om godsdienstige redenen verlaten of verworpen worden. Wanneer zulk eene verlating gedurende eene onafgebroken tijdruimte van zes maanden heeft plaats gevonden, kan eene actie tot herstel van echtelijke samenwoning worden ingesteld. De gedaagde moet dan door den Rechter worden ondervraagd, hetzij in het openbaar of wel vertrouwelijk, en zelfs, indien zulks wenschelijk geacht wordt, door tusschenkomst van daartoe gecommitteerde vrouwen; en wanneer de ware oorzaak der verlating gelegen blijkt te zijn in des eischers verzaking van zijnen godsdienst, dan wordt de zaak voor een jaar verdaagd, in welke tijdruimte de beide echtgenooten eene bijeenkomst zullen hebben in tegenwoordigheid van personen die daartoe opzettelijk door den Rechter zullen worden aangewezen, en met het doel om te vernemen of de gedaagde uit vrijen wil in de weigering blijft volharden. Na verloop der twaalf maanden zal de gedaagde op nieuw door de Rechters-Commissarissen ondervraagd worden, en bij vernieuwde weigering der samenwoning kondigt de Rechtbank de ontbinding van het huwelijk af. Maar deze wet is niet van toepassing op Mohammedanen, wier huwelijk *ipso facto* door den overgang tot eenen anderen godsdienst ontbonden wordt; ook wordt eene uitzondering gemaakt

in geval van bekeeringen tot de Roomsch Katholieke Kerk, opdat de wet niet tusschenbeide trede in verordeningen van die Kerk onder hare eigene tucht.

Eene aandachtige lezing van deze wet doet volkomen beseffen welke groote maatschappelijke en dientengevolge ook politieke gevolgen zij met zich moet brengen. Onder de talrijke overwegingen waartoe zij aanleiding geeft, is zeker niet de minst belangrijke die, welke betrekking heeft tot het verkondigd beginsel, dat de bekeering van een Mohammedaan tot het Christendom *ipso facto* eene verscheuring van den echtelijken band medebrengt. Deze bepaling is ontleend aan het Mohammedaansche recht, maar zij behoort tot die punten, waaromtrent geene volkomen eenstemmigheid onder de Islamietische wetuitleggers wordt aangetroffen. Zeker is het ook, dat vele Engelsche, Fransche en Nederlandsche schrijvers, wier gouvernementen over groote menigten van Mohammedaansche onderdanen gezag voeren, geenszins van het beginsel uitgaan, dat een afvallige Mohammedaan door het feit van zijne bekeering dadelijk al zijne echtelijke rechten verliest. Ten bewijze hiervan strekken onder anderen de menigvuldige beschouwingen, bepalingen en redetwisten over de vraag, of een tot het Christendom bekeerde Mohammedaan meer dan ééne vrouw kan behouden. Deze vraag zou natuurlijk geheel doelloos worden, ingeval het nu door den Wetgevenden Raad van Britsch Indië verkondigde beginsel in alle Mohammedaansche koloniën van Europeesche Mogendheden onvoorwaardelijk van toepassing was.

Dat beginsel is evenmin overeentebrengen met een door de Zendelingen in Britsch Indië in 1834 eenstemmig genomen besluit, waarvan melding gemaakt wordt in eene verhandeling over de verspreiding van het Christendom in Britsch Indië, voorkomende aan het slot van het tweede deel van het werk: »de Bijbel, de Koran en de Veda's," door D. C. Steyn Parvé (1859). Bij dat besluit werd onder anderen verklaard:

»Huwelijken en echtscheidingen van Heidenen en Mohammedanen moeten als geldig worden beschouwd, ingeval zij door de wetten des lands worden erkend. Maar het wordt ten sterkste aanbevolen, om ingeval een der echtgenooten vóór zijne bekeering de andere lichtvaardig heeft verstooten, dezen, zoo dit nog mogelijk is, te overreden om, de verstooten echtgenoot terug te nemen. Ingeval een bekeerde, vóór dat hij Christen wordt, meer dan ééne vrouw getrouwd had, overeenkomstig de Joodsche en vroegere Christelijke gebruiken, zal het hem worden vergund die vrouwen te behouden; maar dan zal hij niet verkiesbaar zijn voor eenige bediening in de kerk. In geen ander geval kan de veelwijverij aan Christenen worden toegelaten." P.

In de Arnhemsche Courant van 23 October jl. lezen wij het volgende bericht:

»Onlangs hield de afdeeling Letterkunde der koninklijke Akademie van Wetenschappen eene vergadering, waarin eene bijzonderheid aan het licht kwam, die zeker niet algemeen bekend is.

»De heer Sloet van de Beele deelde mede, dat hij de vroeger door hem vertoonde Lampongsche handschriften aan Dr Neubronner van der Tuuk in handen gesteld had, om diens raad in te winnen over het al of niet wenschelijke der uitgaaf. De heer van der Tuuk, hoewel niet genoeg met het Lampongsch bekend om alles juist te vertalen, is echter door zijne kennis van andere Indische talen in staat gesteld om te verklaren, dat deze taal veel kan bijdragen tot opheldering der verwante talen, vooral in het vinden der wetten van klankverschuiving. De heer van der Tuuk heeft op zich genomen getrouwe facsimilé's van de handschriften te leveren nog vóór zijn aanstaand vertrek naar Bali. Deze worden op steen gebracht en afgedrukt. De spreker legde reeds 5 afgedrukte bladen aan de leden voor. De uitgave zal geschieden zonder kosten aan de Akademie te veroorzaken.

»Op de vraag van den heer Millies, of er op Sumatra een Europeesch geleerde is, die zich met de studie van het Lampongsch bezig houdt, antwoordde de heer Sloet dat hij geen zoodanigen kon noemen, maar dat hij zich vleit dat de uitgave der handschriften zal strekken om de aandacht van de Regeering en van particulieren op het Lampongsch te richten.

»Er bestaat alzoo in Indië onder Nederlandsch Oppergezag een volk, een hoogst merkwaardig volk tevens, zooals bleek uit de medeelingen welke de heer Sloet daaromtrent vroeger deed, waarvan de taal geheel onbekend is en zelfs nooit tot een onderwerp van studie is gemaakt. In de twee eeuwen en meer dat wij Indië regeeren, heeft men wel van de Javanen alles gevorderd om ons winsten uit de koloniën te bezorgen en het batig slot te verhoogen, maar om de volken, welke ons die voordeelen verschaften, te leeren kennen en te ontwikkelen, daaraan is niet gedacht; want een eerste middel om hen te ontwikkelen zal toch wel zijn zich door hen te doen verstaan en hunne taal te bestudeeren.

»Het is weder eene nieuwe proeve hoe men Indië exploiteert, zonder het iets in de plaats te geven voor al wat het ons schenkt."

In deze alleszins juiste opmerkingen ligt echter eene merkwaardige naïveteit. Een feit dat den schrijver bijzonder schijnt te treffen, de verwaarloozing van de studie der Lampongsche taal, is inderdaad een feit dat niets bijzonders aanbiedt. Eene menigte talen en dialekten van den Indischen Archipel, en daaronder veel belangrijker zelfs

dan het Lampongsch, liggen nog ten volle in het duister, en de Regeering heeft zich, met enkele voorbijgaande uitzonderingen, al zeer weinig om de studie der talen bekreund. Had niet vooral het Bijbelgenootschap zich de studie der inlandsche talen aangetrokken, wij zouden ten opzichte van het Bataksch, Dajaksch, Makassaarsch, Boegineesch, ja vermoedelijk zelfs van het Javaansch, nog in even groote onwetendheid verkeeren als omtrent het Lampongsch. De taal van West-Java of het Soendaneesch heeft eerst in de allerlaatste jaren in de heeren Holle, Koorders en Engelmann, de laatste weder door het Bijbelgenootschap afgevaardigd, bekwame en ijverige beoefenaars gevonden. Onze kennis van het Dajaksch bepaalt zich tot één dialekt, dat van Poeloe Petak. Van al de inlandsche dialekten in den uitgebreiden Molukschen Archipel gesproken (want de Maleische taal is daar eigenlijk een vreemde), weten we nog zoo goed als niets. Omtrent de talen van Timor, Flores, Soembawa, Soemba verkeeren wij in volslagen onwetendheid. Het Balineesch is nog nooit regelmatig beoefend; en de heer v. d. Tuuk, die nu op het punt staat voor de studie van dat dialekt naar Indië terug te keeren, zal daarvoor nog schier alles te doen vinden. Er bestaat geen enkel hulpmiddel voor de studie van het Madureesch, niettegenstaande die taal ook veel in Java's Oosthoek wordt gesproken. De Redjangsche, Pasemasche, Korintjische dialekten op Sumatra deelen in de onbekendheid van het Lampongsch. Niemand is in staat ons te zeggen, in hoeverre het Atjineesch dialekt van het zuiver Maleisch afwijkt, en, wat misschien nog het ergst van alles is, wij zijn onbekend met de vele eigenaardigheden van het Menangkabausch Maleisch (dat in woordenschat, vormen, uitspraak enz. aanmerkelijk van het gewone verschilt), niettegenstaande dat dialekt in het belangrijkste gedeelte onzer bezittingen op Sumatra, het Gouvernement der Westkust, wordt gesproken.

P. J. V.

SPROKKELINGEN UIT HET REGEERINGSVERSLAG VAN HET BEHEER EN DEN STAAT VAN NEDERLANDSCH-INDIË OVER 1864.

(Vervolg).

Slaan wij nu een blik op het belastingstelsel in Indië, waarmede de cultures voor de Europeesche markt in verband staan.

De verpachte belastingen en monopoliën zijn met één verminderd door de intrekking van de vischpacht. De opbrengst der kleine middelen was in 1864, die der vischpacht daargelaten, voor Java en Madura *f* 167,832 en voor de Buitenbezittingen *f* 46,339 *minder* dan in 1863. De vischpacht had in dit laatste jaar op Java en Madura *f* 570,264 en in de Buitenbezittingen *f* 5,688 opgebracht. De geheele opbrengst der kleine middelen bedroeg in 1864 *f* 1,828,680 en *f* 578,956 tegen *f* 2,566,776 en *f* 630,983 in het jaar te voren. Die sommen waren, volgens eene bijgevoegde noot, in 1865 *f* 1,859,880 en *f* 567,920 en in 1866 *f* 2,081,200 en *f* 564,245. Voor de opheffing der vischpacht heeft de Regeering een gedeeltelijk equivalent gezocht in de toepassing der bedrijfsbelasting op visschers en sero's-zetters. De aanslag dier belasting op het visschersbedrijf was in 1864 *f* 256,108.25.

Eene uitbreiding der vischvijvers was als een tweede middel beschouwd om vergoeding te vinden voor de opheffing der vischpacht, terwijl zij zich tevens aanbeval als eene bron van vermeerderde inkomsten voor de bevolking en als middel om ongezonde, moerassige streken van nadeelige invloeden te zuiveren. Een speciaal onderzoek werd dienaangaande ingesteld. De inspecteur der cultures, met die enquête belast, schijnt bij zijne voorstellen rechtstreeksche inmenging van de Regeering in dezen tak van volksvlijt door voorschotten, aanstelling van personeel om toezicht te houden enz., beoogd te hebben. Wij zouden zoodoende op Java eene gouvernementeele vischcultuur, naast andere cultures, gekregen hebben, en dit achtte men te minder raadzaam, daar de bevolking reeds zoovele vijvers uit eigen beweging had aangelegd. Men wilde dus liever be-

proeven wat aansporing van wege de hoofden van gewestelijk bestuur zou vermogen, in verband eensdeels met eene uitbreiding over geheel Java van den in Soerabaja bestaanden vrijdom van aankap van hout ten behoeve van de eigenaren van vischvijvers, anderdeels van de vrijstelling van belasting van nieuw aangelegde vischvijvers gedurende de eerste vier jaren. Het lag in den aard der zaak dat deze maatregelen niet dadelijk tot vermeerdering van 's lands inkomsten uit de vischvijvers konden leiden. Echter steeg die belasting van *f* 202,646 in 1863, tot 220,991 in 1864 (1).

Men heeft, behalve het equivalent voor de vischpacht, getracht ook in andere opzichten de belangen van de schatkist te bevorderen. Meermalen hoort men beweren dat de liberale richting in Indië wel sloopte, maar geene nieuwe bronnen van inkomsten opende. De overgave van de houtbosschen aan de particuliere industrie, waarvan de resultaten onlangs in dit Tijdschrift behandeld zijn, is een eerste bewijs voor de onjuistheid dier bewering. Bij de Indische begrooting voor 1868 rekent de Regeering op inkomsten uit de bosschen ten bedrage van $4^1/_2$ ton gouds, en later zullen wij die zeker nog zien toenemen. Maar ook in een ander opzicht zien wij vermeerdering der inkomsten. Met 1 Januari 1864 werd de verponding uitgestrekt tot perceelen afgestaan met recht van opstal, recht van erfpacht of vruchtgebruik. Hieruit ontstond eene vermeerdering der opbrengt met *f* 92,865, ofschoon de belasting nog niet voor alle perceelen geregeld was. In het geheel leverde de verponding in 1864, in vergelijking met 1865, een voordeelig verschil van *f* 101,976. De opbrengst van dit middel alleen op Java was in 1860 *f* 581,577, in 1861 *f* 589,836, in 1862 *f* 668,532, in 1863 *f* 677,091, in 1864 *f* 779,067. In de begrooting voor 1868 is zij geraamd op *f* 924,609 alleen voor Java en Madura, en met Sumatra's Westkust, Celebes en Amboina op *f* 957,714. Hier zien wij dus gestadige toeneming. Wat voorts uitgifte in erfpacht of verkoop van gronden zou kunnen opleveren (al verwacht men ook niet met sommigen honderden milioenen), blijkt reeds daaruit, dat de verkoop van kleine stukken grond aan particulieren in 1864 opbracht *f* 190,162, tegen de som van *f* 83,286 in het vorig jaar en *f* 74,190 in 1862.

De opium is een der belangrijkste monopoliën. De opbrengst was in 1864 voor Java en Madura *f* 9,265,920 en voor de Buitenbezittingen *f* 871,704. Zij was in 1863 *f* 10,672,440 en *f* 948,688 geweest, en bedroeg in 1865 *f* 10,407,600 en *f* 904,926 en in 1866 *f* 9,863,280 en *f* 917,832. In alle gewesten op Java werd het maximum der toe-

(1) Van dit bedrag zijn *f* 173,808 onder de landrente opgebracht. De reden van die splitsing is verre van duidelijk.

gezegde verstrekking van opium aangevraagd, behalve in Soerabaja, waar men 1800 katti's *beneden* dat bedrag is gebleven. Tegen 77,110 en 74,174, in 1862 en 1863 verstrekt, werden thans 68,748 katti's afgegeven. Maar er werd sterk gesmokkeld. Men kreeg bewijzen dat dit in Midden-Java op uitgebreide schaal plaats had. Een onderzoek bracht aan het licht dat de majoor titulair der Chineezen te Samarang, pachter van den verkoop van opium, de hoofdschuldige was, en dat hij onder anderen handlangers had gevonden in den kapitein der Chineezen te Poerworedjo (Bagelen) en den luitenant der Chineezen te Banjoemas, zijne gemachtigden voor de pachtzaken. Behalve met het maximum van geldboete, werden deze Chineezen nu ook gestraft met ontzetting van hunne betrekking en met een verbod om als pachters van 's lands-middelen, borgen of gemachtigden op te treden, welk laatste ook tot eenige andere medeplichtigen werd uitgestrekt. Meermalen hebben wij er op gewezen dat geldboeten alleen niet baten; maar wij zijn verzekerd dat de schuldigen eene fortuin zouden hebben willen missen om niet aldus gestraft te worden. In Mei 1865 is de geheime recherche versterkt. Maar ofschoon in 1865 een maximum van 70,548 katti's opium is behouden, werd dit voor 1866 op 71,400 katti's gebracht.

Het getal opiumkitten was in 1864 weder met 279 verminderd en dus op 880 bepaald. Op nieuw werd de invoer beperkt door verbod in het bergdistrict Tengger (in Probolinggo), het district Tjibaroesa (in Buitenzorg) en, in overleg met de hoofden der Westkust van Sumatra, in de Padangsche Bovenlanden, in Mandheling en Ankola (residentie Tapanoeli), alsmede in de districten Rau, Panti, Loeboe-Sikapping en Ophirdistricten (afdeeling Ajer Bangies en Rau) en in de Zuidelijke afdeeling van de Padangsche Benedenlanden. Men zal met de uitbreiding der verboden kringen op Java thans zeer langzaam dienen voort te gaan. Wellicht is men een weinig te ijverig geweest, blijkens den toenemenden sluikhandel. Ook hier geldt: surtout pas trop de zèle, wil men slagen.

Wat de heerediensten betreft merken wij alleen op dat in 1864 een groote maatregel in behandeling was, namelijk het verbod aan de hoofden om persoonlijke diensten te eischen. Maar men weet, ook uit menige bladzijde in dit Tijdschrift, wat daaromtrent is voorgevallen. Na lange aarzeling heeft eindelijk de heer Mijer den 26sten Sept. jl. eenige besluiten uitgevaardigd, waarbij de afschaffing van het ambtelijk landbezit der inlandsche hoofden en ambtenaren (dorpsbestuurders alleen uitgezonderd) en het verbod van gedwongen leveringen, betaald of onbetaald, zijn gehandhaafd, gelijk ook de bepaling dat het Gouvernement, zonder bezwaar van de bevolking,, in de huisvesting der regenten en distriktshoofden voorziet, — alles geheel in overeen-

stemming met het nu ingetrokken besluit van 5 Januari 1866 (Staatsblad, N°. 3). Maar wat de persoonlijke diensten aan de hoofden betreft is in plaats van de afschaffing thans de zoogenaamde beperking getreden, bestaande in eene bepaling van het maximum van heeredienstplichtigen dat aan de inlandsche hoofden en ambtenaren van verschillenden rang mag worden toegekend. Zoo zal voortaan een regent over 40, zijn patih over 15, een distriktshoofd over 12 heeredienstplichtigen mogen beschikken, en zoo vervolgens. Bij een ander besluit zijn straffen bepaald op het misdrijf van knevelarij, bestaande voor de hoofden en ambtenaren zelven in dwangarbeid in den ketting voor den tijd van vijf tot tien jaren, en voor hun ondergeschikte personen die daaraan medeplichtig zijn, in dwangarbeid buiten den ketting voor den tijd van twee tot vijf jaren. Eindelijk gaat eene nieuwe regeling, en wel verhooging, van de traktementen der inlandsche hoofden en ambtenaren met deze beperking der heerediensten gepaard. Het heet dat deze besluiten den 1sten October 1867 in werking zouden treden. Wij voor ons gelooven dat zij nimmer volledig in werking zullen treden, omdat wij ze ten aanzien van de beperking der diensten en de toepassing der straffen op knevelarij bepaald, grootendeels onuitvoerbaar achten. Doch daarover willen wij thans niet uitweiden.

Wij komen tot de cultures voor de Europeesche en inlandsche markt, een wijd veld van beschouwing. Zullen wij ons daarop wagen na de uitspraak, onlangs in 's lands vergadering gedaan: »er is geen dwang; de Javaan is gelukkig; wie over Indische toestanden oordeelt, moet Indië gezien hebben, want anders sticht hij veel kwaad!" Eenige bescheidene opmerkingen willen wij nogtans ontleenen aan de officiëele stukken, door tal van ministers van verschillende richting aan vertegenwoordiging en natie overgelegd, op louter officiëele cijfers, zoo over 1864 als vroeger, steunende.

In 1864 en 1865 is de intrekking beslist van de kleinere gouvernements-cultures, voor zooverre die niet reeds vroeger had plaats gehad. Ook het jaar 1864 doet ons weder zien, dat noch de bevolking noch de schatkist bij die gedwongen cultuur werd gebaat.

De indigo-cultuur werd trapsgewijze ingetrokken sedert het bestuur van den Gouverneur-Generaal Rochussen. In 1864 bedroeg het getal fabrieken nog 264; dat der indigo-plantende gezinnen 108,451; de uitgestrektheid gesneden velden 14,627$^{1}/_{4}$ bouws, waarvan 452,789 Amst. ponden indigo verkregen werden, terwijl de planters daarvoor / 906,033 ontvingen. De droogte die van Juli tot October heerschte, veroorzaakte een zeer ongunstigen oogst, zoodat men ruim 4 pond per bouw minder verkreeg dan in 1863, toen gemiddeld 35$^{12}/_{100}$ Amst. pond per bouw geoogst werden. De bevolking ontving in den laatsten tijd / 2.—

plantloon per Amst. pond; alle fabricatie-kosten kwamen voor rekening van den lande. Daar 7 à 8 gezinnen per bouw ingedeeld waren, had elk gezin gemiddeld in 1863 *f* 9.79 en in 1864 *f* 8.35 verdiend. Maar dit middencijfer werd volstrekt niet overal bereikt. Wij zien toch dat men in Madioen, met 11,406 plantende gezinnen, in 1864 41 Amst. ponden indigo per bouw maakte, tegen 45 in 1863 en 31 in 1862; in Bagelen, met 65,425 gezinnen, bij die cultuur ingedeeld, 34¼ Amst. pond in 1864, 35⅔ in 1863 en 28½ in 1862; in Banjoemas, met 20,927 gezinnen, 28¼ pond in 1864, 35¾ in 1863 en 31 in 1862; in Kadoe, met 2,760 gezinnen, 20½ pond in 1864, 25 in 1863 en 25¾ in 1862; maar in Cheribon, met 7,933 ingedeelde gezinnen, in 1864 slechts 13½ Amst. pond, in 1863 20 en in 1862 15½ Amst. pond. In laatstgenoemde residentie genoot men dus nog niet ⅓ van het loon, dat in Madioen verkregen werd, terwijl 40,000 gezinnen, op een aantal van 108,000, slechts de helft of bijna een derde van het middencijfer der belooning van *f* 8.35 genoten. In het verslag lezen wij dan ook, dat de Indische regeering, »met het oog op de groote ongelijkheid" der reeds in elk geval zoo geringe verdiensten, de betaling van *f* 2 op *f* 3 per pond wilde brengen. Daar nu elk pond der Regeering in 1863 en 1864 *f* 2.99 en *f* 2.82½ kostte, en dit netto in Nederland *f* 4.19⅝ en *f* 4.00⅘ opbracht, zou men, deze cultuur behoudende, die dan nog altijd zeer onvoordeelig voor de bevolking bleef, de winst op enkele centen per pond na hebben zien verdwijnen. Op dien grond had in 1865 de intrekking plaats.

De theecultuur, die den Staat schatten heeft gekost, is in 1864 voor 't laatst voor 's lands rekening gedreven. De eenige onderneming in de Preanger-regentschappen leverde 616,559 Amst. ponden, tegen 399,266 in 1863, en de theetuinen in Bagelen brachten 174,096 pond tegen 180,198 in 't jaar te voren op. Alsof de theecultuur tot afscheid eene duidelijke herinnering van hare ongelukkige financiëele resultaten voor den staat wilde achterlaten, blijkt dat de 790,655 Amst. ponden elk 72 cents gekost hebben en in Nederland netto slechts 56⁹⁄₁₀ cents opbrachten, zoodat per pond 15⅕ cent zuiver is verloren.

Intusschen heeft de particuliere industrie den moed niet verloren en blijft zij overtuigd dat de theecultuur op Java met voordeel te drijven is. Zij produceerde echter minder thee dan het vorige jaar. In het Buitenzorgsche was de opbrengst in 1864 slechts 60,615 Amst. ponden, tegen 72,240 pond in 1863; want op het land Tjawi was deze cultuur door koffie vervangen. Vier eigenaars van établissementen in de Preanger-regentschappen en één in Cheribon, die vroeger met het Gouvernement in contract stonden, werken sedert 1863 voor eigene rekening en produceerden in 1864 764,477 en 130,000 Amst. ponden tegen 1,060,848

en 160,000 in 1863. De theetuinen waren hier op den voet van woeste gronden in huur afgestaan.

Ook de kaneelcultuur werd opgeheven en de gronden aan de bevolking in gebruik teruggegeven of verhuurd. Het loon dat de bevolking genoot, was steeds »uitermate gering" geweest. Het onderhoud der kaneeltuinen en de verplichte arbeid in de schilloodsen waren in sommige streken »zeer bezwarend" van wege »den verren afstand der woonplaatsen van de daarbij ingedeelden." Bij het ingestelde onderzoek bleek, dat de toestand der tuinen »over 't algemeen ongunstig" was. Kon dit wel anders? Vermeerdering van opbrengst of verbetering van hoedanigheid »was niet te verwachten", tenzij nieuwe aanplantingen van jonge boomen werden bevolen. »Enkele kleine posten van uitgaaf uitgezonderd, kon geen ander middel van bezuiniging worden aangegeven, dan opheffing der vrij aanzienlijke cultuurpercenten. Doch zelfs daarna zou de kaneelcultuur den lande slechts in enkele streken een gering voordeel, in vele nog bepaald verlies geven." Bij een middenprijs van 56 cents per Amst. pond in 1864, tegen 60½ in 1863, werden de 167,305 Amst. ponden kaneel en 8,553 ponden afval tegen 59 cents netto in Nederland verkocht. Maar gaat men vroegere jaren na, dan krijgt men voor 1860—63 een inkoopsprijs van 54⅕, 59, 69 en 60½ en eene netto opbrengst van 44⁹/₁₀, 40⁹/₁₀, 47 ⁷/₁₀ en 69 cents per pond. Deze cultuur gaf dus over vele jaren een belangrijk verlies. De kosten varieerden in 1864 van 45 cents per pond in Krawang tot *f* 1.46¼ in Kediri, terwijl in 1863 het minimum van kosten 49 cents, het maximum *f* 1.45½ had bedragen. Men verkreeg in 1864 één pond van gemiddeld ruim 20 schilbare boomen. Er waren 14,695 gezinnen bij die cultuur ingedeeld, waarvan 7,219 in Krawang per gezin 78½ cents verdienden! In Bagelen en Kediri had men daarom reeds vast werkvolk aangenomen, dat gemiddeld met *f* 50.99 per gezin en *f* 49.98 per bouw werd betaald. Alleen aan cultuurpercenten en kosten van toezicht verslond de cultuur in 1864 *f* 24,712, behalve hetgeen de mandoors bij den veldarbeid genoten. Die toestand was onhoudbaar. Ook de particuliere cultuur in Buitenzorg gaat steeds achteruit en leverde in 1864 slechts 462 Amst. ponden op. In Banjoemas waren 5 bouws met cochinchina-kaneel beplant en hadden een ruim product geleverd; maar nu was gebleken dat dit resultaat was verkregen door omkapping van de boomen en dat de bevolking in die cultuur inderdaad geen lust had. De ondervinding is ook niet zeer uitlokkend.

Evenzeer was de nopalcultuur en cochenilleteelt, ondanks eene opbrengst van 12,074 Amst. ponden in 1864, tegen 8072 ponden in 1863 en 3064 in 1862 weder verliesgevend geweest. Per pond kostte de cochenille in 1864 *f* 3.01 aan den lande en men ontving netto *f* 1.73⁹/₁₀

nog een gunstig resultaat tegen 1863, toen men *f* 3.41 betaalde en *f* 1.27½ ontving. De grootere opbrengst maakte echter dat het totale verlies niet veel minder was.

Nadat de nopalcultuur op het landbouw-établissement Soekaradja in Banjoewangi (de eenige inrichting waar deze cultuur nog met bemoeiing van het Gouvernement gedreven werd) met ultimo 1865 was ingetrokken, is in April 1866 machtiging verleend om de 400 veroordeelden die daar deze cultuur dreven, te bezigen om een rijweg der 1ste klasse van Soemberwaroe (in Bezoeki) naar Badjoel-Matti (in Banjoewangi) aan te leggen. Op deze wijze doen zij oneindig meer nut, want zij voltooien het ontbrekende gedeelte van den grooten weg over Java. Wij vestigen bijzonder de aandacht op dit merkwaardige feit. Het bosch van Soemberwaroe is ver afgelegen, zoowel van de hoofdplaats Banjoewangi als van Bezoeki. Men vond daar geene woningen voor de dwangarbeiders, en die 400 man moesten dus in noodwoningen gehuisvest worden en daar worden bewaakt. Echter hebben de Indische bladen van geene meerdere ontvluchtingen dan gewoonlijk melding gemaakt. Bijzondere moeilijkheden schijnen niet ondervonden te zijn. Zou het nu niet beter zijn om voor groote werken van algemeen nut, bijv. het Kabooh-kanaal (zie de Indische begrooting voor 1868, hoofdstuk VI), bij gebrek aan vrijwilligers, dwangarbeiders te gebruiken, dan eene extra-oproeping van heeredienstplichtigen te doen, ten einde die daar te werk te stellen?

Van de pepercultuur op Java valt over 1864 niets meer te zeggen, dan dat haar doodvonnis werd geteekend nadat zij reeds gestorven was. Hoe het met haar op Sumatra ging, las men reeds in de varia van het October-nummer.

Eindelijk de tabak, de cultuur die in dwang, bij ongehoorde afpersing van de bevolking, de productie nooit hooger kon brengen dan één millioen Amst. ponden, en in 1866, bij vrijwilligen arbeid, 16 millioen ponden opleverde, tot groot voordeel van de bevolking en van alle andere belangen, vooral van den Nederlandschen handel. Men zie eens te Amsterdam en Rotterdam de beweging in de haven en op de kaden bij het lossen van tabak uit de zeeschepen, men ga het vervoer met binnenschepen na. Welnu, de lading is voor een groot gedeelte Java-tabak. Vraag eens aan reeders, assuradeurs, makelaars en expediteurs, welke voordeelen zij van den Java-tabakshandel genieten! Vreemd genoeg, hoezeer de Java-tabak dáár door uitvoerrechten en hier te lande door een invoerrecht bezwaard is, en het vervoer naar Nederland door geen differentiëel recht hoegenaamd wordt begunstigd, gaat toch geen tabak van Java direct naar vreemde havens, zelfs niet naar Bremen, hoewel daar de grootste tabakshandel gevestigd en Duitschland de grootste consument

van Java-tabak is. Voor het laatst werden in 1864 675 bouws in dwang beplant, waarvan 601¼ werden gesneden en 4,508 pikols opleverden. In Japara verdienden de 895 ingedeelde gezinnen elk *f* 5.86½ en in Rembang 4,590 gezinnen elk *f* 10.83¹/₂; want in de eerstgenoemde residentie waren 18 gezinnen, tegen 8 in Rembang, per bouw ingedeeld. Zij zullen de opheffing van de verplichting voorzeker niet betreuren.

Daarentegen waren 110 vrije ondernemingen in werking. De opkoop van 106 ondernemingen bedroeg 13,990,180 Amst. ponden tegen 12,570,658 ponden voor 105 ondernemingen in 1863. De teelt van inlandsche tabak nam belangrijk toe in Rembang, Kadoe en ook in Patjitan.

Wij besluiten deze lijst der ingetrokken cultures met de notenmuskaatcultuur op de Banda-eilanden. Een overgangstijdperk werd aan de meeste perkeniers toegestaan en nog in 1868 stelt de Regeering voor enkelen te ondersteunen. In 1860 verzochten de perkeniers dringend om verbetering in hun toestand. De directeur van financiën berekende, dat in 1861 door den lande op de muskaatnoten en foelie slechts *f* 49,107 was verdiend. Elke verhooging van leveringsprijs moest dus verlies geven. En daarom verdween ook dit monopolie, dat nevens dat der kruidnagelen voor de Moluksche eilanden zoo noodlottig is geweest. De weêrsgesteldheid was in 1864 zeer ongunstig voor deze cultuur. De levering bedroeg 792,641 Amst. ponden noten en 184,657 ponden foelie, tegen 886,067 en 262,010 ponden in 1863.

Zoo komen wij dan tot de twee groote cultures, die nog door het Gouvernement op Java gedreven worden, de twee laatste schakels van hetgeen men dikwijls »het cultuurstelsel" gelieft te noemen. Omtrent de suikercultuur zegt het verslag over 1864 het volgende:

»Ofschoon in de meeste gewesten de productie die van het vorige jaar overtrof, waren toch de uitkomsten voor de verschillende residentiën te zamen genomen, voornamelijk ten gevolge van de geringe opbrengst in Tagal en Samarang, minder gunstig dan toen, zijnde in 1863 verkregen 1,742,068 pikols, of gemiddeld $43_{\frac{39}{100}}$ pikols per bouw, en dit jaar, niettegenstaande 885 bouws *meer* gesneden werden, 1,695,301 pikols, dat is gemiddeld $41_{\frac{33}{100}}$ pikols per bouw. De hoeveelheid, in 1864 aan de Regeering geleverd, ten bedrage van 1,074,411 pikols, overtrof daarentegen het cijfer van 1863 en wel met ruim 6079 pikols. In 1865 was de productie 1,831,064 pikols, waarvan aan het Gouvernement geleverd is eene hoeveelheid van 1,044,783 pikols.

»De grootste opbrengst werd weder verkregen in Probolinggo, namelijk $52_{\frac{54}{100}}$ pikols; voor de overige gewesten was dit cijfer, in eene afdalende reeks, als volgt: Pasoeroean $52_{\frac{19}{100}}$, Bezoeki $46_{\frac{68}{100}}$, Soerabaja $44_{\frac{62}{100}}$, Cheribon $41_{\frac{71}{100}}$, Pekalongan $41_{\frac{18}{100}}$, Kediri $36_{\frac{9}{100}}$, Madioen $34_{\frac{33}{100}}$, Japara $34_{\frac{14}{100}}$, Rembang $32_{\frac{74}{100}}$, Samarang $29_{\frac{56}{100}}$, Tagal $21_{\frac{13}{100}}$, Madura

$20\frac{3}{100}$ en Banjoemas $19\frac{60}{100}$ pikols. In het vorig jaar wees Probolinggo het hoogste cijfer aan met $50\frac{42}{100}$, en in de drie voorafgegane jaren (1860—62) Pasoeroean, achtervolgens met $61\frac{57}{100}$, $58\frac{78}{100}$ en $55\frac{4}{100}$ pikols."

Het getal suikerondernemingen bedroeg 97; het getal suikerrietplantende huisgezinnen 201,506; de uitgestrektheid der suikerrietvelden in 1864 gesneden 41,031½ bouws; de door de planters genoten betaling bedroeg *f* 4,429,131; gemiddeld voor elk huisgezin was dit *f* 21.98, gemiddeld per bouw *f* 107.94; de gezamenlijke kosten van de suiker, aan het Gouvernement geleverd, beliepen *f* 9,767,529, zijnde gemiddeld per pikol *f* 9.09.

De uitgestrektheid der met suikerriet beplante velden bedroeg 41,038½ bouws, zoodat slechts 7 bouws niet gesneden zijn. Het aantal beplante bouws was 438 meer dan in 't vorig jaar en 896½ bouws meer dan in 1862.

Wegens de ongunstige weêrsgesteldheid was de toestand der suikerriettuinen over 't algemeen niet voordeelig.

Voor het onderhoud werden van 3 tot 6 man per bouw beschikbaar gesteld.

Het toezichthoudend personeel werd ontoereikend bevonden. In sommige residentiën werd het toezicht voornamelijk uitgeoefend door personen in dienst van en bezoldigd door de fabrikanten. Derhalve werd voor elke 200 bouws riet, waar dit noodig geacht werd, een mantri in dienst gesteld, door de Regeering bezoldigd.

Het transport van het riet naar de fabrieken en van de suiker naar de pakhuizen had bijna overal plaats door aanneming of vrijwillige overeenkomst. In 1863 was daarvan in Japara, Pasoeroean en voor vijf elders gevestigde fakrieken afgeweken. Het Indisch bestuur herinnerde daarom de hoofden van gewestelijk bestuur, dat zij, ja, door zedelijken invloed het transportwezen mochten aanmoedigen, maar de bevolking niet mochten dwingen karren of trekbeesten te leveren of zelve diensten te doen. Sommigen in Indië schijnen het onderscheid niet te kunnen vatten.

Zoo luidt de officiëele mededeeling in het algemeen; maar de bijlagen geven nog andere cijfers. Het plantloon was in Probolinggo voor 14,183 gezinnen, die 4,973 bouws riet bewerkt en gesneden hebben, *f* 43.98 per gezin of *f* 125.47 per bouw. Maar het daalde in Samarang voor 14,255 gezinnen, die 2,100 bouws te verzorgen hadden, tot *f* 12.91 per gezin of *f* 87.62 per bouw, in Banjoemas voor 1,643 gezinnen over 400 bouws tot *f* 14.32 per gezin of *f* 58.82 per bouw. In plaats van het middencijfer *f* 21.98 kregen 14,700 gezinnen in Tagal niet meer dan *f* 15.99; 10,677 gezinnen in Pekalongan *f* 16.34; 22,385 gezinnen in

Japara *f* 19.85; 2,508 gezinnen in Rembang *f* 18.69; 56,932 gezinnen in Soerabaja *f* 16.21; 10,015 in Kediri *f* 19.47 en 1600 op Madura elk *f* 18.75.

De particuliere suikercultuur werd door 26 ondernemingen gedreven, waarvan 24 te zamen eene productie van 38,579 pikols verkregen, tegen 34,467 in het jaar te voren.

In Cheribon werden de indigoplanters voor zooveel dit mogelijk was bij de koffiecultuur ingedeeld. Zouden zij grooter loon hebben verdiend? Is hun toestand verbeterd? Zoo wij het verslag over 1864 raadplegen, komen wij tot een ontkennend resultaat. De koffiecultuur is de groote bron van de millioenen voor het Moederland. Veel is daarover in de laatste jaren geschreven. De uitkomst over de jaren 1863 en 1864 is vooral eene merkwaardige bijdrage tot de kennis van den toestand.

Op Java was het jaar 1864 een der ongelukkigste koffiejaren die wij opgeteekend vinden. De oogst, hoezeer gunstig op Sumatra, was op Java zeer gering. Er werden daar slechts 436,721 pikols geleverd, waarvan nog 20,963 uit de Vorstenlanden. In 1865 was de geleverde hoeveelheid 949,419 pikols. In 1864 ontving de bevolking nog *f* 11.50 aan plantloon, sedert tot *f* 13 verhoogd. Wij laten hier een overzicht over de jaren 1860—64 volgen.

Jaren.	Getal vruchtdragende boomen, van welke geoogst is.	Verkregen hoeveelheid koffie, zonder overwichten.	Bij de pakhuizen in 't geheel ontvangen.	Gezamenlijke kosten van de koffie, aan het Gouvernement geleverd.	Middenprijs van de koffie, tot aan de afscheepplaatsen.	Opbrengst per pikol van de in Nederland geveilde koffie. Bruto.	Netto.
1860	218,678,781	988,636	998,643	*f* 11,596,077	*f* 11.61	*f* 46.49 2/10	*f* 38.52 7/10
1861	223,301,905	896,750	901,347	11,150,861	12.37	47.75 3/10	39.69 5/10
1862	226,054,147	659,183	663,433	8,658,881	13.05	55.29 8/10	46.75 3/10
1863	226,466,412	1,113,435	1,120,669	14,121,268	12.60	54.92 2/10	46.79 1/10
1864	225,956,544	434,240	436,721	5,943,036	13.61	52.34 9/10	44.54 5/10

In 1864 waren op Java, met uitzondering van Batavia, Buitenzorg, Rembang, Soerakarta en Djokjokarta, in welke laatste residentiën de koffie van de Vorsten wordt gekocht, een getal van 497,616 gezinnen voor de koffiecultuur afgezonderd. Gemiddeld werd in de gouvernementslanden een pikol koffie van 543 boomen verkregen, tegen 205 boomen in 1862 en 351 boomen in 1862.

In de gouvernementslanden kwam de koffie de Regeering op *f* 4,545,034 te staan, of gemiddeld, alle kosten inbegrepen, op *f* 13.23 per pikol; maar de 20,324 pikols uit Soerakarta werden met *f* 21.05 en de 638 pikols uit Djokjokarta met *f* 23.54 betaald.

Men heeft dikwijls van een gemiddeld plantloon gesproken, dat de Javaan bij de koffiecultuur verdient. Niets kan ongerijmder zijn. Dit is reeds in het Meinummer van dit Tijdschrift door een der medewerkers betoogd. De Regeering stelt ons intusschen door de bijlagen in staat, de belooning van den koffieplanter in elke residentie na te gaan. Wij ontleenen daaraan ondervolgenden staat, waardoor de toestand in 1864 uit officiëele cijfers blijkt. Wij hebben gemeend daarbij een cijfer van 60 werkdagen te mogen aannemen, om het dagloon te berekenen. Wel wordt in het verslag gezegd dat in Banjoemas inlandsche opzieners zijn aangesteld en dat, ofschoon omtrent de resultaten nog met geene genoegzame zekerheid uitspraak kan worden gedaan, het voorkomen der aanplantingen beter was, »terwijl bovendien, door betere leiding der werkzaamheden, het gemiddeld getal werkdagen, dat vroeger per jaar 60 bedroeg, *op sommige plaatsen* reeds tot 50 en zelfs tot 40 was verminderd." Maar dit geldt slechts voor sommige plaatsen in ééne enkele residentie, en in een allerongunstigst jaar heeft de cultuur voorzeker overal veel tijd geëischt.

Wij krijgen over 1864 de volgende uitkomsten, zoo nauwkeurig mogelijk opgemaakt:

Residentiën	Landbouwende gezinnen.	Gezinnen bij de koffiecultuur ingedeeld.	Getal door de bevolking onderhouden boomen, aanwezig ultimo Maart 1865.	Getal vruchtdragende boomen waarvan 1 pikol is geoogst.	Getal pikols.	Boomen per gezin te onderhouden.	Getal pikols door elk gezin gemiddeld geoogst.	Loon per gezin à ƒ 11.50 per pikol.	Loon dagen	
									cents per gezin.	cents per hoofd.
Bantam	103,218	30,091	11,529,097	604	9,481.05	383	½ nog niet	ƒ 3.61	6	2
Krawang	9,342	1,941	701,090	1,390	259.86	361	1 3/7 ongeveer	1.72	3 ongeveer	1 nog niet
Preanger-Regentschappen . .	114,131	85,042	51,352,508	1,253	31,443.91	604	1 6/7 5/6 »	4.25	7	2 1/8 (1)
Cheribon	96,316	25,508	24,653,556	1,997	8,779	966	1/3 »	4.—	6 2/3	2 2/3
Tagal	60,714	10,684	7,003,521	383	14,455.38	655	1 1/3 »	15.24	25	8 1/3
Pekalongan	46,483	10,483	7,237,278	616	8,734	690	1/8 »	9.60	16	5 1/3
Samarang	164,933	35,681	23,317,170	484	37,631	654	1 3/8 »	12.13	20	6 2/3
Japara	89,649	6,300	4,127,661	586	4,084.05	655	2/3 »	7.45	12 1/2	4 ruim
Soerabaja	136,717	4,122	3,630,228	546	5,889	880	1 7/16 »	16.30	27 ruim	9
Pasoeroean	66,178	31,824	27,922,686	287	92,053	877	3 bijna	33.27	55 1/2	18 1/2
Probolinggo	45,861	17,401	7,455,795	266	20,800	423	1 1/2 »	13.75	22 3/4	7 7/12
Bezoeki	51,383	26,645	10,812,693	144	60,875.12	406	2 7/12 »	26.27	44 bijna	14 2/3
Banjoewangi	5,447	3,597	2,246,793	3,595	567.25	624	1/7 »	1.81	3	1 (2)
Banjoemas	100,800	36,347	17,035,010	1,647	7,663.89	468	1/5	2.40	4	1 1/6
Bagelen	127,735	32,356	15,718,900	742	14,517	488	1 7/8	5.17	8 1/2	2 5/8
Kadoe	88,241	84,561	49,700,041	1,026	40,735	585	1/9 ongeveer	5.54	9 ruim	3 ruim
Madioen	53,300	16,433	8,439,841	198	30,947	513	1 7/12	21.66	36	12
Patjitan	12,178	10,957	8,328,141	852	6,392.86	760	3/5	6.71	11 1/6	3 1/18
Kediri	54,629	27,643	12,275,851	425	20,489	480	7/8 nog niet	8.52	14 1/2	4 1/12

(1) In de Preanger-Regentschappen werd slechts de helft van het loon uitbetaald, dus 1½ cent per dag; want het overige wordt met de landrente verrekend.

(2) In Banjoewangi ontving men echter dit loon niet. Tegen ƒ 1.50 per pikol zou de planter 11 cent per dag genoten hebben; maar hier wordt de pikol met ƒ 7.04 betaald.

Wij hebben in een onlangs verschenen vlugschrift dergelijke becijfering over 1863 gelezen, waardoor ons dus gelegenheid tot vergelijking met een uiterst gunstig jaar verschaft wordt. Toen was het dagloon het hoogst in Pasoeroean, waar het 48 cents bedroeg. In Tagal was het 34 en in Pekalongan 20 cents, en het daalde tot $3^1/_3$ in Bantam, 5 in Krawang en 7 in Banjoemas. Nu was het loon $18^1/_3$ cent in Pasoeroean, $14^2/_3$ in Bezoeki en 12 in Madioen, en daalde tot één enkelen cent in Banjoemas en Krawang en tot eene fractie in Banjoewangi! In beide jaren was de belooning bovendien nog meer onevenredig omdat men hier 400, elders 1000 boomen door een gezin laat onderhouden. Terwijl ieder gezin in Banjoewangi in 1864 624 boomen te onderhouden had en $^1/_7$ pikol oogstte — slechts één pikol van 3,595 boomen, — verkreeg men in Bezoeki, waar elk gezin 406 boomen te verzorgen heeft, een pikol van 144 boomen, en in Madioen, waar elk gezin 513 boomen voor zijne rekening heeft, een pikol van 198 boomen. Intusschen was de arbeid even omvangrijk. Men heeft gesproken van een loon van 35 cents per dag, dat de Javaan bij de koffiecultuur verdient. In 1863, een gelukkig jaar, verdiende hij in 7 residentiën meer, in 12 veel minder. In 1864 verdiende hij in Pasoeroean ongeveer de helft van dat bedrag, elders tot 1, 2, 3 of 4 cents. Maar de Regeering, die, met inbegrip van alle kosten, op Java gemiddeld *f* 13.61 per pikol betaalde, verkocht die hoeveelheid in Nederland voor *f* 44.54[3], — ongeveer evenals in de beste jaren.

Gelukkige Javaan! Zij die Java niet gezien hebben en zulke gegevens aantreffen, kunnen zich van dien heilstaat geen denkbeeld vormen. Wanneer hunne studiën zulke resultaten opleveren, gegrond op de officiëele cijfers, verstrekt door een lid van het conservatieve kabinet dat de gouvernements-cultures wil handhaven en zich tegen de particuliere industrie aankant, dan veroorloven zij zich het bescheiden verzoek aan den Amsterdamschen afgevaardigde, die den Javaan zoo gelukkig zag en hun eene exceptie van onbevoegdheid te gemoet voert, de goedheid te hebben die cijfers eens na te gaan en hen dan van de gegrondheid van zijn beweren te overtuigen.

Maar er is meer. Men zegt aan het Nederlandsche volk dat de winsten uit de nog bestaande gouvernements-cultures niet alleen behouden kunnen blijven (daargelaten nu hoe zij worden verkregen), maar dat men de gedwongen cultuur kan uitbreiden. Het »cultuur-stelsel" is alleen stationnair gebleven omdat de liberale richting het wilde sloopen. Toch gaven de kleine cultures, mede op hoog gezag ingevoerd, verlies. De indigo was zoo drukkend en uitputtend als dwangcultuur, dat de heer Rochussen daaraan de eerste sloopende hand legde. De suikercultuur kan men misschien tijdelijk een weinig uitbreiden. Maar de koffie, die

ons eigenlijk de millioenen oplevert? Wat zegt het verslag, door den heer Trakranen onderteekend? »De bijplantingen in de verschillende gewesten, gedurende den regentijd van 1864—65 tot stand gebracht, bedroegen in 't geheel 19,637,138 boomen, waarvan 11,811,964 tot aanvulling en inboeting en 7,825,174 tot uitbreiding. In 't vorig regensaizoen waren deze beide laatste cijfers 15,244,726 en 7,032,557 of te zamen 22,277,283.

»In de Preanger-regentschappen hadden, *ten gevolge van de hooge opvoering van het aantal boomen per huisgezin*, geene of onbeduidende bijplantingen plaats, zoodat nog steeds geleidelijk meer boomen dienen te worden afgeschreven dan op nieuw als vruchtdragend kunnen worden opgenomen. In sommige streken evenwel was de toestand weder van dien aard, dat de nieuwe aanplantingen met de afschrijvingen gelijken tred konden houden. Ook in Soerabaja moesten dit jaar, *in verband tot de krachten der bevolking*, bijplantingen worden nagelaten.

»Voor één district van Bagelen en voor twee van Probolinggo werd, respectievelijk in Maart en December, tot intrekking der cultuur besloten, en wel voor eerstgemeld gewest in het district Karang-Bollong, waar een aanplant van 90,000 boomen bestond, en voor Probolinggo in de districten Pahiton (1) en Djaboong, waar 541,915 boomen werden aangetroffen. De uiterst geringe productie, de ongunstige gesteldheid der tuinen en het gemis aan betere koffiegronden, waren de redenen die de intrekking in het belang der bevolking noodzakelijk deden achten. Voor het distrikt Djaboong droeg tot de intrekking nog bij *het afgelegene der aanplantingen*, daar de bevolking reeds sedert jaren verplicht was geweest hare tuinen aan te leggen op gronden van het naburige distrikt Kraksan. In beide distrikten Pahiton en Djaboong zou echter, zoo lang de afschrijving niet was bevolen, met de levering van de nog geoogst wordende vruchten moeten worden voortgegaan. In het distrikt Karang Bollong (Bagelen) was reeds dadelijk tot afschrijving overgegaan.

»In de residentie Cheribon, waar men *uit gebrek aan gronden* genoodzaakt is reeds vroeger gebruikte terreinen *op nieuw met koffie te beplanten*, worden de gronden, ter bevordering van vruchtbaarheid, zwaar bemest. Om de meerdere moeite welke hieruit voor de bevolking ontstaat, worden de nieuwe aanplantingen zoo dicht mogelijk bij de betrokken dessa's aangelegd, en had men het aantal boomen door ieder huisgezin aan te planten aanzienlijk verminderd.

»Bij nauwkeurige telling was gebleken dat in deze residentie in tui-

---

(1) Wij vinden in de verslagen soms aardige verminkingen van eigennamen. Phaëton, zoo als wij hier voor Pahiton lezen, is inderdaad onbetaalbaar.

nen 1,137,874 en in paggers 1,578,825 boomen *minder* aanwezig waren dan de leggers aanduiden."

Men heeft zich op Pasoeroean beroepen om aan te toonen, dat de koffiecultuur op Java goede resultaten voor de bevolking geeft. Elk verslag doet ons zien, hoe gunstig zich die residentie voor deze cultuur onderscheidt, zoodat zij geen punt van vergelijking of algemeenen maatstaf kan uitmaken. In 1864 was de toestand deze: »Voor Pasoeroean wordt aangeteekend, dat in het Tenggersche gebergte de bevolking steeds voortgaat boschkoffie te planten zonder daartoe last van het bestuur te hebben bekomen. Ook wordt in dit gewest, even als in verschillende distrikten van Kadoe, uit eigen beweging veel koffie geplant in de dessa's en langs de paggers der woningen." Daarentegen was de neiging om vrijwillig in het gebergte te planten, in Patjitan niet toegenomen; »in sommige distrikten aldaar was echter aan bijplantingen van paggerkoffie uitbreiding gegeven."

De nieuwe weg van Tjipadalarang naar Tjikao, thans voltooid, zou de bevolking in de Preanger-regentschappen veel in tijd en gemak doen winnen.

Voor inkoopprijs van koffie van inferieure qualiteit werd voor Java en Sumatra's Westkust thans de helft van den gewonen prijs bepaald, hetgeen vroeger aan taxatie door commissiën uit de plaatselijke besturen was overgelaten.

Ter Westkust van Sumatra hadden bijna overal bijplantingen plaats. De koffieoogst was daar in 1864, in onderscheiding van Java, een buitengewoon voordeelige en leverde 187,505 pikols, een cijfer dat slechts door één vroeger jaar, namelijk 1857, dat 190,947 pikols leverde, overtroffen wordt. Te Padang zijn 172,800 pikols tot een middenprijs van *f* 33.97 (eerste en tweede soort dooreen gerekend) geveild. De prijs, betaald aan de bevolking, die wel tot levering van het product aan het Gouvernement verplicht is, maar wat de cultuur zelve betreft bijna geheel wordt vrijgelaten, is gelijk aan den prijs per pikol die op Java betaald wordt.

Het gouvernement van Celebes levert ook ten aanzien der koffiecultuur een uitgebreid veld voor particulieren ondernemingeest op, mits die behoorlijk aangemoedigd wordt. Schier overal treft men hier den koffieheester aan, maar de aanplant vindt niet geregeld plaats.

Op het einde des jaars werden in de Minahassa in geregelde tuinen aangetroffen 3,580,536 en in verspreide aanplantingen 2,269,080 koffieboomen, tegen 3,400,931 en 2,376,620 in 't vorig jaar. »In weêrwil van de aangebrachte maatregelen van verlichting, liet het onderhoud der aanplantingen even als de pluk nog veel te wenschen over." Intusschen viel ten deze in den laatsten tijd over het algemeen verbete-

ring op te merken, ofschoon daar toch in 1866 het getal opzieners bij de cultuur vermeerderd is.

Het getal huisgezinnen bij de koffiecultuur ingedeeld, bedroeg in 1863 17,631 en in 1864 15,689. Het aantal vruchtdragende boomen waarvan geoogst is, werd opgegeven te hebben bedragen 2,444,698 in geregelde tuinen, en in erven, paggers en bosschen 1,400,907, te zamen 3,845,605, of 63,296 meer dan in 1863. Ten gevolge van de zware regens in den bloeitijd was de oogst niet meer dan middelmatig en bedroeg, tegen 14,107 pikols in 1863, slechts 13,187$^{27}/_{100}$ pikols, ad *f* 11.50 per pikol ingekocht.

In de afdeeling Gorontalo was het aantal boomen, ten gevolge van meerdere afschrijving dan bijplanting, verminderd van 232,309 tot 174,034. Er werden nogtans 5,760 pikols geoogst tegen 5,737 in 1863.

Aan een Europeeschen ondernemer, die sedert 1861, met toestemming van het Gouvernement, van den radja en de rijksgrooten van Gorontalo gronden in huur had tot het aanleggen van een cacao- en notenmuskaat-aanplant werd, op verzoek, vergunning verleend om op zijn huurland ook koffie en andere voortbrengselen te zijner keuze te telen, met uitzondering van papaver. »Bij die gelegenheid werd aan den gouverneur der Molukken, ook ter mededeeling aan de hem ondergeschikte residenten, te kennen gegeven, dat de Regeering aan Europeesche ondernemers op de Buitenbezittingen slechts de teelt van papaver wenscht te verbieden, maar die van alle andere voortbrengselen vrij te laten."

In de residentie Ternate was eene particuliere koffie-aanplanting verlaten, althans geheel verwaarloosd, hetgeen de Resident betreurde, daar de meeste boompjes, hoewel met onkruid begroeid, reeds vruchten droegen; de eigenaar, die tijdelijk naar Java was vertrokken, had echter zijn voornemen te kennen gegeven om de werkzaamheden te hervatten. Bij eene andere onderneming in die residentie waren de boomen benadeeld door buitengewoon langdurige droogte en groote hitte; ook liet het onderhoud te wenschen over, maar toch was reeds een gering product verkregen. Buiten deze twee ondernemingen zouden, volgens verstrekte opgaven, op Ternate 20,779, op Tidore 12,186 en op Batjan 8,735 koffieboomen aanwezig zijn.

Een woord over een paar andere cultures. De cultuur van katoen voor de Europeesche markt wil niet gelukken. De Nederlandsch-Indische katoenmaatschappij is ontbonden. Het jaar 1864 was voor de cultuur niet gunstig. De opgaven zijn zeer onvolledig. Het best schijnt de cultuur in Samarang, Japara, Rembang en de Preanger-regentschappen te slagen, waar 22,769, 15,146, 13,495 en 9 à 10,000 pikols verkregen werden.

De klapperteelt wijst een cijfer van 22,711,188 boomen op Java aan, waarvan 3,487,251 vruchtdragende; in 1863 telde men 21,416,719 en

7,939,056. In Tjiringin (Bantam) en Kadoe tastte echter eene rups het blad aan. Van de Buitenbezittingen luiden de berichten omtrent deze cultuur meestal gunstig.

De kina-cultuur heeft eene mislukte proeve gezien met de *cinchona pahudiana*, waarvan, wegens de twijfelachtige waarde, de groote sterfte weinig te betreuren schijnt. De *cinchona calisaja* beloofde betere resultaten. Ziehier wat omtrent die cultuur wordt gezegd: »Slechts vrijwillige vaste arbeiders werken op de (negen) kina-établissementen, en ten gevolge van een billijk verhoogd loon en doelmatige verdeeling van den arbeid bieden deze zich meer en meer aan. Gemiddeld werden sedert April 1864 100 arbeiders minder in dienst gesteld dan vroeger; de uitgaven waren gedurende 1864 ruim 25 percent beneden het gemiddeld bedrag der vier vorige jaren. De Europeesche opzieners, 8 in getal, hadden te zamen 125 tot 140 vaste arbeiders te hunner beschikking. Buitengewone arbeiders worden bij uitzondering in dienst genomen, wanneer voor de goede kinasoorten de dichte bosschen moeten opengekapt en de grond toebereid moet worden. De werving van zoodanige arbeiders geschiedde reeds meermalen zonder tusschenkomst van het bestuur." Slechts voor één établissement, dat te Telaga Patengan, was het noodig heeredienstplichtigen te bezigen. Waarom? Eene noot geeft het antwoord. »Daar dit établissement door zijne zeer afgelegen ligging op den duur te veel moeilijkheden aanbood om het voortwerken aldaar te wettigen, bij den overvloed van geschikt terrein op andere établissementen, is het in Februari 1865 ingetrokken en zijn maatregelen genomen om het verlies van den reeds bestaanden aanplant te voorkomen."

Afgeschreven koffietuinen werden in de Preanger-regentschappen met zoogenaamde wildhout-soorten beplant. Men heeft de proef genomen dit boschplaatsoen door *cinchona pahudiana* te vervangen. Dat men juist de soort daarvoor koos die de geringste waarde heeft, schijnt niet zeer gelukkig gezien. Of is soms de oorzaak dat zij zich gemakkelijker laat aankweeken? Maar daaromtrent ontstaat twijfel wanneer men leest van de groote sterfte juist onder deze soort. Bij volstrekt gemis aan koortswerende middelen zal die kinasoort, zegt het verslag, der bevolking te eeniger tijd als surrogaat kunnen dienen. Maar waarom geene betere soort gekozen?

In 1864 bestonden op Java 53 ondernemingen op woeste gronden, ter uitgestrektheid van 35,067$\frac{800}{500}$ bouws, behalve 8, die in dat jaar waren uitgegeven, groot 3,490 bouws, waarvoor de overeenkomsten nog niet gesloten waren. De opgaven omtrent die ondernemingen zijn zeer onvolledig.

Maar met groote belangstelling zal men voorzeker de volgende mededeeling lezen en de pogingen der Regeering in dit opzicht toejuichen.

»De in den laatsten tijd met goed gevolg in Frankrijk beproefde acclimatatie van een nieuwen *zijdeworm* van China (*bombyx cynthia*), waarvan eene stof wordt verkregen het midden houdende tusschen de gewone zijde en het katoen, deed de aandacht vestigen op de wenschelijkheid om de teelt van deze of andere in tropische gewesten *inheemsche* (wilde) zijdevlindersoorten ook op Java te beproeven. Inlichtingen werden ingewonnen en aan de Indische regeering medegedeeld, met uitnoodiging harerzijds eenige maatregelen te nemen om deze opkomende nijverheid ook in Indië praktisch bekend te doen worden, ten einde langs dien weg den inlander of particuliere ondernemers tot het beproeven daarvan aan te moedigen.

»Inmiddels had ook de Indische regeering, naar aanleiding van een bij haar ontvangen adres, hare aandacht aan de zaak gewijd, en bij een besluit van Januari bevorens, in verband met de adviezen van den inspecteur honorair der cultures J. E. Teysmann en den directeur der cultures, bepaald, dat met de teelt van zijdewormen (ook van de tamme of gewone soort) op de minst kostbare wijze proeven zouden worden genomen in 's lands plantentuin te Buitenzorg, onder het toezicht en de leiding van gemelden inspecteur.

»Van de wilde zijdewormen werden, volgens een rapport van Maart 1864, achtereenvolgens vier soorten in cultuur gebragt: *bombyx-cynthia insularis* (die vermoed wordt hetzelfde insect te zijn als *b. cynthia* van China, of hoogstens eene variëteit daarvan), *b. atlas*, *b. trifenestrata* en *b. jamamai*. Bij de eerstgenoemde soort (de *cynthia* van Java) had zich, nadat eenige voortplantingen elkander geregeld hadden opgevolgd, eene kwijning geopenbaard, ten gevolge waarvan zij geheel was uitgestorven, zonder dat het nog gelukt was haar in het wild weder te vinden. Ook de *b. atlas* was uitgestorven, doch na teruggevonden te zijn weder genoegzaam vermenigvuldigd. Van de *b. trifenestrata*, die steeds overvloedig in het wild voorkomt, waren monsters naar Nederland verzonden, die echter zoo laag getaxeerd werden, dat ze de inzameling niet waard werden gekeurd. Ten aanzien van de *b. jamamai*, waarvan bij vernieuwing eieren uit Japan waren ontvangen, bestond hoop op voortteling, hetgeen vooral wenschelijk werd geoordeeld omdat deze soort geacht werd van al de wilde soorten de beste zijde te leveren, waarvan de waarde met het product van den gewonen of tammen zijdeworm (*bombyx mori*) was gelijk te stellen. Zij liet zich bovendien, even als deze, gemakkelijk afhaspelen; het werd echter voor waarschijnlijk gehouden dat de *b. jamamai* slechts eenmaal 's jaars zou voorttelen.

»Waren derhalve de resultaten met de wilde-zijdewormenteelt tot dusverre niet zeer gunstig, beter slaagde de aankweeking van de in 1862 uit Siam ingevoerde tamme zijdewormen.

»Die proefnemingen onder de leiding van den inspecteur Teysmann op het huurland Tjikema nabij Buitenzorg genomen, werden in 1864, met bevredigende resultaten, op grootere schaal voortgezet. De qualiteit der zijde was, als een gevolg van meerdere oefening der arbeiders in het afhaspelen der cocons, reeds belangrijk vooruitgegaan. Ook de proeven op een ander huurland in het Buitenzorgsche (te Tjogrek) vielen naar wensch uit.

»In 't laatst van 1863 werd eene hoeveelheid van 80 Amsterd. ponden ruwe zijde en 89 Amsterd. ponden vloszijde verkocht, afkomstig van de kweekerijen van Tjikema en uit 's lands plantentuin, waarvoor een prijs betaald werd van respectievelijk *f* 14.19 en *f* 2.41 per Amsterd. pond. Het op Tjogrek verkregen product werd door den ondernemer in 1864 verkocht tegen *f* 31 het Nederl. pond voor de ruwe en *f* 2.52 voor de vloszijde.

»Met het oog op het beperkt terrein van den plantentuin kwam het wenschelijk voor naar eene andere gelegenheid om te zien om van gouvernementswege eene proefinrichting op ruimere schaal voor de teelt van de zijdewormen tot stand te brengen, waartoe in 't laatst van 1863 werden aangewezen de landbouw-établissementen in de afdeelingen Krawang en Banjoewangi.

»Te Tjimoendjoel, bij het établissement in Krawang, waren in 1864 10 bouws met moerbeziën beplant, en werd in Augustus de eerste oplage van eieren uit Buitenzorg ontvangen, waarvan verkregen werd $1^3/_4$ Nederl. pond zijde. De tweede oplage van het begin van October was het product van 1500 paren vlinders. Daarvan werden verkregen 185 Nederl. ponden volle cocons, die afgehaspeld opleverden ruim $11^1/_2$ Nederl. pond zijde. De afval dezer twee oplagen bedroeg 8 Nederlandsche ponden vloszijde. De derde oplage, in het begin van December gedaan, werd beperkt tot het product van 1200 paren vlinders, omdat bij eene grootere oplage gebrek aan voedsel te vreezen was.

»Bij het landbouw-établissement te Soekaradja (afdeeling Banjoewangi) waren op het eind van 1864 6 bouws met moerbeziën beplant en bedroeg het aanwezig getal zijdewormen 505,000. De opbrengst aan zijde beliep 10 katti's 8 thails ruwe en 7 katti's 14 thails vloszijde. Gemiddeld werd van 12,800 cocons één katti zijde verkregen. De hoedanigheid van het product was beter dan dat van Krawang en werd zelfs nog boven dat van Buitenzorg gesteld.

»De uitwerking van 's Gouvernements bemoeiing met de zijdeteelt, die slechts ten doel heeft om, bij welslaging, der particuliere nijverheid tot aansporing te strekken en haar in deze vroeger mislukte industrie op nieuw voor te gaan, kan uit den aard der zaak eerst later blijken. Intusschen wordt door den directeur der cultures gemeld, dat, behalve

in het Buitenzorgsche, nog verschillende personen in Samarang, Soerabaja, Banjoemas en Pasoeroean zich met de zijdeteelt onledig hielden, of van hun voornemen hadden doen blijken om daartoe over te gaan, en dat aan de eigenaren van een in laatstgemelde residentie gevestigd zijde-établissement in 't laatst van 1863 door het Gouvernement eene premie van aanmoediging van *f* 1000 was toegezegd voor den eersten pikol zijde die hunne onderneming zou opleveren. Of deze hoeveelheid reeds in 1864 door hen verkregen was, blijkt niet; slechts wordt ten opzichte der hoedanigheid bericht, dat deze aanvankelijk veel te wenschen overliet, doch dat later groote verbetering daarin viel op te merken.

»Op last van het Gouvernement werd de inrichting te Tjikema onder anderen bezocht door een in de Lampongsche districten geplaatsten ambtenaar, aan wien werd opgedragen de ervaring die hij zou opdoen, aan te wenden en in praktijk te brengen in de Lampongs, waar de bevolking de zijdewormenteelt drijft op eene wijze, die verre ten achter staat bij de werkwijze in het Buitenzorgsche."

Wij besluiten deze sprokkelingen met de mededeeling der navolgende aanteekeningen omtrent den binnenlandschen handel:

»Het binnenlandsch vertier in de verschillende gedeelten van Nederlandsch Indië was over het algemeen levendig; de zucht der inlandsche bevolking om hare benoodigdheden op de marktplaatsen te koopen of er hare producten van landbouw en nijverheid van de hand te zetten, nam meer en meer toe, zoodat de bazaars druk werden bezocht.

»Van een der hoofden van gewestelijk bestuur werd een voorstel ontvangen om verandering te brengen in de marktdagen van eenige bazaars. De Indische regeering verklaarde echter sedert de afschaffing der bazaarpacht zich niet meer met de regeling der bazaardagen in te laten, anders dan op de particuliere landerijen tot verbindbaarverklaring der politiebepalingen, en gaf mitsdien aan de gewestelijke autoriteiten te kennen, dat in de gouvernementslanden, waar alle beperking omtrent de bazaars is opgeheven, het der bevolking dient te worden vrijgelaten den bazaar te bezoeken en daar te verkoopen wanneer zij verkiest, hetzij dagelijks, hetzij op bepaalde dagen der week.

»In Bantam worden op verschillende punten markten gehouden, die meestal druk bezocht zijn. Behalve de dagelijksche behoeften van den inboorling vindt men er lijnwaden, kramerijen en andere artikelen van Europeesch fabrikaat, geschikt voor de inlandsche markt. De hoofdartikelen van invoer bestaan uit rotting, gambier, gomelastiek uit de Lampongs, Palembang en Riouw. Als artikelen van uitvoer verdienen vermelding rijst, klapper- en katjang-olie, riet- en palmsuiker, oliekoeken, buffelhuiden, boombast enz.

»De handel in het Buitenzorgsche bepaalt zich tot tweedehands-handel in lijnwaden en andere buitenlandsche artikelen. Een vrij belangrijke handel wordt gedreven in padi en rijst. Het getal bazaars waar geregeld markt wordt gehouden, is zeer aanzienlijk en over het geheele gewest verspreid. Op de landen Tjikoppo, Tjiawi en Tjidjeroek werd, na verkregen toestemming van den Gouverneur-Generaal, door de eigenaren dier landen een drietal bazaars opgericht, waarop van toepassing verklaard werd het reglement voor den bazaar te Tjikarang (*Indisch Staatsblad* 1854, N°. 1).

»Op de markten in Krawang wordt handel gedreven in Europeesche lijnwaden, kramerijen, gambier, olie, rijst, palmsuiker, tabak en andere artikelen; een uitgebreide rijsthandel heeft zich te Krawang ontwikkeld.

»Voor de Preanger-regentschappen wordt opgegeven, dat het getal bazaars aldaar bedroeg 46 en dat der warongs 6,400, van welke laatste 1568 met pannen en 4832 met atap gedekt zijn. De détailhandel, die elders op Java zich in handen bevindt van Chineezen, wordt in de Preanger nagenoeg uitsluitend gedreven door inlanders, omdat de Chineezen slechts tot een gering getal in dit gewest worden toegelaten. Het binnenlandsch vertier is vrij aanzienlijk en omvat, behalve verschillende voortbrengselen van den grond, paarden, buffels, mat- en rottingwerk en andere voorwerpen van inlandsch verbruik.

»De markten in Cheribon zijn mede punten van uitgestrekt binnenlandsch vertier. De vruchten van den bodem en de nijverheid worden daar te gelde gemaakt, terwijl er eveneens gelegenheid bestaat om artikelen van Europeesch fabrikaat en dagelijksche behoefte in te slaan. De Chineesche wijken op de hoofdplaats en te Indramajoe zijn nagenoeg uitsluitend bevolkt door handelaren.

»In Pasoeroean breidde het getal warongs zich van lieverlede uit.

»De bazaars in Banjoemas verkeerden alle in zeer bloeienden toestand. Ook bestaat aldaar, op de grens van Tagal, aan den weg van Bobotsari naar Dongkal, eene suikermarkt, die uitsluitend door dé bevolking wordt bezocht tot verkoop van bruine Javaansche suiker, welk artikel door de opkoopers naar de noordelijk gelegen residentiën wordt vervoerd.

»In Banjoewangi werd het aantal marktplaatsen met één vermeerderd.

»Op de markten in de afdeelingen Mandheling en Ankola (Sumatra's Westkust) werd een belangrijke handel in lijnwaden gedreven.

»In de Lampongsche districten worden op twee plaatsen, namelijk ter hoofdplaats Telok Betong en te Tandjong, bazaars aangetroffen, die druk bezocht worden. In de binnenlanden bestaan ze niet; nogtans vindt de inlander op sommige plaatsen gelegenheid zijne waren de verruilen tegen artikelen van Europeesch fabrikaat en dagelijksche behoefte.

»De handel van Palembang met plaatsen buiten dit gewest breidt zich

zichtbaar uit. Ook de omzet op de bazaars, die vooral op of nabij onze militaire posten worden aangetroffen, is niet van belang ontbloot.

»Op Banka is een bazaar gevestigd ter hoofdplaats, die druk wordt bezocht; eetwaren, lijnwaden en andere voorwerpen van dagelijksche behoefte worden daar verhandeld. In het binnenland worden die artikelen òf rondgevent, òf in kleine warongs uitgestald.

»In de Wester-afdeeling van Borneo worden eigenlijke markten of bazaars niet gevonden; waar Chineezen in massa wonen, vindt men echter alle voorwerpen van dagelijksche behoefte te koop. De Dajak is over het algemeen nog te schuw om de Chineesche kampen te bezoeken. Maleiers en Chineezen begeven zich in kleine prauwen met hunne koopwaren naar het binnenland, waar de Dajak gelegenheid vindt zich van het benoodigde te voorzien, doch tegen onmatig hooge prijzen, vooral in ruil voor boschproducten.

»Het binnenlandsch verkeer in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo nam meer en meer toe, naarmate rust en orde aldaar terugkeerden. De bazaar ter hoofdplaats wordt in den regel druk bezocht; allerlei artikelen van dagelijksche behoefte zijn daar verkrijgbaar. In het binnenland kwamen zulke bazaars tot stand meestal in de nabijheid onzer militaire posten, waar personen en goederen door de bezettingen beschermd worden."

Deze mededeelingen bevestigen den algemeenen indruk dien men van dit verslag ontvangt, en die daarop nederkomt, dat het doorgaans gunstig is ten opzichte van alle takken van nijverheid waarin vrije beweging aan den inlander gegund wordt, en ongunstig alleen ten aanzien dier cultures die op gedwongen arbeid berusten.

Nog menig punt komt in het verslag voor dat de aandacht verdient. Intusschen heeft deze bijdrage reeds grooteren omvang gekregen dan wij bedoelden. Mocht de belangstelling in onze koloniën zoo algemeen worden, dat velen, meer dan thans nog het geval is, onze hulp niet zullen behoeven om bij het merkwaardige in de verslagen te worden bepaald, maar zich geroepen zullen achten van die verslagen zelve kennis te nemen!

VAN LIER.

DE SPOORWEGEN IN BRITSCH INDIË.

Het Engelsch Gouvernement heeft onlangs aan het Parlement een verslag medegedeeld van den toestand der spoorwegen in Britsch Indië en van de vorderingen die deze middelen van gemeenschap gedurende het jaar 1866—67 gemaakt hebben. Wij geven daarvan eenige hoofdtrekken en zoodanige bijzonderheden, welke ook voor onze lezers belangrijk zijn. De gezamenlijke lengte der spoorlijnen die voor het gebruik open waren, had in het jaar 1865 3331 Engelsche mijlen of 5359⅝ Nederlandsche mijlen bedragen. In 1866 was zij tot 3638 Engelsche mijlen of 5853⅝ Nederlandsche mijlen toegenomen. De lengte der lijnen waarvoor door het bestuur concessie verleend was, bedroeg in 1866 5641 Engelsche mijlen of 9076.369 kilometers. In het voorafgaande jaar was nog slechts voor 4924 Engelsche mijlen of 7822.714 Nederlandsche mijlen vergunning gegeven. Eene som van £ 7,756,000 was bij de vroegere uitgaven gevoegd geworden, zoodat op den 1sten April 1866 in het geheel voor den aanleg van spoorwegen in Britsch Indië eene som van £ 68,000,000 was besteed geworden. Gedurende het geheele jaar 1866 waren 326,825 ton aan materialen uit Engeland verzonden, welker waarde op £ 2,658,357 geschat werd. Op den 1sten Januari 1867 was het geheele bedrag der goederen die voor de Britsch Indische spoorwegen uit het Moederland verschaft geworden waren, 3,195,862 ton geweest, wier geldswaarde op £ 20,200,000 geschat werd. Het aantal der aandeelhebbers in de onderscheidene spoorweg-maatschappijen bedroeg op den 1sten Januari 1867 43,824. De gezamenlijke waarde van hunne actiën bedroeg £ 64,500,000.

De ruwe inkomsten der reeds geopende lijnen bedroegen in het jaar eindigende op den 30sten Juni 1866 £ 4,537,235. Zij hadden het jaar te voren slechts £ 3,122,480 beloopen, hetgeen eene belangrijke vermeerdering van £ 1,414,755 aantoont. De onkosten voor de werking der onderscheidene lijnen waren voor de jaren 1865 en 1866 respectievelijk £ 1,566,437 en £ 2,225,495 geweest. De zuivere ontvangsten beliepen voor dezelfde tijdruimten respectievelijk £ 1,341,550 en £ 2,304,534.

In 1864—65 had het geheele getal der vervoerde reizigers 12,500,000 bedragen. In 1865—66 steeg het tot ongeveer 12,867,000 (1). — De som die in het verleden jaar door reizigers, met uitsluiting van telegrafische berichten, betaald werd, beliep £ 1,278,580; het bedrag ontvangen voor het vervoer vau goederen enz. was £ 3,091,723. De gezamenlijke lengte der door de treinen afgelegde afstanden was 10,120,920 Engelsche mijlen of 16,284,560 Nederlandsche mijlen.

De vorm der door het Gouvernement bij de verleening der concesssiën gesloten contracten onderging in het verleden jaar eene belangrijke verandering. Bij de oude contracten gaf het Gouvernement eene verzekering voor den interest van elke actie. Deze verzekering duurde 99 jaren, en na het einde van dezen tijd werden de spoorwegen het eigendom van het Gouvernement. Doch deze voorwaarden werden in de praktijk geheel verijdeld door de bevoegdheid die aan elke maatschappij toegekend was, om den spoorweg op elk oogenblik vóór het einde der 99 jaren aan het Gouvernement over te doen, in welk geval het Gouvernement het voor den spoorweg uitgegeven kapitaal aan de maatschappij moest terug betalen. Elke maatschappij had dus het recht om in het 98ste jaar van het bestaan van den spoorweg die baan aan het Gouvernement over te doen en de kosten terug te vorderen, ofschoon die weg in het volgende jaar van zelf en kosteloos aan het Gouvernement zou vervallen. In de nu ontworpen nieuwe contracten wordt geen tijdstip vastgesteld voor het einde der garantie of van het aandeel der maatschappij in de onderneming; maar het Gouvernement heeft de bevoegdheid om van de lijnen bezit te nemen na de eerste 20 jaren der overeenkomst of na de expiratie van elke tien jaren daarna. In geval het Gouvernement van deze bevoegdheid binnen 100 jaren gebruik maakt, moet het aan de maatschappij eene som betalen gelijk staande aan de gemiddelde waarde van het materieel gedurende de drie onmiddellijk voorafgaande jaren. Maakt het van de bevoegdheid eerst gebruik na 100 jaren, dan heeft het slechts het uitgegeven kapitaal terug te betalen. Zoowel in de nieuwe als in de oude contracten hebben de maatschappijen de macht om den spoorweg aan het Gouvernement over te doen op elken tijd nadat de baan geopend is geworden, en in het geval dat zulks door haar gedaan wordt, betaalt het Gouvernement evenzeer het uitgegeven kapitaal terug.

Het nieuwe contract bevat ook eene voorziening welke niet in de oude overeenkomst te vinden was, en welke aan den Secretaris van Staat voor B. Indië de bevoegdheid geeft, om, ingeval latere opmetingen of onderzoekingen hem overtuigen van de onwenschelijkheid om de werken voort

(1) In een dezer beide cijfers moet een fout zijn. 't Is ondenkbaar dat het getal der reizigers zoo weinig zou vermeerderd zijn, terwijl zoowel de lengte der lijnen als de ontvangsten zeer aanzienlijk zijn toegenomen. *Red.*

te zetten, alsdan het contract te vernietigen door betaling der kosten van die onderzoekingen en door terugbetaling aan de maatschappij van alle gelden, die zij in de schatkist van het Gouvernement gestort heeft.

Naarmate in Britsch Indië vele lijnen voltooid worden, vermeerdert natuurlijk ook de kennis ten opzichte der kosten die de aanleg medebrengt, hetgeen voor het ontwerpen en tot stand brengen van nieuwe wegen hoogst nuttig is. Behalve de ontwerpen die thans met opzicht tot de verlenging van bestaande lijnen in overweging zijn, is ook in het verleden jaar het plan gevormd voor den aanleg van drie nieuwe wegen. Twee daarvan worden berekend £ 12,000 per mijl voor den aanleg te zullen kosten; de derde wordt geschat £ 20,000 per mijl te vorderen. Zij zijn echter allen bestemd om in den Pendjab, dat is in het hart van Azië, te worden aangelegd, en bieden dus voor het transport van de bouwstoffen enz. moeilijkheden aan die, bij voorbeeld, op Java niet zouden voorkomen.

Allengs doet zich ook de heilzame invloed van het bestaan der spoorwegen op de gemeenschap van Indië met Europa gevoelen. Tot nog toe was er een verschil van ongeveer *tien* dagen in de lengte van den tijd die noodig was voor het vervoer van brieven tusschen Engeland en Calcutta en tusschen Engeland en Bombay. De Engelsche brievenmalen scheidden zich te Aden van elkander af; een gedeelte werd langs Ceylon en Madras naar Calcutta gevoerd, terwijl het andere gedeelte naar Bombay ging. Reeds nu worden ook de brieven voor Calcutta over Bombay vervorderd; door het gebruik der reeds gedeeltelijk geopende spoorweglijnen en van karren over het overige nog onvoltooide gedeelte van den weg, worden ongeveer vijf dagen gewonnen. Wanneer de spoorwegen tusschen Bombay en Calcutta voltooid zullen zijn, zullen de brievenmalen van de eene plaats naar de andere in ongeveer 44 uren kunnen worden overgevoerd, zoodat hierdoor alleen de briefwisseling van B. Indië en Europa 8 dagen en 4 uren zal worden bespoedigd.

Het verleden jaar heeft zich ook gekenmerkt door de invoering van een nieuw en verbeterd stelsel van geldelijke verantwoording door al de spoorwegmaatschappijen in B. Indië, gegrond op een nieuw plan dat allereerst door de Bewindhebbers van den Oost-Indischen spoorweg (the East Indian) aangenomen werd, en allengs door de Directiën der andere maatschappijen nagevolgd is geworden. Bij dit stelsel zijn nieuwe regelingen ingevoerd ten aanzien der beschikbaarstelling op gelegene tijden van fondsen voor den aanleg en de exploitatie der wegen en voor het beheer der ontvangen gelden, voor de contrôle der rekeningen en het toezicht op de uitgaven, voor de nauwkeurige verdeeling der lasten tusschen kapitaal en inkomsten, voor de verificatie der inventarissen van het aanwezig materieel, en voor het toezicht op de halfjaarlijksche inkomst-reke-

ningen. Waar het mogelijk was werd het beginsel van voorafgaande machtiging tot uitgaven aangenomen, zoodat de goedkeuring van het Gouvernement voor de bestemming van elke uitgave verzekerd werd, alvorens zulk eene uitgave plaats vond. Eene latere en finale contrôle heeft bovendien plaats wanneer de uitgave op kapitaal en inkomst bij de boeken wordt ingeschreven. De hoofdbedoeling van het hier kortelijk beschreven stelsel is geweest om het toezicht op de uitgaven zoo doeltreffend als mogelijk is te maken, zonder dat echter eene onbetamelijke bemoeienis van de zijde van het Gouvernement plaats vindt, en zonder dat de verantwoordelijkheid der rekenplichtigen daardoor wordt weggenomen.

Wij zeiden reeds zooeven dat alleen in het verleden jaar 326,825 ton aan materiaal, ter waarde van £ 2,658,357 uit het Moederland naar Indië waren verzonden. Wij hadden daarbij kunnen voegen dat hiertoe 581 schepen bevracht werden, en dat de reederijen hiervoor, alleen aan vracht en assurantie, £ 674,394 ontvangen hadden. Sedert den aanvang van het aanleggen van spoorwegen in B. Indië tot den 1sten Januari 1867, waren 4,827 schepen met hetzelfde doel bevracht geworden. Dit bewijst genoeg welke voordeelen de aanleg van koloniale ijzerbanen, hierdoor alleen reeds, aan het Moederland verschaft.

Van alle bijzonderheden omtrent den toestand en de werking der spoorwegen van B. Indië heeft ons echter geene meer getroffen, dan die welke betrekking heeft tot het personeel dat bij die werken gebezigd wordt. Eenige spoorwegen hadden hunne opgaven niet ingezonden, maar de mededeeling der vijf belangrijkste lijnen doet zien, hoe al meer en meer inlandsche geëmployeerden het werk verrichten, dat zelfs in Europa slechts aan kundige personen wordt toevertrouwd. Wij vinden hiervan onder anderen het bewijs in de opgaven omtrent den belangrijksten B. Indischen spoorweg, namelijk the East Indian, welke trouwens met die van de overige overeenstemmen. Van 114 stations-directeurs waren 35 Europeanen, die elk van 150 tot 350 ropijen 's maands ontvingen, 5 zoogenaamde inlandsche kinderen, die elk van 150 tot 300 ropijen genoten, en 74 inlanders, wier maandelijksche bezoldiging van 20 tot 200 ropijen beliep. Neemt men in aanmerking welke zware verantwoordelijkheid op zulke beambten rust, dan vinden wij hier een merkwaardig bewijs dat inlanders slechts eene goede opleiding behoeven om met den Europeaan te kunnen wedijveren. Onder een aantal van 20,900 personen, die in het verleden jaar in dienst van the East Indian geweest waren, vond men slechts 1696 Europeanen, terwijl 19,204 inlanders waren. Zelfs in die departementen van het beheer van den spoorweg waarvoor speciale studiën gevorderd worden, bestond het personeel grootendeels uit Oosterlingen. In het departement der ingenieurs werden

slechts 121 Europeanen gevonden, terwijl het getal der Oosterlingen 4931 beliep.

Het jaar 1866 zal in de geschiedenis der spoorwegen van B. Indië merkwaardig blijven als het tijdstip waarop de ontvangsten van eenige van die wegen voor het eerst den door het Gouvernement gegarandeerden interest van 5 pCt. hebben overtroffen. In het halfjaar eindigende op den 30sten Juni 1866 bracht the East Indian 1,080,736 ropijen en the Great Indian Peninsula 758,782 ropijen meer dan het voorgeschoten bedrag van dien interest op. Deze twee wegen zijn de belangrijkste van Britsch-Indië. Overeenkomstig de voorwaarden der concessiën werd de helft van deze bedragen, of 919,759 ropijen, door het Gouvernement ingehouden als terugbetaling van vroeger voorgeschoten interest, terwijl de wederhelft naar Engeland was overgemaakt geworden, om daarmede het jaarlijksch dividend der actiehouders te vermeerderen.

Ook in het algemeen bestond er voor het Gouvernement zekerheid dat het spoedig niet alleen van de betaling van gegarandeerden interest zou worden ontheven, maar zelfs ook allengs het daarvoor reeds betaalde zou terug erlangen, naarmate de spoorwegen hunne voltooiing naderen. Het blijkt toch dat de inkomsten van de zes belangrijkste maatschappijen in het verleden jaar slechts eene som van £ 581,882 minder beliepen, dan de gewaarborgde interest, en dat de interest van het geschat bedrag van het kapitaal, dat besteed was aan de werken die de bedoelde inkomsten opgeleverd hadden, nauwlijks £ 400,000 meer bedroeg dan die inkomsten.

De aanschaffing van brandstof is natuurlijk voor alle spoorwegen eene levenszaak. Zoo groot is echter het verschil dat de grootere afstand van de zee in de kosten te weeg brengt, dat, terwijl de kosten voor steenkolen op the East Indian slechts op $3^1/_4$ d. of $16^1/_4$ cents per afgelegde mijl te staan kwamen, deze op the Great Indian Peninsula in het verleden jaar tot 1 sh. $6^1/_4$ d. of $f 0.91^{25}$ stegen. Daar Britsch-Indië zelf niet overal genoegzaam steenkolen oplevert, moest natuurlijk naar eenen toevoer van elders worden uitgezien. Men hield zich dus aanhoudend bezig met het nemen van proeven met kolen van Australië en Laboean, twee oorden die vooral ook voor onze spoorwegen op Java hoogst gunstig gelegen zouden zijn. Maar de maatschappijen in Britsch Indië zijn van oordeel dat hoofdzakelijk naar hout moet worden omgezien indien economie zal worden beoogd. Dit punt heeft dan ook ernstig de aandacht van het bestuur zoowel in Engeland als in Indië getrokken. In het verleden jaar schreef de Secretaris van Staat voor Britsch Indië daarover verscheidene brieven aan het bestuur in Indië, waarin onderscheidene wenken voorkomen die ook voor Java nuttig zouden zijn. Onder anderen wordt de noodzakelijkheid aangetoond om dadelijk maatregelen te nemen, ten

einde de aanplanting van geschikt hout te vermeerderen. Men heeft daarbij berekend, *dat een aanplant van* 20 *Engelsche acres of* 8.093 *Nederlandsche bunders de gemiddelde uitgestrektheid zal zijn, die vereischt wordt voor de behoefte aan hout voor elke Engelsche mijl of* 1.609 *Nederlandsche mijl spoorweg.* De onlangs afgetreden Secretaris van Staat Lord Cranborne merkt in eene zijner aanschrijvingen op, »dat het blijkbaar noodig is dat voor vele jaren in de toekomst aanplantingen van hout geregeld jaarlijks op eene uitgestrekte schaal plaats vinden."

De duurte van het ijzer en vooral van bewerkt ijzer als bouwstof voor de spoorwegen, — eene duurte die natuurlijk voor werken in ver afgelegene koloniën schromelijk toeneemt, — heeft reeds lang doen omzien naar een middel om dat metaal, althans gedeeltelijk, door een goedkooper materiaal te vervangen. Dit heeft aanleiding gegeven dat op sommige lijnen, en onder anderen op de belangrijkste, dat is the East-Indian, van hout gebruik gemaakt wordt voor de liggers of slapers. Dit heeft in onderscheidene koloniën warme twisten uitgelokt omtrent de betrekkelijke voortreffelijkheid en duurzaamheid van beide bouwstoffen. De zaak is voor het geldelijk belang en voor de bestendigheid der werken van zooveel gewicht, dat wij moeten zien wat de praktijk en ondervinding daaromtrent in B. Indië geleerd hebben. In sommige gedeelten van Indië, zegt het verslag, beantwoordt de ligger of slaper van gegoten ijzer (*the cast iron bowl sleeper*) bewonderenswaardig aan de verwachting. In andere gedeelten, waar moeilijkheden bestaan om den ijzeren ligger te pakken, — en dit schijnt het geval te zijn langs den geheelen loop van the East Indian-lijn —, wordt nog steeds aan hout de voorkeur geschonken, en blijft deze stof voldoening geven. Gedurende het verleden jaar zijn verscheidene mijlen stalen rails uitgezonden. Bij deze zijn de eerste kosten grooter dan bij die van ijzer; maar voor plaatsen waar het verkeer het grootst is, heeft men berekend dat de hardheid en duurzaamheid van het staal het in staat zullen stellen om de verslijting meer dan drie of vier malen langer dan de gewone ijzeren rails te weêrstaan. Neemt men in aanmerking welke onkosten bij de verzending van materialen naar hunne bestemming veroorzaakt worden, onkosten die in sommige gevallen, waar het vervoer over land eene aanmerkelijke lengte beloopt, den oorspronkelijken prijs van ijzeren rails bijna verdubbelen, dan is het zeker de moeite waard om, binnen zekere grenzen en voor zekere doeleinden, een voortreffelijker artikel te koopen dan dat, hetwelk gemeenlijk gebezigd wordt. Maar zelfs in Engeland, waar het ijzer voor de deur der spoorwegen ligt, wordt staal elk jaar in meerdere mate voor de rails gebruikt.

Het bestuur in Engeland heeft in het verleden jaar ook besloten, dat het toezicht hetwelk het zich over den prijs der transporten van per-

sonen en goederen voorbehouden heeft, voortaan zal worden uitgeoefend door de vaststelling van *maximum*-tarieven, en door verder de maatschappijen vrij te laten om zoodanige prijzen te bepalen als zij zullen goedvinden, mits steeds dat *maximum* niet te boven gaande. Hierdoor zijn de maatschappijen in staat om zulke tarieven te bepalen als zij zullen achten het best geschikt te zijn om het verkeer al meer en meer uit te breiden en tegelijk hare eigene belangen in het oog te houden. Eene der uitgestrektste lijnen, the Great Indian Peninsula, had eene proef genomen om »koeli-treinen" te doen loopen, in navolging van de treinen voor werklieden, die op sommige lijnen in Engeland bestaan. De vracht op zulke treinen was op ¼ d. of $1\frac{1}{4}$ Ned. cent per Engelsche mijl vastgesteld.

D. C. Steyn Parvé.

FRAGMENTEN

VAN

EENE REIS OP DE WESTKUST VAN BORNEO IN 1830.

INLEIDING.

Slechts weinig is tot dusver bekend geworden van de reizen en onderzoekingen op de Westkust van Borneo, in 1830, op last van den heer van den Bosch, ondernomen door den majoor H. A. Henrici, en voortgezet tot 1832, toen de gemelde officier, naar Java terugkeerende, het ongeluk had schipbreuk te lijden, waarbij zijne verzamelingen en verslagen, en daardoor het grootste deel van de vruchten zijner nasporingen, ongelukkig verloren gingen. Alleen eene groote kaart in 16 bladen, het resultaat zijner opnemingen, bleef behouden en is later door den heer van den Bosch aan den baron von Derfelden van Hinderstein ter inzage gegeven, om daarvan bij de samenstelling zijner kaart van Nederlandsch-Indië gebruik te maken. Ongelukkiger wijze heeft die heer bij voorkeur de onjuiste opgaven van George Muller bij zijn arbeid ten grondslag gelegd en de veel betere van Henrici, waarvan later onderzoek de juistheid bevestigd heeft, slechts hier en daar tot aanvulling gebezigd.

Later tot luitenant-kolonel bevorderd werd de heer Henrici met soortgelijke nasporingen in het zuidelijk gedeelte van Borneo belast. Van zijne verslagen over de binnenlanden van Banjer-massin zijn eenige uittreksels gedrukt in het verhaal der reis, in 1836, tot voortzetting der onderzoekingen van den heer Henrici, door de leden der natuurkundige commissie S. Muller, Korthals en Horner ondernomen. Dit verhaal, door eerstgenoemden geschreven, maakt een deel uit der afdeeling Land- en Volkenkunde van de *Verhandelingen over de Natuurlijke Geschiedenis der Nederlandsche Overzeesche bezittingen*, op last der Regeering door den heer C. J. Temminck in het licht gegeven.

Het is den heer Henrici niet vergund geweest zelf iets voor de pers

gereed te maken. Weinige dagen na zijne terugkomst in Europa, waar hij de vruchten van zijn onderzoek dacht te publiceeren, werd hij door eene ziekte in de kracht des levens weggerukt.

Onder eene verzameling documenten betreffende Borneo's Westkust, die ik voor een paar jaren op de verkooping der nagelaten boeken van den Hoogleeraar Lauts aankocht, vond ik het hieronder volgende reisverhaal, dat blijkbaar door den heer J. Haccou, een der reisgenooten van den heer Henrici, is opgesteld. Een paar schetskaartjes bij dit reisverhaal gevoegd, hebben thans alle waarde verloren; maar de schetsen zelve schenen mij waardig nu nog gedrukt te worden, omdat zij eenigermate de aanvulling geven van een ontbrekenden schakel in de documenten betreffende Borneo's Westkust, waarvan ik voor mijn werk »Borneo's Wester-afdeeling, geographisch, statistisch, historisch" heb gebruik gemaakt. Het reisverhaal schijnt te zijn opgesteld met het oogmerk om door de pers te worden publiek gemaakt; maar alleen de eerste hoofdstukken zijn voltooid, of althans in het door mij gebezigd afschrift voorhanden. Ongelukkigerwijze worden in deze hoofdstukken slechts zoodanige gedeelten van Borneo's Westkust behandeld, die ook van elders vrij wel bekend zijn, en ontbreekt juist de beschrijving van die door den heer Henrici opgenomen gedeelten, waaromtrent wij nog zeer onvolledige kennis bezitten. Echter is ook het fragment dat wij hier aan de lezers van het Tijdschrift aanbieden, als bijdrage tot de kennis van Borneo's Westkust en hare geschiedenis, niet geheel van belangrijkheid ontbloot. Ik geef het, behoudens eenige verbetering van stijl en spelling, de bijvoeging eeniger toelichtende aanteekeningen en de uitlating eeniger herhalingen, geheel zooals ik het gevonden heb.

P. J. Veth.

EERSTE HOOFDSTUK.

Aankomst te Pontianak. — De stad en de rivier. — Tocht naar Mandor. — Ontvangst aldaar. — Chineesche vraatzucht. — Bezoek eener goudmijn. — Wandeling naar Soengei Peniti en Njan Batang Bilian. — De weg van Mandor naar Landak. — Een Chineesch feest te Mandor. — Tocht naar Ajer-mati. — Uitstap in het gebied der Chineezen van Montrado. — Staaltje van Chineesche laf hartigheid. — Vaart langs de rivier van Mampawa. — Overblijfselen van het fort te Mampawa. — De inlandsche gezaghebber. — Een geprojecteerd kanaal.

Het was op den 25sten Augustus 1830, dat wij met Z. M. koloniale brik de Doerga van de reede van Batavia onder zeil gingen. Met goeden wind voeren wij langs de kust van Java voort tot bij Indramajoe, vanwaar wij den 28sten naar de Westkust van Borneo overstaken. Den 31sten passeerden wij de Karimata-eilanden en den 5den September debarqueerden wij ter reede van Pontianak, op welke plaats wij den volgenden dag gelukkig aankwamen.

De majoor Henrici zocht aldaar dadelijk, met de hulp der nog overgebleven stukken van wijlen den heer G. Muller, die tijdens zijnen tocht van Banjer-massin naar de Kapoeas-rivier door de Dajaks was vermoord geworden (1), zooveel mogelijk te bepalen, hoedanig hij zijne maatregelen zou moeten nemen. Wij hielden ons dus nog verscheidene dagen op deze plaats op. Pontianak heeft eene goede ligging voor den handel, die aldaar tamelijk bloeiende is. Een klein fortje beschermt daar onze vlag en het garnizoen is ongeveer 200 man sterk. Jammer echter dat de ondiepten in de rivier groote, zwaar geladen schepen verhinderen tot aan de negerie te naderen, zoodat zij meestal op de reede moeten blijven liggen. De Chineesche kampong is aanzienlijk en de inlandsche kampongs strekken zich ongeveer twee Engelsche mijlen opwaarts langs de Kapoeas-rivier uit. Bij het Nederlandsche établissement vloeien twee rivieren te zamen, waarvan de eene, den naam van Kapoeas dragende, haren oorsprong neemt in het binnenste des eilands, en de tweede, die uit het gebergte Pandan komt, de rivier van Landak genoemd wordt.

Daar het in de eerste plaats de bedoeling van het Gouvernement was,

---

(1) Hier vergist zich de schrijver. De heer Muller trachtte niet uit Banjer-massin maar uit Koetei naar de Kapoeas door te dringen.

de plaatselijke gesteldheid te kennen van de in opstand verkeerende Chineesche districten, was de majoor Henrici gelast, zoo spoedig mogelijk alles in het werk te stellen, om aan het verlangen der Regeering te voldoen. Wij vertrokken derhalve, na ons niet langer dan noodig was te Pontianak te hebben opgehouden, in eene *bidar* (1) van den Resident Gronovius en kwamen nog dienzelfden nacht, de rivier van Landak opvarende, aan Koewala Terap of de monding der rivier van Mandor, die zich hier met die van Landak vereenigt.

Bij Koewala Terap is slechts een enkel Chineesch huis. Vroeger bestond hier eene groote kampong, die echter, volgens het zeggen der inlanders, door hare eigene weelde is te gronde gegaan, zoo zelfs dat nergens meer eenig overblijfsel van haar te vinden is. Wij sliepen dien nacht gerust in onze prauw-bidar, ofschoon wij niet weinig door de muskieten geplaagd werden, en begroetten des morgens met blijde en opgeruimde blikken het schoone gezicht, dat zich hier aan ons voordeed. Er waren twee kapiteins der Chineezen bij ons, wier luiheid — anders een gebrek dat aan deze natie in het geheel niet eigen is — ons niet weinig oponthoud veroorzaakte: het was onmogelijk hen uit hunne zoogenaamde *kelamboe's* (2) te krijgen, voor en aleer zij hunne pijp amfioen geschoven hadden.

De rivier van Mandor loopt van het Noorden naar het Zuiden. Wij voeren haar dien dag op en kwamen des avonds tot dicht bij de plaats waarnaar zij heet. Daar echter de rivier hier gedurig nauwer wordt en de duisternis niet toeliet verder te varen, bleven wij bij een Chineesch huis op den rechter-oever, Kopian geheeten, stil liggen. Deze plaats is aangenaam gelegen en het terrein begint er zich reeds te verheffen, ofschoon de linker-oever der rivier nog steeds moerassig blijft. Men kan vandaar ook te voet naar Mandor gaan, doch de weg slingert zich door het gebergte en is zeer moeilijk.

Wij zagen hier eene nieuwe wijze van pottebakkers-arbeid die ons veel genoegen gaf en waartoe de grond een geschikt materiaal aan de hand doet. De pottenbakkerij is het voorname bedrijf der hier wonende Chineezen, die omstreeks 20 in getal zijn. De bodem scheen mij niet vruchtbaar genoeg om voor eenige cultuur geschikt te zijn, en ook goud wordt er nergens gevonden. Dien nacht sliepen wij op den grond voor het huis, na ons eerst met een goeden maaltijd verkwikt te hebben, en den anderen morgen zetten wij de reis naar Mandor voort. Daartoe

---

(1) Staatsieprauw, klein vaartuig met éénen mast.

(2) De schrijver gebruikt *kelamboe* als of het *bed* beteekende; de ware beteekenis is intusschen de *gordijn* van het bed.

moesten wij echter in kleine schuitjes overstappen, dewijl de prauwbidar voor de verdere vaart te groot was.

Het was ons recht aangenaam op deze kleine rivier; bij hare veelvuldige kronkelingen vertoonen zich ieder oogenblik andere tafereelen, en duizenden gevederde woudbewoners verlevendigen het landschap. Tegen den middag, toen wij in de nabijheid van Mandor gekomen waren, hielden wij aan den rechter-oever der rivier stil, stapten aan wal en legden het nog overige van den weg te voet af, terwijl onze bagage door de prauwen verder opwaarts werd gevoerd.

De weg liep door bergkloven, uitgegraven mijnen en de beddingen van onderscheidene vroeger aangelegde kanalen. Na ongeveer een uur te hebben geloopen kregen wij Mandor in het gezicht. Honderden Chineezen, van onze aankomst onderricht, kwamen ons reeds buiten het dorp te gemoet, en de grootkapitein-Demang, een man van eerwaardig voorkomen, wachtte ons met zijn geheelen stoet aan den ingang van Mandor op.

De menigte der menschen en de indringende nieuwsgierigheid die bij zoodanige gelegenheden den Chineezen zoozeer eigen is, maakten het oogenblik onzer aankomst vrij druk. De kapitein-Demang, opperhoofd van de kongsi Lan-fong, ontving ons op eene beleefde wijze, maar het was grappig om te zien, hoezeer de mindere hoofden zich inspanden om ons eenig gemak en genoegen te bezorgen. Eene groote hoeveelheid vruchten, suikergoed en dergelijke kwam op de tafel te voorschijn. Daarbij hadden wij echter over weinig ruimte te beschikken; want het vertrek waarin zij ons het eerst ontvingen, was een bekrompen kamertje ter zijde van het kongsihuis. Hier werden wij begluurd door zeker meer dan 200 Chineezen, die zich voor de deur verzameld hadden, en onwillekeurig vergeleken wij ons zelven met beesten in eene menagerie, voor die mannen met kattenstaarten tentoongesteld.

't Is niet te verwonderen dat wij spoedig naar een geschikter verblijf verlangden, en door de zorg van den kapitein-Demang werd ons dan ook weldra een geschikt huis ter bewoning aangewezen.

Eene menigte Dajaks waren op dit tijdstip te Mandor aangekomen. De reden daarvan was het ophanden zijn van een grooten feestdag, ter viering van de komst van kapitein Ni-po, een der Chineezen die ons vergezelden. Wij verheugden ons dus in het vooruitzicht dat wij weldra allerlei vreemde vertooningen zien zouden, en trachtten ons inmiddels in onze nieuwe woning, die niet ver van die van den kapitein-Demang gelegen was, zoo goed mogelijk in te richten, waarin wij bijzonder wel slaagden. De woning was ruim, geheel van hout, met een muur van palissaden omringd en met een fraaien vischkom er voor; jammer dat zij door geene boomen overschaduwd was, zoodat wij eene schier ondragelijke hitte te verduren hadden.

Ik kan mij nog heden niet van lachen onthouden, wanneer ik mij onzen huisheer voor den geest terug roep en zijne ongemeene begaafdheid om ontzaglijke massa's voedsel te bergen. Verbeeldt u een zeer kort en dik man, met een vreeslijken buik en een hoofd driemaal zoo zwaar als een gewoon menschenhoofd, en die daarbij niets anders om het lichaam heeft dan eene dunne zwarte zijden broek, die een goed gedeelte van zijn onmenschelijken hangbuik en zijn geheele bovenlijf, dat door de vettigheid de zon als het ware terugkaatst, aan het oog blootgesteld laat, terwijl de lange kattenstaart langs zijn breeden rug lijnrecht naar beneden hangt. Dit alles is echter niets in vergelijking van hetgeen men gewaar wordt, wanneer men dit mensch zijnen eetlust ziet bevredigen. Een verbazend aantal schotels met kippen, eenden, spek en varkensvleesch, wel klein ieder op zich zelven, maar waarvan een enkele genoeg was om mij walging te veroorzaken, ontlaadden zich in de maag van onzen huisbaas, die intusschen, na met glinsterende oogen een kom of drie tjoe (1) naar binnen te hebben geslagen, dit alles nog toedekte met zulk een laag rijst, dat van dat oogenblik alle vertellingen van de grootste vraten die ik ooit gehoord had, in mijne schatting alle onwaarschijnlijkheid verloren. Met dat al was onze huisbaas toch een goedhartig en vriendelijk man, die, als men hem goed had kunnen verstaan, waarschijnlijk zou gebleken zijn veel overeenkomst te hebben met Walter Scott's Jarvey; — hij zag er althans even onbezorgd uit en bewees ons, die nu juist geen Rob Roy's waren, ongemeen veel diensten.

Wij sliepen dien nacht bijzonder wel en bezochten des anderen daags reeds in den vroegen morgen eene der meest nabijgelegen goudmijnen. Ik had die natuurlijk vroeger nooit gezien; maar hoe stond ik verwonderd, toen ik niets zag als eene plek omgegraven grond. Ik had mij voorgesteld dat ik althans eenige roeden onder de aarde zou moeten dalen; maar dit is hier het geval niet. Eigenlijk kan men hier op Borneo's Westkust van mijnen niet spreken; het stofgoud dat er gevonden wordt, is geheel met het zand of de aarde van den bodem vermengd, en de gansche goudzoekerij bestaat daarin, dat men door wassching en zuivering het stofgoud behoorlijk van dat zand of die aarde afscheidt. Meer nog was ik echter verwonderd over de eenvoudige en doeltreffende wijze waarop de Chineezen hunne waterleidingen in genoemde mijnen weten aan te leggen. Dit is wezenlijk alle opmerkzaamheid waardig. Zij gebruiken geen scheprad, maar in stede daarvan een langen bak, waarin een ketting ligt van vierkante plankjes op ongeveer $1^1/_2$ voet van elkander geplaatst en goed in den bak sluitende. Deze ketting onophoudelijk door het boven uitgebrachte water opgewonden wordende,

(1) Een bekende Chineesche sterke drank.

werpt in iedere seconde een vierkanten voet water uit. Hoe eenvoudig deze machine ook zij, men kan zich over den vernuftigen geest dezer arme mijnwerkers niet genoeg verwonderen.

Wij begaven ons nu naar het huis waar de meester der mijnwerkers van de gemelde mijn woonde. Al de werklieden volgden ons en staarden ons met nieuwsgierigheid aan, terwijl wij een kopje thee gebruikten en eenig suikergebak aten, dat men ons met de meeste wellevendheid voordiende. Daarop keerden wij naar onze woning terug. Von Ende had intusschen eene jachtpartij gemaakt, doch niets opgedaan dan eenige vogels, waaronder er echter één was van uitnemende schoonheid: de bovenzijde was geheel hemelsblauw, terwijl de buik, de pooten en de onderzijde van den bek als met zwart fluweel overdekt waren. Op Borneo heb ik later nog slechts één exemplaar van die soort, en wel op een afstand van 80 à 90 mijlen van die plaats, gezien, maar ook op Sumatra's Westkust heb ik haar wedergevonden.

Den volgenden morgen zouden wij den weg naar Soengei Peniti opnemen, die ongeveer twee uren lang is. Deze weg liep geheel door een dicht bosch en was zoo moerassig, dat wij soms tot aan den buik door de modder moesten waden. Wel had men door het leggen van boomstammen getracht het pad eenigszins meer begaanbaar te maken; maar het springen van den éénen boom op den anderen viel ons, die daaraan niet gewoon waren, uitermate moeilijk. Wij werden echter ruim voor onze moeite beloond, toen wij, aan het einde van het bosch gekomen, eene tooverachtig schoone vallei voor ons zagen uitgebreid, waardoor zich de rivier Peniti Besar, ter breedte van ongeveer 20 roeden, als een zilveren lint kronkelde. Vijftig à zestig passen beneden ons lag eene brug over den stroom en drie à vier Chineesche huizen verlevendigden dit oord. Aan het einde der vallei zagen wij den berg Peniti, waaruit de gelijknamige rivier ontspruit, schitterend door de zon verlicht, omhoog rijzen. Breedgewiekte roofvogels daalden van zijn top met groote kringen neder in de vallei, die met kleine tuinen en rijstvelden bekoorlijk was afgewisseld. Geruimen tijd bleven wij stilstaan, met het oog aan dit liefelijk tooneel geboeid, waarvan de indruk door de plechtige stilte nog verhoogd werd.

Eindelijk echter vervolgden wij ons pad en naderden weldra de Chineesche huizen, uit welke ons een oud moedertje te gemoet trad, die ons beiden met veel nieuwsgierigheid bezag, maar ons tevens met niet minder vriendelijkheid noodigde om binnen te komen en een kopje thee — den algemeenen drank der Chineezen — te gebruiken. Vermoeid en afgemat lieten wij ons geen tweemaal noodigen, en thee, vruchten en frissche klappermelk boden ons weldra eene heerlijke verkwikking. Inmiddels kwam de zoon met zijne vrouw en kinderen te huis; deze waren

echter een weinig schuw en bleven ons op een afstand aan de deur nieuwsgierig aanstaren.

Gelukkige bewoners der vallei van Peniti, — ik benijd thans nog dikwijls uw lot. Afgescheiden van alles wat deze wereld zoo vaak voor ons verbittert, woont gij tevreden in den schoot der vrije natuur, en u ontrusten de stormen niet die haar zoo dikwerf beroeren.

Wij namen nu spoedig onze terugreis aan en hadden weldra Mandor weder bereikt, waar wij ons dien dag verder bezig hielden met onze opneming op het papier te brengen.

Wij deden in de eerste dagen meer dergelijke uitstapjes, die ons altijd wel bekwamen en waarop wij inderdaad veel genoegen hadden. Allerverrukkelijkst is bij voorbeeld de weg van Mandor naar Njan Batang Bilian, en geheel aan een Engelschen tuin of park gelijk. De weg loopt nu eens over hooge heuvelen, hier en daar met kleine boschjes bedekt, die den wandelaar de aangenaamste schaduw bieden, dan weder door kleine dalen met het schoonste groen getooid, en onophoudelijk ruischen u beekjes te gemoet, die den vermoeiden zwerver de heerlijkste verfrissching aanbieden. Menigmaal werd deze schoone weg gedurende ons verblijf te Mandor door mij bewandeld.

Ook de weg die van Mandor naar Landak leidt, biedt den minnaar der natuur eene onuitputtelijke bron van genot aan. Naar deze zijde biedt het pad, dat zich aanhoudend om eene reeks van bergen heenslingert, een uitgestrekt panorama. Prachtige tooneelen ontrollen zich telkens voor het oog, bovenal op die plaatsen waar men in het midden der wouden aan den voet van het gebergte kleine meren of Danau's ziet uitgestrekt, wier donkerblauw water een heerlijk effect maakt naast het groen der eeuwenheugende wouden die zich in hunnen spiegel weêrkaatsen. Dikwijls slingert zich de weg langs zulke Danau's henen en men kan hierbij niet nalaten zich de romaneske tooneelen te herinneren, die in de werken van den beroemden Schot zoo wegsleepend geschilderd zijn.

Ik zal elders gelegenheid hebben om breeder over dit gedeelte van het Mandorsche gebied te spreken, en ga mij thans bezig houden met het door mij bijgewoonde Chineesche feest, waarop ook wij door den kapitein-Demang waren genoodigd.

Het was in den nacht tusschen den 28sten en 29sten September dat wij telkens op nieuw in onzen slaap gestoord werden door de onophoudelijke vreugdeschoten der Chineezen van Mandor. Het feest zou gevierd worden ter eere van onzen kapitein Ni-po, die zich met die van Mandor wilde vereenigen of verbroederen. Reeds den vorigen dag, zooals ik reeds met een woord te kennen gaf, waren 500 à 600 Dajaks uit de omliggende plaatsen samengestroomd, en dienzelfden nacht kwam ook eene menigte Chineezen van Senaman, Goeniet, Mamee en elders, die

den tijd tot aan den dageraad doorbrachten met aan de speelbanken van Mandor hun geld te verliezen. Ik sloeg mijnen mantel om en wandelde de kampong binnen, waar zich een wonderlijk tafereel aan mijne oogen vertoonde, het penseel van eenen Rembrandt waardig. De gansche kampong was helder verlicht; want aan alle zijden zag men groote lampen of pannen met olie waarin vijf of zes pitten brandden. Voor ieder huis waren speeltafels opgericht, maar voornamelijk in de nabijheid van het kongsihuis, waar, bij een verbazend aantal van genoemde lampen, zeker wel 200 Chineezen onder een vreeselijk getier aan onderscheidene tafels zaten te spelen, en voor het oog van den opmerkzamen beschouwer een grooten rijkdom van karakteristieke trekken ten toon spreidden. Van hunne kaartspelen zelve echter heb ik toen noch later ooit iets kunnen begrijpen, hoeveel moeite ik mij daartoe ook gegeven heb.

Ik trad vervolgens het kongsihuis binnen, waar zich ook de majoor Henrici en von Ende bevonden. Ik drong door de menigte heen en verschafte mij zelven een klein plaatsje in de nabijheid van den thai-pah-koeng. (1) Drie of vier tafels, opgestapeld met gebraden kippen, eenden en ganzen, waarvan sommige geheel rood geschilderd en andere op allerlei wanstaltige manieren toegetakeld waren, stonden op verschillende afstanden van den thai-pah-koeng. De kapiteins der omliggende plaatsen en de hoofden der Chineezen te Mandor, allen gewikkeld in lange zijden mantels en met puntig toeloopende mutsen van bamboe op het hoofd, gingen in processie om deze tafels heen en brachten, zoo vaak zij voor het hoofdaltaar kwamen, een stuk van de gelardeerde kippen of eenden aan den thai-pah-koeng ten offer. De aangesneden schotels werden dan weggenomen en naar de keuken teruggebracht, waar alles in kleine stukken werd gesneden om bij het ontbijt te worden voorgediend. Na den afloop der processie, die ongeveer een uur duurde, verzamelden zich al de hoofden in het kongsihuis. Van de plechtigheid die hier plaats had, kon ik geen getuige zijn, daar geen Europeaan daarbij werd toegelaten; maar de kapitein Ni-po verhaalde mij naderhand dat de hoofden elkander een prik in den arm gaven, het uitstroomende bloed in een kopje opvingen en ieder een weinig daarvan dronken. Door deze symbolische handeling wordt onderlinge verbroedering aangeduid en het verbond van trouw en vriendschap bezegeld. (2)

---

(1) Het voorwerp van de godsdienstige vereering der Chineezen. Zie het Tijdschrift van het Batav. Genootschap, D. VI, bl. 97.

(2) Deze manier van vriendschapsverbonden te bezegelen is ook onder de Kajans op Borneo in zwang. Zie mijn *Borneo's Wester-afdeeling*, D. II, bl. 381 vv. Ook lees ik dat Legaspi, de Spaansche veroveraar der Philippijnsche eilanden, zich op deze wijze verbroederde met het

Wij begaven ons middelerwijl weder naar onze woning, waar wij nog een paar uren sliepen, maar werden reeds te zes ure weder gewekt om de verdere feestviering bij te wonen. Van alle zijden stroomde nu het volk naar het kongsihuis en zette zich hier en daar bij hoopen in een kring op den grond neder. Spoedig werden er groote matten aangebracht, waarop eene verbazende hoeveelheid spijzen werden geplaatst. Slechts met walging kan ik herdenken aan de verregaande, beestachtige gulzigheid waarvan ik hier getuige was. Ik zal er niet verder over uitweiden, daar wat ik daarvan zou kunnen verhalen, aan mijne lezers ongeloofelijk zou voorkomen: ik haastte mij eene plaats te verlaten waar ik den mensch zich zoozeer zag verlagen.

Niet ver van het kongsihuis was eene loods opgeslagen, waar een aantal Dajaks in groepen bijeen zaten en den tijd afwachtten dat de maaltijd der Chineezen zou zijn afgeloopen en zij zich op hunne beurt op het overschot zouden kunnen vergasten. De Dajak, de oorspronkelijke bewoner van Borneo, de rechtmatige bezitter van dezen rijken grond, is zoo geheel overheerscht door den gouddorstigen Chinees, dat hij zich tevreden moet stellen met de kruimpjes die van den disch des vreemden indringers vallen. Deze menschen, die hun leven in de grootste armoede doorbrengen, zijn, voor zooverre zij onder de Chineezen wonen, klein en mager van gestalte. Ook de vrouwen behooren niet tot de schoonheden. Echter heb ik later, dieper in de binnenlanden, onder Dajaks die onder hun eigen bestuur leefden en dus minder aan verdrukking waren blootgesteld, velen gezien die voor schoon mochten gehouden worden. Inzonderheid waren de vrouwen zeer wel gemaakt, terwijl zij zich door fraaie houding onderscheidden.

Het was ons voornemen dezen dag onze terugreize naar Pontianak aan te nemen en daartoe den weg te kiezen over Ajer-mati, aan de rivier van Mampawa gelegen. Daar wij dus eene groote wandeling door het gebergte hadden af te leggen, rustten wij ons allen goed tot de reis toe. Het eerste gedeelte van den weg tot aan Njan Batang Bilian hadden wij reeds vroeger opgenomen. Hier konden wij dus thans onze wandeling op ons gemak afleggen, terwijl wij eerst van het genoemde punt af ijverig onze operatiën hervatten. Een groote orang-hoetan bracht door zijn vreeselijk *ahu*, dat men wijd en zijd door het gebergte hoorde terugkaatsen, vrij wat verwarring onder de menigte die ons begeleidde. Het ontbrak ons echter aan tijd om dezen klant na te zetten, dien wij daarom gerust lieten brullen.

De weg naar Ajer-mati, die steeds door het gebergte loopt, is zeer

---

hoofd van Bohol. Zie St. John, *the Ind. Arch.*, I, p. 167. Kan dit gebruik bij de inlanders wellicht van Chineeschen oorsprong zijn?

aangenaam; op sommige plaatsen is het klimmen of dalen door de steilte niet zonder gevaar, doch wij lieten ons daardoor niet afschrikken. Den eersten nacht hielden wij ons verblijf in een groot Chineesch huis, bekoorlijk gelegen aan den voet van den berg Soghoo en aan het begin eener uitgestrekte vallei. De bewoners ontvingen ons recht vriendelijk en het onthaal was rijkelijk en gul. Zelven liefhebbers van goede sier, zijn de Chineezen niet karig om anderen daarin te doen deelen.

Den volgenden morgen waren wij allen reeds vroeg op de been, en wij bespeurden met genoegen dat ook de Chineezen, die ons op den tocht vergezellen moesten, reeds tot de afreize gereed waren, ofschoon zich de zon nog achter den Soghoo verborgen hield. Terwijl wij de frissche morgenlucht inademden en rondom ons het vrolijk gezang der vogelen vernamen, hervatten wij welgemoed onze taak. Wij legden dien dag een goed eind weegs af. De drie kapiteins der Chineezen die met ons waren, hadden het zich echter gemakkelijk gemaakt; want zij hadden zich in kleine palankijns gezet en lieten zich alzoo over de bergen dragen. De landstreek is hier weder ten hoogste romanesk. Hier en daar verheffen zich bekoorlijke heuvelen, uitnemend voor den landbouw geschikt en door de Chineezen met allerlei gewassen beteeld. Door de menigvuldige beken die den grond drenken, is er nergens gebrek aan water en wordt de bewerking gemakkelijk en voordeelig gemaakt.

Nadat wij in een klein huis aan den weg overnacht hadden, kwamen wij den derden dag omstreeks elf ure te Ajer-mati aan. Wij hadden eene uitgestrekte vlakte, aan de brandende zon blootgesteld, moeten doortrekken, en waren dus zeer vermoeid van onze wandeling, hoe vroeg wij die ook reeds eindigden.

Ajer-mati is slechts een kleine post, door de Chineezen van Mandor aan de rivier van Mampawa geplaatst om die van Montrado te observeeren. Er was eene benteng met palissaden omringd, maar tegen geen krachtigen aanval bestand. Wij kwamen daar aan met een stoet die, Maleiers, Chineezen enz. mede gerekend, ongeveer 50 man sterk was, en veroorzaakten dus aanvankelijk vrij wat drukte. Nadat wij echter eenige ververschingen gebruikt hadden, gingen wij een paar uren van de vermoeienissen uitrusten, terwijl een goede maaltijd voor ons in gereedheid werd gebracht.

Nadat wij behoorlijk gegeten hadden, hield de majoor Henrici een ernstig gesprek met den kapitein-Demang, dien hij trachtte over te halen om hem zooveel mogelijk hulp en bijstand te verleenen bij de poging om het vijandelijke district te verkennen dat aan de andere zijde der rivier van Mampawa gelegen was. Ook Ni-po was hierbij tegenwoordig, zoowel als de oude kapitein-Chinees van Pontianak Mon. Maar welke moeite de Majoor zich ook gaf, de kapitein-Demang was zoo

weinig als de andere hoofden te bewegen om in dit plan te treden, en hield vol dat hij niet voor onze veiligheid kon instaan.

Ik heb verzuimd hierboven te vermelden dat de Majoor, tijdens zijn verblijf te Mandor, aan de kongsi te Montrado geschreven had opdat zij hem vergunnen zou die plaats te bezoeken. De kongsi had geantwoord dat zij zelve niets tegen dit bezoek had in te brengen, maar dat zij niet op hare verantwoording kon nemen wat den Majoor wellicht door het gemeen zou worden aangedaan. Op ditzelfde aanbeeld klopten ook die van Mandor, maar het was duidelijk dat zij ook wederhouden werden door de vrees van zichzelven aan gevaar bloot te stellen. De Majoor, een oud soldaat zijnde, liet zich echter niet van zijn voornemen afbrengen, maar herhaalde op den meest stelligen toon, dat hij besloten had den volgenden morgen de rivier over te steken en zijne verkenningen zoover mogelijk uit te strekken. Nadat hij ons dienovereenkomstig zijne orders gegeven en den Chineezen nogmaals den ernstigen wensch van het Gouvernement dat zij hem zooveel mogelijk bijstand zouden verleenen, herinnerd had, legden wij ons ter rust neder.

De Chineezen echter, bevreesd zooals zij gewoonlijk zijn, zonden dienzelfden nacht eenige personen uit om den vijandelijken grond te bespieden, en te vernemen of men reeds van onze komst te Ajer-mati onderricht was. Spoedig kwamen deze boden terug met het bericht, bij eenige landbouwers ingewonnen, dat omstreeks 500 Chineezen te Kara, drie uren gaans van Ajer-mati, vergaderd waren om ons den tocht naar Montrado te beletten en ons zoo mogelijk gevangen te nemen. Vol angst keerden zij te Ajer-mati terug, en hun kapitein liet niet na dadelijk den Majoor te doen wekken, ten einde hem van dit resultaat zijner bemoeiingen te onderrichten. Dit viel trouwens niet moeilijk; want de muskieten plaagden ons zoo geweldig, dat er aan geen slapen te denken viel.

De Majoor was juist bezig met aandachtig naar dit bericht te luisteren, toen hij op eenmaal door een gejuich en gezang voor de poort der benteng gestoord werd. Het was de prauw-bidar van den Resident, welke deze ambtenaar van Pontianak hierheen had gestuurd om ons af te halen. De djoeroemoedi (1) reikte, na binnengelaten te zijn, den majoor een brief over van den Resident, waarin hij hem de grootste voorzichtigheid aanbeval, omdat te Pontianak het gerucht liep dat de Chineezen van Montrado eene premie van *f* 2000 op onze hoofden gesteld hadden. Hij raadde dus den Majoor zich zoo weinig mogelijk bloot te geven.

Deze brief, gevoegd bij het bericht hem door den kapitein-Demang

(1) Stuurman.

gegeven, deed den Majoor besluiten ons gevoelen omtrent de te volgen handelwijze in te roepen. Daar wij meenden dat noch op de te Pontianak loopende geruchten, noch op het zeggen der Chineezen, viel staat te maken, waren wij van oordeel dat het beter zou zijn indien de Majoor aan zijn oorspronkelijk plan getrouw bleef. Derhalve werd, in weêrwil van de smeekingen der drie Chineesche kapiteins, tot den overtocht besloten, terwijl wij ons andermaal ter ruste legden om, zoo mogelijk, nog eenige oogenblikken te slapen.

Maar toen wij des morgens, terwijl de sterren nog door ons atappen dak schitterden en duizenden muskieten om onze ooren gonsden, ons tot den aftocht gereed maakten, was niemand van ons volk te bewegen om ons te vergezellen. De meesten der Chineezen hielden zich ziek en de overigen verklaarden ronduit dat zij zich niet in noodeloos gevaar wilden begeven. Ook de manschappen die door den Resident met de prauwbidar gezonden waren, veinsden zich vermoeid en ongesteld, zoodat wij niemand konden bewegen om ons te begeleiden en eenige goederen en eetwaren voor ons te dragen

Maar in weêrwil van al die bezwaren, bleven wij onverzettelijk bij ons voornemen volharden, en lieten ons met ons vieren, de Majoor, von Ende, een mandoer van den heer Gronovius en mijn persoon, naar de overzijde brengen, met het plan om den weg naar Kara zoo ver mogelijk op te wandelen. De kapiteins Demang en Ni-po schenen zich nu toch te schamen, en kwamen een weinig later achter ons aan. Wij waren allen zeer goed gewapend: ieder onzer was van twee pistolen en een goeden sabel voorzien. Ik was gewoon op onze tochten een 50 à 70, soms 100 à 150 schreden vooruit te gaan, ten einde geschikte punten voor het stellen der bakens te zoeken, waarbij mij doorgaans de mandoer vergezelde. Thans raadde mij echter de Majoor mij veiligheidshalve nimmer verder dan circa 25 passen van hem te verwijderen; doch de gesteldheid van het terrein liet dit meestal niet toe, en zelden gebeurde het dat ik mindere afstanden dan van 50 tot 70 passen lengte kon formeeren.

Wij volgden nu, onder het peilen van enkele bergen, snel doch zonder een woord te spreken, onzen weg voorwaarts, steeds met de hand aan het pistool geslagen en met de grootste behoedzaamheid om ons ziende. Wij werden echter niets gewaar totdat ik, nadat wij bijna twee uren gaans hadden afgelegd en ongeveer drie uren werkzaam geweest waren, aan het einde eener tamelijk uitgestrekte vlakte en bij het begin van een groot woud de sporen ontwaarde van pogingen om den weg te verhakken en onbegaanbaar te maken. Het bosch zelf stond vier à vijf voeten onder water en de bodem scheen hier overal zeer moerassig te zijn. De weg liep dan ook hier ter plaatse over eene smalle planken brug. Eenige dezer planken, vier of vijf achter elkander, waren door

de Chineezen afgebroken en in het water gesmeten, en de geheele brug was zoo met omgehakte boomen overdekt, dat zij bijna niet te vinden was.

Toen ik, na dit tooneel te hebben opgenomen, een minuut vijf zes was blijven stilstaan om den Majoor in te wachten, werd ik door den mandoer aangestooten, die mij met angstigen blik naar het bosch wees. Tot mijne verbazing zag ik op een afstand van 100 à 120 passen voor mij een aantal Chineezen onder dreigend geschreeuw en gebaar zich uit het bosch op de brug werpen. Ik bewaarde echter mijne positie tot het oogenblik dat de Majoor mij genaderd was; maar zoodra de Chineezen hem bespeurden, namen zij, stellig verwachtende dat nu eene menigte Orang Welanda (1) zou volgen, onder een vreeselijk geschreeuw in allerijl de vlucht. De Majoor, die de Chineezen niet eens gezien had, vroeg naar de reden van dit oponthoud en dit rumoer; maar toen ik hem den verhakten weg gewezen en de vlucht der Chineezen verhaald had, kon hij zich niet weêrhouden hartelijk met ons over hunne lafhartigheid te lachen. Wij erkenden echter dat het dwaasheid zijn zou nog verder te willen doordringen dan wij thans gekomen waren, daar wij hoegenaamd geene hulp konden verwachten en voor niet meer dan een paar schoten van kruid en lood waren voorzien.

Aan het besluit om terug te keeren werd dadelijk gevolg gegeven en groot was de blijdschap die de kapitein-Demang over dit voornemen aan den dag legde. Nog grooter was de vreugde der Chineezen te Ajermati, die ons hadden zien vertrekken in de vaste overtuiging dat wij nimmer levend tot hen zouden terugkeeren.

Het was ongeveer elf ure toen wij Ajer-mati weder bereikten. Vermoeid en afgemat legden wij ons eenige oogenblikken ter rust en tegen vier ure des namiddags hadden de drie kapiteins een heerlijken maaltijd doen gereed maken, die niet weinig bijbracht om de vrolijkheid van den dag te verhoogen. Er werd nu besloten dat wij den volgenden morgen de rivier van Mampawa zouden afzakken en vandaar de terugreize naar Pontianak over zee voortzetten. Wij moesten dus nogmaals den nacht te Ajer-mati doorbrengen, — een nacht dien ik niet licht vergeten zal. De muskieten waren onuitstaanbaar, en de Majoor en ik liepen bijna radeloos door de benteng rond, onvermogend een oog te sluiten. Het was tergend dat von Ende inmiddels gerust lag te slapen, zonder zich in het minst door de muskieten te laten storen.

Onder het vrolijk gezang der Maleiers van Pontianak zetten wij ons op den morgen van den 5^{den} October 1830 in de bidar neder en zakten de rivier van Mampawa af. Deze rivier ontspringt uit den berg Pandan in het distrikt Landak; zij is op sommige plaatsen 50 tot 55

(1) Hollanders.

roeden breed en 15 à 16 voeten diep, en loopt van Ajer-mati in eene zuid-westelijke richting tot bij Montedo (1), eene Chineesche kampong aan haren linker-oever gebouwd. Vandaar stroomt zij recht westwaarts tot bij Mampawa, en van die plaats af wendt zij zich naar het Zuiden en volgt die richting tot zij zich in de Chineesche zee ontlast. De wijze van de rivieren op te nemen, door den majoor Henrici gevolgd, veroorzaakte slechts weinig oponthoud, en daar de stroom op deze rivier zeer snel gaat, waren wij reeds des namiddags te vier ure te Mampawa aangekomen.

Een oogenblik hadden wij ons opgehouden bij de kleine kampong Montedo, die geheel door Chineezen bewoond wordt. Men kan ook rechtstreeks vandaar Mandor bereiken, langs een weg die door de bekoorlijke vallei van Bagoero loopt. Later heb ik dien weg leeren kennen, en hij ligt mij nog te versch in het geheugen dan dat ik dien ooit zou vergeten. Doch het is hier nog de plaats niet om breeder daarvan te gewagen.

De vaart op de rivier van Mampawa is zeer aangenaam door de afwisselende en schoone gezichten die zij den reiziger aanbiedt; zij zou echter nog aangenamer zijn, indien hare boorden door een grooter aantal huizen werden verlevendigd. Eer men te Mampawa komt ontwaart men nogtans, schoon op verren afstand, de woning van den Pangeran Koesoema Negara, die zich van hier gezien zeer fraai voordoet, maar inderdaad een ellendig verblijf is. Zij is ongeveer een half uur van Mampawa verwijderd.

Mampawa was vroeger eene der voornaamste handelsplaatsen ter Westkust van Borneo. Ofschoon cijnsbaar aan de vorsten van Soekadana, wist het zich allengs aan dat juk te onttrekken, en bloeiende handel bij wassenden rijkdom vielen jaren lang aan Mampawa ten deel. Binnenlandsche onlusten echter en gedurige oorlogen met Sambas brachten het eindelijk ten val, en Pontianak, door Abdoe'r-rahman, een der leden van het vorstelijk geslacht van Mampawa (2), gesticht, zag weldra al de welvaart van Mampawa in zijn eigen schoot keeren.

De gezonde en aangename ligging van Mampawa was oorzaak dat men zich in 1824 en 1825 bezig hield met hier een groot fort te bouwen. De destijds op Borneo aanwezige Commissaris wilde namelijk het hoofd-établissement der kust te Mampawa vestigen. Misschien lag daarbij ook weêrzin tegen het vorstelijk huis van Pontianak ten grond; maar

---

(1) Elders *Montedong* geschreven.

(2) Dit is eene dwaling. Hoeseinoe'l-Qadri, de vader van Abdoe'r-rahman, was een te Mampawa gevestigd Arabier, die er echter in zeer groot aanzien stond en den post van opper-rechter bekleedde. Zie Tijdschr. v. h. Bat. Gen., D. III, bl. 518.

in ieder geval handelde hij verkeerd, daar de heerlijke ligging van Pontianak, aan eene rivier waarlangs men tot in het hart van Borneo kan doordringen, alle ontwerpen van dien aard noodzakelijk moest doen mislukken. Van dit fort te Mampawa is niets meer aanwezig dan het geraamte der gebouwen. Voor 't overige ziet men op het uitgestrekte, met alang-alang begroeide plein, waarop het zich nog zoo kort geleden verhief, niets dan een eenvoudig grafteeken, voor den hier overleden luitenant Adel opgericht.

De vertegenwoordiger van het Nederlandsch Gouvernement te Mampawa was tijdens ons bezoek sedert een tweetal jaren een inlandsch gezaghebber, Wan Mohammed geheeten. Ofschoon deze persoon ons in alles met vriendelijkheid voorkwam, vermeen ik toch dat hij niet van knevelarij jegens zijne onderhoorigen is vrij te pleiten. Ik kan mij trouwens in het geheel niet vereenigen met het stelsel om inlandsche gezaghebbers aan te stellen en te bezoldigen op zoodanige plaatsen, die toch altijd nog zeer gevoegelijk door Europeanen konden bezet worden; want men behoeft er geen oogenblik aan te twijfelen dat zulke gezaghebbers in de eerste plaats hun eigen belang, daarna dat van hunne vrienden, en in de allerlaatste plaats het voordeel van het Gouvernement zoeken te behartigen. Voor 't overige heeft mij Mampawa, zoo vaak ik er gedurende mijn driejarig verblijf op Borneo's Westkust, eenigen tijd doorbracht, altijd wel bevallen, en op den voet van een post van den derden rang bezet zijnde, zou het, naar ik meen, bij een goed bestuur, nog altijd de kosten kunnen dekken, waarbij ik echter op den voorgrond stel dat niet langer, gelijk thans het geval is, eene schadeloosstelling ten bedrage, zoo ik het wel heb, van *f* 4000 's jaars aan den Panembahan zou moeten worden uitgekeerd.

Wij vertoefden nog den 6den October te Mampawa en ik maakte mij dien tijd ten nutte tot eene wandeling door het Chineesche kamp, dat er zeer bouwvallig uitzag en mij ter nauwernood een bezoek waard scheen. Aangenamer vond ik den weg naar de zee, benoorden Tandjong Bangké, dien ik ook later nog meermalen met genoegen bewandelde, doch waarbij het mij steeds pijnlijk aandeed op zoo vele plaatsen de sporen van diep verval te zien. Tijdens Sjerief Kasim, later Sultan van Pontianak en broeder van den tegenwoordigen Sultan Sjerief Othman, nog Panembahan van Mampawa was (1), wilde deze vorst, daar de bank voor de rivier meer en meer aangroeide, een kanaal benoorden Tandjong Bangké laten graven. Wanneer dit plan ware uitgevoerd, zou het zeker aan Mampawa groote voordeelen hebben aangebracht. Maar dit ontwerp — ofschoon geheel met den ondernemenden aard van Sultan Kasim overeen-

(1) Zie Tijdschrift v. h. Bat. Genootschap, D. III, bl. 540.

komende — was van te grooten omvang dan dat men van inlanders alleen de uitvoering mocht verwachten. Het werk werd wel aangevangen, maar ofschoon daarvan nog sporen voorhanden zijn, liet de voltooiing zich steeds te vergeefs wachten.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Verblijf te Pontianak. — Reis over zee naar Mampawa. — De schrijver verkeert in levensgevaar. — Tocht langs het strand van Mampawa naar Soengei Pinjoe. — Een wachthuis in de boomen. — De rivier en de kampong Pinjoe. — De berg Saliong. — De berg en de kampong Panoraman. — Een vreeselijke nacht. — Soengei Poeron Besar en Soengei Poeron Ketjil. — Gevaarlijke watertocht. — De rivier Peniti Besar.

Gedurende ons verblijf te Pontianak hielden wij ons bezig met het in kaart brengen onzer opneming en genoegelijk sleten wij de weinige dagen, die wij er doorbrachten. Reeds op den 20sten October ontvingen wij bevel van den Majoor om ons tot een nieuwen tocht gereed te houden, en den volgenden dag verlieten wij des avonds te tien ure het vriendelijk gelegen Pontianak in de prauw-bidar van den Resident, met het voornemen om naar zee af te zakken en langs de kust naar Mampawa te stevenen. Des nachts te één ure waren wij in zee. Het weder was verrukkelijk, de maan wierp een helder licht over den spiegelgladden oceaan, en de roeiers zongen hunne Maleische liederen met zoete melodie. Bij zulk een tooneel had ik onmogelijk kunnen slapen, al had de geringe ruimte der prauw, waarin wij als haring opeengepakt zaten, daartoe gunstiger gelegenheid geboden. Eerst toen wij tegen den morgen aan de rivier van Mampawa kwamen, genoot ik eenige oogenblikken rust.

De reeds genoemde civiele gezaghebber Wan Mohammed ontving ons ook nu weder met de grootste beleefdheid en wij vonden bij hem gelegenheid om ons recht goed te ververschen. Maar reeds na een uurtje rust begaf ik mij met von Ende aan den arbeid om het établissement en de wegen op te nemen. Hierbij ware mij bijna een groot ongeluk overkomen; want terwijl ik midden op eene lange brug stond, die over een diep moeras was geslagen, brak zij eensklaps onder mijne voeten, zoodat ik in een oogenblik tot over de schouders in den modder stak. Had ik niet het geluk gehad schielijk eene vooruitstekende plank te grijpen, die nog aan de overblijfselen der brug vast zat, het ware zeker met mij gedaan geweest. Nu echter lachten wij hartelijk toen ik vuil en bemodderd uit den poel te voorschijn kwam; en het ongeval was

spoedig vergeten toen het bleek dat mijne papieren, die ik dadelijk met de ééne hand omhoog had gehouden, geene noemenswaardige schade geleden hadden.

Wij bleven dien nacht te Mampawa en vertrokken den anderen morgen vroeg vandaar, de rivier weder afzakkende. Te zeven ure kwamen wij aan hare monding; want de Majoor wilde zijn koers langs het strand terug naar Pontianak nemen, welk plan dan ook dadelijk werd uitgevoerd. Het was een heerlijk genot dien tocht nu ook bij dag te verrichten; nimmer zag ik zulke bekoorlijke plekjes als zich hier aan het zeestrand voordoen. Hier ziet men geene dorre, eentoonige duinen, geene uren lange modder- of zandbanken, neen, eensklaps, als ware het door tooverij in het leven geroepen, verheft zich tegen den onmetelijken oceaan een schijnbaar regelmatig aangelegd woud, waarvan het liefelijk groen gewaarwordingen opwekte, die ons de verrukking herinnerden waarmede wij in het vaderland het zachte lentegroen plachten gade te slaan. Wanneer werkelijk Aeneas bij Karthago geland is na den vreeselijken storm, zoo schoon door Virgilius bezongen, dan kunnen de plekjes, die de pen des dichters zoo bekoorlijk geschilderd heeft, hem geen liefelijker tooneelen hebben aangeboden, dan zich hier voor onze blikken ontrolden. Doch naast al dit liefelijke ontbrak ook het vreeselijke niet; want hier en daar ontmoetten ons de blikken van den verraderlijken kaaiman, die stil en bijna onbewegelijk op het groene mosch lag te loeren. In de monding en aan de rivier van Mampawa zelve zijn deze monsters zeer menigvuldig, en menig inlander, of zelfs Europeaan, die zich daar met baden verlustigde, is het slachtoffer geworden van hunne nooit verzadigde vraatzucht.

Indien niet alle geloovigen zoo stellig verzekerden dat het huisje waarin de maagd Maria moeder is geworden, door de Engelen naar Loretto gevoerd werd, dan zou ik hier bijna in de verzoeking zijn gekomen om te gelooven dat die Engelen, van hunnen koers afgedwaald zijnde, het huisje op de Westkust van Borneo hadden laten slippen, en het daar door een wonder in de boomen was blijven hangen, wijl het anders natuurlijk zou zijn ineengestort. Niemand zal zeker kunnen raden waarop ik hier het oog heb; maar de lezer zal zich evenzeer verwonderen als wij dit deden, wanneer ik hem mededeel dat wij, langs de kust varende, een vrij groot huis netjes in de boomen gebouwd zagen. De Maleiers verhaalden ons dat het een wachthuis der Chineezen was, op zulk eene hooge plaats gebouwd om tevens de wachters tegen een overval der zee-Dajaks (1) te verzekeren en hunne bewegingen te beter te

(1) Vgl. over die zee-Dajaks mijn *Borneo's Wester-afdeeling*, Deel I, bl. 357, D. II, bl. 498 v.

kunnen bespieden. Werkelijk zagen wij twee heeren langstaarten deftig op den uitkijk zitten, wier voorkomen het onweêrstaanbaar lachverwekkende der geheele vertooning nog verhoogde. De Chineezen zijn vreeselijk bang voor die zee-Dajaks, die — het moet gezegd worden — ook alles behalve den gek met hen scheren. Kort te voren hadden de Dajaks van Seribas, die de stoutste en wreedste van allen zijn, eene aan de Soengei Doeri gelegen kampong overvallen, alles wat niet spoedig genoeg vluchten kon den hals afgesneden, en daarna de geheele kampong in brand gestoken en vernield.

Wij voeren de rivier Pinjoe binnen, die geheel was gepalissadeerd, zoodat wij er niet dan met veel moeite konden doorkomen. Na een half uur opvarens kwamen wij aan de kampong Pinjoe, geheel door Chineezen bewoond. De aanblik dien zij ons bood geleek volkomen op eene schilderij van den beroemden Hans Molenaer, behalve dat zijne dansende boeren en boerinnetjes vervangen waren door heen en weder wandelende of eenigen arbeid verrichtende Chineezen, die echter in het maken van drukte en getier niet veel bij hen achter stonden. De kampong Pinjoe is eene opeenstapeling van gebouwen, die in onovertrefbare verwarring op en tegen elkander staan. De hier woonachtige Chineezen drijven een kleinen handel met Pontianak, maar vinden hun voornaamste middel van bestaan in den smokkelhandel met die van Montrado.

Wanneer men de Soengei Pinjoe opvaart, heeft men, aan de kampong komende, rechts twee rijen huizen van ongeveer 300 schreden lengte, vanwaar men een prachtig uitzicht heeft in het open veld, begrensd door den berg Saliong (1), waarop men ook uit zee het gezicht heeft. Deze berg is bijna geheel kaal; maar de weg die langs zijn voet loopt, slingert zich door schoone rijstvelden, die overal door Chineesche huizen worden afgewisseld. Wij vonden hier onderscheidene sporen van vulcaniciteit en ik kan mij dan ook niet overtuigen dat de heer van Hogendorp, in zijn onlangs uitgegeven werk (2), naar waarheid heeft beweerd, dat dit gedeelte der kust vroeger van het vaste land van Borneo gescheiden was en door aanslibbing daarmede is vereenigd.

Wij wandelden dien dag, op kleinen afstand van de zee, door de reeds vermelde rijstvelden, afgewisseld door kleine bosschages, tot aan Panoraman, en bestegen daarna den berg van dien naam, vanwaar men de geheele vlakte overziet, die zich hier langs de kust zuidwaarts tot Soengei Peniti Ketjil, noordwaarts tot dicht bij Montrado uitstrekt, terwijl het oog in het verschiet op den Oceaan rust. Deze berg is niet hoog en eigenlijk slechts een aanzienlijke heuvel. Hij is de eerste dien

(1) Elders *Sallion*.

(2) *Coup d'oeil sur l'île de Java*, p. 367.

men, van den kant der rivier van Pontianak komende, op de Westkust van Borneo ontmoet.

De kampong Panoraman is niet zeer aanzienlijk en bevat slechts ongeveer 300 Chineezen, die zich met den landbouw en de vischvangst geneeren. Zij ontvingen ons recht vriendelijk en illumineerden des avonds te onzer eere met een aantal rood papieren lantarens, doch hadden geene slaapplaatsen voor ons beschikbaar, zoodat wij genoodzaakt waren den nacht op de prauw-bidar door te brengen, die ons van Soengei Pinjoe gevolgd was. Nimmer echter had ik tot dusverre zulk een rampzaligen nacht doorgebracht. Millioenen muskieten bestormden ons en lieten ons geene seconde met rust, en tegen den morgenstond overviel ons zulk een ontzettende plasregen, dat wij niet anders dachten of de prauw zou te gronde gaan. Menigmaal heb ik mij sedert dien nacht herinnerd en nog kan ik niet zonder schrik daaraan denken. Met zoo groote kracht viel de regen op ons neder, dat al wat wij bij ons hadden doornat en bedorven werd, terwijl acht Maleiers onophoudelijk moesten hoozen om de bidar boven water te houden. Gelukkig was de rivier niet diep. Toen de dag aankwam zagen wij, nat tot op de huid en in koortsige rilling, met bedroefde oogen elkander aan. Wij konden echter niet beter doen dan de schuit weder in gereedheid te brengen en te trachten ons zoo goed mogelijk te herstellen, ten einde hoe eer hoe beter van dit voor ons zoo zoo ongelukkig oord te vertrekken.

Dit geschiedde dan ook en te zeven ure begaven wij ons, nog doornat en verstijfd van koude, op weg naar Soengei Poeron Besar. Ofschoon de landstreek zeer schoon is, was toch deze weg alles behalve aangenaam, daar wij dikwijls tot aan ons midden in de rijstvelden zonken. Nadat wij omtrent drie uren door den modder gewaad hadden, kwamen wij te Soengei Poeron Besar aan, eene kleine kampong uit ongeveer 40 op een rij gebouwde huizen bestaande. Wij dronken hier een weinig thee, die het hoofd der Chineezen ons gulhartig nevens gebak en suikergoed aanbood. Spoedig echter verlieten wij dit vriendelijk gelegen plaatsje, en wandelden nu over een schoonen, droogen weg naar het kongsihuis aan de Soengei Poeron Ketjil gelegen, waar wij des namiddags te één ure aankwamen. Hier genoten wij weder een oogenblik rust, trokken schoone kleederen aan, en hadden spoedig de ongemakken van den vorigen nacht weder vergeten. De kapitein-Chinees van Soengei Poeron Ketjil deed alles wat in zijn vermogen was om ons verblijf aldaar aangenaam te maken, en ik moet zeggen dat wij op weinige plaatsen zoo vriendelijk en gul zijn ontvangen geworden.

Toen wij behoorlijk waren uitgerust, stelde de Majoor ons voor een klein tochtje op de Soengei Poeron Ketjil te doen, en spoedig zaten wij in eene kleine prauw, waarmede men ons een half uur opwaarts roeide.

Hierbij had ons echter weder een groot ongeluk kunnen overkomen. De rivier stroomt hier met groote snelheid naar zee, en ongeveer een kwartier uurs van de kampong ligt over haar een smalle brug, waar wij slechts met heel veel moeite onder door kwamen. Toen wij nu terugvoeren vloóg de prauw pijlsnel over den gladden, helderen stroom en was slechts met moeite te regeeren. Eer wij er op verdacht waren, kwamen wij plotseling voor de genoemde brug. Met een sprong was de Majoor er boven op, maar daar von Ende en ik met den rug naar de brug gekeerd zaten, hadden wij het gevaar niet zoo spoedig bemerkt, dat wij zijn voorbeeld konden volgen. Ik wierp mij dadelijk in een met water gevulden bak waarin de Chineezen hun gevangen visch bewaren, en ontkwam alzoo aan een schier onvermijdelijk ongeluk. Von Ende echter, die achter mij zat, had ook daarvoor geen gelegenheid, maar liet zich geheel achterover in de prauw vallen. Het water stond echter zoo hoog, dat de arme drommel zijn neus aan de brug schaafde en nog blijde mocht zijn met deze lichte kwetsuur vrij te komen. Ik had echter het genoegen van nogmaals een nat pak te hebben gehaald, de Maleiers waren dadelijk in de rivier gesprongen, en de Majoor stond ons op de brug hartelijk uit te lachen. Wij waren intusschen allen zeer tevreden dat wij den dans zoo gelukkig ontsprongen waren, en keerden zoo spoedig mogelijk naar onze woning te Soengei Poeron Ketjil terug, waar wij den nacht in verkwikkenden slaap doorbrachten.

Omtrent dit oord wil ik hier alleen nog aanmerken, dat vandaar ook een weg naar Mandor loopt, waarlangs men die plaats in twee dagen bereiken kan. De weg gaat meestal door dicht bosch en is ten uiterste moeilijk en hier en daar zelfs gevaarlijk. Ik heb echter dien weg niet betreden. Wel is hij later door den Majoor opgenomen, maar daar ik toen ongesteld was, kon ik niet van de partij zijn. Er houden zich in die streek orang hoetans en vooral veel wilde varkens op.

Wij wilden nu nog de Peniti Besar opnemen, welke rivier in het Mandorsche uit den berg van dien naam haren oorsprong heeft. Ik heb reeds vroeger over die rivier en de kampong Peniti, alsmede over den moerassigen weg die van Mandor derwaarts leidt, gesproken. De rivier is tot dicht bij de kampong bevaarbaar en kan van de monding tot dat punt in twee dagen worden opgeroeid. Gelijk meest alle rivieren op de Westkust van Borneo, zoo heeft ook deze eene ondiepe monding; zij wordt echter door de Chineezen voor hunnen smokkelhandel gebruikt. Op ongeveer een kwartier uurs van den mond ligt een kleine, armoedige kampong; verder zagen wij nergens meer eenig spoor van menschelijk verblijf. Wij voeren de rivier op tot des namiddags te drie ure, namen haar op bij de terugreize, en bevonden ons met het invallen der duisternis weder aan zee.

Bij hare monding en tot aan laatstgemelde kleine kampong is de Peniti ongeveer 40 roeden breed, doch zeer ondiep. Hooger op wordt zij zeer smal, haar water is roodachtig en hare oevers bijzonder laag. Dit laatste blijft het geval tot dicht bij het Mandorsche, waar het water echter weder eene zeer heldere kleur heeft. Wij verlieten nog dienzelfden avond de monding van de Peniti en kwamen des nachts te 12 ure te Pontianak terug, waar wij weldra genoegzame vergoeding vonden voor de vermoeienissen op dezen kleinen uitstap doorgestaan.

DERDE HOOFDSTUK,

Nieuw verblijf te Pontianak. — Het établissement Marianna's-oord en het fort Du Bus. — De vorstelijke begraafplaats Batoe Lajang. — De Chineesche kampong en de nijverheid der Chineezen. — Sultan Othman. — De Pangeran Ratoe. — De Pangeran Bandahara. — Suikercultuur te Pontianak. — Plannen tot eene nieuwe reis.

Pontianak was nu weder gedurende een geruimen tijd onze vaste verblijfplaats. De vriendelijke welwillendheid van den Resident Gronovius maakte ons haar zoo aangenaam mogelijk en doet mij nog met genoegen aan die dagen denken.

De woningen der Europeesche ambtenaren zijn allen in eene nette straat in rechte lijn naast elkander gebouwd. Het residentie-huis is een fraai gebouw met eene breede galerij van negen kolommen, en doet zijn ontwerper, den heer Gronovius, alle eer aan. De andere gebouwen, hoewel minder groot, hebben mede een gunstig voorkomen en verkeeren in goeden staat. Ook het fortje, du Bus genaamd, bezit voldoende sterkte; het is van twee goede bastions voorzien, en geheel op het Chineesche kamp en den dalem van den Sultan gericht. In de laatste dagen van mijn verblijf te Pontianak is dit fort nog aanmerkelijk verbeterd en verfraaid geworden, en de goede zorg van mijn vriend, den kapitein le Roux, heeft niet weinig tot die verbetering bijgedragen. Ik heb gedurende mijne reizen in Indië te veel gezien van den slechten staat waarin zich doorgaans onze vestingwerken bevinden, om niet met wezenlijk genoegen te gewagen van de gunstige uitzondering door fort du Bus daarop gemaakt. Met goedkeuring der Hooge Regeering heeft de Resident Gronovius aan het Nederlandsch établissement te Pontianak, naar 's konings dochter, den naam van Marianna's-oord gegeven (1).

---

(1) In eene curieuse verzameling van geschreven stukken, uitmakende 41 nommers van een zoogenaamd *Borneo's Nieuwsblad*, opgesteld onder de leiding van den Resident Gro-

Op eenigen afstand van het établissement Marianna's-oord, naar de monding der rivier toe, ligt de begraafplaats der Maleische Vorsten van Pontianak, Batoe Lajang genoemd, uit hoofde der vele steenen die zich aldaar bevinden. Dikwijls heb ik in stille tevredenheid dit verblijf der dooden omgewandeld, dat door de Maleiers van Pontianak als een heiligdom vereerd wordt. Het bestaat uit slechts één gebouw, doch de orde en zindelijkheid die er heerschen, gevoegd bij de plechtige stilte die er u omgeeft, zijn geheel in harmonie met de indrukken die men van zulk eene plaats behoort te ontvangen.

---

novius ten behoeve der Europeesche ingezetenen van Pontianak, en loopende van 8 Januari tot 10 October 1880, vind ik het volgende „Extract uit het Register der handelingen en besluiten van den Resident ter Westkust van Borneo", dd. 31 Dec. 1829.

De Resident ter Westkuste Borneo

In aanmerking genomen hebbende:

Eerstelijk, dat tot heden nog geene benaming gegeven is aan het Nederlandsch établissement, zoo min als aan het fort te *Pontianak*, en het eerstgenoemde tot dusverre door de bevolking te dezer plaatse met den niet zeer bij den inlander geachten naam van *Batangan* (Boom) wordt bestempeld;

Ten tweede, dat de benaming *Pontianak* niet wel van toepassing kan gemaakt worden op het Nederlandsch établissement alhier, dewijl slechts de plaats waar de dalem van Z. H. den Sultan staat van ouds aldus is genoemd geweest;

Ten derde, dat er redenen bestaan om te kunnen veronderstellen dat zich van tijd tot tijd meer Europeesche handelaren alhier zullen vestigen, waardoor genoemd établissement langzamerhand vergroot zoude worden en weldra in een niet onaanzienlijk dorp zoude kunnen veranderen, en er alzoo redenen bestaan om daaraan een gepasten naam te geven;

Wijders in overweging genomen hebbende dat reeds voorloopig aan het fort alhier een naam is toegekend, waarvan echter de noodige bekendmaking voor alsnog niet is geschied, alsmede dat de ophanden zijnde Nieuwejaarsdag eene geschikte gelegenheid oplevert om eenige noodige benamingen in te voeren en aftekondigen;

Gelet op het advies van den kommandant der troepen te dezer kust, alsmede op de aanmerkingen der officieren en ambtenaren alhier;

Heeft besloten:

Eerstelijk, voorloopig en onder nadere goedkeuring van het Gouvernement, de na te noemen namen te geven aan het Nederlandsch Établissement, Fort, Bastions, Pleinen en Wegen te *Pontianak*, als:

het Nederlandsch établissement	den	naam	van	*Marianna's Oord.*
„ Fort	„	„	„	*Du Bus.*
„ Oost-bastion van het fort	„	„	„	*De Diamant.*
„ West-bastion „ „ „	„	„	„	*De Parel*
Den weg naar het Chineesche kamp	„	„	„	*Oude-Weg.*
„ „ „ den tuin van den Pangeran Bandhara	„	„	„	*Binnenweg.*
„ „ „ den Boom	„	„	„	*Tolhuis-weg.*
„ „ voor het Fort	„	„	„	*Waterweg.*
„ „ „ „ Établissement	„	„	„	*Heeren-laan.*
Het plein voor het Residentie-huis	„	„	„	*Residentie-plein.*

Ten tweede, enz.

Batoe Lajang is gebouwd door den stichter van Pontianak Abdoe'r-rahman, die bij de Maleiers in reuk van heiligheid staat. Zoo dikwijls zij in hunne familie een zieke hebben of zelven ziek zijn, zijn zij gewoon eene gelofte te doen, om, zoodra de krankheid geweken is, daar een offer te gaan brengen; en nimmer is het mij voorgekomen dat deze gelofte onvervuld bleef.

De Chineezen die te Pontianak hun verblijf houden, zijn gelijk aan alle anderen die in dezen Archipel gevonden worden, en even als dezen bij uitstek naarstig en ijverig. Hun aantal te Pontianak bedraagt ongeveer 10,000 (1). Hunne kampong is fraai en nu onlangs door tusschenkomst van den Resident geheel verbouwd. Zij ligt op eenigen afstand van het fort Du Bus, aan den linker-oever der Kapoeas, ter plaatse waar zij zich met de rivier van Landak vereenigt en den naam van rivier van Pontianak aanneemt.

De Chineezen te Pontianak zijn allen handelaars of handwerkslieden. Jaarlijks komen daar 4 of 5 wankangs van Macao, Canton of Amoy aan, die veel tot verlevendiging van het verkeer te Pontianak bijdragen. Hierin bestaat echter de eenige overzeesche handel die hier door de Chineezen gedreven wordt; hunne verdere zaken drijven zij met de binnen- en bovenlanden langs de Kapoeas en de rivier van Landak. De wankangs brengen ieder jaar een nieuwen toevoer van Chineezen naar Borneo's Westkust over, zoodat hun aantal gedurig vermeerdert en er niet aan valt te twijfelen of dit gewest zal allengs geheel door hen worden bezet en ingenomen, en wij alzoo verstoken blijven van de groote voordeelen die dit schoone land bij een goed bestuur aan het Gouvernement zou kunnen opleveren, zoo niet de Nederlandsche regeering daarin nog tijdig voorziet (2). Voor 't overige is de bazar te Pontianak vrij levendig, hoewel vroeger de prauwen van Borneo Proper (Broenei) daar meer drukte aanbrachten dan thans het geval is. Om welke reden deze in de laatste jaren niet meer verschenen zijn, heb ik niet kunnen ontdekken. Het komt mij echter voor dat het voornamelijk te wijten is aan de hooge tollen die door het Gouvernement geheven

---

(1) Dit cijfer schijnt zeer overdreven, wanneer men in aanmerking neemt dat de Resident van Pontianak van Lynden in het *Natuurk. Tijdschr. v. Ned. Ind.*, Jaarg. II (1851), blz. 573, de geheele bevolking van Pontianak op slechts 6000 zielen stelt.

(2) De wijze waarop de Schrijver hier over de Chineezen spreekt, is de weêrklank van hetgeen in schier alle stukken van dien tijd wordt aangetroffen. Thans oordeelt men anders. In het Regeeringsverslag over 1864 leest men op bl. 18 de volgende noot: „Als maatregel *ter bevordering van de voor dit gewest zoo gewenschte Chineesche immigratie* verdient hier gewezen te worden op de in 1864 plaats gehad hebbende intrekking van de belasting op repatriëerende Chineezen, en van die op den in- en doorvoer van goederen bestemd voor de Chineesche districten."

worden, en die aan den geheelen handel van Pontianak veel schade hebben toegebracht.

Ook aan de overzijde der rivier heeft de heer Gronovius gepoogd eene Chineesche kampong aan te leggen. De toevloed van bevolking was echter zeer gering en dit plan is dus als mislukt te beschouwen.

Achter het groote Chineesche kamp aan de linkerzijde der Kapoeas begint het Maleische kamp, dat onregelmatig langs den oever gebouwd is. De rivier levert hier een vroolijk gezicht op. Tot op verren afstand liggen aan weêrszijden een groot aantal kleine en groote inlandsche prauwen en enkele zeeschepen achter elkander, en de menigte heen- en weêrvarende schuitjes zet aan het tooneel eene levendigheid bij, die men niet zou verwachten hier aan te treffen. Dikwijls heb ik mij hier met aangename tochtjes op de rivier verlustigd: want de meeste te Pontianak wonende Europeanen schaffen zich fraaie jachtschuitjes of bidars aan en zoeken in kleine watertochtjes het middel om eenige afwisseling in hun eentoonig leven te brengen.

De Maleiers ter Westkust van Borneo, en inzonderheid te Pontianak, zijn lui van aard, maar in andere opzichten kan men hun geene goede hoedanigheden ontzeggen. Vooral moet van hen getuigd worden dat zij ten uiterste beleefd en gedienstig zijn, en geene moeite sparen om te allen tijde en op allerlei wijzen de dienaren van het Gouvernement te believen. In hunne behoeften zijn zij lang niet sober en de weelde begint bij hen tot een hoogen trap te stijgen. Zoodra zij eenig vermogen hebben verworven, vinden zij er hun grootste genoegen in zich Europeesche meubelen en andere artikelen van weelde aan te schaffen.

Sultan Othman van Pontianak is een door en door braaf mensch, een weinig trotsch tegenover den Europeaan, maar vol welwillendheid jegens zijne onderdanen. Hij geniet tegenwoordig van het Gouvernement *f* 48000 's jaars; maar waartoe deze groote uitgave dient, moet ik bekennen niet te kunnen begrijpen. Sultan Othman zoude, geloof ik, uit hoofde der zwakheid zijner macht, er weinig tegen kunnen inbrengen, indien deze schadeloosstelling tot op de helft of nog minder werd teruggebracht. Men is op Borneo's Westkust wel eens wat mild geweest met het voordragen van dergelijke schadeloosstellingen, zonder te berekenen of de inkomsten die aan het Gouvernement vervallen, daaraan behoorlijk geevenredigd zijn; of men heeft zich van die voordeelen eene te groote voorstelling gemaakt en te laat ontwaard dat men zich vergist had. Zoo geniet de Sultan van Sambas *f* 12000, de Panembahan van Mampawa *f* 4000, de Pangéran Bandahara van Pontianak *f* 6000, enz.; en daarbij maken al die heeren, maar inzonderheid de laatstgenoemde, nog zulke schulden aan den lande, dat het is om van te beven. Vroeger hebben zij ook verbindtenissen met de Handelmaatschappij aangegaan; maar ik

heb goeden grond om te kunnen verzekeren dat die maatschappij nooit een duit zal terugbekomen van de gelden waarmede zich die heeren verrijkt hebben.

Sultan Othman, ofschoon de jongste zoon van Abdoe'r-rahman, den grondvester van het Pontianaksche rijk, was door zijn vader tot troonsopvolger bestemd; doch de oudste zoon, Sjerief Kasim, destijds Panembahan van Mampawa, een slim en heerschzuchtig man, wist na den dood van Sultan Abdoe'r-rahman het oppergezag in handen te krijgen, onder voorgeven dat Sjerief Othman nog te jong was om het roer van staat in handen te nemen. Ook deze, bevreesd voor zijns broeders macht en invloed, berustte in deze aanmatiging, waaruit echter naderhand voor het Gouvernement groote moeilijkheden met betrekking tot de troonsopvolging voortsproten. De oudste zoon van Sultan Kasim, Paugéran Sjerief Aboe Bekr, was reeds door het Gouvernement als troonsopvolger erkend, toen het algemeen verzet der bevolking tot zijne terzijdestelling en de opdracht der regeering aan den tegenwoordigen Sultan leidde (1). Men vond destijds goed Sjerief Aboe Bekr voor krankzinnig te verklaren en onbekwaam om het rijk te besturen; maar toen men hem niettemin, als een soort van vergoeding, de waardigheid van Panembahan van Mampawa aanbood, bedankte de Pangéran voor de eer en gaf onbewimpeld aan het Gouvernement te kennen, dat, zoo hij te weinig verstand had om Sultan van Pontianak te zijn, hij zeker ook onbekwaam was om Panembahan van Mampawa te wezen. Mij is deze vorst steeds als een goed mensch voorgekomen; men kan hem alleen groote gierigheid ten laste leggen, die hem tot een der vermogendste onder de Pontianaksche grooten heeft gemaakt.

Toen Sultan Othman zijn broeder opvolgde, werd tevens zijn zoon tot Pangéran Ratoe of bestemden troonsopvolger benoemd. Ook deze prins is even als zijn even gemelde neef van een hoogzuinigen aard, maar daarbij van bekrompen vermogens. Hij zal dus zeker aan het Gouvernement nimmer eenige moeite veroorzaken, al werd hem slechts de helft der subsidiën toegelegd die zijn vader Sultan Othman geniet.

De hoofd-personage te Pontianak, die de meeste macht en invloed op de bevolking heeft, is echter de Pangéran Bandahara, Mangkoe Negara of Rijksbestuurder. Heerschzuchtig van aard en met vele begaafdheden toegerust, is hij zeker de verstandigste en bekwaamste der Pontianaksche prinsen en rijksgrooten. Ook is hij in den dagelijkschen omgang met de Europeanen vriendelijk en beleefd. Jammer dat hij door zijne groote geldverspillingen in schulden is gewikkeld, die hem tot menige daad

(1) Zie hierover mijn *Borneo's Wester-afdeeling*, D. II, blz. 62 v., 71.

van dwinglandij en knevelarij verleiden. Ook aan het Gouvernement is hij groote sommen schuldig. Sultan Othman schijnt hem meer te vreezen, dan hij hem door zijne vorstelijke waardigheid ontzag inboezemt. Zeker is het dat het Gouvernement, wanneer de Bandahara in de plaats des Sultans aan het hoofd des rijks was gesteld, niet lang in vrede met hem leven zou. Zijne bedrijvigheid en plannenmakerij zouden hem vermoedelijk verleiden tot pogingen om zich van het Gouvernement te ontdoen, en waarschijnlijk zou hij daartoe zeer goed van de in opstand zijnde Chineezen partij weten te trekken. Zijn invloed bij het Gouvernement is echter sedert eenigen tijd merkelijk gedaald, en in de laatste dagen van mijn verblijf in Pontianak hebben de omstandigheden zijne belangzuchtige handelingen op gevoelige wijze tegengewerkt.

Ofschoon de landbouw te Pontianak nog in de geboorte en van weinig beteekenis is, belooft hij echter eerlang gunstige resultaten. De Chineezen leggen zich met ijver daarop toe, en reeds is een deel der bosschen die Pontianak omringen, in goede, welaangelegde suikertuinen herschapen, die de aangenaamste wandelingen aanbieden. Dezc cultuur schijnt op Borneo zeer goed te zullen slagen. Ook het Gouvernement heeft eenige pogingen tot aanmoediging der suikerteelt aangewend, maar heeft, naar mijn inzien, zijne bemoeiing op te zuinige wijze aangevangen, en ik vrees dat de som van *f* 20,000, die het daarvoor disponibel heeft gesteld, op dezen voet weinig vruchten zal opleveren, en gevaar loopt van geheel te zullen verloren gaan. Doch daar dit punt van groote aangelegenheid is en niet in weinige woorden kan worden afgehandeld, zal ik de behandeling van de voordeelen en bezwaren der suikercultuur tot het slot van dit reisverhaal verschuiven.

Ons verblijf te Pontianak was over het algemeen veel genoegelijker dan men zich van zulk een afgelegen post zou kunnen voorstellen, inzonderheid wanneer men in aanmerking neemt dat wij met de plaatselijke gesteldheid en de daar verblijf houdende Europeanen eerst langzamerhand wat beter bekend werden. Steeds ondervonden wij van deze laatsten de meeste beleefdheid, en steeds werd met belangstelling van ons afscheid genomen, wanneer wij, ten einde aan het doel onzer zending te beantwoorden, eene nieuwe reize naar de binnenlanden ondernamen.

De onderneming waartoe de Majoor zich thans voorbereidde, werd met bijzondere belangstelling door ons te gemoet gezien, wijl hij voornemens was het grootste gedeelte van het gebied der Westkust in ons gezelschap te doorkruisen. Eerst zouden wij ons andermaal naar Mandor begeven, om dan vandaar noordwaarts in het gebergte tot aan den oorsprong der Mampawa-rivier door te dringen. Dan zouden wij deze rivier tot Montedo afzakken, en vandaar weder door het gebergte naar Mandor terugkeeren. Vanhier zouden wij ons vervolgens naar Landak

begeven, om, na dit landschap te hebben opgenomen, langs de rivier die daaraan haren naam ontleent, naar Pontianak terug te keeren. De geheele reis was op anderhalve maand bepaald en nadat op alles behoorlijke orde gesteld was, werd de 12de November 1830 als de dag van ons vertrek aangewezen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Tweede tocht naar Mandor. — Onze eerste nacht aldaar.

Vrolijk en welgemoed stapten wij in den vroegen morgen van den 12den November op nieuw in de prauw-bidar van den Resident, vriendelijk en welmeenend waren de wenschen der heeren die ons tot aan de plaats der inscheping vergezelden, en onder een luid vreugdegeroep sloegen de Maleiers de handen aan hunne pagaaien om ons naar Mandor op te roeien. In snelle vaart gleden wij over de schoone rivier, aan weêrszijden bebouwd met ontelbare woningen, terwijl links en rechts eene menigte Chineesche vrouwen en kinderen zich in den stroom baadden en verfrischten. Doch maar al te spoedig moest dit levendig tooneel plaats maken voor de eenzame, door dichte bosschen kronkelende rivier van Laudak, waar echter het gewoel der menschen door het gezang van honderden vogels en het geschreeuw van tallooze in de boomen slingerende apen vervangen werd.

Spoedig bereikten wij Koewala Terap, vanwaar wij, na ontbeten te hebben, de rivier van Mandor tot Kopian opvoeren. Die vaart had voor ons niets van hare vroegere bekoorlijkheid verloren, alleen beklaagden wij het dat de afstand van Koewala Terap tot Kopian zoo groot is. Wel ligt tusschen die beide plaatsen nog een enkel Chineesch huis, Sepata genaamd, doch dit heeft een zoo ellendig voorkomen, dat het van elk oponthoud daar ter plaatse afschrikt.

Het was zeer laat eer wij Kopian bereikten; want de duisternis, die ons reeds vroegtijdig overviel, had onzen voortgang niet weinig belemmerd. Wij vonden de bewoners van Kopian in diepen slaap gedompeld; maar ofschoon wij hen zeer ontijdig aan de armen van Morpheus ontrukten, hadden zij spoedig een maaltijd van rijst, kippen en varkensvleesch voor ons in gereedheid gebracht, die met veel graagte door ons werd genuttigd. De herinnering hoezeer de muskieten ons vroeger in dit huis gekweld hadden, schrikte ons echter af om daar ons nachtleger te kiezen en noopte ons den slaap in onze prauw-bidar te zoeken. Des morgens verwisselden wij onze prauw tegen kleinere, waarmede wij onzen tocht op de steeds smaller en ondieper wordende rivier voortzetten, totdat wij des namiddags te één ure Mandor bereikten.

Even als de vorige reis ontving ons de kapitein-Demang met de meeste vriendelijkheid; wij spoedden ons echter naar de voor ons bestemde woning bij den dikken huisbaas dien ik vroeger beschreven heb, en beijverden ons om ons daar zoo goed mogelijk in te richten. De Majoor koos voor zich eene der benedenkamers, terwijl von Ende en ik onze *kelamboe's* in een gedeelte van het bovenhuis ophingen. Des avonds maakten wij een goede punsch, en onthaalden onzen huisbaas, die nog steeds eene goede gezondheid genoot, op eene ruime dosis van onzen arak, die hem bijzonder scheen te smaken. Maar het was ons niet bestemd dat wij dien nacht eenige rust zouden genieten. De kapitein Ni-po, die zijne kamer achter die des Majoors had, werd aanhoudend door een vreeselijken hoest gekweld en door het niet minder luid gesnork van onzen huisbaas krachtdadig geaccompagneerd. Nog erger werd het toen zich in den voorhof omstreeks middernacht eensklaps een vervaarlijk geblaf van drie of vier honden verhief, afgewissseld door het gejank en geblaas van eene groote menigte katten. Woedend over dit rumoer stoof de Majoor uit zijne kamer, en ook wij klommen met stokken en lansen gewapend naar beneden, om die viervoetige vijanden te verdrijven. In een sarong en kabaai gehuld en met een puntige roode slaapmuts op het hoofd stond daar de Majoor vreeselijk tegen de honden en katten te vloeken; doch zijne vervaarlijke stem bewees minder goede diensten dan onze wapenen, waarmede wij spoedig de honden de poort uit en de katten over de palissaden joegen. Nu poogden wij andermaal den slaap te vatten, doch daar Ni-po steeds bleef hoesten en Jarvey steeds bleef snorken, waren al onze pogingen vruchteloos. Gelukkig was het zeer schoon weder en scheen de maan met vriendelijken glans. Wij bleven dus bij elkander zitten en hielden ons tot aan den morgen met plannen voor de aanstaande reize bezig.

(Caetera desunt).

IS ER VERBAND TUSSCHEN DE KETJOE-PARTIJEN EN DE AFSCHAFFING DER ROTTINGSLAGEN?

Met elke mail die wij uit Java ontvangen, worden de klachten over den rechtstoestand aldaar luider en luider. Niet alleen nemen de kleine misdrijven, zooals gewone diefstallen, met den dag toe, maar roof en moord met talrijke gewapende benden zijn in de Vorstenlanden geene zeldzaamheid meer.

Dat de burgerij over zulk een toestand klaagt en zelfs aan de Regeering eischen doet om maatregelen te nemen waardoor haar bescherming van lijf en goed wordt verzekerd, vindt zijne rechtvaardiging in de overtuiging, die bij iedereen bewust of onbewust leeft, dat de eerste plicht eener regeering bestaat in het verleenen van rechtszekerheid aan hare onderdanen. Het spreekt van zelf dat zij die zich aldus over de nalatigheid der Regeering in het vervullen van dien eersten en voornaamsten plicht beklagen, zich ook bezig houden met het opsporen der oorzaken waaruit die toestand geboren is, en tevens de middelen trachten aan te wijzen waardoor verbetering in dien toestand kan gebracht worden. Ook dat publiek onderzoek, die vrijwillige enquête, als het ware, door het publiek zelf ingesteld, heeft zijn nut; en mogen al nu en dan minder juiste voorstellingen gegeven worden en ondoelmatige middelen worden aangeprezen, deze worden dan toch door de openbare bespreking in dagbladen als anderszins tot hare juiste waarde teruggebracht. Maar hiertoe bij te dragen is dan ook de plicht van ieder die meent dat er voorstellingen gangbaar zijn, waardoor de publieke opinie in dwaling zou kunnen worden gebracht, zooals ik meen dat te dezen aanzien het geval is.

Die toenemende misdrijven worden in de eerste plaats toegeschreven aan de onmacht der politie, die niet in staat schijnt te zijn de misdadigers optesporen en aan de justitie overteleveren. Hieromtrent bestaat geen verschil van opinie, en herhaaldelijk is op de reorganisatie dier politie aangedrongen. Maar naast die zeer juiste redeneering wordt nu

en dan eene andere geopperd, namelijk dat de afschaffing der rottingslagen als oorzaak van die toenemende misdrijven niet mag over het hoofd gezien worden. Zij die deze laatste meening voorstaan, vinden zelfs een bondgenoot in den tegenwoordigen Minister van Koloniën, die in de vertegenwoordiging op den 21sten Nov. jl. de volgende verklaring aflegde: »En wat is nu het gevolg van die afschaffing der rottingslagen? Dat de Javaan zich nu rustiger gedraagt, meer ordelievend is? Neen, nu zijn de gevangenissen overpropt en de Javaan, wiens overtredingen terstond niet voldoende kunnen worden beteugeld, slaat over tot diefstal, roof en moord." Het gebeurt niet dikwijls dat deze Minister dezelfde stellingen verkondigt die in sommige organen van die »bandelooze" Indische pers worden teruggevonden, en ik vrees dat ook nu niet allen die conclusie eenstemmig met hem zullen onderschrijven; maar juist uit het ongewone dier overeenstemming met een deel althans der Indische pers, ontstaat voor ons de behoefte om te onderzoeken, of er ook afdoende gronden voor deze bewering bestaan.

De Minister gaat uit van de veronderstelling dat de misdadigers alleen onder de inlanders en daar mede gelijk gestelden moeten gezocht worden, hetgeen dan ook met de berichten uit Indië overeenkomt. Wij hebben dus hier onze aandacht slechts te bepalen bij de straffen voor inlanders bepaald. Aan hen nu werden, in den goeden ouden tijd, rottingslagen als straf opgelegd door de Residenten, rechtsprekende in zaken van overtreding van reglementen van politie en plaatselijke keuren; door de Landraden, rechtsprekende in zaken van misdrijven die niet tot de competentie van de politierol of van den Ommegaanden Rechter behooren; en door den Ommegaanden Rechter, rechtsprekende in zake van misdrijven welke met den dood of met de straf naast die des doods worden gestraft. Bij besluit van 3 Maart 1866 (Stbl., N°. 15) is de straf van rottingslagen in Neêrlandsch Indië afgeschaft. En daar nu sedert de misdrijven in Indië zijn toegenomen, is het een natuurlijk verschijnsel dat zij die het *propter* en *post* niet altijd goed kunnen onderscheiden, verband als van oorzaak en gevolg tusschen die beide gebeurtenissen trachten te vinden.

Om de waarde van die gevolgtrekking te beoordeelen, behoort nu in de eerste plaats de vraag beantwoord te worden: welke misdrijven zijn toegenomen? Al de berichten komen daarin overeen, dat dit alleen het geval is ten aanzien van diefstal, met of zonder verzwarende omstandigheden gepleegd, terwijl, — en dat is wel het gewichtigste verschijnsel, — de zoogenaamde *ketjoe*-partijen, dat is diefstal, soms gepaard met moord en brandstichting, maar altijd met geweld, door talrijke gewapende benden gepleegd, in de Vorstenlanden, waar zij bijna geheel tot het verleden behoorden, weder veelvuldig voor-

komen. Van toeneming dier kleine politie-overtredingen welke door den Resident, alleen rechtsprekende, werden berecht, is geen sprake. Maar juist op die kleine overtredingen werd in den regel de rottingstraf toegepast. De ondervinding heeft dus in dit opzicht de afschaffing der rottingstraf volkomen gerechtvaardigd, en ik geloof niet dat er nog één verstandig man gevonden wordt, die zal durven beweren, dat de Javaan wegens oneerbiedigheid of het niet behoorlijk begieten van den weg en dergelijke kleine overtredingen met geeseling zal moeten gestraft worden, of dat anders de rust in Indië en het prestige van het Gouvernement gevaar loopen.

De misdrijven wier getal toeneemt, zijn dus in de eerste plaats diefstallen, die door de Landraden worden berecht. De straffen, op die misdrijven gesteld, zijn, bij gemis van een wetboek van strafrecht voor de Inlanders, niet juist omschreven. Toch vinden wij in de »Bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van Strafwetgeving, welke eene dadelijke voorziening vereischen," in art. 20, eene algemeene opsomming van straffen welke door de Landraden kunnen worden opgelegd, als:

3°. dwangarbeid in den ketting voor den tijd van hoogstens 10 jaar, ter plaatse buiten het eiland waar het vonnis is gevallen.

4°. dwangarbeid in den ketting voor den tijd van hoogstens 10 jaar, ter plaatse op het eiland waar het vonnis is gevallen.

5°. dwangarbeid buiten den ketting van hoogstens 10 jaar, ter plaatse buiten het eiland waar het vonnis is gevallen.

6°. dwangarbeid buiten den ketting van hoogstens 10 jaar, ter plaatse op het eiland waar het vonnis is gevallen.

7°. Gevangenisstraf voor hoogstens 5 achtereenvolgende jaren.

Maar behalve die straffen was de Landraad vóór de afschaffing der straf van rottingslagen gerechtigd ook nog die straf op te leggen tot een getal van hoogstens 40 slagen; doch volgens art. 21 mocht die straf nimmer afzonderlijk en in geen geval aan vrouwen worden opgelegd.

De redeneering nu dat de afschaffing dier straf zoude bijgedragen hebben tot de vermeerdering van diefstallen, komt derhalve hierop neder, dat de opgenoemde straffen van dwangarbeid in en buiten den ketting enz. niet streng genoeg zouden zijn om den Javaan van het plegen van die misdrijven afteschrikken, maar dat aan die straffen noodzakelijk de 40 rottingslagen moeten worden toegevoegd om dat effect te sorteeren. Geloove het wie het wil, maar mij komt het onaannemelijk voor dat de Javaan, die zich door vrees voor dwangarbeid in den ketting buiten het eiland Java niet van het plegen van diefstal laat terughouden, zich wel zou laten afschrikken, indien hem buiten en behalve die straf nog 40 rottingslagen te wachten stonden.

Maar de zwakheid der redeneering die ik bestrijd, blijkt nog veel

sterker, indien wij haar toepassen op het veel zwaardere misdrijf van diefstal in vereenigde en gewapende benden met geweld gepleegd, en gepaard met moord en roof (de *ketjoe*-partijen). Zij die zich daaraan schuldig maken staan terecht voor den Ommegaanden Rechter (art. 105 R. O.), die op hem toepast de doodstraf of dwangarbeid voor 20 jaar in den ketting buiten het eiland waar het vonnis is gevallen, voorafgegaan door tentoonstelling onder de galg. Volgens den Minister van Koloniën en zijne geestverwanten moeten wij dus hier aannemen, dat de doodstraf niet voldoende is om den Javaan van het plegen van die misdrijven afteschrikken, maar dat zij moet gepaard gaan met de rottingslagen. Als de doodstraf en de straf naast die des doods den inlander niet vermogen te weêrhouden van roof en moord, zullen dan de 40 rottingslagen het vermogen? Ziet de Minister wel in dat die redeneering ons naar de strafstelsels der middeneeuwen terugvoert? Als de maatschappij alleen door de grootste gestrengheid der straffen kan beschermd worden, en de doodstraf niet meer voldoende is om de misdadigers van het plegen van dergelijke wandaden afteschrikken, dan moet die straf met de folteringen en pijnigingen der middeneeuwen worden verzwaard; dan moeten wij een paar honderd jaar terug en moeten wij rad en brandstapel weêr in eere herstellen. Tot dergelijke absurditeiten leiden gevolgtrekkingen zonder kennis van zaken en met oppervlakkige kennis van toestanden gemaakt.

Vroeger, zoo redeneert men, werden rottingslagen als straf toegepast en er waren geen *ketjoe*-partijen; thans is den straf afgeschaft en er zijn *ketjoe*-partijen; *ergo* moet de straf der rottingslagen weêr worden toegepast. Maar, vragen wij, bestaan er nu geene straffen op dergelijke misdrijven? Zeker, en veel zwaarder straffen, hoewel zij niet zoo barbaarsch zijn als de rotting. Maar werd vroeger door den rechter die straf van den rotting op dergelijke misdrijven toegepast? Hoogst zelden. De rechter in Indië is altijd zeer spaarzaam geweest in het toepassen dier straf: het was alleen het administratief gezag met rechtspraak belast dat die straf veelvuldig toepaste. Het is alsof men een zekere genegenheid voor die straf van rottingslagen koestert, wanneer men beweert dat de doodstraf in die afschrikkingstheorie niet zwaar genoeg weegt, maar dat alleen in rottingslagen heil te vinden zal zijn. Al was de theorie van de voorstanders der rottingstraf, dat de maatschappij tegenover den misdadiger alleen beschermd kan worden door zware en wreede straffen, volkomen juist, dan nog mist die theorie hier hare toepassing, tenzij men aanneme dat de straf van rottingslagen zwaarder is en meer afschrikt dan de doodstraf, hetgeen toch wel niemand zal beweren.

Maar wat ieder verstandige *wel* zal erkennen, omdat de wetenschap

het leert en de ervaring het bevestigt, is, dat gestrenge straffen, gepaard aan eene slechte politie, waardoor de misdadiger de overtuiging heeft dat wanneer hij gevat wordt, hem eene strenge straf wacht, maar dat daartegen staat de groote kans om niet betrapt of gevat te worden, onmachtig zijn hem van het plegen van misdrijven af te schrikken; terwijl daarentegen zelfs zeer lichte straffen dit wel vermogen, zoodra bij den misdadiger de overtuiging leeft dat de kans om die straffen te ontloopen zeer gering is, en hij bijna de zekerheid heeft zijne straf, hoe gering die dan ook zijn moge, niet te zullen ontgaan. En hierin ligt naar mijn oordeel de oorzaak dat op Java de misdrijven toenemen, dat zij, hoe talrijk ook en met welke straffen ook bedreigd, in den regel ongestraft blijven. De justitie is onvermogend zoolang haar niet ten dienste staat eene goede politie, die de misdrijven opspoort en de misdadigers aan de straffende hand van het gerecht overlevert. En wat zullen wij zeggen van de politie op Java? Indien wij haar *slecht* noemen, dan is dat oordeel nog veel te zacht, want eigenlijk moet men zeggen dat zij *niet* is. Behalve eenige bepalingen voor de hoofdstad Batavia, vindt men niet één Besluit of Reglement waarin eene behoorlijke organisatie der politie is geregeld. Door de verschillende Residenten die, elk in hun gewest, aan het hoofd der politie staan, wordt dan ook die politie *taliter qualiter* naar hun beste weten georganiseerd. Hiertegen wordt echter geen hoofdgrief gemaakt; want eene politie moge op die wijze onmogelijk aan alle vereischten kunnen voldoen, zij kan toch eenige goede diensten praesteeren. Maar er is meer. Om eene goede politie in te stellen en behoorlijk te doen werken, is in de eerste plaats geld noodig. Nu zien wij uit de laatst ingediende Begrooting voor 1868 dat voor de politie van geheel Neêrl.-Indië wordt aangevraagd eene som van *f* 290,942. Indien wij daarmede vergelijken de sommen die in Nederland voor hetzelfde doel worden uitgegeven, dan vinden wij op de Nederlandsche begrooting van 1868 voor de rijks-politie *f* 299,655. Daarbij komen echter nog de veel aanzienlijker uitgaven die door elke gemeente voor hare politie worden gedaan. Voegt men die bij de algemeene som, dan geloof ik dat ik niet te veel stel, wanneer ik aanneem dat voor de politie in Nederland, met eene bevolking van 3½ millioen ongeveer, 2 millioen wordt uitgegeven. Daartegen staat nu dat men in Indië, met eene bevolking van 20 of 25 millioen, de geheele politie met bijna 3 ton wil bekostigen. Maar in diezelfde verhouding zou men op Java alleen reeds verscheidene millioenen moeten uitgeven, om daar de politie eenigszins op denzelfden voet te organiseeren. Is nu bij dien stand van zaken het oordeel dat er eigenlijk geene politie in Indië is, te hard? En is het, bij gemis aan politie, te verwonderen dat de misdadigers zich straffeloos achten en daardoor de misdrijven toenemen?

Is het niet veeleer te verwonderen dat er op Java nog zooveel zekerheid van persoon en goed bestaat?

Men stelle zich slechts een oogenblik den toestand voor oogen die in Nederland ontstaan zou wanneer de gemeente-politie geheel en de rijkspolitie voor een groot gedeelte werd opgeheven? En zullen nu niet oneindig beter resultaten verkregen worden door eene behoorlijke regeling der politie, dan door de wederinvoering der rottingslagen? Immers deze kunnen in geen geval worden toegediend zoolang men de misdadigers niet gevat heeft, en daartoe bestaat thans in den regel al bitter weinig kans.

Nu weet ik wel dat op Java elk ambtenaar, Europeesch zoowel als inlandsch, een *omnis homo* is, en dat zij dan ook bijna allen, al zijn hun functiën van geheel anderen aard opgedragen, zich ook zoo wat met politie moeten bemoeien. Maar daarin ligt juist de fout. Al die bemoeiingen door personen voor wie de politie een bijzaak is, waarvoor zij niet afzonderlijk bezoldigd zijn, strekken alleen om het verkeer vooral voor den inlander te bemoeilijken, maar zijn van weinig of geen nut wanneer er sprake is van het opsporen van misdrijven en van misdadigers. En dat de toestand in dit opzicht onder de zich opvolgende overpeinzende en onderzoekende Regeeringen niet verbetert, daar van leveren alle berichten uit Indië het bewijs. In den *Java-Bode* van 30 September jl. lezen wij in een brief uit Djokjo:

»Vrij algemeen is men hier van oordeel dat het in het laatste tiental jaren met de veiligheid is achteruitgegaan. Het zelfde verklaart men omtrent de communicatiemiddelen vooral op en in de nabijheid der hoofdplaats. Vroeger bestond er eene straatverlichting, thans wandelt men 's avonds in eene Egyptische duisternis. Vroeger werd er toezicht uitgeoefend op de prostitutie, thans niet meer. Eenige jaren geleden waren er wachters die 's nachts voor de veiligheid op de hoofdplaats zorg droegen, — zij zijn spoorloos verdwenen. In vroeger tijd bezat Djokjo eene brandweer en brandbluschmiddelen, thans niets meer van dat alles," enz.

Men ziet, er zijn nog andere oorzaken die de toeneming van misdrijven verklaren, dan de afschaffing van rottingslagen. Vooral in de Vorstenlanden, — en juist daar hebben tot nog toe alleen de zoogenaamde *ketjoe*-partijen plaats, — is het met de politie treurig gesteld, en geen wonder! Bij eene overeenkomst tusschen de regeering van Ned. Indië en den Soesoehoenan van Soerakarta gesloten (Stbl. 1847, N°. 80) is de uitoefening der politie aan de Regenten der verschillende districten opgedragen. Welke deugden nu ook het Javaansche volkskarakter sieren, — en die worden door ons niet gering geteld, — zoo mist de Javaan toch in den regel die voortvarendheid en dien vasthoudenden ijver,

welke eene goede politie moeten kenmerken. Daarenboven zijn in de Javaansche maatschappij, ook al door ons regeeringsstelsel om het volk door de hoofden te besturen, te veel misbruiken ingeslopen dan dat het mogelijk zou zijn dat die Javaansche regenten, zonder contrôle van een Europeesch ambtenaar, die plichten behoorlijk zouden vervullen. Maar daarbij komt dat de zaak nog zoo slecht mogelijk georganiseerd is. Het traktement van een zoogenoemden Regent-politie bedraagt f 300 's maands, en 6 *djoeng* land, eene bezoldiging die veel te gering is om den man naar zijn rang te doen leven; maar uit dat traktement moet hij, *mirabile dictu*, ook de kosten voor de gevangenis, de voeding voor de gevangenen, zijne politie-agenten enz. bestrijden. Het gevolg is niet achterwege gebleven. Geen klacht wordt aangenomen en onderzocht zonder dat de politie daarvoor betaald wordt, — eene betaling bekend onder den naam van *sangoe politie*. Ook is het geen ongewoon verschijnsel dat de gevangenen, en soms zelfs de getuigen, ten voordeele van den Regent aan den arbeid worden gesteld. Is het wonder dat onder dergelijke gegevens de landbouwer, met een heiligen schrik voor die politie vervuld, daarbij geene bescherming zoekt, en dus ook de politie, van alle medewerking en inlichting der bevolking, zonder welke zij weinig nut kan stichten, verstoken blijft. En die vrees voor de politie bestaat niet in de Vorstenlanden alleen; zij wordt door de geheele bevolking van Java, al is het dan ook in niet zoo sterke mate, gedeeld.

Reeds vroeger heb ik er in dit Tijdschrift op gewezen, hoe slecht de opdracht van rechtspraak aan de administratieve ambtenaren in het belang der justitie werkt. Maar ook voor de politie heeft zij nadeelige gevolgen. Het is meermalen gebeurd dat de Resident, president van den Landraad en hoofd der politie in zijn gewest, met de voorloopige instructie van een in zijn oog moeilijk en gewichtig strafgeding belast, zich niet ontzag de getuigen met den beschuldigde preventief gevangen te houden, opdat toch op de terechtzitting geen getuige mocht ontbreken door wiens afwezigheid de schuld van den beklaagde niet zou kunnen bewezen worden. Nu moge dit zelden hebben plaats gegrepen, het is gebeurd, en de mogelijkheid van eene dergelijke handelwijze is voldoende om den inlander elke aanraking met justitie en politie, als voor hem hoogst gevaarlijk, te doen ontwijken, waarvan dan het verdere gevolg is de straffeloosheid voor den misdadiger wiens misdrijf voor de politie, zelfs door hem die daarvan het slachtoffer was, zooveel mogelijk wordt geheim gehouden omdat hij de gevolgen eener instructie vreest. Indien men nu reeds jaren lang op die tallooze gebreken en misbruiken gewezen, en de gevolgen daarvan voorspeld heeft, dan gaat het niet aan wanneer die gevolgen zich meer en meer voordoen, die alleen toeteschrijven aan eene gebeurtenis die daarop weinig of geen invloed heeft

kunnen uitoefenen. Dergelijke onoordeelkundige gevolgtrekkingen geven alleen het bewijs van weinig grondige kennis van den toestand op Java, en zijn vooral in den mond van den Staatsman die de leiding der Indische zaken aanvaardt, geheel misplaatst. Het is dan ook te hopen en te verwachten dat deze Minister of zijn opvolger zal verklaren dat die woorden hem »in een onbewaakt oogenblik" zijn ontsnapt, en dat het eenige middel om op Java veiligheid van lijf en goed duurzaam en aan allen te verzekeren, hierin bestaat dat de politie geheel nieuw en behoorlijk worde georganiseerd, en dat vooral de justitie zoowel daarvan als van het administratief gezag worde afgescheiden. Dat alsdan het budget van de justitie zal moeten verhoogd worden, en dat voor eene goed georganiseerde politie vooral eene som van nog geen 3 ton blijken zal geheel onvoldoende te zijn, spreekt van zelf. Men heeft echter zoo lang de rechten van Nederland op Indië doen gelden, dat het toch ook eens tijd wordt de verplichtingen van Nederland jegens Indië na te leven, waaronder in de eerste plaats behoort het verleenen van rechtszekerheid, gepaard met behoorlijke bescherming van lijf en goed. Hij die beweert dat door de vertegenwoordiging de noodige gelden, voor dat doel aangevraagd, zouden geweigerd worden, miskent geheel en al het hollandsche volkskarakter. Niet aan haar, maár aan de Regeering ligt de schuld, aan de Regeering die òf zich de zaken onjuist voorstelt, òf den moed mist ingrijpende maatregelen voor te dragen.

Het is mij niet bekend door wien de straf der rottingslagen op Java is ingevoerd; maar hiervan houd ik mij overtuigd dat de staatsman die, zonder de politie te organiseeren en de justitie te reorganiseeren, rechtszekerheid op Java wilde vestigen door de wederinvoering der rottingslagen, zijn doel niet zou bereiken en alleen de treurige vermaardheid zou erlangen dat hij in de geschiedenis van Indië met den naam van »beul van Java" werd gebrandmerkt.

MIRANDOLLE.

VARIA.

Naar aanleiding van het opstel in ons vorig nommer over de »Engelsche nederzettingen in Noord-Australië", achten wij ons verplicht op te merken dat de geachte mede-arbeider, aan wien wij dit stuk verschuldigd waren, niet geheel op de hoogte schijnt geweest te zijn van hetgeen in Noord-Australië is voorgevallen. In afwachting zijner nadere mededeelingen omtrent eene nieuwe expeditie, waaruit blijkt dat het plan tot kolonisatie van Noord-Australië in geenen deele is opgegeven, mogen wij onze lezers niet onkundig laten dat de nederzetting aan de Adams-baai totaal is mislukt, zooals reeds in het Bataviaasch Handelsblad van 30 April jl. werd medegedeeld. In het uitmuntend geographisch tijdschrift door Dr. A. Petermann, onder den titel, »Mittheilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt" uitgegeven, las men reeds in den Jaargang 1866, blz. 196, dat de kleine nederzetting aan de Adelaïde-rivier eer achter- dan vooruit ging, zoodat haar voortdurend bestaan twijfelachtig werd. Nadere berichten hieromtrent gaf de tegenwoordige Jaargang blz. 74, waar wij lezen: »Het is genoeg bekend, dat, toen Stuart op zijne laatste ontdekkingsreis in 1861 zoo gelukkig geweest was, door het binnenste van Australië heen te dringen en aldus de Noordkust te bereiken, de regeering van Zuid-Australië, aan welke het door Stuart bereisde land werd toegekend, het plan opvatte om de Noordkust te koloniseeren. De middelen werden daardoor verkregen, dat bij voorbaat 125,000 acres land van de aanstaande nederzetting door de regeering te Adelaïde te koop werden geboden en inderdaad, behoudens een gering overschot, tot een bedrag van £ 44,720 verkocht werden. Eene Northern-territory expeditie werd uitgerust, 41 personen sterk, die den 16den April 1864, onder de leiding van kolonel B. T. Finnis, als Government-Resident, met het schip «Henry Ellis" van Port-Adelaïde naar van Diemens golf vertrok, met last om eene plaats op te zoeken voor de nederzetting geschikt, daar eene stad aan te leggen,

en het omliggende land op te meten om het daarna aan de koopers toe te wijzen. Het vertrouwen op deze onderneming was zeer groot. De koopers achtten zich gelukkig en wisten nauwkeurig te berekenen, hoeveel de prijs der landerijen in tien jaren tijds zou gestegen zijn, en werkelijk ontstonden er beurs-speculatiën die den prijs al dadelijk omhoog dreven. Eene Maatsshappij, »Northern Territory Company" geheeten, had alleen 25,000 acres aangekocht. Intusschen bleek het dat de heer Finnis geenszins voor zijne taak berekend was. Klachten op klachten werden vernomen, en inzonderheid werd zijne keus voor den aanleg eener stad, namelijk bij Escape Cliffs aan de Adelaïde-rivier, zeer afgekeurd. De Zuid-Australische regeering zag zich ten laatste genoodzaakt den heer Finnis terug te roepen om zich te verantwoorden, en zond daarop den bekenden reiziger Mac Kinlay naar het Noorden, met den last om te onderzoeken of Escape Cliffs eene geschikte plaats voor nederzetting is, en, zoo niet, eene betere op te zoeken. Tegen den heer Finnis werd door de commissie van onderzoek met zooveel nadruk gehandeld, dat hij begreep de eer aan zich te moeten houden, door zelf om zijn ontslag te vragen.

»Mac Kinlay erkende dadelijk bij zijne aankomst in Adams-baai, dat het terrein hier in ieder opzicht voor eene nederzetting ongeschikt was en dat Escape Cliffs moest worden opgegeven. Hij begaf zich daarom zonder dralen, den 15^{den} Januari 1866, met 15 medgezellen op weg om eene langere ontdekkingsreis te doen, die op een jaar ongeveer berekend werd. Inmiddels bleef de eerste landmeter, de heer Manton, als Government Resident ad interim, in plaats van den teruggeroepen Finnis, met 25 man te Escape Cliffs, om den daar voorhanden voorraad tegen de inboorlingen te beschermen."

Wij lezen dan verder een vrij uitvoerig verhaal van den ongelukkigen tocht van Mac Kinlay, die den 6^{den} Juli 1866 met zijn gezelschap, geheel uitgeput door de doorgestane moeilijkheden, onverrichter zake in Adams-baai terugkwam. Door het verlies van al hnn paarden en vee en hunne geheele voortreffelijke uitrusting werden zij gedwongen alle plan tot onderzoek der binnenlanden te laten varen en moesten zich nu bepalen tot eene verkenning der kust, waartoe zich Mac Kinlay den 27sten Juli met twee booten en een gezelschap van 16 personen op weg begaf. Zij richtten nu hunne aandacht vooral op de verder zuidwestwaarts gelegen Ansons-baai, waarin zich eene schoone rivier ontlast, die naar den tegenwoordigen Gouverneur van Zuid-Australië de Dalyrivier genoemd wordt. De berichten der reizigers omtrent de geschiktheid dezer plaats voor eene nederzetting waren in vele opzichten niet ongunstig; de heer Manton gaf echter in zijne depêches verre de voorkeur aan Port Darwin, slechts een weinig westwaarts van de Adams-

baai, waar men eene volkomen veilige haven zou vinden, gelijk voor de hoofdstad der nieuwe kolonie moest verlangd worden. Volgens Mac Kinlay is Port Darwin wel eene voortreffelijke haven, maar zou men er gedurende een gedeelte des jaars zijn drinkwater uit putten moeten verkrijgen en was het land in den onmiddellijken omtrek niet van het beste.

Mac Kinlay kwam den 26sten September 1866 te Adelaïde terug, waar het bericht van den treurigen afloop zijner expeditie en van den slechten stand der nederzetting in de Adams-baai groote verbazing en onder de koopers der landerijen een panischen schrik te weeg bracht. De heer Manton was met 25 personen in volstrekte werkeloosheid te Escape Cliffs achtergebleven, om daar de verdere beslissing der Zuid-Australische regeering uit Adelaïde af te wachten. De heer Manton schreef aan de regeering: »het zou niet geraden zijn mijn gezelschap te verzwakken, wat zich de inboorlingen dadelijk zouden ten nutte maken, noch om op ontdekkingen en opmetingen uit te gaan; want wij weten allen dat binnen 100 mijlen van hier geen land gevonden wordt, dat de moeite van het opmeten waardig is. Bovendien hebben wij na de mislukte reis van Mac Kinlay gebrek aan paarden, enz."

Door den treurigen afloop dezer onderneming werden in Adelaïde de gemoederen in de hoogste mate opgewonden, en aanvankelijk schenen alle partijen geneigd te zijn om het geheele plan der nederzetting in Northern Territory te laten varen. De som die men, vooral door den verkoop van landen, had bijeengebracht, bedroeg £ 99,227, de som der uitgaven £ 78,740. Er was dus slechts een overschot van £ 20,487, ontoereikend om nieuwe onderzoekingen op groote schaal in het werk te stellen. Maar terwijl de koopers der landerijen de teruggave der betaalde sommen vorderden en bij het hoogerhuis steun vonden, was het lagerhuis van oordeel, dat, wel is waar, het gezelschap dat nog aan de Adams-baai vertoefde zonder verwijl moest terugkeeren; maar dat er geen reden bestond om de kooppenningen terug te geven, daar de Regeering zich slechts verbonden had om binnen vier jaren ergens in het Northern Territory het opgemeten land aan de koopers over te dragen. Men had dus nog tijd om aan de verbindtenis gestand te doen, waartoe de uitbesteding der opmeting werd aanbevolen. De Regeering heeft zich aan dit plan aangesloten en werkelijk overeenkomsten, deels voor het afhalen der expeditie van de Adams-baai, deels voor het opmeten van 300,000 acres land in Northern Territory aangegaan. Hiervoor zullen echter nog belangrijke sommen door het parlement moeten worden toegestaan.

Een vervolg dezer berichten lezen wij op blz. 344 van den loopenden jaargang der Mittheilungen. Wij vernemen daaruit dat de stoomboot »the Eagle", tot het afhalen der expeditie uitgezonden, den 22sten De-

cember 1866 de Adams-baai bereikte, en dat den 11den Januari 1867 de geheele Northern Territory expeditie met al den Gouvernements voorraad de Adams-baai verliet. Een der deelgenooten van de onderneming schreef aan een Australisch dagblad: »De vele inboorlingen die bij onze inscheping ons omringen, moeten zich eene zonderlinge voorstelling van ons vormen, en zullen zich moeilijk kunnen begrijpen waarom wij, na hier drie jaren ongeveer vertoefd te hebben, ons weder verwijderen, na niets anders gedaan te hebben, dan een aantal pennen met groote regelmatigheid in den grond te hebben geslagen. De waarheid van het motto: »finis coronat opus," is ongetwijfeld op nieuw aan ons gebleken."

Na het tot dusverre medegedeelde zou het kunnen schijnen, dat de waarschuwingen door onzen mede-arbeider in het vorig nummer, op grond der Engelsche nederzettingen in Noord-Australië aan de Nederlandsche regeering gericht, tamelijk overbodig waren geworden; maar het is uit eenige verschijnselen duidelijk, dat het plan tot kolonisatie van het Northern Territory nog op verre na niet is opgegeven. Vooreerst heeft de heer Manton, eenigszins in strijd met zijne verklaringen aan de Zuid-Australische regeering, zich wel degelijk den tijd dien hij nog genoodzaakt was te Escape Cliffs door te brengen, ten nutte gemaakt tot kleine excursiën, waarbij hem de buitengewone geschiktheid van Port Darwin tot vorming eener nederzetting nog beter dan vroeger is gebleken. Hij vond hier eene verwonderlijk schoone haven met voortreffelijken ingang, vrij van alle riffen, zandbanken en rotsen, en zoo veilig dat men noch loodsen noch vuurtorens noodig heeft. Point Emery zou tot den aanleg eener stad eene voortreffelijke gelegenheid aanbieden en goed drinkwater zou er naar zijn oordeel gemakkelijk kunnen verkregen worden. Hij meent dat deze plaats zoowel om hare geografische ligging en hare plaatselijke gezondheid, als om hare gemakkelijke gemeenschap met binnenlandsche districten waar voortreffelijke bouwgrond gevonden wordt, boven alle andere plaatsen in Noord-Australië voor den aanleg van de hoofdplaats der nederzetting verre de voorkeur verdient.

Ten andere heeft ook de regeering van Zuid-Australië getoond, dat zij bij hare plannen volhardt en zich door de geleden verliezen niet laat afschrikken. De nieuwe expeditie, in ons vorig nommer, bl. 411, vermeld, werd volgens de »Mittheilungen" opgedragen aan kapitein Cadell, die zich door het bevaren der Murray-rivier heeft verdienstelijk gemaakt, en hem is de last gegeven om de geheele kust van het Northern Territory van het Oosten tot het Westen zorgvuldig te onderzoeken en, zoo het eenigszins mogelijk is, eene plaats voor den aanleg eener stad voor eene eerste nederzetting te kiezen. Den 26sten Februari dezes jaars heeft deze expeditie Port Adelaïde verlaten; van haar wedervaren is, voor zoover wij kunnen nagaan, nog niets in Europa bekend.

Slaagt zij in haar voornemen, dan zal, om de opmeting der 300,000 acres tot stand te brengen, nog eene som van ruim £ 50,000 noodig zijn. In Zuid-Australië schijnt op dit oogenblik de groote vraag te zijn, hoe men zich dit geld zal verschaffen.

Het treurig figuur dat de Nederlandsche Industrie dezen zomer op de Tentoonstelling te Parijs gemaakt heeft, is met het oog op Nederlandsch Indië ook in dit Tijdschrift ter sprake gebracht. Wij verheugen ons echter van tijd tot tijd uit de mededeelingen van deskundigen te bespeuren, dat, zoo de oppervlakkige beschouwer deze afdeeling verliet met den uitroep: »il n'y à rien à voir ici", dit meer aan de gebreken der uitstalling en het achterblijven veler inzendingen, dan aan de geringe waarde van het ingezondene te wijten is. Het ontbrak althans niet geheel aan merkwaardige zaken, die de aandacht van kundige beschouwers getrokken hebben.

In het Indisch Genootschap vestigde onlangs de heer Robidé van der Aa de aandacht der vergadering op eenige kaarten van de statistieke opneming van Java, vervaardigd op het Topographisch Bureau van het Ministerie van Oorlog te 's Hage, waarvan er drie te Parijs zijn ten toon gesteld geweest. Ook wij hebben die kaarten gezien en bewonderd, maar er toch niet alles aan gezien en bewonderd wat er werkelijk aan te zien en te bewonderen valt. In het jongstverschenen (10de) nommer van Peterman's »Mittheilungen" voor 1867, vinden wij in een opstel: »die Kartographischen Darstellungen auf der Pariser Ausstellung," van den heer Dr. Lorenz, ambtenaar van het ministerie van koophandel te Weenen, van die kaarten gewag gemaakt op eene wijze, waaruit blijkt dat zij in de oogen van bevoegde beoordeelaars hoogst verdienstelijke stukken zijn, die in de ontwikkeling der Cartographie époque maken. Zie hier hoe de gemelde schrijver zich daarover uitdrukt:

»Elke uitvinding die den kleurendruk gemakkelijker en goedkooper maakt, is eene groote schrede voorwaarts, niet alleen op het veld der techniek, maar ook voor de wetenschap en hare snelle en zekere verspreiding.

»Tot groot genoegen van alle belangstellenden in de Cartographie wordt op de Tentoonstelling te Parijs den beschouwer een voorwerp aangeboden, dat als een bijzonder welgeslaagde verbetering van den kleurendruk, gepaard met zeer aanzienlijke vermindering der kosten, mag worden aangemerkt. Het Topographisch Bureau van het Neder-

landsch Ministerie van Oorlog heeft drie kleine kaarten van de residentiën Banjoemas, Bagelen en Kadoe ten toon gesteld, waarop de volgende zaken met kleuren zijn uitgedrukt:

» Het hoogere bergterrein is bruin geschraffeerd, het lagere heuvelterrein met fijne lichtblauwe streepjes in lagen geteekend. Al het water is blauw, de zee van de kust af in tien verschillende nuances dezer kleur voorgesteld. De gesteldheid van den bodem, zooals zand, klei, moeras enz., is aangeduid door helder geel, bleek groen, lila enz. De vorm en de grenzen der grootere perceelen zijn met roodachtige lijntjes geteekend. De cultures die op deze gronden gedreven worden, zijn aangewezen en scherp begrensd door donkerder en somberder nuancen van okergeel, oranje, groen, blauwgroen, rose enz. Wegen en gebouwen zijn met rood en roode streepjes aangeduid; namen en cijfers in gewonen zwarten druk gegeven.

» Niet minder dan 26 verschillende eenvoudige kleurtoonen en nuancen en bovendien nog vierderlei aanwijzingen door verbinding van kleur met streepjes en puntjes vinden wij op deze kaartjes bij elkander, en met zooveel beleid verdeeld, dat daardoor niet de geringste overlading of onduidelijkheid wordt te weeg gebracht. Integendeel steekt iedere kategorie van voorgestelde zaken duidelijk tegen de andere af, maar in aangename harmonie zonder te schreeuwen. De zuiverheid van de grenzen dezer kleuren is in één woord onovertrefbaar. En al dit effect is te weeg gebracht met slechts drie kleursteenen en een terreinsteen, terwijl de besparing die daarbij in vergelijking met de gewone kosten van kleurendruk verkregen is, 200 perCent bedraagt.

» Het is wel de moeite waard de methode van dezen arbeid nauwkeuriger te leeren kennen; de grondtrekken daarvan zijn niet nieuw, maar de resultaten zijn door eene nieuwe combinatie en volmaking van het vroeger voorhandene verkregen."

De schrijver geeft dan verder eene technische beschrijving der procédés bij het vervaardigen dezer kaarten gevolgd. Wij achten die détails niet van deze plaats; het was ons genoeg met een enkel woord op het gunstig oordeel van den buitenlander opmerkzaam te maken.

Wij ontvingen uit Indië het volgende schrijven, waaromtrent wij alleen opmerken dat wat daarin over de reconstructie der dessa's in de afdeeling Grissee voorkomt, door de jongst ontvangen Indische dagbladen bevestigd wordt.

» De proclamatie van 1866 waarborgt den Inlander zijne rechten op

gronden bezeten in individueel-erfelijk of gemeentelijk bezit; doch schier op het oogenblik der afkondiging van dit stuk werden duizenden Inlanders van hunne erven verjaagd, ten einde wegen door de dessa's aan te leggen en ze naar een vast plan te reconstrueeren. Duizenden bamboestruiken en klappers en andere vruchtboomen werden omgekapt, waar ze aan die plannen in den weg stonden. In de regentschappen Grissee, Sidajoe en Lamongan kan men rekenen dat in de jaren 1866 en 1867 ± 30,000 inlanders van hunne erven zijn verdreven om zich op hun aangewezen plekken neder te zetten. Men kan rekenen dat ieder huis voor kosten van verplaatsing ± *f* 10 heeft gevorderd, dus te zamen ongeveer *f* 300,000. De schade door het omkappen van bamboestruiken en verderen aanplant aan de bevolking berokkend, kan op ± *f* 100,000 worden gesteld. Waar de inlanders zich de daaromtrent gegeven voorschriften niet goedschiks lieten welgevallen, werd dwang niet gespaard.

»Voeg daarbij dat de bevolking der genoemde regentschappen door de drukkende wijze van de heffing der landrenten over het algemeen verarmd is, dan zal men zich een denkbeeld van haren toestand kunnen vormen.

»Men spreekt van dwangcultuur bij de suiker of de koffie, maar wie de wijze kent waarop hier de rijstcultuur wordt gedreven, benijdt de gelukkige bevolking die bij de eerste is ingedeeld.

»Zoo er ergens eene cultuur bestaat waarvoor water een onmisbaar element is, dan is het zeker de rijstcultuur. Wat moet er dan van die cultuur te verwachten zijn in eene landstreek waar geen water is, en waar de bevolking door het verzamelen van regenwater in kommen in hare dagelijksche behoefte moet voorzien?

»Zoodra na eene aanhoudende en alles verschroeiende hitte de eerste regens nedervallen, verneemt men de parentah's, beginnende van den adsistent-resident en afdalende tot het dessahoofd, om tot den rijstbouw over te gaan. Rust noch duur wordt aan de bevolking gegund; met breekijzers wordt de grond opengebroken ten einde de galangans aan te leggen.

»Nooit en nergens levert het zweet van den landbouwer minder vrucht op voor den bodem dan bij deze *gedwongen* rijstcultuur. Geplant moet er worden, anders kan natuurlijk geen landrente worden geheven, en de geduldige »luie" inlander ploegt en plant en verliest moeite en arbeid, om weinig te oogsten en hooge landrenten te betalen. De staten getuigen eerst van een groote uitgestrektheid beplante velden en daarna van duizenden bouws *mislukte* sawahs. En toch wordt de toestand nog niet naar waarheid voorgesteld. Inderdaad zijn slechts weinige honderden bouws geslaagd, maar zoo alle geheel of gedeeltelijk mislukte van belasting moesten worden vrijgesteld, zou de opbrengst der land-

rente gedecimeerd worden en het klatergoud van officiëele welvaart niet langer tot deksel kunnen dienen van feitelijke ellende en armoede! Men slaat dus alles aan wat ook maar het geringste aan padi oplevert, tot zelfs waar slechts één pikol per bouw wordt verkregen. Natuurlijk is zulke padi *gaboeg* (ledig, zonder korrel) en dus geen gulden de pikol waard, en toch wordt daarvoor landrente betaald, even als van goede padi, tegen ± *f* 0.90 de pikol en van de helft van het product!

»In twee districten van het regentschap Grissee bedroeg de productie in werkelijkheid ± 50,000 pikols over ± 10,000 bouws. Stel de waarde van die padi, die bijna geheel *gaboeg* is, op . . . . *f* 75,000.
de onkosten voor bewerking van
10,000 bouws à *f* 20 op . . . . . *f* 200,000.
de landrente op . . . . . - 25,000.
———— ± *f* 225,000.
dan bedraagt het verlies aan de rijstcultuur die, om landrenten te kunnen heffen, door dwang aan de bevolking is opgelegd . . . . . ± *f* 150,000.

»En toch wordt de mystificatie volgehouden en de officiëele lofzang op de welvaart der bevolking telken jare op nieuw aangeheven.

»En vraagt men nu of dan zulke districten niet ontvolkt worden, dan antwoord ik: daarvoor zorgt de politie, die begint met de bevolking tot den arbeid te noodzaken, daarna haar laat betalen en eindelijk haar *belet* te verhuizen!

»Gelukkige landbouwers! Hoe benijdenswaardig is uw lot, en hoe groote dankbaarheid zijt gij verschuldigd aan die welsprekende redevoeringen waarin een Wintgens en anderen, vol bewondering over de wijsheid en humaniteit van ons koloniaal stelsel, uwen heilstaat met gloeiende kleuren teekenen en de teederste zorg aan den dag leggen om u te behoeden voor de ramp van »proletariërs" te worden.

»Vergelijkt gij hiermede de hoofdplaats Grissee, met eene inlandsche bevolking van 15000 zielen, levende van vischvangst, handenarbeid en koelidiensten of handel, dan bekruipt u de lust om die geachte afgevaardigden toe te roepen: »komt tot ons en beschouwt uwe gelukkige landbouwers eens wat meer van nabij, en let dan eens op die rampzalige proletariërs." Wat vindt gij bij de eersten? Armoede en hongersnood, zoo groot dat *zij de moeders er toe brengen hare kinderen voor een paar gantangs rijst te verkoopen.* Wat bij de laatsten? Natuurlijk geen rijkdom, — daarvoor staat *het* stelsel in den weg, — maar toch het ruim genot van het dagelijksch brood, een toestand die, vergeleken met het zoo hoog verheven geluk der landbouwers, schier *welvaart* mag genoemd worden. Van iets zoo Westersch als in de Nederlandsche taal het woord welvaart *gewoonlijk* beteekent, kan, waar eigendommen niet

worden geëerbiedigd, wet een holle klank is, willekeur regeert en begrippen van dwang alles beheerschen, alleen sprake zijn in officiëele verslagen, in en met »rustige rust" opgesteld."

De besluiten van den Gouverneur-Generaal omtrent de opheffing van het ambtelijk landbezit, de afschaffing van alle gedwongen leveringen, de huisvesting der hoofden op kosten der Regeering en de beperking der heerediensten ten behoeve der hoofden, reeds elders in dit nummer ter sprake gebracht, hebben, naar luid der jongst ontvangen Indische dagbladen, in Indië vrij algemeen genoegen gegeven, omdat men zich niet had kunnen of durven voorstellen dat een zoo groot gedeelte der bepalingen van het ingetrokken besluit van 5 Januari 1866 zou zijn gehandhaafd, en werkelijk tot eene beperking der persoonlijke diensten, onder strenge strafbedreiging in geval van overtreding, zou zijn overgegaan. Het is dan ook reeds gebleken dat de dertien wijzen in Nederland, die zich de onfeilbare kennis toeschrijven van hetgeen voor Indië nuttig en noodig is, met die besluiten allès behalve tevreden zijn. Wij voor ons vereenigen ons gaarne met de beschouwingen der bedoelde Indische dagbladen, in zooverre als ook ons de afloop dezer zaak machtig in de hand is gevallen. Maar daarom kunnen wij toch geen vrede hebben met den man die deze besluiten heeft uitgevaardigd. Wat recht had de heer Mijer, het hoofd, de hoop, de steun der koloniaal-conservatieven, om naar Indië te gaan, ten einde daar, behoudens eenige wijziging en inkrimping voor den vorm, toch in de hoofdzaak de liberale maatregelen te gaan uitvoeren, door zijn voorganger ten behoeve der inlandsche bevolking beraamd? Welk recht had hij om eene liberale regeering te bestrijden, hij die, zelf aan het roer gekomen, met verzaking der beginselen zijner eigene partij, in het zog zijner liberale voorgangers vaart? Wij kunnen dan ook den toorn volkomen begrijpen en rechtvaardigen van hen die hem met zooveel blijdschap naar Indië zagen vertrekken, in het vaste vertrouwen dat hij daar alles zou herstellen wat naar hun oordeel bedorven is, maar zich door elken nieuwen maatregel door hem genomen eene nieuwe teleurstelling zien bereiden. De heer Mijer beantwoordt volkomen aan de beschrijving door den heer Groen van de conservatieven gegeven, — maar die anders op de koloniaal conservatieven niet van toepassing is, — dat zij hetzelfde doen en willen als de liberalen, maar slechts wat minder goed en wat minder consequent.

Niet zonder bevreemding leest men in het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs over de Begrooting van Nederlandsch Indië voor 1868, een stuk door de Heeren 's Jacob, W. van Goltstein, Fransen van de Putte, Blom en Thorbecke onderteekend, bij gelegenheid dat over eene verstrekking van rijst aan den opziener van het eiland Rozengain wordt gesproken, de woorden; »een eiland welks ligging men zich niet herinnert." Dat men een zoo klein eiland, indien men volstrekt geen denkbeeld van de ligging had, niet zoo gemakkelijk op de kaart kon vinden, laat zich begrijpen, ofschoon er, hetzij onder de algemeene kaarten van Nederlandsch Indië, hetzij onder die van den Molukschen Archipel, niet licht eene van matige uitvoerigheid zal gevonden worden, waarop Rozengain of Rosingein (de goede schrijfwijze van den naam is zeer onzeker) niet als een van de eilanden der Banda-groep staat aangeteekend. Maar waartoe zijn werken als het »Aardrijkskundig en Statistisch Woordenboek van Nederlandsch Indië" geschreven, zoo niet om bij znlk een falen van het geheugen te worden geraadpleegd? En heeft het houding in een staatsstuk onkunde op zulk een punt te belijden, waar in het gebrek aan kennis zoo gemakkelijk kan worden voorzien?

Ik kan niet ontveinzen dat die onkunde omtrent de ligging van Rozengain mij te meer bevreemdt, omdat dit eiland in de geschiedenis van den Indischen Archipel dikwijls vermeld wordt. Reeds vroeg door onze zeevaarders bezocht en in het specerij-monopolie begrepen, werd het in 1621 met de overige Banda-eilanden, wegens schending van het monopolie, door Koen beoorloogd en veroverd. Daarna is het eiland ontvolkt en zijn er de notenmuskaat-boomen uitgeroeid. Het is toen tot een verbanningsoord voor misdadigers gemaakt, die er in eene steenbakkerij en kalkbranderijen arbeidden, waarom het destijds Bandieten-eiland genoemd werd. Thans is het eiland vooral merkwaardig door eene aanplanting van djati-boomen, waarvoor men zich in de laatste jaren veel moeite heeft gegeven. »De djati," zegt Dr. Bleeker, in zijne »Reis door de Minahassa en den Molukschen Archipel," Dl. II, bl. 368, »groeit daar goed en is eene voortreffelijke cultuur met het oog op Banda's behoefte aan bouwhout." In de regeeringsverslagen wordt van de hoedanigheid van het hout niet hoog opgegeven, maar toch wordt de cultuur gedurig uitgebreid. In 1855 waren er 21000, in 1860 33000, in 1864 44000 djati-boomen, terwijl er in laatstgenoemd jaar 1841 werden gekapt. De bevolking, die hier vóór de verovering in drie negeriën woonde, bedraagt thans nog geen 100 zielen, die zich verspreid in alleen staande huizen ophouden. De opziener is met het bestuur, het toezicht op de bosschen en de strandvonderij belast.

P. J. V.

In de »Economist" van November jl. komt van de bekende brochures »Politieke beschouwingen", eerste en tweede gedeelte, eene aankondiging voor, afkomstig van Mr. P. F. Hubrecht te Rotterdam. Gaarne hadden wij die aankondiging, althans wat het tweede gedeelte betreft, dat over koloniale politiek handelt, van zijne hand voor dit Tijdschrift ontvangen. Nu ons dit voorrecht niet ten deel viel, willen wij echter de woorden waarmede de schrijver die aankondiging besluit, tot de onze maken, omdat daarin in weinige woorden op voortreffelijke wijze wordt uiteengezet welke vruchten de liberale koloniale politiek van de opvolging van haar programma verwacht.

Het programma dier politiek komt volgens den schrijver der »Politieke beschouwingen" neder op: »Afschaffing van alle dwangcultuur en van heerediensten; erkenning en regeling van het eigendomsrecht der inlanders op hun vaderlijken grond, met wering van gedwongen deelgenootschap in gemeenschappelijk grondbezit; verbetering van het rechtswezen; ijverige en verstandige behartiging van het volksonderwijs."

Naar aanleiding der hem gedane vraag, waarom de handhaving van het batig slot niet op dat programma voorkomt, merkt de heer Hubrecht op dat de schrijver der »Politieke beschouwingen" het budget der toekomst geheel buiten aanmerking laat, en zich niet bemoeit met de quaestie, wat de uitvoering van dat programma zal opbrengen. En dat, zegt hij, is toch eene vraag die bij de behandeling van koloniale zaken in Holland steeds op den voorgrond wordt gesteld. Daarom veroorlooft zich de heer Hubrecht die vraag, in naam van den schrijver der »Politieke beschouwingen", zelf met het volgende te beantwoorden:

»Dat programma amortiseert een énormen schuldenlast die op u drukt, deels bij wijze van erfzonde, deels uit eigen misdrijf ontstaan, een schuld die een donkere schaduw werpt op uwen vaderlandschen grond, waar de vrijheid hare liefste schuilplaats steeds gezocht en gevonden heeft; dat programma doet een beroep op de kennis, op den ondernemingsgeest van uw volk, op de inspanning van alle nationale krachten, en stelt de *selfhelp* boven den leiband der protectie; dat programma erkent het mijn en het dijn, het geeft aan den rechthebbende het zijne, en leert u dat het beter is te arbeiden met hoofd en hand, dan te leven van roof en verdrukking; dat programma plant hoog de vaan der gerechtigheid voor allen en jegens allen en in allen, en verkracht niet langer de edelste roeping van ieder volk, die der rechtvaardigheid; dat programma brengt de minder ontwikkelden niet onder den rotting, maar in de school, niet tot slaafsche verlaging, maar tot godsdienstige en maatschappelijke ontwikkeling; dat programma keert een vloek die bezig is zich over Nederland uit te breiden — in den vorm van koffie en van suiker die wij niet koopen, maar waarvan we ons meester maken door

instandhouding van roof, èn in den vorm van geld dat wij niet gaan verdienen, maar dat we nemen zonder te vragen of het ons toekomt; dat program keert den vloek van ons af en brengt ons den zegen die steeds onafscheidelijk verbonden is aan de naleving der wetten van de gerechtigheid, aan den arbeid, aan de plichtsbetrachting, zoowel voor het indididu als voor ieder volk in het bijzonder.

»— Maar ik heb altijd nog niet gehoord hoeveel geld het zal opbrengen."

»— Geef den jongen een gulden, sprak Euklides, want zonder dat kan hij niet tevreden naar huis gaan."

In de Arnhemsche Courant van 10 December lezen wij de volgende mededeeling, die wij de overneming alleszins waardig achten:

»Met genoegen heeft men hier vernomen, dat de heer G. de Serière, oud-gouverneur der Moluksche eilanden, een der oudste koloniale hoofdambtenaren, dezer dagen door de commissie voor de wereldtentoonstelling te Parijs is bekroond met de gouden medaille voor zijne ijverige en oordeelkundige bemoeiingen met de invoering der thee-kultuur op Java.

Dit bewijs van onderscheiding, door het buitenland aan een verdienstelijk Nederlander op laten leeftijd geschonken, vestigt natuurlijk de aandacht op den tak van tropische kultuur en handel, die aan het beleid van den heer de Serière zijn ontstaan te danken heeft. Het doet tevens met leedgevoel denken aan de jammerlijke onverschilligheid, waarmede het moederland vaak gewichtige diensten, bewezen in zijne overzeesche bezittingen, beloont, terwijl het zoo dikwerf onderscheidingen over heeft voor mannen, die zich in niets onderscheiden van hunne ambt- of stadgenooten.

De invoering der thee-kultuur dagteekent van het bestuur van den gouverneur-generaal de Bus de Ghisignies. De heer de Serière, destijds assistent-resident en directeur van het etablissement van landbouw te Krawang, teelde de eerste thee-heesters die uit China aangevoerd waren, rigtte de eerste ovens op waarin de thee wordt gedroogd, bewerkstelligde den eersten oogst van Java-thee, die, behoorlijk behandeld en gepakt, naar Nederland overgevoerd, te Amsterdam tegen een hoogen prijs werd verkocht. In het plan der toenmalige regering lag het, deze wel geslaagde kultuur zoo spoedig mogelijk aan de particuliere nijverheid over te geven. Men weet dat die voornemens zich niet verwezenlijkten. Van den Bosch zegevierde en met hem het zoogenaamd stelsel van kultures, dat den bodem insloeg aan den particulieren landbouw op Java

en van lieverlede de voornaamste takken van kultuur in handen van het gouvernement monopoliseerde.

Ook de thee-kultuur werd door het gouvernement genaast. Van den Bosch trof in 1830 te Krawang ongeveer 100,000 heesters aan door de zorg van den heer de Serière geteelt en die de gunstigste verwachtingen beloofden. Dit werd het uitgangspunt eener gouvernements-industrie, die, natuurlijk, als zoodanig geene goede uitkomsten kon opleveren. In plaats van te winnen, verloor het gouvernement. Toen kwam het op het denkbeeld bij de thee-kultuur, even als bij de suiker-kultuur, het particulier element er in te halen. Contracten werden gesloten, waarbij den particulier-contractant aanplant, oogst en bereiding werden opgedragen en de contractant-gouvernement aannam de bereide thee tegen een bepaalden prijs te ontvangen en verder in Europa te gelde te maken. Onder het contracten-stelsel verloor het gouvernement evenzeer. De contractant had natuurlijk geen belang goede, prijswaardige thee te leveren om zich tegen de risico der onderneming te verzekeren; hij leverde een product dat het gouvernement moest aannemen en het gevolg was dat dit de thee aan den contractant duurder betaalde dan de marktprijs dien het er voor kon bedingen.

Die gestadige verliezen bragten eindelijk het gouvernement op den waren weg der wijsheid. Altijd echter onder den aanhoudenden aandrang der voormalige koloniale oppositie, bepaalde het dat, na afloop der thee-contracten, deze contracten niet zouden vernieuwd worden en de thee-kultuur voortaan aan den vrijen particulieren ondernemingsgeest zou worden overgelaten.

Naauwelijks zijn enkele jaren sedert dit besluit verloopen of het gewoon en natuurlijk verschijnsel van vooruitgang vertoont zich in zijne volle kracht. De thee-kultuur heeft op Java niet alleen veld gewonnen, wat de kwantiteit betreft; de bereiding is zoodanig verbeterd dat de Java-thee op de markt te Londen betere prijzen behaalt dan een aantal chinesche soorten en nog slechts voor de beste soort uit het Hemelsche Rijk onderdoet. Op dit oogenblik zijn de thee-ondernemingen op Java misschien de eenige landbouw-ondernemingen die de gelukkige bezitters verrijken. Terwijl de meeste suikerfabriekanten het gouvernement als eene voorziening om hulp en bijstand smeeken en zich in hunne leidsels alles behalve op hun gemak gevoelen, produceren de thee-ondernemers ongestoord een uitstekend product dat hun op alle markten met graagte wordt gevraagd. Aan een anderen kant is de thee-kultuur een zegen voor de bevolking. Mannen, vrouwen en kinderen vinden er een goed beloonden, doch matigen arbeid bij. Voor hen is die kultuur een bron van genoegen, welvaart en tevredenheid.

De commissie voor de wereldtentoonstelling heeft, door den heer Se-

rière te bekroonen, dan ook den grondlegger bekroond eener schoone zaak, die in onze positieve eeuw meer waarde heeft dan menig blinkend feit dat geene andere sporen nalaat dan opgewonden zinsneden in geschiedkundige verhandelingen. Hoe zonderling moet het daarom voorkomen, dat de onderscheiding, die de heer de Serière verdiende, door het buitenland wordt geschonken! Den schranderen grijsaard van 80 jaren moge het een genoegen wezen nog bij zijn leven te ondervinden dat ware verdiensten, bij slot van rekening, altoos erkend worden. Zijn de Nederlandsche gouvernementen daarmede verantwoord, die aan hunne gedweeë dienaren ridderorden uitreiken, maar ze niet weten te gebruiken om diensten aan het land, dikwerf met levensgevaar in Indie bewezen, te erkennen?"

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.